

ISSN: 2458-8997

**BUSINESS
ECONOMICS
AND
MANAGEMENT
PERSPECTIVES**

Yıl: 6 Cilt: 5 Sayı: 1

IJBEMP

**BUSINESS
ECONOMICS
AND
MANAGEMENT
PERSPECTIVES**

International Journal of Business, Economics and Management Perspectives
Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi

EDİTÖR

Prof. Dr. İsmail BEKÇİ – Süleyman Demirel Üniversitesi

EDİTÖR YARDIMCISI

Arş. Gör. Süleyman BAYRAKCIOĞLU – Süleyman Demirel Üniversitesi

YAYIN ve DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet YATKIN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DERAN	Tarsus Üniversitesi
Prof. Dr. Anukrati SHARMA	University of Kota (India)
Prof. Dr. Aykut BEDÜK	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Burkhanov AKTAM	Tashkent State University of Economics (Uzbekistan)
Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Durmuş ACAR	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Erdiñ ALTAY	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Eşref Savaş BAŞCI	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret OTLU	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ganite KURT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hayrettin ÖZLER	Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin DALĞAR	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Halil EKŞİ	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Hakkı ERASLAN	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖNCÜ	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Mohammad Ahraf ALİ	Aligarh Muslim University (India)
Prof. Dr. Muhammad SHAHBAZ	University of Cambridge (UK)
Prof. Dr. Muharrem GÜRKAYNAK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Ali DULUPCU	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Murat KAYALAR	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Murat OKCU	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Mutlu Başaran ÖZTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe YALÇIN	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhan PAPATYA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK	Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Osman BAYRI	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Faruk İŞCAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TEKŞEN	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Petraç MILO	University of Tirana (Albania)
Prof. Dr. Rafet AKTAŞ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Recep GÜNEŞ	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Rifat YILMAZ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Ruziye COP	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Selen DOĞAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Supriti MISHRA	International Management Institute (India)
Prof. Dr. Suranga SİLVA	University of Colombo (Sri Lanka)
Prof. Dr. Suzan ÇOBAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Serdar KARACA	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Şakir SAKARYA	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Vesile ÖMÜRBEK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup ALTAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki DOĞAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Alhagi Manta DRAMMEH	Al-Maktoum College of Higher Education (UK)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aziz Gökhan ÖZKOÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ersan ERSOY	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Gürcan PAPATYA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. İlhan ARAS	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Korhan KARACAOĞLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Mert TOPCU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Nezire Derya Ergun ÖZLER	Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Oana Ramona LOBONT	West University of Timisoara (Romania)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Vedat ACAR	İzmir Bakırçay Üniversitesi
Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi (Kirghizistan)
Dr. Bobir TURSUNOV	Tashkent State University of Economics (Uzbekistan)
Dr. Nicola CHELOTTI	Loughborough University London (UK)

İletişim Adresi / Contact Info

Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi

<http://www.ijbemp.com>

ijbemp@gmail.com

+90 (0246) 2110598

Aim & Scope

Business, Economics and Management Perspectives aims to provide a forum to widen and deepen discussion about all areas of Business, Economics and Management as well as being readable and accessible. It is interested in publishing rigorous research papers that provides sound theoretical and clear insights with future practical and actionable implications for the wellbeing of stakeholders of the society as a whole. As the title of the journal indicates, it calls for papers in any business, economics or management topic which challenges the traditional wisdom of the readers. The topics may include a wide range of research areas in Business, Economics and Management like Business Theories, Contemporary Research in Business, Entrepreneurship, Organizational Behavior, Finance, Corporate Governance, Investment, Insurance, Risk Management, Project Management, Financial Reporting, Accounting, Management Information Systems, Marketing, Advertising, Sales Management, Economical topics, Consumer Behavior, Human Resource Management, Total Quality Management, Strategic Management, Operations Management, Business Research Methods, Supply Chain Management, Engineering Management and any other area that can fall under the scope of Business, Economics and Management disciplines.

The journal attracts the attention of not only researchers and academicians but also academic institutes, Managers, Consultants, Directors, Trainers, HR Managers, Line Managers, Performance Managers, Operations Managers, Finance Managers, Chief Executive Officers and above all the students in Business, Economics and Management Disciplines.

About the Journal

Business, Economics and Management Perspectives is a peer reviewed online international journal published semi-annually. Articles may be written in Turkish and English. Journal aims to publish articles contributing theoretically and empirically to the field. All articles submitted to the journal should not have been published or under consideration for publication elsewhere. Articles submitted are firstly taken into evaluation by editorial board in terms of their original contribution to the field, use of scientific expressions and compliance with writing rules. Provided that articles meet the preliminary evaluation requirements, they are sent to three anonymous referees. Names of both the referees and the author are kept confidential in this process. In line with the referee reports, editorial board decides whether to publish the article or not. Scientific responsibility for the articles belongs to the authors themselves. Published articles could be cited in other publications provided that full reference is given. After publication, the copyrights of the articles belong to the Business, Economics and Management Perspectives. No copyright fee is paid to the authors. Articles published in this journal cannot be published elsewhere and/or copied without the consent of the Business, Economics and Management Perspectives.

İndeksler / Indexes

Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi aşağıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

International Journal of Business, Economics and Management Perspectives are indexed in the following data bases/bibliographies/indices:

Türk Eğitim İndeksi (2016)

Scientific Indexing Services (SIS) (2016)

Eurasian Scientific Journal Index (2016)

Academic Resource Index (ResearchBib) (2016)

Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD) (2019)

Directory of Research Journals Indexing (2019)

Beş yılı aşkın bir süredir yayın hayatına devam eden Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi kısa adı ile IJBEMP, yılda iki defa e-ortamda yayınlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir. Derginin yayım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergi, alana özel, özgün ve özgül katkılar yapmaya ilişkin kavramsal, kuramsal ve uygulamalı makaleleri yayınlamayı amaçlar.

Bilimsel ve entelektüel olarak IJBEMP, hitap ettiği alanlarda yeni açılımlar ve yönelimler oluşturmayı amaçlamaktadır. Kısa bir sürede derginin kendini kanıtlayıp Scientific Indexing Services, Directory of Research Journals Indexing, Türk Eğitim İndeksi, Eurasian Scientific Journal Index, Journal Index, Research Bible ve Sobiad gibi indekslerde taranmaya başlaması bu amacı desteklemektedir. Bu endekslere ilaveten etkinliği yoğun olan diğer endekslere başvurular yapılmış olup cevap beklenmektedir.

Geçen sürede IJBEMP, tanınırlığını, bilinirliğini, değerini ve alanda tercih edilir pozisyonu yükseltmeye dair özeni sürdürmektedir. Bu nedenle yayımlanmak üzere dergimize gönderilen çalışmalar, ön-değerleme (editör) sonrası, kör hakemlik uygulamasına tabi tutulmaktadır. Her aşama hassasiyetle ve ciddiyetle izlenmektedir.

Dergimizin bu sayısında alanına katkı ve değer üretmeye yönelik katılımlar içeren toplam 13 çalışma yer almaktadır. Bu sayıda yer alan çalışmalar muhasebe-finance, yönetim organizasyon özelinde sosyal, beşeri ve uygulamalı bilimler alanında yapılmış çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çalışmalardan "Organizational Agility In Turkey: The Remote Work During The Coronavirus Pandemic" adlı çalışma İngilizce olarak yazılmıştır. Yine aynı alanda yazılan bir dikkat çeken çalışma ise "Sürdürülebilir Rekabette Temel Yetkinlik: Isparta Kebab Ticaret/Restoran İşinde Araştırma" isimli çalışmadır. Aynı şekilde, "Adli Muhasebe İle İlgili Ulusal Makalelerin Bibliyometrik Analizi (2000-2021)", Likidite, Kur Ve Volatilitenin Bist-100 Endeksine Etkisi: Markov Rejim Değişimi Yaklaşımı" ve "Muhasebe Manipülasyonu İle Hisse Senedi Volatilitesi Arasındaki İlişki Üzerine Borsa İstanbul (BİST)'da Bir Uygulama" adlı çalışmalar güncel ve dikkat çeken çalışmalar olarak öne çıkmaktadır.

2021 yılı Eylül ayında 14 Kasım 2020 tarihinde Covid-19 pandemisi nedeniyle hayatını kaybeden değerli hocamız, büyüğümüz Prof. Dr. Fikret OTLU anısına bir özel sayı çıkarmayı planlamaktayız. Bu özel sayı için çalışmalarınızı bekliyoruz.

Bu bağlamda, normal yayın dönemimiz olan 2021-Aralık sayısında değerli katkılarınız ve çalışmalarınızla bir arada olabilmek umuduyla, sağlıklı günler dileklerim.

Prof. Dr. İsmail BEKÇİ

SÜRDÜRÜLEBİLİR REKABETTE TEMEL YETENEKLER: ISPARTA KEBAPÇI ESNAFI/LOKANTA İŞLETMELERİNDE ARAŞTIRMA

Nurhan PAPATYA

Prof. Dr. SDÜ, İİBF, İşletme Öğretim Üyesi, Çünür Doğu Kampusu 32260 Isparta
e-posta. nurhanpapatya@sdu.edu.tr

Gürcan PAPATYA

Doç. Dr. SDÜ, İİBF, İşletme Öğretim Üyesi, Çünür Doğu Kampusu 32260 Isparta
gurcanpapatya@sdu.edu.tr

İlbey Kutluhan PAPATYA

MAKÜ, SBE YL, İstiklal Yerleşkesi 15030 Burdur e-posta. kpapatya@gamil.com

SÜRDÜRÜLEBİLİR REKABETTE TEMEL YETENEKLER: ISPARTA KEBAPÇI ESNAFI/LOKANTA İŞLETMELERİNDE ARAŞTIRMA

Özet

Bu makale, Türk lokanta işletmeciliği ve Isparta ili geleneksel kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin ve aşçılık mesleğinin sürdürülebilir rekabet anlayışını ve bu anlayışa yön veren temel yeteneklerin incelenmesine yönelik karma bir araştırmadır. Araştırma uygunluk örnekleme yoluyla belirlenen ve eşzamanlı dönüşümsel tasarım ile kadim kebabçılar olarak nitelenen, kuruluş tarihleri en az bir asra dayanan, atadan işletmeci üç kebabçı esnafı/lokanta işletmesi üzerinde gözlem, görüşme ve derinliğine mülakat tekniklerini içeren etnografik temelli nitel ve anket tekniği ile nicel analizi kapsar. Araştırmanın nitel bulguları, sözel tarihleme yöntemi ile irdelenmiş, nicel bulgularla desteklenmiştir. Araştırma sonucunda kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin sürdürülebilir rekabet için daha fazla çaba göstermesi gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Sürdürülebilir Rekabet, Temel Yetenekler, Türk-Anadolu Mutfak Kültürü, Lokanta İşletmeleri, Isparta Kebabçı esnafı/lokanta işletmeleri, Karma Araştırma.

Jel Kodu: M3, M31.

CORE COMPETENCE IN SUSTAINABLE COMPETITION: RESEARCH IN ISPARTA KEBAB TRADER/RESTAURANT BUSINESS

Abstract

This article is a mixed study to examine the understanding of sustainable competition of Turkish restaurant management and traditional kebab trader/restaurant businesses in Isparta and the cookery profession and the core competence that guide this understanding. The research is based on three ancestral business manager's kebab trader/restaurant businesses, whose establishment dates back at least one century, and are defined as ancient kebab restaurants with simultaneous transformational design; it covers ethnographically based qualitative and questionnaire techniques and quantitative analysis including observation, interview and in-depth interview techniques. The qualitative findings of the research were examined with the verbal dating method and supported with quantitative findings. As a result of the research, it was determined that the kebab trader/restaurant businesses should make more efforts for sustainable competition.

Key Concepts: Sustainable Competition, Core Competence, Turkish-Anatolian Cuisine Culture, Restaurant Businesses, Isparta Kebab Trader/Restaurant Business, Mix Research.

Jel Code: M3, M31.

Açıklayıcı Not. Makale boyunca, cümle sonunda nokta dışı verilen atıflar [daha ziyade *bkz.* ve/veya *ayrıca bkz.* biçimli] ana bilgiyi destekleyici; nokta içi verilen atıflar, alıntılama ya da tanımlayıcı ve çeviri atıflar biçiminde iki yönlü verilmiştir. Ayrıca makale metninde [] şeklinde yazımlar, metin bütünlüğünde anlam peşiktirici, () içinde kelime, terim, deyim vs. İngilizce mütakabili ve açıklaması olarak yazılmıştır. Özgün ya da üzerinde durulması gereken kavramsallarda, ya “tırnak” içinde veya *eğri (italik)* olarak vurgulanmıştır.

Giriş: Genel Olarak Lokanta İşletmeciliği ve Aşçılık Mesleği

Lokanta işletmeciliği ve/veya işletmelerinin köken düşüncesi *aşçılık mesleği*, bilimsel olarak Asurlulara kadar götürülebilir: (bkz. Câhız, 1999: 75) Asurlularda toplum yaşantısının bir parçası olarak aşçılık, varsıl-üst tabaka mutfak/yemek kültürünün bir parçası ve süreklilik arz eden çeşitli meslek gruplarından biri olarak değerlendirilir ve yemek satıcılığına dair ticari bir faaliyeti niteler.¹

Yazında özellikle çarşı ve pazarlarda, evinden uzak işyeri olanlara/esnafa lokantalarda (havânîtü'l tabbbâhîn) yemek satıldığı ve hizmet sunulduğuna yönelik kayıtlardan söz edilir.² Ancak modern anlamda bağımsız çalışma koşullarının oluşması ile aşçılık mesleğinin hazır yemek satıcılığı veya lokanta işletmelerinin dönüşümü çok yakın geçmişe ilişkin değerlendirilmektedir:

Lokanta işletmelerinden/restoranlardan³ hazır yemek satın alma eğilimi 18.yy'dan sonra şekillendiği izlenmektedir. Lokanta işletmeleri, insanların gün içinde kaybolan enerjilerinin [özellikle tanrıları güçlendirici onarıcı (*restorative*) et suyu satan Parisli Baulanger'den bu yana] geriye kazandığı, bol baharatlı yemeklerin yendiği imtiyazlı bir konumlandırmadan çok daha ötede değerlendirilmektedir. (bkz. <https://digital.library.unlv.edu/collections/menus/history-restaurant>) Diğer bir deyişle insanların değişen yaşantı tarzları içinde lokanta işletmelerinin yeri, imtiyazlı olma göstergesi olarak biçimlenmesi, iş bitirme, iş görme veya iş başarma yolunu açan [araçsal-bağlamsal] bir sistemin parçası olarak görülmektedir. Bu nedenle lokanta işletmelerinin iş ve toplumsal hayata ilişkin çok boyutlu dönüştürücü rolü, itibarî ve ticarî bir faaliyet olarak karşımıza çıkar. Yani lokanta işletmeleri insanların değişen yaşantılarında hayatta tutunmak için olağan, gerçek ve yaygın işlev açlığı bastırmaktan ve karın doyurmaktan daha ötede bir işlev görür. (*yemeğin sosyolojisi dair ayrıca bkz.* Beşirli, 2021; Beardsworth, Keil, 2012)

İnsanların yaşantı tarzlarındaki değişim ve yemek yapmaya vakit bulmakta zorlanması ya da yemek pişirmekle uğraşmak istememesi, doğal olarak lokanta işletmelerinde hazır yapılmış yemeğe olan ilgiyi artırır. (*hayat tarzı, tüketim kültürü ve teorilerine ilişkin bkz.* Featherstone, 1996: 36-58 ve 141-158) Bu durum yemek tüketim biçimlerinin ve yemek türlerinin yeniden tasarlanmasını da teşvik eder. Ancak geleneksel ilgilerini ve tutumlarını sürdüren insanların lokanta işletmelerine olan bakış tarzının tamamen olumlu olduğu söylenemez. Özellikle dışarıdan yemek satın almanın veya lokanta işletmesine gitmenin zorunluluk olmaksızın alışkanlık haline gelmesi, toplum mutfak kültürünün ve yemek yeme değerlerinin yozlaşması, aile ikliminin zedelenmesi ve/hatta bireylerin topluma ve kendine yabancılaşması sorunu tartışılmaktadır. (bkz. Douglas, Isherwood, 1998)

¹ Keza, erişilebilen kaynaklara göre sözgelisi Avrupa'da ticari bir faaliyet olarak aşçılık mesleği, lokantacılık ve yemek satıcılığı, Arap ve Emevi toplumları ile birlikte taşındığı iddia edilmektedir. bkz. Altınay, 2006

² Bu devlet düzeyinde, sözgelimi Türk Memluklu Devleti'nde de devlet erkânına yemek hizmeti sunan, yemek işlerinden ve teşrifatından sorumlu özel birimler (havâichâne) oluşturulduğu ifade edilir. bkz. Altan, 2006: 107-117.

³ Restoran Fransızca "restore" kelimesinden gelen, yeniden düzenlemek, formuna sokmak anlamındadır. Buna göre restoran aç mideleri doyurup, insanları onarma (restore etme) anlamı taşıyan bir işletme türüdür. bkz.

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/restaurant?q=restaurant>;

<https://www.nisanyansozluk.com/?k=restaurant>

Bu konuda tüm söylenenlerin/söyleneciklerin haklı bir yanı bulunabilir; çünkü toplumlarda mutfak/yemek kültürünün sadece yeme-içme ile sınırlı olmadığı açıktır. Sınırsızlığı, çok farklı *alt/yan kültürler (subculture)* veya farklı yemek kültürleri ile beraber düşünmek gerekir. (*Türk-Anadolu mutfak/yemek kültürü bağlamında bkz.* Kaya, 2017; Eksen 2008) Yani yemekten sorumlu olan kişilerden, yemeğin pişirildiği yere, yenen yemeğe, yemekte oturulan yere, kullanılan yemek alet edevatına, yenilen yiyeceğin türüne, yemek satın alanlara ve diğer ilgilere kadar yaşanan tedrici hareketlilik mutfak/yemek kültürünün bir parçasını oluşturur. (Altan, 2006: 108; Brillat-Savarin, 2016) Hatta bu ifadelerle ilgili olarak, “*mutfak/yemek kültürü ideolojisi*”nin yapılması gerektiğini söylenir. Çünkü yemek yeme mekânları ve yemekler, aynı zamanda bir *kültürel ideolojinin aşılama aracı* olarak değerlendirilmektedir. (bkz. Boudan, 2004; ayrıca bkz. Ranta, Ichijo, 2015)

Elbette bu tartışmalar sürecektir. Ancak, lokanta işletmelerin 16.yy’daki [Batı aristokrat saltanatının bir yansıması olarak] “*sanki özel odalarda*” yemek yenen yer olmaktan çıkıp, toplumun geneline yayılan ve sadece güçlendirici yiyeceklerin satılmadığı mekânlar olarak hayatın tam merkezinde yer alan bir kavram haline geldiği aşikârdır. Bu durum, zamanla değişen/dönüşen lokanta işletmeleri/işletmeciliği kavramının sadece yemek yenilen yer olmaktan çıkıp, bir şeyler içme⁴ ve sosyal yönün keşfini sağlama, sosyal statü, güç ilişkileri ve grup kimliğini belirtme gibi daha *özel ve yeni işlevselliği* de ortaya çıkarır. Böylece bir varlık/hayat sebebi ve alanı olan yemek yeme, bilgibiçimsel (epistemolojik) olarak daha geniş bir bilişim kaynağı oluşturmuş olmaktadır: (*siyaset ve simgecilik açısından yemek yeme çözümlemesi için bkz.* Artun, 2020) Yani orta çağların sembolize edici aklı, yemek konusunda da devreye girerek, pek çok *sembolik anlamı* yemek konusuna da rahatça yüklediği görülür. Temsil ettiği hakikatin soyut doğasını sembolleştirme çalışmaları ile farklı gerçekliklere konu oluşturur. Bu nedenle lokanta işletmelerinde yemek konusunu ele almak, sadece yenilen-içilenlerin istatistiğini yapmanın ötesinde, barındırdığı (tazammun ettiği) muhtelif alanları (sembolik anlamlarla beraber) ilgilendiren bilgi bölüklerini erişme ve başka konulara dair birçok bilgiyi de öğrenmek anlamına gelmektedir (Altan, 2006: 115). Dahası, lokanta işletmelerinin -kısa süreli de olsa- insanların vakitlerini sosyal gelişme için değerlendirdiği, başka insanlarla projelerini tartıştığı, fikirlerini görücüye çıkardığı *yeni yaşantı biçim (new lifestyle)* platformları ve sunum mekânları olduğunu düşündürebilir.⁵

⁴ Bu yönde kafeler, sadece insanların çay-kahve gibi içecekleri içtikleri yer değil, bir şeylerin yendiği, keyif sürmek için gidilen yerler olmuştur. Bu bağlamda dünyada ilk defa kafe 1550 yılında İstanbul’da açılmıştır. bkz. Bingöl, 2005: 25; ayrıca bkz. Heller, 2000: 171-175.

⁵ Şu da not olarak düşülebilir: Lokanta işletmelerinin yeni işlevselliği, “yemek yenen yerlerin dönüşümü” açısından oldukça önemli bir konu olarak yorumlanabilir. Fiziksel ihtiyaçtan öte, sosyal-ruhsal bir ihtiyaç olarak lokantaların bu işlevselliği, doğal olarak lokantaları ev yemeklerinin bulunduğu, makul fiyatlarla satın alındığı, ev sıcaklığında ve özgün yerler haline gelmesine yol açtığı söylenebilir. Hatta yaşantının belirli bölümlerinde mekânsal özelliklerin dışına çıkılarak, yemek vagonları ve diğer seyyar ortamların lokanta işletmelerinin alternatifi olarak sunma faaliyetlerine de rastlamak mümkündür. Sözelimi, 1880’li yıllarda İngiltere’de trenlerde müşterilerin içinde ayak-üstü yemek yedikleri, hatta oturdukları seyyar yerler oluşturulmuş; özellikle işten eve olan mesafenin çok olduğu yerlerde, daha ucuz ve kolay erişilecek olanaklar sunulmuştur. Ayrıca yoğun insan trafiğine bağlı, müşterilerin kendi yemeklerini almaları (self-servis), gereği kadar hizmetin etkin verilmediği durumlarda kabul görmüştür. Böylece hem daha az maliyetle çalışma, hem de yüksek kârlılık amaçlanmıştır. Daha ileride, 20.yüzyılın başlarında “otomat”lar ile yaşanan yöneliş lokanta işletme faaliyetlerine yeni bir boyut kazanmasına da zemin hazırlamıştır. 1912 yılında ABD’de Broadway’in Times Meydanı’nda, mermer masalar ve mozaik fayanslı döşemeler ile şatafatlı bir yer izlenimi veren ilk New-York Horn-Hardart Otomat’ı açılması örnek gösterilebilir. Hazır ve basit yemekler yeme sıradanlığını yücelten, kendi kendine hizmet çılgınlığının doruk noktasını oluşturur. Ayrıca durumu Prof. Dr. Ortaylı şu veciz cümle ile ifade eder: “İyi yemek yapmak bir kültür

Bu keskin ve sıklıkla yaşanan düşünce, bir anlamda lokanta işletmeciliğinin yeni koşullara uyum sağlama, değişme ve/hatta dönüşme ihtiyacını gösterir. Lokanta işletmelerine yönelik *yeni işlevsellikler* de, insanların yeme ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, *stratejik mekân tercihi* olarak yeni bir düşüncenin ürünü yapmış olur. Artık bugün lokanta işletmeleri tüm yönleri ile profesyonel [hizmet] işletmeler olarak *stratejik ilhamına* veya geleceğe özgü duyuş ve düşünceye erişme olanağı bulunduğu söylenebilir.

Özetle günümüz lokanta işletmeciliğinin, (a) seçkin (elite) sınıfın iyi hizmet, kaliteli yemek ve bağlı [müşteri] hoşnutluğun yüksek para vererek satın alındığı ve sosyalleştiği, (b) ve halkın yüksek tempoda devam eden yaşantısını dengelemeye ilişkin daha mütevazı paralarla karnını doyurduğu mekânlar olarak üstelenen çift yönlü işlevsel rolü ötesinde, stratejik/ideolojik bir kimliklendirmeyi de nitelediği düşünülebilir.

Türk-Anadolu Mutfak/Yemek Kültürü: Lokanta İşletmeciliği olarak Kebapçılık

(a) Türk-Anadolu Mutfak/Yemek Kültürü: Türk-Anadolu mutfak/yemek kültürü, tarihsel süreçte Türklerin Orta Asya'dan çıkışı ile günümüze doğru evrilimi ve olgunlaşması şeklinde kendini gösterir. Asya ve Anadolu topraklarının sunduğu çeşitli olanaklar, tarihsel bağlamsallıkta diğer kültürlerle yaşanan etkileşim, yakın Türk tarihinde Selçuklu ve Osmanlı saraylarında gelişen tatların varlığı, İslam dininin etkisiyle Arap ve Fars mutfağının ve Mezopotamya'dan kaynaklanan mutfak varlığı, *Türk-Anadolu mutfağının* renkliliğini ve çeşit zenginliğini oluşturur. (bkz. Baysal vd., 1996; Işın, 2018; Işın, 2017; Işın, 2014) Özellikle Orta Asya göçer insanının et ve mayalanmış süt ürünleri kullanımı, Mezopotamya'nın tahılları, Akdeniz çevresinin sebze ve meyveleri, Güney Asya'nın baharatı ile birlikte kullanılarak zengin *Türk mutfak/yemek kültürü* oluşumuna katkı verir (Baysal, 1993: 12-20). Ege Adalarından ve kıyılarından balık ile zeytinyağı, güney bölgesinden şerbetli tatlılar, Bizans'tan Roma mutfağını adeta bir potada eritir. (bkz. Dalby, 2014) Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun geniş topraklara yayılması ile birlikte Ortadoğu, Güney Akdeniz ve Avrupa yemekleri de bu potaya girerek Türk-Anadolu Mutfağı'nı daha da geliştirip zenginleştirdiği ifade edilir (Gürsoy, 1995; Işın, 2018). Bu nedenle *gastronomi uzmanlarına* göre, Türk-Anadolu yemek aşçılığı ve mutfak kültürü dünyanın temel ve en gelişmiş mutfakları arasında yer almaktadır. (bkz. Güler, 2010: 24-30; ayrıca bkz. Yerasimos, 2005)

Bu çerçevede modern Türk-Anadolu yemek aşçılığı/lokanta işletmeciliği tarihi, Osmanlı imparatorluğu zamanında daha sistemli ve daha gelişmiş olduğu bulgulanabilir.⁶ Yani modern Türk-Anadolu yemek aşçılığı/lokanta tarihi, 17. yüzyılın ikinci yarısında sadece saray ve konaklarda değil, lonca teşkilatının kurulması ve çeşitli esnaf örgütleri marifetiyle yapılan halka açık aşevleri ve yeme-içme organizasyonları ile gerçekleştirilmesi ile başlar. Anadolu'da imarethane ve aşevleri halkın ihtiyacını [maddi bir çıkar gözetmeksizin] karşılamasına rağmen, özellikle büyük şehirlerde bunların dışında dışarıda yeme ihtiyacını

göstergesidir. Herhangi bir entelektüelden çok daha fazla takdir edilen kişidir iyi bir aşçı." bkz. Ortaylı, 2006: 80; ayrıca bkz. Bingöl, 2005: 29-31.

⁶ Burada, Türklerin yeme-içme alışkanlıklarının (tarımsal yapı ve konar-göçer kültürünün etkisi, başka toplumlardan etkilenme, sosyo-ekonomik düzeye göre farklılaşma, davranış kalıpları, yemeklerin bölgelere göre farklılaştırdığı ve toplu yemek yeme geleneği gibi faktörler) bu süreci etkilediği görülmektedir. bkz. Güler, 2010: 6; *Osmanlı-Türk yemek kültürü kitapları için ayrıca bkz.* Kut, 2020; Güldemir, 2015.

karşılama mekânları olarak lokanta organizasyonların kurulduğu izlenir (Ak, 2007: 19). Bu bağlamda günlük-ticari yaşamı kolaylaştırmak ve desteklemek üzere üretim/ekonomik değer alış-verişinin sarmaladığı çarşılarda lokanta esnafı/işletmeleri, kent hayatının ayrılmaz bir parçası ve esnafın evi olarak han, bedesten, arasta, çarşı ve pazar içinde konuşlanarak, şehir dokusunun ve ticaretin vazgeçilmez unsurları olmaktadır. (bkz. Mortan, Küçükerman, 2010: 107-139.)

Öte yandan Türk-Anadolu mutfak kültürü içinde yemek çeşitleri, yemek pişirme ve muhafaza teknikleri ile kendine has bir mutfak/yemek kültürü oluşturan Selçuklular döneminde kervanların izlediği güzergâhlarda yer alan kervansaraylar, bugünün Türk-Anadolu lokanta işletmeciliği tarihi açısından değerlendirilebileceği söyleyebilir. (bkz. Merçil, 2000: 25-26) Selçuklu Sultanları ve devlet adamları tarafından veya Ahilik kurumunun ödevlendirilmesine bağlı inşa edilen ve düzenli hizmetlerin [vakıflar tarafından] verilmesi ile sürekliliği sağlanan kervansaraylarda, hiçbir din, dil, ırk, cinsiyet vs. ayrımı gütmeksizin kervan ahalesinin konakladığı, ağırlandıkları ve dinlendikleri yerler ve her öğün çıkan yemekler ile güven yaratan kurumlar olarak izlenmektedir. (Ahilik için bkz. Şimşek, 2020) Hatta bu konuda ünlü Türk seyyahı Evliya Çelebi meşhur eseri Seyahatname'sinde [IV. Murat devri (1623-1640)], lokanta işletmeciliğinin ne kadar önemli ve yaygın bir sektör olduğu anlatısı delil gösterilebilir:⁷ Vezir çaşnigir ve aşçılar esnafı, zerdeciler esnafı, turşucular esnafı, sucukçular esnafı, dolmacılar esnafı, hardalcılar esnafı, salatacılar esnafı, hoşafçılar esnafı, şerbetçiler esnafı, salepçiler esnafı, helvacılar esnafı, akideciler esnafı, balıkçılar esnafı, yahniciler esnafı, kebabçılar esnafı gibi lokanta işletmeciliğinin uzman bölükleri olarak hizmet verildiği ifade edilir.

Özellikle 19. yüzyılda “Avrupaileşme” modası ile birlikte, lokanta işletmeciliği içeriğinin dönüşümü, “1840-1860 yılları arasında Cadde-i Keribar (İstiklal Caddesi) üzerinde açılan lokanta, kahvehane ve gazino işletme sayısında yadsınamaz artışa yol açtığı görülür. 1890-1920 yılları arasında “alafranga (Avrupaî)” diye tabir edilen yemekler genellikle otellerin lokanta işletmelerinde usta aşçılar tarafından yapılarak sunulduğu, bu yönde “Ayaspaşa’daki Park Otel, Pera’daki Tokatlıyan ve Sümer Palas, Hotel de la France, Hotel D’Angleterre Fransız türü mutfakları ile bu döneme damgasını vurduğu ifade edilir (Gürsoy, 1995: 64).

Yine 19.yüzyılda Batı ile ilişkilere bağlı Avrupa’dan etkilenmeye başlayan Türk-Anadolu mutfak/yemek kültüründe *etnik grupların etkisi* ile eşzamanlı yaşanan değişim, Cumhuriyetin ilanı ile başkent Ankara’ya taşınır (Ak, 2007: 19). 1879 yılında modern tarzda ilk hizmet veren Konya Lezzet Lokanta işletmesi kurulur. Bunu 1888 yılında İstanbul’da, Kastamonu İnebolu’dan gelen ve Abdullah Efendi tarafından Galata’da açılan, önce Viktorya, sonra Abdullah Efendi adı verilen lokanta işletmeleri izler. Bugün İstanbul Ağa Cami yanında Sakızağacı Caddesinde Abdullah Efendi lokanta işletmesi, Osmanlı-Türk-Anadolu mutfağının modern tarzda sunulduğu nadir lokanta işletmelerinden biri olarak hâlâ faaliyet göstermektedir. (bkz. Bingöl,2005: 37-44)

⁷ O dönemde geleneksel yemek aşçılığı esnafının (ashâbu’l matâbîh) toplam dükkân sayısı 95, bu dükkânlarda çalışanların sayısı 500 civarında olduğu belirtilmektedir. Hatta bu durum kebabçı [*kızartılmış et-söklençi*] esnaflığını, geleneksel pirlî mesleklerden biri olarak değerlendirilmesine dayanak oluşturur. Avf oğlu Abdurahman “Kebabçı Esnafı piri” olarak kabul edilmiştir. bkz. Bingöl, 2005: 38.

(b) Geleneksel yemek aşçılığı olarak kebabçılık: Geleneksel yemek aşçılığı olarak kebabçılık, Ortadoğu kökenli bir kavram olduğu düşünülür ve Türk, Arap, İran ve Anadolu mutfak kültüründe yemek türü ve statülerinden birini oluşturur. (bkz. Şavkar, 2000: 65-67; Çetin, 2006: 111) Şavkar'a (2000) göre kebab, Farsça kökenli, İranlılara ve Araplara ilişkin, Ortadoğu'dan Türk ve Anadolu mutfak/yemek kültürlerince benimsenmiş bir kapsamı oluşturur. (bkz. Şavkar, 2000: 65; ayrıca bkz. Davidson, 2014: 442.) Doğrudan meşe kömüründe veya odun fırınında, etin pişirilmesini, közlenmesini veya kızartılmasını ifade eden kebab⁸, zamana ve etkileşime bağlı sözgelimi sebzelerin köz üzerinde doğrudan-susuz pişirilmesi ya da testide veya tencerede pişirilen sözgelimi tas kebabı gibi sulu yemekler, köfteler, göveçler ve diğer yemek yapma biçimleri için de kullanıldığı görülür. (wikipedia, Türkiye'de 106 kebab adını yazmıştır. bkz. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kebab>)

Bu kapsamda kebab/çılık tarihi ve menşei konusunda muhtelif yaklaşımlar geliştirilebilir: (bkz. Gowlett, 2016: 1-12; Rowlett, 1999: 741; Standage, 2016; Civitello, 2019) Sözgelimi *arkeolojik* olarak yaklaşık 790 bin yıl önce insanların ateşi kontrol altına alması ile beraber kebabçılığın izleri sürülebilir ve ateşin yemek pişirmek için kullanılması ile açıklama kapasitesi tartışılabilir; *antropolojik* olarak insanın et pişirme biçimleri ve uygulamaları da buna bağlı değerlendirilebilir.⁹

Öte yandan kebab için İyonyalı (İzmirli-Smyrna) Homeros'un "İlyada" kitabında yakarış sonrası kesilen kurbanlar ve ziyafet yemeği için "ateşte et" in nasıl pişirildiği yani kebab anlatısı dikkat çeken bir değerlenmedir: (Homeros, 2008: 87-88)

"Böyle dedi, verdiği sevgili kızını, o da aldı sevine sevine. Değerli kurbanları dizdiler sunağın çevresine, ellerini yudular, aldılar avuçlarına arpa taneleri, kaldırdı Khryses ellerini, yüksek sesle yakardı: "Ey Khryse'yi, kutsal Killa'yı koruyan, gümüş yaylı, Tenedos'un güçlü kralı, dinle beni! Yakarmalarımı nasıl dinlediysen bundan önce, Akhaların ordusuna yumruğunu nasıl indirdiysen, beni sayıp, şimdi de tezelden yerine getir şu dileğimi: Uzaklaştır amansız salgını Danaolardan." Böyle yakardı, Phoibos Apollon da dinledi onu. Hepsini yakardılar, arpa taneleri serptiler yere, başlarını arkaya kaldırıp kurbanları kestiler, derilerini yüzdüler, butlarını ayırdılar, yağlı gömlekle sardılar butları iki kat, sonra etler kodular üstüne çiğ çiğ. Odukların üstünde kızarttı ihtiyar onları. Şarap döktü üzerlerine, ateş gibi, pırl pırl. Beş dişli çatal tutuyordu yanında delikanlılar. Butlar kızartıldı, ciğerler, yürekler yenildi, kalan etler parçalandı, şişlere geçirildi, kızartıldı iyiden iyi, çekildi hepsi ateşten. İşler bitti, şölen hazır oldu, yenildi içildi. Şölen de eş pay aldı her insan, yakınmadı bir tek kişi. Yenilip içilince doyarsa, delikanlılar şarapla doldurdular ağaç kadehleri (sağrakları), taslarla dağıttılar, tanrılara sunmak için, korolarla yatıştırdılar tanrıyı, gün boyunca. Koruyucu tanrıya şükürler edip güzel bir övgü söyledi Akha delikanlıları."

10. yüzyılda İbn Sayyar al-Warrağ'ın günümüze intikal eden tek kitabı, Bağdat el yazması (çeviri) yemek kitabı "Kitab al-tabikh"te, ateş üzerinde/ızgarada yapılan ve tava içinde kızartılan etlere dair kebablar tarif edilir. Ayrıca şişe geçirilmiş küçük et parçalarının, Yakın ve Orta Doğu yemek kültür tarihinde kayıtlarda izlenebilir. (*Irak yemek kültürü ve tarihi araştırmacısı, Orta Doğu mutfağı uzmanı Nasrallah'ın kitabı için bkz. Nasrallah, 2007: 40*) Ancak kebab benzeri yemeklerin tüm kültürlerde, avcı ve toplayıcı grupların etin

⁸ Bu konuda Çağdaş Etimolojik Sözlük Nişanyan'a göre kelime kökeni "kızartmak/yakmak" anlamına gelen eski Akadca "kabābu" ve Aramice "kbabā" kelimelerinden gelmiştir. Öte yandan Orel ve Olga (1995) 1986 yılından beri yapılan karşılaştırmalı "Hamito-Semitik Etimolojik Sözlük"te, soyu tükenmiş Proto-Hamito-Semitik (Proto-Afro-Asya) dili kelime dağarcığına ilişkin kebab, kab-yakmak veya kızartmak şeklinde tarih öncesi Proto-Afroasyatik bir dilden gelmiş olabileceği değerlendirilir. bkz. <https://www.nisanyansozluk.com/?k=kebab>; ayrıca bkz. Orel, Stolbova, 1995: 307.
⁹ Hatta daha ileriye giderek, Harvard Üniversitesi'nden antropolog ve primatolog Richard Wrangham ve diğerleri (1999) "Current Anthropology" çalışmasında, insanın pişirme yeteneğinin fizyolojik evriminde özellikle büyük beyinlerin, daha küçük dişlerin, uzuv oranlarının ve hatta erkek-dişi bağımlı evrimine yol açtığı yorumlanır. bkz. Wrangham, vd. 1999: 567-594; ayrıca bkz. Wrangham, 2009; Pennisi, 1999: 2004-2005.

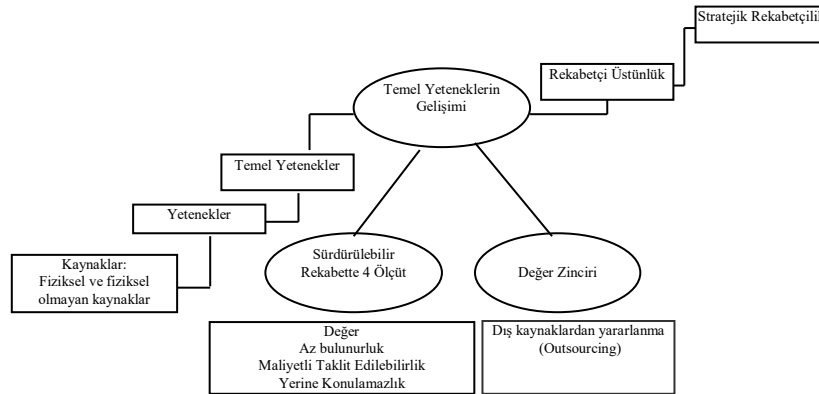
ateşle buluşmasına bağlı geniş bir tarihsel coğrafyada [Asya'dan Afrika'ya, Avrupa'dan Amerika'ya, Afganistan'dan Moğalistan'a, Pakistan ve Hindistan'tan Bosna-Hersek ve Arnavutluk'a, Azerbeycan'dan Suriye, Ürdün, Filistin'e vs.] ele almak ve ilk dönem yemek pişirme uygulaması olarak söz etmek mümkündür ve/dahi özeldir Türkiye, Orta Doğu ve ilişkili coğrafyaların yemek kültürü ve aşçılık mesleği içinde severek değerlendirilen ve yaygın yiyime sahip olduğu düşünülebilir. (<https://tr.qaz.wiki/wiki/Kebab>)

Kebapçı Esnafı/Lokanta İşletmelerinde Sürdürülebilir Rekabet ve Temel Yetenekler

Günümüz rekabet ortamı kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin uzun vadeli ayrıntılı tahminler yapmasını -tüm işletmeler için olduğu gibi- zorladığı söylenebilir. Daha açık olarak yoğun sektörel çevre, yeni-alternatif rakiplerin durumu ile yaratılan belirsizlik ve karmaşa, kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin rekabette daha etkili stratejiler geliştirmesini gerektirmektedir. Bu sadece rekabette dezavantajları ortadan kaldırmak ve ayakta kalmak değil, rekabeti sürdürme ve avantaj yaratma konusunda farklı yollarını aramak ve bulmak olarak düşünülür. Çünkü her işletme aynı parametreler ile rekabet ediyorsa, rekabetçi avantaj yaratabilmek zor gözükmemektedir. Diğer bir deyişle kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin temel yeteneklerini *sürdürülebilir rekabet* (rekabetçi avantaj ve üstünlük yaratma) için geliştirmesi gerekmektedir. (bkz. Gibson, 1997: 45-54)

Genel itibarıyla işletmelerin geleceğe dönük geliştireceği ve gerçekleştireceği faaliyetler, pazar konumu oluşturma ve temel yetenekleri kullanma, rakiplerine nazaran taklit edilmeyen ve sürdürülebilir rekabetçi avantaj sağlamaya yönelik ele alınır. *Sürdürülebilir rekabetçi avantaj* ise kaynaklar, yetenekler ve temel yetenekler üzerine kuruludur. (bkz. Çizim 1) Bunun için başta değişimi fark eden, teknoloji avantajlarından etkili biçimde yararlanan, yenilik için gerekeni yapan dolayısıyla her şeyi sürekli düşünen ve gözden geçiren bir vizyon öncelenmesi gerekir. Bu noktada sürdürülebilir rekabetçi avantajı üstünlüğe dönüştürmeye ilişkin stratejinin yalın anlamda işlevsel etkinlikten çok, benzersizlik açısından düşünme ve temel yetenekleri üstünlüğe dönük sürgitlenmesi önemsenir. (bkz. Papatya, 2007: 38)

Çizim 1: Sürdürülebilir Rekabet için Analiz Bileşenleri

Kaynak: Hitt, Ireland, Hoskisson, 1999: 89.

Temel yetenekler yazında farklı araştırmacılar tarafından çeşitli karşılıklar ile kullanılmış, “çekirdek/öz yetenekler, temel yetkinlikler, ayırt edici yetkinlikler, organizasyonel yetenekler, stratejik yetenekler, dinamik yetenekler” biçiminde kavramsallar ile

tanımlanmış, kavramlar arasında zorlamalı farklar verilmeye çalışılmıştır: (bkz. Kaplan, 2021) Sözelimi Barney (Barney, 1997) *çekirdek yetenekler*, Prahalad ve Hamel (Prahalad, Hamel, 1990: 79-91) *çekirdek yetkinlik* olarak işletmelerin sürdürülebilir rekabette avantaj sağlayan beceri ve teknoloji demeti olarak varlık ve süreçleri içerecek şekilde ele almıştır. Bu bağlamda temel yetenekler tanımlanmış ve sürdürülebilir rekabetçi üstünlük ve müşteri değeri sağlamak için beceriler, varlıklar, süreçler, normlar, teknolojiler vs. olarak ifade edilmiştir. Böylece pek çok kez vurgulanan anlaşılmasız yönler giderilmesine çalışılmış ve/dahası sürdürülebilir rekabet avantajı için (Barney, 1997; Daft, 1983) işletmenin varlıkları, yetenekleri, yetkinlikleri, süreçleri, öz-nitelikleri, normları, bilgileri vs. kontrol edilen, düzenlenen, verimlilik ve etkinliği artıran stratejiler, taktikler, işlevler, faaliyetler ve işlemler olarak düşünme, ortak tanım yapma ve kuramsal yaklaşım geliştirme yönelimi oluşturma düşüncesi hedeflenmiştir. (bu makale için temel yetenekler yazınında ana kuramsal yaklaşımlar Tablo 1’de izlenebilir):

Tablo 1: Yazında Temel Yetenek Tanımlarına Dair Başlıca Kuramsal Yaklaşımlar

Odak kavram	Tanım	Kaynak
Yönetici görevi	İşletmenin ihtiyaç duyduğu temel yetenekleri ve kaynakları belirleme bir yönetici görevi.	bkz. Grant, 1991; Schulze, 1993; Klein, Hiscocks, 1994; Collis 1994; Tampoe, 1994
Strateji plan	Yeteneklerin geliştirilmesi için etkili (özellikle finansal niteliğin öncelendiği) stratejik plan yapma.	bkz. Naugle, Davies, 1987; Reed, Defillipi, 1990; Prahalad, Hamel, 1990; Stalk vd. 1992; Collis, Montgomery, 1995
İzleme sistemi	Yetenekler veya belirli kişiler ile ilişkili kişiler için bir izleme sistemi.	bkz. Naugle ve Davies, 1987
Yönetim organizasyonu	Yönetim kaynaklarını toplama, düzenleme ve dağıtma.	bkz. Doz, Prahalad, 1988; Schulze, 1993
Yönetim önceliği	Özellikle finansal etki açısından organizasyonda öncelikli yetenekleri vurgulama.	bkz. Simmons, 1990; Hall, 1993
Yönetim teknolojisi	Finansal getiriye (örgütsel performansı) değerlendirmek için rakiplerinden farklılaşan bir sistem oluşturma. Sistemde temel yetenekler kaynakların bir araya getirilmesi, geliştirilmesi ve avantaj yaratmaya yönelik dönüştürülmesini sağlar: Hayatta kalma stratejileri, muhasebe önlemleri, paydaş yaklaşımları, değer zinciri yönetimi gibi kapsamlar öncelenir. Ancak en popüler muhasebe önlemleri, işletmenin performansını izlemek konusunda yardımcı olur. Buna yönelik farklı ölçümler izlenebilir.	bkz. Lado vd.,1992; Hall, 1992; Barney (1997); ayrıca bkz. Toplam gelirlerin, toplam varlıklara oranı (Snow ve Hrebiniak, 1980); piyasa getirileri (Hitt, Irlanda, 1986); piyasa yatırım getirisi (Haskell, 1989); birkaç yıllık dönemde satışlarda/çalışanlarda artış (Hall, 1992); Cho (1996) ve Ventrice (1983) nakit önlemlerin finansal yatırımlar için tek gerçek önem olduğunu önerir.

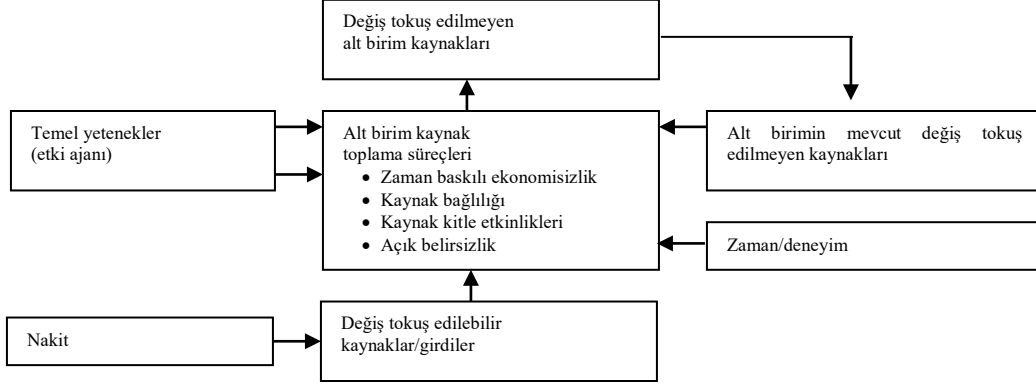
Kaynak: Tablo Chabert, 1998’e bağlı düzenlemiştir.

Temel yetenekler bir işletmeyi diğerlerinden ayıran özelliştir. Temel yeteneklerin fark edilmesi ve tanımlanması geliştirilmesinin ilk şartıdır. Ancak her işletme için temel yetenekler farklılık gösterir. İşletme kültürü ve bağlamsallıklar içinde farklı şekillerde kendini gösterir. Bu nedenle her işletmenin temel yeteneklerini ayrı ayrı ele almak ve değerlendirmek gerekir.

Yazında temel yetenekler *stratejik çalışmalar* ile eşdeğerde ele alınır ve sürdürülebilir rekabette başat kapsamı oluşturur. *Stratejik yetenekler* olarak strateji ile eşleştirilir. Ancak her durumda temel yeteneklerinin müşteri faydası/değeri yaratması umulur. Gerçekleştirilen üretim ve ortaya konan ürünler/hizmetler buna yönelik ele alınır. Çünkü müşteri değerli gördüğünü talep eder. Aksi halde rakip tercihler, işletmenin mevcut temel yeteneklerinin bozulmasına yol açabilir. Bu nedenle rekabette, bir bakıma rakibin *temel yeteneklerini bozma stratejisi* hedeflenir. Rakipler bu amaçla izlenir. Temel yetenekleri üstelemeyen işletmeler [hatta işletme finansal yeterliliğe sahip olsa da] rekabet avantajını sürdürülemez. Ayrıca sürdürülebilir rekabetçi üstünlüğünün entemel özelliği, değiş-tokuş edilemez, yeri doldurulmaz ve kolaylıkla toplanamaz avantajlara ve/veya kaynaklarla olan

bağlantısıdır. Bu noktada temel yetenekler *etki ajanı (katalizör)* rolü üstlenmektedir. (bkz. Çizim 2)

Çizim 2: Temel Yeteneklerin Etki Ajan (Katalizör) Rolü

Kaynak: Markides, Williamson 1995: 155.

Temel yeteneklerin yenilenmesi, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi veya her yeteneğin zamanla rekabetçi değerinin bozulması karşısında vazgeçilmez bir süreç olarak izlenir. Aslında bu yeniliği teşvik edici de bir koşuldur. Kebapçı esnafı/lokanta işletmeleri bağlamında çok azının *yenilik yetenekleri (innovation abilities)* koşulunu sağladığı ve gerçekleştirdiği söylenebilir ve/dahi yeni geliştirilen yetenek performansını sürdürülebilirlik açısından değerlemek de çok kolay olmaz. Hatta bu yönlü çabalar, genelsel kebabçılık ve işin doğası açısından hayata geçirilmesi direnç ile karşılanabilir. Bu nedenle *yenilik yenilenme [bütünleşik] yeteneklerinin (innovation regeneration [integrated] abilities)* bir yapılandırılması olarak karşımıza çıkar. Yani kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin yeteneklerini yenilemesi, teknik becerilerinden pişirme becerilerine, yönetsel yeteneklerinden sunum yeteneklerine kadar geniş yelpazede değerlendirilmesine bağlı zuhur eder. Ancak önce rekabette fırsatları keşfetmek ve değerlendirmek, sonra bütünleşik yeteneklerin oluşumunu, yenilenmesini, iyileştirilmesini ve geliştirilmesini sağlamak gerekmektedir.

Isparta İli Kebapçı Esnafı/Lokanta İşletmelerinde Bir Araştırma

Araştırmanın Tanımı ve Modeli

Araştırma, Chabert yaptığı akademik çalışma kapsamında şu şekilde tanımlanmış ve modellenmiştir: (bkz. Chabert,1998)

Araştırma Amacı, Sınırlılıkları ve Kapsamı: Araştırmanın amacı Türk-Anadolu yemek aşçılığında önemli bir yere sahip kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin rekabet anlayışlarını araştırma ve bu anlayışa yön veren temel yetenekleri değerlendirme konusunda bilgilerin derinlemesine incelenmesi ve ayrıştırılmasıdır. Böylece *sürdürülebilir rekabette* tutarlılık ölçütleri ortaya koymak hedeflenmektedir. Bir bakıma geçmişten günümüze kalan kebabçı esnafı/lokanta işletmelerine dönük rekabet gerçeklerini ortaya çıkarmak ve yeni kebabçı lokanta işletmelerinin sürdürülebilirlik rekabette gerekli olan temel yeteneklerin ne olması gerektiği ve dönüştürme konusunda ipuçları sağlamak umulmaktadır.

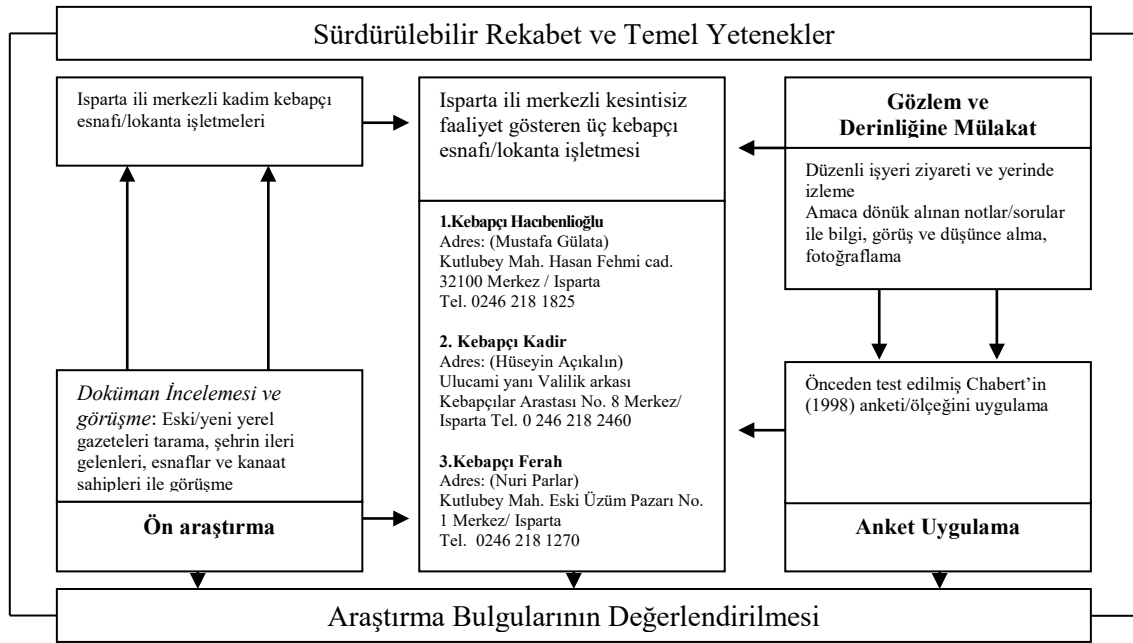
Bu bağlamda araştırma Türkiye’de Oğuz Erkara tarafından kataloglanmış ve bugüne kadar itibarî değerini muhafaza etmiş “100 Tarihi Lokanta” adlı eserinde, Isparta’da kesintisiz faaliyet

gösteren ve “kadim kebabçılar” olarak nitelenen, kuruluş tarihleri en az bir asra dayanan, atadan işletmeci Kebapçı Hacibenlioğlu, Kebapçı Kadir ve Kebapçı Ferah olarak üç kebabçı esnafı/lokanta işletmesi üzerinde yapılmıştır.¹⁰

Ancak daha önce araştırma için kebabçı esnafı/lokanta işletmelerine ilişkin yapılmasına yönelik güçlendirici dayanaklar aranmış, Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerine dair dokümanlar toplanmış, gözlemler/görüşmeler yapılmış ve alan notları çıkarılmıştır. İlin eski gazeteleri ve dergileri taranmış, ileri gelenler ve kanaat sahibi kişiler ile görüşülmüş ve bu istikamette 1800’lü yılların ortalarından bu yana faaliyet gösteren üç lokanta esnafı/işletme üzerinde araştırma yapılmasına karar verilmiş ve araştırma sınırlandırılmıştır.

Buna göre araştırma uygulama ve yürütme modeli düzenlenmiştir: (bkz. Çizim 3)

Çizim 3: Araştırma Uygulama ve Yürütme Modeli ve Argümanları

Araştırma Yöntemi ve Örneklem: Araştırmada sürdürülebilir rekabette temel yeteneklerin belirlenmesine yönelik nitel-nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı *karma (mix) yöntem* izlenmiştir.¹¹

Nitel yöntem Kebapçı esnafı/lokanta işletmelerin mevcut kültür içinden bakış, betimleme ve yorumlama açısından tercih edilmiştir. Nicel yöntem anket tekniği uygulaması şeklinde yapılmıştır. Bu nedenle araştırma, gözlem, görüşme ve derinliğine mülakat tekniklerini içeren *etnografik temelli* nitel ve önceden güvenilirliği ve geçerliliği test edilen ve

¹⁰ Erkara kitabında [Madrid’te ilk defa kurulmuş olan lokanta işletmesi tarihini (1833) ölçüt olarak] yaptığı sıralamada Isparta’dan üç kebabçı esnafı/lokanta işletmesi, Kebapçı Hacibenlioğlu’nu 1. sırada, Kebapçı Kadir’i 2. sırada, Kebapçı Ferah da 51. sırada listelemiştir. bkz. Erkara, 2010:

¹¹ Karma yöntem yazında bir sektöre/işletmeye ilişkin bilgilerin sadece anketler ile nicel teknikler kullanılarak ölçme ve tanımlama çabasının yetersiz kalmasına veya bilgilerin tamamlanmasına dair ele alınır. Ancak nitel araştırmaların da bilimsel araştırmalarda kullanılması sorunlu görülür. Yine de nitel yöntemin ve araştırmaların bilgi biçimsel (epistemolojik) temelleri söz konusudur. bkz. Brannen, 2005: 173-184; Greene, 2005: 207-211; Creswell, 2013; ayrıca bkz. Kvale, 1994: 147-173.

uygulanan bir anket tekniği ile nicel iki boyutlu görgül (durum araştırması) ve karşılaştırılmalı analiz biçimli ele alınmıştır.

Araştırma kapsamına dâhil edilen kebabçı esnafı/lokanta işletmeleri açıkça tanımlanmış temel yeteneklerin farkında ve sürdürme konusu ön-kabulüne bağlı, bir asır sürekli mevcut yeteneklerini geliştirme, uygulama, dağıtım için kaynak ayırdığı [sisteme sahip] ve temel yetenekleri koruduğu öndeyisi izlenmiştir; temel yeteneklere bağlı kaynak tahsisi, iletişim ve finansal performans gibi temalara dair bulgulara hedeflenmiştir. Buna bağlı temel yetenekleri destekleyen kebabçı esnafı/lokanta işletmeleri için yönetici, hizmet sunumu ve aşçı beceri düzeybilgileri (kategoriler) oluşturulmuştur. Bu düzeybilgiler temel yeteneklerin geliştirilmesine ve daha hızlı sonuç alınmasına dönük değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeyi destekleyen varlıklar, yetenekler, beceriler, süreçler, normlar, teknolojiler vs. vurgulanmıştır. Vurguların testi için yazın bilgileri ve akademik görüş desteği sağlanmıştır.

Örnekleme seçiminde Teddlie ve Yu'nun (Teddlie, Yu, 2007: 77-100) sınıflandırdığı, hem kolay ulaşılabilir, hem de gönüllü katılmaya dönük "uygunluk örnekleme" kullanılmıştır. Ayrıca araştırmada Creswell'in (Creswell, 2003) "eşzamanlı dönüşümsel tasarım"ı esas alınmış; yani nicel ve nitel veriler aynı zamanda toplanmış, ve/fakat nitel ve nicel verilerin ayrı ayrı analizi yapılmıştır. Buna göre seçilen üç kebabçı esnafı/lokanta işletmesinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonunda elde edilen nitel ve nicel verilerin birbirini desteklenmesine ve doğrulamasına yönelik birleştirme ve yorumlama yapılmıştır.

Araştırmanın Yürütülmesi: Araştırma birbirine bağlı şu üç adım şeklinde yürütülmüştür:¹²

(a) **Hareket soruları:** Başlangıçta, yapılan araştırma odağına ve tasarıma bağlı Yin (Yin, 1994) tarafından önerilen soru ifadelerinden hareket edilmiştir. (bkz. Tablo 2)

Tablo 2: Araştırma için Başlangıç Öneri Soru İfadeleri

Soru Niteliği	Soru İfadesi
Strateji-temel yetenekler bağlantısı	Yöneticiler, amaçladıkları stratejiyi gerçekleştirmek için gerekli olan temel yetenekleri tam olarak belirleyebiliyor mu?
Temel yetenekler-diğer kaynaklar bağlantısı	Yöneticiler temel yeteneklere bağlı uygulamaları gerçekleştirecek süreçleri, becerileri, varlıkları ve teknolojileri tam olarak belirleyebiliyor mu?
Temel yetenekler-uygulama bağlantısı	Genel birim yöneticileri, temel yeteneklere bağlı uygulamaları gerçekleştirecek süreçlerin, becerilerin, varlıkların ve teknolojilerin ne olduğunu anlıyor mu?
Temel yetenekler-yönetici algı bağlantısı	Birim genel müdürleri işletmenin temel yeteneklerinin ne olduğunu açıkça anlıyor mu?
Temel yetenek-yönetici- kaynak bağlantısı	Yöneticiler, yeteneklerin ana kaynakları geliştirme ve sürdürme konusunda yeterli kaynak ayırıyor mu?
Yönetici-temel yetenek-iletişim bağlantısı	Yöneticiler, işletmenin yeteneklerini genel birim müdürlerine iletiyor mu?
Yönetici-temel yetenekler- ekonomik etki bağlantısı	Yöneticilerin temel yeteneklerinin ekonomik etkisini değerlendirme yolları bulunuyor mu?
Yönetici-temel yetenekler-f finansal performans bağlantısı	Yöneticiler ile birim yöneticileri temel yeteneklere bağlı gerçekleşen finansal performans yaratma gücü bulunuyor mu?
Yönetici-temel yetenekler-diğer kaynak ve teknoloji bağlantısı	Yöneticiler ile birim yöneticiler, gerekli süreçler, beceriler, varlıklar ve teknolojiler önemli ölçüde etkiliyor mu?
Strateji-Yönetici-temel yetenekler-kaynaklar ve işletme performansı bağlantısı	Temel yetenekler daha yüksek bir seviyede performansa yönelik açıkça tanımlanmış kaynak tahsisi kanallarını işletiyor mu?

Kaynak: ayrıca bkz. Chabert, 1998: 59-60.

¹² Bu bölüm düzeni ve/veya düzenlemesi, temel olarak Chabert (1998) bilgilerine bağlı yapılmıştır.

İlgili soru ifadeleri ile sürdürülebilir rekabette temel yeteneklerin belirlenmesine ve açıklamasına yönelik bir kapasite değerlendirilmiştir.

- (b) **Görüşme notları:** İkinci olarak, sözel tarihleme durum çalışması ve veri alanı için, daha çok “nasıl” veya “neden” soruları gözetilmiştir. Buna yönelik “çokyönlü, çeşitli kanıtlar, belgeler, eserler, röportajlar ve gözlemler (Yin, 1994: 8) izlenmiştir. Tek tek toplanan ve belleğe dayalı sözlü anlatımlı işletme verileri toplanarak, genel olarak Isparta Kebapçılığı tanımlanmıştır ve/böylece kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin temel yetenekleri nedensel bağlantıları keşfedilmiş ve makro açıdan açıklama potansiyeli araştırılmıştır. Eşzamanlı olarak nicel araştırma kapsamında sorulacak soruların (Yin, 1994: 20) [yapısal, iç ve dış] geçerlilikleri ve güvenilirliği yapılmıştır. (Campbell, vd., 1982; Yin, 1994: 33)
- (c) **Nitel ve nicel araştırma:** Üçüncü olarak araştırmada Miles ve Huberman (Miles, Huberman, 1994)’in eşzamanlı üç faaliyet akışına bağlı yazılı, görsel malzemeler, bilgiler ve belgeler görüşmeler yoluyla toplanmış ve kullanılmıştır. Bu yönelim geçerlilik oluşturmaya yardımcı olmuştur. Açıklayıcı çalışmalar için iç geçerlilik için nedensel ilişkiler kurulmuş; dış geçerlilik (sözgelimi araştırma bulgularının genelleştirilebileceği alan oluşturma durumu) endişelerinin giderilmesine yönelik desteklenmiştir. Ancak güvenilirlik, başkalarının araştırmayı tekrar etme ve aynı sonuçları elde etme becerisiyle ilgili olduğu göz ardı edilmemiş, bunun için kullanılan prosedürler belgelenecek gerçekleştirilmiştir. Böylece sözel tarihleme konusunda bir yönelim oluşturulmuş, ve/fakat her işletmeyi ayrı ayrı ele almak ve *çoklu vak’a çalışmaları* yapmanın da mümkünlüğü izlenmiştir. Ancak bu yönde çalışma, odak konu ve amaçlılık kapsamında tercih edilmiş ve bunun yerine sürdürülebilir rekabette temel yeteneklere odaklaşmak hedeflenmiştir. Ayrıca çoklu vak’a yazma düşüncesinin bir şekilde yapılabilirliği korunmuştur. Nicel araştırmada anket aracılığıyla verilerin toplanmış, ankette Chabert’in (1998) anketi/ölçeği kullanılmış, geçerlilik ve güvenilirliği test edilmiştir.

Araştırma Veri Toplama Süreci: Araştırmanın başlangıcından itibaren temel yeteneklerin geliştirilmesi konusunda kaynak tahsisi ve finansal performans bilgilerinin katmanlaşması ve bunların incelenmesi zaman almış ve/hatta bu makale yazımına kadar katmanlaşmaya devam etmiştir. Ancak araştırmacının motivasyonu açısından başlangıç ile bitiş arasındaki süre kıvamının bozulmaması için 2021 Ocak ayı tarihi itibarıyla tamamlanmıştır.

Öte yandan nicel uygulama için kebabçı esnafı/lokanta işletme çalışanların anketi doldurma ve temel yetenekler hakkında açıklama yapma önemli bir zaman almıştır. Çünkü soru/kavam algıları farklı olmaktadır. Öte yandan her işletmede daha alt yönetici/çalışanlar için, ayrı ayrı süreçler şekilde değerlendirilmiştir. Sıklıkla yapılan çapraz kontroller ve etnografik gözlemler ile veriler çakıştırılmıştır.

Ayrıca nitel araştırma için temel araştırma konusu ötesinde verilerin oluşturulması zorluk yaratmıştır. Hangi düzeyde veri olup olmadığı tartışılmış, özgü/olanlar incelenmiştir. *Etnografik teknikler* bu yönde büyük katkı sağlamıştır. (bu yönde bkz. Geertz, 1973) Özellikle temel yeteneklerin tanımlanmasına yönelik iyileştirmek için *odak grup çalışmaları* gerçekleştirilmiştir. Bireysel görüşmeler ve yeniden uygulanan (boylamsal) anketler ile veri

kontrolleri sağlanmıştır. Böylece yöneticilerin algıları, işletme temel yetenek tanımlamaları, ortam ve durum koşulları daha kontrol edilebilir düzeye getirilmiştir. Bu bağlam yapılan konuşmalar, erişilen belgeler, elde edilen veriler ve yapılan düzenlemeler ile desteklenmiştir. Ayrıca araştırma sürecinde yüksek motivasyonu sağlamak ve bilimsel yönü iyileştirmek için çalışılmıştır.

Bu arada toplanan veriler birden fazla düzeybilgi olarak ayrıştırılmıştır: Temel yetenekler, kaynak tahsisi, iletişim süreçleri ve finansal performans düzeybilgileri tanımlanmış ve temel yetenekler için nirengi belirlenmiştir. Geçmiş ve güncel veriler ve performans incelenmiş, finansal durum bilgilerin paylaşılmasından hoşnutsuzluk yaratmamak için azami özen gösterilse de, görgül araştırmanın tipik sorunları yaşanmıştır. Ancak tutarsız verilerin ortalaması alınarak, bilgi boşlukları kapatılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma işletme performansını ortaya koyma konusunda sorun yaratmamıştır. Temel yetenekleri tanımlanan işletmelerde performans veya finansal durum eşleşmiştir.

Veri toplama süreci iki aşamalı geliştirilmiştir:

(a) Birinci aşama, içten (*emic*) *bakış açısı* bağlamında, Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmeleri yöneticileri/çalışanları ile etnografik teknikler yardımıyla nitel araştırma uygulanmıştır. 2017 yılından itibaren katılımlı gözlem, yarı yapılandırılmış görüşmeler, kilit aktör ve odak görüşmeler ile bulguların çapraz sağlamaları yapılmış, verilerin bilgi haline dönüşmesi ve belgelenmesi için uzun süre ve çaba harcanmıştır. Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmeleri yöneticileri/ çalışanları ile mevcut işyerinde ve dışında toplam 17 biçimsel görüşme gerçekleşmiş, veriler değerlendirilmiştir. Genelde iş yoğunluğu nedeniyle işyeri görüşmelerinden ziyade, işyeri dışında görüşmelerin yapılması daha yararlı olmuştur.

Görüşme ve soruşturmalar, etik kurallara uygun, dinamik soru biçimleri ya da konunun akışına göre hazırlanan sorulara eklenen sorular ile yürütülmüştür. Bu süreçte ne tür etkileşimin gerçekleştirilmesi gerektiğine dair kararlar gözden geçirilmiştir. Gözlemci etkisini en aza indirmek için, araştırma amacı açıkça ortaya konmuş, görüşmelerde tepkisel olmaktan ve yorum yapmaktan uzak durularak sadece notlar alınmıştır. Araştırmanın uzun süreli olması, doğal olarak güven ve “arkadaşlık boyutlu” ilişkilerin gelişimi endişesi yaratmış, ve/fakat mümkün mertebe görüşmelerde araştırma yapılan konu kapsamının korunması sürecin işleyişini kolaylaştırmıştır. Böylece ortaya çıkabilecek bilimsel nitelikte sorulara cevaplar, kanıtlar ve belgeler sağlanmaya çalışılmıştır. Tüm görüşmeler ve notlar “müsaadeli gizlilik” içinde alınmıştır. Yılgınlık, bıkkınlık ve güven kaybı yaşamamak için görüşmeler ve konuşmalar hızlı notlanmıştır.

Verilerin gözlem, görüşme, alan notları, doküman tarama gibi birden fazla veri toplama yolu ile sağlanması muhtemel veri değerlendirme sürecinde çapraz kontrolü yapılmış, veri ve notlar arasındaki uyumsuzluklar yeniden sorgulanmış ve iç-dış geçerliği oluşturulmuştur. İç gerçeklikte yeterli görüşme ve katılım ile sağlanan veriler, alan akademisyenleri tarafından değerlendirilmiş, gerek görülen yerlerde düzeltmeler yapılarak sağlanmıştır. Dış gerçeklik için, görüşmelerin betimlenmesi ve görüşülen Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletme yöneticilerinin/ çalışanlarının özgün ifadeleri dikkate alınmıştır. Bunun için, özel notlar, yöneticinin katıldığı uygulamalar (seminerler, programlar, sertifikalar, teftiş izlenimleri, raporlar, işlem süreçleri, prosedürleri, protokolleri, eğitim kılavuzları gibi) ve belgeler

dışında/bağlantılı dış belgeler, sektör bilgileri, raporları, haber bültenleri vs. her türlü bilgi ve belge dikkate alınmıştır. Elde edilen tüm bilgi, belge ve verilerin düzeybilgileri oluşturulmuş ve tutarlılık sağlanmıştır.

(b) İkinci aşama, Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin sürdürülebilir rekabet anlayışı temel yetenekler ölçek temelinde [nicel] araştırılmıştır. Araştırma için yazında daha önce kullanılmış ve Chabert'in (1998) hazırlamış olduğu ölçekten yararlanılmıştır. Ayrıca ölçek veri kalitesi için kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinde ön-uygulamalar yapılmış, ölçek gözden geçirilmiş ve ölçek etkinliğine yönelik öneriler değerlendirilmiş ve anketin uygulamaya ilişkin gerçekliği sağlanmıştır.

Ölçekte yer alan soru ifadeleri ve temel yeteneklere ilişkin bileşenler dört düzeybilgi kapsamında ele alınmış ve sınanmıştır. Bunlar; (a) Teknik beceriler (technical skills-yemek hazırlanması, ortamı, kalitesi, sunumu, geri bildirim ve günlük işlemleri kapsayan 24 soru), (b) Yönetim becerileri (management skills-planlama, organizasyon, yöneltme, eşgüdümleme ve denetimi kapsayan 23 soru), (c) Sunum yetenekleri (server skills-stil, iletişim ve çalışmayı kapsayan 17 soru), (d) Pişirme becerileri (cook skills-teorik ve uygulama yemek pişirme bilgisi, isteği, deneyim, disiplin, organizasyonu kapsayan 17 soru) olarak dört düzeybilgide toplam 81 ifade yer almaktadır. Ayrıca, temel yetenekleri geliştirmede iletişim, ekip çalışması, tedarik ve diğer yardımcı konular ile ilgili beşinci düzeybilgi sorusu ve işletmelerin nakit akışı ve doluluk oranlarını gözlemek ve öğrenmeye ilişkin yardımcı soru ifadelerine yer verilmiştir. İfadeler 5'li Likert ölçeğine göre hazırlanmıştır.

Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin sürdürülebilir rekabette temel yetenekleri belirlemeye ilişkin ölçekte, geçerlilik ölçme türlerinden biri olan içerik ve yüzeysel geçerlilik kullanılmış (DeVellis, 1991; Netemeyer, Bearden, Sharma, 2003); buna göre uygulanan ölçeğe ilişkin ifadelerin ilgili yazından alınmış olması ve uygulama öncesinde akademik görüşlerden ve önerilerinden yararlanılması ve ölçeğin bu yönde uygulanması ile içeriksel ve yüzeysel geçerlilik değerlendirilmiştir. Ayrıca bu bağlamda geliştirilmiş ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi için¹³ Cronbach alfa katsayısına bakılmış ve tüm değerlerin 0,65 ile 0,85 arasında değişmesi kullanılan ölçeğin içsel tutarlılığının sağlandığını göstermektedir. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS 21 istatistikî paket programından yararlanılmıştır. Veriler ağırlıklı ortalamalar yöntemi ile değerlendirmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

Araştırma Verilerin Analizi: Sözlü tarih çalışmasına yönelik nitel veri analizinde, Miles ve Huberman (1994)'in *eşzamanlı üç faaliyet akışından* oluşan, veri azaltma, veri görüntüleme ve sonuç çizimi/doğrulama tekniği yorumlayıcı bir çerçevede değerlendirilmiştir: (bkz. Miles, Huberman, 1994) (a) Veri azaltma, veriyi seçme, odaklanma, basitleştirme, soyutlama ve dönüştürme sürecidir. Bu süreçte özetler yapma, kodlama, not yazma, temalar belirleme vb. çeşitli yazma biçimleri kullanılmıştır. Ayrıca süreçte gerekli olacak verilerin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir, yeni bir metin yazımı için kimden nasıl veri alınacağı saptanmış ve kaynağa müracaat yapma yolu izlenmiştir.

¹³ Anket soruları toplam korelasyon değerleri incelenmiş ve 0,50'den düşük değere sahip olanlar düşürülerek, ölçeğin geliştirilmesi sağlanmıştır. O halde tüm cevap şıkları, yeterli soru korelasyon değerine ulaştıkları görülmüştür.

Yapılan özetler ile veriler toplandıkça seyrekleştirilmiş ve doğrulması yapılmış; eksik kısımlar tamamlanmıştır. (b) Veri görüntüleme, verilerin sistematik hale getirilerek, sonuç çıkarma yönünü niteler. Bir bakıma indirgenmiş bir anlatı metni ile aşırı yük önlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla makalenin temel araştırma sorusu sürdürülebilir rekabette temel yetenekler konusunda veriler gruplandırılmıştır. (c) Verilerin eksik olup olmadığı ve farklı yapılar içinde nasıl yer aldığına dair tüm verilerin toplu olarak görüntülenmesi notlar, temalar, metaforlar, saymalar ile veriler içinde desenleri incelemek olanağı sağlanmıştır. Üç kebabçı esnafı/lokanta işletmeye ilişkin elde edilen bilgi birleştirilerek sözlü tarih anlatısı şeklinde yorumlanmıştır. Bu nedenle birleşik sözlü tarih çalışması *tümevarımlı* bir yol olarak düşünülmüştür.

Sözlü tarih [etnografik görüşme] için elde edilen *bilgidökümün (transkript)* niteliksel analizi (Yow, 1994) temel yeteneklerin sürdürülebilir rekabetteki rolünü anlamada yardımcı olacak kavramlar ve temalar belirlenmesinde kolaylık yaratmıştır. Sözlü tarih çalışmaları [görüşmelerde 3 kişi, fotoğraflama konusunda 2 kişi olmak üzere] toplam 5 kişi tarafından yapılmıştır. Ancak daha önce sözlü tarih çalışmasının nasıl yapılacağı konusunda bilgi ve görgü paylaşılmıştır. İşletme sahipleri, yöneticileri ve çalışanları ile yapılan görüşmelerde sözlü tarih ölçütleri içinde tekrarlı ve çapraz kontrollere bağlı veriler tekâmül ettirilmiştir. Etnografik gözlemler, anlatı görüşmeleri ve yapılan bilgidöküm istişareye bağlı sözlü tarihleme için kullanılmıştır. (bkz. Lieblich, Tuval-Mashiach, Zilber, 1998) Niteliksel analizde anlatıların yapısına değil, içeriğine odaklanmış ve tümevarımlı bir yaklaşım izlenmiştir. Görüşme yapılan katılımcıların % 95'i, kendilerinin tarihi bir lokantada çalışmanın bilincinde olarak konuşmaktan memnun oldukları görülmüştür. Ayrıca görüşme notlarının güven esasında paylaşımlı teyit sağlanmış; *teyitli paylaşım (confirmed share)* notlarından, Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin düzeybilgileriyle bütünleşik sözlü tarihi yazılmıştır.

Nicel araştırma nitel araştırma verilerinden elde edilen bulgulara bağlı, oluşan temaların (becerileri, varlıkları ve teknolojileri) sağlamasını yapmak ve özellikle sözel yönlerin niceliksel olarak ortaya koymak için, ölçek yardımıyla tedrici ve nitel araştırma eşgüdümlü toplanmış, 5'li Likert tipi ölçek ile temel yetenekler ve bağlantılı konulara dair veriler karşılaştırmalı değerlendirilmiş, süreçte bilgisayar olanakları azami şekilde kullanılmıştır.

Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi

a) **Nitel Araştırma Verilerin Değerlendirilmesi:** *Isparta ili Kebapçı esnafı/lokanta İşletmeciliği Sözlü Tarih Anlatısı.* Isparta iline kebab esnafı/lokanta işletmeciliğinin nereden ve ne şekilde geldiği bilinmemesine rağmen, Selçuklu İmparatorluğu'na dayandığına/öne sürüldüğüne ilişkin yaygın bir kabul vardır. Ancak bugüne ilişkin Isparta'da kebab esnafı/lokanta işletmeciliği faaliyetinde bulunan küçük/orta ölçekli aile işletmelerin kuruluş tarihleri dikkate alındığında, ilde yaklaşık 300 seneden daha fazla kebab esnafı/lokanta işletmeciliği yapıldığı rahatlıkla kabul edilebilir. (Böcüzade, *Isparta Tarihinde Isparta'da yapılan 32 meslekten, 24. sırada kebabçılık olarak verir.* bkz. Böcüzade, 1983: 420; ayrıca bkz. Kodaman, Babacan, 1998)

Isparta ili Kebapçılar ve Lokantacılar odasına bağlı-kayıtlı [2019 Mayıs verilerine göre] 145 işletme kebabçılık ile uğraşmakta, ve/fakat söz konusu işletmelerin gerçek anlamda

Sürdürülebilir Rekabette Temel Yetenekler: Isparta Kebapçı Esnafı/Lokanta İşletmelerinde Araştırma

kebabçılık işi ile ilgili Isparta Ticaret Odasına kayıtlı ve kuruluş yılları itibariyle 1800'lü yılların ikinci yarısına kadar varan, üç aile işletmesi [bunlar; Kebapçı Hacibenlioğlu, Kebapçı Kadir ve Kebapçı Ferah] faaliyetini sürdürmektedir.¹⁴ (bkz. Tablo 3) Daha eskiden Isparta'da bu üç kebab esnafı/lokanta işletmesi dışında Kebapçı Muammer ve Kebapçı Azmi gibi tanınmış kebabçı esnafı/lokanta işletmesinden söz edilmektedir. (ayrıca bkz. Kaplan, 2010)

Tablo 3: Isparta İli Kebap Esnafı/Lokantacılığı ile ilgili Üç İşletme

Kebapçı	Kuruluş tarihi	Kurucu ata	İşletme sahibi/kuşak	Kapalı alan (m2)	Sabit Çalışan Sayısı	Ürün portföyü	Temel amaç ifadesi
Kebapçı Hacibenlioğlu	1833	Hacibenlioğlu Mustafa	Mustafa Gülata 4. Kuşak	280 (2 katlı bina)	4 Usta+4 Yardımcı eleman	Ana ürün Kebap yanısıra; Şiş Köfte, Pide çeşitleri, Tahin Helvası ve Tel Kadayıf	Lezzeti ve tadı korumak
Kebapçı Kadir	1851	Hafız Dede	Hüseyin Açıkalın 5. Kuşak	360 (3 katlı bina)	15 Usta+10 Yardımcı eleman	Ana ürün Kebap yanısıra; Şiş Köfte, Pide çeşitleri, İskender, Tahin Helvası ve Künefe	Gelecek nesillere işi aktarmak
Kebapçı Ferah	1944	Hacı Nuri	Nuri Parlar 4. Kuşak	175 (3 Katlı bina)	5 Usta+7 Yardımcı eleman	Ana ürün Kebap yanısıra; Şiş Köfte, Pide çeşitleri, Tahin Helvası ve Tel Kadayıf	İşletmenin markalaşmasını ve kurumsallaşmasını sağlamak

Kaynak: İşletme görüşme bilgileri (2017-2021).

Şehirde kebabçı esnafı/lokanta işletmeciliği ve aşçılık mesleği eskiden esnaf birliği olarak bilinen “ahilik” geleneği ile usta-kalfa-çırak yetiştirme ve geliştirme süreci ile günümüze geldiği izlenmektedir. (bkz. <https://isparta.ktb.gov.tr/TR-71193/isparta-un-dergisi.html>) Ancak şimdilerde kebabçı esnafı/lokanta işletmeciliği ve aşçılık mesleği, daha ziyade bürokratik işlemlerin çoğaldığı ve sertifikalara bağlı yapılan ticari bir dönüşüm ile farklılaştığı görülebilir.

Fotoğraf 1: Isparta Kebap, Fırıncı ve Helvacı Esnafı (1928)

¹⁴ Kebapçı Ferah, esnafın yoğun faaliyet gösterdiği Üzümcüler Pazarı'nda; Kebapçı Kadir ve Kebapçı Hacibenlioğlu ise, Üzümcüler Pazarı'nın hemen karşısında [eski adı ile] Kebapçılar Arastası'nda yer almaktadır. Ancak Kebapçılar Arastası'nın yıkılmasından sonra, bu iki kebabçı yeniden tasarlanan aynı bölgede/yeni yerlerinde faaliyetlerini sürdürmektedir. (Not. Makalenin yayın tarihi itibariyle Kebapçı Ferah da, Üzümcüler Pazarı'ndan (2021 Nisan) yeni yeri: Kutlubey Mah. 120. Cad, Atatürk Parkı içi No.13, 32100 Isparta Merkez/Isparta) olarak taşınmıştır.) bkz. ekler Fotoğraflar.

Isparta'da gerçek anlamda kebabçı esnafı/lokanta işletmeciliği ve aşçılık mesleği dönüşümü, son 35-40 yıl içerisinde kendini göstermiştir. Sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel nedenlerle birlikte gelenekten uzak/artan işletme sayısına, değişen toplum ihtiyaçlarına ve mutfak/yemek kültürüne bağlı geleneksel kebabçılıkta yer almayan çeşitler de menülere dahil edilmeye başlamıştır. Çok eskiden kebab esnafı/lokanta işletmelerinde sadece kebab pişirilip, domates-soğan ve Davraz dağından getirilen karlar ile soğuk içim hoşaf eşliğinde servis edilirken, zamanla şiş köfte, İskender kebabı, pide çeşitleri, farklı salatalar, soslar hatta sulu yemekler [geleneksel kalaylı bakır kaplarda] servis edilmektedir. (bkz. Kardüz, 2001)

Geçmişte Isparta kebabı (tandır) yemek için belirli zaman gözetilirken, şimdilerde gözetilmediği izlenir.¹⁵ Oysa gelenekte her zaman kebabın yenmediği ve yapılmadığı bilinir. Kebab için mevsiminde ve yörede yetişen davar [tam yağlı ve orta yağlı oğlak] eti esastır. (bkz. Şenol, 2003: 82-82; ayrıca bkz. Ak, 2007; Yaşın, 2008) Bu nedenle tüm yıl boyunca kebabın yapılması, doğal olarak Isparta kebabçılığında geleneksel lezzetin hızla kaybedilmesine ilişkin endişeleri artırmaktadır. Bu endişeye azalan hayvan popülasyonu, çayır-mera kanunları yetersizliği, haksız rekabet, azalan gelir, değişen yeme alışkanlıkları ve buna karşılık kebabçılığı yozlaştırma girişimleri gibi birçok faktör çarpan etki yapmaktadır. Ancak günümüz Isparta'sında geleneksel kebab lezzetine özen gösteren müşteriler yanında, araştırmaya konu olan üç kebabçı esnafı/lokanta işletmesinin [mesleki bilgide geleneğe ve klasik ölçütlere bağlı] ısrarlı çalışmaları bulunmaktadır.

Daha ziyade kebabçı esnafı/lokanta işletmeleri rekabete karşı büyümekten ve faaliyet ölçeğini artırmaktan ziyade, küçülmeye, ve/fakat faaliyet etkinliği ve kaliteyi yükseltmeye ve temel yeteneklerini korumaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Bu yüzden kebabçı esnafı/lokanta işletmeleri aile imalathanesi özelliğini koruyan, ürün kalitesini ve müşteri memnuniyetini birinci planda tutan bir mesleki/ticarî anlayış hakim düşünce olarak kabul edilmektedir. Bu sayede hem marka (tanınmışlığı) sürekliliğini koruma, hem de geleneksel [örtülü (tacit knowledge)] bilginin aktarımı hedeflenmektedir. Ancak tüm bunlar, kebabçı esnafı/ lokanta işletmelerinin gelecek rekabetinde daha farklı ve ötede çalışmalar içinde bulunması gerektiğini işaret ettiği açıktır.

Kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinde tedarik ve pazarlama faaliyetleri [değer zinciri] ailenin şu anki mesleği devam ettiren kuşakları tarafından yapılmaktadır. Halen entemel girdi olan etten başlayıp, kullanılan malzemeye sözgelimi domates ve soğana, hatta serviste ve paketlemede kullanılan materyallerin kalitesine kadar her şey ailenin şu anki kuşağı tarafından kontrol edilmekte ve özenle sağlanmaktadır.

Ortalama günde 10-15 oğlak/davar kebabı satılan işletmelerde yapım-teknik konusunda modern anlayışlar ve yenilikler uygulansa da, süreçte etin bilinen ve eski tedarikçilerden teminine ve satın alınmasına, taş fırında geleneksel pişirme yöntemlerinin kullanılmasına, kebab odununun seçimine ve bu odunlarla etin en iyi şekilde pişirilmesine, zaman/ısı hararetinin iyi ayarlanmasına geleneksel uygulamalara azami dikkat edilmektedir. (bkz. Hürmüzlü, 2019) Yanı sıra mutfak ekipmanları ile yeni çıkan pişirme teknolojileri de özellikle değerlendirildiği görülür. Sosyal olarak, gerek işletme sahipleri ile çalışanlar

¹⁵ 25-30 yıl önceye kadar kebab sezonun başladığına ilişkin, kebabçı esnafı/lokanta işletmeleri herkesin görebileceği şekilde "kebab başladı" ilanları asmaktaydı.

arasında ruhsal-duygusal boyut (ağabey-kardeş diyalogu), gerekse işletme çalışanları ile müşteriler arasında rasyonel-bilişsel boyut (saygı esaslı diyaloglar) layıkıyla değerlendirilmektedir.

Kebapçı esnafı/lokanta işletmelerinin yerleşik bir geleneğe sahip [usta-çırak veya ahilik geleneğine dayalı] olarak işleyişi, bu mesleğin küçük yaşlarda öğretilmeye başlanması, geleneğe sahip çıkmasında etkili olmaktadır. Diğer bir deyişle küçük yaşlardan mesleğe meraklı gençlerin yetiştirilerek usta yapılması ve oluşturulan ekiple uzun süreli çalışma sağlıklı işleyişi güçlendirmektedir. Yanı sıra geleneksel kebabçılık bilgisinin nesilden nesile, kuşaktan kuşağa aktarımı, kaliteyi ön plana alan ve bunlardan taviz vermeyen hizmet anlayışı, malzeme tedarikçileriyle uzun süreli çalışma ve korunan değerli müşteri potansiyeli olumlu etkileri izlenmektedir.

Ancak günümüz lokanta işletmeciliği ve anlayışında abur-cubur yeme (fast-food) kültürünün egemen oluşu, işletme menülerini bozmuş, bir kargaşa yaşanmasına yol açmıştır. Sulu yemek yapan bir dükkânda ızgaraya, kebabçı olarak adlandırılan lokantacının da sulu yemek sunması gibi uygulamaları doğallaşmıştır. Böyle olunca, kendi sahasında ehil olmayan kişilerin yaptığı kebabların [öz veya hakiki ibareleri ile] *geleneksel Isparta kebabı* şeklinde sunulması, “*kalitesizliğin maliyetini*” artırmakta ve gerçek Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerini zor duruma düşürmektedir.

(b) Nicel Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi: Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin sürdürülebilir rekabette temel yetenekler ve geliştirilmesine ilişkin uygulanan ölçekte; (a) teknik uygulamalar, (b) yönetim becerileri, (c) sunum yetenekleri ve (d) pişirme becerileri değerlendirilmiştir. Buna göre veriler [birinci işletme A işletmesi, ikinci işletme B işletmesi ve üçüncü işletme C işletmesi olarak kodlanmış olarak] analiz edilerek Tablo 4’de sonuçlar verilmiştir.

Tablo 4: İşletmelerin Karşılaştırmalı Temel Yetenek Analizi

A İşletmesi	\bar{X}	B İşletmesi	\bar{X}	C İşletmesi	\bar{X}
Teknik Uygulamalar	4,58	Teknik Uygulamalar	4,50	Teknik Uygulamalar	4,50
Yönetim Becerileri	4,57	Yönetim Becerileri	4,57	Yönetim Becerileri	4,57
Sunum Yetenekleri	4,53	Sunum Yetenekleri	4,59	Sunum Yetenekleri	4,65
Pişirme Becerileri	4,71	Pişirme Becerileri	4,59	Pişirme Becerileri	4,76

Tablo 4’e göre 3 işletmenin temel yetenekleri değişiklik göstermektedir. Şöyle ki: A işletmenin teknik uygulama ortalaması (4,58), B (4,50) ve C (4,50) işletmelerine göre yüksek olduğu görülmektedir. A, B ve C işletmelerinin yönetim becerileri ortalamasının ise (4,57) eşit olduğu görülmektedir. Sunum yetenekleri ortalaması, C işletmesinde (4,65), B işletme işletmesinde (4,59) ve A işletmesinde (4,53) farklı olduğu görülmektedir. Sunum yeteneklerinde C işletmesi ortalaması A ve B işletmesine göre daha yüksektir.

Pişirme becerileri ortalaması, C işletmesinde (4,76), A işletmesinde (4,71) ve B işletmesinde (4,59) farklı olduğu görülmektedir. Sunum yeteneklerinde C işletmesinin ortalaması A ve B işletmesine göre daha yüksektir.

Sürdürülebilir Rekabette Temel Yetenekler: Isparta Kebapçı Esnafı/Lokanta İşletmelerinde Araştırma

Yapılan analizine göre C işletme yetenekleri A ve B işletmesine oranla daha iyi olduğu söylenebilir. Bu C işletmesinin nispeten yakın geçmiş kuruluşu ve modern lokanta işletme bilişimine sahip altyapısından kaynaklanabilir.

Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin sahip olduğu temel yeteneklerin geliştirilmesinde karar vericilerin rolü analizi sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5: İşletmelerde Temel Yeteneklerin Karar Vericileri

A İşletmesi	B İşletmesi	C İşletmesi
1.Genel Müdür/yaşayan ata-sahip	1 Aşçılar	1. Genel Müdür/yaşayan ata-sahip, Birim Müdürleri, Servis Elemanları ve Aşçılar
2. Aşçılar	2. Genel Müdür/yaşayan ata-sahip, Birim Müdürleri ve Servis Elemanları	
3. Birim Müdürleri ve Servis Elemanları		

Tablo 5’e göre işletmelerde temel yeteneklerin yürütülmesinde; A işletmesinde genel müdür/yaşayan ata-sahip birinci sırada karar verici olurken, ikinci sırada aşçılar, üçüncü sırada birim müdürleri ve servis elemanları karar verici durumundadır.

B işletmesinde birinci sırada aşçılar, ikinci sırada genel müdür/yaşayan ata-sahip, birim müdürleri ve servis elemanları karar verici durumundadır. Aşçıların birinci sırada yer alması, onların işletmenin temel yetenekleri oluşturması ile bağlantılı değerlendirilebilir.

C işletmesinde, genel müdür/yaşayan ata-sahip, birim müdürleri, servis elemanları ve aşçılar eşit düzeyde karar verici durumundadır.

Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin sürdürülebilir rekabette temel yetenekler ile ilişkili faktörler, 4 boyutlu değerlendirilmiş ve analiz sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: İşletmelerde Temel Yetenekler ile İlişkili Faktörlerin Karşılaştırılması

A işletmesi	\bar{X}	B işletmesi	\bar{X}	C işletmesi	\bar{X}
İşletmelerde Temel Yetenekleri Geliştirmede İletişim					
1.Özel Uydu yayınları E-posta, Haber Bültenleri, Müşteri raporları, Yöresel müdürler, Bölge başkan yardımcıları ve çalışanları, Başkan yardımcıları ve Toplantılar 2. Sesli posta, Diğer teftişler, Kısa notlar ve işletme yöneticileriyle yüz yüze görüşme	4,66	1. Haber bültenleri, Müşteri raporları, Toplantılar ve işletme yöneticileriyle yüz yüze görüşme 2. Diğer teftişler, Kısa notlar, yöresel müdürler, Bölge başkan yardımcıları ve çalışanları ve başkan yardımcıları 3. özel uydu yayınları, sesli posta ve e-posta	4,08	1. Özel uydu yayınları, haber bültenleri, müşteri raporları, diğer teftişler, yöresel müdürler, Bölge başkan yardımcıları ve çalışanları, başkan yardımcıları, Toplantılar, işletme yöneticileriyle yüz yüze görüşme ve çalışanlar ile sürekli iletişime açık olma 2. Sesli posta, E-posta ve Kısa notlar	4,77
İşletmelerin Temel Yetenekleri Yürütmek için Oluşturdukları Gruplar					
1. Müşteri odak grupları, Yorum kartları ve müşteri raporları 2. Eğitim videoları	4,75	1. Müşteri raporları 2. Müşteri odak grupları, yorum kartları ve Eğitim videoları	4,25	1. Müşteri odak grupları, Yorum kartları ve müşteri raporları 2. Eğitim videoları	4,75
İşletmelerin Temel Yetenekleri Geliştirmede Yardımcı Olacak Konular					
1. Kişisel bilgisayarlar, lokanta tasarım ekibi, lokanta örnekleri, mutfakla ilgili takımlar, mutfak dizayn örnekleri, test mutfakları ve u-şekli mutfaklar 2. Eğitim merkezleri, sertifikalı eğitim mağazaları	4,77	1. Lokanta örnekleri ve mutfak tasarım örnekleri 2. Kişisel bilgisayarlar, eğitim merkezleri, lokanta dizayn ekibi, test mutfakları, sertifikalı eğitim mağazaları, mutfakla ilgili takımlar ve u-şekli mutfaklar	4,22	1. Kişisel bilgisayarlar, lokanta tasarım ekibi, test mutfakları, mutfakla ilgili takımlar, mutfak dizayn örnekleri ve u-şekli mutfaklar 2. Eğitim merkezleri, lokanta örnekleri ve sertifikalı eğitim mağazaları	4,66
İşletmelerin Kaynak Teminleri					
1. Yeterli insan kaynakları, eğitim, müşteri incelemeleri, yönetsel yönetici yardımları, bütçesel sağduyu, yenilenmiş ve değiştirilmiş lokantalar ve konuk mektupları 2. Teknoloji, pazar incelemesi ve gizli alıcılar	4,7	1. Yeterli insan kaynakları, eğitim, müşteri incelemeleri ve konuk mektupları 2. Teknoloji, pazar incelemesi, yönetsel yönetici yardımları, bütçesel sağduyu, yenilenmiş ve değiştirilmiş lokantalar ve gizli alıcılar	4,4	1. Yeterli insan kaynakları, eğitim, pazar incelemesi, müşteri incelemeleri, yönetsel yönetici yardımları, bütçesel sağduyu, yenilenmiş ve değiştirilmiş lokantalar ve konuk mektupları 2. Teknoloji ve gizli alıcılar	4,8

Tablo 6'a göre, işletmelerin temel yetenekleri geliştirmesinde kullanılan iletişim yöntemlerin ağırlıklarına göre, A işletme ortalaması (4,66), B işletme ortalaması (4,08) ve C işletme ortalaması (4,77) farklıdır. Bu sonuçlara göre C işletmesinin temel yetenekleri geliştirmede iletişimin ağırlığı A ve B işletmelerine göre daha iyi olduğu görülmektedir. Ancak bu sonuçlar araştırmaya konu olan diğer kebabçı esnaf/lokanta işletmelerinin rekabette gerekli teknolojiye ve iletişime önem vermediği anlamında değerlendirilmemelidir. Belki en azından teknoloji alanlarını birleştirmede uygun kapasiteyi yakalamaya çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. Çünkü teknolojinin uygulanması için pek çok şeyi birleştirmek gerekir.

Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin temel yetenekleri yürütmek için oluşturduğu grupların ağırlıklarına göre, A ve C işletmesinin ağırlıklı ortalamaları (4,75) ile eşit olduğu görülürken, B işletme ortalaması (4,25) ayrıldığı belirlenmiştir. Bu sonuca göre A ve C işletmesinin B işletmesine göre daha iyi olduğu söylenebilir. B işletmesinin ise, aldığı müşteri raporları beklenen etkiyi yaratmakta yeterli olmadığı saptanmıştır. Burada düşünülmesi gereken, müşteri grubunun istek ve ihtiyaçları doğrultusunda değişimin kaçınılmazlığıdır. Bağlamsallık değiştiği zaman strateji de değişebilmelidir.

Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin temel yetenekleri geliştirmede yardımcı olacak konuların ağırlıklarına göre, A işletmesi ağırlıklı ortalaması (4,77), B işletme ortalaması (4,22) ve C işletme ortalaması da (4,66) farklı olarak belirlenmiştir. Bu sonuca göre A işletmesinin B ve C işletmelerine göre değer sunma şeklini etkileyecek teknolojik bileşimlerde daha iyi olduğu söylenebilir. Bu durum A işletmesinin teknolojiyi uygulayabilme yeteneğinden ve bunu kullanma konusunda profesyonel desteğe açık olmasından kaynaklanabilir.

Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin kaynak teminine yardımcı olan konuların ağırlıklarına göre, A işletmesi ağırlıklı ortalaması (4,7), B işletme ortalaması (4,4) ve C işletme ortalaması da (4,8) farklı olarak belirlenmiştir. Bu sonuca göre C işletmesinin A ve B işletmelerine göre tedarik sistemleri ve süreçleri daha iyi kontrol ettiği söylenebilir. Bu temel yetenekleri geliştirmede iletişim başarısının bir uzantısı olarak görülebilir.

Ayrıca araştırmada Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin doluluk oranları bakımında da karşılaştırma yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7: İşletmelerin Doluluk Oranları ve Nakit Akışı

A İşletmesi	%	B İşletmesi	%	C İşletmesi	%
Nakit Akışı	55	Nakit Akışı	50	Nakit Akışı	60
Doluluk Oranı	85	Doluluk Oranı	70	Doluluk Oranı	80

Tablo 7'e göre C işletmesinin nakit akışı A ve B işletmesine oranla daha iyi konumdayken, doluluk oranlarına incelendiğinde A işletmesinin doluluk oranının B ve C işletmelerine oranla daha iyi olduğu görülmektedir. Ancak her işletme nakit akışını sağlamada yeterli düzeyde olduğu kabul edilebilir. Yanı sıra her üç işletme içinde nakit akışı ve doluluk oranı *temmuz ayında* olduğu belirlenmiştir. Bu oranlar, Isparta'nın tatil ayı ve tatil yerlerinin güzergâhında yer almasına bağlı yorumlanabilir.

Araştırma Bulgularının Genel Yorumu ve Tartışma Notları

Modernleşme ile birlikte, toplumları yeniden kurma çalışmaları, derinleşen pazarlar, politikanın ticareti ve her alanda yaşanan “şeyleşme” yeni tartışmalara neden olmuştur. (bkz. Herman, 1995: 143-152) Eksen ilkeler, teknoloji, bilim ve kültürün etkisiyle özel mülkiyet ve sınıfsal ayrımların önceliğini vurgulamaktan vazgeçilerek, daha çok özgürlük, daha fazla özgünlük ya da daha fazla verimlilik gibi vurgular ile emek ve sermayenin yerine bilişim/bilgi, farklılığın ve benzersizliğin yerini aldığı görülmüştür. Bu nedenle oluşan toplumun farklı şekilde yorumlanmasına yol açmıştır.

Rekabet “*ihtiyaç ekonomisi*”nden yani, üretimi ve değişimi toplum bireylerinin ihtiyaçlarını gidermek üzere gerçekleştirilmesinden ziyade, şiddeti gittikçe artan ve bazılarına göre acımasızca yaşandığı günümüz *tüketimcilik anlayışına* erişmiştir. Aslında sanayi devrimi sonrası (a) mal üretim sektöründen hizmet sektörü ekonomilerine doğru evrilmesi, (b) çalışma alanında, yapılan işin niteliğine göre teknik ve profesyonel sınıfın önemsenmesi, (c) gerekli yenilik ve politik kararlar vermek için kuramsal-stratejik bilginin öncelenmesi, rekabet anlayışının daha farklı düzeyde ele alınmasına yol açmıştır.

Rekabet anlayışı, açık strateji, fark yaratma ve benzersizliğe yönelmiş; farklı müşteri gruplarına, rakiplerinden daha farklı bir şeyin nasıl sunulacağı hakkında *paylaşılan vizyon* oluşturma gerekliliğini zorlamıştır. Kaldı ki, her işletmelerin aynı standartlar ve değişkenler ile faaliyetleri gerçekleştirme görece standardı yükseltse de, işletmelerin ilerleme ve rekabetçi üstünlüklerini sürdürme konusunda yeterli gelmemiştir. İlerlemek ve gelecekte yaşamak, stratejinin temeli olarak rekabetçi avantajı yaratmak olmaktadır. Bu nedenle işletmelerin yaptığı işte daha iyi olma ötesinde, farklı ve benzersiz olma zorunluluğu bulunmaktadır.

Ancak sürdürülebilir rekabette kebabçı esnafı/lokanta işletmeleri için farklılık ve benzersizlik vurgusu ya da evrensel/yerleşik bir strateji uygulama düşüncesinin yanlışlığı açıktır.¹⁶ *İyi strateji (good strategy)* kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin özgü/l konularına bağlıdır. O halde kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin sektör dinamiklerini ve gelecekteki yörüngesine bakması, sektörü kendi avantajlarına yönelik nasıl dönüştüreceği ile ilgilidir. Bu nedenle kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin her müşterinin istediğini karşılaması doğru olmaz. Strateji seçim yapmayı gerektirir. Kime ne tür bir değer sunulmasına karar vermek gerekir.

Öyle ise, kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin sürdürülebilir rekabet anlayışı; (a) sektör içinde özgü/l stratejiler geliştirme, (b) stratejilerde farklılık ve benzersizlik içerimi gözetme, (c) bu farklılığı ve benzersizliği sürdürme konusunda destekleyici uygulamalar ve eylemler gerçekleştirme beklenir. Eğer kebabçı esnafı/lokanta işletmeleri müşteriler için değer üretme ve sunma konusunda tutarlı bir yöntem izlemiyorsa, rekabetçi anlayış bulunduğu konumdan daha öte olmayacaktır. Oysa rekabette sürekli bir değişim yaşanır. Durum böyle

¹⁶ Lokanta işletmeciliğinin Ango-sakson kültürü ve ABD eksenli değerlendirilmesi gerektiği düşünülebilir. Her ne kadar ABD’de de hızla bu tür işletmecilik ve alternatifleri söz konusu edilse de, gerçek anlamda Fransa kaynaklı bir yönelimden söz edilmektedir. Bu bağlamda sanayi devrimi sonrası, modernizmin artan etkisi ve kapitalizmin ivme kazanması özellikle değerlendirilebilir. Diğer bir deyişle her düşüncenin faydacı (pragmatik) yönünün değerlendirildiği ve tanınabilen bir yapı oluşturma düşüncesi ile lokanta işletmeciliğinin bugünkü gelişmiş düzeyine erişmesinde, modernizmin ve kapitalizmin önemli katkıları düşünülebilir. bkz. Bingöl, 2005: 31-34; ayrıca bkz. Henaut, Mitchell, 2020.

olunca, işletmelerin en iyi yöntem, teknik ve fikirleri kullanma dışında farklı çalışmalar yapması gerekmektedir. Bu bir bakıma yeniliği üretme, temel yetenekleri geliştirme ve/hatta dönüştürme ile ilgilidir. (bkz. Gibson, 1997: 45-54)

Bu açıdan kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin geçmişte değerli olan işletme [iç (internal)] kaynaklarını sürekli iyileştirmesi, kaynakların taklidini önlemesi veya taklit edilmeyen/edilmesi yüksek maliyetli kaynaklara dayalı stratejiler geliştirmesi ve her şeyden önce örgütsel sorunlara yanıt verebilecek *yetenek kompozisyonları (talent compositions)* yaratması gerekir. Temel yetenekler, müşteri yararı/değeri sağlama, piyasa liderliğine erişme ve bu yönde geleceğin fırsatlarına karşı işletmenin hazırlıklı olma konusunda önemli bir katkı sağlayacaktır. Ancak temel yeteneklerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesinde benzersizlik veya taklit edilmezlik özelliğinin korunması başat olmalıdır. Çünkü o halde işletmeler diğer işletmelerden ayırt edilebilir/farklılaşabilir ve tanınabilir. Yani işletmeler sadece bir ürün/hizmet üzerine odaklanmaktan öte, *yetenek portföyünü (talent portfolio)* geliştirici konum oluşturmayı düşünmesi beklenir. (Hamel, Prahalad, 1996: 285)

Sonuç ve Öneriler

Rekabet açıkça farklılık ve benzersizlik yaratacak stratejiler ve vizyon gerektirir. Yani rekabette sadece dezavantajı ortadan kaldırma veya rakibin alanını daraltıcı/bozucu strateji ve vizyon yeterli gelmez, avantajı dönüştürmek ve/dahası neler yapılabileceğini düşünmek gerekir. Çünkü her işletmenin aynı değişkenler ile rekabet avantajı yaratması mümkün değildir. Geliştirilecek stratejiler, rakiplerden daha farklı olmalıdır. Diğer bir deyişle işi daha iyi yapmak yanında, yaptığı işte farklı olanı yapmak gerekmektedir. Bu ise başlı başına *stratejik öğrenme (strategic learning)* süreci ile ilgilidir.

Stratejik öğrenme, bilinmesi gerekenleri bilme ve bunun için yeni öğrenim olanakları araştırma ve yaratma kapsamıdır. O halde bir işletmenin pazar payı düşük olsa da, yüksek kârlılığa nasıl sahip olduğunu görmek şaşırtıcı olmaz. Çünkü rekabette kazanmanın tek yolu pazar payının çoğunu ele geçirmek olmadığı açıktır. Yani evrensel ya da her yerde işletmelerin uygulayabileceği *mutlak strateji* uygulama düşüncesinin yanlışlığı ortaya çıkar.

Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin sürdürülebilir rekabette en gerçekçi yol, işletmelerin evrimini izlemesi ve işletmenin o sektördeki konumunu herhalde *yeniden çatılandırması* olarak düşünülebilir. Buna göre işletmeler sektör dinamiklerine bağlı gelecek yörüngelerine bakmalıdır. Ancak burada işletmelerin başarısı, yaptığı işin etkisini yükseltmek kapsamına dair olduğu da göz önüne alınmalıdır. Diğer bir deyişle, Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin genel lokantacılık değil, *özgü/l kebabçılık (special kebabs)* yapması gerekir. Buna göre işletmelerin geliştireceği stratejiler bir anlam ifade edebilir.

“İyi strateji” her zaman işletmeyi farklılaştırır. Çünkü iyi strateji, kendine özgü/l bir konum ve müşteri tabanı sağlar. Stratejibilimde işletmelerin her isteyen/müşterinin isteğini karşılaması ve/dahi her şeyi sunması, geleneksel kebabçılık çerçevesinde tartışması gerekir. Strateji bir seçim süreci ise, işletme kime ne tür bir değer sunacağına karar vermelidir.

Öte yandan rekabette sadece farklı olmak da yeterli gelmeyebilir; bu farklılık diğer işletmeler ile uzlaşma/stratejik işbirliği içinde bulunmayı gerektirebilir. Aksi halde her ne yapıldıysa kolayca ve/hatta düşük maliyetle taklidin yapılmasına yol açabilir.

Araştırma sonuçlarına göre Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin sürdürülebilir rekabette sektör performansının yüksek olması, sunduğu ürün ve sunulan hizmetin değerinden kaynaklandığı rahatlıkla izlenir. Bu nedenle süreklilik için *geleneksel kebabçılık misyonunu* önceleyerek, ana strateji ayrıntılarında tutarlı bir değişim yaratması büyük katkı sağlayabilir. Ayrıca Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin gerçekleştireceği yenilikler ve iyileştirme yaklaşımları, *stratejik vizyon* içerisinde değerli olabilir; çünkü bu yaklaşımlar kendilerini güçlendirecek farklı bir şey yapıldığını vurgulama olanağı verir. Ancak bu yaklaşım tarzı sürdürülebilir rekabette yeniliği üretecek ve iyileştirmeleri yapacak öğrenimin temel yeteneklere dayalı yapılması gerekliliğini ifade ettiği unutulmamalıdır. (bkz. Gibson 1997: 45-54)

Sürdürülebilir rekabette temel yetenekler, Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinde stratejik kaynağı yaratma veya var olan kaynağın varlık stokunu genişletme için [katalizör olarak] gerekli deneyim, bilgi ve sistem desteği yaratır ve/dahi yeteneklerin bir araya toplanmasını etkinleştirir. Eğer işletmeler, geçmişte geliştirdiği deneyim, bilgi ve sistem ile etkinliğini sağlıyorsa, buna sahip olmayan işletmeye göre daha kolay ve daha az maliyetle varlıklarını yerine koyabilir. Ancak daha önce *stratejik niyet (strategic intent)* veya örgüt kaynaklarını ve yönetim enerjisini oluşturma ve geliştirme bilincini sağlamak, korumak ve sürdürmek iradesinin beyanı gerekir. Bu Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinde çalışan herkesin özel/işletmeye özgü performans ölçütlerini izleme ve duyarlılıklarını canlı tutmasını işaret eder. Ne var ki, günümüz rekabet koşulları Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin, rekabet edebilecek özgül bir görüş [ve ayrıntılı tahmin etme zorluğu] adına daha fazla çaba göstermesini zorladığı açıktır. Eğer işletmeler rekabette sürdürülebilirlik istiyorsa, kendi kaderlerini ele alma konusunda temel yeteneklerini tanıması, koruması, geliştirmesi, iyileştirmesi, yeniden üretmesi veya yenilemesi kaçınılmaz bir görev olacaktır.

İşletmelere öneriler: Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin öncelikle temel yetenekler bağlamında öz olarak şu öneriler yapılabilir: (ayrıca bkz. Bingöl, 2005: 336-340)

- Güçlü bir *istihbarat sistemi* oluşturma, pazarda neler olup bittiğini buna bağlı zayıf-güçlü yanları değerlendirme,
- *Müşteri değerini yaratma ve paylaşma* ile müşteri memnuniyetini sağlama ve sürdürme,
- Sektör *değişimlerini sürekli izleme*, ve/fakat gelenekselliği zedelemeyecek tarzda yeniye değerlendirme,
- Her halükârda işte *lider olma özelliğini izleme*,
- *İşletme marka değerini vurgulama* ve uygulamaları geliştirme,
- *Ürün kalitesini ve sürekliliğini gündemde tutma*,
- *Mekân ve atmosfer (ambiyans) uygulamalarını* gelişen teknoloji ile birlikte değerlendirme.

Araştırmanın katkıları: Türk-Anadolu geleneksel mutfak ve yemek kültürü ideolojisi ve Türk lokanta işletmeciliği bağlamında geleneksel yemek aşçılığı olarak Isparta kebabçı

esnafı/lokanta işletmelerinin sürdürülebilir rekabette temel yeteneklerinin incelendiği bu makale, alan yazınına ve uygulamaya yönelik katkıları şu şekilde düşünülebilir:

- Makale ile yazına ilişkin yerel düzeyde Isparta’da ve ulusal düzeyde ise Türkiye’de yapılan ilk-özgün çalışma olarak değerlendirilmiş ve bu konuda yapılacak/yapılması düşünülen çalışmalara temel oluşturacağı inancı korunmuştur. Uygulamaya dönük olarak rekabetçilik ve sürdürülebilir rekabet (rekabetçi avantaj ve üstünlük) için Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin yapması gereken faaliyetlerin içeriklendirilmesi ile gerek araştırmaya konu olan kebabçı esnafı/lokanta işletme yöneticilerine, gerekse benzer faaliyet gösteren diğer lokanta işletmelerine yönlendirici nitelikte olduğu düşüncesi benimsenmiştir. Bu nedenle makalede temel yeteneklerin sürdürülebilir rekabette yol gösterici olarak nasıl ele alınması gerektiği konusunda argümanlar sunulmuş; nelerin öncelikli ele alınacağı yapılan değerlendirmeler ile paylaşılmıştır. Yanı sıra 1800’lü yıllardan bu yana kesintisiz faaliyet gösteren Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletmelerinin başarı öykülerini pekiştirme ve marka değerleri konusunda neler yapılabileceğine ilişkin de “akademik ilgi”nin artırılmasına çalışılmıştır.
- Makale ile 1990’lı yıllardan itibaren sosyal bilimlerde kullanılan ve son zamanlarda sıkça ifade edilen karma (mix) yöntemin, dezavantajına rağmen avantajlı yönlerini ortaya koymaya yönelik [bu uygulama ile temel (basic) düzeyde] gösterilmiştir. Doğal olarak makalede karma yöntem tasarım ve uygulamalarını ayrıntılı açıklamalarının tanıtılması öncelenmiştir. Böylece karma yöntemin kullanım-değeri için, alan çalışmalarında/yazında daha sonra yapılacak çalışmalar ile yöntemden kaynaklı mevcut dezavantajların etkisizleşeceği düşünülmüştür.

Yeniden düşünmeye ilişkin konular: Bu makale hem Türk-Anadolu geleneksel mutfak/yemek kültürü, hem Türk-Anadolu lokanta işletmeciliği ve/dahi [Isparta] kebabçı esnafı/lokanta işletmeciliği ve aşçılık mesleği konusunda bilimsel argümanlar sunmayı amaçlamış olsa da, araştırma ölçeğinin genişletilmesi, daha yoğun katılımlar ve karşılaştırmalı çalışmalar ile desteklenmesi ve boylamsal olarak izlenmesi, sonuçların genelleştirilmesi (bulguların bilgi haline dönüşmesi) açısından yararlı olacaktır.

Yanı sıra makale ile nitel kısmında kullanılan etnografik temelli daha gelişkin (sophisticated) yöntemlerin kullanılabilirlik seçeneği, daha sonra/farklı çalışmaların nasıllarını cevaplayacağı veya güdümleneceği beklentisi korunmuş; o halde *antropolojik yöntemlere* olan ilgi ve elde edilen sonuçlara etkisi, nicel araştırma yöntemleriyle çapraz kontrollerin daha rahat yapılacağı düşünülmüştür.

Teşekkür ve İthaf: Makale için katkılarını esirgemeyen Türk-Anadolu geleneksel mutfak/yemek kültürü içinde Isparta kebabçı esnafı/lokanta işletme sahiplerine ve çalışanlarına; lojistik destekleri için Dr. Öğr. Üyesi *Ahmet Songur*’a, Doç. Dr. *A. Buğra Hamşoğlu*’na ve *A.İhsan Parlar*’a teşekkür ederiz. Ayrıca makale, yazım sürecinde bilgilerine başvuru alan 13 Eylül 2020 tarihinde Covid-19 nedeniyle vefat eden, öğretmen-şair, kültüradamı ve yazdığı çeşitli eserler ve çalışmalar ile gelecek nesillere ışık tutan (*merhum*) *Sümer Şenol*’a ithaf edilmiştir.

Kaynakça

I-Makale Kurulumunda İzlenen Kaynakları

- Ak, K. (2007), **Osmanlı'dan Günümüze Türk Yemek Kültüründe Seramik Yemek Kapları**, Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Ana Sanat Dalı (Yayınlanmamış YL Tezi).
- Altan, Çetin (2006), "Memluk Devletinde Yemek Kültürüne Genel Bir bakış", **Millî Folklor**, 18, 72: 107-117.
- Altınay, R. (2006), **İlk Dönem İslam Toplumunda Çalışma Hayatı**, Konya: Tablet Ya.
- Barney, J. A. (1997), **Gaining and Sustaining Competitive Advantage**, Mass: Addison-Wesley Publishing Company, Inc.
- Baysal, A. (1993), "Türk Yemek Kültüründe Değişmeler, Beslenme ve Sağlık Yönünden Değişmeler", **Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar**, Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Ya. No. 3: 12-20.
- Baysal, A. vd. (1996), **Türk Mutfağından Örnekler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Ya. No. 1570.
- Beardsworth, Alan, Keil, Teresa (2012), **Yemek Sosyolojisi Yemek ve Toplum Çalışmasına Bir Davet** (çev. Abdülbaki Dede), İstanbul: Phoenix Yayıncılık
- Beşirli, H. (2021), **Yemek Sosyolojisi: Yiyeceklere ve Mutfağa Sosyolojik Bakış**, İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Bingöl, R. (2005), **Restoran İşletmeciliği**, İstanbul: Timaş Ya. No.1238/50.
- Boudan, C. (2004), **Mutfak Savaşları** (çev. Yaşar Avunç), İstanbul: Ayrıntı Ya. No. 501/19.
- Böcüzade Süleyman Sami (1983), **Isparta Tarihi**, İstanbul: C.I-II, Serenler Ya.
- Brannen, J. (2005), "Mixing Methods: The Entry of Qualitative and Quantitative Approaches into the Research Process", **International Journal of Social Research Methodology**, 8(3): 173–184.
- Brillat-Savarin, J. A. (2016), **Lezzetin Fizyolojisi ya da Yüce Mutfak Üzerine Düşünceler** (çev. Heval Bucak), İstanbul: Oğlak Ya.
- Câhız (1999), **Cimriler Kitabı** (terc. Yahya Atak), İstanbul: Şule Ya.
- Campbell, J. R., Daft, R. L., Hulin, C. L. (1982), **What to Study? Generating and Developing Research Questions**, New Bury: Sage Publications.
- Chabert, M. de (1998), **A Model For The Development And Implementation Of Core Competencies In Restaurant Companies For Superior Financial Performance**, Blacksburg, Virginia: Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Civitello, L. (2019), **Mutfak ve Kültür: İnsanın Beslenme Tarihi** (çev. Z. Nilüfer Nahya, Saim Örnek), Ankara: Bilim ve Sanat Ya.
- Creswell, J. W. (2013), **Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods approaches**, Thousand Oaks, CA: 2nd ed., Sage.
- Daft, R. L. (1983), **Organization Theory and Design**, New York: Front Cover, West Publishing Company.
- Dalby, A. (2014), **Bizans'ın Damak Tadı: Efsanevi Bir İmparatorluğun Mutfağı** (çev. Ali Özdamar), İstanbul: Alfa Ya.

- Davidson, A. (2014), **The Oxford Companion to Food**, UK: 3 ed., Oxford University Press.
- DeVellis, R. T. (1991), **Scale Development Theory and Applications**, U.S.A.: 2nd Edition, Sage Publications, Thousand Oaks.
- Douglas, M., Isherwood, B. (1998), **Tüketimin Atropolojisi** (çev. Erdem Attila Aytekin), Ankara: Dost Ya.
- Eksen, İ. (2008), **İstanbul'un Tadı Tuzu: Saray Sofralarından Sokak Yemeklerine**, İstanbul: Everest Ya.
- Erkara, O. (2010), **100 Tarihi Lokanta**, İstanbul: Cinius Ya.
- Featherstone, M. (1996), **Postmodern Tüketim Kültürü** (çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Ya.
- Geertz, C. (1973), **The Interpretation of Cultures: Selected Essays**, New York: BasicBooks.
- Gibson, R. [der.] (1997), **Geleceği Yeniden Düşünmek** (çev. Sinem Gül), İstanbul: Sabah Ya. No. 46/15 içinde; Michael Porter, "Yarının Avantajlarını Anlamak": 45-54.
- Gowlett, J. A. J. (2016), "The Discovery of Fire by Humans: A Long and Convolved Process", **Philosophical Transactions of The Royal Society B Biological Sciences**, 371 (Jun 5): 1-12.
- Greene, J. C. (2005), "The Generative Potential of Mixed Methods Inquiry", **International Journal of Research & Method in Education**, 28(2): 207-211.
- Güldemir, O. (2015), **Bir Osmanlı Yemek Yazması Kitabüt Tabbahin (Muhammed Kamil)**, İstanbul: Oğlak Ya.
- Güler, S. (2010), "Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları", **Dumlupınar Üniv. SBE Dergisi**, 26 (Nisan): 24-30.
- Gürsoy, D. (1995), **Yemek ve Yemekçiliğin Evrimi**, İstanbul:,B. 1, Sofra.
- Hamel, G., Prahalad, C. K. (1996), **Geleceği Kazanmak** (çev. Zülfü Dieleli), İstanbul: İnkılap Ya.
- Heller, E. (2000), **Arabesk Tılsımlar** (çev. Deniz Kırımsoy Kucur), Ankara: İmge Ya.
- Henaut, S. Mitchell, J. (2020), **Lezzetli Fransa Tarihi: Devrim, Savaş ve Aydınlanma Üzerine Gastronomi Hikayeleri** (çev. Gül Tonak), 2020, İstanbul: Say Ya.
- Herman, E. S. (1995), **Pazarın Zaferi** (çev. Zehra Savan), İstanbul: Pınar Ya. No. 176/1.
- Hitt, M. A, Ireland R. D., Hoskisson R. E., **Strategic Management**, Ohio: Third Edition, South-Western College Publishing, 1999.
- Homerus (2008), **İlyada** (çev. Azra Erhat, A. Kadir), İstanbul: B. 24,Can Ya. No. 91, Dünya Klasikleri. 17.
- <https://digital.library.unlv.edu/collections/menus/history-restaurant>
- <https://isparta.ktb.gov.tr/TR-71193/isparta-un-dergisi.html>
- <https://tr.qaz.wiki/wiki/Kebab>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kebap>
- <https://www.nisanyansozluk.com/?k=kebap>
- <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>
- Hürmüzlü, B. [ed.] (2019), **Süleyman Demirel Üniversitesi: Isparta'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası**, Ankara: Desen Ofset A.Ş.
- Işın, P. M. (2014), **Osmanlı Mutfak İmparatorluğu**, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Işın, P. M. (2017), **Osmanlı Mutfak Sözlüğü**, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Işın, P. M. (2018), **Avcılıktan Gurmeliğe-Yemeğin Kültürel Tarihi**, İstanbul: YKY.

- Kaplan, M. (2010), “Geçmişten Günümüze Isparta Kebapçılarının Stratejik Analizi”, **16-17 Nisan İstanbul 4. Aile İşletmeleri Kongresi Bildiri Kitabı**: 173-183.
- Kaplan, M. (2021), **Dinamik Yetenekler: Rekabet Avantajı ve Çevresel Türbülans**, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kardüz, A. R. (2001), “Isparta’da Babanın Kebapçısı: Kebapçı Kadir”, <http://www.milliyet.com.tr/2001/09/27/pazar/yazkarduz.html>
- Kaya, G. (2017), **Ermeni, Musevi, Rum Evlerinde Pişen Yemekler**, İstanbul: Hayy Kitap.
- Kodaman, B., Babacan, H. [haz.] (1998), **Hafız İbrahim Demiralay’ın Hatıratı ve Isparta’da Milli Mücadele ile İlgili Belgeler**, Isparta: Göltaş Kültür Ya.
- Kut, G. [haz.] (2020), **Bilinmeyen Bir Osmanlı Yemek Kitabı: Kitâb-ı Me’kûlât** (çevrimyazı. Hüsniye Gülsev Koç), İstanbul: İletişim Ya.
- Kvale, S. (1994), “Ten Standard Objections to Qualitative Research Interviews”, **Journal of Phenomenological Psychology**, 25: 147–173.
- Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R., Zilber, T. (1998), **Narrative Research: Reading, Analysis, and Interpretation**, Thousand Oaks: Sage.
- Markides, C. C., Williamson P.J. (1995), “Related Diversification, Core Competences and Corporate Performance”, **Strategic Management Journal**, 15, 1: 155-174.
- Merçil, E. (2000), **Türkiye Selçuklularında Meslekler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Miles, M. B., Huberman, A. M. (1994), **An Expanded Source Book: Qualitative Data Analysis**, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Mortan, K., Küçükerman, Ö. (2010), **Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı**, İstanbul: İş Bankası Ya. No. 1945.
- Nasrallah, N. (2007), **Annals of the Caliphs’ Kitchens: Ibn Sayyār al-Warrāq’s Tenth-Century Bağdadi Cookbook**, Leiden, Boston: Brill.
- Netemeyer R., Bearden W. O., Sharma S. (2003), **Scaling Procedures: Issues and Applications**, U.S.A: 2nd Edition Sage Publications, Thousand Oaks.
- Orel, V. , Stolbova, O. V. (1995), **Hamito-Semitic Etymological Dictionary: Materials for a Reconstruction**, Leiden, London: E. J. Brill.
- Papatya, N. (2007), **Kaynak Tabanlı Görüş**, Ankara: B. 2, Asil Ya.
- Pennisi, E. (1999), "Did Cooked Tubers Spur the Evolution of Big Brains?", **Science**, 283, 5410 (March 29): 2004–2005.
- Prahalad, C. K., Hamel, G. (1990), “The Core Competence of the Corporation”, **Harvard Business Review**: 79-91.
- Ranta, R., Ichijo, A. (2015), **Yemek ve Ulusal Kimlik: Gündelik Yaşamdan Küresel Siyasete** (çev. Emrullah Ataseven), İstanbul: Ayrıntı Ya.
- Rowlett, R. M. (1999), “Fire Use”, **Science**, 284, 5415 (April 30): 741.
- Standage, T. (2016), **İnsanlığın Yeme Tarihi** (çev. Gencer Çakır), İstanbul: Maya Kitap.
- Şavkar, T. (2000), **Osmanlı Mutfağı**, İstanbul: Şekerbank.
- Şenol, S. (2003), **Isparta’nın El Kitabı**, Isparta: Göltaş Kültür Merkezi Yayınları.
- Şimşek, M. (2020), **TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması: Ahilik**, İstanbul: Hayat Ya. No. 134/21.
- Teddlie, C., Yu, F. (2007), “Mixed Methods Sampling: A Typology With Examples”, **Journal of Mixed Methods Research**, 1(1): 77-100.

- Ünsal, A. (2020), **İktidarların Sofrası: Yemek, Siyaset ve Simgesellik**, İstanbul: Everest Ya.
- Wrangham, R. (2009), **Catching Fire: How Cooking Made Us Human**, New York: Basic Books.
- Wrangham, R. W. vd. (1999), “The Raw and the Stolen”, **Current Anthropology**, 40, 5 (December): 567-594.
- Yaşın, Mehmet (2008), “Isparta’nın tadı tuzu”,
<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/8299620.asp?yazarid=45>
- Yerasimos, M. (2005), **500 Yıllık Osmanlı Mutfağı**, İstanbul: B. 3, Boyut Yayın Grubu.
- Yin, R. (1994), **Case Study Research: Design and Methods**. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Yow, V. R. (1994), **Recording Oral History: A Practical Guide for Social Scientists**, Thousand Oaks: Sage.

II- Makalede Temel Yetenek Tanımı ve Kuramına Dair [Yabancı Yazında] İzlenen Başlıca Kaynaklar

- Barney, J. A. (1997), **Gaining and Sustaining Competitive Advantage**, Mass: Addison-Wesley Publishing Company, Inc.
- Cho, W. (1996), **A Case Study: Creating and Sustaining Competitive Advantage Through An Information Technology Application in the Lodging Industry**, [Diss] Virginia Polytechnic Institute.
- Collis, D. J. (1994), “Research Note: How Valuable Are Organizational Capabilities?”, **Strategic Management Journal**, 15: 143-152.
- Collis, D. J., Montgomery, C. A. (1995). “Competing on Resources: Strategy in the 1990’s.” **Harvard Business Review**, 118-128.
- Grant, R. M. (1991), “The Resource-Based Theory of Competitive Advantage: Implications for Strategy Formulation”, **California Management Review**: 114-135.
- Hall, R. (1992), “The Strategic Analysis of Intangible Resources”, **Strategic Management Journal**, 13: 135-144.
- Hall, R. (1993), “A Framework Linking Intangible Resources and Capabilities to Sustainable Competitive Advantage”, **Strategic Management Journal**, 14: 607-618.
- Hamel, G., Heene, A. [edt.] (1994), **Competence-based Competition** A. New York: Wiley & Sons içinde; Klein, J.A., Hiscocks, P.G. (1994), “Competence-based Competition: A Practical Toolkit.”
- Hitt, M. A., Ireland, R. D. (1986), “Relationships Among Corporate Level Distinctive Competencies, Diversification Strategy, Corporate Structure and Performance”, **Journal of Management Studies**, 23 (4): 401-416.
- Lado, A. A., Boyd, N. G., Wright, P. (1992), “A Competency-Based Model of Sustainable Competitive Advantage: Toward A Conceptual Integration”, **Journal of Management**, 18 (1): 77-91.
- Hood, N., Vahlne, J. E. [edt] (1998), **Strategies in Global Competition**, London: Croom Helm içinde; Doz, P., Prahalad, C. K., “Quality of Management : An Emerging Source of Global Competitive Advantage”: 345-369.
- Naugle, D. G., Davies, G. A. (1987), “Strategic-Skill Pools and Competitive Advantage”, **Business Horizons**: 35-42.
- Haskell, P. G. (1990), **The Prudent Person Rule for Trustee Investment and Modern Portfolio Theory**, 69 N.C. L. Rev. 87: 87-111.

Prahalad, C. K., Hamel, G. (1990). “The Core Competence of the Corporation”, **Harvard Business Review**: 79-91.

Reed, R., DeFillippi, R. J., (1990), “Casual Ambiguity, Barriers to Imitation and Sustainable Competitive Advantage”, **Academy of Management Review**, 15 (1): 88-102.

Schulz, W. C. (1993), **Skill Based Strategy and Entrepreneurial Leadership: How Individual and Corporate Entrepreneurs Create Value**, [Diss] University of Georgia, Ann Arbor: UMI.

Simmons, R. (1990), “The Role of Management Control Systems In Creating Competitive Advantage: New Perspectives”, **Accounting Organizational and Society**, 15 (1/2): 127-143.

Snow, C. C., Hrebiniak, L. G. (1980), “Strategy, Distinctive Competence, and Organizational Performance”, **Administrative Science Quarterly**, 25: 317-336.

Stalk, G., Evans, P., Shulman, L.E. (1992), “Competing On Capabilities: The New Rules of Strategy”, **Harvard Business Review**: 57-69.

Tampoe, M. (1994), “Exploiting the Core Competences of Your Organization”, **Long Range Planning**, 27 (4): 66-77.

Ventrice-Kish, L. (1994), “**Predicting Business Failure in the Food Service Industry**”, [Thesis] Virginia Polytechnic Institute.

Sürdürülebilir Rekabette Temel Yetenekler: Isparta Kebapçı Esnafı/Lokanta İşletmelerinde Araştırma

Ekler: Fotoğraflar

Foto 1: Kebapçı Hacibenlioğlu (2020)

Foto 2: Kebapçı Kadir (2020)

Foto 3: Kebapçı Ferah (2020)

Sürdürülebilir Rekabette Temel Yetenekler: Isparta Kebapçı Esnafı/Lokanta İşletmelerinde Araştırma

Foto 4: Kebapçı Ferah (2020)

Foto 5: Kebapçı Hacibenlioğlu (2020)

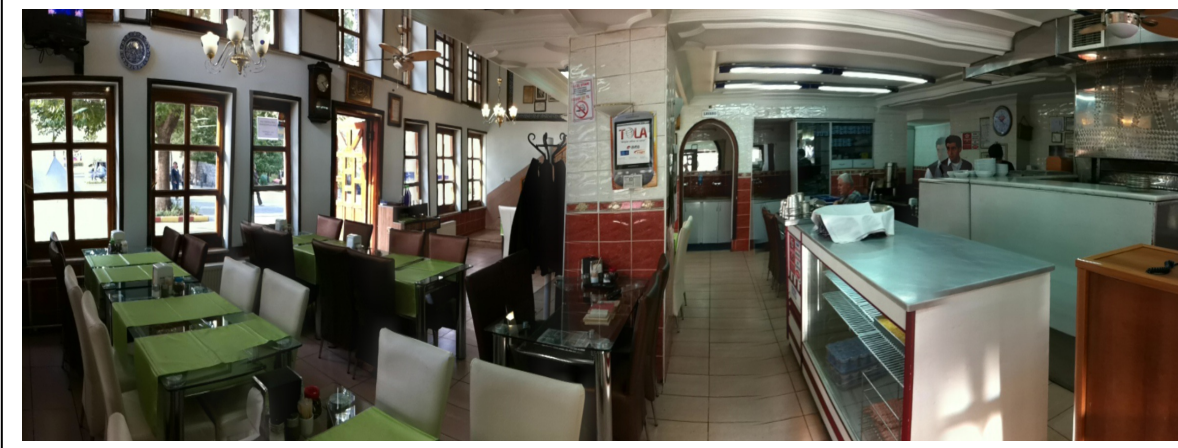

Foto 6: Kebapçı Hacibenlioğlu (2020)

ETKİLİ LİDER: ATATÜRK

Serpil KÖSE

Arş.Gör., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
Büyükkutlu Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik
serpilkose@isparta.edu.tr

ETKİLİ LİDER: ATATÜRK

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk, milli birlik ve beraberlik ruhunu halka aşılması, savaş meydanlarında eşsiz bir komutan rolünü üstlenmesi, devlet kuran büyük bir siyaset adamı olması, inkılapçı yönü ile ortaya koyduğu yenilikler, gerçekçiliği ve ileri görüşlülüğü ile attığı sağlam adımlarla dünya liderleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan ve dünya liderleri arasında yer alan Mustafa Kemal Atatürk'ü entelektüel, karizmatik, dönüşümcü, demokratik, otokratik ve siyasal liderlik tiplerinin tümü açısından ele almaktır. Çalışmada öncelikle Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatı üzerinde durularak aile yaşantısı, eğitim hayatı, askeriye ile tanışması, askeri eğitimleri ve görevleri sürecinde elde ettiği başarılar, askeriyedeki hızlı yükselişi ve aldığı isabetli kararlar ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temellerinin atılışı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yapılan yenilikler ve çıkarılan kanunlar ele alınmış, daha sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün kişilik ve iletişim özelliklerine değinilerek, yansıttığı liderlik türleri incelenmiştir. Çalışmada her bir liderlik türü ile Mustafa Kemal Atatürk'ün liderlik davranışlarının bu liderlik türleri ile ilişkisi, örnekler sunularak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Liderlik, Etkili Lider, Liderlik Türleri

JEL Sınıflandırma Kodları: D23, H83, M00, M12

ETKİLİ LİDER: ATATÜRK

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk has an important place among the world leaders with his adoption of the spirit of national unity and solidarity to the people, his role as a unique commander on the battlefields, being a great politician who established the state, innovations with his revolutionary aspect, his realistic perspective and his forward-looking vision. This study aims to state Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic of Turkey and one of the world leaders, in terms of all types of intellectual, charismatic, transformative, democratic, autocratic and political leadership. In the study, the achievements of Mustafa Kemal Atatürk in the process of family life, education, military school, military training and duties, the rapid rise of the military reserve and the right decisions taken by Mustafa Kemal Atatürk, the laying of the foundations of the State of Turkey, the innovations made after the establishment of the Republic of Turkey and the laws enacted were discussed, and then the types of leadership reflected by Mustafa Kemal Atatürk's personality and communication characteristics were examined. In the study, the relationship of Mustafa Kemal Atatürk's leadership behavior with these types of leadership with each type of leadership was elaborated by providing examples.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, Leadership, Influential Leader, Leadership Types

JEL Classification Codes: D23, H83, M00, M12

1. GİRİŞ

Liderlik kavramı 20. Yüzyılın en çok araştırılan konularından biridir. Birçok farklı alandan araştırmacılar ve uygulayıcılar liderlik kavramı üzerinde yoğun çalışmalar yapmışlardır. (Erçetin, 2000: 3). Bunda liderliğin insanlar ve olaylar gibi sosyal öğelerden etkilenmesi ve sürekli değişerek yenilenmesi etkili olmaktadır.

Lider ve liderlik terimleri birçok alanda karşılaşılan ve sıklıkla kullanılan kavramlar olmasına karşın, üzerinde görüş birliğine varılmış tek bir tanım henüz bulunmamaktadır. Lider kelimesi Türk Dil Kurumu tarafından “önder” ve “şef” kelimeleri ile aş anlamlı tutulmuş, “önder” kavramı ise “Gücü, ünü ve toplumsal yeri dolayısıyla, belli zaman ve durumlar içinde, ilişkili bulunduğu küme veya toplumun tutum, davranış ve etkinliklerini değiştirip yönetme yeteneğini gösteren kimse, lider, şef, alemdar” olarak tanımlanmıştır. Liderlik terimi de benzer biçimde “önderlik” kavramı ile eş anlamlı olarak verilmiş, önderlik kavramı da “önder olma durumu, öncülük, liderlik” şeklinde tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr, 2019).

Liderlik kavramı denilince her yönü ile akla gelen ilk isimlerden biri şüphesiz ki Mustafa Kemal Atatürk’tür. Birçok yönü ile geçmişle geleceği birleştiren ve kendi yaşamından sonra dahi geleceğe ışık tutan Mustafa Kemal Atatürk’ün hayatı liderlik anlamında her zaman dikkatleri çekmiş, bu büyük liderin hayatı her zaman araştırmalara konu olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu ve ilk cumhurbaşkanıdır. Devlet işgal altında iken, yokluklar ve sıkıntı içerisinde yepyeni bir devlet kurmayı başarmıştır. Kuşkusuz halkı akın akın peşinden sürükleyen, bir liderde bulunması gereken kişilik özelliklerine sahip, ileri görüşlü, gerçekçi ve eşsiz bir liderdir. Gerek tutum ve tavırları ile gerek aldığı cesur kararlarla tarih yazmıştır. Bu özellikleri ile hem kendi ulusu hem de diğer uluslara öncülük etmiş, birçok devlet yöneticisi tarafından örnek alınan bir kişi olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk hem askeri bir deha, hem eşsiz bir devlet adamıdır. Devlet adamlığı, siyasi, askeri ve tarihi yönleri dışında liderlik özellikleri bakımından ayrıca ele alınmalıdır. Hem hayatı hem de kişilik özellikleri ayrı çalışmalarda ele alınacak şekilde detaylı özelliklere sahiptir. Bu çalışmanın ana konusunu Mustafa Kemal Atatürk’ün liderlik özellikleri oluşturmaktadır. Yaptığı yenilikler, ikna etme yeteneği, yeniliklerin hayata geçirilmesi sürecini uyumlu biçimde yürütebilmesi, devrimleri yönetmesi gibi üstlenmiş olduğu kritik görevlerde liderlik özelliklerinin her biri ayrı ayrı önem taşımaktadır. Çalışmada, bu denli önemli kararların alındığı ve uygulamaya konulduğu süreçte yetenekleri ile dikkatleri üzerine çeken ve bu sürece önderlik yapan Mustafa Kemal Atatürk’ün liderlik özelliklerinin her yönü ile ele alınması amaçlanmıştır.

2. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK’ÜN HAYATI

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk’ün babası Ali Rıza Efendi, 14.-15. yy. da Anadolu’dan Rumeli’ye göç ederek Makedonya’ya yerleşen Kocacık yürüklerinden Hafız Ahmet Efendi ile Ayşe Hanım’ın oğludur. Annesi Zübeyde Hanım ise Vodina’dan Selanik civarındaki Langaza kasabasına yerleşen Feyzullah Ağa ile Ayşe Hanım’ın kızıdır. Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım Selanik’te evlenmişlerdir (Uca, 2006: 2-3).

1881’de Selanik’teki Kocakasım Mahallesi Islahhane caddesindeki üç katlı ahşap evde dünyaya gelen geleceğin liderine Mustafa ismi verildi. Ali Rıza Efendi ve Zübeyde Hanım’ın Fatma, Ahmet, Ömer, Mustafa, Makbule ve Naciye adlarında altı çocuğu oldu ancak dört çocuğunu küçük yaşlarda kaybeden ailenin yalnızca Mustafa ve Makbule adlarındaki iki çocuğu hayatta kaldı (Uca, 2006: 4-5).

Mustafa okul çağına geldiğinde annesi Zübeyde Hanımın isteği ile önce evlerinin yakınındaki Hafız Mehmet Efendi’nin mahalle mektebine gitti ancak babası kaydını o okuldan alarak Şemsi Efendi okuluna gönderdi. Bu okulda öğrenimine devam ederken babasını kaybeden Mustafa, eğitimine ara vermek zorunda kaldı. Babasının vefatı üzerine annesi çocuklarını alarak Langaza’daki kardeşi Hüseyin Efendinin yanına yerleşti ancak Mustafa Selanik’teki teyzesinin yanına dönerek ilkokul eğitimini tamamladı, daha sonra da günümüzde ortaokul eğitimine denk düşen Mülkiye rüştiyesine

devam etti. 1894'te henüz 12 yaşında iken okumakta olduğu okuldan ayrılıp, ilk kez askeri üniformayı giydiği Askeri Rüştiyeye kaydını alarak ortaokul eğitimini burada tamamladı. Kemal adı da bu okul yılları sırasında çalışkanlığı, ciddiyeti ve isabetli kararları ile dikkat çekmesi üzerine matematik öğretmeni tarafından ismine eklenmiş, o günden sonra adı Mustafa Kemal olmuştur (Çayırılı, 2019: 1).

1896'da günümüz askeri lisesine denk düşen Manastır Askeri İdadisi'nde lise eğitimine başlamıştır. Lise yıllarında yabancı dilin eğitimini kavrayan Mustafa Kemal, diğer derslerinin yanı sıra Fransızca dersinde de yüksek başarı göstermiştir (Ağca, 2019:1).

1899'da Manastır Askeri İdadisi'ni bitirip Kara Harp Okulu'na başlamıştır. Ali Fuat (Cebeşoy) ve Namık Kemal ile burada tanışmıştır. Bu okuldan 1902'de teğmen olarak mezun olmuş, devam ettiği Harp Akademisinden 1905'te kurmay yüzbaşı rütbesi ile mezun olmuştur. Aynı yıl Şam'a giderek 2 yıl 5. Ordu'da görev yapmış, 1906'da arkadaşları ile birlikte "Vatan ve Hürriyet" derneğini kurmuş, 1907'de de kıdemli yüzbaşı rütbesi ile 3. Ordu emrine atanmıştır (Sarı, 2016: 18,39).

23 Temmuz 1908'de, Mustafa Kemal'in de resmi üyesi olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıları ile II. Meşrutiyet ilan edilmiş ancak Mustafa Kemal'in hedefindeki özgürlük fikri, II. Meşrutiyet ile tatmin olmamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'e göre ülkenin daha köklü bir değişime gereksinimi vardır (Özkerem ve Arslaner, 2011: 3). Zihnindeki hürriyet düşüncesi ile yoluna devam eden Mustafa Kemal 1909'da 3. Ordu Selanik II Redif Tümeni Kurmay Başkanlığı'na atanmıştır. Bu süreçte çalışmalarına eğitimi temel alarak devam etmiş, askeri toplantılarda ağır eleştirilerde bulunmuştur. Bu durum hiç hoş karşılanmamış, başarısız olması planlanarak 1911 yılında Selanik'teki 38. Piyade Alay Komutan vekilliğine tayin olmuş, ancak bu görevde de üstün başarılar sergilemiştir. 1912'de önce Karadağ'ın Osmanlılara karşı savaş ilan etmesi üzerine Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan da Osmanlı Devleti'ne savaş açmış, Balkan Savaşı başlamış, bu savaş sırasında Mustafa Kemal Harekat Şubesi Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. 1913 yılında Osmanlı Devleti mağlup olarak Londra Antlaşması'nı imzalamıştır ancak aynı yıl Bulgaristan ile imzalanan İstanbul Antlaşması ile Edirne geri alınırken Yunanistan ile yapılan Atina Antlaşması ile yeni sınırlar belirlenmiştir. Aynı yıl Mustafa Kemal Sofya Elçiliğine görevlendirilmiş, bir yıl sonra da yarbay olmuştur (Çaycı, 2002: 6-11).

1914'te I. Dünya Savaşı başlamış, 1915'te başlayan Çanakkale Savaşı'nda Mustafa Kemal üstün başarı göstermiş, inanılmaz bir kahramanlık sergilemiştir. Çanakkale Savaşı Türk milli kurtuluşunun ve Mustafa Kemal'in kahramanlığının başlangıcını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturmuştur. Bu zaferle birlikte Türk askerinin neler yapabileceği de ortaya konulmuş oldu (Cendey, 2009: 292). Sonrasında 19. Tümen komutanlığına tayin edilmiştir. Mustafa Kemal burada çok isabetli kararlarla önlemler almış, nihayet 1915'te Nusret mayın gemisinin isabetli atışları ile düşman donanması büyük zarara uğratılmıştır. Başarılarından ötürü aynı yıl padişah adına "Muharebe Altın Liyakat Madalyası", Alman imparatorluğu tarafından ise "Demir Haç" nişanı verilmiş, albaylığa yükselmiştir. 1916'da önce 16. Kolordu komutanlığına daha sonra generalliğe, 1917'de ise önce Hicaz Kuvve-i Seferiye komutanlığına daha sonra Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına bağlı bulunan 7. Ordu komutanlığına atanmıştır (Ağca, 2019: 7-9). 1918'de 7. Ordu Komutanı olarak Halep'te başarılı savunmalara imza attıktan sonra aynı sene önce Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na, bu ordunun kaldırılması üzerine de Harbiye Nezareti'nde göreve başlamış, 1919'da 9. Ordu Müfettişliği'ne getirilmiştir. Bu görevini sürdürürken 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmıştır. 22 Haziran'da Amasya'da bir genelge yayımlayarak Sivas Kongresi'ni toplantıya davet etmiş, Temmuz ayında Erzurum'da, Eylül ayında Sivas'ta kongre toplantıları gerçekleştirmiştir. Bu kongrelerde vatanın kurtuluş planları oluşturularak uygulanacak adımlar belirlenmiştir (Sarı, 2016: 20-21). 1919'da Heyet-i Temsiliye'nin Türk milletinin yetkili tek kuruluşu olduğunu ilan etmiş, Osmanlı kabilesini temsilen Cemal Paşa'nın da bu fikri desteklemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa'ya nişan ve madalyaları iade edilmiştir. Bu meclis üstün yetkilerle millet işlerini yönetmek üzere yetkilendirilmiştir. 8 Nisanda Anadolu Ajansı kurularak 21 Nisan'da meclisin 23 Nisan'da açılacağı duyurulmuş ve TBMM 23 Nisan 1920'de açılmış, Mustafa Kemal de TBMM başkanlığına seçilmiştir. Millet, bağımsızlık için Yunanlılarla savaşa çağırılmıştır. 1921'de Türkiye Cumhuriyeti ilk Anayasası kabul edilmiştir. Aynı yıl Rus devleti ile Moskova anlaşması imzalanmış, bu anlaşma yeni Türk devletinin kabul edildiğinin kanıtı olmuştur. 1921'de İnönü Savaşı kazanılmış, aynı yıl başlayan Sakarya Meydan Muharabesi'ni

Mustafa Kemal en mükemmel şekilde yönetmiştir. Meclis kendisine Gazilik unvanı ve Mareşal rütbesi vermiş, yine aynı yıl Fransız hükümeti ile Ankara Anlaşması imzalanarak meclisin varlığı birden fazla devlet tarafından kabul edilmiştir. 1922’de yapılan Başkomutan Meydan Muharebesi’ni de idare eden Mustafa Kemal Paşa, bu savaştan da galibiyet elde etmiştir (Ağca, 2019: 12-13).

Mustafa Kemal Paşa birlik, beraberlik ve hürriyet düşüncelerinin karşısında olan her güçle istikrarla savaşmış, başarılı şekilde karşı koymuştur. 1922’de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Profesörler Kurulu kararı ile fahri profesörlük unvanı almıştır (Çayırılı, 2019: 3).

1923’te Latife Hanım’la evlenmiş, evliliği sadece 2 yıl sürmüştür. 1923’te Lozan Anlaşması imzalanmış, yönetim biçiminin “Cumhuriyet” olduğu 29 Ekim’de ilan edilmiş ve Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Cumhuriyeti’nin birinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Eroğlu, 1917: 129-131). Cumhuriyetin ve bağımsızlığın sürdürülebilir olması amacıyla 1924’te Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiş, yine aynı tarihte hilafet kaldırılmıştır (Aksoy, 2018: 421). Cumhuriyetin gelişmesi için çıkarılan yasalar ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Şapka Giyilmesi Hakkındaki Kanun, Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin kapatılması, Milletlerarası Saat ve Takvimin kabulü 1925’te hayata geçirilirken, Türk Medeni Kanunu’nun kabulü 1926 yılında gerçekleşmiştir (Ağca, 2019: 15). 1928’de milletlerarası rakamların kullanımına ilişkin kanunla “Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun” yürürlüğe girmiştir (Ekiz, 2007: 31). Türk Tarih Kurumu 1931’de, Türk Dil Kurumu ise 1932’de kurulmuştur. 1934’te lakap ve unvanların kullanımı kaldırılmış, Gazi Mustafa Kemal’e TBMM tarafından Atatürk soyadı verilmiştir. Aynı yıl bazı kıyafetlerin giyilemeyeceği hakkında inkılap kanunu kabul edilmiş, Türk kadınına milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.(Çaycı, 2002: 216-244).

İnkılaplar ve Cumhuriyet rejimini sürgit kılacak değişiklikler devam ederken diğer yandan devletlerarası görüşme ve anlaşmalar da sürdürülmüştür. 1934’te Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Türkiye arasında Balkan Antantı, 1936’da boğazlardaki Türk hakimiyetini konu alan Montrö Anlaşması imzalanmıştır. 1937’de Afganistan, Irak ve İran ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Sadabat Paktı imzalanmış, yine 1937 yılında laiklik ilkesi anayasanın 2. Maddesi olarak anayasaya dahil edilmiştir (Alp, 2008: 5,16-17).

1938 yılı Ocak ayında Gazi Mustafa Kemal Atatürk’e siroz başlangıcı teşhisi konulmuş ancak yoğunluğundan ötürü yeteri kadar dinlenemediğinden hastalığı hızla ilerlemiştir. 10 Kasım 1938’de saat 09:05’te Gazi Mustafa Kemal Atatürk, hayata gözlerini yummuştur (Ağca, 2019: 18).

3. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK’ÜN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Mustafa Kemal Atatürk’ün engelleri aşip başarıya ulaşabilmesi ve bu başarının kalıcı olmasında kişilik özelliklerinin önemi büyüktür. Devlet adamı olması, siyasi, askeri ve eğitimci yönlerinin yanı sıra birçok özelliği ile çok yönlü kişiliğe sahip bir insandır (Akın ve Bal, 2002: 1).

Mustafa Kemal Atatürk’ün birçok kişilik özelliğini şekillendiren ve oluşturan en önemli özelliği, okumaya düşkün bir kişi olmasıdır. Cephelerde dahi kitap okuyacak kadar okumaya düşkündür (Şahin, 2018: 96). Kitap okuma yoluyla yorumlama kabiliyetinin artırılabilmesi, bu vasıta ile bireylerin bilinçlendirilmesi ve düşünme yetisini geliştirmesi mümkün olabilecektir. Bu da ancak dil ile mümkündür. Bu sebeplerle Mustafa Kemal Atatürk devletin resmi dilini Türkçe ilan etmiş, eğitim ve bilim dillerinin Türkçeleştirilmesi için de gerekli düzenlemeleri yapmıştır (Börekçi, 2006: 16).

Mustafa Kemal Atatürk’ün başarısını köklendirmesinde ön plana çıkmış kişilik özelliklerinden birisi de gerçekçi olmasıdır. Gerçekçilik her dönemde ve her siyasetçide aranan bir nitelik olmasına karşın, Mustafa Kemal Atatürk döneminde toplumda yaşanan hızlı ve köklü değişimler, bir imparatorluğun yıkılarak farklı bir rejim kurulması onun gerçekçi yönünü daha da önemli hale getirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk bu yönü vasıtası ile mümkün olamayacak işlere kalkışmamış, mümkün olmayan vaatlere de itibar etmemiştir (Akseki, 2012: 277).

Bir başka özelliği iyi bir asker, iyi bir komutan olmasıdır. Mustafa Kemal Atatürk her anlamda kendini geliştirmiş, bilgisini her geçen gün artırmıştır. Ancak iyi bir asker olmak için aynı zamanda askeri kişilik özelliklerine ve tecrübeye de sahip olmak gerekmektedir. Mustafa Kemal Atatürk

doğuştan komutanlık özelliklerine sahiptir. Doğuştan getirdiği özelliklerinden bir tanesi her daim cesur oluşudur. Küçük rütbeli bir subayken dahi üstlerine hatalarını söylemekten çekinmemiş, görev aldığı bölgelerde en sakıncalı işlere düşünmeden girişmiştir (İnan, 2017: 340). İniyatif almaya yatkınlığı, kararsızlık yaşamadan kesin kararlar alabilmedeki becerisi, cesur, soğukkanlı, sabırlı, sevgi dolu oluşu, maneviyatının güçlü ve yüksek disipline sahip, fedakar, sorumluluk sahibi ve önezierinin kuvvetli olması doğuştan getirdiği yetenekleridir. Tecrübelerini hem eğitim yıllarında hem de aldığı görevlerle kazanmıştır. Askeri okullardan mezun olmuş, eğitimi sırasında yaptığı görevlerle de kendini bu alanda yetiştirmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1963).

Mustafa Kemal Atatürk'ü lider yapan bir diğer kişilik özelliği, doğru zamanda doğru işi yapma becerisidir. Mustafa Kemal Atatürk birçok değişiklik, birçok inkılap yapmış ve yaptığı bu devrimler halk tarafından kabul görmüştür. Kabullerin arkasında yatan en önemli nokta, değişimlerin doğru zaman beklenerek en uygun vakitte yapılmış olmasıdır. Devrimlerin yapıldığı dönemdeki mevcut koşullar, yenilikçi düşüncelerin bir anda açıklanmasına uygun değildi. Açıklamış olsaydı, yenilikçi fikirlere hazır olmayan kesimler tarafından bu durum olumsuz karşılanacak, ulusal bir karışıklığa neden olabilecekti. Bu sebeple yapacağı işleri sır gibi saklamış, planladığı süreçler yerine getirilirken halkın duygu ve düşünceleri bu değişime uygun hale getirilerek alt yapı hazırlanmış, adım adım hedeflere ulaşılmıştır. Ulaşılan her hedef bir sonraki adım için temel oluşturmuş, her aşamanın doğru zamanda gerçekleşmesi sağlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk için esas olan her faaliyetin zamanını beklemek, ancak zamanı geldiğinde de derhal harekete geçerek vakit kaybetmemek olmuştur (Göktürk, 2009: 312).

Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk akla gelen özelliklerinden biri de üstün bir zekaya sahip olmasıdır. Bir işe girişmeden önce karşıdan gelebilecek hamleleri ve olabileceklerin en kötüsünü göz önünde bulundurmuş, bu hamlelere karşı tedbirler geliştirdikten sonra faaliyete geçmiştir. Karşıdan gelebilecek her ihtimali düşünmek ve bu ihtimallere karşı önlemler alarak her defa başarıya ulaşmak, ancak üstün bir zeka ürünüdür (İnan, 2017: 340).

Askeri bir deha olan Mustafa Kemal Atatürk, zeki olmasının yanı sıra aynı zamanda ileri görüşlü ve muhteşem bir planlama kabiliyetine sahip olmuştur. Yaptığı planlar kimsenin aklına gelmeyecek derecede profesyonelce tasarlanmıştır (Ulutaş, 2018: 78). İleri görüşlülüğü ile devletin içinde bulunduğu koşulları ve yapılan yanlış hamleleri her zaman doğru analiz etmiştir. Kurulmuş olan yeni devlet de bu özelliği sayesinde hak ettiği özelliklere sahip olarak uluslararası alanda yerini alabilmiştir (Murat, 2016: 316).

1927'de Türkiye'de okuryazar oranı %10,58'dir ve nüfusun %76'sı köy nüfusudur. Mustafa Kemal Atatürk bu kitleyi ikna etme konuşmaları yaparken konuşmanın temelinde İslam dininin akıl ve mantığa uygunluğunu vurgulamıştır. Yapılması planlanan devrimlerin de İslam dinine uygunluğunu sürekli dile getirmiş, bu devrimlerin İslam dinine aykırı olmadığını her fırsatta belirtmiştir (Akseki, 2013: 507-508). Mustafa Kemal Atatürk ikna kabiliyeti ile milleti yeniliklere çağırılmış, yeniliklerin kısa sürede art arda kabulünü sağlayabilmiştir. İkna kabiliyeti ile yığınların gönlüne girmiş, yaptığı konuşmalarla halkı peşinden sürüklemeyi başarmıştır. Her devrim öncesi yurt gezilerinde yaptığı konuşmalarla önce değişikliklerin gerekliliğine ikna etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla halkla birebir görüşmüş, onlara kendisinin de halktan birisi olduğunu göstererek sorular sormalarını sağlamış, sorulara açık yüreklilikle cevap vermiştir. Diğer yandan devrimlerin gerekliliğini tüm gerekçeleri ile birlikte ayrıntılı şekilde izah etmiş, toplumun değişiklikleri benimsemeleri sağlanıp, toplumla hemfikir olduktan sonra değişiklikler hayata geçirilmeye başlanmıştır (Aslan, 2008: 257). Mustafa Kemal Atatürk kitleleri ikna ederken asla kendi isteği gibi davranmamış, her değişikliğin halkın geleceği için olduğunu vurgulamıştır. Kararlarını benimsetmek yolunda girdiği çaba, aynı zamanda tuttuğunu koparan bir kişilik olduğunu da göstermektedir.

Öğretici yönü ve eğitime düşkünlüğü ile ülkenin farklı bölgelerinde gezici öğretmenlik yapmış, gittiği yerlerde öğretmenlerin problemlerini dinleyerek çözümler üretmeye çalışmış, milletin eğitim seviyesini artırmak için büyük emek vermiştir (Akin ve Bal, 2002: 2). Mustafa Kemal Atatürk için eğitim oldukça önemli olmuştur. Yaptığı inkılapların tam manasıyla anlaşılmasının ancak eğitim vasıtasıyla gerçekleşebileceğini ve gelecek nesillerin ancak eğitim yoluyla milli iradeyi, milli birlik ve bütünlüğü bozmaya yönelik adımlara karşı uyanık olmalarının sağlanabileceğini savunmuştur (İnan,

2017: 339). Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ve yükseltilmesinin ancak eğitimle mümkün olacağını ve eğitimin temel amaçlarının bu doğrultuda belirlenerek halkın tüm kesimini kapsayacak biçimde şekillendirilmesi gerekliliğinin altını çizmiştir (Kara, 2012: 1). Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitimci kişiliğinin odağında çoğunlukla çocuklar olmuştur. Çocukların sosyalleşmesi, topluma kazandırılması, özgüvenlerinin oluşturulması, çocukların hayata karşı daha dirençli olmalarının sağlanması, medeni cesaretlerinin artırılması, girişimci, farklı yeteneklerle donatılmış ve yaratıcı bireyler olmalarının ancak ve ancak eğitimcilerle yani öğretmenlerle mümkün olduğunu savunmuştur. Başka bir ifade ile Mustafa Kemal Atatürk'ün bakış açısı ile eğitim amaç değil, araç olma görevini üstlenmektedir (Akın ve Bal, 2002: 4; Kaya vd., 2016: 300). Diğer alanlarda olduğu gibi eğitim konusunda da cinsiyet ayrımına karşı olmuş, kızların eğitimden mahrum kalmalarını kabul etmemiştir. Kadınların anne rolü ile gelecek kuşakların yetiştirilmesinde büyük rolü olduğunu vurgulayarak kızları da eğitime dahil etmiştir (Kara, 2012: 5).

Mustafa Kemal Atatürk çok okumuş, araştırmış, ayrıntılı şekilde düşünerek planlar yapmış, ileri görüşlülüğü ile doğru kararlarla doğru adımlar atmıştır. Ancak yer yer hataları da olmuştur. Bu noktada hatalarını yine güzel bir kişilik özelliği ile tamamlamış, kusurlarını örtmekten ziyade alçak gönüllülüğü ile gün yüzüne çıkarmış ve halktan biri olduğunu her defa ispatlamıştır. Bu noktada kusursuz, hatasız, mükemmel bir kişi olduğu iddiasında hiçbir zaman bulunmamış, tam tersi hatalarını olduğundan daha abartılı şekilde gün yüzüne çıkarmıştır. Mustafa Kemal Atatürk her daim alçak gönüllü olmuş, kendini diğer insanlardan ayrı görmemiştir (Vatan Gazetesi, 1945)

4. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN İLETİŞİM ÖZELLİKLERİ

Mustafa Kemal Atatürk, yaptığı konuşmalarda, yönettiği toplantılarda ve devrimleri gerçekleştirme süreçlerinde hiçbir zaman zorlama yoluna başvurmamıştır. Fikirlerini zamana yayararak gerekli kesimlerle adım adım paylaşmış ve zamanla sindirilerek kabul edilmesini sağlamıştır. Kılık kıyafetten kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olmasına kadar birçok değişiklik yapmış olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk, hiçbir aşamada baskı yapmamış, bu değişikliklerin gönüllülük esası ile kabulünü sağlamıştır.

Dönemin İslam dini anlayışını değişikliklere temel oluşturacak şekilde, yapacağı değişikliklerle harmanlanmış olarak halkla paylaşmıştır. Bir başka ifade ile yapılacak değişiklikler İslam dinine dayandırılmış, Bakanlar Kurulu Kararı ile millet ve cumhuriyetin selameti için hutbelerde dua edilmesi kararı alınmış, Diyanet İşleri Başkanı tarafından müftülükler şapkalı veya şapkasız olarak namaz kılınabileceği şeklinde genelge gönderilmiştir (Akseki, 2013: 519). Gazi Mustafa Kemal Atatürk, hiçbir zaman dini inançlara karşı olmamış, tam tersine dinsiz bir milletin var olamayacağına vurgu yapmıştır. Onun vurgulamak istediği dinlerin gösteriştense uzak, kul ile Allah arasında yaşanması gerekliliğidir. Bu düşüncelerini şu iki cümle ile dile getirmiştir (Alp, 2008: 6):

“Din vardır ve lazımdır. Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkan yoktur. Yalnız şurası var ki din, Allah ile kul arasındaki bağılıktır.”

“Türkiye Cumhuriyeti'nde, her reşid dinini intihabda (seçmekte) hür olduğu gibi, muayyen (belirli) bir dinin merasimi de serbesttir. Yani, ayin hürriyeti masundur (koruma altındadır). Tabiatı ile ayinler, asayiş ve umumi adaba mugayir (aykırı) olamaz; siyasi nümuyiş (gösteri) şeklinde de yapılamaz. Mazide çok görülmüş olan bu gibi hallere, artık Türkiye Cumhuriyeti asla tahammül edemez.”

Mustafa Kemal Atatürk, halkı her zaman tek bir paydada toplamaya çalışmıştır. Onun anlayışına göre Türk milletinin Kürt, Çerkez, Laz, Boşnak gibi veya Vanlı, Erzurumlu, İstanbullu, Trabzonlu olarak ayrılması sadece geçmişteki idarelerin ürünüdür. Mustafa Kemal Atatürk ırkçılığı kabul etmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisinde yaşayan ve kendisini Türk hisseden herkes Türk'tür. 1924 yasasında bunu “Türkiye ahalisine, din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk denir.” Maddesiyle ortaya koymuş, bu nedenle “Ne mutlu Türk olana!” değil, “Ne mutlu Türküm diyene!” diyerek her kesimden milleti vatandaşı olarak kabul etmiştir (Uca, 2017: 153).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türklere karşı Avrupa ülkelerinin bir takım önyargıları bulunmaktaydı. Türklerin medeni becerilerden uzak, kan dökücü, barışın hakim olduğu dönemlerde

tembel ve uyuşuk oldukları kanısı yaygındı. Bu önyargıların etkisini milletin algısından silmek isteyen Mustafa Kemal Atatürk, yapacağı devrimleri halka açıklarken milletini övmüş, halkının medeni ve çalışkan olduğunu vurgulamıştır. Böylece devrimlerin kitleler halinde kabul edilmesini kolaylaştırmış, milletin devrimlerle uyuşan yönlerini yüceltmıştır. Bir başka deyişle, devrimlerin kabulünü kolaylaştırmak için, halka yaptığı konuşmalarda milleti yüceltme yolunu kullanmış, devrimlerin medeniyetle ilişkisini açıklamıştır (Akseki, 2013: 523-524).

Her ne kadar devrimler ve yeni devlet rejiminin gerekliliği mevcut dini anlayışa uygun şekilde açıklanıp, Türk Milletine olan güven her fırsatta dile getirilse de yoksulluk içerisinde verilen çaba zaman zaman halkın ve halkı temsil eden kesimin karamsarlığına neden olmuştur. Bu süreçlerde Mustafa Kemal Atatürk üstün hitabet gücü ile halkına ve halkını temsil eden mebuslara cesaret vermiş, onları yüreklendirmiştir. Meclis toplantısı için Anadolu'nun her ilinden gelen mebuslara yaptığı konuşma da bu motivasyonu artırma konuşmalarından biridir (Aktaş vd., 2015: 229):

“Efendiler bazı arkadaşların yoksulluk içinde bu büyük davanın başarılamayacağını zannederek memleketlerine dönme arzusunda olduklarını duydum. Arkadaşlar! Ben sizleri bu milli davaya silah zoruyla davet etmedim görüyorsunuz ki, sizi burada tutmak için de silahım da yoktur. Dilediğiniz gibi memleketlerinize dönebilirsiniz fakat şunu biliniz ki, bütün arkadaşlarım beni yalnız bırakıp gitseler ben bu Meclis-i Ali'de tek başıma kalsam da mücadeleye ahdettim. Düşman adım adım her tarafı işgal ederek Ankara'ya kadar gelecek olursa, ben bir elime silahımı bir elime de Türk Bayrağını alıp Elmadağ'ına çıkacağım. Burada tek başıma son kurşunuma kadar düşmanla çarpışacağım. Bu bayrak kanımı sindire sindire emerken ben de Milletim uğruna hayata veda edeceğim. Huzurunuzda buna ant içiyorum.”

5. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE LİDERLİK

Liderlik, çeşitli kaynaklardan edinilen gücün bireyleri etkilemede kullanılmasıdır. Bir başka ifade ile eldeki güç vasıtasıyla başkalarının davranış, tutum ve düşüncelerini değiştirebilmektir (Taş, 2009: 1). Lider, örgütü hep bir adım öteye götürecek, örgütün benimsemiş olduğu misyonu en iyi biçimde gerçekleştirecek kişidir (Aksoy, 2016: 204). Liderler, bireyleri kendi istekleri doğrultusunda faaliyete geçirebilme ve fedakarlıkta bulunmalarını sağlama gücüne sahiptirler. Liderler geçmiş başarıları temel alarak geleceğe dönük amaçlar oluşturmakta, kişilik yapıları ve davranışlarıyla bu yolda ilerlemektedirler. Bakışları, yüz ifadesi, tavırları, genel imajı gibi birçok fiziksel özelliği yanında lider sabırlı olmayı bilen, cesaretli, yüksek disipline sahip, kararlı, doğruluktan ödün vermeyen, tutarlı, nezaket sahibi, sorumluluk sahibi ve azimli olmalıdır. Sadece bu özellikler göz önüne alınarak yönetici ile lider karıştırılmamalıdır. Yönetici, üst makamlardan gelen talimatları izlemekle görevli iken, iyi bir lider ileri görüşlülüğü ile problemleri ve ihtiyaçları önceden değerlendirerek gerekli önlemleri alır (Akdemir, 2019: 2-3).

Mustafa Kemal Atatürk, kitleleri sahip olduğu fikirler etrafında toplayarak peşinden sürüklemiş, gerekli riskleri korkusuzca üstlenmiş, hatalarını kabul edip düzelterek toplumu içinde bulunduğu buhrandan kurtararak liderliğini kanıtlamış bir kişidir (Özlü, 2011: 816). Mustafa Kemal Atatürk, liderliği ile hem siyasal hem de sosyal alanda köklü değişimler gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün eşsiz bir lider olmasında hem doğuştan getirdiği kişisel liderlik özellikleri, hem de öğrencilik yıllarından itibaren edindiği liderlik becerilerini farklı ortamlarda farklı gereksinimler için farklı şekillerde kullanması etkili olmuştur (Aslan, 2008: 241).

Mustafa Kemal Atatürk, kuşkusuz çok iyi bir lider olmuş, büyük kitleleri peşinden sürüklemiştir. Bunu yaparken de sadece liderlik vasıflarını kullanmamış, aynı zamanda çok başarılı olduğu yöneticilik becerilerini de kullanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün sergilemiş olduğu başarılı liderliğinin sırları sahip olduğu 29 kişilik özelliğinde saklıdır. Bu özellikler “açık olma, bilgi ve tecrübe sahibi olma, bilgilendirme alışkanlığı, esnek olabilme, gerçekçi olma, cesur olma, göreve talip olma, güvenilir olma, hedefe yönelik kararlı olma, ikna etme yeteneği, inisiyatif kullanma, insan sarrafı olma, insana değer verme, yaptığı işe inanma, kamuoyu oluşturma yeteneği, çabuk karar verebilme, mükemmeliyetçi olma, öğrenme azmine sahip olma, öncü olma, örgütlenme yeteneği,

prensip sahibi olma, problem çözücü olma, sıra dışı olma, sorumluluk alma alışkanlığı, strateji bilincine sahip olma, olacakları tahmin edebilme, vizyon sahibi olma, yönetme yeteneği ve zamanı yönetme becerisi” şeklinde sıralanmaktadır (Kırel, 2001: 55-56).

Liderliğin tanımı ve liderin sahip olması gereken özellikler incelendiğinde, Mustafa Kemal Atatürk’ün birden fazla liderlik vasıflarını taşıdığı görülmektedir. Halkın düşüncelerini, tutumlarını hatta tüm yaşam tarzlarını değiştirmiş ve bunu yaparken de hiçbir zorlayıcı güç kullanmamıştır. Bu değişiklikleri yaparken her zaman cesur davranmış, halkının sorumluluğunu üstlenerek öncülük etmiş, milletine yol gösterici olmuştur.

Liderlik kavramı incelendiğinde birden fazla liderlik türü karşımıza çıkmaktadır. Her birinin özellikleri ayrı ayrı incelendiğinde Mustafa Kemal Atatürk’ün liderlik tarzının çok özellikli olması nedeni ile birden fazla liderlik türüne örnek gösterilebileceği anlaşılmaktadır.

5.1. Entelektüel Liderlik

Entelektüel bireyler zihnin işlevlerini diğer bireylere göre daha geniş biçimde kullanabilen kişilerdir. Bu kişiler aynı zamanda zihinsel fonksiyonlar arasında ilişki kurarak ve bu ilişkileri sınıflandırmak yoluyla genellemelerde bulunabilme yeteneğine sahiptirler. Bunun sağlanabilmesi için entelektüel bireylerin özgürce düşünebilmeleri ve hareket edebilmeleri gerekir. Bireylerin entelektüel özelliklerini ancak özgürlük geliştirebilir, bu da kişilerin üzerinde hiçbir şekilde siyasal, hukuksal, ekonomik ve sosyal baskı bulunmaması şartıyla sağlanabilir (Karadağ ve Aslan, 2013: 187,195).

Entelektüel bireylerin sahip olduğu bir takım nitelikler vardır. Bu niteliklerin temelinde düşünce ve tutumlarının her bakımdan birbiri ile uyumlu olması yatmaktadır. Özgür düşünen entelektüel bireyler her alanda bağımsızlık savaşçıları olarak yer alırlar. Zorbalıkların ve baskının bulunduğu her yerde bu baskıya maruz kalan kişilerle birlikte demokrasi ve hürriyet için savaş vererek kamu adına bir görüşü, tavrı, felsefeyi temsil etme ve ifade etme becerisine sahiptirler. Entelektüel birey için olumsuzluklara boyun eğmemek önemlidir, bu uğurda gerekirse sorunları kamuya da duyurarak yasak ve tabulara karşı durur, çünkü bu karaktere sahip bireyler inanmadıkları şeylere de asla hizmet etmezler (Aydoğan, 2008: 84).

Entelektüel liderler ise hem uzmanlık gücüne hem de yöneticilik bilgisine sahip kişilerdir. Yüksek bir esneklik ve uyum yeteneğine, yönetim becerisine, kişisel olgunluğa sahip bireylerdir. Entelektüel liderler fikir alışverişine ve yaratıcı fikirlere her zaman açıktırlar. Kendilerini geliştirip hep daha iyiye ulaşmayı hedeflerler, bunu yaparken de takipçilerin duygu ve düşüncelerini iyi bir şekilde analiz etmek onların en dikkat çeken özelliklerindedir. Bu özelliklere sahip en güzel örnek Atatürk’tür. Mustafa Kemal Atatürk, içinden geldiği halkın duygu ve düşüncelerini çok iyi bilen, halkın nabzını tutan bir lider olmuştur. Aynı zamanda aşırı zeki, oldukça iyi bir konuşma ve yazılı ifade yetisine sahip, kararlı ve tutarlı bir liderdir. Entelektüel liderlerin sahip olduğu pozisyon gücü, bilgi gücü ile harmanlanmış teknik beceri, mantık gücü ile doğru kararlar alabilme, ayrıntıları da öngörerek muhakeme yapabilme, takipçilerini ikna edebilme, sadece yaşadığı ülkenin değil dünyanın sorunlarına karşı duyarlı olma, mevcut koşullara uyum sağlayacak esnekliğe sahip olma, duygu ve düşüncelerini çekinmeden ifade ederken samimi bir iletişim ortamı oluşturma ve yönetim işlevlerini uzmanlıkla yerine getirebilme özellikleri de yine Atatürk’ün sahip olduğu özelliklerdir (Akdemir, 2019: 5-8). Atatürk her zaman yeni bir şeyler öğrenme ve daha iyiye ulaşma çabası içerisinde olmuştur. Bunu yaparken de halkın içinde olmuş, halkın duygu ve düşüncelerini onlardan biri olarak paylaşmış, her zaman halkın nabzını tutmayı başarmıştır. Entelektüel bir lider olarak sadece yöneticilik yapmamış, kendini her alanda geliştirmenin yanı sıra halkın kendini geliştirmesi ve hep daha fazlasını öğrenmesi için gerekli ortamı sağlamıştır. Entelektüel bir lider olarak Mustafa Kemal Atatürk çok yönlülüğün en güzel örneklerindedir. Zekası, dış görünümü, hitabet yeteneği, muhakeme kabiliyeti ve genel kültürü gibi çok yönlü olması ile entelektüel kişiliğini ortaya koymuştur.

5.2. Karizmatik Liderlik

Mustafa Kemal Atatürk, hem “Gazi” unvanına hem de mareşal rütbesine sahip, aynı zamanda hem ordunun başkomutanı ve meclisin de başkanıdır. Bu yönüyle hem ordunun hem de milletin kahramanıdır. Millet, halkın içinden gelen bir kahramanla kendini özdeşleştirmiş, güçlü duygularla bu kahramana bağlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk halk üzerinde doğal bir etki yaratmış, bu etki ile insanları peşinden sürüklemiştir. Halk Atatürk’e olağanüstü güçler yüklemiş, onu hep yüceltmişlerdir. Üstelik bu zorlayarak değil, içlerinden geldiği için olmuştur (Akseki, 2012: 288-289). Mustafa Kemal Atatürk, karizmatik gücü ile modern Türkiye’nin kurucusu olmuştur.

Karizmatik liderlikte yetki yasalarla veya geleneksel yapı ile elde edilmez, Mustafa Kemal Atatürk’ün sahip olduğu gibi örnek kişilik özelliği sergileyen liderlere duyulan güven, kişiye hayranlık yaratır ve onun yolundan gidilmesine etki eder. Karizmatik liderler sıradan insanlar olmamakla birlikte doğuştan sıra dışı özelliklere ve güce sahiptirler. Liderin sahip olduğu bu nadir özellikler halkta çekim gücü yaratır ve halk liderine duygusal bir bağla bağlanır (Kırel, 2001: 45). Aydemir, Atatürk’ün kitleleri nasıl da güven ve hayranlıkla peşinden sürüklediğini ve bunu nasıl sıra dışı bir güçle gerçekleştirdiğini, Atatürk’ün hayatını anlattığı kitabında birkaç satırla şöyle ifade etmiştir (Aydemir, 1999: 227):

“Bir aralık Gazi balkondan halk oyunlarını, alayları seyreder. Baş daima açıktır. Halk da başını açar. Sanki ondan dağılan; söz, işaret istemeyen bir iradeye sessizce teslim olmuşlar gibidirler. Beli ki bu insan, ne derse o olacaktır.”

Tarihte görülen büyük karizmatik liderler genellikle ülkenin kriz ve karmaşa içerisinde olduğu dönemlerde ortaya çıkmışlardır. Ağır ekonomik krizlerin yaşanması, ülkenin siyasi olarak kötü koşullar altında bulunması ve harp durumlarında ülkeler bir kahramana ihtiyaç duymuşlardır. Bu koşullarda ülke vatandaşlarına öncülük edecek, organize edecek ve en önemlisi içinde bulunulan durumdan sıçrama yapılarak kurtulmayı sağlayacak bir lider gerekli olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk de devletin içinde bulunduğu kötü koşullarda ortaya çıkan bir kahraman, bir karizmatik lider olarak tarihe adını yazdırmıştır (Aykanat ve Yıldız, 2016: 203).

5.3. Dönüşümcü Liderlik

Yoğun bir değişimin görüldüğü ortamlarda, bu değişimi yönetmek ve değişime uyum sağlamak zorlu bir süreçtir. Bu değişimler amaçlarda, yapısal özelliklerde, işleyiş biçiminde ve lider ile takipçileri arasındaki ilişki gibi önemli faktörlerde gözlemlenen köklü dönüşümleri ifade eder. Bu nedenle, bu değişimleri en iyi yönetme tarzı dönüşümcü liderliktir. Dönüşümcü liderler doğuştan gelen özellikleri ile yeniliklere açık, değişimi destekleyen, geleceğe ve köklü reformlara dönük, karizmatik yetenekleri ve kişisel güçleri ile takipçilerini etkileyen, komplikasyon ve belirsizlikleri çözümleme yeteneğine sahip liderlerdir (Cömert, 2004: 1-2). Dönüşümcü liderliği oluşturan boyutlarla birlikte dönüşümcü liderliğe verilecek en iyi örneğin Mustafa Kemal Atatürk olduğu daha net bir şekilde ortaya konulabilecektir. Bu liderlik tarzı “çevresindekilere örnek olma-karizma, ilham verecek güdüleme oluşturma, entelektüel uyarım ve bireysel destek sağlama” boyutlarından oluşmaktadır (Eraslan, 2004: 10). Mustafa Kemal Atatürk’ün doğuştan getirdiği fiziki karizmatik özelliklerinin yanı sıra her zaman doğruyu söylemesi ve doğruyu duymak istemesi, milletin tamamı için ortak bir vizyon oluşturmaya çalışması halkı peşinden sürüklemesinde etken olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk hayatının her alanında yüksek içsel motivasyona sahip olmuş, hiçbir işini yarıda bırakmamış, hep en iyisini hedeflemiştir. Sakarya Muharebesi’nde kırılan kaburga kemiği nefes almasını zorlaştırdığı sırada “Devam ederseniz hayatınız tehlikeye girer.” diyerek kendisini uyaran doktora “Savaş bitsin, o zaman iyileşirim.” diyerek cevap vermiştir. Yönettiği insanlara verdiği değer, onları her zaman teşvik eden konuşmalar yapması ve yetkilerini kullanmaksızın sorunlara uzlaşma yoluyla çözümler üretmesi Mustafa Kemal Atatürk’ü dönüşümcü liderliğin en iyi örneği yapmaktadır (Aktaş vd., 2015: 230-231). Atatürk’ün dönüşümcü liderlik özellikleri Mustafa Kemal’in liderlik sırları adlı kitapta “güvenilir olma, kendine güvenme, karşısındakini dinleme, soyut düşünebilme yeteneği, dayatmacı olmama, esnek olma, esprili olma, fedakar olma ve gerçekçi olma” şeklinde sıralanmıştır (Ertan Kantos, 2011: 149).

Anayasamızın oluşturulması sırasında ünlü bir hukukçunun Mustafa Kemal Atatürk'e "Sizin bu kurmak istediğiniz sistem, hiçbir hukuk kitabında yoktur." demesi üzerine Mustafa Kemal Atatürk de kendisine "tatbik edilip tecrübe edilen işler, kaide ve prensip haline gelirler. Ben yapayım, siz kitaba yazarsınız." şeklinde cevap verir (İnan, 2017: 339). Dönüşümcü liderliğin özellikleri göz önüne alındığında Mustafa Kemal Atatürk, tam anlamıyla bir dönüşümcü liderdir. Ülkenin yönetim biçimini değiştirerek Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuş ve cumhuriyetin gelişimi önünde duran tüm engelleri kaldırmak ve gelişimini sağlamak için art arda birçok devrim yapmıştır. Dönüşümcü bir lider olabilmek için, değişim yapmak kadar bu değişimleri sürgit kılmak da önemlidir. Mustafa Kemal Atatürk, gerçekleştirdiği devrimlerle ülkeyi demokratik bir toplum haline getirmesinin yanı sıra çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşmasını da hedeflemiş, böylece ülkenin gelişimini daimi hale getirmeyi amaçlamıştır (Taş, 2009: 7). Mustafa Kemal Atatürk, dünya ve örgüt tarihinde halkın inançlarını, değerlerini ve davranışlarını değiştirebilen, sözleri ve tavırları ile tüm toplumu dönüştüren sıra dışı bir başarı örneğidir (Kırel, 2001: 49). Mustafa Kemal'in liderliği ile dönüşüm hareketleri toplumun değerlerine uygun fakat çağa ve gelişime ayak uydurulacak şekilde, zamanı optimum şekilde kullanarak, Mustafa Kemal Atatürk'ün bilgi birikimi ve deneyimlerinin katkısı ile millete egemenliğin teslim edilmesi yolunda gerçekleştirilmiştir (Aslan, 2008: 254).

5.4. Demokratik Liderlik

Demokratik liderler insan ilişkilerine önem veren, karar alırken astlarına da danışan ve onların fikirlerini dikkate alan liderlerdir. Böylece kendi yetenekleriyle birlikte astlarının yeteneklerini de kullanmaktadırlar (Yörük vd., 2011). Bu tarz liderlikte ekip çalışması ön planda olduğundan liderin iyi bir dinleme özelliğinin olması ve çatışmaları etkin şekilde yönetebilmesi gerekmektedir (Kılıç Özkaynar, 2017: 16).

Mustafa Kemal Atatürk, yönettiği insanları önemsemiş onlarla ilişkilerini yumuşak, samimi ve içten sürdürmüştür. Yüreğinde millet sevgisi, arkadaşlık sevgisi, muhtaç insanlara karşı yardım etme içgüdü, zor durumdakilere karşı yüksek empati duygusu olan bir bireydir (Arıkan, 2001: 243). Mustafa Kemal'in liderlik biçiminde zorbalık, baskı, dikte etme anlayışı yoktur. Her zaman demokrasiden yana olmuş, yaşamının her alanında demokrasi anlayışına sadık kalmış, bireysel hak ve özgürlüğe önem vermiş, milletin egemenliğini sağlamaya çalışmış dürüst, vatansever ve barışçıl bir liderdir (Uzun, 2009: 1233). Kendini diğer bireylerden üstün görmemiş, tam tersi her zaman halktan biri olduğunu vurgulamaya özen göstermiştir. Planlama yaparken de birlikte çalıştığı kişilere güvenerek onların da fikirlerini almış, karar alırken bu fikirleri göz önünde bulundurmıştır.

Egemenliği halka teslim eden lider, demokrasinin mecliste de temsil edilmesi gerekliliğini ortaya koyarak önce Cumhuriyet Halk Partisini kurmuş, daha sonra çok partili sisteme geçilmesini sağlamıştır. Bu dönemde Terakkiperver Cumhuriyet Partisi ve Serbest Cumhuriyet Partisi kurulmuş, ancak milletin bütünlüğünü tehdit eder şekilde faaliyet göstermeleri üzerine bu partiler kapatılmıştır (Aslan, 2008: 255).

Mustafa Kemal Atatürk, her fırsatta herkesin önerilerini dinleyen, fikir alışverişinde bulunmaktan keyif alan, başkalarının görüşlerine değer veren, sunulan teklifleri göz önünde bulundurarak en doğru kararı almaya çalışan bir liderdir. Demokratik liderliğinin göstergesi olan bu özelliğini, kendisi şu sözlerle dile getirmiştir (Arıkan, 2001: 245):

"Yalnız bu noktada bir gerçeği açıklamak için arz edeyim ki, benim ordularımıza yönelttiğim hedefler, esasen ordularımın her erinin, bütün subaylarının ve komutanlarının görüşlerinin, vicdanlarının, azimlerinin, ülkülerinin yönelmiş olduğu hedefler idi. Bilinçli, ülkülü, harekatta başarılı olan ordularımızı, burada tazimle anmayı vazife sayarım."

5.5. Otokratik Liderlik

Otokratik liderler, aldıkları kararlarda son noktayı koyan karaktere sahiplerdir. Bu özelliği ile ne kadar olumsuz bir liderlik tarzı gibi görünse de, otokratik liderlik hızlı karar almaya yardımcı olmakta, bu yönüyle zaman zaman avantaj olarak görülmektedir (Kılıç Özkaynar, 2017: 15).

Mustafa Kemal Atatürk, devrimleri kafasında planlamış zamanı geldiğini düşündüğünde de yurdu gezerek halkla paylaşmış ve toplumun da görüşlerini almıştır. Planladığı değişimleri baskı ile kabul ettirme yoluna gitmemiş, halkın değerlerini ön planda tutarak ve değişimleri bu değerlerle temellendirerek halka açıklamıştır, ancak ülkenin gelişimine, birliğine ve beraberliğine tehdit oluşturacak durumlar oluştuğunda, otokratik yönünü de kullanmaktan çekinmemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasi düşüncelerini uygulamasında zaman zaman otokratik özelliklerini de kullandığı görülmektedir. Demokratik özelliği ile çok partili hayata geçişi sağlayan Mustafa Kemal Atatürk, partilerin birlik ve beraberliği tehdit eder şekilde hareket etmeye başladıklarını gördüğünde, siyasi partilerin kapatılması kararını almıştır. Bu, onun demokratik liderlikten uzaklaştığını göstermese de, gerektiğinde millet bütünlüğünü korumak adına otokratik liderlik özelliklerine de sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Aslan, 2008: 255). Mustafa Kemal Atatürk'ün otokratik liderlik özelliği gösterdiği durumlar göz önüne alındığında, bu davranışının altında yatan temel nedenin memleket meseleleri olduğu açıkça görülmektedir. Başarıya ulaşmak için ceza yöntemini kullanmamış, sahip olduğu gücü cebren ve baskıyla elde etmemiştir. Sahip olduğu otoriter gücü kişilik özellikleri ile kazanmış, gücünü millettten almaya itina etmiştir (Arıkan, 2001: 249). Benzer şekilde saltanatın kaldırılmasında da otokratik liderlik özelliğini kullandığı görülmektedir. Kararlılığını ortaya koyan Atatürk, öncelikle saltanatı kaldırmayı planlamış, daha sonra bu planını gerekçeleri ile birlikte yandaşlarına açıklamışsa da belirli bir kesimin direnişi ile karşılaşmış ve otokratik karakter özelliğini ortaya koyarak saltanata son vermiştir (Aslan, 2008: 254).

5.6. Siyasal Liderlik

Siyaset, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayıştır (Türk Dil Kurumu, 2019). Siyasal liderlik kavramı ise insanları yönetebilmek için gerekli özellikleri kapsamaktadır. Siyasal liderlerin öncelikle siyaset bilimi hakkında gerekli bilgi birikimine sahip olması gerekir. Ancak bu tek başına yeterli değildir. Bu tipteki liderlerin aynı zamanda sorumluluk sahibi olması, ileri görüşlü olması, analiz ve planlama yapabilme, azimli ve kararlı olma ve güven verebilme ile kitlelere hitap edebilme yeteneklerine sahip olmaları gerekmektedir (Polat ve Külter, 2006: 205-207). Mustafa Kemal Atatürk'ün en önemli yetilerinden biri olan ve kitleleri ikna etme peşinden sürükleme yeteneğini destekleyen hitabet gücü, Selim Sırrı Tarcan tarafından şu satırlarla ifade edilmiştir (Ağca, 2019: 3):

“O'nda, kendisini dinleyenleri mıknaatlayan bir kuvvet vardı. O, insanların doğrudan doğruya vicdanlarına hitap eder, en duygusuzları bile imâna getirirdi. Söz, O'nun elinde kuvvetli bir silahtı. Onunla gönülleri fethederdi.”

Mustafa Kemal Atatürk, öncelikle devlet kurucusu olarak siyasi bir lider özelliği göstermektedir. Hedeflerini açık ve net bir şekilde belirlemiş, başta bağımsızlık ve milli egemenliğin geldiği bu hedeflerinden hiçbir şekilde geri adım atmamış ve en ufak bir taviz vermemiştir. Bu hedefleri belirlerken hep gerçekçi olmuş, gerçekleştirilemeyecek hayali hedefler belirlememiştir. Hedefler belirlenip harekete geçirilirken, mücadele her zaman halka dayandırılmış, temelleri millete dayandırılmıştır. (Özbudun, 2019: 1-8).

6. SONUÇ

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, sadece Türk halkı tarafından değil, tüm dünya tarafından lider olarak kabul edilmiş bir kişidir. 1996 yılında hayatını kaybeden Haiti cumhurbaşkanının vasiyeti üzerine mezar taşının üzerine Türkçe çevirisi “Bütün ömrüm boyunca Türkiye'nin lideri Mustafa Kemal Atatürk'ü anlamış ve uygulamış olmaktan dolayı mutlu öldüm.” olan yazı yazılmıştır (Ercan, 2011: 128). Bu da Atatürk'ün dünya çapında lider olarak kabul edildiğinin göstergelerinden biridir.

Mustafa Kemal Atatürk, hem kişilik özellikleri ve askeri becerileri ile hem de devlet adamı olarak yaptıkları ile eşsiz bir lider olmuştur. 1976 yılında UNESCO, üyelerine içinde “Bu gün UNESCO'nun üzerinde çalıştığı bütün projelerin isim babası Mustafa Kemal'dir.” notu yazılı bir öneri göndermiştir. Bu öneri ile Atatürk'ün doğumunun 100. yılının tüm UNESCO üyesi olan ülkelerde aynı anda

kutlanılması teklif edilmiş ve oylamaya sunulmuştur. UNESCO oylaması ile o ana kadar ilk ve tek olan bir sonuç ortaya konulmuştur. Öneriye hiç olumsuz veya çekimser oy kullanılmamış, tüm üyelere kabul edilmiştir. UNESCO tarafından hazırlanan belgede Mustafa Kemal Atatürk'ten aşağıdaki şekilde bahsedilmiş ve doğumunun 100. Yılında üye ülkeler tarafından gereği yapılarak kutlamalar yerine getirilmiştir (Ercan, 2011: 126-127).

“ Atatürk; uluslararası anlayış, işbirliği, barış yolunda çaba göstermiş üstün kişi, olağanüstü devrimler gerçekleştirmiş bir devrimci, sömürgecilik ve yayılcılığa karşı savaşılan ilk önder, insan haklarına saygılı, dünya barışının öncüsü, bütün yaşamı boyunca insanlar arasında renk, dil, din, ırk ayrımı göstermeyen, eşi olmayan devlet adamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu.”

Mustafa Kemal Atatürk, UNESCO'da yer alan 152 üye ülke tarafından oy birliği ile “eşi olmayan devlet adamı” olarak kabul görmüş, bu ülkelere doğum yılı en güzel şekilde anılmıştır. Bu dahi onun ne kadar değerli işler yaptığının ve ne denli kıymetli bir lider olduğunun göstergesidir ki bu 152 üye ülke arasında savaş yapılan Rusya dahi bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Ağca, H. (2019), “Mustafa Kemal ATATÜRK (1881-1938)”, [http://www.akmb.gov.tr/templates/resimler/File/ATATURK%20\(1881-1938\).pdf](http://www.akmb.gov.tr/templates/resimler/File/ATATURK%20(1881-1938).pdf), (01.02.2019).

Akdemir, A., “Entelektüel Liderlik”, <http://www.tuncaycalhan.org/mak/16.pdf>, (11.02.2019).

Akın, M. - Bal, D. A. (2002), “Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği Ve Eğitim-Öğretim Boyutlu Düşünceleri”, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(1), ss. 1-9.

Akseki, C. (2012), “Atatürk Devrimlerinde Yöntem I: Ortam Ve Lider”, Belgi Dergisi, 3, ss. 265-293.

Akseki, C. (2013), “Atatürk Devrimlerinde Yöntem II: Söylem Ve Toplum”, Belgi Dergisi, 5, ss. 507-538.

Aksoy, V. (2016), “Eğitim Örgütlerinde Meritokrasi İhlali Sonucu Oluşan Yeni Bir Liderlik: Hafi Liderlik”, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (54), ss. 204-215.

Aksoy, V. (2018), “Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Kültürün Yeri Ve Önemi”, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 11(24), ss. 415-434.

Aktaş, Z. - Türk Aktaş, M. - Erol, H. (2015), “Örgütsel Gelişmenin Sağlanmasında Dönüşümsel Liderlik Özellikleriyle Mustafa Kemal Atatürk”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(39), ss. 222-236.

Alp, İ. (2008), “Ataturk as a Statesman and His Foresight”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), ss. 1-25.

Arıkan, S. (2001), “Otoriter Ve Demokratik Liderlik Tarzları Açısından Atatürk'ün Liderlik Davranışlarının Değerlendirilmesi”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(1), ss. 231-257.

Aslan, T. (2008), “Siyasi, Sosyal Ve Kültürel Açısından Atatürk'ün Liderliği Üzerine Bir Deneme”, Sosyal Bilimler Dergisi, 32(2), ss. 241-261.

Aydemir, Ş. S. (1999), Tek Adam, C.III, Remzi Kitabevi.

Aydoğan, İ. (2008), “Bilim İnsani ve Entelektüel Özellik”, GAU J. Soc. & Appl. Sci., 3(6), 81-87.

Aykanat, Z., - Yıldız, T. (2016), “Karizmatik Liderlik ve Örgütsel Yenilikçilik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 11(2), 198-228.

Börekeçi, M. (2006), “Atatürk, Dil ve Kültür”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 12(31), 15-21.

- Cendey, E. Y. (2009), “Atatürk”, Tarih İncelemeleri Dergisi, 24(1), 291-296.
- Cömert, M. (2004), “Dönüşümcü Liderlik”, XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Cumhuriyet Gazetesi, (1963), Atatürk Özel Eki.
- Çaycı, A. (2002), “Gazi Mustafa Kemal Atatürk: Millî Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)”, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Çayırılı, N. (2019), “Atatürk’ün Hayatı”, <http://atailkuyg.ege.edu.tr/files/atailkuyg/icerik/necaticayirli.pdf>, Erişim Tarihi:13.02.2019.
- Ekiz, C. (2007), “Atatürk ve Eğitim Anlayışının Milli Karakteri”, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 16, 22-36.
- Eraslan, L. (2004), “Liderlikte Post-Modern Bir Paradigma: Dönüşümcü Liderlik”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1(1), 1-32.
- Ercan, Y. (2011), “Bizim Atatürk”, Belgi Dergisi, 2 (2), 119-134.
- Erçetin, S. (2000), “Lider Sarmalında Vizyon”, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım.
- Eroğlu, H. (1917), “Atatürk ve Cumhuriyet”, Revue des études Islamiques; T. I, 119-136.
- Ertan Kantos, Z. (2011), “Örgüt Metaforlarında Liderlik: Kavramsal Bir Çözümleme”, Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1(1), 135-158.
- Göktürk, T. B. (2009), “Atatürk ve Aydınlanma-Düşünsel Temelleri ve Gelişimi”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 8(18), 305-315.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c8e6e2c0f8cf4.41053040, Erişim Tarihi: 03.02.2019.
- İnan, A. (2017), “Atatürk’ün Karakter Hususiyetlerinden Birkaç Örnek ve O’nun Son Günleri”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 8(3), 339-344.
- Kara, N.N. (2012), “Atatürk ve Eğitim”, <http://atailkuyg.ege.edu.tr/files/atailkuyg/icerik/nnurhankara.pdf>, Erişim Tarihi 03.02.2019.
- Karadağ, A. - Aslan, S. (2013), “Entelektüel Özerklik ve Sivil Toplum”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14(1), 185-198.
- Kaya, V.H. - Bahçeci, Z. - Kaya, E. (2016), “Atatürk’ün Eğitime Bakışı Üzerine Bir Çalışma”, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 6(3), Aralık, 297-303.
- Kılıç Özkaynar, G. (2017), Tarihte Öne Çıkan Türk Lider Örnekleri Üzerine Bir İnceleme”, Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi, 1(1), 10-31.
- Kırel, Ç. (2001), “Liderlik Davranış Biçimleri Konusuna Yeni Bir Yaklaşım: Karizmatik Liderlikten Dönüşümsel Liderliğe”, Sosyal Bilimler Dergisi, 2000-2001, 43-59.
- Murat, T. M. (2016), “Askeri ve Siyasi Yönleriyle Mustafa Kemal Atatürk’ün İleri Görüşlülüğü”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1), 307-317.
- Özbudun, E. (2019), “Siyasi Lider Olarak Atatürk”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-06/siyasi-lider-olarak-aturk>, Erişim Tarihi: 09.02.2019.
- Özkiraz, A. - Arslanel, M. N. (2011), “İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3(1), 1-10.
- Özlü, H. (2011), “Atatürk’ün yazdığı “Taktik Meselenin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler” Adlı Eserin, Onun Liderlik Özellikleri Açısından Analizi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.48, Güz 2011, s. 815-838.

Etkili Lider: Atatürk

Polat, C., - Külter, B. (2006), “Genç ve Potansiyel Seçmenler Gözüyle Siyasi Lider Özelliklerinin Değerlendirilmesi: Siyasal Pazarlama Bakış açisiyle Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama”, İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 35(Ekim), 191-213.

Sarı, İ. (2016), “Bütün Yönleriyle Mustafa Kemal Atatürk”, 4. Cilt, İstanbul: Nokta E-Kitap.

Şahin, N. (2018), “Gazi Mustafa Kemal Atatürk”, Tarih Kritik Dergisi, 4(3), 94-97.

Taş, S. (2009), “Atatürk’ün Dönüşümcü Liderliği”, SDU International Journal of Technologic Sciences, 2(2), 1-9.

Uca, A. (2006), “Atatürk’ün Doğumu ve Çocukluk Yılları”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 31, 1-13.

Uca, A. (2017), “Atatürk İlkeleri Türk Milletine Neler Kazandırdı?”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19(33), 151-162.

Ulutaş, U. (2018), “Gazi Mustafa Kemal Atatürk”, Tarih Kritik Dergisi, 4(4), 77-79.

Uzun, H., (2009), “Çeşitli Yönleriyle Atatürk”, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29(2), 1226–1249.

Vatan Gazetesi, 10.11.1945, Erişim Tarihi: 09.02.2019.

www.tdk.gov.tr, 2019.

Yörük, D. - Dündar, S. - Topçu, B. (2011), “Türkiye’deki Belediye Başkanlarının Liderlik Tarzi ve Liderlik Tarzini Etkileyen Faktörler”, Ege Akademik Bakış Dergisi, 11(1), 103-109.

ORGANIZATIONAL AGILITY IN TURKEY: THE REMOTE WORK DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC

Aysel ARSLAN

Lecturer, Ondokuz Mayıs University, Health Services Vocational School,
E-Mail: aysel.arslan@omu.edu.tr, Samsun/Turkey ORCID NO: 0000-0002-4973-7957

Çetin BEKTAŞ

Prof. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa University, Economics and Administrative Faculty,
E-Mail: cetin.bektas@gop.edu.tr, Tokat/Turkey ORCID NO: 0000-0002-0078-3469

**ORGANIZATIONAL AGILITY IN TURKEY: THE REMOTE WORK DURING THE
CORONAVIRUS PANDEMIC**

ABSTRACT

The struggle of businesses with emerging problems has been discussed several times in the literature; however, policies to continue production against epidemic diseases that can be among natural disasters have not been discussed much throughout the world until 2020. The coronavirus pandemic, which emerged all over the world in 2020, largely prevented the businesses from running. However, some enterprises have continued to run partially or fully remote under the pandemic process measures. Within the scope of business management, the global coronavirus (COVID-19) epidemic has created a vision for businesses to act quickly against the crisis and adapt themselves to the situation in case of extraordinary conditions. In this study, besides the importance of organizational agility in enterprises, how much the businesses in Turkey are ready for the global coronavirus (COVID-19) and how fast they start remote work will be discussed. At the same time, factors preventing remote work in organizations will be examined.

Keywords: Organization, Organizational Agility, Remote Work.

JEL Classification Codes: M1

INTRODUCTION

Today, businesses have to improve and change themselves to adapt to the ever-changing environment. Studies on this subject show that successful companies are the ones that adapt to change fast. Companies have to keep up with various changes in political, economic, technological, social, and cultural fields. Enterprises with high competitiveness are those that believe in the necessity of change and are ready for it. Planned changes are essential for the achievement of organizational goals. Businesses may have to undergo some changes in a sudden and unplanned way. The important thing here is the speed and effect of the reactions of firms to these conditions that may suddenly arise. The concept of organizational agility has gained importance in the business world since the 1990s. Organizational agility means the prompt and correct responses of organizations to unexpected happenings and threats. For this, organizational agility must be supported by strategy and organizational competence. It is not enough for organizations to be physically ready for the desired rapid change, but also knowledge, skills, and desire of the staff must be provided to make this change. So, are organizations prepared for this unexpected change? While the answer to this question is "yes", this study will examine the speed and efforts of businesses in Turkey to work remote in the face of the 2020 global outbreak of coronavirus. This study aims to investigate organizations that work remotely with agility under the coronavirus measures in Turkey and to put forward solutions to the obstacles to manoeuvre. In this way, it is desirable to measure the effect of the response of organizations to situations that may arise suddenly. The study intends to guide businesses that are trying to adapt to changes. At the same time, it is hoped that this study will benefit the scientists working on this issue as it reveals the state of organizational agility in Turkey.

As the method of the study, one of the qualitative research methods, a case research design was used. The main objective of qualitative research is to provide a realistic and descriptive picture of the event or phenomenon in question as a result of the study (Gürbüz and Şahin, 2017: 409). In the study, document analysis method was used as a data collection tool. The survey data included in the course of Deloitte company titled "The Future of Work: Preserving the organizational durability in the remote working system" were examined. The content analysis method was used in the analysis of data. With the content analysis, the data that provide the concepts and relationships required for the research are examined in depth. The survey conducted by Deloitte was performed within 15 days of the announcement of the first COVID-19 case in Turkey. In the study conducted by the company, the surveys were carried out for participants from different sectors, departments, and cities to gather information about remote work. Since the survey was conducted after the first case of coronavirus appeared in Turkey, it was examined to show the agility of the organizations for this study shortly. Organizational agility requires rapid and immediate response to unexpected events resulting from changes and developments. In this study, organizations and sectors that managed to rush to remote work in the face of coronavirus in Turkey were examined. Besides, the factors that prevent remote work in Turkey have been identified, and solutions have been offered.

1. ORGANIZATIONAL AGILITY

Organizational agility is a remarkable and essential concept to keep up and survive the rapidly changing, turbulent market conditions in today's business world. Skill is not to be afraid of change, but to be fast and flexible in the face of change. Organizational agility is to create value by innovating in the product, production channels and market segmentation of the product offered by companies and increasing this value continuously. In this way, companies that have obtained competitive advantage always pursue opportunities in their market areas and collect the necessary information for this (Sambamurthy et al., 2003: 237). Organizations should encourage their employees to learn, develop and change quickly by creating strategic information to capture opportunities and maintain competitiveness in the face of growing threats. They must also organize all their other resources in the direction of continuous development and change. Organizational agility is a set of values that give organizations an advantage, showing how competitive they are. The winning organizations in the global market are those that can respond to internal and external factors on time, provide fast and flexible product innovation, and have the ability to effectively coordinate and reorganize their internal and external activities. There are two fundamental dimensions of sustainability in organizations. The

first is to acknowledge that the environment has changing, dynamic properties. The second is the emphasis on the crucial role of strategic management of organizations in the face of this change. In this way, changes in internal and external factors are adapted, integrated, and restructured in the organization (Lenssen and Smith, 2019: 1-5). The increasing prevalence of social media and web-based services in the 21 st century demands to respond rapidly to customer demands and needs, to be agile and flexible. The dimensions of organizational agility can be addressed in four groups as speed, ability to respond to changing customer demands, flexibility, and competence. The speed dimension is determined by the rate with which the organization conducts its activities, solves problems, assesses opportunities, adapts to a new situation, and makes decisions.

The size of responding to changing customer demands is that the organization can anticipate changes in the external environment and has proactive measures ready to respond to these changes in a reactive manner. In this way, growth is affected positively by turning it into opportunity, without being harmed. The flexibility dimension is the continuous regulation of the organization's structure and processes according to the changes occurring in the external environment. Competence dimension is the ability and power to provide efficiency, effectiveness, and competence as well as the realization of the organization's goals and objectives (İnanır, 2020: 73). Organizational agility manifests itself with reactions to unexpected and sudden events as well as to ordinary or planned changes in the face of organizational developments. Organizations that respond to change correctly and are prepared to develop these abilities over time and strengthen their state of being agile. Reacting quickly to change organizationally requires being flexible in working life as well.

2. FLEXIBLE WORKING MODELS

Flexible working models are a current topic discussed in all countries of the world with globalization. Today, three points of view stand out in discussing flexible working models of organizations: The first point of view highlights how the Just in Time (JIT) system drives changes in organizations, which requires a workforce that can respond quickly to technological and market fluctuations. In the face of increasingly specialized products produced On-Demand, businesses need to adjust the size and location of their workforce. In this context, communication and transportation technologies have facilitated the flexible position of production so that customers can take advantage of the specific skill or wage characteristics of local labour markets. The centralization and geographical distribution of production have led to the proliferation of smaller production units that previously supplied goods and services that were only produced by one business. The second approach to flexibility stems from the increasing competitiveness of the global economy, which leads businesses to look for ways to reduce labour costs and increase labour productivity. In addition to restructuring external labour markets through strategies such as downsizing, outsourcing, or subcontracting, businesses are looking for new ways to improve remaining internal labour productivity. In the model presented for organizational restructuring, the organization consists of a small and stable "core" structure of the senior management professional and a much larger, more flexible and lower cost "environment" structure. The third perspective highlights the political nature of flexibility, which is seen as a struggle over whether governments, businesses, or workers will benefit from changes in the regulation, organization, and wage distribution of labour markets (Eyck, 2003:1). Within the framework of all these factors, many organizations implement flexible working methods that suit them. Flexible working models include teleworking, working from home, fixed-term work, part-time work, on-call work, sub-contracting (subcontracting), loan work, compressed week work, temporary work (periodic work), job sharing (job-sharing), shift work, short work, overwork, and compensatory work.(Tilev, 2018: 128). According to some opinions, flexibility in working life is presented as a primary tool for increasing employment in terms of spreading social welfare. It is therefore seen as an essential element in the adaptation of states to the new economy. According to the opposing view, flexibility in working life is seen as an element of globalized capitalism. This element is destroying labour markets and organizations (Zengingönül, 2003:158).

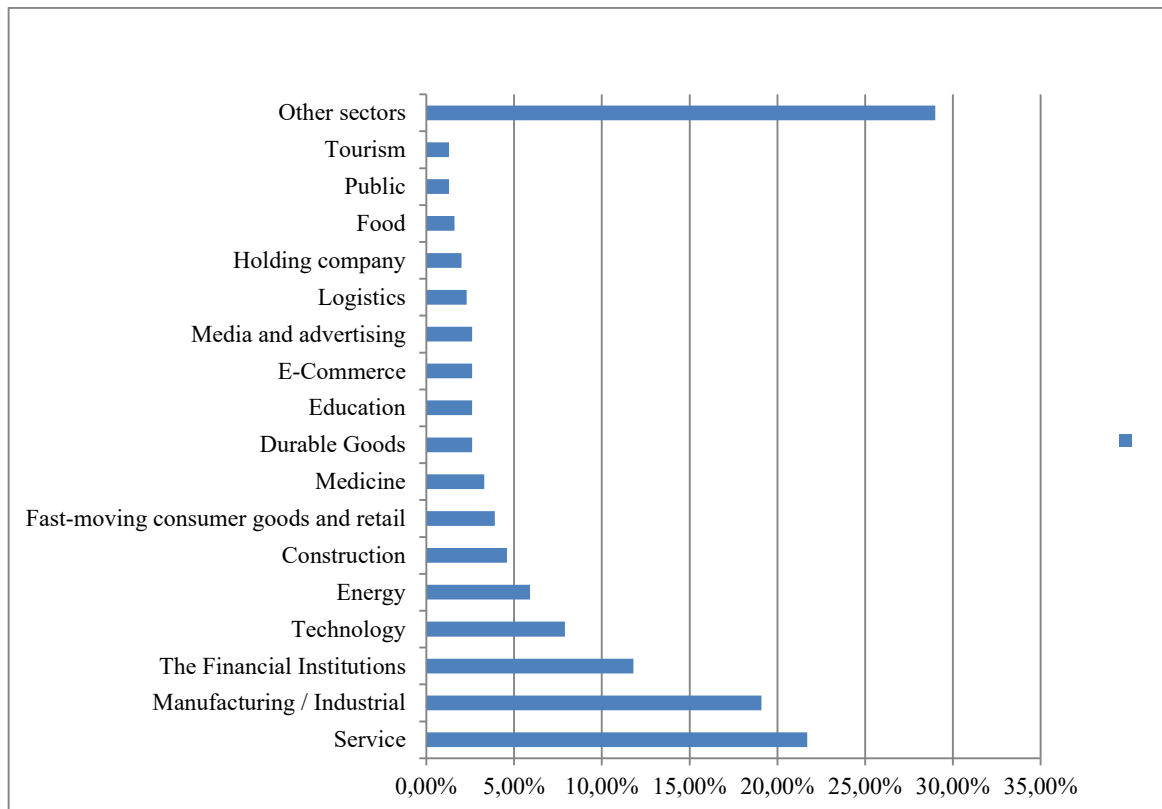
One of the most significant changes brought about by information and communication technologies with globalization is that employees can work anywhere and at any time. As of March 2020, employees are working with information and communication technology tools from anywhere

they want, including home, in the remote work model, where organizations are transitioning quickly under coronavirus measures. Through communication services, production is maintained outside of traditional workplaces. Today, remote work is the use of information technologies in part or whole, and the daily work carried out in the workplace is done in different places. Remote work can be done from home or anywhere on the move. In this way, the rate of implementation of remote work is increasing rapidly all over the world. Many developed countries around the globe implement small operations at various speeds. Remote work is a flexible way of working that directly or indirectly affects working life (Alkan Meşhur, 2007: 265). Some organizations adopt and implement this way of working, while others do when needed remotely.

3. AGILE ORGANIZATIONS IN TURKEY IN THE FACE OF CORONAVIRUS

In the face of the coronavirus (COVID 19) outbreak that threatens the world in 2020, businesses have had to take several measures to prevent the transmission and spread of the disease to their domestic and international customers. For this reason, some companies have had to break from continuing their production activities in the workplace. To determine how well-prepared organizations are for the global outbreak of coronavirus in Turkey, Deloitte researched within 15 days of the announcement of the first COVID-19 case in Turkey in 2020. The survey was conducted with 334 participants from 17 different cities in Turkey, with 71.7% from Istanbul and 28.3% from other towns (Deloitte, 2020). The sectors involved in the research are shown in Table 1.

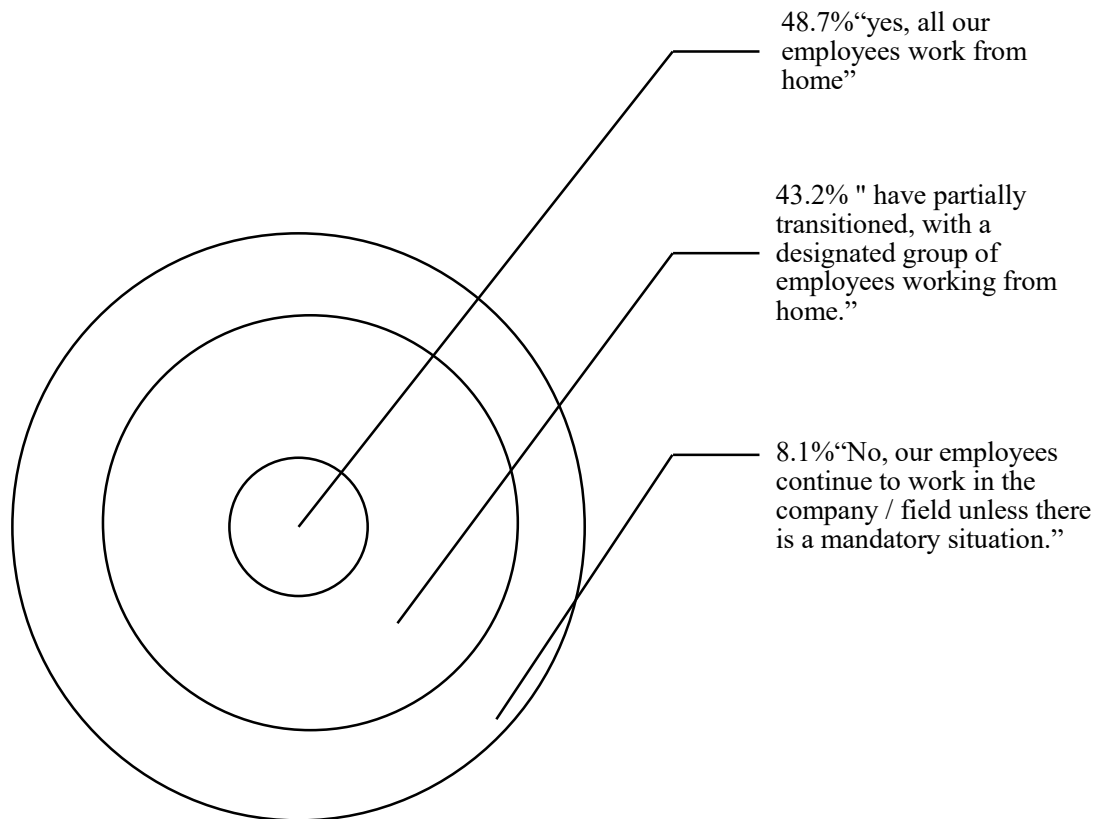
Table 1. Sectors participating in the Remote Work System survey for the COVID-19 outbreak

Source: Compiled by the authors from Deloitte 2020 data.

To determine how much organizations in Turkey are ready for working remotely under coronavirus measures, as the first question in the survey, Deloitte firm sought an answer to the question "Have you started homeworking?" The results are shown in Figure 1 below.

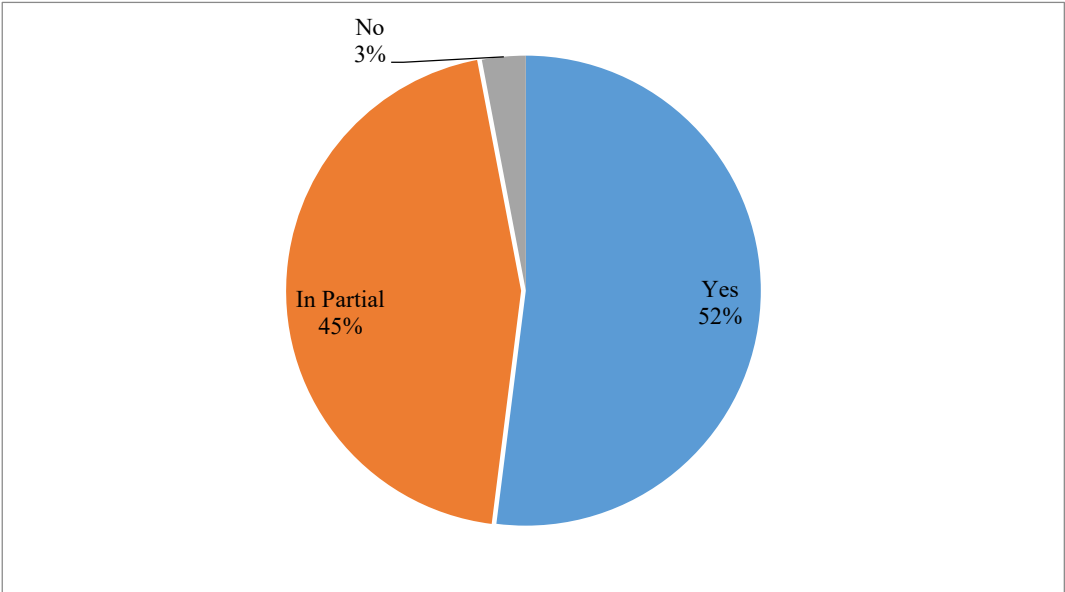
Figure 1. The transition of Participants to Homeworking

Source: Compiled by the authors from Deloitte 2020 data.

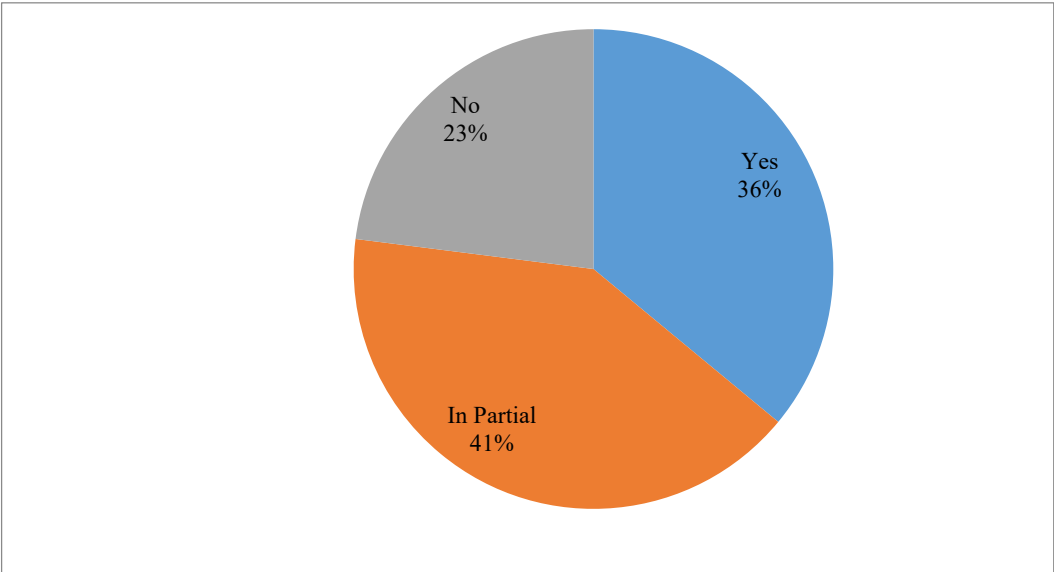
When Figure 2 was examined, 48.7% of the 334 companies that participated in the survey, namely 163 companies, started working from home to protect their domestic and international customers from the outbreak within the first 15 days when coronavirus appeared. 43.2% of the participants, i.e. 144 companies started working from home with a designated group of employees, and partially switched to working from home. Twenty-seven firms, 8.1% of the surveyed firms, stated that they continue to use in the company/ field (Deloitte, 2020). The distribution of companies starting to work from home in Istanbul and other cities is as follows in Figure 2.' and is shown in Figure 3.

Figure 2. The transition of Participants in Istanbul to Work from Home

Source: Compiled by the authors from Deloitte 2020 data.

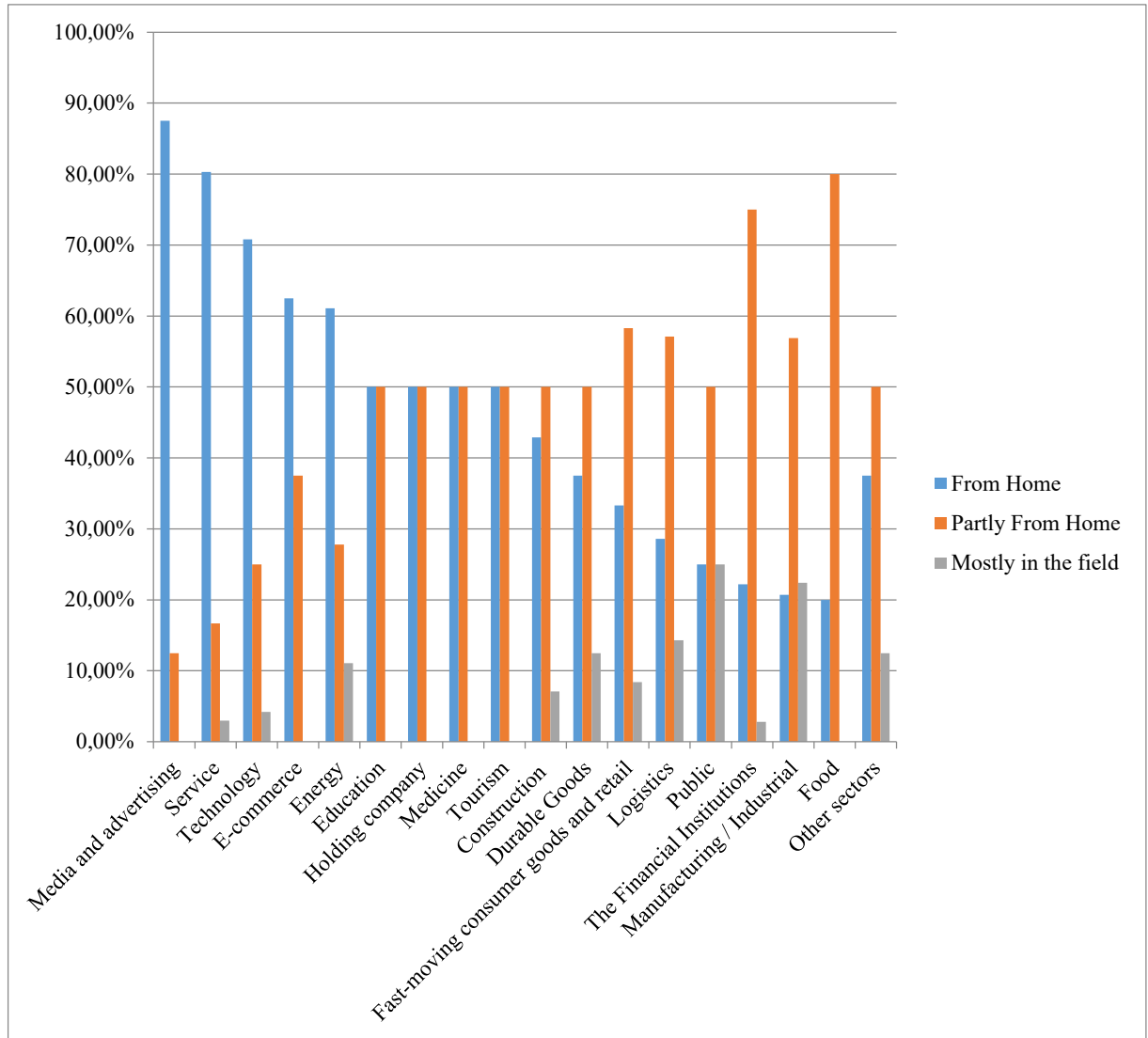
Figure 3. Transition Of Participants Outside Istanbul To Work From Home

Source: Compiled by the authors from Deloitte 2020 data.

When Figure 2 and Figure 3 are examined, it is observed that the transition to fully remote work is 16% more in Istanbul than in other provinces. Likewise, the partial change to remote work is 4% higher in Istanbul than in other regions. Companies that do not switch to working are 20% more likely in other cities than in Istanbul remotely.

Table 2. Types of Business Life of Firms on A Sectional Basis.

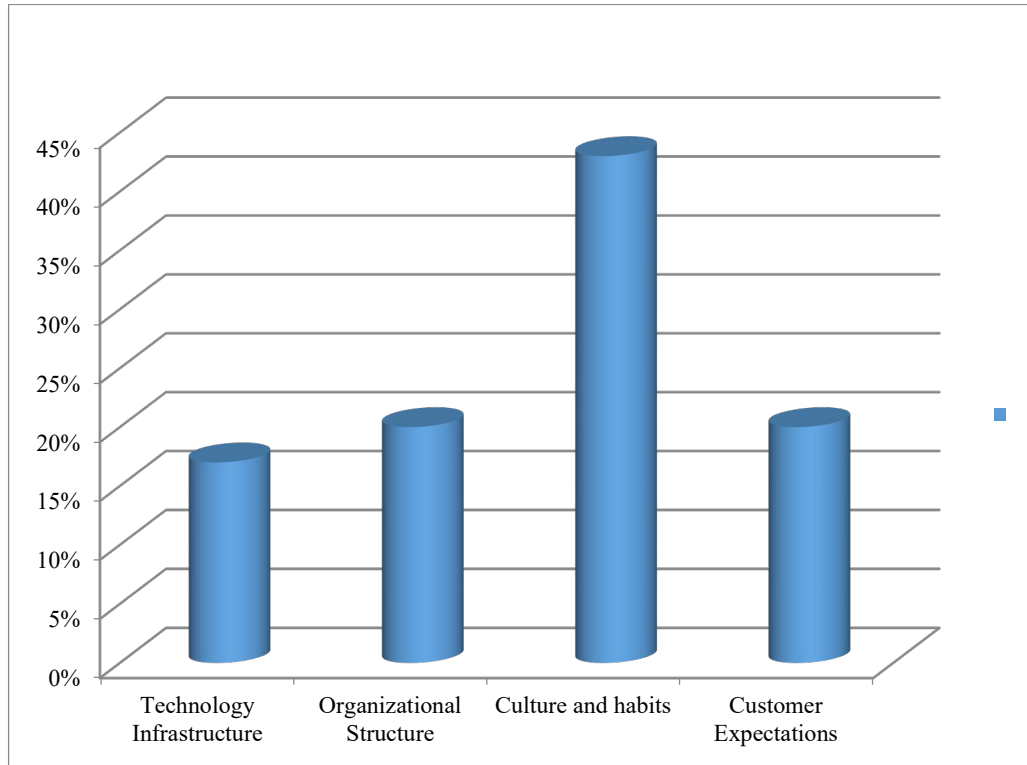

Source: Compiled by the authors from Deloitte 2020 data.

In Table 2, indicators are given for companies to maintain their business life from home, partly from home and mostly in the field. As it can be understood from Table 2, the media and advertising sector, with a rate of 87.5%, are the leading sectors that have quickly switched to the remote working system with all their employees. This sector is followed by the service sector, with a rate of 80.3%. Technology with 70.8% and e-commerce with 62.5% are the leading sectors in the transition to remote work. The food sector, with 80%, and financial institutions, with 75%, are at the top of the industries that have made the part-time transition to working remotely. While manufacturing and industrial sectors were among the sectors that had the most difficulty in making the transition to remote work, the public sector also seems to have continued to work mainly in the office or workplace. Deloitte's survey of the sectors to work remotely to reveal the factors that are forced to work from home " what is the most difficult for your company?" the answer to the question was 43% culture and habits. This result was followed by customer expectations of 20% and the organizational

structure of the same 20%. By 17%, technology infrastructure was considered a challenge (Deloitte, 2020). These ratios are shown in Figure 4 below.

Figure 4. Issues Forcing Companies To Work From Home

Source: Compiled by the authors from Deloitte 2020 data.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Organizations have to adapt to the dynamic environment in which they live to gain a sustainable competitive advantage in their working life. In the face of increasing uncertainty in the business world, it is not enough to achieve success in day-to-day activities. Organizational success requires being ready for what can be experienced by anticipating the threats and opportunities in the environment. Today, many organizations follow these changes and developments closely and prepare themselves for the future. In this context, organizational agility is the power of institutions to adapt quickly to the changing environment, and therefore to be prepared for threats and to be able to turn opportunities into advantages.

The December March 2019 outbreak of the disease coronavirus (COVID-19) in Wuhan, China, developed into an explosion and the first case in Turkey emerged in March 2020. As in the whole world, many measures have been taken in Turkey to combat this global epidemic. Hygiene rules such as the use of masks, washing hands frequently, and cleaning with disinfectant agents, disinfection of the contact surfaces have started to be applied to prevent infection. Besides, it was necessary to comply with the social distance rule, which says that at least 1,5-2 meters should be placed between two people. In organizational life, it has been not easy to put social distance between too many employees and those working in manufacturing businesses. In the face of the unexpected

global outbreak coronavirus, many companies have switched to remote work since March 11, 2020, the date of the first case to appear in Turkey. In this study, companies, and sectors that started working remotely within the early 15 days of March 11, 2020, were examined, and factors that prevented working were evaluated remotely. In this study benefited from the survey data that Deloitte firm has made in this opinion. According to the data obtained, 48.7% of 334 businesses in Turkey switched to remote work, while 43.2% partial transition, 8.1% continued to work in the field. This finding shows that 91.9% of the businesses surveyed (entirely or partly by remote working model) are rapidly adapting to the changing situation. While companies in Istanbul respond quickly to the changing situation at a rate of 97%, in cities outside Istanbul, this rate of change is 77%.

Within the scope of coronavirus measures, advanced information, and communication technology products have enabled many businesses to conduct their activities remotely. However, due to the production characteristics of enterprises, the transition rates to remote operation may be different. The enterprises that could not make production without personnel went into part-time production and kept a small group of personnel in the field and continued production with the measures taken. The study found that 43% of the factors that force businesses to work from home were culture and habits. The other two factors are organizational structure with the same ratio (20%) and customer expectations. At 17%, there were problems with technology infrastructure. While it is pleasing that the issues related to technology infrastructure are at a minimum level, organizational culture is the most challenging factor, requiring changes in organizational thinking and behaviour. As a part of the classical organization work, work at work during working hours is left aside, flexible work should be supported by organizational culture, and positive interaction of organizational culture with environmental changes and developments should be ensured. We can express organizational culture as the beliefs, values, expectations, and the way the work is done that determine the behaviour of the employees in the organization. It should be accepted that the way work is done in organizations should move away from the Traditionalist understanding and that what is essential in organizations is that work is done more effectively and efficiently than where it is done. This factor is a fundamental feature that distinguishes one organization from another, and it is an essential part of organizational culture. It also allows the organization to act more flexibly under all circumstances. Today, for organizational success, organizational culture should be dominated by the idea that 'what is important in the success of the work is not the place where the work is performed, it is the efficient and effective realization'. Working with this process, instead of spending an inefficient work in the workplace, he can work efficiently in a place where he will both do his job and feel comfortable. Another factor that prevents remote work is organizational structure. The transformation of organizations from the hierarchical structure to more flexible project-type structuring or matrix structuring will support the tiny working model. Another factor is customer expectations. In a changing society, customer expectations also change over time. Classic Customer Relationship Management has been replaced by a management approach that meets customer expectations instantly and keeps pace with change quickly. However, organizations need to create the technological infrastructure suitable for remote operation and train their employees to use these technologies and follow technological innovations.

REFERENCES

- Alkan Meşhur, F. H. (2007). Geleceğin Çalışma Biçimi Tele Çalışmaya İlişkin Yaklaşımlar. *Akademik Bilişim*, 7(09), 265-272.
- Deloitte. (2020). İşin Geleceği: Uzaktan çalışma sisteminde organizasyonel dayanıklılığı korumak. Erişim adresi: www2.deloitte.com.
- Eyck, K. Van (2003). *Flexibilizing Employment: An Overview*. International Labour Organization, Geneva.
- Gürbüz, S., Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

- İnanır, A. (2020). Modern İşletmecilikte Yönetmel Konular. Sağır. M (Ed.), Örgütsel Çeviklik içinde (s.73). Eğitim Yayınevi: Konya.
- Koç, M., Görücü, İ. (2011). 4857 Sayılı İş Kanunu'na Göre Kısmi Çalışma Uygulaması ve Sonuçları. Çalışma ve Toplum, 1 (28), 149-178.
- Lenssen, G. G., Smith, N.C. (2019). Managing Sustainable Business: An Executive Education Case and Textbook. Springer: Singapore.
- Sambamurthy V., Bharadwaj A., Grover V. (2003). Shaping Agility through Digital Options: Reconceptualizing the Role of Information Technology in Contemporary Firms. MIS Quarterly, 27 (2), 237-263.
- Tilev, F. (2018). Esnek Çalışma ve Kadın İstihdamı. Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2 (2), 121-150.
- Zengingönül, O. (2003). Sosyal Politika-Esnek Çalışma Biçimleri Paradoksunda Avrupa Birliği. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (4), 157-171.

LİKİDİTE, KUR VE VOLATİLİTENİN BİST-100 ENDEKSİNE ETKİSİ: MARKOV REJİM DEĞİŞİMİ YAKLAŞIMI

Gamze GÖÇMEN YAĞCILAR

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Finans ve Bankacılık Bölümü,
gamzeyagcilar@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5009-4696

LİKİDİTE, KUR VE VOLATİLİTENİN BİST-100 ENDEKSİNE ETKİSİ: MARKOV REJİM DEĞİŞİMİ YAKLAŞIMI

ÖZET

Çalışmanın amacı, zımnî volatilité, gerçekleşen volatilité, döviz kuru ve likiditenin Borsa İstanbul 100 (BİST100) endeksinin getirisi üzerindeki asimétrik etkilerini araştırmaktır. 02 Ocak 2012-30 Kasım 2020 dönemine ait günlük verileri kapsayan çalışmada, gerek değişkenlerin gerekse bu değişkenler ile kurulan modelin doğrusal olmaması nedeniyle, Markov Rejim Değişimi yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçları, ele alınan dönemde iki farklı getiri rejiminin varlığını ortaya koymaktadır. Zımnî volatilitéyi temsil eden CBOE VIX endeksinin her iki rejimde de BİST100 getirisi üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Dolar/TL döviz kuru da her iki rejimde negatif katsayı almakla beraber yalnızca yüksek getirili dönemde anlamlı bulunmuştur. Likiditeyi temsilen işlem hacmi devir hızı oranı kullanılmıştır ve her iki rejimde de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ancak katsayısı yüksek getirili dönemde pozitif iken düşük getirili dönemde negatiftir. Volatilité değişkeni ise anlamlı bulunmamıştır. Bulgular Borsa İstanbul'un küresel piyasalardaki gelişmelerden etkilendiğini ve işlem hacminin piyasanın genel trendini desteklediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Likidite, Zımnî Volatilité, Gerçekleşen Volatilité, Markov Rejim Değişimi, Endeks Getirisi

JEL Sınıflandırma Kodları: G10, G12, C58

EFFECTS OF LIQUIDITY, EXCHANGE RATES AND VOLATILITY ON BIST-100 INDEX: A MARKOV SWITCHING MODEL APPROACH

ABSTRACT

This study investigates the asymmetric effects of implied volatility, realized volatility, exchange rate and liquidity on Borsa İstanbul 100 (BİST100) index returns. Data covers the period from 02 January 2012 to 30 November 2020. Since the variables and model doesn't satisfy the linearity conditions, Markov Switching Model is preferred. Results confirm the existence of two significant regimes for BİST100 returns. Implied volatility proxied by CBOE VIX index is found to be significant with its negative coefficients in both regimes. Dollar/TL exchange rate has negative coefficients in both regimes but significant only in regimes of expansion. Turnover ratio used as the proxy of liquidity and is found significant in both states. But coefficients of liquidity suggest that its impact is asymmetric over two states. Liquidity affects index returns positively during the regimes of expansion and negatively during contraction. Realized volatility is not significant in any states. Results suggest that Borsa İstanbul exposed influences from global financial markets and investors follow the general trend of the market.

Keywords: Liquidity, Implied Volatility, Realized Volatility, Markov Switching, Index Returns

JEL Classification Codes: G10, G12, C58

1. GİRİŞ

Ekonominin barometresi olması dolayısıyla borsalar yatırımcılardan işletmelere, finansal kurumlardan politika yapıcılara kadar geniş bir kesim tarafından yakından izlenmektedir. Fiyatların arz ve talebe göre oluştuğu etkin ve rekabetçi bir borsada oluşan fiyatlar, yatırımcıların geleceğe ilişkin beklentilerini net bir biçimde yansıtır. Çünkü bir hisse senedinin değeri, onu ihraç eden işletmenin gelecekte sağlayacağı nakit akışlarına ve riskine bağlıdır. Dolayısıyla işletmelerin nakit akışlarını ve risklerini etkileyen tüm faktörlerin etkin bir piyasada hisse senetlerinin fiyatlarına yansımaları gerekir. Borsa endeksleri de içerdiği hisse senetlerinin fiyat ve getiri performanslarını toplu olarak yansıtan ölçeklerdir. Bu doğrultuda borsa endeksleri ekonomik ve politik olayları, ekonomiye duyulan güveni, piyasa gelişmeleri karşısında yatırımcı duyarlılığını, risk algısını ve daha pek çok faktörü yansıtan makro ölçekte bir gösterge niteliği taşımaktadır.

Fama'nın (1970) etkin piyasalar hipotezi fiyatların öngörülemez olduğunu, dolayısıyla herhangi bir yatırımcının fiyatları tahmin ederek

normalüstü karlar elde etmesinin mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Bununla birlikte, piyasaların etkinliğine yönelik şüphelerin de etkisiyle, geleceğe ilişkin beklentileri, dolayısıyla bugünkü fiyatları etkileyen/oluşturan mekanizmaları anlamaya yönelik çabalar artarak devam etmektedir. En gelişmiş matematiksel metotlara farklı faktörlerin entegre edilmesi ile yapılan analizler yoluyla fiyatları en iyi tahmin eden modele ulaşmaya çalışılmaktadır. Doğru şekilde oluşturulmuş ileriye gören modellerin varlıkların fiyatlamasına ve uluslararası çeşitlendirmeye katkı sağlaması, bu sayede de yatırımcıların "piyasayı yenmesine" imkan vermesi ümit edilmektedir. Bu bağlamda varlık fiyatlama modellerinin önemli bileşeni olan endeksler üzerinde hangi faktörlerin etkili olduğu, günümüzde hala merak konusudur.

Bu çalışmada uluslararası literatürde sıkça yer bulan fakat farklı piyasalarda etkileri de farklılık gösterebilen dört faktörün Borsa İstanbul 100 (BİST100) endeksinin getirisi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu faktörlerden biri piyasanın likiditesidir. Likidite bir menkul kıymetin piyasada değer kaybına uğramadan ya da kar elde edilerek ne kadar hızlı alınıp satıldığını ifade eden bir kavramdır. Literatürde varlık likiditesi ve getiri ilişkisi daha yaygın çalışılmış olup, piyasanın toplam likiditesi ile getirisi arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar nispeten azdır (Bhattacharya vd., 2019). Likidite eksikliği bir risk faktörü olarak değerlendirilmekte, risk primini artırarak beklenen getiriyi yükseltmek yoluyla fiyatlanması gerektiği ileri sürülmektedir (Marshall ve Young, 2003). Ne var ki gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalar üzerinde yapılan araştırmalar genellikle farklı sonuçlar vermektedir.

Pay piyasaları üzerinde etkisi araştırılan bir diğer değişken, "korku endeksi" olarak bilinen ve Chicago Board Options Exchange'de (CBOE) işlem gören S&P500 endeks opsiyon sözleşmelerinin zımnı volatilitelerini ifade eden VIX endeksidir. Endeks, gelecek 30 günde piyasanın volatilitesi hakkında yatırımcıların beklentisini yansıtır. VIX endeksi yatırımcıların risk algısını ve pay senetlerinin ortalama varyans ve korelasyonunu içermektedir (Bams, Honarvar, 2021:7). Tüm dünyada izlenen bir gösterge olan VIX endeksi, küresel risk iştahını ve yatırımcıların yatırım yapma isteğini ifade eder. Gelişmekte olan piyasalara yatırım yapanların çoğunlukla küresel oyuncular olmasından dolayı gelişmiş piyasalardan bu piyasalara doğru yayılma etkisinin varlığına (Li ve Giles, 2013; Baumöhl, Kocenda, Lyocsa ve Vyrost, 2018; Su, 2020; Ji, Liu, Cunado ve Gupta, 2020; Alkan ve Çiçek, 2020) ya da piyasalar arasında eşbütünleşme ilişkisine (Lehkonen, Heimonen, 2014; Chen, 2018; Inaba, 2020) dair pek çok kanıt bulunmaktadır. Dolayısıyla ABD kaynaklı bir gösterge olmasına rağmen, VIX endeksi bu piyasaları öngörmede sıklıkla takip edilmektedir.

Finans literatüründe genel kabul görmüş durumlardan biri de pay getirileri ile volatiliteler arasındaki asimetric ilişki, yani negatif korelasyondur (Bae, Kim ve Nelson, 2007:41). Düşük volatilitelere sahip payların daha yüksek getiriler üretmesi anlamına gelen bu durum "düşük volatiliteler anomalisi" olarak da ifade edilmekte ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan piyasalar için teyit edilmektedir (Dutt ve Humphery-Jenner, 2013). Varlık fiyatlama modellerine dahil edildiği çalışmalarda yüksek volatilitenin yüksek getiriler ile ilişkili bulunduğu çalışmalara rastlanmakla birlikte (örneğin Pandey ve Sehgal, 2017), Dutt ve Humphery-Jenner (2013) pay performanslarını

analiz ederken volatilitenin de kontrol edilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu nedenle volatilitenin getiriler üzerindeki etkisinin bu çalışmada da dikkate alınmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Etkisi incelenen son değişken ise döviz kurudur. Pay piyasaları ve döviz piyasaları arasındaki ilişkinin anlaşılması için öncelikle kurların oluşumunu etkileyen mekanizmaları anlamak gerekir. Türkiye gibi dışa açık ve gelişmekte olan ekonomilerde ulusal paranın değeri üzerinde küresel sermaye güçlerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ekonomi yönetimine ve ekonominin geleceğine duyulan güven arttıkça pay piyasalarının getiri potansiyelinin de artması beklenir. Bu ılımlı yatırım ortamı ulusal paraya olan güveni artırarak değer kazanmasına, yani kurların düşmesine yol açacaktır. Aksi durumda uluslararası likidite yön değiştirecek, borsadaki düşüşe kurların yükselmesi eşlik edecektir. Ampirik çalışmaların çoğu kur ve sermaye piyasası getirileri arasında ters bir korelasyonun varlığını doğrulamaktadır. Ancak iki değişkenden hangisinin diğerini etkilediği noktasında ortak bir görüş bulunmamaktadır (bkz. Bölüm 2.2). Bu çalışmada kurlardaki değişimin sermaye piyasası getirileri üzerinde etkili olup olmadığı incelenmiştir.

Finansal ve ekonomik krizler nedeniyle artan belirsizlikler pay piyasalarının doğrusal olmayan dinamikler izlemesine neden olmuştur (Dahmene, Boughrara ve Slim, 2021:693). Bu doğrultuda bu çalışmada da öncelikle değişkenlerin ve kurulan modelin doğrusallığı araştırılmış, bu yönde tatmin edici kanıtlar elde edilememiş olması nedeniyle doğrusal olmayan bir yöntem olan Markov Rejim Değişimi yöntemiyle çalışılmaya karar verilmiştir. Böylece bağımsız değişkenlerin, endeksin yüksek ve düşük getirili dönemlerinde farklı bir etki yaratıp yaratmadığı da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma zımnı volatilité, döviz kuru ve piyasa likiditesinin borsa endeksi üzerindeki asimetric etkilerini tek bir modelde sunması bakımından özgün olup, yatırımcıların piyasadaki beklentilerine göre pozisyon almaları noktasında yol gösterici olması beklenmektedir. Bu bağlamda küresel korku endeksi, döviz kurları ve piyasa likidesindeki değişimlerin, içinde bulunulan rejime bağlı olarak endeksi nasıl etkileyeceği bilindiğinde, endeksteeki değişimin öngörülmesi ve bu doğrultuda alım satım stratejilerinin oluşturulması mümkün olabilecektir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde literatür araştırmasına yer verilmiştir. 3. Bölümde uygulanan yöntem hakkında bilgi verilmiş ve veri seti tanıtılmıştır. 4. Bölümde analiz sonuçları aktarılmış, 5. Bölümde ise sonuçlar tartışılarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bu bölümde BİST100 endeksinin getirisi üzerindeki etkisi araştırılan değişkenler ile ilgili literatür araştırmasına yer verilmiştir. Bu değişkenler likidite, zımnı volatilité, endeksin gerçekleşen volatilitesi ve döviz kurudur. İncelemeler her bir değişken bazında sınıflandırılarak sunulmuştur. Gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalar arasında literatür, likiditenin borsa getirileri ile ilişkisinde çok net bir ayırım ortaya koymaktadır. Buna göre likidite gelişmiş piyasalarda getiriler ile negatif, gelişmekte olan piyasalarda ise pozitif ilişkili bulunmaktadır. Zımnı volatilitenin ise piyasa farkı gözetmeksizin borsaları etkileyen bir değişken olduğu ifade edilmektedir. Benzer şekilde volatilitenin de pek çok çalışmada negatif ilişkili bulunurken, kurun borsa üzerindeki etkisi noktasında bir genelleme yapmak mümkün olmamakta, karmaşık sonuçlar ortaya konulmaktadır. Literatür araştırmasının özeti ise bölümün sonunda Tablo 1’de yer almaktadır.

2.1. Likidite-Getiri İlişkisi

Likidite göstergesi olarak çok farklı ölçüler kullanılmakta ve getiri ile ilişkisine dair farklı sonuçlara rastlanmaktadır. Bununla birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kendi içlerinde değerlendirildiğinde elde edilen bulgular çoğunlukla ortaktır. Gelişmiş ülkeleri kapsayan çalışmalarda likidite ile getiri arasında negatif ilişkiler ortaya konulmakta ve bu piyasalarda likiditesizliğin bir risk faktörü olarak fiyatlandığı ve bu nedenle de beklenen getirilerin arttığı şeklinde değerlendirmeler öne çıkmaktadır. Gelişmiş piyasaları ele alan çalışmalarda likidite(sizlik) genellikle alım-satım fiyat farkı üzerinden (bid-ask spread) ölçülmektedir. Bu tercihte başta ABD olmak üzere gelişmiş piyasaların, piyasa yapıcılarının çift taraflı kotasyon verdiği (quote-driven) bir sistemle işliyor olması etkilidir. Bunun yanında Amihud (2002) rasyosu da likiditesizliğin ölçülmesinde sıklıkla kullanılan bir göstergedir. Amihud (2002) bu değişkeni kullanarak New York borsasında 1963-1997 yılları arasında

likiditesizlik ile pay getirileri arasında güçlü bir pozitif ilişkinin bulunduğunu ve pay senetlerinden beklenen ilave getirinin bir likidite primi de içerdiğini ortaya koymuştur.

Gelişmiş piyasalarda yapılan çalışmalara başka bir örnek Marshall ve Young'a (2003) aittir. Çalışmada 1994-1998 döneminde Avustralya borsasında likidite göstergelerinin ve pay getirileri ile negatif, likiditesizlik göstergelerinin ise getiriler ile pozitif ilişkili olduğu gösterilmiştir. Martinez, Nieto, Rubio ve Tapia (2005) çalışmalarında Ocak 1991-Aralık 2000 dönemini ele almışlardır. Varlık fiyatlama modellerine likidite faktörünün de ilave edilmesiyle yapılan analizlerden elde edilen ampirik sonuçlar likidite riskinin İspanya borsasında fiyatlandığını ortaya koymaktadır. Angelidis ve Andrikopoulos (2010) Londra Borsasında likidite, pay getirileri ve bireysel riskler arasındaki iki yönlü nedensellik ilişkilerini araştırmıştır. VAR-GARCH(1,1) yöntemi ile 31 Aralık 1987-31 Mayıs 2007 döneminde likiditenin ve bireysel risklerin firmalar arası beklenen pay getirileri anlamında fiyatlandığı bulunmuştur. Chang, Faff ve Hwang'ın (2010) Tokyo borsasında işlem gören hisse senetlerinin getirileri ile likidite seviyeleri arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada, Ocak 1975-Aralık 2004 dönemine ait aylık veri seti analiz edilmiştir. Hem likiditenin, hem de likidite değişiminin pay getirileri ile ilişkisinin negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Chiang ve Zheng (2015), G7 ülkelerini ele almış, 31 Ağustos 1990-3 Mart 2009 döneminde firma düzeyinde aylık veri seti ile yapılan panel regresyon analizi sonucunda likidite azaldıkça getirilerin arttığını bulmuşlardır. Gervais, Kaniel ve Mingelrin (2001) ise gelişmiş piyasaları konu alan diğer çalışmalardan farklı sonuçlar elde etmişlerdir. Çalışmada likidite işlem hacmiyle ifade edilmiş, 15 Ağustos 1963-31 Aralık 1996 döneminde New York borsasında belirli bir günde ya da haftada normalin üzerinde (altında) işlem hacmine sahip olan firmaların hisselerinin takip eden ay boyunca yüksek (düşük) getiriler oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Gelişmiş piyasalarda likiditesizlik getiriler ile pozitif ilişkili bulunurken, gelişmekte olan piyasaları ele alan çalışmalarda genel olarak likidite ve getiri arasında pozitif ilişkinin öne çıktığı görülmektedir. Daha yaygın olarak kullanılan likidite göstergeleri ise işlem hacmi ve işlem hacmi devir hızı (turnover) rasyosu üzerinden hesaplanmaktadır. Ağırlıklı olarak emir bazlı (order-driven) olarak işleyen gelişmekte olan piyasalarda alım-satım marjları üzerinden likidite ölçümü yapmak daha az tercih edilmektedir (Batten ve Vo, 2014). Gelişmiş ve gelişmekte olan piyasaları karşılaştıran çalışmalarında Hartian ve Sitorus (2015), 16 gelişmekte olan ve 10 gelişmiş ülkenin Ocak 2000-Aralık 2013 dönemine ait verileri ile dört farklı likidite göstergesi ve borsa endekslerinin getirileri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bulgular gelişmekte olan ülkelerde pozitif, gelişmiş ülkelerde ise negatif ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Kriz dönemlerinde gelişmekte olan ülkelerle ilgili bulgularda değişiklik olmazken, gelişmiş ülkelerde yalnızca likiditesizlik göstergesi anlamlı bulunmuştur. Gelişmekte olan piyasaların incelendiği diğer bir çalışmada Jun, Marathe ve Shawky (2003) 27 gelişmekte olan ülkenin pay piyasalarında, Ocak 1992-Aralık 1999 döneminde üç likidite göstergesi kullanmışlar, likidite ile pay piyasası getirileri arasında pozitif ilişki ortaya koymuşlardır. Narayan ve Zheng (2011), Ocak 1997-Aralık 2003 dönemine ait günlük veriler kullanarak seçilen üç likidite ölçüsünün ikisinin Şangay borsasında ve tamamının Shenzhen borsasında getirileri pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır. Batten ve Vo (2014) 2007-2010 dönemine ait aylık veriler ile Vietnam borsasında işlem gören hisse senetlerinin getirilerinin, likiditeden pozitif yönde etkilendiğini ortaya koymuşlardır. Assefa ve Mollick (2014) 1995-2010 döneminde 16 Afrika ülkesinde pay getirileri ile pay likiditesi arasındaki ilişki araştırmışlardır. Panel veri analizleri neticesinde Güney Afrika dışındaki ülkelerde pay getirileri ve likidite ölçütleri arasında pozitif ilişki görülmüştür. Dinh (2017), Oslo Borsasında işlem gören 150 firmaya ait günlük pay getirilerini kullanarak 2003-2010 döneminde likiditenin pay getirilerine etkisini araştırmışlardır. Üç farklı likidite göstergesi ile yapılan analizlerin sonucunda getiriler ile likidite arasındaki ilişki pozitif olarak bulunmuştur. Gümrah ve Çobanoğlu (2018) Borsa İstanbul'da işlem gören 265 şirketi inceleyerek, 2002-2017 döneminde likiditesizliğin getiriyi negatif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Boloupremo (2020) 1985-2015 döneminde Nijerya borsasında işlem gören firmaların getirileri üzerinde piyasa likiditesinin etkili olup olmadığını araştırmıştır. NSE tüm hisseler endeksinin getirisi üzerinden VAR modeli uygulanmıştır. Bulgular iki likidite değişkenin pay getirileri ile pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Likidite ve getiriler arasında asimetrik ilişkilere rastlayan ya da hiç ilişki bulamayan çalışmalar da bulunmaktadır. Brana ve Prat (2016), 1995-2012 dönemi için 17 gelişmekte olan ve yeni sanayileşmiş ülkenin sermaye piyasası getirileri üzerinde küresel likiditenin küresel risk iştahının düşük olduğu dönemlerde pozitif, finansal sıkıntı dönemlerinde ise negatif olduğunu bulmuşlardır. Finansal sıkıntı dönemlerinde yerel likidite değişkenlerinin varlık getirileri üzerindeki etkisinin daha fazla önem kazandığı da bulgular arasındadır. Leirvik, Fiskerstrand ve Fjellvikas (2017), 1983-2015 dönemine ait günlük verileri ve Norveç'in Oslo borsasındaki tüm firmaları dahil ettikleri çalışmalarında likidite değişkenleri anlamlı bulunmakla birlikte R^2 değerlerinin çok düşük olmasından dolayı likiditenin Norveç'te pay getirileri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varmışlardır. Bhattacharya vd. (2019), Temmuz 2002-Haziran 2016 dönemine ait aylık veriler kullanarak Hindistan'da BSE 500 bileşik endeksinin getirisi ile piyasa likiditesi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. ARDL Bounds testi sonuçlarına göre likiditenin borsa endeksi ile ilişkisi uzun dönemde pozitif, kısa dönemde ise negatiftir.

2.2.Zımnı Volatilitite-Getiri İlişkisi

Güncel çalışmaların pek çoğunda piyasa getirilerinin gerek gelişmiş ülke piyasalarının gerekse kendi piyasasının zımnı volatilitelerinden etkilendiği gösterilmiştir. Sarwar (2012), 1993-2007 döneminde günlük kapanış fiyatları üzerinden VIX ile ABD, Çin ve Brezilya pay piyasası getirileri arasında negatif ilişkilerin varlığına dair kanıtlar sunmuştur. Hindistan için ilişki 1993-1997 döneminde gözlenmiştir. Ayrıca ABD, Çin ve Brezilya piyasa getirileri ile VIX arasındaki ilişkinin asimetrik olduğu, VIX'in pozitif bir duyarlılıktan ziyade yatırımcının korkusunun ölçüsü olduğunu ortaya koymuştur.

Chandra ve Thenmozhi'nin (2015), ARCH/GARCH modellerinden elde ettikleri bulgular 1 Mart 2009-30 Kasım 2012 döneminde Hindistan borsası endeks getirilerinin Hindistan VIX endeksinin değişimiyle negatif ilişkili olduğunu, fakat piyasanın hızlı yükseliş dönemlerinde aralarındaki ilişkinin kaybolduğunu ortaya koymuştur. Economou, Panagopoulos ve Tsouma (2018) 2000-2014 dönemine ait günlük verileri kullanarak CBOE VIX, FTSE Volatilitite endeksi ve VDAX volatilitite endeksi ile S&P500, FTSE100 ve DAX30 endeksleri arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Saklı eşbütünleşme yaklaşımı uygulanarak, korku endeksi ve ilişkili endeks getirileri arasındaki asimetrik ilişkiler ortaya konulmuştur. Bouri vd. (2018) 16 Mart 2011-7 Ekim 2016 döneminde BRICS ülkeleri ile dokuz gelişmiş ülkenin ve iki emtia piyasasının zımnı volatilitite endekslerine ait günlük verileri kullanmışlardır. Elde edilen bulgular gelişmiş ülke piyasalarındaki zımnı volatilitenin BRICS ülkelerinin volatilitelerinin öngörülmesinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak etkileme gücü ülkeden ülkeye değişmektedir.

Wang (2019), G20 üyesi 13 ülkenin çoğunda 3 Ocak 2000-6 Temmuz 2018 arasında VIX'in pay piyasalarının volatilitesi üzerinde etkili olduğunu bulmuştur. Cheuathonghua, Padungsaksawasdi, Boonchoo, ve Tongurai (2019), 1 Ocak 1998-31 Aralık 2014 döneminde 25 gelişmiş, 17 gelişmekte olan piyasa üzerinde VIX endeksinin etkilerini araştırmışlardır. VAR modeline ilave olarak çok değişkenli çoklu kantil modeli ve psuedo etki tepki fonksiyonu kullanılmıştır. VIX'in en düşük kantillerde endeks getirileri ve işlem hacmi üzerinde etkili olduğu, en yüksek kantillerde ise endekslerin volatiliteleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. VIX ile gelişmiş ülke piyasalarının getirileri arasındaki ilişki daha belirgin iken, VIX'in gelişmekte olan piyasalarda volatilitite üzerindeki etkisi daha fazla göze çarpmaktadır. Dong ve Yoon (2019), Ocak 1995-Temmuz 2017 dönemine ait aylık verileri kullanarak 8 Asya ülkesinin pay getirileri üzerinde küresel faktörlerin etkilerini araştırmışlardır. Asya piyasaları üzerinde en etkili değişken MSCI gelişmiş piyasalar endeksi, ikincisi de ABD kuru olarak bulunmuştur. VIX endeksiyle birlikte küresel piyasa belirsizliğini temsil eden değişkenler ise küresel finans krizi süresince daha etkili bulunmuştur. Just ve Echaust'un (2020), gerek lineer regresyon analizinden gerekse Markov rejim değişimi modelinden elde ettiği sonuçlar zımnı volatilitenin S&P500 endeksinin getirisini düşürdüğünü ortaya koymaktadır.

Doğrudan BİST100 endeksinin ele alındığı çalışmalarda da VIX'in etkilerine dair kanıtlar elde edilmiştir. Kaya (2015) Johansen-Jelius eşbütünleşme testi ve vektör hata düzeltme modeli ile 2 Ocak 2009-11 Ocak 2013 döneminde iki değişken arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Kaya ve Coşkun (2015), 3 Ocak 1995-30 Nisan 2014 döneminde VIX endeksinden BİST100'e doğru

bir Granger nedenselliğın bulunduğunu, regresyon analizi ile de VIX'in BİST100'ü negatif yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Kale ve Akkaya (2016) VAR Modeli kullanarak ABD'ye ait VIX ve tüketici duyarlılık endeksinin BİST'teki endeksleri anlamlı şekilde etkilediğini, Almanya tüketici iklimi endeksinin ise anlamlı bir etkiye sahip olmadığını bulmuşlardır. Hatipoğlu ve Tekin (2017) VIX endeksi, dolar kuru ve petrol fiyatlarının BİST 100 endeksi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Kantil regresyon yöntemi uygulanan çalışmadan elde edilen bulgular 7 Şubat 2002-29 Aralık 2016 döneminde BİST100 endeksi üzerinde en fazla etkili olan faktörün VIX endeksi olduğunu ve etkinin tüm kantillerde devam ettiğini, dolar kurunun ise yalnızca borsanın yükseliş dönemlerinde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

2.3. Gerçekleşen Volatilite-Getiri İlişkisi

Li, Yang, Hsiao ve Chang (2005) 12 en büyük pay piyasasını ve Ocak 1980-Aralık 2001 dönemini kapsayan çalışmalarında parametrik EGARCH-M modeli ile yaptıkları analizlerde volatilitenin getiri ile ilişkisinin pozitif fakat anlamsız olduğunu, ancak koşullu varyansın yarı parametrik yöntemlerle modellenmesi neticesinde anlamlı ve negatif ilişkiler tespit ettiklerini öne sürmüşlerdir. Benzer bir çalışmada Dimitriou ve Simos (2011) Aralık 1997-Aralık 2007 döneminde 12 tanesi EMU ülkesi olmak üzere 17 piyasayı ele almış, GARCH modellerinin zayıf ilişki bulduğu volatilitenin getiri arasında yarı parametrik yöntemlerde anlamlı ve negatif ilişkiler ortaya koymuşlardır. Jin (2017) çalışmasında 16 pay piyasasını incelemiş ve Ocak 2001-Ekim 2014 döneminde cari piyasa getirisi ile cari volatilitenin arasında anlamlı negatif ilişkiler tespit etmiştir. Negatif ilişkinin uzun dönemde daha güçlü ve getiriler düştüğünde daha büyük olduğu sonucuna varılmıştır.

Carr ve Wu (2017), volatilitenin getiri arasındaki negatif ilişkiyi ortaya çıkartan üç mekanizmayı değerlendirmeye almıştır. S&P500 opsiyon sözleşmeleri ve 5 adet pay opsiyon sözleşmesi üzerine yapılan uygulama 8 Ocak 1987-29 Ekim 2014 dönemini kapsamaktadır. Bulgular kaldıraç etkisi, volatilitenin geri beslemesi ve kendini tetikleme mekanizmasının volatilitenin getiri arasındaki negatif ilişki üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Tan vd. (2021), ABD ve Çin borsaları üzerinde yürüttükleri çalışmalarında uzun hafıza modellerini kullanarak Şubat 2002-Aralık 2019 döneminde risk ve getiri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. ABD piyasalarında tüm dönem için volatilitenin getiri arasında pozitif ilişki olduğu ancak krizden sonraki dönemde ise düşük riskin yüksek getiriye eşlik ettiği negatif bir ilişkinin ortaya çıktığı görülmüştür. Çin piyasalarında ise yüksek volatilitenin düşük getiri ile ilişkili bulunmuştur. Dahmene vd. (2021) de yedi gelişmiş piyasa üzerinde yaptıkları doğrusal olmayan yaklaşımlara dayalı analizler neticesinde volatilitenin şoklarındaki bir artışın endeks getirilerinde daha büyük düşüşlere yol açtığını bulmuşlardır.

2.4. Döviz Kuru-Getiri İlişkisi

Döviz kurları ile pay piyasası getirileri arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalardan karmaşık sonuçlar elde edilmiştir. Berke (2012), 1 Nisan 2002-31 Temmuz 2012 dönemine ait günlük verileri kullanarak İMKB100 endeksi ile dolar/TL döviz kuru arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. FMOLS, CCR ve DOLS yöntemlerinin ortak sonucu olarak kur ve endeks arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığı bulunmuştur. Chkili ve Nguyen (2014), rejim değişimi modeli yaklaşımı kullanarak dolar kurları ile pay piyasası getirileri arasındaki dinamik ilişkileri incelemişlerdir. Çalışma BRICS ülkelerini ve Mart 1997-Şubat 2013 dönemini kapsamaktadır. Bulgular pay fiyatlarının dolar kuru üzerinde bir miktar etkili olduğunu ancak kurun pay fiyatları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur.

Acar Boyacıoğlu ve Çürük (2016) 2006-2014 yılları arasında faaliyet gösteren imalat ve ticaret sektörlerinde ait seçilmiş 42 firmanın hisse senedi getirileri ile döviz kuru endeksi arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile araştırmışlardır. Reel döviz kurundaki değişimin firma getirileri üzerinde %1 anlamlılık seviyesinde pozitif etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Altunöz (2016) çalışmasında gelişmekte olan 10 ülkenin 1997-2013 yılları arasında aylık döviz kuru (dolar) ile hisse senedi endeksleri arasındaki ilişkileri araştırmıştır. ARDL ve Toda-Yamamoto testlerinin kullanıldığı çalışmada 10 ülkeden 7'sinde değişkenler arasında uzun dönem ilişki tespit edilmiştir. Türkiye için döviz kurunun bağımlı değişken olduğu durumda ilişki

bulunmuştur. Türkiye dahil 5 ülkede nedensellik bulunamazken, 4 ülkede çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Bir ülkede ise kurdan hisse senedine tek yönlü nedenselliğe rastlanmıştır.

Cingöz ve Kendirli (2019) Dolar/TL döviz kuru, altın fiyatları ve BİST100 endeksi arasındaki uzun dönem eşbütünleşme ve nedensellik ilişkilerini araştırmışlardır. Ocak 2006-Haziran 2018 dönemine ait aylık veriler kullanılan çalışmada BİST100 endeksinin getirisi ile döviz kuru getirisi arasında iki yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Erdoğan, Gedikli ve Çevik (2020), döviz piyasalarından üç gelişmekte olan İslami pay piyasasına (Hindistan, Malezya ve Türkiye) doğru yayılma etkisinin bulunup bulunmadığı araştırmışlardır. 2013-2019 dönemini kapsayan çalışmada pay piyasasından döviz piyasasına volatilité yayılımı bulunduğu, döviz piyasalarından pay piyasalarına volatilité yayılımının Ağustos 2018'den sonra gerçekleştiği gösterilmiştir. Çalışmanın sonucunda döviz kurlarının İslami pay piyasalarını yalnızca dış kaynaklı manipülatif ataklar olduğunda etkilediği ileri sürülmüştür. Nedensellik testleri ise borsanın kurları etkilediğini ortaya koymuştur.

Xie, Chen ve Wu (2020) 20 gelişmiş ve 6 gelişmekte olan piyasanın 1 Ocak 1998 ve 20 Mayıs 2019 dönemine ait günlük verilerini kullanmışlardır. Bulgular pay fiyatlarının kurları tahmin etmede başarılı olduğunu fakat tersinin geçerli olmadığını; kurlardan pay fiyatlarına doğru ve tersi yönde tek yönde asimetric nedensellik ilişkisine dair zayıf kanıtlar bulunduğunu ortaya koymuştur. Hatemi-J simetric Granger nedensellik testi sonuçlarına göre hem pay fiyatlarından kurlara hem de tersine nedensellik ilişkisinin bulunduğunu; pay fiyatları ve kurlar arasında asimetric nedensellik bulunmadığı ortaya konulmuştur.

Tablo 1. Literatür Özeti

Yazarlar	Dönem	Piyasa	Bulgular
Likidite-Getiri İlişkisi			
Gervais, Kaniel ve Mingelrin (2001)	1963-1996	New York Borsası	Likidite-Yüksek Getiri
Jun, Marathe ve Shawky (2003)	1992-1999	27 gelişmekte olan ülke	Likidite-Yüksek Getiri
Marshall ve Young (2003)	1994-1998	Avustralya Borsası	Likidite-Düşük Getiri Likiditesizlik-Yüksek Getiri
Martinez vd. (2005)	1991-2000	İspanya Borsası	Likidite-Düşük Getiri
Angelidis ve Andrikopolos (2010)	1987-2007	Londra Borsası	Likiditesizlik-Yüksek Getiri
Chang, Faff ve Hwang (2010)	1975-2004	Tokyo Borsası	Likidite-Düşük Getiri Likiditesizlik-Yüksek Getiri
Narayan ve Zheng (2011)	1997-2003	Shanghai ve Shenzhen Borsaları	Likidite-Endeks getirileri pozitif ilişkili Likidite-Portföy Getirileri ilişkisi belirsiz
Asefa ve Mollick (2014)	1995-2000	16 Afrika Ülkesi	Likidite-Yüksek Getiri
Batten ve Vo (2014)	2007-2010	Vietnam Borsası	Likidite-Yüksek Getiri
Chiang ve Zheng (2015)	1990-2009	G7 Ülkeleri	Likiditesizlik-Yüksek Getiri
Hartian ve Sitorus (2015)	2000-2013	10 gelişmiş 16 gelişmekte olan piyasa	Gelişmekte olan ülkelerde likidite-yüksek getiri Gelişmiş ülkelerde likidite-düşük getiri
Brana ve Prat (2016)	1995-2012	17 Gelişmekte olan ülke	Likidite-Getiri ilişkisi sakin dönemlerde pozitif, finansal sıkıntı dönemlerinde pozitif
Dinh (2017)	2003-2010	Norveç Borsası	Likidite-Yüksek Getiri
Leirvik vd. (2017)	1983-2015	Norveç Borsası	Belirsiz
Bhattacharya vd. (2019)	2002-2016	Hindistan Borsası	Likidite-Getiri ilişkisi uzun dönemde pozitif, kısa dönemde negatif
Just ve Echaust (2020)	Covid-19 dönemi	ABD Borsaları	İlişkisiz

Boloupremo (2020)	1985-2015	Nijerya Borsası	Likidite-Yüksek Getiri
Volatilité-Getiri İlişkisi			
Sarward (2012)	1993-2007	BRICS ülkeleri ve ABD	Zımnı volatilité ve borsa getirileri arasında asimetrik ilişki
Chandra ve Thenmozi (2015)	2009-2012	Hindistan Borsası	Zımnı volatilité ile endeks getirileri arasında negatif ilişki
Kaya (2015)	2009-2013	Borsa İstanbul	VIX endeksi BİST arasında uzun dönem ilişki
Kaya ve Coşkun (2015)	1995-2014	Borsa İstanbul	VIX endeksi BİST'in nedenidir ve negatif etkilemektedir
Kale ve Akkaya (2016)		Borsa İstanbul	VIX endeksi BİST üzerinde etkilidir
Hatipoğlu ve Tekin (2017)	2002-2016	Borsa İstanbul	VIX endeksi BİST üzerinde etkilidir
Bouri vd. (2018)	2011-2016	BRICS ülkeleri	Gelişmiş ülke piyasalarındaki zımnı volatilitenin BRICS ülkelerinin volatilitelerinin öngörülmesinde etkilidir
Cheuathonghua vd. (2019)	1998-2014	25 gelişmiş, 17 gelişmekte olan piyasa	VIX endeksi gelişmiş ülkelerde piyasa getirisi, gelişmekte olan ülkelere volatilité üzerinde daha fazla etkilidir
Dong ve Yoon (2019)	1995-2017	8 Asya ülkesi	Küresel Finans Krizi döneminde etkisi daha yüksek
Wang (2019)	2000-2018	G20 üyesi ülkelere 13 pay piyasası	VIX pay piyasası volatiliteleri üzerinde etkilidir
Döviz Kuru-Getiri İlişkisi			
Berke (2012)	2002-2012	İMKB100	Kur ve endeks arasında negatif ilişki
Chkili ve Nguyen (2014)	1997-2013	BRICS ülkeleri	Pay fiyatları kurlar üzerinde etkilidir, kurlar pay fiyatları üzerinde etkili değildir
Acar Boyacıoğlu ve Çürük (2016)	2006-2014	Borsa İstanbul	Reel döviz kuru ile pay getirileri arasında pozitif ilişki
Altunöz (2016)	1997-2013	10 gelişmekte olan ülke	7 ülkede borsa endeksi ile döviz kuru arasında uzun dönem ilişkisi ve 4 ülkede çift yönlü nedensellik
Cingöz ve Kendirli (2019)	2006-2018	Borsa İstanbul	Kur ve endeks arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi
Erdoğan, Gedikli ve Çevik (2020)	2013-2019	Hindistan, Malezya ve Türkiye	Borsa kuru nedenidir
Xie, Chen ve Wu (2020)	1998-2019	20 gelişmiş 6 gelişmekte olan ülke	Pay fiyatları kurları tahmin etmede başarılıdır, aralarında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır

3. YÖNTEM VE VERİ SETİ

3.1. Markov Rejim Değişimi Yöntemi

Zımnı volatilité, Kur, Likidite ve endeks volatilitésinin, BİST100 endeksinin getirileri üzerindeki etkisinin araştırılması amacıyla Markov Rejim Değişimi (Markov Switching) yönteminden yararlanılmıştır. Hamilton (1989) tarafından geliştirilen Markov Rejim Değişimi (MS) Modeli, rejimlerin gözlenemediği ve gözlenemeyen rassal bir değişken tarafından belirlendiği varsayımına dayanır (Kayhan, Bayat ve Koçyiğit, 2013:199). Doğrusal zaman serilerinden farklı olarak bu yöntemde zaman serilerinin birbirinden farklı özellikler gösteren alt dönemlerin ayrı ayrı modellenmesi mümkün olabilmektedir (Evcı, Şak ve Karaağaç, 2016:69). Evcı ve diğerlerinin (2016) çalışması izlenerek MS model tanımlaması şöyle ifade edilebilir:

$$X_t = s_t\mu_1 + (1 - s_t)\mu_2 + \varepsilon_t \quad (1)$$

S_t , iki durumlu rejimlerde 0 ve 1 değerlerini alan gözlenemeyen durum değişkenidir. S_t 'nin 1 değerini alması halinde model Denklem (7), 0 değerini alması halinde ise Denklem (8)'deki şekilde oluşacaktır.

$$X_t = \mu_1 + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$X_t = \mu_2 + \varepsilon_t \quad (3)$$

MS-AR(p) modelinin gösterimi ise Denklem (9)'da yer almaktadır.

$$X_t = c(s_t) + \beta_1(s_t)X_{t-1} + \dots + \beta_p(s_t)X_{t-p} + (s_t)u_t \quad (4)$$

İki rejimli bir modelde sabit geçiş olasılıklarını gösteren matris şu şekilde gösterilmektedir:

$$P_{ij} = \begin{pmatrix} P_{11} & P_{12} \\ P_{21} & P_{22} \end{pmatrix} \quad (5)$$

Matristeki her bir değer, koşullu olasılık biçiminde aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$P(S_{t=j}/S_{t-1=i}) = P_{ij} \quad (i, j = 1,2) \quad (6)$$

P_{ij} , i. rejimdeyken bir sonraki dönemde j. rejimde olma olasılığını ifade etmektedir. Sabit geçiş olasılıklarından yararlanılarak her bir rejimde kalma süreleri $\frac{1}{1-P_{11}}$ ve $\frac{1}{1-P_{22}}$ formülleri ile hesaplanmaktadır.

3.2. Veri Seti ve Değişkenler

Çalışma 2 Ocak 2012-30 Kasım 2020 dönemini kapsamaktadır ve günlük verilerle çalışılmıştır¹. Çalışmada kullanılan endeks ve işlem hacmi verileri Borsa İstanbul'dan², VIX ve kur verileri ise investing.com internet sitesinden elde edilmiştir. Likiditenin hesaplanmasında kullanılan endeks bazında portföy değerleri ise Merkezi Kayıt Kuruluşunun (MKK) internet sitesinden³ elde edilmiştir.

Getiri

Bağımlı değişken, BİST100 endeksinin getirisidir ve Denklem (1) aracılığı ile hesaplanmıştır. Ayrıca bağımsız değişkenlerden olan VIX endeksinin getirisi ve Dolar kurunun getirisi de Denklem (1) yoluyla hesaplanmıştır.

$$R_t = \ln\left(\frac{I_t}{I_{t-1}}\right) \quad (7)$$

Denklemde I_t , değişkenin t zamanındaki değerini, I_{t-1} değişkenin bir önceki gün değerini, R_t değişkenin t zamanındaki getirisini ifade etmektedir. \ln ise doğal logaritma fonksiyonudur.

Volatilite

Bir diğer bağımsız değişken endeksin volatilitesidir. Uygulamada volatilitenin hesaplanmasında çok çeşitli yöntemler kullanılmakla birlikte bu çalışmada BİST100 endeksinin volatilitesi, GARCH(1,1) modelinin çözümünden elde edilmiş (Sarwar ve Khan, 2017; Abbas vd. 2019; Gürgün ve Canbaloğlu, 2020; Bayçelebi ve Ertuğrul, 2020; Thampanya vd., 2020) ve varyans değerinin kare kökü (standart sapma) ile temsil edilmiştir. Korkmaz ve Bostancı'nın (2011:8-9), Bollerslev, Engle ve Nelson (1994) ile Hull'dan (2006) aktardığı formüller Denklem (2), (3) ve (4)'te yer almaktadır.

¹ Kullanılan veriler kamuya açık olup etik kurul onayı ya da herhangi bir başka izin gerektirmemektedir.

² <https://datastore.borsaistanbul.com/>

³ <https://www.vap.org.tr/Saklama-Verileri/Sayfalar/BIST-Endeksleri-Bazinda-Portfoy-Degerleri.aspx>

$$\hat{\sigma} = \sqrt{\left(\omega + \sum_{j=1,p} \beta_j \sigma_{t-j}^2 + \sum_{i=1,q} \alpha_i \varepsilon_{t-1}^2 \right)} \quad (8)$$

Genel GARCH(p,q) formülü GARCH(1,1) olarak aşağıdaki şekilde yazılmaktadır:

$$\hat{\sigma} = \sqrt{(\omega + \beta \hat{\sigma}_{t-1}^2 + \alpha \varepsilon_{t-1}^2)} \quad (9)$$

$\varepsilon_{t-1}^2 = X_{t-1}^2$ olduğundan;

$$\hat{\sigma} = \sqrt{(\omega + \beta \hat{\sigma}_{t-1}^2 + \alpha X_{t-1}^2)} \quad (10)$$

olacaktır.

Likidite

Likidite değişkenini temsilen Marshall ve Young (2003), Yun, Marathe ve Shawky (2003), Baker ve Wurgler (2006), Narayan ve Zheng (2011), Assefa ve Mollick (2014), Batten ve Vo (2014), Reis ve Aydın (2014), Chiang ve Zheng (2015), Hartian ve Sitorus (2015), Dinh (2017), Bhattacharya vd. (2019) ve Boloupremo (2020) izlenerek işlem hacmi devir hızı rasyosu kullanılmıştır. İşlem gören pay sayısının toplam pay sayısına oranlanması ile elde edilen bu oranın hesaplanması için her bir günde BİST100 endeksinin Türk Lirası (TL) cinsinden işlem hacmi, endeksin aylık toplam portföy değerine (piyasa kapitalizasyonu) bölünmüştür. Bu doğrultuda likiditenin formülü Denklem (5) ile ifade edilebilir.

$$Likidite = \frac{\text{İşlem hacmi}}{\text{Piyasa Kapitalizasyonu}} \quad (11)$$

Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi sırasıyla Tablo 1 ve Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	BİST100_Getiri	VIX_Getiri	Kur_Getiri	Likidite	Volatilite
Ortalama	0.0005	0.0033	0.0007	0.0200	0.0137
Orta Değer	0.0010	-0.0050	0.0003	0.0167	0.0131
En Büyük	0.0644	1.1560	0.1590	0.1328	0.0327
En Küçük	-0.1047	-0.2591	-0.0769	0.0042	0.0098
Std. Sapma	0.0141	0.0843	0.0094	0.0142	0.0029
Çarpıklık	-0.5633	2.4821	2.3014	2.2866	2.3991
Basıklık	7.0695	23.8576	47.7551	11.3700	11.3451
Gözlem Sayısı	2154	2154	2154	2154	2154

Endeks, kur ve VIX getirilerinin ortalamalarının sıfıra çok yakın olduğu, en büyük getirilerin VIX endeksinde, en düşük getirilerin de yine VIX endeksinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu doğrultuda VIX’in getirisinin standart sapması da endeks ve kurdan daha yüksek olmaktadır. Endeksin likiditesi ortalama %2 dolayındadır ancak belirli dönemlerde %13’e kadar çıkmaktadır. Düşük likidite dönemlerinde sıfıra çok yaklaştığı anlaşılmaktadır. Volatilitenin ortalama değeri, endeks getirisinin standart sapmasına oldukça yakındır. Volatilitenin %3,2 ile %1 aralığında dalgalandığı görülmektedir. Endeks getirisinin sola çarpık (negatif çarpıklık), diğer tüm değişkenlerin sağa çarpık (pozitif çarpıklık) olduğu ve değişkenlerin tamamının pozitif aşırı basıklık gösterdiği, yani leptokurtik dağılım sergilediği göze çarpmaktadır.

Tablo 3. Korelasyon Matrisi

	BİST100_Getiri	VIX_Getiri	Kur_Getiri	Likidite	Volatilite
BİST100_Getiri	1.0000				
VIX_Getiri	-0.2338	1.0000			
Kur_Getiri	-0.3417	0.2122	1.0000		
Likidite	0.0116	-0.0004	0.0148	1.0000	
Volatilite	-0.0151	-0.0408	0.0313	0.0968	1.0000
VIF		1.050	1.050	1.014	2.1869

Tablo 2'ye bakıldığında değişkenler arasındaki korelasyonun düşük olduğu görülmektedir. En yüksek korelasyonlar kur getirisi ile BİST100 endeksinin getirisi arasında olup (%34), bunu VIX ve BİST100 getirileri arasındaki korelasyon izlemektedir (%23). Korelasyon değerlerinin düşük olması, çoklu doğrusal bağlantı olasılığını elememize imkân vermektedir. VIF değerlerinin de düşük olduğu görülmektedir. Endeks getirisinin Likidite ile korelasyonunun pozitif, diğer değişkenler ile negatif olduğu dikkat çekmektedir.

4. ANALİZ SONUÇLARI

4.1. Uygunluk Testleri

Serilerin durağan olup olmadığının araştırılması için birim kök testlerinden yararlanılmaktadır. Tablo 3'te her bir değişken için Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Likidite değişkeni için sabitli modelde birim kök içerdiği yönündeki boş hipotez reddedilememektedir. Değişkenin trendli modelde durağan olduğu görülmektedir. Değişkenin @trend ile regresyonunda trend değişkeni anlamlı değer aldığı için serinin trend içerdiği anlaşılmış, buna göre sabitli ve trendli modelin sonucu geçerli kabul edilmiştir. Diğer tüm değişkenlerin düzeyde durağan oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 4. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Sabitli	Sabitli ve Trendli
BİST100_Getiri	-46.7214***	-46.7124***
VIX_Getiri	-48.7123***	-48.7071***
Kur_Getiri	-23.7654***	-23.8167***
Likidite	-1.6260	-4.2080***
Volatilite	-7.1734***	-7.1741***
%1 anlamlılık seviyesinde kritik değerler	-3.4332	-3.9623
*** sembolü %1 anlamlılık seviyesinde anlamlı değerleri ifade etmektedir		

Klasik zaman serisi modelleri, değişkenlerin doğrusal olduğu varsayımı altında yapılmaktadır. Ancak finansal zaman serilerinin çoğu zaman bu koşula uymadığı görülmektedir. Bu doğrultuda doğrusallıkların sınanması amacıyla tüm değişkenlere Broock, Dechert, Scheinkman ve LeBaron (1996) tarafından önerilen BDS testi uygulanmıştır. Tablo 4'te BİST100 endeks getirisinin 2. Boyutta doğrusallık hipotezi reddedilememiş, diğer tüm değişkenler ve boyutlar için %1 anlamlılık seviyesinde serilerin doğrusal olduğu hipotezi reddedilmiştir. Değişkenlerden ayrı olarak, doğrusal modelin çözümünden elde edilen artıklar (residual) için de BDS testi uygulanmıştır ve sonuçları Tablo 4'ün son sütununda verilmiştir. Boş hipotezin reddedilmiş olması, değişkenler arasında doğrusal olmayan bir bağımlılık bulunabileceğini göstermektedir.

Tablo 5. BDS Testi Sonuçları

Boyut	BİST100_Getiri	VIX_Getiri	Kur_Getiri	Likidite	Volatilite	Residual
2	0.0017 (0.0018)	0.0157*** (0.0019)	0.0250*** (0.0020)	0.1453*** (0.0021)	0.1717*** (0.0021)	0.0074*** (0.0017)
3	0.0099*** (0.0028)	0.0326*** (0.0031)	0.0471*** (0.0031)	0.2489*** (0.0034)	0.2884*** (0.0034)	0.0175*** (0.0028)
4	0.01789*** (0.0033)	0.0445*** (0.0037)	0.0623*** (0.0037)	0.3195*** (0.0041)	0.3651*** (0.0040)	0.0250*** (0.0033)
5	0.0223*** (0.0035)	0.0509*** (0.0038)	0.0711*** (0.0039)	0.3669*** (0.0043)	0.4135*** (0.0042)	0.0286*** (0.0034)
6	0.0242*** (0.0033)	0.0511*** (0.0037)	0.0746*** (0.0037)	0.3968*** (0.0041)	0.4418*** (0.0040)	0.0288*** (0.0033)

Katsayılar BDS istatistiğini, parantez içindeki değerler ise standart hataları vermektedir. *, ** ve *** sembolleri ise sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

Değişkenlerin doğrusal olmadığı tespit edildikten sonra, değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusallığı araştırılmıştır. Bu doğrultuda Ramsey'in (1969) regresyon eşitliği modelleme hatası (RESET) testi uygulanarak doğrusal modellerle gerçekleştirilen analizlerin geçerliliği test edilmiştir. Tablo 5'te yer alan sonuçlar, en küçük kareler çözümüne göre yapılan RESET testi istatistik değerlerini vermektedir.

Tablo 6. Doğrusal Model İstikrar Testleri

Ramsey RESET Testi	Değer	Olasılık
t-istatistiği	2.1291	0.0325
F-istatistiği	4.5757	0.0325
Likelihood rasyosu	4.5836	0.0323

Ramsey RESET testinden elde edilen F istatistiği değerinin ve Likelihood rasyosunun %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı bulunması, doğrusal modelde spesifikasyon hatası olabileceğine işaret etmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin doğrusal olmayan tekniklerle modellenmesi daha uygun görünmektedir. Bu doğrultuda modelin çözümünde MS-AR(p) yöntemi kullanılmıştır.

4.2. Bulgular

MS-AR(p) modeli için uygun AR değerinin belirlenmesinde bilgi kriterlerinden yararlanılmıştır. 4. Dereceye kadar AR teriminin modele eklenmesiyle elde edilen bilgi kriterlerin değeri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 7. Uygun Modelin Seçimi

AR(p)	AIC	SIC	HQ	Log Likelihood
1	-6.0051	-5.9656	-5.9906	6482.485
2	-6.0042	-5.9620	-5.9888	6482.489
3	-6.0036	-5.9589	-5.9873	6482.92
4	-6.0029	-5.9555	-5.9856	6483.138

Bilgi kriterlerinin tamamı yeni bir AR terimi eklendikçe daha kötü sonuç vermektedir. Ayrıca tüm modellerde yalnızca AR(1) terimi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş, diğerleri anlamlı bulunmamıştır. Dolayısıyla MS-AR(1) modeli uygulanmıştır. Sonuç Tablo 7'de özetlenmiştir.

Tablo 8. Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken: BİST100_Getiri				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	Z-istatistiği	Olasılık
Rejim 1				
VIX_Getiri	-0.0684	0.0196	-3.4940	0.0005
Kur_Getiri	-0.1274	0.0945	-1.3485	0.1775
Likidite	-0.2300	0.1241	-1.8528	0.0639
Volatilité	0.2981	0.3168	0.9407	0.3468
C	-0.0043	0.0068	-0.6253	0.5318
Log(Sigma)	-3.7513	0.0602	-62.3449	0.0000
Rejim 2				
VIX_Getiri	-0.0213	0.0032	-6.7118	0.0000
Kur_Getiri	-0.6344	0.0365	-17.3695	0.0000
Likidite	0.0557	0.0174	3.2090	0.0013
Volatilité	0.0614	0.1254	0.4893	0.6246
C	-0.0004	0.0016	-0.2514	0.8015
Log(Sigma)	-4.5696	0.0233	-195.8920	0.0000
Ortak				
AR(1)	-0.0858	0.0228	-3.7663	0.0002
Geçiş Matrisi Parametreleri				
P11-C	1.7669	0.2984	5.9217	0.0000
P21-C	-3.9432	0.3130	-12.5975	0.0000
Durbin-Watson 1.9569		Q(36) 28.372 (p. 0.779)		

Bulgular ele alınan dönemde Borsa İstanbul'da en az iki farklı getiri rejiminin bulunduğunu ortaya koymaktadır. 1 Rejim düşük getirili dönemi (daralma rejimi), 2. Rejim ise yüksek getirili dönemi (genişleme dönemi) ifade etmektedir. Durbin-Watson değerinin 2'ye yakın olması, ayrıca 36 gecikmeye kadar Q istatistiğinin anlamlı bulunması modelde otokorelasyon probleminin bulunmadığını göstermektedir.

Tablo 7'de farklı rejimlerde bağımsız değişkenlerin BİST100 endeksinin getirisi ile olan ilişkileri yer almaktadır. Buna göre her iki rejimde de endeks üzerinde en istikrarlı etkiye sahip olan değişken VIX endeksinin getirisidir. Bu anlamda Borsa İstanbul'un küresel risk iştahından ve uluslararası piyasalardaki belirsizlikten güçlü bir şekilde etkilendiğini söylemek mümkündür. Değişkenin katsayısının negatif olması, ABD piyasalarında artan risk ve tedirginliklerin Türkiye'de de borsa getirilerinin düşmesine neden olduğu anlamına gelmektedir. Kaya (2015), Kaya ve Coşkun (2015), Kale ve Akkaya (2016), Hatipoğlu ve Tekin (2017) VIX endeksinin borsalar ile ilişkisini Türkiye açısından ortaya koyan çalışmalar arasındadır. Ayrıca Sarwar (2012) Çin, Brezilya ve Hindistan; Chandra ve Thenmozhi (2015) ise Hindistan için VIX'in endeksler üzerindeki negatif etkisini göstermişlerdir.

Dolar/TL kurunun getirisi de her iki rejimde negatif katsayı almıştır. Bunun anlamı, kur yükseldikçe borsa getirisinin düştüğüdür. Ancak kurun endeks üzerindeki etkisi yalnızca yüksek getirili dönemde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Borsa ile döviz piyasaları arasında bulunan negatif ilişki teori ile uyumludur. Örneğin Dong ve Yoon (2019:207) yerli paranın değer kaybetmesi ile gerçekleşen sermaye çıkışlarının yabancı para birimleri cinsinden ürünlere yöneleceği, yerli para birimi ile ihraç edilen menkul kıymetlerin fiyatlarının düşeceğini ileri sürmüşlerdir. Hatipoğlu ve Tekin (2017) dolar kurunun BİST100 endeksi üzerindeki etkisinin yalnızca yüksek kantillerde mevcut

olduğunu, ancak bu etkinin pozitif yönlü olduğunu bulmuştur. Bu durum genişleme döneminde piyasanın kurlardaki hareketliliğe daha duyarlı hale geldiği şeklinde yorumlanabilir.

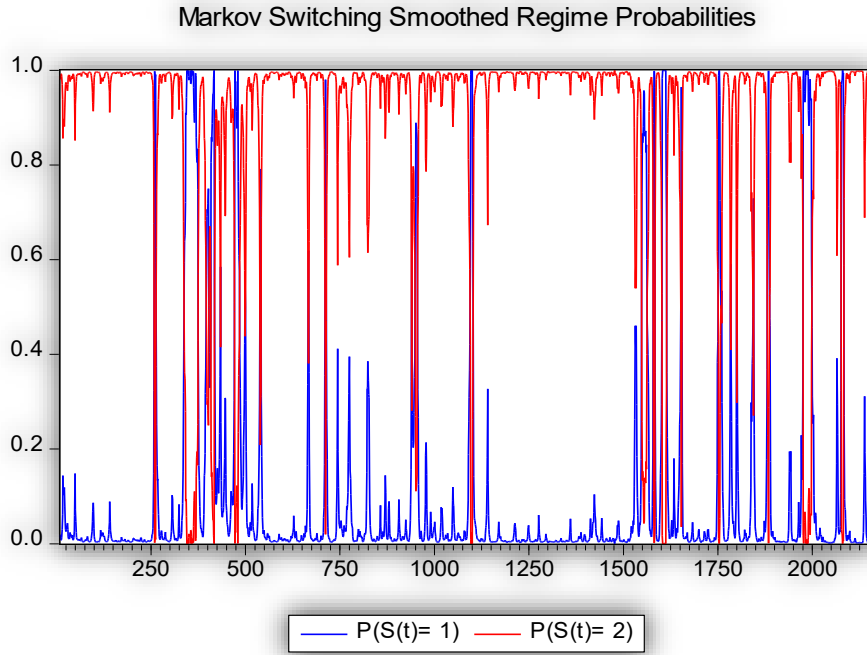
Çalışmadan elde edilen ilginç sonuçlardan biri likiditenin getiriye olan etkisi ile ilgilidir. Likiditenin her iki rejimde de istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Anlamlılık düzeyi yüksek getirili rejimde %1 seviyesinde iken düşük getirili rejimde %10 seviyesindedir. Bununla beraber likiditenin getiri üzerindeki etkisi düşük getirili dönemde negatif iken yüksek getirili dönemde pozitif olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlara göre borsanın gerileme dönemlerinde likiditesi düşük olan hisse senetlerinden daha yüksek risk primi talep edildiği, yüksek getirili dönemlerde ise işlem hacminin alım yönünde daha güçlü bir etkiye neden olduğu söylenebilir. Elde edilen sonuçlar literatürle oldukça uyumludur. Gelişmiş piyasaları konu alan çalışmaların aksine, gelişmekte olan ülke piyasalarının ele alındığı araştırmalarda piyasa likiditesi ile endeks getirisi arasındaki ilişkilerin negatif olduğu ortaya konulmuştur (bkz. Bölüm 2.2). Assefa ve Mollick (2014) bu durumu gelişmekte olan piyasaların daha az likit olmasına, bu nedenle de likiditenin daha güçlü fiyatlanmasına bağlamaktadır. Gervais vd. (2001) ise işlem hacmiyle ölçülen likiditenin, hisse senetlerini daha görünür yaptığını ve daha fazla yatırımcının ilgisini bu hisse senetlerine çektiğini vurgulamıştır. Uzun dönemde pozitif, kısa dönemde negatif ilişki bulan Bhattacharya vd. (2019), bireysel bir varlığın likiditesi firmaya özgü özelliklerden etkilenirken, piyasaların likiditesinin açıklanmasında makroekonomik, politik ve yasal faktörlerin anlamlılığının daha yüksek olduğunu ileri sürmüştür. Bu çalışmayla oldukça paralel bulgular ortaya koyan çalışmalardan biri ise Brana ve Prat'a (2016) aittir. Türkiye'nin de dahil olduğu 17 gelişmekte olan/yeni sanayileşmiş ülkeler üzerine yürütülen çalışmada likiditenin sakin dönemlerde getiriler ile pozitif, finansal sıkıntı dönemlerinde ise negatif ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.

GARCH(1,1) modelinden elde edilen volatilité değişkeni ise her iki rejimde de anlamlı bulunmamıştır. Genel olarak literatürde volatilitenin getiriler üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğuna dair pek çok bulguya rastlanmaktadır. Bu çalışmada ortaya çıkan sonuç, değişken seçiminden kaynaklanıyor olabilir. Diğer taraftan getiri üzerinde anlamlı etkiye sahip olan likidite, VIX ve kur değişkenleri aynı zamanda volatilitéyi de etkileyen değişkenler olduğu için, volatilitenin etkisini elimine etmiş olmaları da muhtemeldir. Bunların yanında Tan vd. (2021) getiri ve volatilité arasındaki ilişkinin incelenen dönemin yanı sıra uzun hafızanın dikkate alınıp alınmamasına da bağlı olabileceğini ileri sürmektedir. Bu doğrultuda volatilité ile getiri arasındaki ilişkinin daha detaylı araştırılmasına ihtiyaç vardır.

Tablo 9. Rejim Geçiş Olasılıkları Matrisi

	Daralma Rejimi	Genişleme Rejimi
Daralma Rejimi	0.854075	0.145925
Genişleme Rejimi	0.019018	0.980928

Tablo 8'de yer alan geçiş olasılıkları matrisi getirinin 1. Rejimdeyken bir sonraki gün tekrar Rejim 1'de kalma olasılığının %85.4; Rejim 2'deyken tekrar Rejim 2'de kalma olasılığının %98 olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre her iki rejimin de kararlı olduğu, kararlılığın yüksek getirili rejimde daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Rejimde kalma süreleri Rejim 1 için yaklaşık 6.85 gün, Rejim 2 için ise yaklaşık 52.85 gün olarak bulunmuştur. Toplam 2154 gözlemin 245'i 1. Rejimde, 1909 tanesi 2. Rejimde yer almaktadır. Yumuşatılmış rejim olasılıkları grafiği Şekil 2'de görülebilir. $P(S(t)=1)$ düşük getirili 1. Rejimin, $P(S(t)=2)$ ise yüksek getirili 2. Rejimin olasılıklarını göstermektedir.

Şekil 1. Yumuşatılmış Rejim Olasılıkları Grafiği

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geleneksel finans teorisi pay getirilerini ekonomik temellerle açıklamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda işletmeye özgü olarak gelir, karlılık, büyüme potansiyeli; makroekonomik olarak enflasyon, milli gelir, ticaret dengesi, alternatif yatırımların getirisi gibi faktörlerin etkisi literatürde sıklıkla araştırılmıştır. Ne var ki piyasa etkinliğinin düşük olması, piyasanın eksikliği, giriş-çıkış bariyerleri, yatırımcıların rasyonellikten uzak davranışları gibi pek çok etken, pay getirilerinin yalnızca ekonomik temellerle açıklanamayacağını ortaya koymuştur. Bu bağlamda borsa performansı üzerinde etkili olduğu düşünülen faktörlerin çok daha geniş bir yelpazede ele alınma eğilimi artmıştır.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı endeks ile ilişkili olduğu bilinen dört değişkenin, piyasanın genişleme ve daralma dönemlerindeki etkilerini Markov Rejim Değişimi yöntemi ile incelemektir. 02 Ocak 2012-30 Kasım 2020 dönemini kapsayan çalışmada, zımnî volatilité (VIX endeksi), gerçekleşen volatilité, Dolar/TL döviz kuru ve piyasa likiditesinin BİST100 Endeksinin günlük getirileri üzerinde anlamlı etkileri olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar dikkat çekicidir. Öncelikle ele alınan dönemde endeks getirilerinde iki anlamlı rejim gözlenmiştir. Yüksek getirili rejimin ortalama 52.85 gün, düşük getirili rejimin ise 6.85 gün sürdüğü bulunmuştur. Değişkenlerin farklı rejimlerdeki etkileri incelendiğinde, zımnî volatilitenin beklendiği gibi her iki rejimde de anlamlı ve negatif etkileri olduğu görülmüştür. Bu bulgu büyük ölçüde borsadaki yabancı yatırımcı yoğunluğundan kaynaklanmaktadır ve Türk sermaye piyasalarının uluslararası piyasalardaki risklere açık olduğunu göstermektedir. ABD piyasalarında ortaya çıkan belirsizlikler Türkiye’de yatırım yapan yatırımcıları bu piyasadan çıkarak portföylerini daha güvenli piyasalara taşımaya yöneltmektedir. Dolayısıyla portföylerini yalnızca yerli varlıklar ile de oluştursalar yatırımcıların bu riskleri göz ardı etmemeleri gerektiği anlaşılmaktadır.

Endeks getirileri üzerinde beklendiği gibi negatif etkiye sahip bir diğer değişken döviz kurudur. Ancak bu etki yalnızca yüksek getirili dönemde anlamlı bulunmuştur. Endeksin kur ile negatif ilişkisi, zımnî volatilité ile negatif ilişkisini destekleyen bir bulgudur. Küresel risk ve belirsizliklerdeki artış nedeniyle BİST’ten çıkan uluslararası yatırımcılar hem borsa endeksinin hem de Türk Lirasının değerinin düşmesinde etkili olmaktadır.

Çalışmadan elde edilen en dikkat çekici bulgu likiditenin endeks üzerindeki asimetrik etkisidir. Gelişmekte olan piyasalar üzerine yapılan çalışmalarla uyumlu olarak yüksek getirili dönemde likiditenin getiriye olumlu yönde etkilediği bulunmuştur. Genişleme rejiminde artan işlem hacminin alım yönünde pozisyonları kuvvetlendirdiği ve boğa piyasasını desteklediği görülmektedir. Yüksek getirili dönemde gözlenen bu ilişkinin düşük getirili dönemde bozulduğu görülmektedir. Düşük getirili dönemde işlem hacmine bağlı olarak likiditenin artması getirileri azaltmaktadır. Bu durum piyasaya giren yeni yatırımcıların daha fazla satış baskısı yarattığı şeklinde yorumlanabilir. Bulgular, Borsa İstanbul'da yatırımcıların trendi takip ettiğini göstermekte ve özellikle düşük getirili dönemde, sürü davranışı takip ediyor olabileceği izlenimi uyandırmaktadır. Literatürle uyumlu olarak ortaya çıkan bu sonuçlar beklentiler doğrultusundadır.

GARCH modelinden elde edilen koşullu varyansın kullanıldığı volatilité değişkeni, negatif katsayısına rağmen, her iki rejimde de anlamlı bulunmamıştır. Finansal piyasalarda riskin en genel geçer ölçüsü olarak kabul edilen volatilité değişkeninin anlamlı bulunmaması beklenen bir sonuç değildir. Bu konu ile ilgili daha geniş araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Değişkenlerin endeks getirilerini etkileme güçleri karşılaştırıldığında ise düşük getirili dönemde mutlak değerce en yüksek katsayıya sahip değişkenin likidite, yüksek getirili dönemde döviz kuru olduğu görülmektedir.

Varlık fiyatlama modellerinin çıkış noktası hisse senetlerinden beklenen getirinin, piyasa ile olan korelasyonudur. Dolayısıyla endeksin doğru şekilde modellenmesi varlıklar için beklenen getirilerin oluşturulmasının yanında uluslararası çeşitlendirme imkânları hakkında yatırımcıya yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abbas, G., Bashir, U., Wang, S., Zebende, G. F. and Ishfaq, M. (2019), "The Return and Volatility Nexus Among Stock Market and Macroeconomic Fundamentals for China", *Physica A*, 526, 121025.
- Acar Boyacıoğlu, M. ve Çürük, C. (2016), "Döviz Kuru Değişimlerinin Hisse Senedi Getirisine Etkisi: Borsa İstanbul 100 Endeksi Üzerine bir Uygulama", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 70, 143-156.
- Alkan, B. and Çiçek, S. (2020), "Spillover Effect in Financial Markets in Turkey", *Central Bank Review*, 20, 56-64.
- Altunöz, U. (2016), "Döviz Kuru ile Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Gelişen Ülkeler Örneği", *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR Özel Sayısı*, 12(12), 663-671.
- Amihud, Y., (2002), "Illiquidity and Stock Returns: Cross-Section and Time-Series Effects", *Journal of Financial Markets*, 5(1): 31-56.
- Angelidis, T., Andrikopoulos, A. (2010), "Idiosyncratic Risk, Returns and Liquidity in the London Stock Exchange: A Spillover Approach", *International Review of Financial Analysis*, 19, 214-221.
- Assefa, T. A. and Mollick, A. V. (2014), "African Stock Market Returns and Liquidity Premia", *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*, 32, 325-341.
- Bae, J., Kim, C.-J. and Nelson, C. R. (2007), "Why are Stock Returns and Volatility Negatively Correlated?", *Journal of Empirical Finance*, 14, 41-58.
- Baker, M., Wurgler, J., (2006), "Investor Sentiment and the Cross-Section of Stock Returns", *The Journal of Finance*, 61, 1645-1680.
- Bams, D. and Honarvar, I. (2021), "VIX and Liquidity Premium", *International Review of Financial Analysis*, 74, 101655.
- Batten, J. A. and Vo, X. V. (2014), "Liquidity and Return Relationships in an Emerging Market", *Emerging Markets Finance and Trade*, 50(1), 5-21.

- Bayçelebi, B. E. ve Ertuğrul, M. (2020), “BIST Banka Endeksi Volatilitésinin GARCH Modelleri Kullanılarak Modellenmesi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 233-244.
- Baumöhl, E., Kocenda, E., Lyocsa, S. and Vyrost, T. (2018), “Networks of Volatility Spillovers among Stock Markets”, *Physica A*, 490, 1555-1574.
- Berke, B. (2012), “Döviz Kuru ve İMKB100 Endeksi İlişkisi: Yeni bir Test”, *Maliye Dergisi*, 163, 243-257.
- Bhattacharya, S. N., Bhattacharya, M. and Basu, S. (2019), “Stock Market and its Liquidity: Evidence from ARDL Bound Testing Approach in the Indian Context”, *Cogent Economics & Finance*, 7(1), 1586297.
- Boloupremo, T. (2020), “Stock Market Liquidity and Firm Performance in the Nigerian Stock Exchange”, *International Journal of Commerce and Finance*, 6(1), 31-40.
- Bouri, E., Gupta, R., Hosseini, S. and Lau, C. K. M. (2018), “Does Global Fear Predict Fear in BRICS Stok Markets? Evidence from a Bayesian Graphical Structural VAR Model”, *Emerging Markets Review*, 34, 124-142.
- Bollerslev, T., Engle, R.F. & Nelson, D.B. (1994), “ARCH Models”, in *Handbook of Econometrics* Volume IV. Edited by R.F. Engle and D.L McFadden. Elsevier Science. (Aktaran Korkmaz, T. ve Bostancı, A. (2011), “RMD Hesaplamalarında Volatilité Tahminleme Modellerinin Karşılaştırılması ve Basel II Yaklaşımına Göre Geriye Dönük Test Edilmesi: İMKB 100 endeksi uygulaması”, *Business and Economics Research Journal*, 2(3), 1-17.)
- Brana, S. and Prat, S. (2016), “The Effects of Global Excess Liquidity on Emerging Stock Market Rerturns: Evidence From a Panel Threshold Model”, *Economic Modelling*, 52, 26-34.
- Broock, W. A., Scheinkman, J. A., Dechert, W. D. and LeBaron, B. (1996), “A Test for Independence Based on the Correlation Dimension”, *Econometric Reviews*, 15(3), 197-235.
- Carr, P. and Wu, L. (2017), “Leverage Effect, Volatility Feedback and Self-Exciting Market Disruptions”, *Journal of Finance and Quantitative Analysis*, 52(5), 2119-2156.
- Chandra, A. and Thenmozhi, M. (2015), “On Asymmetric Relationship of India Volatility Index (India VIX) With Stock Market Return and Risk Management”, *Decision*, 42(1), 33-55.
- Chang, Y. Y., Faff, R. and Hwang, C.-Y. (2010), “Liquidity and Stock Returns in Japan: New Evidence”, *Pacific-Basin Finance Journal*, 18, 90-115.
- Chen, P. (2018), “Understanding International Stock Market Comovements: A Comparison of Developed and Emerging Markets”, *International Review of Economics and Finance*, 56, 451-464.
- Cheuathonghua, M., Padungsaksawasdi, C., Boonchoo, P. and Tongurai, J. (2019), “Extreme Spillovers of VIX Fear Index to International Equity Markets”, *Financial Markets and Portfolio Management*, 33, 1-38.
- Chiang, T. C. and Zheng, D. (2015). Liquidity and Stock Returns: Evidence from International Markets. *Global Finance Journal*, 27, 73-97.
- Chkili, W. and Nguyen, D. K. (2014), “Exchange Rate Movements and Stock Market Returns in a Regime-Switching Environment: Evidence from BRICS Countries”, *Research in International Business and Finance*, 31, 46-56.
- Cingöz, F. ve Kendirli, S. (2019), “Altın Fiyatları, Döviz Kuru ve Borsa İstanbul Arasındaki İlişki”, *Finans, Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 545-554.
- Dahmene, M., Boughrara, A. and Slim, S. (2021), “Nonlinearity in Stock Returns: Do Risk Aversion, Investor Sentimentand, Monetary Policy Shocks Matter?”, *International Review of Economics and Finance*, 71, 676-699.

- Dimitriou, D. and Simos, T. (2011), “The Relationship Between Stock Returns and Volatility in the Seventeen Largest International Stock Markets: A Semi-Parametric Approach”, *Modern Economy*, 2(1), 1-8.
- Dinh, M. T. H. (2017), “The Returns, Risk And Liquidity Relationship in High Frequency Trading: Evidence from Oslo Stock Market”, *Research in International Business and Finance*, 39, 30-40.
- Dong, X. and Yoon, S.-M. (2019), “What Global Economic Factors Drive Emerging Asian Stock Market Returns? Evidence from a Dynamic Model Averaging Approach”, *Economic Modelling*, 77, 204-215.
- Dutt, T. and Humphery-Jenner, M. (2013), “Stock Return Volatility, Operating Performance and Stock Returns: International Evidence on Drivers of the ‘Low Volatility’ Anomaly”, *Journal of Banking & Finance*, 37, 999-1017.
- Economou, F., Panagopoulos, Y. and Tsouma, E. (2018), “Uncovering Asymmetries in the Relationship Between Fear and the Stock Market Using Hidden Co-integration Approach”, *Research in International Business and Finance*, 44, 459-470.
- Erdoğan, S., Gedikli, A. and Çevik, E. İ. (2020), “Volatility Spillover Effects Between Islamic Stock Markets and Exchange Rates: Evidence from Three Emerging Markets”, *Borsa İstanbul Review*, 20(4), 322-333.
- Evcı, S., Şak, N. ve Adana Karaağaç, G. (2016), “Altın Fiyatlarındaki Değişimin Markov Rejim Değişim Modelleriyle İncelenmesi”, *Business and Economics Research Journal*, 7(4), 67-77.
- Fama, E. F. (1970), “Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work”, *The Journal of Finance*, 25(2), Papers and Proceedings of the Twenty-Eighth Annual Meeting of the American Finance Association New York, N.Y. December, 28-30, 1969 (May, 1970), pp. 383-417.
- Gervais, S., Kaniel, R. and Mingelrin, D. H. (2001), “The High-Volume Return Premium”, *The Journal of Finance*, 56(3), 877-919.
- Gümrah, Ü. ve Çobanoğlu, C. (2018), “Türkiye Hisse Senedi Piyasasında Likidite ve Getiri İlişkisi”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(2), 203-216.
- Gürgün, G. ve Canbaloğlu, B. (2020), “Hisse Senedi Piyasasında Likidite ve Getiri Oynaklığı İlişkisi: Borsa İstanbul Örneği”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 599-609.
- Hamilton, J. D. (1989), “A new Approach to the Economic Analysis of Nonstationary Time Series and the Business Cycle”, *Econometrica*, 57(2), 357-384.
- Hartian, K. R. and Sitorus, R. E. (2015). Liquidity and Returns: Evidences from Stock Indexes Around the World. *Asian Economic and Financial Review*, 5(1), 33-45.
- Hatipoğlu, M. and Tekin, B. (2017), “The Effects of VIX Index, Exchange Rate & Oil Prices on the BIST100 Index: A quantile regression approach”, *Ordu University Journal of Social Science Research*, 7(3), 627-634.
- Hull J.C., (2006), *Optionen Futures und andere Derivate*, Çev. Hendrik Hoffman, Pearson Studium, 6.Baskı, München. (Aktaran Korkmaz, T. ve Bostancı, A. (2011), “RMD Hesaplamalarında Volatilitenin Tahminleme Modellerinin Karşılaştırılması ve Basel II Yaklaşımına Göre Geriye Dönük Test Edilmesi: İMKB 100 Endeksi Uygulaması”, *Business and Economics Research Journal*, 2(3), 1-17.)
- Inaba, K.-I. (2020), “Information-Driven Stock Return Comovements Across Countries”, *Research in International Business and Finance*, 51, 101093.
- Ji, Q., Liu, B.-Y., Cunado, J. and Gupta, R. (2020), “Risk Spillover Between the US and the Remaining G7 Stock Markets Using Time-Varying Copulas with Markov Switching:

- Evidence from Over a Century of Data”, *North American Journal of Economics and Finance*, 51, 100846.
- Jin, X. (2017), “Time-Varying Return-Volatility Relation in International Stock Markets”, *International Review of Economics and Finance*, 51, 157-173.
- Jun, S.-G., Marathe, A. and Shawky, H. A. (2003), “Liquidity and Stock Returns in Emerging Equity Markets”, *Emerging Markets Review*, 4, 1-24.
- Just, M. and Echaust, K. (2020), “Stock Market Returns, Volatility, Correlation and liquidity During COVID-19 Crisis: Evidence from Markov Switching Approach”, *Finance Research Letters*, 37, 101775.
- Kale, S. and Akkaya, M. (2016), “The Relation Between Confidence Climate and Stock Returns: The Case of Turkey” Istanbul Conference of Economics and Finance, ICEF 2015, 22-23 October 2015, Istanbul, Turkey, *Procedia Economics and Finance*, 38, 150-162.
- Kaya, A. ve Çoşkun, A. (2015), “VIX Endeksi Menkul Kıymet Piyasalarının bir Nedeni midir? Borsa İstanbul Örneği”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 175-186.
- Kaya, E. (2015), “Borsa İstanbul (BİST) 100 Endeksi ile Zımnı Volatilitte (VIX) Endeksi Arasındaki Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(28), 1-6.
- Kayhan, S., Bayat, T. ve Koçyiğit, A. (2013), “Enflasyon Hedeflemesi Rejiminde Öğrenme Süreci ve Asimetri: Markov Switching Yaklaşımı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 191-212.
- Korkmaz, T. ve Bostancı, A. (2011), “RMD Hesaplamalarında Volatilitte Tahminleme Modellerinin Karşılaştırılması ve Basel II Yaklaşımına Göre Geriye Dönük Test Edilmesi: İMKB 100 Endeksi Uygulaması”, *Business and Economics Research Journal*, 2(3), 1-17.
- Lehkonen, H. and Heimonen, K. (2014), “Timescale-Dependent Stock Market Comovement: BRICs vs. Developed Markets”, *Journal of Empirical Finance*, 28, 90-103.
- Leirvik, T., Fiskerstrand, S. R. and Fjellvikas, A. B. (2017), “Market Liquidity and Stock Returns in Norwegian Stock Market”, *Finance Research Letters*, 21, 272-276.
- Li, Y. and Giles, D. E. (2013), “Modellin Volatility Spillover Effects Between Developed Stock Markets and Asian Emerging Stock Markets”, University of Victoria, *Econometrics Working Paper EWP1301*.
- Li, Q., Yang, J., Hsiao, C. and Chang, Y.-J. (2005), “The Relationship Between Stock Returns and Volatility in International Stock Markets”, *Journal of Empirical Finance*, 12, 650-665.
- Marshall, B. R. and Young, M. (2003), “Liquidity and Stock Returns In Pure Order-Driven Markets: Evidence from Australian Stock Market”, *International Review of Financial Analysis*, 12, 173-188.
- Martinez, M. A., Nieto, B., Rubio, G. and Tapia, M. (2005), “Asset Pricing and Systematic Liquidity Risk: An Empirical Investigation of the Spanish Stock Market”, *International Review of Economics and Finance*, 14, 81-103.
- Narayan, P. K. and Zheng, X. (2011), “The Relationship Between Liquidity and Returns on the Chinese Stock Market”, *Journal of Asian Economics*, 22, 259-266.
- Pandey, A. and Sehgal, S. (2017), “Volatility Effect and the Role of Firm Quality Factor in Returns: Evidence from the Indian Stock Market”, *IIMB Management Review*, 29, 18-28.
- Ramsey, J. B. (1969), “Tests for Specification Errors in Classical Linear Least Squares Regression Analysis”, *Journal of the Royal Statistical Society, Series B.*, 31 (2), 350–371.

- Reis, Ş. G. ve Aydın, N. (2014), “Pay Likiditesi ve Finansal Performans Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Borsa İstanbul Uygulaması”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(3), 607-617.
- Sarwar, G. (2012), “Is VIX an Investor Fear Gauge in BRIC Equity Market?”, *Journal of Multinational Financial Management*, 22, 55-65.
- Sarwar, G. and Khan, W. (2017), “The Effect of US Stock Market Uncertainty on Emerging Market Returns”, *Emerging Markets Finance and Trade*, 53(8), 1796-1811.
- Su, X. (2020), “Measuring Extreme Risk Spillovers Across International Stock Markets: A Quantile Variance Decomposition Analysis”, *North American Journal of Economics and Finance*, 51, 101098.
- Tan, Z., Xiao, B., Huang, Y. and Zhou, L. (2021), “Value at Risk and Return in Chinese and US Stock Markets: Double Long Memory and Fractional Cointegration”, *North American Journal of Economics and Finance*, 56, 101371.
- Thampanya, N., Wu, J., Nasir, M. A. and Liu, J. (2020), “Fundamental and Behavioural Determinants of Stock Return Volatility in ASEAN-5 Countries”, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 65, 101193.
- Wang, H. (2019), “VIX and Volatility Forecasting: A New Insight”, *Physica A*, 533, 121951. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2019.121951>
- Xie, Z., Chen, S.-W. and Wu, A.-C. (2020), “The Foreign Exchange and Stock Market Nexus: New International Evidence”, *International Review of Economics and Finance*, 67, 240-266.

MOBİLYA İMALATI SEKTÖRÜNÜN FİNANSAL PERFORMANSININ ORAN ANALİZİ VE TOPSİS YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Beyhan BELLER DİKMEN

Dr. Öğr. Üyesi, Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Bölümü, Tarsus, Mersin, Türkiye. E-mail: b.beyhanbeller@gmail.com,

ORCID-ID: 0000-0003-2260-6321

MOBİLYA İMALATI SEKTÖRÜNÜN FİNANSAL PERFORMANSININ ORAN ANALİZİ VE TOPSİS YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZ

İnsanların evlerinde ve işyerlerinde kullandıkları mobilyaların üretildiği mobilya imalatı sektörü, sanayinin önemli sektörlerinden biri olarak belirtilmektedir. Sektörün varlığını devam ettirebilmesi ve rekabet gücünü artırabilmesi finansal performansına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle, işletmeler ve sektörlerdeki finansal tablo analizlerinin doğru ve anlaşılır bir şekilde gerçekleştirilmesi, işletmelerin güçlü bir ekonomik yapısının olması açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda, Türkiye’de mobilya imalatı sektörünün finansal performansının analiz edilerek değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, mobilya imalatı sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2009 – 2019 yıllarına ait verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Sektör Bilançolarından elde edilmiştir. Bu verilerin analizleri, oran analizi ve Topsis yöntemi aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, mobilya imalatı sektörünün varlıklarını finanse ederken yararlandığı kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirmek için yeterli hazır değerlere sahip olduğu, sektörün çalışma kapsamındaki tüm yıllarda düşük de olsa kâr elde ettiği tespit edilmiştir. Sektör performansının en iyi olduğu yıl 2019 yılı, en düşük seviyede olduğu yıl ise 2016 yılı olarak belirlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Finansal Performans, Mobilya İmalatı Sektörü, Sektör Bilançoları, Oran Analizi, TOPSİS Yöntemi

JEL Kodları: M40, M41.

EVALUATION OF THE FINANCIAL PERFORMANCE OF THE FURNITURE MANUFACTURING SECTOR BY RATIO ANALYSIS AND TOPSIS METHOD

ABSTRACT

The furniture manufacturing sector, where the furniture used by people in their homes and workplaces are produced, is indicated as one of the important sectors of the industry. The sector's ability to survive and increase its competitive power depends on its financial performance. For this reason, accurate and comprehensible analysis of financial tables in businesses and sectors is important for businesses to have a strong economic structure. In this context, this study aimed to evaluate by analyzing the financial performance of the furniture manufacturing sector in Turkey. In line with this aim, the related data belong to the companies operating in the furniture manufacturing sector, between the years 2009 - 2019 were obtained from the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) Sector Balance Sheets. The analysis of these data was carried out by ratio analysis and Topsis method. Based on the results of the analysis, it was determined that the furniture manufacturing sector has sufficient ready values to fulfill its short-term liabilities to use while financing its assets, and the sector made a low profit in all years within the scope of the study. The year with the best performance in the sector was determined as 2019, and the year with the lowest level in 2016.

KEYWORDS: Financial Performance, Furniture Manufacturing Sector, Sector Balance Sheets, Ratio Analysis, TOPSIS Method.

JEL Codes: M40, M41.

1. GİRİŞ

Sanayinin önemli sektörlerinden biri olan mobilya imalatı sektörü tarafından üretilen mobilyalar insanların hem evlerinde hem de işyerlerinde kullanılmaktadır. Mobilyalar, insanların oturma, uyuma, taşıma ve depolama gibi birçok ihtiyacını karşılamaktadır. Bu yüzden, mobilyalar insanların yaşamlarının her alanında karşılıklarına çıkan nesnelere olarak ifade edilebilmektedir (Mutlu vd., 2012: 21). Yaşamın her alanında kullanılan mobilyaların seçilmesinde rahatlık ve görsellik müşteriler tarafından öncelikli olarak dikkate alınmaktadır. Bu nedenle sektördeki işletmelerin, müşteri beklentileri ve bu beklentilerin karşılanması ile oluşacak müşteri memnuniyetini de göz önünde bulundurarak mobilya imalatını gerçekleştirmesi gerekmektedir. Çünkü müşterilerin almış oldukları mobilyalardan memnun kalması ihtiyaç durumunda aynı işletmenin tercih edilmesini ve farklı kişilere bu ürünlerin önerilmesini sağlayacaktır. Bu öneriler doğrultusunda işletmeler, potansiyel müşterilerin taleplerini karşılayabilmek için mobilya üretimini gerçekleştirmektedir. Üretilen mobilyaların satışının gerçekleştirilmesi sonucunda işletmeler mali nitelikli işlemlerini kayıt altına alarak finansal tablolarını düzenlemektedir. Düzenlenen finansal tablolara çeşitli analiz yöntemlerinin uygulanması ile işletmelerin finansal performansları ile ilgili değerlendirmeler yapılabilmektedir.

İşletmelerin finansal performanslarının doğru ve anlaşılır bir şekilde değerlendirilmesi işletmelerin güçlü bir ekonomik yapısının olması açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda bu değerlendirmeler, işletme yöneticileri tarafından alınacak kararların da daha doğru olmasını sağlayabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı, finansal performans değerlendirmesinde işletme faaliyetleri sonucunda düzenlenmiş olan finansal tablolar kullanılmaktadır. Finansal tablolar aracılığıyla işletmelerin likiditesinin, yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin, verimliliğinin ve karlılığının değerlendirilmesi için oran analizi kullanılmaktadır (Stepanyan, 2014: 175). Sektörlerin ya da işletmelerin performans sıralamasını yapmak için ise Topsis yöntemi kullanılabilir.

Bu kapsamda, Türkiye’de mobilya imalatı sektörünün finansal performansının analiz edilerek değerlendirilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle konu ile ilgili literatürde bulunan çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra, mobilya imalatı sektöründe faaliyet gösteren işletmelere ait veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Sektör Bilançolarından elde edilerek verilerin oran analizi ve Topsis yöntemi aracılığı ile analizleri yapılmıştır. Son olarak ise, sektöre ait analiz sonuçları ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

İmalat ve mobilya imalatı sektörünün yapısı ve bu sektördeki işletmelerin performanslarının değerlendirilmesi ile ilgili literatürde yerli ve yabancı çalışmalar bulunmaktadır. Bu kapsamda, seçilen çalışmalara Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1: İmalat ve Mobilya İmalatı Sektörünün Performansları Üzerine Literatürde Yer Alan Çalışmalar

Yazarlar (Yıl)	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	Çalışmanın Sonuçları
Uygurtürk ve Korkmaz (2012)	Oran Analizi, Topsis Yöntemi	Türkiye’de ana metal sanayi sektöründe faaliyetlerini yerine getiren ve İMKB’de işlem gören işletmelerin finansal performanslarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. İMKB’de işlem gören 13 ana metal sanayi işletmesine ait 2006 – 2010 dönemleri ile ilgili veriler analiz edilmiştir.	Çalışma sonucunda, ana metal sanayi sektöründe faaliyetlerini yerine getiren işletmelerin analiz dönemine ait performans puanlarının dalgalanma gösterdiği belirlenmiştir. Yöntemin önerdiği yüksek performans sıra değerine sahip olan işletmelerde ortaya çıkan portföyün düşük performans sıra değerine sahip olan işletmelerden daha iyi getirisinin olduğu tespit edilmiştir.
Kızılbudak (2013)	Oran Analizi	Mobilya sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin, işletme sermayesi yönetiminin etkinliğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Hisse senetleri İMKB’de işlem gören 4 işletmenin 2010, 2011 ve 2012 yıllarına ait verileri analiz edilmiştir.	Çalışma sonucunda, mobilya sektöründeki işletmelerin varlık yapılarında dönen varlık yatırımlarının daha fazla olduğu, finansman politikalarının kısa vadeli yabancı kaynak kullanımı yönünde olduğu, likidite ve karlılık durumlarının paralel ve sınırdaki olduğu, işletme sermayesinin yönetiminde başarı derecesinin işletmelerin işletme

Mobilya İmalatı Sektörünün Finansal Performansının Oran Analizi ve Topsis Yöntemiyle Değerlendirilmesi

			sermayesini ne ölçüde etkin ve verimli kullandığı ile ilgili olduğu belirlenmiştir.
Traian – Ovidiu (2013)	Oran Analizi	Mobilya sektöründe mobilya üretimi ve ticaretini yapan bir işletmenin finansal performansının analiz edilmesi amaçlanmıştır. 2003 yılında kurulan S.C. Mobila S.R.L işletmesinin 2011 – 2012 yıllarına ait verileri analiz edilmiştir.	Çalışma sonucunda, işletmenin dönen ve duran varlıklarında düşüş olduğu, işletmenin kâr tutarında azalış olmasına rağmen özkaynaklarında artış olduğu, kısa vadeli yükümlülüklerde azalış olduğu belirlenmiştir. ciro açısından; mobilya üretiminin yerel pazarda düştüğü mobilya ticaretinin ise arttığı tespit edilmiştir. İşletmenin hem brüt kârlılığı hem de net kârlılığı azalmıştır.
Burja and Marginean (2014)	Oran Analizi, Korelasyon Yöntemi	Mobilya sektöründeki dupont modelinin performansını etkileyebilecek faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Mobilya sektöründe faaliyet gösteren beş büyük işletmenin 13 yıllık verileri analiz edilmiştir.	Çalışma sonucunda, dupont modeli ile analiz edilen finansal verilere göre ciro ve net gelir, toplam varlıklar ve özkaynaklar ile ilgili pozitif ilişkiler olabileceği tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen dönemlerde işletmelerin önemli bir büyüme eğilimi gösterdiği, sektördeki işletmelerin varlıklarını iyileştirerek satışlarının artırılabilceği, dupont analizinin mobilya sektöründeki işletmelerin performanslarını etkileyen faktörleri belirlemede faydalı olduğu belirlenmiştir.
Ömürbek ve Mercan (2014)	Topsis ve Electre Yöntemi	Topsis ve Electre yöntemleri ile imalat alt sektörleri için belirlenen kriterlerin dikkate alınarak en iyi performansa sahip olan sektörün tespit edilmesi amaçlanmıştır. İmalat alt sektörlerinin TCMB tarafından yayınlanan 2009 – 2011 sektör bilançolarındaki verileri analiz edilmiştir.	Çalışma sonucunda, topsis ve electre yöntemlerine göre kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı sektörünün ilk sırada yer aldığı belirlenmiştir. Diğer sektörlerin sıralamalarının birbirine çok yakın olduğu tespit edilmiştir.
Akbulut ve Rençber (2015)	Topsis Yöntemi	İşletme finansal performanslarının pazar değeri/defter değeri oranı ile arasında ilişki olup olmadığının araştırılması amaçlanmıştır. BİST’te işlem gören imalat sektöründeki 32 işletmenin 2010 – 2012 yıllarına ait verileri analiz edilmiştir.	Çalışma sonucunda, işletmelerin finansal ve borsa performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.
Baba (2017)	Oran Analizi	Mobilya sektöründeki işletmelerin kâr elde etme performansları açısından varlıklarının finansal durumunun analiz edilmesi amaçlanmıştır. Romanya’da mobilya sektöründe faaliyet gösteren 15 işletmenin 2008 – 2016 yılları arasındaki finansal tablo verileri analiz edilmiştir.	Çalışma sonucunda, mobilya sektörünün 2008 – 2012 yılları arasında finansal getiri oranının düştüğü, sonraki yıllarda ise bu oranda artış meydana geldiği dört işletmenin 2008 – 2011 yılları arasında borçlanma oranının yüksek olduğu belirlenmiştir. Mobilya sektöründeki işletmelerde ekonomik varlıkların bir bütün olarak önemli derecede katma değer yaratabileceği tespit edilmiştir.
Akyüz, Yıldırım ve Akyüz (2017)	Oran Analizi	Orman ürünleri ve mobilya sanayi sektörünün finansal performanslarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. KAP ve BİST’te işlem gören orman ürünleri ve mobilya sanayi sektöründe faaliyetlerini yerine getiren 4 işletmenin 2015 ve 2016 yıllarına ait finansal tabloları analiz edilmiştir.	Çalışma sonucunda, yıllar itibarıyla kısa vadeli borçlanmalarda artış ve özkaynaklar da ise azalış olduğu, maliyetlerde ortaya çıkan artış ve finansal kaynakların dışarıdan karşılanması sebebiyle katlanılan giderlerin kâr marjlarını düşürdüğü belirlenmiştir.
Öznel ve Yavuz (2019)	Entropi Tabanlı Topsis Yöntemi	Mobilya sektörü ve ağaç işleri sektörünün finansal performanslarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Mobilya sektörü ve ağaç işleri sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin TCMB tarafından yayınlanan sektör bilançolarının 2008 – 2016 yılları arasındaki verileri analiz edilmiştir.	Çalışma sonucunda, mobilya ve ağaç işleri sektörlerine ait başarı durumlarının yıllara göre değiştiği tespit edilmiştir. Farklı faktörlerin sektörlerin finansal performanslarını etkilediği ve her iki sektörde de son 3 yılda performans düşüklüğünün ortaya çıktığı belirlenmiştir.

Eyüboğlu ve Bayraktar (2019)	AHP ve Topsis Yöntemi	Ana metal sanayi alt sektörlerinin finansal performanslarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. TCMB Reel Sektör Verileri Müdürlüğü tarafından yayınlanan ana metal sanayi alt sektörlerinin 2014 – 2016 yıllarına ait verileri analiz edilmiştir.	Çalışma sonucunda, 2014 – 2016 yılları arasında çeliğin ilk işlenmesi aşamasında elde edilen diğer ürünlerin imalatı sektörünün her yıl için en başarılı olduğu, en başarısız sektörün ise ana demir ve çelik ürünleri ile ferro alaşımların imalatı sektörü olduğu tespit edilmiştir.
------------------------------	-----------------------	---	--

Çalışmada, mobilya imalatı sektörünün 2009 – 2019 yılları arasındaki finansal performansı oran analizi ve Topsis yöntemi aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmada, TCMB Sektör sınıflamalarından mobilya imalatı sektörünün belirlenmesi ve bu sektöre ait 2009 – 2019 yıllarındaki verilerin kullanılması çalışmanın diğer çalışmalardan farkını oluşturmaktadır. Sektöre ait 11 yıllık verilerin kullanılması sektörün genel durumu ile ilgili olarak yorum yapılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. MOBİLYA İMALATI SEKTÖRÜNE İLİŞKİN FİNANSAL PERFORMANSIN ORAN ANALİZİ VE TOPSİS YÖNTEMİ KULLANILARAK BELİRLENMESİ

Çalışmanın bu kısmında mobilya imalatı sektörünün finansal performansının tespit edilmesi doğrultusunda çalışmanın amacı ve kapsamı, yöntemi ve verilerin analizine yer verilmiştir.

3.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı, Türkiye’de mobilya imalatı sektörünün finansal performansının analiz edilerek değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir.

Çalışmada, TCMB’nin belirlemiş olduğu sektör sınıflamalarından C – İmalat ana sektörünün ikinci kademe alt sektörü olan C – 310 Mobilya İmalatı sektöründe faaliyet gösteren 6203 işletmenin 2009 – 2019 yıllarının konsolide bilanço ve gelir tablolarına ait verileri sektörün finansal performansının değerlendirilmesi için kullanılmıştır. TCMB’nin resmi internet sitesinde yayınlanmış olan sektör finansal tabloları, çalışmanın kapsamındaki işletmelerin gönüllülük esası doğrultusunda TCMB’ye gönderilen finansal tabloların konsolide edilmesi ile oluşmaktadır. Sektörde bulunan işletmelerin kimlik bilgilerinin gizli tutulması gerekliliğinden dolayı TCMB tarafından yayınlanmayan Borsa Performans Oranları hesaplanamamış ve bu oranlar çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

3.2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada mobilya imalatı sektörünün finansal performansları oran analizi ve TOPSİS yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Analiz işlemi, sektöre ait konsolide bilanço ve gelir tablolarından faydalanılarak likidite, finansal yapı, varlık kullanım ve kârlılık oranlarının hesaplanması ile gerçekleştirilmiştir.

3.2.1. Oran Analizi Yöntemi

İşletmelerin düzenledikleri finansal tablolarda yer alan kalemler arasındaki ilişkilerin oranlar aracılığıyla değerlendirilmesini sağlayan yöntem oran analizi olarak ifade edilmektedir. Bu yöntemde oranlar, işletme faaliyetlerinin değerlendirilmesi açısından likidite, mali yapı, varlık kullanımı ve kârlılık oranları olarak gruplandırılmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2007: 640).

Likidite oranları, işletmede bulunan işletme sermayesinin yeterli olup olmadığının ve işletmelerin kısa vadeli borç ödeme güçlerinin belirlenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Likidite oranları; cari oran, likidite (asit – test) oranı ve nakit oranı olarak sınıflandırılmaktadır (Akgüç, 1998: 23). Cari oran, işletmelerin vadesi gelen kısa vadeli yükümlülüklerinin yerine getirilmesi ile ilgili bilgi üretilmesini sağlayan oran olarak ifade edilmektedir (Moch vd., 2019: 6). Bu oranın genel kabul görmüş standart doğrultusunda gelişmiş ülkelerde 2 olmasının yeterli görülmesine rağmen gelişmekte olan ülkelerde ise 1,5 olmasının işletmelerin borç ödeme güçleri açısından olumlu olduğu belirtilmektedir (Çabuk ve Lazol, 2009: 208). Asit – test oranı, dönen varlıklardan stoklar kaleminin çıkarılarak kısa vadeli yabancı kaynaklara oranlanması sonucunda bulunan orandır. Bu oranın rakamsal olarak 1 olması kısa vadeli yükümlülüklerin yerine getirilmesi açısından genel kabul görmektedir. İşletmelerin acil durumlarda kullanabilmesi açısından para durumlarını yansıtan oran nakit oranı olarak ifade

edilmektedir. Genel kabul görmüş standartlara göre nakit oranının 0,20 olması yeterli görülmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 647 – 649).

Mali yapı oranları, işletmelerin sahip olduğu varlıklarının ne kadarlık kısmının özkaynak ya da yabancı kaynaklarla karşılandığını belirlemek amacıyla kullanılmaktadır (Çabuk ve Lazol, 2009: 211). Çalışmada; kaldıraç oranı, özkaynaklar oranı, kısa vadeli yabancı kaynakların pasif toplamına oranı ve maddi duran varlıkların özkaynaklara oranı dikkate alınmıştır. Finansal kaldıraç oranı, işletmenin sahip olduğu aktiflerinin ne kadarlık bir oranda borçlanma yoluyla karşılandığının belirlenmesi için hesaplanan orandır. Hesaplanan bu oranın yüksek olması, özsermaye getiri oranını arttıracığı için ortaklar tarafından istenen bir durumdur. Fakat, kredi sağlayan kuruluşlar alacakları için emniyet payı özelliği taşıyacak öz varlıklarını belirlemek amacıyla bu oranın düşük olmasını istemektedir (Okka, 2006: 90). Finansal kaldıraç oranının gelişmiş ülkelerde % 50'nin üzerine çıkmaması istenmesine rağmen gelişmekte olan ülkelerde bu oran çoğunlukla % 60'ın üzerinde oluşmaktadır (Çabuk ve Lazol, 2009: 213). Özkaynakların, işletme kaynakları içerisindeki payını göstermek amacıyla özkaynaklar oranı dikkate alınmaktadır. Aynı zamanda bu oran, işletmenin uzun vadeli yükümlülüklerini yerine getirme gücünü göstermektedir. Özkaynaklar oranının yüksek olması, işletmenin uzun vadeli yükümlülüklerini ve bu yükümlülükler için hesaplanmış olan faiz tutarlarının ödenmesi ile ilgili zorluk yaşanmayacağını belirtmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 653). İşletmenin aktifinde yer alan varlıklarının kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edilen kısmının belirlenmesi için kullanılan oran kısa vadeli yabancı kaynaklar oranıdır. Genel kabul görmüş standartlara göre bu oranın 1/3 seviyesini aşmaması istenmektedir (Çabuk ve Lazol, 2009: 213). Maddi duran varlıkların ne kadarlık kısmının özkaynaklarla finanse edildiğini gösteren oran ise maddi duran varlıkların özkaynaklara oranıdır. Genel kabul görmüş standartlara göre bu oranın 1'den küçük olması yeterli görülmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 657).

Varlık kullanım oranları, işletmelerin sahip oldukları varlıklarının işletme faaliyetlerinin yerine getirilmesi sırasında ne kadar etkili kullanıldığının tespit edilmesi aşamasında kullanılan oranlardır (Mashkour, 2019: 2). Çalışmada; alacak devir hızı, stok devir hızı, aktif devir hızı ve özkaynak devir hızı oranları dikkate alınmıştır. İşletmenin belirli bir dönemdeki alacaklarının yılda kaç defa tahsil edildiğini yani alacakların likiditesini gösteren oran alacak devir hızı oranıdır. Stok devir hızı ise, stokların kaç günde bir yenilendiğini göstermektedir (Çabuk ve Lazol, 2009: 221 - 223). İşletmeler sahip oldukları aktiflerinin verimliliğini belirlemek için aktif devir hızını kullanmaktadır. Bu oranın düşük olması işletmenin aktiflerini verimli kullanmadığını yani işletmede tam kapasite ile çalışmadığını göstermektedir. İşletmelerin özkaynaklarının verimliliğini belirlemek için ise özkaynak devir hızı hesaplanmaktadır. Bu oran için genel kabul görmüş standart bir oran bulunmamaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2007: 667 – 668).

Kârlılık oranları, işletmelerin faaliyetleri sonucunda elde ettikleri kârlılığın yeterli olup olmadığının değerlendirilmesi aşamasında kullanılan oranlardır (Akgüç, 1998: 62). Çalışmada; brüt kâr marjı, faaliyet kâr marjı, dönem net kâr marjı, aktif kârlılık oranı ve özkaynak kârlılık oranı dikkate alınmıştır. İşletmede net satışların yüzde kaçının brüt satış kârı olduğunu belirlemek için brüt kâr marjının kullanılması gerekmektedir. Bu oran, bütün giderlerin karşılanması sonucu net kârın oluşumuna katkı sağladığı için oranın yüksek olması istenmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 669; Okka, 2006: 97). Faaliyet kâr marjı, işletmenin esas faaliyetlerinin kârlı olup olmadığının belirlenmesi için kullanılmaktadır. Oranın yüksek olması, işletmedeki esas faaliyetlerin kâr elde edilecek şekilde yerine getirildiğini göstermektedir. İşletme faaliyetlerinin net verimliliği ile ilgili bilgi veren oran net kâr marjıdır. Aktif kârlılık oranı, işletmedeki aktiflerin ne ölçüde kârlı kullanıldığını belirlemek için kullanılmaktadır (Çabuk ve Lazol, 2009: 231). İşletme sahip ya da ortaklarının işletmeye sağladıkları kaynakların verimli kullanılıp kullanılmadığını belirlemek için dikkate alınan oran ise özkaynak kârlılık oranıdır (Akdoğan ve Tenker, 2007: 671).

3.2.2. TOPSİS Yöntemi

TOPSİS yöntemi, Hwang ve Yoon tarafından (1980) yılında ELECTRE yöntemine alternatif olarak geliştirilmiştir. Bu yöntem, performans derecelendirmelerinde karar vericilerden tek öznel girdi olarak ağırlıkları kullanmalarını istemektedir. Doğrusal özellik taşıyan bu ağırlıklar; eşit ağırlık, ağırlık merkezi ağırlıklar ve regresyon analizi sonucu elde edilen ağırlıklar şeklinde sınıflandırılmaktadır (Olson, 2004: 721). Birçok alanda kullanılan ve çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olan TOPSİS

yöntemi, alternatiflerin geometrik anlamda pozitif ideal çözümden en kısa uzaklığa ve negatif ideal çözümden en fazla uzaklığa sahip olma esasını dikkate almaktadır (Chen, 2000: 2). Yöntemdeki negatif ideal çözüm, uzaklaşılması gereken noktayı ifade etmekte, pozitif ideal çözüm ise karar noktalarının yaklaşmasının istendiği nokta olarak belirtilmektedir (Uludağ ve Doğan, 2016: 26).

TOPSIS yöntemi altı ana adımdan oluşmakta ve bu adımlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Opricovic and Tzeng, 2004: 446; Jahanshahloo vd., 2006: 1545; Dashti vd., 2010; Aytekin ve Sakarya, 2013: 36):

1. Adım: Karar matrisinin oluşturulması,
2. Adım: Normalize edilmiş karar matrisinin oluşturulması,
3. Adım: Ağırlıklı normalize karar matrisinin oluşturulması,
4. Adım: İdeal ve negatif ideal çözümün belirlenmesi,
5. Adım: Ayrım ölçülerinin hesaplanması,
6. Adım: İdeal çözüme göreli yakınlığın hesaplanarak performans sıralamasının yapılmasıdır.

TOPSIS yönteminin uygulanmasında oluşturulması gereken adımlar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

1. Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması

TOPSIS yönteminin uygulanması sırasında ilk adımda karar verici tarafından oluşturulan ve başlangıç matrisi olarak da ifade edilen karar matrisinin oluşturulması yer almaktadır. Bu matrisin satırlarında üstünlükleri sıralanacak olan alternatifler, sütunlarında ise karar verirken kullanılacak olan değerlendirme kriterlerinin yer alması gerekmektedir. Buna göre, A karar matrisinde yer alan (m) alternatifleri, (n) ise değerlendirme kriterlerini ifade etmektedir. Bu doğrultuda oluşturulacak karar matrisi aşağıdaki gibi gösterilebilir (Ömürbek ve Kınay, 2013: 352):

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

2. Adım: Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması

A matrisinde yer alan elemanların kullanılması sonucu normalize edilmiş karar matrisi oluşturulmaktadır. Bu matrisin oluşturulmasında kullanılacak formül aşağıdaki gibidir (Bilici, 2019: 189):

$$R_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}}$$

$$(i = 1, \dots, m) \quad (j = 1, \dots, n)$$

Yukarıdaki formül kullanılarak oluşturulan normalize edilmiş karar matrisi aşağıdaki gibi gösterilebilir (Bilici, 2019: 189):

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

3. Adım: Ağırlıklı Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması

Bu adımda öncelikle değerlendirme kriterlerine ait ağırlık değerlerinin (w_i) belirlenmesi gerekmektedir (Ömürbek ve Kınay, 2013: 353):

$$\sum_{i=1}^n w_i = 1$$

Yukarıdaki formül kullanılarak belirlenen ağırlık değerlerinin R matrisinin her bir sütununda yer alan elemanlar ile çarpılması sonucu ağırlıklı normalize karar matrisi oluşturulur. V matrisi olarak ifade edilen bu matris aşağıdaki gibi gösterilebilir (Ömürbek ve Kınay, 2013: 353):

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

4. Adım: İdeal ve Negatif İdeal Çözümün Belirlenmesi

Topsis yönteminin dördüncü adımı ideal ve negatif ideal çözümün belirlenmesinden oluşmaktadır. Bu adımda, değerlendirme faktörlerinin her birinin monoton bir şekilde artan ya da azalan bir eğilime sahip olduğu varsayılmaktadır. Burada ideal çözüme ulaşabilmek için (A*) üçüncü adımda oluşturulmuş ağırlıklandırılmış normalize matrisin sütunlarının her birinde bulunan en düşük ve en yüksek değerler seçilmektedir (Uzun ve Kazan, 2016: 102).

$$A^* = \{(\max v_{ij} / j \in J), (\min v_{ij} / j \in J')\} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m$$

$$A^- = \{(\min v_{ij} / j \in J), (\max v_{ij} / j \in J')\} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m$$

Yukarıdaki denklemlerde J fayda kriterini, J' ise maliyet kriterini ifade etmektedir. Fayda kriteri için alternatifler arasındaki maksimum değer belirlenmesi gerekmektedir. Maliyet kriteri için ise alternatifler arasındaki minimum değer belirlenmelidir. Belirlenen bu değerler sonucunda en çok tercih edilen alternatif A* ile en az tercih edilen alternatif ise A- ile gösterilmektedir (Uzun ve Kazan, 2016: 102).

5. Adım: Ayrım Ölçülerinin Hesaplanması

Topsis yönteminde her bir karar noktasına ait değerlendirme kriteri değeri belirlenirken ideal ve negatif ideal çözüm setindeki sapmaların belirlenmesi gerekmektedir. Bu sapmaların belirlenmesi için Euclidian Uzaklık Yaklaşımı kullanılmaktadır. Elde edilen alternatiflere ait sapma değerleri İdeal Ayrım (S_i^{*}) ve Negatif İdeal Ayrım (S_i⁻) Ölçüsü olarak ifade edilmektedir. Bu ölçülere ait formüller aşağıdaki gibi gösterilebilir (Ömürbek ve Kınay, 2013: 354):

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

Yukarıdaki formüller kullanılarak hesaplanacak (S_i^{*}) ve (S_i⁻) sayısı doğal olarak alternatif karar sayısı kadar meydana gelecektir (Ömürbek ve Kınay, 2013: 354).

6. Adım: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanarak Performans Sıralamasının Yapılması

TOPSIS yönteminin son adımında ideal çözüme göreli yakınlık hesaplanarak performans sıralaması yapılmaktadır. Bu adımda, her bir alternatifin ideal çözüme göreli yakınlığı (C_i^{*}) hesaplanırken ideal ve negatif ayırım ölçüleri dikkate alınmaktadır. Buradaki ölçüt, negatif ideal ayırım ölçüsünün toplam ayırım ölçüsündeki payını belirtmektedir. Göreli yakınlık değerinin hesaplanması için kullanılacak formül aşağıdaki gibi gösterilmiştir (Ömürbek ve Kınay, 2013: 355):

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

Formüle belirtilen C_i^* değeri $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında değer almaktadır. Bu değer, $C_i^* = 1$ ilgili karar noktasının ideal çözüme ve $C_i^* = 0$ ilgili karar noktasının negatif ideal çözüme olan mutlak yakınlığını ortaya koymaktadır (Ömürbek ve Kınay, 2013: 355).

Elde edilen değerlerin büyüklük sırasına göre dizilmesi sonucu alternatiflerin önem sıraları belirlenerek performans sıralamaları yapılmış olacaktır.

3.3. Çalışmanın Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’deki mobilya imalatı sektörünün finansal tabloları oran analizi ve TOPSİS yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Bu işlem, sektöre ait konsolide bilanço ve gelir tablolarından faydalanılarak likidite, finansal yapı, varlık kullanım ve kârlılık oranlarının hesaplanması ile gerçekleştirilmiştir. Hesaplanan oranlar Tablo 2’de verilmiştir.

3.3.1. Oran Analizi

Çalışmanın bu kısmında, işletmelerin ve sektörlerin finansal performanslarının değerlendirilmesinde önem arz eden oran analizi yöntemi kullanılmıştır. Mobilya imalatı sektörünün finansal performansının değerlendirilmesi aşamasında hesaplanan oranlar, bu oranların hesaplanma amacı ve hesaplanma şekline Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2: Mobilya İmalatı Sektörünün Finansal Performansının Değerlendirilmesinde Kullanılan Oranlar

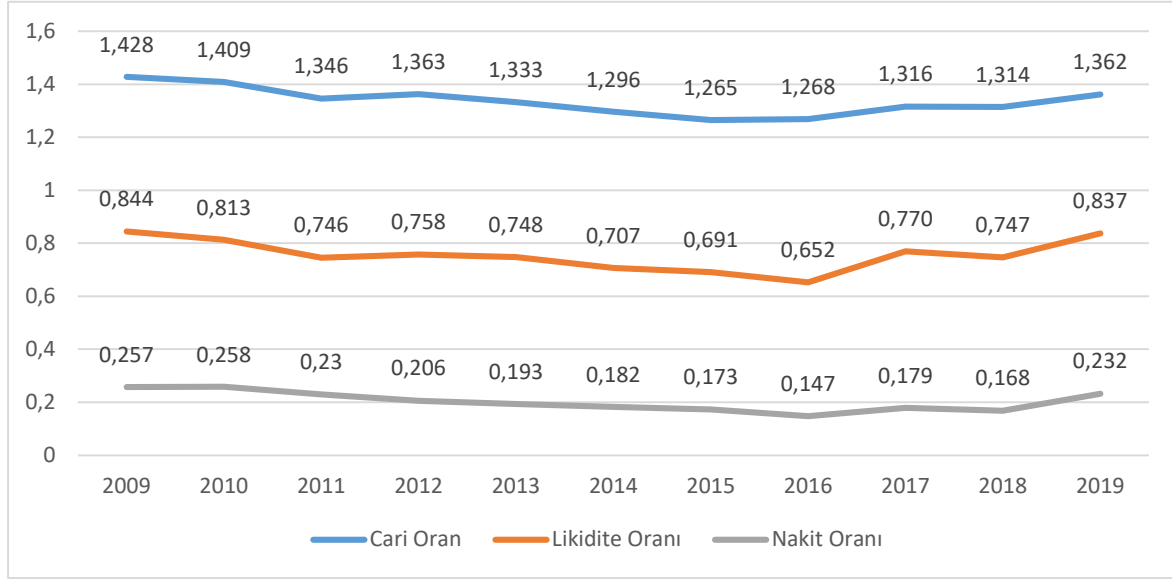
FİNANSAL ORANLAR	HESAPLANMA AMACI	HESAPLANMA ŞEKLİ
Likidite Oranları		
Cari Oran	Likidite oranları, işletmelerin kısa vadeli borç ödeme gücünü ölçme ve net işletme sermayelerinin yeterli olup olmadığı değerlendirilmesinde kullanılır.	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Asit Test Oranı		Dönen Varlıklar - Stoklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Nakit Oranı		Hazır Değerler + Menkul Kıymetler / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Mali Yapı Oranları		
Yabancı Kaynak Oranı (Kaldıraç Oranı)	Mali yapı oranları, işletmelerin varlıklarının ne kadarlık kısmının yabancı kaynaklarla ne kadarlık kısmının öz kaynaklar ile finanse edildiğini ve uzun vadeli borç ödeme gücünün değerlendirilmesinde kullanılır.	Yabancı Kaynaklar Toplamı / Pasif Toplamı
Öz Kaynaklar Oranı		Özkaynaklar Toplamı / Pasif Toplamı
Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Pasif Toplamına Oranı		Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı / Pasif Toplamı
Maddi Duran Varlıkların Öz Kaynaklara Oranı		Maddi Duran Varlıklar (Net) / Özkaynaklar
Varlık Kullanım Oranları		
Alacak Devir Hızı	Faaliyet oranları olarak da bilinen bu oranlar, işletmelerin sahip olduğu ve faaliyetlerini gerçekleştirmede kullandığı varlıklarını ne ölçüde etkin kullandığının değerlendirilmesinde kullanılır.	Net Satışlar / Kısa Vadeli Ticari Alacaklar + Uzun Vadeli Ticari Alacaklar
Stok Devir Hızı		Satışların Maliyeti / Stoklar
Aktif Devir Hızı		Net Satışlar / Aktif Toplamı
Özkaynak Devir Hızı		Net Satışlar / Özkaynaklar
Karlılık Oranları		
Brüt Kar Marjı	Karlılık oranları, işletmelerin satışları ve diğer faaliyetlerini ne ölçüde karlı gerçekleştirdiğini bir başka ifadeyle işletmelerin ne ölçüde etkin yönetildiğinin değerlendirilmesinde kullanılır.	Brüt Satış Karı / Net Satışlar
Faaliyet Kar Marjı		Faaliyet Karı / Net Satışlar
Dönem Net Kar Marjı		Dönem Net Karı / Net Satışlar
Aktif Karlılık Oranı		Dönem Net Karı / Aktif Toplamı
Özkaynak Karlılık Oranı		Dönem Net Karı / Özkaynaklar

Kaynak: Deran, İskenderoğlu ve Erduru, 2014: 949; Çabuk ve Lazol, 2009: 202 – 234.

Çalışmada Tablo 2’de yer alan oranlar, mobilya imalatı sektörünün 2009 – 2019 yılları için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Çalışma kapsamında sektöre ait 176 oran hesaplanarak bu oranların değişimleri yıllar itibarıyla değerlendirilmiştir. Elde edilen oranlar, ticari gelenekler sonucunda ortaya çıkan standart oranlarla karşılaştırılmış ve sektöre ait finansal durum yorumlanmaya çalışılmıştır.

Mobilya imalatı sektörünün 2009 – 2019 yıllarındaki kısa vadeli borç ödeme gücünün ve çalışma sermayesinin yeterliliğini belirleyebilmek için hesaplanan cari oran, likidite oranı ve nakit oranlarına ait veriler Grafik 1’de verilmiştir.

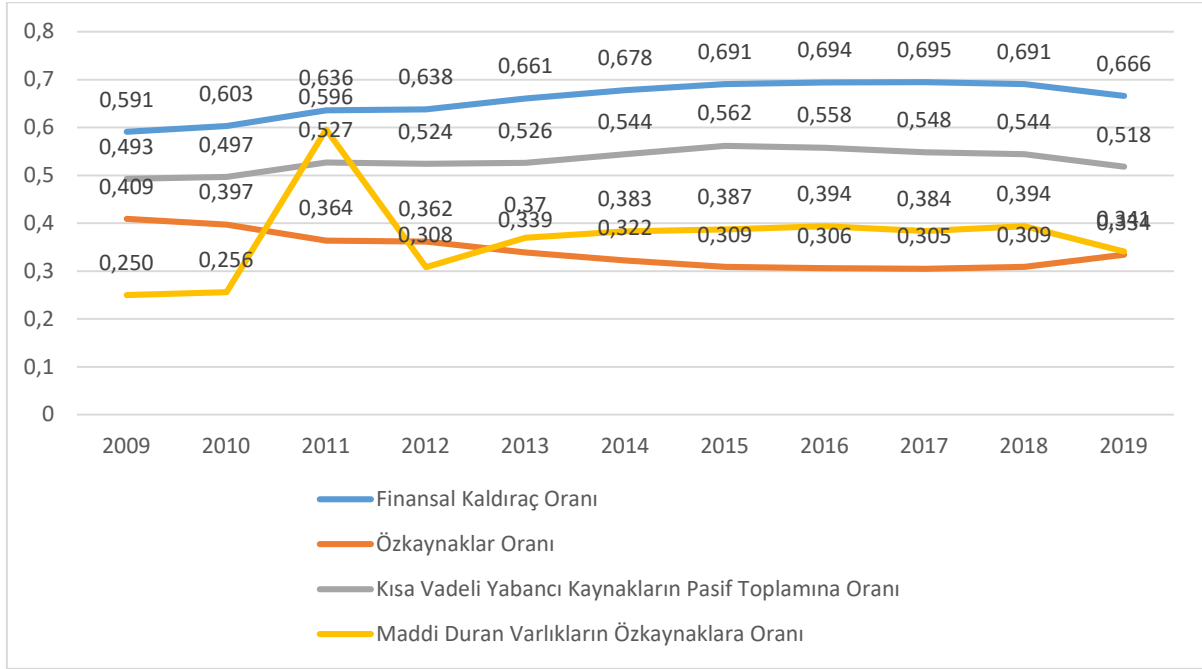
Grafik 1: Mobilya İmalatı Sektörünün Likidite Oranlarının Yıllar İtibariyle Gelişimi

Grafik 1’de yer alan verilere göre, mobilya imalatı sektörünün cari oran değerleri yıllar itibariyle 1,265 ile 1,428 değerleri arasında değişiklik göstermektedir. Grafikte yer alan değerler, çalışma kapsamındaki yıllar itibariyle mobilya imalatı sektöründe genel kabul görmüş oranın altında cari oran değerlerinin oluştuğunu göstermektedir. Bu durum, genel olarak sektörün kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirirken zorlandığı şeklinde ifade edilebilmektedir. Grafik 1’deki verilere göre sektörün likidite oranları yıllar itibariyle 0,652 ile 0,844 arasında değişmektedir. Elde edilen oranlar, likidite oranları açısından genel kabul görmüş oran olan 1’in altındadır. Bu veriler, mobilya imalatı sektöründe stokların elden çıkarılmadığı yıllarda kısa vadeli yükümlülüklerin ödenmesinde güçlükler yaşandığını göstermektedir. Likidite oranları arasında en hassas oran olarak ifade edilen oran nakit oranıdır. Grafik 1’deki verilere göre mobilya imalatı sektörünün nakit oranına ait değerler 0,147 ile 0,258 arasında değişiklik göstermektedir. 2009 – 2013 yılları arasında ve 2019 yılında sektörün nakit oran değerleri genel kabul görmüş oranın üzerinde gerçekleşmiştir. Bu yıllarda mobilya imalatı sektörünün mevcut hazır değer yapısı güçlü ve sektör kısa vadeli yükümlülüklerini karşılayabilmektedir. 2013 – 2018 yılları arasında ise ortaya çıkan değerler genel kabul görmüş oranın altında kalmıştır. Sektörün bu yıllarda satışlarının durması ve alacaklarını tahsil edememesi durumunda kısa vadeli yükümlülükleri yerine getirmede zorlandığı şeklinde yorumlanabilir.

Mobilya imalatı sektörünün likidite oranlarının değerlendirilmesinden sonra mali yapı oranlarına ait değerler Grafik 2’de gösterilmiştir.

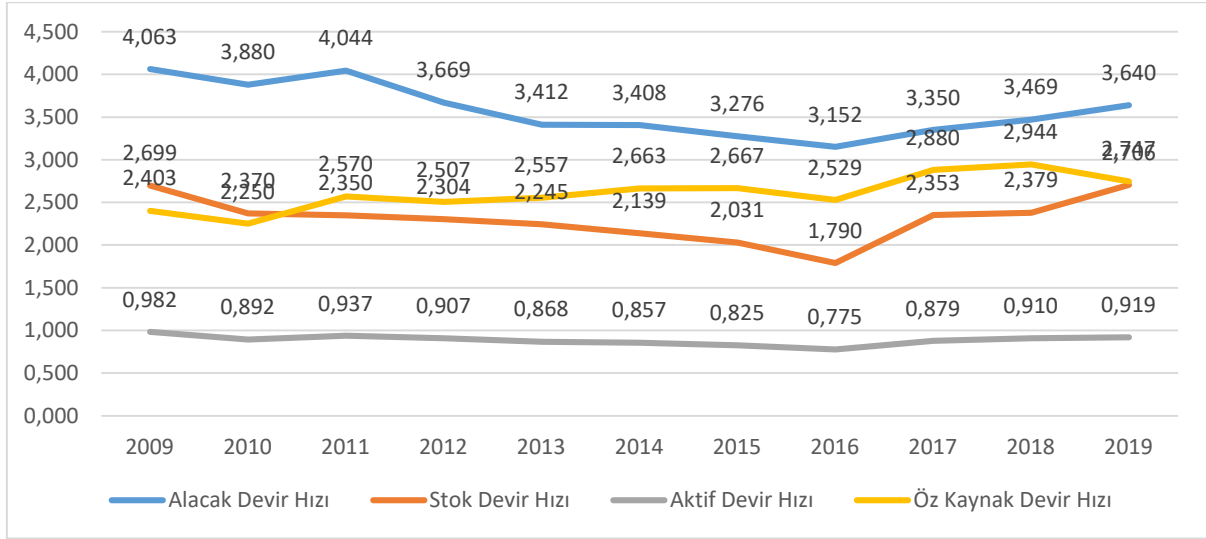
Grafik 2: Mobilya İmalatı Sektörünün Mali Yapı Oranlarının Yıllar İtibariyle Gelişimi

Grafik 2’de yer alan bilgilere göre mobilya imalatı sektörünün finansal kaldıraç oranları 0,591 – 0,695 değerleri arasında değişiklik göstermektedir. Sektörün 2009 – 2019 yıllarında finansal kaldıraç oran değerlerinin % 50’nin üzerinde olduğu belirlenmiştir. Bu durum, sektörün sahip olduğu varlıklarının finanse edilmesinde çoğunlukla yabancı kaynaklarını kullandığı şeklinde ifade edilmektedir. Özkaynak oranına ait değerler de finansal kaldıraç oran değerlerini tamamlayan bir şekilde gerçekleşmiştir. Grafikteki verilere göre sektörün kısa vadeli yabancı kaynaklarının pasif toplamına oranının % 50 civarında olması dengeli bir finansman politikasına sahip olduğunu göstermektedir. Maddi duran varlıkların özkaynaklarla karşılanma oranı yıllar itibariyle 0,250 – 0,596 değerleri arasında değişmektedir. Bu değerler doğrultusunda, sektörün en düşük oranla 2009 yılında maddi duran varlık alımlarını özkaynakları ile finanse ettiği ifade edilebilir. Sektörün en yüksek oranla ise 2011 yılındaki maddi duran varlık alımlarının yaklaşık % 60’lık kısmının özkaynaklarla finanse edildiği belirtilebilir.

Sektörün likidite ve mali yapı oranlarının değerlendirilmesinden sonra varlık kullanım oranlarına ait değerler Grafik 3’te gösterilmiştir.

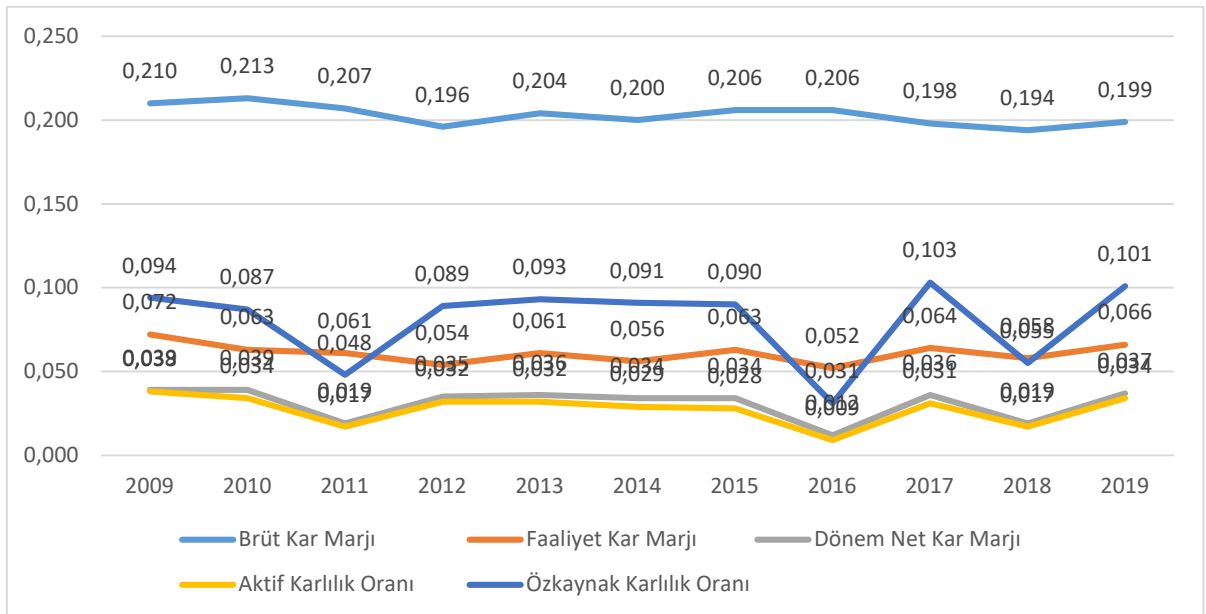
Grafik 3: Mobilya İmalatı Sektörünün Varlık Kullanım Oranlarının Yıllar İtibariyle Gelişimi

Grafik 3'te yer alan bilgiler doğrultusunda mobilya imalatı sektörünün stok devir hızının çalışma kapsamındaki bazı yıllarda artış bazı yıllarda ise düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Stok devir hızı değerleri, rakamsal olarak 1,7 – 2,7 arasında değişmektedir. Sektör, değer olarak 133 – 214 gün aralığında stok devrini gerçekleştirmektedir. Grafik 3'teki verilere göre sektör, alacaklarını yılda ortalama 3 – 4 kez tahsil etmektedir. Sektörün alacak tahsil süresi 88 – 115 gün arasında değişiklik göstermektedir. Sektörün varlıklarının kaç katı satış yapıldığını belirlemek amacıyla kullanılan aktif devir hızı oranının 2009 – 2019 aralığında 0,77 ile 0,98 arasında değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu değerler, sektörün sahip olduğu varlıklarının altında satış yapıldığı şeklinde ifade edilebilir. Mobilya imalatı sektörünün özkaynak devir hızı değerleri incelendiğinde, değerlerin 2,2 – 2,9 arasında değiştiği görülmektedir. Grafik 3'teki verilere göre, sektörün özkaynaklarını 2010, 2012 ve 2016 yılları hariç diğer yıllarda daha verimli kullandığı şeklinde yorumlanabilir.

Mobilya imalatı sektörünün finansal performansının değerlendirilmesinde son oran türü olan kârlılık oranlarına ait değerler Grafik 4'te gösterilmiştir.

Grafik 4: Mobilya İmalatı Sektörünün Kârlılık Oranlarının Yıllar İtibariyle Gelişimi

Grafik 4'te yer alan bilgilere göre mobilya imalatı sektörünün brüt kâr marjı değerlerinde 2009 – 2019 yılları arasında artış ve azalışlar ortaya çıkmıştır. Değerlerdeki artışların, sektördeki satış

maliyetlerinin düşmesi ya da satışların yükselmesinden kaynaklanabileceği ifade edilebilir. Sektörün faaliyet kâr marjı değerleri %05 ile %07 arasında değişiklik göstermektedir. Sektörün gelir tablosu incelendiğinde faaliyet kar marjında yaşanan değişimin yıllar itibariyle artan seviyede pazarlama, satış ve dağıtım giderlerine katlanmasından kaynaklandığı belirlenmiştir. Sektördeki faaliyetlerin net verimliliğinin değerlendirilmesinde kullanılan net kâr marjı değerlerine göre ise mobilya imalatı sektörü, çalışma kapsamındaki tüm yıllarda düşük de olsa kâr elde etmiştir. Sektörün gelir tablosu incelendiğinde yıllar itibariyle oluşan kambiyo zararlarının ve kısa vadeli borçlanma giderlerinin yüksek olması durumunun işletmenin karlılığının düşmesinde önemli bir etken olduğu görülmüştür. Sektörün aktif kârlılık oranı da net kâr marjı değerlerine paralel olarak gerçekleşmiştir. Mobilya imalatı sektöründe özkaynakların ne ölçüde verimli kullanıldığı belirlendiği oran olan özkaynak kârlılık oranı yıllar itibariyle %03 ve %10 arasında değişiklik göstermiştir. Bu veriler doğrultusunda, sektörün özkaynaklarını diğer yıllara göre 2017 ve 2019 yıllarında daha verimli kullandığı ifade edilebilir.

3.3.2. TOPSİS Analizi

Çalışmanın bu kısmında, çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan ve pozitif ideal çözümden en kısa uzaklığa ve negatif ideal çözümden en fazla uzaklığa sahip alternatiflerin değerlendirilmesini gerektiren TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, finansal performans değerlendirmesinde sıklıkla kullanılan oranlar tercih edilmiştir (Ömürbek ve Kınay, 2013: 356). Çalışmada kullanılan finansal performans göstergeleri ve bu göstergelere ait kodlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Çalışma Kapsamında Kullanılan Finansal Performans Göstergeleri ve Kodları

Ana Oranlar	Alt Oranlar	Kodlar
Likidite Oranları	Cari Oran	L1
	Likidite Oranı	L2
	Nakit Oranı	L3
Mali Yapı Oranları	Finansal Kaldıraç Oranı	M1
	<u>Özkaynaklar Oranı</u>	M2
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Pasif Toplamına Oranı	M3
	Maddi Duran Varlıkların <u>Özkaynaklara Oranı</u>	M4
Varlık Kullanım Oranları	Alacak Devir Hızı	V1
	Stok Devir Hızı	V2
	Aktif Devir Hızı	V3
	<u>Özkaynak Devir Hızı</u>	V4
Karlılık Oranları	Brüt Kar Marjı	K1
	Faaliyet Kar Marjı	K2
	Dönem Net Kar Marjı	K3
	Aktif Karlılık Oranı	K4
	<u>Özkaynak Karlılık Oranı</u>	K5

Çalışmada Tablo 2'de yer alan oranlara ait olarak belirlenmiş kodlar kullanılacaktır. Altı adımdan oluşan TOPSİS yönteminin üçüncü adımında ağırlıklı normalize karar matrisinin düzenlenebilmesi için ağırlıklandırma vektörünün kullanılması gerekmektedir. Bu vektörün belirlenmesinde çalışmanın teori kısmında da belirtildiği gibi eşit ağırlık, ağırlık merkezi ağırlıkları ve regresyon analizi sonucu elde edilen ağırlıklardan biri kullanılabilir. Çalışmada, mobilya sektörünün finansal performanslarının değerlendirilmesi aşamasında kullanılacak performans göstergelerinin ağırlıkları eşit olarak dikkate alınmış ve hesaplamalar bu doğrultuda yapılmıştır.

TOPSİS yönteminde mobilya sektörü için yapılan değerlendirmeler Microsoft Office Excel 2013 programı kullanılarak hesaplamalar yapılmış ve süreç 6 adımda gerçekleştirilmiştir. Tablo 4'te görüldüğü gibi 11 karar noktası ve 16 adet finansal orandan oluşan değerlendirme kriterleri kullanılmıştır. Birinci adımda (11x19) boyutlu olarak oluşturulan karar matrisleri Tablo 4'te gösterilmiştir (Eyüboğlu ve Bayraktar, 2019: 6 - 10):

Tablo 4: Mobilya Sektörünün Karar Matrisleri

Yıllar	L1	L2	L3	M1	M2	M3	M4	V1	V2	V3	V4	K1	K2	K3	K4	K5
2009	1,428	0,844	0,257	0,591	0,409	0,493	0,250	4,063	2,699	0,982	2,403	0,210	0,072	0,039	0,038	0,094
2010	1,409	0,813	0,258	0,603	0,397	0,497	0,256	3,880	2,370	0,892	2,250	0,213	0,063	0,039	0,034	0,087
2011	1,346	0,746	0,230	0,636	0,364	0,527	0,596	4,044	2,350	0,937	2,570	0,207	0,061	0,019	0,017	0,048
2012	1,363	0,758	0,206	0,638	0,362	0,524	0,308	3,669	2,304	0,907	2,507	0,196	0,054	0,035	0,032	0,089
2013	1,333	0,748	0,193	0,661	0,339	0,526	0,370	3,412	2,245	0,868	2,557	0,204	0,061	0,036	0,032	0,093
2014	1,296	0,707	0,182	0,678	0,322	0,544	0,383	3,408	2,139	0,857	2,663	0,200	0,056	0,034	0,029	0,091
2015	1,265	0,691	0,173	0,691	0,309	0,562	0,387	3,276	2,031	0,825	2,667	0,206	0,063	0,034	0,028	0,090
2016	1,268	0,652	0,147	0,694	0,306	0,558	0,394	3,152	1,790	0,775	2,529	0,206	0,052	0,012	0,009	0,031
2017	1,316	0,770	0,179	0,695	0,305	0,548	0,384	3,350	2,353	0,879	2,880	0,198	0,064	0,036	0,031	0,103
2018	1,314	0,747	0,168	0,691	0,309	0,544	0,394	3,469	2,379	0,910	2,944	0,194	0,058	0,019	0,017	0,055
2019	1,362	0,837	0,232	0,666	0,334	0,518	0,341	3,640	2,706	0,919	2,747	0,199	0,066	0,037	0,034	0,101

Karar matrislerinin oluşturulmasından sonra yöntemin ikinci adımında oran değerlerinin normalizasyonu gerçekleştirilerek normalize edilmiş karar matrisi elde edilmiş ve bu matris Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Mobilya Sektörünün Normalize Edilmiş Karar Matrisleri

Yıllar	L1	L2	L3	M1	M2	M3	M4	V1	V2	V3	V4	K1	K2	K3	K4	K5
2009	0,322	0,336	0,377	0,270	0,359	0,280	0,199	0,341	0,351	0,333	0,277	0,312	0,355	0,365	0,399	0,340
2010	0,318	0,323	0,379	0,276	0,349	0,282	0,203	0,326	0,308	0,303	0,259	0,316	0,311	0,365	0,357	0,315
2011	0,303	0,297	0,338	0,291	0,320	0,299	0,473	0,340	0,305	0,318	0,296	0,307	0,301	0,178	0,179	0,174
2012	0,307	0,302	0,302	0,292	0,318	0,297	0,245	0,308	0,299	0,308	0,289	0,291	0,266	0,328	0,336	0,322
2013	0,301	0,298	0,283	0,302	0,298	0,298	0,294	0,287	0,292	0,295	0,295	0,303	0,301	0,337	0,336	0,336
2014	0,292	0,281	0,267	0,310	0,283	0,309	0,304	0,286	0,278	0,291	0,307	0,297	0,276	0,318	0,305	0,329
2015	0,285	0,275	0,254	0,316	0,271	0,319	0,307	0,275	0,264	0,280	0,307	0,306	0,311	0,318	0,294	0,325
2016	0,286	0,259	0,216	0,317	0,269	0,317	0,313	0,265	0,233	0,263	0,291	0,306	0,256	0,112	0,095	0,112
2017	0,297	0,306	0,263	0,318	0,268	0,311	0,305	0,281	0,306	0,298	0,332	0,294	0,316	0,337	0,326	0,373
2018	0,296	0,297	0,247	0,316	0,271	0,309	0,313	0,291	0,309	0,309	0,339	0,288	0,286	0,178	0,179	0,199
2019	0,307	0,333	0,341	0,304	0,293	0,294	0,271	0,306	0,352	0,312	0,316	0,295	0,325	0,346	0,357	0,365

Mobilya İmalatı Sektörünün Finansal Performansının Oran Analizi ve Topsis Yöntemiyle Değerlendirilmesi

Normalize edilmiş karar matrisinin oluşturulmasından sonra yöntemin üçüncü adımında ağırlıklı normalize karar matrisinin düzenlenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda ağırlıklandırma işleminin yapılabilmesi için ağırlıklandırma vektörü¹ kullanılmıştır. Bu vektörün kullanılması ile oluşturulan ağırlıklı normalize karar matrisi Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Mobilya Sektörünün Ağırlıklı Normalize Karar Matrisleri

Yıllar	L1	L2	L3	M1	M2	M3	M4	V1	V2	V3	V4	K1	K2	K3	K4	K5
2009	0,0201	0,0210	0,0236	0,0169	0,0225	0,0175	0,0124	0,0213	0,0219	0,0208	0,0173	0,0195	0,0222	0,0228	0,0250	0,0212
2010	0,0199	0,0202	0,0237	0,0172	0,0218	0,0176	0,0127	0,0204	0,0193	0,0189	0,0162	0,0198	0,0194	0,0228	0,0223	0,0197
2011	0,0190	0,0185	0,0211	0,0182	0,0200	0,0187	0,0296	0,0212	0,0191	0,0199	0,0185	0,0192	0,0188	0,0111	0,0112	0,0108
2012	0,0192	0,0188	0,0189	0,0182	0,0199	0,0186	0,0153	0,0193	0,0187	0,0192	0,0180	0,0182	0,0166	0,0205	0,0210	0,0201
2013	0,0188	0,0186	0,0177	0,0189	0,0186	0,0187	0,0184	0,0179	0,0182	0,0184	0,0184	0,0189	0,0188	0,0211	0,0210	0,0210
2014	0,0183	0,0176	0,0167	0,0194	0,0177	0,0193	0,0190	0,0179	0,0174	0,0182	0,0192	0,0186	0,0173	0,0199	0,0191	0,0206
2015	0,0178	0,0172	0,0159	0,0197	0,0170	0,0199	0,0192	0,0172	0,0165	0,0175	0,0192	0,0191	0,0194	0,0199	0,0184	0,0203
2016	0,0179	0,0162	0,0135	0,0198	0,0168	0,0198	0,0196	0,0165	0,0145	0,0164	0,0182	0,0191	0,0160	0,0070	0,0059	0,0070
2017	0,0185	0,0191	0,0164	0,0199	0,0167	0,0194	0,0191	0,0176	0,0191	0,0187	0,0207	0,0184	0,0197	0,0211	0,0204	0,0233
2018	0,0185	0,0186	0,0154	0,0197	0,0170	0,0193	0,0196	0,0182	0,0193	0,0193	0,0212	0,0180	0,0179	0,0111	0,0112	0,0124
2019	0,0192	0,0208	0,0213	0,0190	0,0183	0,0184	0,0169	0,0191	0,0220	0,0195	0,0198	0,0185	0,0203	0,0217	0,0223	0,0228

Ağırlıklı karar matrisinin düzenlenmesinden sonraki adımda ideal (A^*) ve negatif ideal (A^-) çözümler oluşturulmuş ve çözümler Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Mobilya Sektörünün İdeal ve Negatif İdeal Çözümünün Belirlenmesi

A^*	0,0201	0,0210	0,0237	0,0169	0,0225	0,0175	0,0296	0,0213	0,0220	0,0208	0,0212	0,0198	0,0222	0,0228	0,0250	0,0233
A^-	0,0178	0,0162	0,0135	0,0199	0,0167	0,0199	0,0124	0,0165	0,0145	0,0164	0,0162	0,0180	0,0160	0,0070	0,0059	0,0070

¹ Ağırlıklandırma vektörünün hesaplanması sırasında finansal performans kriterlerine eşit oranda ağırlık yüklenerek toplam 16 finansal oran kullanıldığı için her bir kriterin ağırlığı $1 / 16 = 0,0625$ şeklinde hesaplanmıştır.

Yöntemin beşinci adımında, her bir karar noktasına ait değerlendirme kriteri değeri bulunurken ideal ve negatif ideal çözüm setindeki sapmaların belirlenmesi için ayırım ölçüleri hesaplanmaktadır. İdeal ayırım (S_i^*) ve negatif ideal ayırım (S_i^-) ölçülerinin belirlenmesinden sonraki adımda ise performans sıralaması yapılmaktadır. Mobilya sektörünün 2009 – 2019 yılları arasındaki ideal ve negatif ideal çözümden olan uzaklıkları, yıllar itibariyle performans puanları ve performans sıralamaları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanarak Performans Sıralamasının Yapılması

Yıllar	S^*	S^-	(C) Puan	Sıralama
2009	0,0177	0,0336	1,9305	2
2010	0,0187	0,0300	1,6311	5
2011	0,0231	0,0224	0,9932	9
2012	0,0183	0,0260	1,4518	6
2013	0,0163	0,0268	1,6785	4
2014	0,0181	0,0246	1,3798	7
2015	0,0191	0,0241	1,2873	8
2016	0,0361	0,0075	0,2157	11
2017	0,0165	0,0282	1,7316	3
2018	0,0265	0,0141	0,5434	10
2019	0,0145	0,0308	2,1472	1

Tablo 8’de görüldüğü gibi, TOPSİS analizi sonuçlarına göre mobilya imalatı sektör performansının en iyi olduğu yıl 2019 yılı olarak belirlenmiştir. Sektörün finansal performansının en düşük olduğu yıl ise 2016 yılı olarak tespit edilmiştir.

4. SONUÇ

Emek yoğun bir sektör olan mobilya imalatı sektörü, insanların mobilyayı seçme aşamasında rahatlığı, estetiği ve görselliği dikkate aldığı sektörlerden biridir. Çünkü, insanların zevkleri ve istekleri farklılık göstermektedir. Bu nedenle mobilya imalatı sektöründe işletmeler standart mobilyaların yanı sıra müşterilere özel mobilya üretim faaliyetlerini de gerçekleştirmektedir. İşletmelerin müşteri ihtiyaçlarını onları memnun ederek karşılaması sonucunda işletmelerin finansal tabloları da bu durumdan olumlu olarak etkilenecektir. İşletmeler tarafından düzenlenen bu tabloların işletme faaliyetlerine yön verebilmesi için tabloların analiz edilmesi gerekmektedir. Analiz işlemi sonucunda elde edilen bilgiler işletme yöneticilerinin ve sektör temsilcilerinin alacakları kararlara yön vermektedir. Bu nedenle, işletme ve sektör performanslarının değerlendirilmesinde finansal tabloların analiz edilerek işletme ve sektör ile ilgili doğru kararların alınması önem taşımaktadır.

Türkiye’de mobilya imalatı sektörünün finansal performansının analiz edilerek değerlendirilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Belirlenen amaç doğrultusunda, mobilya imalatı sektöründe faaliyet gösteren 6203 işletmenin 2009 – 2019 yılları arasındaki verileri için TCMB’nin resmi internet sitesinde yayınlanmış olan sektör bilançolarından faydalanılmıştır. Veriler oran analizi ve Topsis yöntemi aracılığı ile analiz edilmiştir. Sektöre ait oran analizi sonuçları genel kabul görmüş standart oran değerleri ile karşılaştırılarak sektörün finansal performansları ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu değerlendirmeler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Mobilya imalatı sektörü likidite oranları açısından değerlendirildiğinde, sektörün 2009 – 2013 yılları arasında ve 2019 yılında kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirebilmek için yeterli düzeyde hazır değerlere sahip olduğu belirlenmiştir. Buna rağmen, nakit oranı değerleri dikkate alındığında, sektörün 2013 – 2018 yılları arasında satışlarının durması ve alacaklarını tahsil edememesi durumunda bu yükümlülüklerini yerine getirmede zorlandığı tespit edilmiştir.
- Sektör finansal yapı oranları açısından değerlendirildiğinde, mobilya imalatı sektörünün varlıklarını finanse ederken genellikle yabancı kaynaklarını kullandığı, çalışma kapsamındaki diğer yıllardan farklı olarak 2011 yılında maddi duran varlıkların finanse edilmesi aşamasında % 60 oranında özkaynakların kullanıldığı belirlenmiştir.

- Sektörün varlık kullanım oranları incelendiğinde, sektör stoklarını yılda 1,7 – 2,7 kez ve 133 – 214 gün aralığında yenilemekte; alacaklarını yılda ortalama 3 – 4 kez ve 88 – 115 gün arasında tahsil etmektedir. Aktif devir hızı ise sektörün sahip olduğu varlıklarının altında satış yapıldığını göstermektedir. Sektörün özkaynaklarını 2010, 2012 ve 2016 yılları hariç diğer yıllarda daha verimli kullandığı tespit edilmiştir.
- Sektör kârlılık oranları açısından değerlendirildiğinde, brüt kârlılık oranının en düşük 2012 yılında diğer yıllar arasında çok büyük farklılıklar olmasa da en yüksek 2010 yılında olduğu belirlenmiştir. Sektördeki pazarlama, satış ve dağıtım giderlerinin her geçen yıl artış göstermesinden dolayı faaliyet kâr marjı düşük seviyededir. Sektörün çalışma kapsamındaki tüm yıllarda düşük de olsa kâr ettiği tespit edilmiştir.
- Mobilya imalatı sektöründeki oran değerleri kullanılarak yapılan Topsis analizi sonuçları değerlendirildiğinde, sektör performansının en iyi olduğu yıl 2019 yılı, en düşük seviyede olduğu yıl ise 2016 yılı olarak belirlenmiştir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre mobilya imalatı sektörünün likidite oranlarındaki dalgalanmalardan dolayı yöneticiler, yükümlülüklerini karşılayabilecek ve faaliyetlerini devam ettirebilecek şekilde likit varlık yatırımlarını gerçekleştirmelidir. Sektördeki kârlılığın artırılabilmesi amacıyla maliyet ve gelir kalemleri doğru bir şekilde analiz edilmeli ve gelir kalemlerini arttırıcı, maliyetleri azaltıcı yönde faaliyetler geliştirilmelidir. Elde edilen sonuçlar mobilya imalatı sektörünün mevcut yatırımcılarına, bu sektöre yatırım yapmak isteyen kişilere, sektör temsilcilerine ve bu sektör ile ilgili kişilere alacakları kararlarda yardımcı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, R. ve Rençber, Ö. F. (2015). “Bist’te İmalat Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansları Üzerine Bir Araştırma”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 65, 117 – 136.
- Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2007). Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akgüç, Ö. (1998). Finansal Yönetim, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Akyüz, K. C.; Yıldırım, İ. ve Akyüz, İ. (2017). “Yüzde Yöntemi ve Bazı Finansal Oranlar Yardımıyla Orman Ürünleri Sanayi Sektöründe Yer Alan Firmaların Değerlendirilmesi”, İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi, 6(3), 93 – 101.
- Aytekin, S. ve Sakarya, Ş. (2013), “BIST’de İşlem Gören Gıda İşletmelerinin TOPSIS Yöntemi ile Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 21, 30 – 47.
- Baba, M. C. (2017). “Financial Reporting in the Furniture Industry”, Bulletin of the Transilvania University of Braşov Series V: Economics Sciences 10(59), 179 – 186.
- Bilici, N. (2019). “Turizm Sektörünün Finansal Performansının Oran Analizi ve TOPSIS Yöntemiyle Değerlendirilmesi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23(1), 173 – 194.
- Burja, V. and Marginean, R. (2014). “The Study of Factors That may Influence the Performnace by the Dupont Analysis in the Furniture Industry”, Procedia Economics and Finance 16, 213 – 223.
- Chen, C.T. (2000), “Extensions of the TOPSIS for Group Decision – Making Under Fuzzy Environment”, Fuzzy Sets and Systems, 114, 1 – 9.
- Çabuk, A. ve Lazol, İ. (2009). Mali Tablolar Analizi, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Deran, A.; İskenderoğlu, Ö. ve Erduru, İ. (2014). “Regional Differences and Financial Ratios: A Comparative Approach on Companies of ISE City Indexes” International Journal of Economics and Financial Issues, Vol. 4, No. 4, pp. 946 – 955.
- Dashti, Z.; Pedram, M. M. and Shanbehzadeh, J. (March 17 – 19, 2010). “A Multi – Criteria Decision Making Based Method for Ranking Sequential Patterns”, Proceedings of the International Multi Conference of Engineers and Computer Scientists Vol I, Hong Kong.

Eyüboğlu, K. ve Bayraktar, Y. (2019), “Ana Metal Sanayi Alt Sektörlerinin Finansal Performanslarının AHP ve TOPSIS Yöntemleri İle Değerlendirilmesi”, Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi, 2(1), 1 – 10.

Jahanshahloo, G. R., Lotfi, F. H. and Izadikhah, M. (2006), “Extension of the TOPSIS Method for Decision – Making Problems with Fuzzy Data”, Applied Mathematics and Computation, 181, 1544 – 1551.

Kızılbudak, T. (2013) “Finansal Analiz İle İşletme Sermayesi Yönetimi: Mobilya Sektörü İçin Bir Uygulama”, T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Mashkour, S. C. (2019). “Financial Ratios Analysis”, Analysis of Financial Statements, Iraq: Al-Alalamia for Printing and Designs Sammawa. 1-30.

Moch, R.; Prihatni, R. and Buchdadi, A. D. (2019). “The Effect of Liquidity, Profitability and Solvability to the Financial Distress of Manufactured Companies Listed on the Indonesia Stock Exchange (IDX) Period of Year 2015 – 2017”, Academy of Accounting and Financial Studies Journal, 23(6), 1 – 16.

Mutlu, O. A; Yılmaz, A. ve Başer, B. C. (2012). TR81 Düzey2 Bölgesi Mobilya ve Orman Ürünleri Sektör Analizi Raporu, Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, Zonguldak: İnnocentric.

Okka, O. (2006). Finansal Yönetime Giriş, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Olson, D. L. (2004), “Comparison of Weights in TOPSIS Models”, Mathematical and Computer Modelling, 40, 721 – 727.

Opricovic, S. and Tzeng, G-H. (2004), “Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS”, European Journal of Operational Research, (156), 445 – 455.

Ömürbek, V. ve Kınay, B. (2013). “Havayolu Taşımacılığı Sektöründe TOPSIS Yöntemiyle Finansal Performans Değerlendirmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(3), 343 – 363.

Ömürbek, N. ve Mercan, Y. (2014). “İmalat Alt Sektörlerinin Finansal Performanslarının TOPSİS ve ELECTRE Yöntemleri ile Değerlendirilmesi”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1), 237 – 266.

Öznel, A. ve Yavuz, H. (2019). “Entropi Tabanlı Topsis Yöntemi ile Finansal Performans Analizi: Mobilya ve Ağaç İşleri Sektörlerinde Bir Uygulama”, 5. Uluslararası Ekonomi Yönetimi ve Pazar Araştırmaları Kongresi, İstanbul: Güven Plus Grup A.Ş. Yayınları, 176 – 184

Stepanyan, A. (2014). “Traditional Ratio Analysis in the Airline Business: A Case Study of Leading U.S Carriers”, International Journal of Advances in Management and Economics, 3(2), 175 – 189.

Traian – Ovidiu, C. (2013), “Case Study on Analysis of Financial Statements at a Furniture Manufacturer”, Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology, III(5), 1 – 24.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Sektör Bilançoları, <http://www3.tcmb.gov.tr/sector/2020/#/tr/C/imalat>, (Erişim Tarihi: 25.12.2020)

Uludağ, A. S. ve Doğan, H. (2016), “Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Karşılaştırılmasına Odaklı Bir Hizmet Kalitesi Uygulaması” Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 17 – 47.

Uygurtürk, H. ve Korkmaz, T. (2012). “Finansal Performansın TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(2), 95 – 115.

Uzun, S. ve Kazan, H. (2016). “Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden AHP TOPSIS ve PROMETHEE Karşılaştırılması: Gemi İnşada Ana Makine Seçimi Uygulaması”, Journal of Transportation and Logistics, 1(1), 99 – 113.

KATILIM BANKALARINA GENEL BAKIŞ VE GELENEKSEL PERFORMANS DEĞERLEME YÖNTEMİ OLARAK ORAN ANALİZİ UYGULAMASI

Fatma YÖRÜK EREN

Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, Türkiye,
yoruk.fatma@hotmail.com, ORCID- ID: 0000-0003-0687-8749.

Oğuzhan ÇARIKÇI

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Anabilim Dalı,
Muhasebe ve Finansman Bölümü, Isparta, Türkiye, oguzhancarikci@sdu.edu.tr, ORCID- ID: 000-
0001-8709-9071.

KATILIM BANKALARINA GENEL BAKIŞ VE GELENEKSEL PERFORMANS DEĞERLEME YÖNTEMİ OLARAK ORAN ANALİZİ UYGULAMASI

ÖZET

Bankalar ülke ekonomisinde ve finans sektöründe denge sağlayan önemli kuruluşlardır. Katılım bankaları, Körfez ülkelerinin Müslüman coğrafyasında 1960'lı yıllarda faizsiz bankacılık adı altında varlığını göstermiştir. Tasarrufların biriktirilmesi ve değerlendirilmesi noktasında, toplumsal bir ihtiyacın karşılanmasına olanak sağlamıştır. Âtıl kalan birikimlerin faizsizlik ilkesi ile ülke ekonomisine dolayısıyla üretime aktarılmasında rol üstlenmektedir. Son zamanlarda bankacılık sistemi içinde katılım bankacılığının sektör içindeki payının artması dikkat çekicidir. Katılım bankaları da bu sektördeki yerini almaktadır. Katılım bankaları, Dünyada ve Türkiye'de yaygınlık göstererek, faizsiz bankacılık anlayışı ile kalıcı yer edinmektedir.

Çalışmada; katılım bankalarına kavramsal çerçeveden bakılarak, amaçları, tarihi ve gelişim sürecinden bahsedilmiştir. Dünyada ve Türkiye'de katılım bankacılığı gelişim süreci konuları işlenmiştir. Katılım bankacılığı ihtiyacının ortaya çıkış sebeplerinden bahsedilmiştir. Katılım bankacılığının yapısal özellikleri, faiz ve kâr payı kavramları, fon toplama ve fon kullandırma faaliyetleri sürecinden söz edilmiştir. Türkiye'de 2019 yılında faaliyette bulunan Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası ve Türkiye Emlak Katılım Bankası olmak üzere altı bankanın verileri incelenmiştir. 01 Ocak 2019- 31 Aralık 2019 hesap dönemine ait konsolide finansal tablolar ve bağımsız denetim raporları ile konsolide kâr/ zarar tabloları kullanılmıştır. Oran analizinde; sermaye yeterlilik, aktif kalitesi, yönetim kalitesi, kârlılık, likidite ve piyasa riskine duyarlılık oranları hesaplanmıştır. Katılım bankalarının oran değerleri verileri karşılaştırılması yapılarak, bankaların performans değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankaları, Oran Analizi, Performans Analizi.

JEL Sınıflandırma Kodları: C02, G21, G30, F65.

OVERVIEW OF PARTICIPATION BANKS AND APPLICATION OF RATIO ANALYSIS AS A TRADITIONAL PERFORMANCE ASSESSMENT METHOD

ABSTRACT

Banks are important institutions that provide balance in the country's economy and finance sector. Participation banks have existed under the name of interest-free banking in the Muslim geography of the Gulf countries in the 1960s. It has enabled a social need to be met at the point of accumulating and utilizing savings. It plays a role in the transfer of idle savings to the country's economy and therefore to production, with the principle of interest-free savings. It is noteworthy that the share of participation banking in the banking system has increased recently. Participation banks are also taking their place in the sector. Participation banks are showing prevalence in the World and Turkey, acquire permanent place with the understanding of interest-free banking.

In the study, looking at participation banks from a conceptual framework, their aims, history and development process are mentioned. Participation banking in Turkey and the World development issues are handled. The reasons for the emergence of the need for participation banking are mentioned. Structural features of participation banking, concepts of interest and dividends, fund raising and fund allocation processes are mentioned. Albaraka Türk Katılım Bank, Kuveyt Türk Katılım Bank, Türkiye Finans Katılım Bank, Ziraat Katılım Bank, Vakıf Katılım Bank and Türkiye Emlak Katılım Bank including six banks of the data have been analyzed in Turkey operating in 2019. Consolidated financial statements and independent audit reports and consolidated profit / loss statements for the fiscal period of 01 January 2019- 31 December 2019 have been used. In ratio analysis, capital adequacy, asset quality, management quality, profitability, liquidity and market risk sensitivity ratios are calculated. Performance evaluation of banks was made by comparing the ratio values of participation banks.

Keywords: Participation Banks, Ratio Analysis, Performance Analysis.

JEL Classification Codes: C02, G21, G30, F65.

1.GİRİŞ

Katılım bankacılığı sektörü faizsizlik prensibi ile diğer bankacılık sektöründen ayrılmaktadır. Dünya’da ticari faaliyetlerin hızla ilerlemesi, rekabetin, küreselleşmenin ve ihtiyaçların artması ile katılım bankacılığı sistemi de gelişme göstermiştir.

Katılım bankalarının finansal durumları farklı çıkar gruplarını yakından ilgilendirmektedir. Hisse senedi yatırımı yapmak arzusunda olanlar, çeşitli işletme yöneticileri ve kredi kurumları finansal durumlarla ilgilenen kesimlerden bazılarıdır. Finansal analizin yapılması, yatırım kararlarının sağlıklı ve doğru alınabilmesi açısından oldukça gereklidir. Bireyler ve örgütler işletmelerin mali tablolarını, büyük oranda finansal analiz yoluyla değerlendirmektedir. Ayrıca, finansal verilerin birbirleriyle olan ilişkisi de incelenebilmektedir. Bir işletme olan katılım bankalarının da aktüel bilgilerinin büyük bir kısmına bilanço ve gelir tablosu sayesinde ulaşılmaktadır. Bazı önemli istatistiklerin genel görünümü elde edilmek istenildiğinde oran analizi kullanılmaktadır. Elde edilen ölçütler izlenerek banka performansındaki önemli trendler yakalanabilmektedir.

Gelecekte katılım bankacılığı sektörüne yön verecek yöneticilerin ve paydaşların, banka finansal tablo analizlerine ve sonuçlarına önem vermeleri gerekmektedir. Bu çalışmanın, son zamanlarda ve güncel olarak, Türkiye’de faaliyet gösteren altı katılım bankasının finansal oran analizleri ve sonuçları hakkında ışık tutabilecek çalışmalardan biri olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, katılım bankacılığının gelişiminde tarihsel süreçten bahsedilmiştir. Türkiye’de katılım bankacılığı anlayışı ve katılım bankalarının ortaya çıkışındaki sebepler işlenmiştir. Fon toplama ve kullandırma yöntemleri ele alınmıştır. Literatür incelemesi ve oran analizi ile ilgili bir uygulama yapılmıştır.

2. KATILIM BANKACILIĞININ TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

İslam'ın yükselişi, yeni bir uygarlık getirmiştir. Bu nedenle İslam hukukunun temelini oluşturacak ekonomik, politik, sosyal ve adli alanlarda değişiklikler yapılmıştır. İslam'ın ilk yıllarında, modern bankacılık işlemlerine benzer bazı bankacılık faaliyetlerinin olduğu, bazı tarih kitaplarında yazılmıştır. Dahası bu kitaplar İslam'ın en ünlü şahsiyetlerinden biri olan Al-Zubair bin El-Awam'ın, insanlardan İslam hukukuna göre mevduat kabul edip bu mevduatları borç şeklinde ya da yatırıma dönüştürme şeklinde kullandığını ortaya çıkarmaktadır. Bazı çağdaş bilim adamları, bu duruma Al-Zubair Bank demişlerdir. Buna ek olarak, İslam'ın 1. yüzyılında yani MS. 800'lü yıllarda 4. Emevi Halifesi Marwan bin El Hakam'ın hüküm sürdüğü sıralarda devletin askerlerine ve çalışanlarına ödeme yöntemi olarak Sukuk kullanılmaktadır (Alharbi, 2013: 10).

Modern anlamda katılım bankacılığının başlangıcını belirlemek zordur fakat Mısır’da ilk kez gerçekleştiği konusunda fikir birliği sağlanmaktadır. Kar paylaşımına dayanan bir tasarruf bankası biçiminde faaliyet göstermiştir (Etab, 2016: 21).

Modern İslami bankacılığın temeli 1940'ların ortalarında tartışılmıştır. Daha sonra, İslami bankacılık modeli 1950'lerin ortalarında ortaya çıkmış olmasına rağmen faizsiz bankacılık için kapsamlı ve ayrıntılı kavramlar ancak 1960'larda ortaya çıkmıştır. İslami bankacılıkta ilk deneyim 1963'te Mısır Mit Ghamr'da örtülü olarak kurulmuştur. Model İslami ilkelere, yani Riba'nın yasaklanmasına uyacak şekilde modifiye edilmiş bir Alman tasarruf bankası olmuştur (Billah, 2007: 401). Tasarruf bankası özelliğindeki bu bankanın faaliyetleri 1967 yılından sonra bitmiş ve faizli sistemle çalışan “Mısır Ulusal Bankası” tarafından devralınmıştır (Tiby, 2011: 4)

Faizsiz banka ismiyle faaliyete geçen ilk kurum, 1971’de yine Mısır’da kurulan Nasser Social Bank’tır. Her ne kadar bankanın temel amacı öğrencilere burs vermek, fakir insanlara yardım etmek ve kâr paylaşımı temelinde küçük projelere kredi sağlamak gibi sosyal nitelikli olsa da Müslüman iş adamlarına fikir verme açısından önem arz etmektedir. Bu oluşumdan esinlenen bir grup iş adamı, 1975 yılında Birleşik Arap Emirlikleri’nin (BAE) Dubai şehrinde Dubai İslam Bankası’nı kurmuştur. Modern anlamda kurulan ilk İslami banka olan Dubai İslam Bankası; %20 oranında BAE, %10 oranında Kuveyt hükümetinden kamusal sermaye desteği sağlayarak özel banka statüsünde kurulmuştur. (Iqbal ve Molyneux, 2005: 37)

1960'lerden beri İslami bankacılık sistemi üzerinde çalışılmış olmasına rağmen İslam Kalkınma Bankası (İKB) kurulana kadar çalışmalar genel olarak teoride kalmıştır. Uluslararası bir finansal kurum olan İKB, üye ülkeler arasında ekonomik iş birliğini ve sosyal gelişmeyi teşvik etmek ve güçlendirme amacıyla kurulmuştur. İKB'nın kuruluşunun ardından başta Orta Doğu olmak üzere bütün dünyada pekçok İslami banka kurulmaya başlanmıştır. İslami bankalar da konvansiyonel bankaların dinamik bir alternatifi haline gelmiştir (Okumuş, 2005: 52).

İslami bankalar Müslüman ve Müslüman olmayan ülkelerde yapı ve sayı açısından günden güne büyüme kaydetmiştir. Müslümanlara ve İslami kurallara özel olarak yapılandırılmış olmalarına rağmen, şaşırtıcı bir şekilde %40'ı Müslüman olmayan müşterilerden oluşan İslami bankalar bulunmaktadır (Ariff, 2014: 733).

3. KATILIM BANKACILIĞIN TÜRKİYE'DE GELİŞİM SÜRECİ

Katılım bankacılığı sisteminin, ülkemizde ortaya çıkmasında, 1970'li yıllarda hem tercüme edilerek yayınlanmış teorik yazınlar hem de pratik uygulamalar etkili olmuştur. Bu uygulamalardan en önemlisi, 1970'lerde yurt dışında çalışan işçilerin kazandığı paralarla işçi şirketleri kurulmuştur. Bu gelişmeler sayesinde, ekonomik alandaki arayışa cevap olarak katılım bankacılığı için destek olmuştur. Faizli işlemlere yanaşmak istemeyen yurt dışı çalışanlarının, ülkenin iktisadi hayatına katılma isteği ile şirketleşme başlamış, istedikleri amaca ulaşamamış olsa da büyük miktarda bir döviz kaynağının olduğunun farkına varılmıştır. Bu kaynakları finans sistemine çekmek için katılım bankacılığı düşüncesi güçlenmiştir. Bu süreçte, tasarruf kaynaklarını faizsiz olarak değerlendirmek isteyen kişilere ve KOBİ'lere hizmet etmek için, 1975 yılında kurulup, çalışmalarını 1978'e kadar sürdüren Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB)'nın da çok önemli tecrübe kazandırdığı bilinmektedir. Ulusal ve uluslararası düzeydeki ekonomik ve siyasal gelişmelerin yanında, ilmi gelişmelere paralel, ülkemizde İslami usullere uygun çalışan katılım bankacılığı geçiş çalışmalarına başlanmıştır. 1980'li yılların başında, liberal ekonomik anlayışla birlikte, dışa açık iktisadi sisteme ve rekabete dayalı sisteme geçişle birlikte ve bu kapsamdaki katılım bankacılığına geçiş de başlatılmıştır (Canbaz, 2012: 167).

Türkiye'de katılım bankacılığının kurulması 33 yıl öncesine dayanmaktadır. Öncelikle, ÖFK (Özel Finans Kurumu) olarak 1984'te Albaraka Türk kurulmuş, arkasından Faisal Finans kurulmuştur. 2001 yılında, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, ÖFK'larını temsil etmesi amacıyla kurulmuştur. Esas dönüm noktası, ÖFK'ların 2005 yılında banka statüsüne alınmasıyla gerçekleşmiştir. ÖFK'ları artık Katılım Bankası olarak adlandırılmıştır. 2005 yılı öncesine kadar katılım bankaları, iktisadi krizlerin etkisi ve gerekli mevzuat düzenlenmesinin olmayışı sebebiyle, aktif büyüklükleri ve ürün çeşitlilikleri açısından gelişme sağlayamamışlardır. 2005 yılından sonra katılım bankacılığı sektörünün önü açılmış, gerekli mevzuat değişiklikleri yapılmıştır (TKBB, 2015: 4).

Ülkemizde katılım bankacılığı, özellikle emtia ticareti ve finansal kiralama alanlarında daha çok faaliyette olan, asıl odak noktasını ticari ve üretim faaliyetlerinin oluşturduğu faiz dışı bankacılık olarak veya fon toplanması, riske dayalı kâr veya zarara katılma ilişkisine bağlayan bir sistem olarak görülebilmektedir (Apak ve Açıkgöz, 2011: 72).

Türkiye'de; Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. 1984, Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. 1989, Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. 2005, Ziraat Katılım Bankası Anonim Şirketi 2015, Vakıf Katılım Bankası 2016, Türkiye Emlak Katılım 2019 tarihlerinde kurulmuştur (www.tkbb.org.tr).

4. SİSTEM OLARAK KATILIM BANKACILIĞI FAALİYET BİÇİMLERİ

4.1. Katılım Bankacılığı Fon Toplama Faaliyetleri

Geleneksel bankalar gibi katılım bankalarında da fon kaynaklarının büyük bir kısmı, mevduat sahiplerinin paralarına bağlı olmakta fakat geleneksel bankaların aksine katılım bankaları faiz üzerinden hiçbir getiriye izin vermemektedir. Katılım bankaları mevduatların nominal değerini bile garanti etmemektedir. Çünkü katılım bankalarının faaliyeti kâr veya zarar paylaşımı düzenine bağlıdır. Bu özellik ağırlıklı olarak yatırım hesapları ve vadeli hesaplarda da geçerlidir (Schéele, 2002: 22).

4.1.1. Özel Cari Hesaplar

Katılım bankaları, geleneksel bankaların yaptığı gibi müşterilerinden cari hesaplar üzerinden mevduat kabul etmektedir. Bu hesap vadesiz hesap olarak bilinmektedir. Yatırılan miktar herhangi bir bildirimde bulunmaksızın talep üzerine müşterilere ödenmektedir. Cari hesaplardaki mevduatlar İslami bankaların kendi riskleri olduğundan, cari hesap sahipleri katılım bankası tarafından kazanılan kârdan herhangi bir pay alma hakkına sahip değildir (Alam, 2000: 4).

Özel cari hesaplar, istenildiği zaman kısmen veya tamamen paranın geri çekilebildiği vadesiz hesaplardır. Bu vadesiz hesaplara, katılım bankaları hiçbir şekilde kâr payı, faiz, vb. herhangi bir ödemede bulunmamaktadır (Kalaycı, 2013: 12).

Özel cari hesaplar herhangi bir reel getirisi olmayan vadesiz hesaplardır. Normal şartlarda vadesiz mevduat hesaplarında bir getiri söz konusu olabilmekte fakat özel cari hesapta bu ilişki bir borç doğurmaktadır. Hesap sahipleri tarafından bu hesaba aktarılan fonlar katılım bankası tarafından kullanılmaktadır. Bu işlem sonucunda ortaya çıkabilecek kâr ya da zarardan katılım bankası sorumludur yani bütün risk katılım bankasına aittir (Aktepe, 2010: 72).

4.1.2. Katılma Hesaplar

Katılma Hesabı; Özel finans kurumlarına Türk lirası veya yabancı para cinsinden nama yazılı olarak "kâr ve zarara katılma hesabı cüzdanı" karşılığında yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş faiz, kâr ve sair nam altında bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları" ifade eder (T.C. Resmî Gazete, 2001).

Katılım bankasına yatırılan tasarruflar karşılığında elde edilen kâr-zarar hesabı gibi vadeli olan hesaplardır. Katılım bankaları, katılım hesapları aracılığı ile yatırımcılarını kâra veya zarara ortak etmektedir. Buradan elde edilen gelir faiz değil, kâr payını ifade etmektedir (Kalaycı, 2013: 12).

Bankacılık kanununda belirtilen katılma hesabı şu şekilde tarif edilir: Katılım bankalarına sağlanan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplara katılma hesabı denir (Aktepe, 2010: 72).

4.1.2.1. Birikimli Katılma Hesabı

Özellikle küçük birikimler ile uzun süreli yatırım yapmak isteyen kişilere yönelik olarak hazırlanmıştır. En az 3, en çok 10 yıl vade ile bu hesap açılabilir. Hesaba ödeme yapmak için aylık ya da 3 aylık periyotların beklenmesi gerekmektedir. Hesap açılış işlemlerinden sonra ödeme yapmak için cari hesap kullanılabilir. Ayrıca günümüz koşullarında kredi kartı ile ödeme talimatı da verilebilir. Talimat miktarları güncellenebilir. Hesap açılış yapıldığı zaman toplu para yatırılabilir. Vadeden önce 3 kere para çekilmesi mümkündür. Fakat hesapta bulunan paranın tümünün çekilmesi mümkün değildir. Yalnızca hesabın yüzde 50'si kadar para çekilebilir. Bu hesapta toplamda beş kez ödeme atlama hakkı bulunmaktadır. Kuralların ihlal edilmesi halinde cezai yaptırım uygulanmaktadır. Buna göre o ana kadar yatırılmış olan bütün brüt kar paylarının yüzde 50'si müşteriden alınmaktadır (albaraka.com.tr).

4.1.2.2. Tasarruf Mevduatı

Fon sahipleri sermayelerini artırmak ve belli bir getiri elde etmek için paralarını yatırmaktadır. Fon sahipleri mevduatlarında bir artış beklemektedir. Faiz haram olduğundan bu artışı kâr veya zarar paylaşımı prensibi ile gerçekleştirmektedir. Bu da kâr veya zarar ortaklığı ile yapılabilmektedir. Ancak hasılatın kâr veya zarar ortaklığına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğinden sermaye bu tür bir mevduat için garanti edilememektedir (Schéele, 2002: 25).

4.1.2.3. Yatırım Hesabı

Karma veya Genel Yatırım Hesabında, katılım bankası havuzlarındaki farklı vadelerdeki yatırım mevduatları, belli bir projede kullanılarak yatırım yapılmaz ancak katılım bankasının farklı finansman işlemlerinde kullanılmaktadır. Bu tip hesabın sahipleri, muhasebeleştirilen ve orantılı

olarak dağıtılan kârları dönem sonunda almaktadır. Sınırlı Dönem Yatırım Mevduatının temel göstergesi, katılım bankasının belirli bir süre için müşterilerinden mevduat kabul etmesidir. Süresi dolduktan sonra katılım bankası mevduat sahiplerine parasını geri ödemektedir. Bu tür fonlardan elde edilen kârlar mali yılın sonunda dağıtılmaktadır. Sınırsız Dönem Yatırım Mevduatı altında da müşterilerden mevduat kabul edilmektedir. Yatırım mevduatları dönem belirtmeksizin otomatik olarak yenilenebilir niteliktedir. Bu tip hesabın sahipleri, üç ay içinde katılım bankasına bildirerek paralarını çekebilmektedir. Kârlar mali yılın sonunda mevduat sahiplerine dağıtılmaktadır. Ayrıca katılım bankaları, Belirtilmiş Yatırım Mevduatı kabul etmektedir. Burada katılım bankası ve müşteri, belirli bir proje veya ticarete yatırım yapmak için anlaşmaktadır. Bu tip yatırımdan tahakkuk eden kârlar katılım bankası ve müşterileri tarafından paylaşılmaktadır. Bu bağlamda katılım bankası, müşterilerine aracı olarak iş yapar ve yatırımın işlevi için kararlaştırılmış bir ücret talep etmekte ya da üzerinde anlaşılmış bir oranda kâr payı almaktadır (Alam, 2000: 5).

4.1.2.4. Özel Fon Havuzu

Katılım bankaları, Kanununun 60'ıncı maddesinin yedinci fıkrası uyarınca Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasınınca tespit edilen vade ve türlerine bağlı kalmaksızın belirli bir projenin veya yatırımın ya da bu amaçla kurulan ortaklıkların finansmanında kullanılmak üzere müstakil hesaplarda fon toplamak suretiyle vadesi bir aydan daha az olmayan özel fon havuzları oluşturabilir. Hesap sahibi ile katılım bankası arasında düzenlenecek sözleşmede, projenin veya yatırımın içeriğine, öngörülen vadesine ve tarafların hak ve yükümlülüklerine dair hükümlerin yer alması ve projenin veya yatırımın tamamlanmasına kadar geçen süre zarfında katılım bankasının ilgili fon tutarını bu hükümler çerçevesinde kullanması zorunludur. Bu şekilde toplanan fonlara ait katılma hesapları diğer hesaplardan bağımsız olarak ayrı havuzlarda işletilir ve toplanan fonlar projenin veya yatırımın tamamlanmasına kadar geçen süre zarfında diğer fon havuzlarına aktarılamaz. Özel fon havuzları ile ilgili olarak, oluşturulmasını ve tasfiyesini izleyen on beş gün içinde Kuruma bilgi verilir. Projenin veya yatırımın öngörülen vadesinde veya hesap sahiplerinin onayının alınması ve Kuruma bilgi verilmesi şartıyla projenin veya yatırımın tamamlanmasını müteakip özel fon havuzları tasfiye edilir (T.C. Resmî Gazete, 2018)

Katılım bankaları önceden belli olan yatırımlar veya projeler ve bunların finansmanında kullanmak üzere vadeleri üç aydan az olmamak şartıyla özel fon havuzları yapmaktadır. Burada toplanan fonlar diğer fonlardan ayrı olarak hesaplanmakta diğerlerine herhangi bir aktarım söz konusu olmamaktadır (Güngören, 2013: 37).

4.2. Katılım Bankacılığı Fon Kullandırma Faaliyetleri

Para sağlamak katılım bankalarının temel işlevlerindedir. Farklı finansman teknikleri bu imkânları kolaylaştırmak için kullanılmaktadır (Schéele, 2002: 30).

4.2.1. Kar veya Zarara Ortaklık Esasına Göre Fon Kullanımı

Katılım bankalarının sıklıkla söz edilen en belirgin özelliği; yapılan işlemlerde kâr veya zarara katılmadır. Kâr/zarar ortaklığı katılım bankacılığının çekirdeği olarak görülmekte ve yaygın olarak İslam hukukçuları tarafından böyle kabul edilmektedir. Kâr/ zarar ortaklığı finansman yönteminde Mudaraba (kâr paylaşımı) ve Müşareke (ortak girişim) şeklinde iki sözleşme bulunmaktadır (Bitar, 2014: 79).

4.2.1.1. Mudaraba (İş Ortaklığı)

İslami finans sistemi içinde güvenilir ve ilgi gören bir alternatif olarak Mudaraba kâr veya zarar ortaklığı ile finansman sağlamaktadır. Kâr veya zarar paylaşımının temel prensibi, sabit bir oranda geri dönüşü olan borç paranın yerine, borç alan kimseyle bankanın kâr veya zarar paylaşımını benimseyen ortaklık biçimindedir (Kettell, 2011: 25- 26).

Mudaraba, bir miktar para yani sermayeyi koyan Rabbul-mal ile deneyimini ve uzmanlığını koyan Mudarib arasında yapılan ticari faaliyet ile belirli bir kâr yüzdesinde anlaşarak yapılan bir sözleşmedir. Ayrıca Mudaraba'da ticari faaliyet için sermaye sağlayıcı temsilcisinin olması gerektiğini kabul etmektedir. Kâr paylarının oransal olarak sabit olması gerekmektedir. Kârlar yatırımcı sermayesinin geri dönmesinden sonra paylaşılır. Yatırımcı tarafından bir kısıtlama

öngörülmediyse, temsilci yani Mudarib ticari uygulamaya göre ticari faaliyette bulunma konusunda serbest olmaktadır. Ücret karşılığında bir sözleşme olursa bu durumda geçersiz Mudaraba söz konusu olmaktadır. Bu durumda temsilci bir maaş ile ücretlendirilmekte ve kâr payı ödemesi yapılmamaktadır. Sadece temsilcinin işletmede çalışmasından dolayı işletme gideri söz konusudur (Khorshid, 2004: 17).

Mudaraba altında, finansal kayıplar tamamen borç veren tarafından karşılanmaktadır. Böylece girişimci, bir girişimde emeği ve zamanı ile fedakârlık yaptığından ödüllendirilmiş olmaktadır. Finansal kayıptaki bu dağılım ile insan sermayesi ile finansal sermaye eşit olarak ele alınmaktadır (Kettell, 2011: 73).

4.2.1.2. Müşareke- Muşaraka (İştirak)

Kâr ve zarar ortaklığı olarak da nitelendirilen bu fon kullandırma yönteminde iki veya daha fazla kişinin bir araya gelerek, belli miktarlarda sermayeyi birleştirip ortaklık kurmasıdır (Bayındır, 2005: 140). Bu yöntem kâr ve zarar paylaşımına dayanmaktadır. Bu sermaye birleşiminde tarafların her ikisi de kâra ve zarara ortaktır. Kâr paylaşma önceden belirlenen kâr oranı üzerinden yapılırken, zarar edilmesi durumlarında ise sermaye oranı kadar paylaşım yapılmaktadır (Parlakaya ve Çürük, 2011: 398). Katılım bankaları bu yöntemde, gerçek ve tüzel kişi arasında kâr ve zarar esasına dayanan bir sözleşme imzalamaktadır. Bu sözleşme ile kâra veya zarara hukuki ve mali açıdan güvence sağlanmaktadır (Söyler, 2014: 8).

Katılım bankalarının proje finansmanlarında projeye ortak olma esasına dayanmaktadır. Banka özkaynaklarını veya katılım fonlarını kullanarak yüksek getiri sağlayacak alanlarda yatırımlara ortak olma yoluyla finansman sağlamaktadır. Herhangi bir şekilde proje zarar edecek olursa, bu riski ve proje ortaklarından kaynaklanan problemleri üstlenmek de bankanın sorumluluğunda olmaktadır. Katılım bankaları yatırımlara ortak olduğundan, hem yüksek getiri elde etme imkânı bulmuş hem de ülke iktisadi gelişimine ve istihdama katkı sağlamış olmaktadır (TKBB, 2019: 227).

4.2.2. Fiyat Artış Esasına Göre Fon Kullanımı

Perakende fiyat farkı finansmanı İslami finansman yöntemlerinde kâr veya zarar ortaklığı olmayan işlemler olarak da adlandırılmaktadır. Diğer kâr veya zarar araçları ile birleştiğinde, müşterilerin finansal memnuniyetini daha da arttırmaktadır. Ancak perakende fiyat farkı finansman teknikleri İslam hukuku ile uyumlu temel teknikler olarak kabul edilmemektedir. Bu açıklamanın savunucuları, perakende fiyat farkı finansmanını sadece geçici bir önlem olarak ya da kâr veya zarar ortaklığının uygun olmadığı durumlarda kullanılacağını açıklamaktadırlar (Bitar, 2014: 75).

4.2.2.1. Murabaha (Vadeli Satış)

Murabaha, İslami finansta en yoğun kullanılan sözleşmedir. Murabaha katılım bankasının satın almış olduğu çeşitli aktif varlıkların maliyetine yine katılım bankasının kararlaştırdığı kâr marjının eklenmesiyle müşteriye satılan bir satış sözleşmesidir (Tiby, 2011: 47).

Bir Murabaha sözleşmesinde banka, üçüncü bir şahıstan bir varlık veya mal satın almayı kabul eder ve daha sonra malları bir fiyatlandırma ile müşterisine yeniden satar. Müşteri, ürünleri hemen veya ertelenmiş ödeme karşılığında satın alır. Bazı gözlemciler bu İslami finans türünü geleneksel faize dayalı borç verme operasyonuna çok yakın bulmaktadır. Bununla birlikte, Murabaha ile faize dayalı kredilendirme arasındaki önemli bir fark, Murabaha'daki fiyat artışının bankanın sağladığı hizmetler için olması (örneğin, gerekli malları en iyi fiyattan arama ve satın alma) ve fiyatlandırma şartlarında bir zaman aralığı açısından öngörülmemesidir. Bu nedenle, müşteri zamanında bir ödeme yapmazsa, gecikme nedeniyle kâr marjı kararlaştırılan fiyattan artmamaktadır. Ayrıca banka, iki satış arasında malların sahibidir, bu da ilgili riskleri taşıdığı anlamına gelmektedir (Mirakhor ve Hassan, 2007: 52)

Murabaha, kârlı bir satış anlamına gelmekle birlikte aynı zamanda ertelenmiş ödeme satışı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Murabaha esas olarak taksitli varlık satış sözleşmesidir. Murabaha varlık finansman şeklidir ki bu varlığı katılım bankası satın almakta, daha yüksek bir fiyatla borçluya varlığını satışı yapmaktadır (Kettell, 2011: 38).

Murabaha işleminde katılım bankası, bir malın satın alınmasında yatırımcıların (mudilerin) temsilcisi olarak hareket etmektedir. Sermaye sahipleri ve yatırımcıların temsilcisi olan İslami banka, malları satın almada ve finanse etmede birtakım riskler ile karşılaşmasına rağmen, banka satın aldığı malı daha sonra son kullanıcıya satmaktadır. Katılım bankasının almış ve satmış olduğu malın fiyatı arasındaki fark önceden belirlenen kâr oranı olarak kabul edilmektedir (Khorshid, 2004: 36).

4.2.2.2. İcara (Kiralama)

İcara, İslam fihhında köken olarak Arapça bir terimdir. İcar genel olarak bir şeyi kiralık olarak vermek anlamına gelmektedir. İcara (Leasing), bir varlığın kullanım hakkının kiralayanın (mal sahibi), kiracıya, kira olarak anlaşılmalı bir ücretten, kira süresi boyunca devretmesiyle ilgili olan bir sözleşmedir. İcara katılım bankaları tarafından kabul edilen İslami finans yöntemidir. İcara, önemli olan varlıkların ya da ekipmanların finansmanını sağlamak için orta ve uzun vadeli bir finansman tekniğidir. Bu sözleşme kapsamında, müşterinin seçmiş olduğu önemli varlıklar ya da ekipmanlar banka tarafından finanse edilmektedir. Banka bu varlıkları üreticiden veya tedarikçiden satın aldıktan sonra mutabık kalınan süre boyunca müşteriye kiralamaktadır (Kettell, 2011: 38).

İcara, geleneksel bir kiralama gibi belirli bir süre için malların kullanma hakkının satışidir. Müslüman ülkelerde, kiralama bir ticari faaliyet olarak ortaya çıkmış ve daha sonra bir finans biçimi haline gelmiştir. İcara, bir bankanın müşterisinin ihtiyaç duyduğu bir varlığı veya ekipmanı kira bedeli karşılığında satın aldığı ve kiraladığı bir sözleşmedir. Bakım / sigorta sorumluluğu kiraya verene aittir. Önceden belirlenmiş bir süre boyunca, varlığın mülkiyeti, bakımından sorumlu olan kiraya verene (yani banka) kalmaktadır bu da mülkiyet riskini üstlendiği anlamına gelmektedir. Bir İcara sözleşmesi kapsamında, kiraya veren, anlaşılan aralıklarla kira ödemesi koşullarını yeniden müzakere etme hakkına sahiptir. Bu, kira bedelinin piyasa kiralama oranlarına ve kiralanan varlığın kalıntı değerine uygun kalmasını sağlamak içindir. Bu sözleşmeye göre, kiracının (yani müşterinin) kiralama süresi boyunca veya sonunda varlığı satın alma seçeneği yoktur (Mirakhor ve Hassan, 2007: 52).

4.2.2.3. Selem

Vadeli olan bir malın peşin olarak satmak ya da henüz hazır olmayan vasıflı bir malı peşin olarak bir mal ile değiştirmek olarak tanımlanmaktadır. Bankanın ihtiyacı olan çiftçilere, sermayeden peşin para vererek hasat zamanı teslim alarak mallarını satın alır, teslim aldığı malları piyasaya satarak kazanç elde edilmiş olmaktadır. Böylece çiftçiler faiz karşılığı kredi çekmemekte ve faizli satış yapmamaktadır (Beki 2005: 131).

Satıcının mal bedelini peşin alarak, gelecekte bir tarihte belirli bir malı teslim edeceğini taahhüt ettiği sözleşmedir. Yani ödeme peşin yapılırken teslimat vadelidir. İslam'ın ilk zamanlarında faizin yasaklanması sebebiyle, çiftçiler faizli kredi kullanmamış dolayısıyla finansal kaynak bulamamıştır. Bu sebeple hasat öncesinde tarım ürünlerini peşin olarak satmalarına izin verilmiştir (Kettell, 2011: 117).

4.2.2.4. İstisna

Özel ürünlerin üretimi için, genellikle yapı ve inşaat sektöründe kullanılan bir metottur. İstisna, yapılacak veya inşa edilecek bir varlık için, alıcı tarafın taksitlerle ödeme yaptığı bir finansman sözleşmesidir. Örneğin bir feribot şirketinin gemi yapan bir firmaya feribot siparişi vermesi ve feribotun yapım sürecinde bedeli taksitler halinde ödemesi bir istisna örneğidir. Teoride, sözleşme sadece alıcı ve satıcı arasında gerçekleşebilir ancak genellikle iki taraf arasında aracılık rolü üstlenen bir banka sürece dahil olmaktadır. Bankanın yaptığı işlem için aldığı komisyon bankanın kârını oluşturur. Dolayısıyla işlem murabaha ile büyük benzerlik göstermektedir (Kettell, 2011: 103-104).

İstisna, sipariş akdi olan bir fon kullandırma yöntemidir. Bu sözleşme türünde üretilecek olan mal nitelikleri ile sözleşme başında belirlenmektedir. Malın teslim tarihi baştan belli değildir. Mal bedeli taksitlerle de ödenebilmektedir. Bu yöntemin avantajı üretici müşterisini baştan kazanmaktadır (Yanpar, 2015: 98).

İstisna üretim alanında kullanılan İslami bir terim olmakla birlikte inşaat ile ilgili yapıların finansmanında da kullanılmaktadır. Örneğin bir istisna sözleşmesinde müşteri bankaya bir evin inşaatını finanse etmek için müracaat etmektedir. Banka, istenen özellikteki ya da yapıdaki varlıkları

banka fonları ile finanse etmekte ve müşteri ya da inşaat firmasıyla birlikte evin inşaatını yürütmektedir (Kettell, 2011: 41).

4.2.2.5. Karz-ı Hasen (Tüketim Ödücü)

Karz-ı Hasen bir toplumda ihtiyaç sahiplerine katılım bankası tarafından verilen faizsiz kredi anlamına gelmektedir. Uygulamada bu tür yatırımla ilgili olarak bankadan bankaya farklılık görülmektedir. Karz-ı Hasen normalde ihtiyaç sahibi öğrencilere, küçük üreticilere, çiftçilere ve girişimcilere verilmektedir. Bunun yanında kredi alma konumunda olmayan, toplumun ekonomik bakımından geri kalmış bölgelerine ya da başka herhangi bir kurumsal kaynaktan mali yardım alamayanlara da karşılıksız borç verilmektedir (Alam, 2000: 7).

Karz-ı Hasen uygulamasında, borç alan kimse verilen borca karşılık geri ödeme yükümlülüğü altındadır. Bu yükümlülük sözleşme ile yasal hale getirilmiştir. Sözleşmede, geri ödemeye dair belirlenen meblağ, verilen borçtan fazla olamamaktadır. Uygulamada amaç kâr değil, borç alan kişiye yardımdır. Borç verilen kişiden menfaat beklenmemektedir (Yanpar, 2015: 166).

4.2.2.6. Sukuk

İslami finanstaki Sukuk terimi İslami tahvil, katılma belgesi ve varlığa dayalı menkul kıymet anlamına gelmektedir. Bunlar 3 ya da 6 aylık sürelerde olan likit varlıklar olup tahvil gibi ikincil piyasada pazarlanabilen menkul kıymet değillerdir. Bu varlıkların rolü klasik borçlanma araçlarıyla birçok benzerlik göstermektedir (Piccinelli, 2010: 32).

Yatırım yapmak isteyen yatırımcıların ihtiyaçlarını karşılamak için biriktirilen tasarruflar ile İslam'a uygun finansal araçları buluşturmanın gereği olarak ortaya çıkmaktadır. İslami finans yönteminde, faize dayalı işlemler ile İslam kanuna uymayan işlemler yapılmamaktadır. Geleneksel Sukuk ile İslami Sukuk arasındaki temel fark, bu araçların yapılandırılması ve piyasaya çıkışı altında olmaktadır. Geleneksel sistemde tahvil ihracatının ve ticaretin özünde tamamen faiz yer almaktadır. Aksine İslami Sukuk'ta belirli bir finansal bedel karşılığında onaylanmış bir varlığın değişimine dayandırılarak yapılandırılmaktadır (Mirakhor ve Zaidi, 2007: 53).

4.2.2.7. Joala (Hizmet Akdi)

Joala yönteminde istisna yöntemine benzeyen yanlar olmakla birlikte bazen birbiriyle karıştırılabilmektedir. İstisna'da satıcı fiziki olarak bir mal sunmakta iken, Joala'da ise satıcı bir mal yerine hizmet sunmaktadır. Bunun dışında diğer yönleri istisnaya benzemektedir. Joala akdinde satıcının sunmak istediği hizmet belirlenirken ayrıca hizmetin fiyatı da belirlenmiş olmaktadır (Yanık ve Sumer 2019: 1181).

4.2.2.8. Tavarruk (Teverruk)

Tavarruk, pek çok İslami finans kuruluşu tarafından kullanılan bir nakit yönetimi tekniğidir. Tavarruk, geçmiş zamanlardan beri bilinip uygulanan bir finansman yöntemi olup bazı mezheplerce ilk zamanlarda bey'ul-ine (alınan malın tekrar aynı satıcıya döndüğü bir işlem) olarak değerlendirilmiş, daha sonraki yıllarda ise müstakil bir sözleşme halini almıştır. Günümüzde ise, operasyonel süreçleri karmaşık, yapılandırılmış ve organize şekilde gerçekleştirilen bir finansal ürün haline gelmiştir (Bayındır, 2015:179).

Tavarruk, ertelenmiş bir ödeme ile bir alıcıya bir varlığın satışının yapılmasıdır. Alıcı daha sonra nakit sağlamak amacıyla ertelenmiş fiyattan daha düşük bir fiyata üçüncü bir tarafa ilgili varlığı peşin olarak satmaktadır. Bununla birlikte bütün Tavarruk işlemi bir borç oluşturmaktadır. Bu borç müşteriye transfer edilen nakitten daha büyüktür. Eğer ödemeler daha sonraki bir tarihte yapılacaksa daha yüksek fiyattan ücret talep etmek fıkıh ve hukuk olarak yasal kabul edilmektedir. Fıkıh'a göre, bu faiz talebi anlamına gelmemektedir. Çünkü bu kredi işleminden ziyade ticaret olarak kabul edilmiştir. Ertelenmiş fiyat, peşin fiyattan daha fazla olabilir ancak satış anında sabitlenmektedir. Fiyat sabitlendikten sonra, erken ödeme durumunda fiyatta azalma olmamakta ve temerrüt durumunda da fiyatta artma olmamaktadır. Yani hiçbir şekilde fiyat değişmemektedir (Alkheil, 2012: 12).

4.2.2.9. Komodite

Nitelik veya kalite olarak herhangi bir farklılık içermeyen emtia mallarının uluslararası piyasalarda anlık ve yüklü miktarlarda alınıp satılması olarak ifade edilmektedir. Tarım ürünleri, altın ve petrol en çok alım satım işlemi gören ürünlerdir. Satıcı ya da alıcı ürünleri görmeden, belirlenen fiyat ve vade farkı ile hazırlanan bir sözleşme yapılarak para transferi yapılmaktadır. En yoğun New York ve Chicago borsalarında komodite işlemleri yoğun olarak gerçekleştirilmektedir. Katılım bankaları kısa süreli likidite dengesizliklerini gidermek amacıyla komodite işlemlerine başlamaktadır (Öztürk, 2011: 119).

Katılım Bankaları kısa dönemde nakit akışlarını düzenleyebilmek için Komodite'yi tercih edebilmektedir. Aynı zamanda nakit fazlalıklarının değerlendirilmesi için de kullanılan bir yöntemdir. Katılım bankasının talimatıyla paranın yatırıldığı banka katılım bankasının nam ve hesabına Komodite işlemi yaparak, bu işlemlerden elde ettiği kârı katılım bankasıyla paylaşmaktadır (Tunç, 2016: 162).

4.2.2.10. Bireysel Finansman Desteği

Bireylerin ihtiyaç duyduğu mal veya hizmetleri satıcıdan peşin alarak, müşteriye vadeli olarak satmak suretiyle fon kullandırma yöntemidir. Gerçek kişilerin bireysel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılan bir finansmandır. Ağırlıklı olarak gayrimenkul (ofis, dükkân, arsa ve konut) finansmanında kullanılmaktadır (TKBB, 2019: 179).

Gerçek kişi alıcıların bireysel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla satın aldıkları mal veya hizmet bedelinin, satıcıya katılım bankası tarafından ödenmesi koşuluyla alıcının borçlandırılması işlemidir. Uygulamada, katılım bankaları tarafından kullanılan bireysel finansman desteği ürünlerini: konut finansmanı, kentsel dönüşüm finansmanı, taşıt finansmanı, arsa finansmanı, 2B finansmanı, tüketici (ihtiyaç, dayanıklı tüketim) finansmanı, eğitim finansmanı, hac ve umre finansmanı, bireysel işyeri finansmanı, yasa kapsamında ipotekli bireysel finansman, ipotekli bireysel finansman olarak sayılmaktadır (ziraatkatilim.com.tr).

4.2.2.11. Kurumsal Finansman Desteği

Mal veya hizmete ihtiyaç duyan kurumların, satıcıdan peşin alınarak, müşteriye vadeli olarak satılması ile fon kullandırma işlemidir (Murabaha). Kurumsal finansman desteği katılım bankacılığının en yaygın kullanılan finansman türüdür. Reel ekonomik bir faaliyetin finanse edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Müşteri finansman için başvurur, kredi değerlemesi yapılır ve uygun olması halinde fon kullandırma limiti tahsis edilmiş olmaktadır. Evrakların tamamlanması ve teminatların alınması ile limit aktif hale getirilir ve müşteri bu limit çerçevesinde kalarak kurumsal finansman desteği işlemlerini yapmış olmaktadır (TKBB, 2019: 178- 179).

Fon talep eden işletme ile katılım bankası arasında düzenlenecek sözleşme kapsamında, işletmenin ihtiyaç duyduğu tüm gayrimenkul, menkul kıymet, emtia, hak ve hizmet bedelinin satıcıya ödenmesi şartı ile işletmenin borçlandırılması işlemidir. Banka borç veren, işletme borçlu, satıcı ise lehtar olarak üçlü bir hukuki ilişki söz konusudur (Çambel, 2017:138).

4.2.2.13. Müzaraa

Müzaraa, bilhassa tarımsal alanda faaliyet gösteren bir ortaklık türüdür. Sermayenin oluşmasında veya tarım arazisinin sahipliği bir kesim (katılım bankası), diğer kesim ise iş gücünü ortaya koymaktadır. Bu yönden mudaraba yöntemine de benzetilmektedir. Yapılan tarımsal çalışma sonucunda elde edilen kar ya da mahsul ortaklar arasında başlangıçta belirlenmiş oran doğrultusunda bölüşülmektedir (Akgüç, 1992: 143).

Müzâraa (ziraat ortaklığı) bir tarafın araziyi diğer tarafın ise emeğini ortaya koyarak zirâî faaliyete ortak olmalarını ifade etmektedir (TKBB, 2019: 225). Bir kişi başkasının mülkiyetinde bulunan toprakları işleyerek, hasat zamanında elde edilen ürünlerin bir kısmının sahibi olma imkânı vermektedir (Tunç, 2010: 134).

4.2.2.14. Musakat ve Mugarase

Musakat, meyve ağaçlarının meyvelerinin paylaşılması için, meyve sahipleri ile bu iş için emek harcayan arasında kurulan ortaklıktır. Bağ ortaklığı, bahçe ortaklığı olarak da bilinmektedir.

Halk arasında bağıni ortağa vermek söylemiyle aynıdır. Sezonda elde edilen ürünler, mal sahibi ile emek sahibi arasında paylaşılmaktadır.

Mugarase de, meyve ağaçları dışındaki çam, kavak gibi ağaçların yetiştirilmesi için, aynı şekilde arazi sahibiyle emek sahibi arasında yapılan ortaklıktır (Serpam, 2013:5).

4.2.2.15. Tekafül (Sigorta)

Tekafül, belirli bir kayıp için tazminat veya diğer türden finansal ihtiyaçlar gibi bir grup birey arasında kararlaştırılan, belirli ihtiyaçları karşılamak, karşılıklı olarak garanti etmek ve birbirlerine yardım etmek için iş birliğini ifade etmektedir. Bu tür bir iş birliği, tüm Tekafül katılımcılarının Tabarru kavramına (gönüllü katkı) dayalı para katkısını içermektedir. Aralarında kararlaştırılan şart ve koşullara uygun olarak herhangi bir katılımcıya parasal yardım kaynağı olarak belirli bir fon oluşturulmaktadır. Karşılıklı yardım (ta'awun) kavramı ve Müslümanların konvansiyonel sigortaya şeriata uygun bir alternatifte sahip olma ihtiyacına uygun olarak, Tekafül endüstrisi hızla ulusal finansal sistem de ekonominin ana akımına entegre olan uygulanabilir bir endüstri haline gelmiştir (BNM, 2010: 62).

Şeriata uygun sigorta planlarının düzenlendiği bir risk paylaşımı sistemidir. Şariat ilkelerine uygun olduğu sürece, bu hizmetlerin kullanımı ile meşru kar ve hizmet bedelleri tahsil edilebilmektedir. Bu gelirler, kurumun mali sürdürülebilirliğinin temelini oluşturmakta ve sigorta hizmetlerinin devamlılığını sağlamaktadır. (IFSB, 2014: 66).

5. LİTERATÜR TARAMASI

Katılım bankalarının performanslarına ilişkin literatürde pek çok araştırma bulunmakta olup sonuçlar farklılık göstermektedir.

Bashir (2003), 14 katılım bankasının 1993-1998 dönemine ait verileri kullanılarak panel veri analizi uygulamıştır. Bağımlı değişken olarak, özkaynak kârlılığı ve aktif kârlılığı, bağımsız değişken olarak makroekonomik faktörler ve içsel faktörleri kullanmıştır. Sonuçta, vergilerin katılım bankaları performans ve kârlılığını olumsuz yönde etkilediğini, pozitif makroekonomik durumların performansı pozitif olarak etkilediğini göstermiştir.

Yudistira (2004), 1997-2000 dönemine ait 18 katılım bankasının etkinliklerini veri zarflama analizi ile ölçerek, 3 girdi (duran varlıklar, toplanan fonlar ve personel giderleri) ve 3 çıktı (kullandırılan fonlar, likit varlıklar ve diğer gelirler) kullanmıştır. Sonuçta; 1997- 1998 yılları arasında genel anlamda pek çok bankanın etkinlik değerinden uzak olduğunu, 1998- 1999 yılları arasında yaşanan kriz döneminden sonra, 1999- 2000 yıllarında ise pek çok bankanın etkin olduğunu analiz sonucunda ortaya koymuştur.

Hassan (2006), 21 ülkenin 43 katılım bankasının verimliliğini parametrik (maliyet ve kârlılık etkinliği) ve parametrik olmayan (veri zarflama analizi) tekniklerle, 1995-2001 dönemi için araştırmıştır. Analiz neticesinde ortalama olarak katılım bankalarının etkinliklerinin düşük olduğunu savunmuştur.

Sufian (2007), 2001-2005 dönemi boyunca Malezya'da faaliyet gösteren katılım bankalarının performanslarını incelemiştir. Veri zarflama analizi ile toplanan fonlar ve takipteki fonlar girdi değişkeni, kullandırılan fonlar ve yatırımlar çıktı değişkeni olarak kullanmıştır. Sonuçta; katılım bankalarının ortalama etkinlik yönünden etkin olmadığını, yabancı katılım bankalarının yerli olan katılım bankalarına oranla daha etkin olduğunu ortaya koymuştur.

Moin (2008), Pakistan'da faaliyet gösteren bir katılım bankasının performansı ile faize dayalı 5 banka grubunun performansını karşılaştırmıştır. 2003-2007 dönemine ait kârlılık, likidite, risk ve etkinlik ile ilgili 12 finansal oran kullanmıştır. İki bankacılık sisteminin performansı arasında bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak için T- testi ve F-testi yöntemleri kullanmıştır. Çalışmanın sonuçlarında, katılım bankasının faize dayalı banka grubuna göre daha az kârlı, daha az riskli ve daha az etkin olduğu, buna karşın, likidite açısından bir farklılığın olmadığını ortaya koymuştur.

Parlakkaya ve Çürük (2011) yapmış oldukları çalışmada, finansal özelliklere göre faize dayalı bankalar ve katılım bankaları arasında bir ayırım yapıp yapılamayacağını belirlemeye çalışmışlardır.

Model olarak kullanılan Logit analiz de 23 finansal oran yer almıştır. Kullanılan finansal oranlar kârlılık oranları, etkinlik oranları, aktif kalite göstergeleri, likidite oranları ve risk göstergeleri olarak sınıflandırmışlardır. Yapılan araştırma sonucunda, katılım bankalarının faize dayalı bankalardan daha kârlı olduğu, buna karşın faize dayalı bankaların katılım bankalarından daha etkin olduğu ve finansal oranların, katılım bankaları ve faize dayalı bankalar arasında ayırt edici bir fonksiyona sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Omari (2011), Ürdün katılım bankacılığı (JIBFI) ile uluslararası Arap İslam bankasının (IIAB) 2005-2009 dönemine ait etkinliklerini veri zarflama analizi ve rasyo analiz ile ölçmüştür. VZA analizinde toplanan fonlar, duran varlıklar, genel yönetim giderleri ve öz kaynak girdi değişkeni olarak, kullanılan fonlar ve diğer getirili aktifler çıktı olarak kullanmıştır. Rasyo analizde ise kârlılık oranları, likidite oranları, risk ve ödeme gücü oranlarını kullanmıştır. Yapılan analizin neticesinde, bankaların 2005 ve 2006 yıllarında etkin olmadıklarını, 2009 yılında etkin olduklarını göstermiştir. Yine 2008 yılında (JIBFI) ve 2007 yılında (IIAB)'nin etkin olduğunu göstermiştir. Rasyo analizde; banka büyüklüğü ve banka yaşının etkili olduğu, her iki grup arasında pek bir farkın olmadığını savunmuştur.

Sufian, Kamarudin ve Noor (2012), 2006-2010 döneminde Malezya'da faaliyette bulunan yerli ve yabancı katılım bankalarının gelir etkinliğini veri zarflama analizi ile incelemişlerdir. Analizde toplanan fonlar ve personel giderleri girdi olarak, kullanılan fonlar ve gelirleri çıktı olarak kullanmışlardır. Sonuçta; yerli katılım bankalarının yabancı katılım bankalarına kıyasla daha düşük gelir etkinliği gösterdiklerini ortaya koymuşlardır. Dahası katılım bankalarının gelir etkinliği üzerinde işletme sermayesi, pazar gücü ve likidite durumlarının pozitif yönde anlamlı olduğunu göstermişlerdir.

Qureshi ve Shaikh (2012), 2003-2008 döneminde Pakistan'daki ticari bankaların ve katılım bankalarının verimliliklerini finansal rasyo analizi ve veri zarflama analizi ile ölçmüşlerdir. Çalışmalarında; girdi olarak toplanan fonlar ve toplam giderler, çıktı olarak toplam gelirler ve aktif getirisini kullanmışlardır. Ayrıca aktif kârlılığı, özsermaye kârlılığı, varlıklara yapılan faiz dışı giderler, mevduata ödenen nakit ve portföy yatırımları, net faiz marjı, gelir masrafı ve varlıklara ilişkin diğer faaliyet gelirlerini finansal rasyo olarak kullanmışlardır. Sonuç olarak; sabit getirili ölçek açısından ticari bankaların daha başarılı olduğunu, rasyo analiz sonucunda ise katılım bankacılığının daha az maliyetli ve daha fazla gelir verimliliğine sahip olduğunu savunmuşlardır.

Ismail, Shabri, Majid ve Rahim (2013), 2006-2009 döneminde Malezya'daki katılım bankalarının ve ticari bankaların maliyet ve teknik etkinliklerini araştırmışlardır. Veri zarflama analizi ve Tobit regresyon analizi kullanmışlardır. Çalışmada personel giderleri, duran varlıklar, toplanan fonlar girdi olarak, kullanılan fonlar, diğer getirili aktifler ve bilanço dışı yükümlülükleri çıktı olarak kullanmışlardır. Sonuçta; katılım bankacılığının ve ticari bankaların teknik etkinliğinin ana kaynağının ölçek etkinliği olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca katılım bankacılığının maliyet etkinliğinin temel kaynağı olarak dağıtım etkinliği, ticari bankaların maliyet etkinliğinin temel kaynağı olarak, teknik etkinlik olduğunu ifade etmişlerdir. Tobit regresyon analizinin sonucunda ise banka büyüklüklerini pozitif yönde ve anlamlı olarak, verimlilik ile ilişkili ve kredi özellikleri, verimlilik açısından negatif olarak önemli derecede ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Abduh, Hasan ve Pananjung (2013), Bangladeş'de faaliyet gösteren 5 katılım bankasının verimliliklerini ve etkinliklerini veri zarflama ve rasyo analiz ile incelemişlerdir. VZA yönteminde girdi olarak toplanan fonlar, çıktı olarak toplam varlıklar ve toplam finansman gelirini, rasyo analizinde ise kârlılık, kredi riski performansı, yönetim verimliliği ve yönetim becerisi oranlarını kullanmışlardır. Sonuçta; rasyo analizine göre Shajalal İslam Bankasının diğer bankalara göre performansının daha iyi olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca bankaların etkinliği açısından bakıldığında bütün bankaların etkinliklerinde iyileşme olduğunu, First Security İslam Bankasının etkinliğinin daha iyi olduğunu göstermişlerdir.

Firdaus ve Hosen (2013), 2010 2. çeyrek- 2012 4. çeyrek dönemlerinde Endonezya'daki katılım bankalarının etkinliğini ölçmek için iki aşamalı veri zarflama analizi ve Tobit Model metodu kullanmışlardır. Girdi olarak toplam varlıklar, personel giderleri ve tüketici fonları, çıktı olarak kâr payı gelirleri ve faaliyet gelirleri değişkeni kullanmışlardır. Sonuçta; katılım bankalarının henüz

optimum etkinlik düzeyi seviyesine ulaşamadığını, tüm değişkenlerin önemli etkisinin olmadığını ya da bazı değişkenlerin gerçek etkiyi göstermediğini savunmuşlardır.

Ada ve Dalkılıç (2014), 2009-2011 döneminde Malezya ve Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının etkinliklerini ve verimliliklerini ölçmüşlerdir. Çalışmada veri zarflama analizi kullanarak, girdi olarak toplam varlıklar ve toplam öz kaynaklar, çıktı olarak toplam fonlar ve dönem net kârı/zararını kullanmışlardır. Sonuçta; 2009 yılı hariç Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının ölçek etkinliklerinin ortalamasının düşük olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca yıllar itibari ile Türkiye’deki katılım bankalarının verimliliklerinin düştüğünü, Malezya’daki katılım bankalarının genel olarak verimliliklerinin arttığını göstermişlerdir.

Ayrıçay, Yardımcıoğlu ve Demir (2014), 2006-2011 döneminde Türkiye’de faaliyette bulunan katılım bankalarının ve mevduat bankalarının finansal performanslarını incelemiştir. Çalışmada oran analizi kullanmışlardır. Performansın incelenmesi için likidite oranları, kârlılık ve gelir-gider oranları, verimlilik oranları ile risk ve sermaye yeterlilik oranlarını kullanarak, likidite yeterliliği bakımından katılım bankalarının mevduat bankalarına göre daha iyi bir düzeyde olduğu sonucuna varmışlardır. Katılım bankalarının daha az riskli olduklarını ifade etmişlerdir. Verimlilik oranları bakımından ise, katılım bankalarının mevduat bankalarına oranla daha fazla artış gösterdiğini ortaya koymuşlardır.

Gümüş ve Nalbantoğlu (2015), Türkiye’de faaliyet gösteren Kamu, Yerli Özel, Yabancı ve Katılım Bankalarının 2002-2013 yılları arasındaki performansını CAMELS analiz yöntemiyle karşılaştırmalı olarak değerlendirmişlerdir. Performans ölçümünde sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, yönetim kalitesi, kârlılık, likidite ve piyasa riskine duyarlılık değişkenleri kullanmışlardır. Sonuç olarak, yerli özel sermayeli bankaların yönetim kalitesi ve kârlılıkta göstermiş oldukları olumlu performanstan dolayı en yüksek puana sahip olduklarını belirtmişlerdir. Katılım bankalarının faizsiz enstrümanlar kullanım zorunluğu ve sermayelerinin banka gruplarına nispeten zayıf kalması nedeniyle performansının düşük olduğunu belirtmişlerdir. Fakat piyasa riskine duyarlılıkta ise katılım bankalarının ve yabancı bankaların başarılı bir bilanço yönettiklerini göstermişlerdir.

Toraman, Ata ve Buğan (2015), mevduat ve katılım bankalarının, 2006-2014 yılları arasındaki finansal oranlardan yararlanarak karşılaştırmalı performanslarını incelemiştir. Analizde dinamik panel veri analizi ve t-testini kullanmış olup bağımlı değişken olarak, aktif kârlılığı, bağımsız değişkenler olarak, aktif büyüklüğü, likidite, operasyonel etkinlik, sermaye yeterliliği ve kredi kalitesini kullanmışlardır. Sonuçta; t-testinde, katılım bankalarının toplam aktif ve likit aktif büyüklüklerin mevduat bankalarından daha düşük olduğunu, sermaye yeterliliği bakımından ise mevduat bankalarının katılım bankalarına göre daha güçlü bir yapıda olduğunu göstermişlerdir. Panel veri analiz sonucunda aktif büyüklüğü ile aktif kârlılığı arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuş fakat istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ve likidite ile de anlamlı bir ilişki bulunmadığını göstermişlerdir. Operasyonel etkinliği temsil eden net faiz marjı ile aktif kârlılığı arasında pozitif yönlü ve %5 seviyesinde anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Kredi kalitesi göstergesi olarak kullanılan oran ile aktif kârlılığı arasında beklenildiği gibi negatif ve %1 seviyesinde anlamlı bir ilişki ve sermaye yeterliliğinin göstergesi olan oran ile aktif kârlılığı arasında pozitif yönlü ve %5 seviyesinde anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

Doğan (2015), Gri İlişkisel Analiz (GİA) yöntemini kullanarak 2012-2014 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal performans karşılaştırılmasını yapmıştır. Veri olarak sermaye yeterliliği, kârlılık, likidite, bilanço yapısı ve aktif yapısı değişkenlerini kullanmıştır. Analiz sonucunda, Albaraka Türk’ün finansal performansının en yüksek Bank Asya’nın ise en düşük olduğunu göstermiştir. Ayrıca, varlık kârlılığı yüksek olan bir katılım bankasının finansal performansının da yüksek olabileceğini vurgulamıştır.

Görüş ve Özgür (2016), banka içi faktörlerin Türkiye’deki katılım bankalarının kârlılıkları üzerindeki etkilerinin tahmin edilebilmesini amaçlamışlardır. 2006 yılı birinci ay ve 2016 yılı ikinci ay dönemleri arası aylık verilerini kullanmışlardır. Türkiye’deki beş katılım bankası olan, Albaraka Türk, Bank Asya, Kuveyt Türk, Türkiye Finans ve Ziraat Katılım Bankalarının toplulaştırılmış verilerini kullanmışlardır. Bağımlı değişken olarak aktif kârlılığı (ROA) bağımsız değişken olarak öz sermayenin toplam varlıklara oranı (ETA), kredi kalitesi (LQ), kredilerin toplam varlıklara oranı (LTA), net faiz marjı (NIM), faaliyet giderlerinin toplam varlıklara oranı (OETA), pazar payı (MS), ve

faiz dışı gelirin toplam varlıklara oranı (NII) kullanmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, ETA, NIM ve MS'nin aktif kârlılığı üzerindeki etkilerini pozitif ve anlamlı bulmuşlardır.

Kevser (2021), yaptığı çalışmada, Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan 12 adet bankanın 2013-2018 dönemi, finansal performansını karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Araştırmada sermaye yeterlilik, kârlılık, aktif kalitesi, likidite ve gelir-gider yapısı oranlarından oluşan 13 adet finansal oran kullanarak kamu bankalarının, özel bankaların, yabancı bankaların ve katılım bankalarının finansal performansını ölçmüştür. Sonuçlara göre, sermaye yeterliliğinde özel bankaların, kârlılıkta kamu bankalarının daha iyi performans sergilediği, katılım bankalarının takipteki net kredilerinin toplam aktiflere oranını yüksek, aynı zamanda TP likit aktiflerinin toplam aktiflere oranını ise düşük bulmuştur. Net faiz gelirlerinin toplam aktiflere oranında ise en başarılı performansı yabancı bankaların gösterdiğini savunmuştur.

6. TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN ALTI KATILIM BANKASI İÇİN ORAN ANALİZİ KULLANILARAK PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASINA YÖNELİK BİR UYGULAMA

Literatür incelendiğinde katılım bankaları, mevduat ya da diğer banka türleri ile karşılaştırılmasının çoğunlukta olduğu görülmüştür. Ülkemizde halen faaliyette bulunan altı katılım bankasının (Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası ve Türkiye Emlak Katılım Bankası) birbirleri arasında bir performans kıyaslamasının yapılacağı bu çalışma ile literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu sebeple çalışmada kullanılan oranlar hakkında kısaca bilgi verilmiştir:

Oran analizinde özellikle finansal analizlerde büyük ölçüde yararlanılmaktadır. Mali tablolarda yer alan iki kalem arasındaki basit ilişkilerin matematiksel olarak ifade edilebilmesi açısından önemlidir. Finansal değerlendirmelerde oran analizi yapılırken, oranların teker teker karşılaştırılması yapılır (Başkaya ve Avcı, 2011: 84).

Mali tabloların analizinde yaygın olarak kullanılan tekniklerden biri oran analizi yöntemidir. Oranlar mali tablolar içinde yer alan iki kalem arasındaki ilişkinin matematiksel olarak ifadesidir (Çabuk ve Lazol, 2012: 199).

Bu analiz tekniğinde finansal tablolardaki kalemler arasındaki anlamlı ilişkiler birbirinin yüzdesi veya katı olarak belirtilmektedir. Rasyo yöntemi ile analiz olarak da adlandırılan bu yöntemde hesap veya hesap grupları arasında matematiksel ilişki kurularak işletmenin mali, ekonomik yapısı, karlılık ve çalışma durumu hakkında bilgi edinilmeye çalışılmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2007: 640)

Oranlar, geniş anlamda iki sayı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Mali analizler bakımından oranlar bilanço ve gelir tablolarında yer alan kalemler arasında ilişkilendirilmektedir. Tek başına fazla bir anlam belirtmeyen hesap grupları ve mali tablolara ilişkin kalemler oranlar yoluyla daha da anlamlı hale gelmektedir (Yalkın, 1981: 100). Oranlar ve yüzdeler, analistlere geleceğe yönelik tahminlerde bulunma konusunda yardımcı olmaktadır. Kredi veren kurumlara işletmenin vadesi gelmiş mali yükümlülüklerini karşılayabileceği konusunda bilgiler verip, ortaklara yaptıkları yatırımlarda belirli bir artış olup olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak, işletmelerin mali yapılarını açıklamaktadır (Çetiner, 2000: 138).

Sermaye Yeterlilik Oranları: Bu oran, banka sermayesinin toplam pozisyonuna odaklanır ve mevduat sahiplerinin bir bankanın maruz kaldığı olası kayıplardan korur (Nimalathan, 2008: 142). Bankacılık kanununda risklere maruz kalınması sebebiyle ortaya çıkabilecek zararlara karşı yeterli seviyede kaynak bulundurulması sermaye yeterliliğini belirtmektedir (Akgüç, 2012: 459). Sermaye yeterliliği, bankaların finansal gücünün ölçülmesini ifade etmektedir. Sermaye yeterliliği standart oranı, bankaların görevlerinin yerine getirilmesi, piyasa, kredi ve operasyonel risk gibi risklere karşı kapasitesini tespit eden orandır. Sermaye yeterliliği oranı, bankaların risk oluşturan varlıklarına destek olmak amacıyla ne kadar sermayeye sahip olunması gerektiğinin ölçüsünü belirtmektedir. Bankalar faaliyetlerini devam ettirebilmeleri ve büyüme göstermeleri için sermaye kaynaklarını verimli olarak kullanmaları gerekmektedir. Sermaye yeterliliği oranı, bankaların finansal başarısızlıkları ile negatif bir ilişkiye sahip olup, finansal güvenilirlikleri açısından pozitif bir ilişkisi söz konusudur. Bu bakımdan bankanın sermaye yeterlilik oranının yüksek olması veya sermaye yapısındaki gücü, olası

risklere karşı finansal sisteminin güçlülüğünün ve muhtemel finansal başarısızlık riskinin düşük olduğunun belirtisidir. Bankaların yeterli seviyede sermayeye sahip olması bankaların devamlılığı açısından önem taşımaktadır (Güney ve Ilgın, 2016: 307).

Aktif Kalitesi Oranları: Bankacılıkta aktif değerlerin azalması sonucu belirli bir risk oluşturmaktadır. Bankacılık sektöründe, bankalara faiz yükü oluşturan yabancı kaynakların toplam banka kaynaklarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla öz kaynak payının daha az olması, pasiflerin esnekliğini düşürmektedir (Akgüç, 2012: 521). Aktif kalitesi ile bankaların varlık kalitesi incelenmektedir. Bilanço işlemlerinin haricinde yatırım portföyleri ve kredi risklerinin beraberinde getirdiği potansiyel ve mevcut kredi riskini, sahip olunan gayrimenkuller ve diğer varlıkların kalitesini göstermektedir. Yönetimin kredi risklerini ölçme, tanımlama, kontrol etme ve izleme yeteneği de bu bileşen içinde değerlendirilmektedir (Sakarya, 2010: 14). Aktif kalitesi, bankaların varlıklarının risk seviyesini ve mali gücünün oranını belirtmektedir. Bunun yanında bu bileşen, bankaların mevcut durumunu ve gelecek zamandaki finansal kapasitesinin değerlendirilmesinde önemlidir. Bankaların aktif kalemler içindeki kredilerin payının fazlalığından dolayı aktif kalitesini değerlendirmek için kullanılan kriterlerin birçoğu kredilerin kalitelerinin ölçülmesinde kullanılmaktadır (Güney ve Ilgın, 2016: 307).

Yönetim Kalitesi Oranları: Yönetim, bankanın düzgün işleyişinin riskleri ele almasını ve yönetimi kalitesini kontrol altına almasını sağlayacak kararları veren mekanizmayı oluşturmaktadır. Yönetimin kalitesi doğru yönetim ve sorunsuz işleyiş için önemlidir (Christopoulos, Mylonakis ve Diktapanidis, 2011: 12). Yönetim kalitesi, yönetsel performans ve kapasiteyi ifade etmektedir. Bu bileşenin yardımıyla yönetim ve yönetim kurulu kendi görev ve sorumluluklarıyla ilgili olarak kurumun faaliyetlerine ilişkin riskleri ölçme, izleme, tanımlama, kontrol etme ve kurumun yasa ve yönetmeliklere uygun olarak verimli ve güvenli çalışmasını sağlayabilme kapasitesi tespit edilmektedir (Çağıl ve Mukhtarov, 2014: 84). Bankalarda yönetim kalitesi yalnız mali performanslara bağlı değildir. Yönetim kalitesi, yönetim uzmanlığı ve eğitim derecesi konuları gibi geniş bir alanı olan bileşendir. Bu sebeple, bu bileşeni başka bileşenlerle karşılaştırılması yapıldığında, değerlendirilmesi ve ölçümü en zor olan bileşendir. Diğer bileşenler mali tablolardan kolayca elde edilebilirken, yönetim kalitesi bileşenin somut verilerle sağlanmasında zorluk yaşanmaktadır. Bankalarda yönetim kalitesi, günlük operasyonel faaliyetlerin devam ettirilmesi, kârlılığın elde edilmesi, mevduat sahiplerinin haklarının dikkate alınması, bankacılık sistemindeki kanunlara ve düzenlemelere uygun olarak güvenilir ve verimli bir biçimde faaliyetlerini devam ettirebilmeleri ile değerlendirilebilmektedir. Bankaların yönetim konusundaki kapasitesini belirten bu bileşen, bankaların faaliyetleri sonucunda meydana gelen riskleri ölçme, tespit etme ve kontrol etmede bankaların rollerini ve yeteneklerini göstermektedir (Güney ve Ilgın, 2016: 308).

Kârlılık Oranları: Kârlılık oranlarının hesaplanması için genelde gelir tablosu kalemleri bilanço kalemlerine bölünerek belirlenmektedir. Gelir tablolarının dönemsel dinamik bir tablo olmasına karşın, bilançonun da belirli bir zamandaki durumlarını belirten statik bir tablo olması karşılaştırmaları anlamsız hale getirmektedir. Bu bakımdan karşılaştırmaların daha anlamlı hale gelebilmesi için bilançonun da gelir tablosunda olduğu gibi dönemsel durumuna getirilerek kalemlerin dönemsel ortalamaları kullanılması gerekli görülmektedir (Akgüç, 2012: 532). Bir bankanın güçlü kârlılık ve gelir profili, mevcut ve gelecekteki operasyonları destekleme yeteneğini yansıtmaktadır. Yani bu durum yeterli bir sermaye tabanı oluşturarak, genişlemeyi finanse ederek ve hissedarlarına yeterli temettü ödeyerek kayıplarını karşılayacak kapasiteyi belirler (Nimalathanan, 2008: 142). Kazançlardaki kalitenin azalmasına, olağanüstü kazançlara olan fazla bağımlılık, beklenmeyen olaylar ve verimli olmayan vergi etkisi gibi konular sebep olmaktadır (Çağıl ve Mukhtarov, 2014: 82).

Likidite Oranları: Likidite değerlendirmesinde, bankanın mevcut likidite durumu, üstlendiği yükümlülükler göre dikkate alınmaktadır. Aynı zamanda bankanın finansman kaynaklarındaki değişikliklerle uğraşma becerisini ve varlıklarının hızlı bir şekilde tasfiyesini gerçekleştiren piyasa koşullarındaki değişiklikleri mümkün olan en az zararla test etmektedir (Christopoulos vd., 2011: 13). Bankacılık sektöründe likidite, talep edilmiş fonları normal maliyetlerle karşılamaktadır. Likidite yönetiminde iki önemli husus vardır. Bunlardan birincisi bankanın devamlı likidite fazlası veya açığı olmasıdır. Bu durum likidite arzı ve talebinin birbirlerine eşit olmamasıyla ifade edilmektedir. Genellikle mevduat bankalarında, likidite talepleri kolaylıkla karşılanabilmesi için kaynaklar en likid

varlıklara bağlanmaktadır. Bu durum bankaların kârlılığını negatif yönde etkilemektedir. Tersine bir durum söz konusu ise bankalar fon taleplerini daha yüksek maliyetli karşılamak zorunda kalacaklardır. Dolayısıyla bankalar likidite ve kârlılık arasında dengeyi sağlamaları gerekecektir. Bu bileşen bankaların likidite hareketlerini incelemek ve ölçmek için kullanılmaktadır (Aytekin ve Sakarya, 2013: 36).

Piyasa Riskine Duyarlılık Oranları: Duyarlılık, piyasa riskini esas olarak, emtia fiyatındaki, faiz oranlarındaki, döviz kurundaki, sabit varlıklardaki olumsuz değişimlere ve yönetimin bu riskleri belirleme ve kontrol etme yeteneğine dayalı olarak değerlendirmektir (Babar ve Zeb, 2011: 24). Bu bileşen ile bankanın mal fiyatlarında, faiz oranlarında, hisse senedi fiyatlarında, kurlardaki değişimlerin neden olduğu piyasa riskine duyarlılığı incelenmektedir (Türker Kaya, 2001: 5). Bankaların sermayesinde ya da kazançlarında olumsuz etkiye neden olabilecek, kurlarda, hisse senedi fiyatlarında, mal fiyatlarında ve faiz oranlarındaki değişimlerden kaynaklanan piyasa riskine duyarlılığı ifade etmektedir. Bu bileşen değerlendirildiğinde yönetimin piyasa risklerini ölçme, tespit etme, kontrol etme ve izleme becerisi, kurum faaliyetlerin türü, büyüklüğü, karmaşıklığı ve maruz kalınan piyasa riskleri derecesiyle bağlantılı olarak sermaye kazançları ve yeterliliğinin dikkate alınması gerekliliği söz konusudur (Çağıl ve Mukhtarov, 2014: 82).

6.1. Araştırmanın Amacı

Türkiye’de faaliyet gösteren Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası ve Türkiye Emlak Katılım Bankası olmak üzere, altı katılım bankasının 01 Ocak 2019- 31 Aralık 2019 hesap dönemine ait konsolide finansal tablolar ve bağımsız denetim raporları ile konsolide kar/ zarar tabloları kullanılarak, sermaye yeterlilik, aktif kalitesi, yönetim kalitesi, kârlılık, likidite ve piyasa riskine duyarlılık oranlarının hesaplanması ile verilerin karşılaştırılması yapılarak, bankaların oranlar bazında performanslarının değerlendirilmesi yapılarak, literatüre katkısı amaçlanmıştır.

6.2. Veri Seti ve Örneklem

Türkiye Katılım Bankaları Birliği’nin resmî web sitesinden ve Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası ve Türkiye Emlak Katılım Bankası’nın resmî web sitesinden analiz için gerekli finansal tablolar ve bağımsız denetim raporları ile konsolide kar/ zarar tablolarında yer alan veriler kullanılmıştır.

Türkiye’de halen mevcut, altı (6) katılım bankasının 2019 yılı verileri kullanılarak, otuz sekiz (38) oranın (Tablo 2) hesaplanması yapılmıştır. Hesaplanan bu oran değerleri ve ortalamalar Tablo 3’te gösterilmiştir.

6.3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Analiz sonucunda elde edilen bulguların yanı sıra birtakım kısıtlamalar da mevcuttur. Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren altı (6) katılım bankasının dahil edilmiş olması ve 2019 yılı faaliyet dönemine ait verilerin incelenmesi temel kısıtları oluşturmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda daha fazla banka ve finansal oran sayısının artırılması ile yazın güçlendirilebilir.

6.4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, katılım bankalarının finansal ve yönetsel performans değerlendirme oranlarını içeren altı bileşenden oluşan oranlardan faydalanılarak, oran analizi yöntemi ile performansları değerlendirilmiştir. Bankaların performans değerlendirmelerinde sermaye yapısı, aktif kalitesi, yönetim yeterliliği, karlılık durumu, likidite ve piyasa risk oranları göz önünde bulundurulmuştur.

Öncelikle oranlar tablo haline getirilerek, kolaylık olması amacıyla, oran kodları oluşturulmuştur. Aşağıda oranlar ve kodları gösterilmiştir.

Tablo 2. Performans Oranları ve Oran Kodları

PERFORMANS ORANLARI	Oran Kodu
SERMAYE YETERLİLİK ORANLARI	
1- ÖZKAYNAKLAR/ TOPLAM AKTİFLER	S1
2- (ÖZKAYNAKLAR- DURAN AKTİFLER)/ TOPLAM AKTİFLER	S2
3- ÖZKAYNAKLAR/ (MEVDUAT+ MEVDUAT DIŞI KAYNAKLAR)	S3
4- NET DÖNEM KARI/ TOPLAM AKTİFLER	S4
5- NET ÇALIŞMA SERMAYESİ/ TOPLAM AKTİFLER	S5
AKTİF KALİTESİ ORANLARI	
1- DURAN AKTİFLER/ TOPLAM AKTİFLER	A1
2- FİNANSAL VARLIKLAR NET/ TOPLAM AKTİFLER	A2
3- TOPLAM VERİLEN KREDİLER/ TOPLAM MEVDUAT	A3
4- TOPLAM VERİLEN KREDİLER/ TOPLAM AKTİFLER	A4
5- TOPLAM KREDİLER VE ALACAKLAR/ TOPLAM AKTİFLER	A5
6- TOPLAM KREDİLER VE ALACAKLAR/ TOPLAM MEVDUAT	A6
7- TOPLAM ALINAN KREDİLER/ TOPLAM PASİFLER	A7
YÖNETİM YETERLİLİĞİ ORANLARI	
1- ŞUBE BAŞINA NET KAR= NET KAR/ ŞUBE SAYISI	Y1
2- DİĞER FAALİYET GİDERLERİ/ TOPLAM AKTİFLER	Y2
3- TOPLAM FAALİYET GELİRLERİ NET/ TOPLAM AKTİFLER	Y3
4- (PERSONEL GİDERLERİ+ KIDEM TAZMİNATI)/ TOPLAM AKTİFLER	Y4
5-KAR PAYI DIŞI GELİRLER NET/ TOPLAM AKTİFLER	Y5
6- KAR PAYI DIŞI GELİRLER NET/ DİĞER FAALİYET GİDERLERİ	Y6
KARLILIK ORANLARI	
1- NET DÖNEM KARI (ZARARI)/ ÖZKAYNAKLAR	K1
2- NET DÖNEM KARI (ZARARI)/ TOPLAM AKTİFLER	K2
3- NET DÖNEM KARI (ZARARI)/ ÖDENMİŞ SERMAYE	K3
4- TOPLAM GELİRLER/ TOPLAM GİDERLER	K4
5- ÖZEL KARŞILIKLAR SONRASI NET KAR PAYI GELİRLERİ/ TOPLAM AKTİFLER	K5
6- KAR PAYI GELİRLERİ/ KAR PAYI GİDERLERİ	K6
7- KAR PAYI DIŞI GELİRLER/ KAR PAYI DIŞI GİDERLER	K7
8- VERGİ ÖNCESİ KAR/ TOPLAM AKTİFLER	K8
LİKİDİTE ORANLARI	
1- LİKİT AKTİFLER/ TOPLAM AKTİFLER	L1
2- LİKİT AKTİFLER/ KISA VADELİ YÜKÜMLÜLÜKLER (VADESİZ VE 1 AY VADELİ)	L2
3- LİKİT AKTİFLER/ MEVDUAT+ MEVDUAT DIŞI KAYNAKLAR	L3
4- TP LİKİT AKTİFLER/ TOPLAM AKTİFLER	L4
5- YP LİKİT AKTİFLER/ YP PASİFLER	L5

PİYASA RİSKİNE DUYARLILIK ORANLARI	
1- KAR PAYI GELİRLERİ/ TOPLAM AKTİFLER	P1
2- YP AKTİFLER/ YP PASİFLER	P2
3- YP AKTİFLER/ TOPLAM AKTİFLER	P3
4- TP AKTİFLER/ TOPLAM AKTİFLER	P4
5- TP KREDİLER VE ALACAKLAR/ TOPLAM KREDİLER VE ALACAKLAR	P5
6- KAR PAYI GİDERLERİ/ TOPLAM GİDERLER	P6
7- KAR PAYI DIŞI GELİRLER / TOPLAM AKTİFLER	P7

Ardından, 01 Ocak 2019- 31 Aralık 2019 hesap dönemine ait konsolide finansal tablolar ve bağımsız denetim raporları ile konsolide kar/ zarar tabloları kullanılarak altı bileşenden oluşan oranların hesaplanması yapılmıştır.

Tablo 2’de, performans oranlarının her banka için ayrı ayrı hesaplanmasından sonra;

Banka bazında S kodlu oranların ortalaması hesaplanmıştır. Bankaların S oranları ortalamaları kullanılarak, S oran ortalaması sonucuna ulaşılmıştır.

Banka bazında A kodlu oranların ortalaması hesaplanmıştır. Bankaların A oranları ortalamaları kullanılarak, A oran ortalaması sonucuna ulaşılmıştır.

Banka bazında Y kodlu oranların ortalaması hesaplanmıştır. Bankaların Y oranları ortalamaları kullanılarak, Y oran ortalaması sonucuna ulaşılmıştır.

Banka bazında K kodlu oranların ortalaması hesaplanmıştır. Bankaların K oranları ortalamaları kullanılarak, K oran ortalaması sonucuna ulaşılmıştır.

Banka bazında L kodlu oranların ortalaması hesaplanmıştır. Bankaların L oranları ortalamaları kullanılarak, L oran ortalaması sonucuna ulaşılmıştır.

Banka bazında P kodlu oranların ortalaması hesaplanmıştır. Bankaların P oranları ortalamaları kullanılarak, P oran ortalaması sonucuna ulaşılmıştır.

Oran ortalaması üzerinde kalan banka ortalamasının performansının istendik ve iyi, ortalamanın altında kalan banka ortalamasının istenilmeyen yani düşük olduğu ifade edilmektedir.

Aşağıdaki Tablo 3’te; Tablo 2’de yer alan oranların her banka için ayrı ayrı hesaplanması yapılmıştır (örneğin S1, S2, ..., S5). Ardından her banka için banka oran ortalaması bulunmuştur. Banka oran ortalamalarının aritmetik ortalaması ile oran ortalaması sonucuna ulaşılmıştır (örneğin S oran ortalaması). Tüm işlemler her oran kodu için hesaplanmıştır.

Tablo 3. Oran Değerleri ve Ortalamalar

Oran Kodu	Albaraka Türk Katılım	Kuveyt Türk Katılım	Türkiye Finans katılım	Vakıf Katılım	Ziraat Katılım	Emlak Katılım	S Oran Ortalaması
S1	0,0783	0,06351	0,0927	0,0647	0,0870	0,1260	
S2	-0,0032	0,02881	0,0386	0,0386	0,0695	0,0717	
S3	0,0904	0,07111	0,1089	0,0717	0,0992	0,1679	
S4	0,0019	0,01049	0,0072	0,0107	0,0142	0,0048	
S5	0,0524	0,07221	0,0951	0,0709	0,1049	0,1956	
Banka Oran Ortalaması	0,0440	0,0492	0,0685	0,0513	0,0750	0,1132	0,0669
Oran Kodu							A Oran Ortalaması

Katılım Bankalarına Genel Bakış ve Geleneksel Performans Değerleme Yöntemi Olarak Oran Analizi Uygulaması

A1	0,0816	0,0347	0,0541	0,0261	0,0175	0,0543	
A2	0,3018	0,4059	0,3381	0,3534	0,1708	0,2101	
A3	0,7710	0,6488	0,8175	0,8099	1,0177	0,9627	
A4	0,5952	0,5358	0,6261	0,6128	0,7119	0,6173	
A5	0,6167	0,5594	0,6078	0,6205	0,8117	0,7356	
A6	0,7988	0,6774	0,7936	0,8201	1,1603	1,1470	
A7	0,0267	0,0316	0,0287	0,0177	0,0233	0,1160	
Banka Oran Ortalaması	0,4559	0,4134	0,4666	0,4658	0,5591	0,5490	0,4850
Oran Kodu							
Y1	420,7783	2571,0206	1217,5129	3130,2115	5556,2903	4089,0000	
Y2	0,0101	0,0092	0,0112	0,0077	0,0066	0,0079	Y Oran Ortalaması
Y3	0,0407	0,0578	0,0559	0,0459	0,0465	0,0297	
Y4	0,0131	0,0102	0,0101	0,0079	0,0050	0,0080	
Y5	0,0243	0,0244	0,0187	0,0235	0,0094	0,0062	
Y6	2,4112	2,6616	1,6755	3,0406	1,4129	0,7870	
Banka Oran Ortalaması	70,5463	428,9640	203,2141	522,2229	926,2951	681,6398	472,1470
Oran Kodu							
K1	0,0240	0,1652	0,0780	0,1659	0,1632	0,0385	
K2	0,0019	0,0105	0,0072	0,0107	0,0142	0,0048	
K3	0,1075	0,2805	0,1452	0,3192	0,2953	0,0600	K Oran Ortalaması
K4	1,5291	2,0450	1,7478	1,6242	1,5953	1,7065	
K5	0,0011	0,0081	0,0117	0,0067	0,0217	0,0149	
K6	1,3436	1,8936	1,7645	1,4194	1,6151	2,0259	
K7	1,0222	1,4768	0,8089	1,2081	0,5554	0,3900	
K8	0,0024	0,0133	0,0091	0,0146	0,0194	0,0050	
Banka Oran Ortalaması	0,5040	0,7366	0,5716	0,5961	0,5349	0,5307	0,5790
Oran Kodu							
L1	0,2520	0,2501	0,2243	0,1611	0,1047	0,1019	
L2	0,3609	0,3344	0,3048	0,2487	0,2059	0,1667	L Oran Ortalaması
L3	0,2910	0,2801	0,2637	0,1784	0,1193	0,1359	
L4	0,0489	0,0167	0,0114	0,0042	0,0029	0,0082	
L5	0,3681	0,4075	0,3873	0,3269	0,2283	0,1677	
Banka Oran Ortalaması	0,2642	0,2578	0,2383	0,1839	0,1322	0,1161	0,1987
Oran Kodu							
P1	0,0643	0,0707	0,0858	0,0759	0,0988	0,0463	
P2	0,9539	1,0930	0,9841	1,1609	0,9626	1,0009	
P3	0,5262	0,6261	0,5410	0,5573	0,4294	0,5597	P Oran Ortalaması
P4	0,4738	0,3739	0,4590	0,4427	0,5706	0,4403	
P5	0,5355	0,5442	0,6193	0,5613	0,6095	0,4797	
P6	0,8263	0,8029	0,8131	0,8737	0,9022	0,7422	
P7	0,0243	0,0244	0,0187	0,0235	0,0094	0,0062	
Banka Oran Ortalaması	0,4863	0,5050	0,5030	0,5279	0,5118	0,4679	0,5003

7. SONUÇ

Yapılan hesaplamalar neticesinde;

S Oran Ortalamasının değerinin **0,0669** olduğu görülmüştür. Türkiye Finans Katılım Bankası'nın S Oran Ortalamasının 0,0685, Ziraat Katılım Bankası'nın S Oran Ortalamasının 0,0750 ve Emlak Katılım Bankası'nın S Oran Ortalamasının 0,1132 değerleri ile ortalamanın üzerinde olduğu ve iyi performans gösterdikleri görülmüştür.

Albaraka Türk Katılım Bankası'nın S Oran Ortalamasının 0,0440, Kuveyt Türk Katılım Bankası'nın S Oran Ortalamasının 0,0492 ve Vakıf Katılım Bankası'nın S Oran Ortalamasının 0,0513 değerleri ile ortalamanın altında kaldıkları ve iyi performans sergileyemedikleri görülmüştür.

A Oran Ortalamasının değerinin **0,4850** olduğu görülmüştür. Emlak Katılım Bankası'nın A Oran Ortalamasının 0,5490 ve Ziraat Katılım Bankası'nın A Oran Ortalamasının 0,5591 değerleri ile ortalamanın üzerinde olduğu ve iyi performans gösterdikleri görülmüştür.

Kuveyt Türk Katılım Bankası'nın A Oran Ortalamasının 0,4134, Albaraka Türk Katılım Bankası'nın A Oran Ortalamasının 0,4559, Vakıf Katılım Bankası'nın A Oran Ortalamasının 0,4658 ve Türkiye Finans Katılım Bankası'nın A Oran Ortalamasının 0,4666 değerleri ile ortalamanın altında kaldıkları ve iyi performans sergileyemedikleri görülmüştür.

Y Oran Ortalamasının değerinin **472,1470** olduğu görülmüştür. Vakıf Katılım Bankası'nın Y Oran Ortalamasının 522,2229, Emlak Katılım Bankası'nın Y Oran Ortalamasının 681,6398 ve Ziraat Katılım Bankası'nın Y Oran Ortalamasının 926,2961 değerleri ile ortalamanın üzerinde olduğu ve iyi performans gösterdikleri görülmüştür.

Albaraka Türk Katılım Bankası'nın Y Oran Ortalamasının 70,5463, Türkiye Finans Katılım Bankası'nın Y Oran Ortalamasının 203,2141 ve Kuveyt Türk Katılım Bankası'nın Y Oran Ortalamasının 428,9640 değerleri ile ortalamanın altında kaldıkları ve iyi performans sergileyemedikleri görülmüştür.

K Oran Ortalamasının değerinin **0,5790** olduğu görülmüştür. Vakıf Katılım Bankası'nın K Oran Ortalamasının 0,5961 ve Kuveyt Türk Katılım Bankası'nın K Oran Ortalamasının 0,7366 değerleri ile ortalamanın üzerinde olduğu ve iyi performans gösterdikleri görülmüştür.

Albaraka Türk Katılım Bankası'nın K Oran Ortalamasının 0,5040, Emlak Katılım Bankası'nın K Oran Ortalamasının 0,5307, Ziraat Katılım Bankası'nın K Oran Ortalamasının 0,5349 ve Türkiye Finans Katılım Bankası'nın K Oran Ortalamasının 0,5716 değerleri ile ortalamanın altında kaldıkları ve iyi performans sergileyemedikleri görülmüştür.

L Oran Ortalamasının değerinin **0,1987** olduğu görülmüştür. Türkiye Finans Katılım Bankası'nın L Oran Ortalamasının 0,2383, Kuveyt Türk Katılım Bankası'nın L Oran Ortalamasının 0,2578 ve Albaraka Türk Katılım Bankası'nın L Oran Ortalamasının 0,2642 değerleri ile ortalamanın üzerinde olduğu ve iyi performans gösterdikleri görülmüştür.

Emlak Katılım Bankası'nın L Oran Ortalamasının 0,1161, Ziraat Katılım Bankası'nın L Oran Ortalamasının 0,1322 ve Vakıf Katılım Bankası'nın L Oran Ortalamasının 0,1839 değerleri ile ortalamanın altında kaldıkları ve iyi performans sergileyemedikleri görülmüştür.

P Oran Ortalamasının değerinin **0,5003** olduğu görülmüştür. Türkiye Finans Katılım Bankası'nın P Oran Ortalamasının 0,5030, Kuveyt Türk Katılım Bankası'nın P Oran Ortalamasının 0,5050, Ziraat Katılım Bankası'nın P Oran Ortalamasının 0,5118 ve Vakıf Katılım Bankası'nın P Oran Ortalamasının 0,5279 değerleri ile ortalamanın üzerinde olduğu ve iyi performans gösterdikleri görülmüştür.

Emlak Katılım Bankası'nın P Oran Ortalamasının 0,4679 ve Albaraka Türk Katılım Bankası'nın P Oran Ortalamasının 0,4863 değerleri ile ortalamanın altında kaldıkları ve iyi performans sergileyemedikleri görülmüştür.

Gümüş ve Nalbantoğlu'nun 2015 yılında yapmış olduğu, analizde kullanılan finansal oranlar, çalışmada kullanılan oranlarla benzerlik göstermektedir. Çalışmalarında kamu, yerli, özel, yabancı ve

katılım bankalarının performans değerlemesini yapmışlardır. Çalışmada katılım bankaları kendi içinde karşılaştırılarak performans değerlendirilmesi açısından ayrılmaktadır.

Çalışmada kullanılan oranlar yine farklı oranlar eşliğinde kullanılarak, farklı çalışmalarda analiz edilerek değerlendirilebilir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar banka müşterileri ve paydaşlarına fikir verebileceği düşünülmektedir. Yine farklı yöntemlerin kullanılıp geliştirilmesiyle yeni çalışmalar yapılabileceği aşikardır.

KAYNAKÇA

Abduh, M., Hasan: M. and Pananjung, A. G. (2013). Efficiency And Performance of Islamic Banks in Bangladesh. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 30(2), 94-106.

Ada, A. A. ve Dalkılıç, N. (2014). Efficiency Analysis in Islamic Banks: A Study For Malaysia and Turkey. *Journal of Brsa Banking & Financial Markets*, 8(1), 9-33.

Akgüç, Ö. (1992). 100 soruda Türkiye’de Bankacılık. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Akgüç, Ö. (2012). Banka Finansal Tabloların Analizi. İstanbul: Arayış Basım ve Yayıncılık.

Albaraka Türk Katılım Bankası- Hesaplar- Birikimli Katılma Hesabı. <https://www.albaraka.com.tr/birikimli-katilma-hesabi.aspx>. Erişim Tarihi: 04.04.2021.

Alharbi, T., A., (2013). Development of The Islamic Banking System, Determinants of Profitability, and The Performance of Islamic Banks. Doctoral Dissertation, La Trobe University.

Aktepe, İ. E. (2010). İslâm Hukûku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık. Tkbb Kitapları İstanbul: Erkam Matbaası.

Akdoğan, N. ve Tenker, N., (2007). Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri (12. Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara.

Alam, M. N. (2000). Islamic Banking in Bangladesh: A Case Study of IBBL. *International Journal of Islamic Financial Services*, 1(4), 10-29.

Alkheil, M., A., (2012). Ethical Banking and Finance: A Theoretical and Empirical Framework For The Crosscountry and Inter-Bank Analysis of Efficiency, Productivity, and Financial Performance. Doctoral Dissertation, Hohenheim University.

Apak ve Açıköz, A. F. (2011). Türkiye’de Katılım Bankacılığının Bankacılık Sektöründeki Yeri ve Finansal İstikrara Katkısı, *Mufitad Dergisi*, Sayı 1, 70- 85.

Ariff, M., (2014). "Whither Islamic Banking?". *The World Economy*, 37 (6), 733-746.

Ayrıçay, Y., Yardımcıoğlu, M., and Demir, B., (2014). Mevduat ve Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 1-18.

Aytekin, S. ve Sakarya, Ş. (2013). BIST’deki Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının 2001 ve 2008 Finansal Krizleri Çerçevesinde CAMELS Derecelendirme Sistemi ile Değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25-58.

Babar, H. Z. and Zeb, G. (2011). Camels Rating System for Banking Industry in Pakistan, Umea University, Umea School of Business Spring Semester 2011 Master Thesis, Sweden.

Bashir, A. M. (2003). Determinants Of Profitability in Islamic Banks: Some Evidence From The Middle East. *Islamic Economic Studies*, 11(1), 31-57.

Başkaya, D. ve Avcı, A. B. (2011). Veri Zarflama Analizi. Bursa: Dora Basım- Yayın-Dağıtım.

Bayındır, S., (2005). Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Sermaye Ortaklığının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *Usûl İslam Dergisi*, 3 (3), 139-157.

Bayındır, S. (2015). Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları), Süleymaniye Vakfı Yayınları, Yayın No.21, İmak Ofset Basım Yayın, İstanbul.

Billah, M. M., (2007). "Islamic Banking and the Growth of Takaful". In Hassan M. K. And Lewis M. K. "Handbook of Islamic Banking", 401- 418), Edward Elgar Publishing Limited, USA.

Bitar, M., (2014). Banking Regulation, Stability and Efficiency of Islamic Banks: What Works Best? A Comparison With Conventional Banks. Doctoral Dissertation Grenoble University.

Bank Negara Malaysia, (BNM), (2010). Shariah Resolutions İn İslamic Finance. www.bnm.gov.my Erişim Tarihi:2.12.2020 <https://www.islamicfinance.com/wp-content/uploads/2015/01/Shariah-Resolutions-2nd-Edition-En.pdf>

Beki, A., (2005). İslam'da Güncel Ticari Meseleler, Bekke Yayınları, 2. Basım, Kayseri.

Canbaz, M., (2012). Bankacılık Giriş ve İlkeleri. (1. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayıncılık.

Christopoulos, A. G., Mylonakis, J., and Diktapanidis, P. (2011). Could Lehman Brothers' Collapse Be Anticipated? An Examination Using CAMELS Rating System. International Business Research, 11-19.

Çetiner, E. (2000). İşletmelerde Mali Analiz. Ankara. Gazi Kitabevi.

Çabuk, A. ve Lazol, İ. (2012). Mali Tablolar Analizi. Bursa: Ekin Yayınevi.

Çağıl, G. ve Mukhtarov, S. (2014). Azerbaycan Ticari Bankacılık Sektörünün Camels Yöntemi ile Performans Analizi. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 77-94.

Çambel, H. (2017). Katılım Bankaları Tarafından Uygulanan Fon Toplama ve Fon Kullandırma Yöntem ve Esasları, Kaya, F. (Ed.) içinde, Katılım Bankacılığı, İstanbul, Beta Basım, 125-145.

Doğan, M. (2015). Comparison of Financial Performance of Participation Banks in Turkey. Journal of Economics Finance and Accounting, 2 (4), 0-0.

Etab, M., M., (2016). The Internal And External Contingent Factors That Affect The Determination of Profitability in Islamic Banks in Comparison to Conventional Banks in Egypt. Doctoral Dissertation, De Montfort University.

Firdaus, F., and Hosen, M., N., (2013). Efficiency of Islamic Banks Using Two Stage Approach of Data Envelopment Analysis. Bulletin of Monetary, Economics and Banking.

Görüş, M. Ş., and Özgür, Ö. (2016). Türkiye'de İslami Bankaların Kârlılığının Belirleyicileri: Banka İçi Faktör Analizi, Sakarya İktisat Dergisi, 5(2), 1-13.

Güney, S. ve Saka Ilgın, K. (2016). Finansal Krizlerin Bankaların Performanslarına Etkisi: Türk Mevduat Bankalarında Camels Modelinin İncelenmesi ve Örnek Bir Uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 303-331.

Güngören M. (2013). Bir Finansal Enstrüman Olarak Sukuk Katılım Bankalarına Uyum Modellemesi. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Gümüş, F. B. ve Nalbantoğlu, Ö. (2015). Türk Bankacılık Sektörünün Camels Analizi Yöntemiyle 2002-2013 Yılları Arasında Performans Analizi. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), 83- 106.

Hassan, M. K. (2006). The X-Efficiency in Islamic Banks. Islamic Economic Studies, 13(2), 49-78.

Islamic Financial Services Board, (IFSB), (2014). Prospects and Challenges in The Development of Islamic Finance For Bangladesh.

Ismail, F., Shabri Abd. Majid, M., and Rahim, R. A., (2013). Efficiency of Islamic and Conventional Banks in Malaysia. Journal of Financial Reporting and Accounting, 11(1), 92- 107.

Iqbal, M. ve Molyneux, P., (2005). Thirty Years of Islamic Banking: History, Performance, and Prospects, Palgrave Macmillan; 1st ed.

Kalaycı, İ., (2013). Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek? Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 9(19), 51-74.

Kettell, B. (2011). Case Studies in Islamic Banking And Finance. Case Questions & Answers, John Wiley & Sons Ltd, United Kingdom.

Kevser, M. (2021). Banka Türlerinin Karşılaştırmalı Finansal Performans Analizi: Türkiye İçin Ampirik Bir Araştırma. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 23 (1), 61-80.

Khorshid, A. (2004). Islamic Insurance: A Modern Approach To Islamic Banking. Routledge Curzon, New York.

Mirakhor, A., and Zaidi, I., (2007). Profit-and-Loss Sharing Contracts In Islamic Finance. Edward Elgar Publishing.

Moin, M., (2008). Performance of Islamic Banking and Conventional Banking in Pakistan: A Comparative Study. Mater Thesis, University of Skövde, School of Technology and Society.

Nimalathan, B. (2008). A Comparative Study Of Financial Performance Of Banking Sector In Bangladesh – An Application Of Camels Rating System. Annals of University of Bucharest, Economic and Administrative Series, 141-152.

Okumuş, H. Ş., (2005). "Interest-Free Banking in Turkey: a Study of Customer Satisfaction and Bank Selection Criteria". Journal of Economic Cooperation, 26 (4), 51-86.

Omari, O., O., (2011). Measuring Islamic Banks'Efficiency Using Data Envelopment Analysis (Dea) and Financial Ratio Analysis (Fra): The Case of Jordanian Islamic Banks During The Period 2005-2009. Master's Thesis, Yarmouk University.

Öztürk, N., (2011). Para, Banka, Kredi, Ekin Yayıncılık, İstanbul.

Özulucan, A. ve Deran, A. (2009). Katılım Bankacılığı Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması. Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1): 85-108.

Parlakkaya, R. ve Çürük: A., (2011). Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği. Ege Akademik Bakış Dergisi, 11(3), 397-405.

Piccinelli, G., M., (2010) The Provision and Management of Savings: The Client Partner Model. Edward Elgar Publishing.

Qureshi, M. A. and Shaikh, M. (2012). Efficiency of Islamic and Conventional Banks in Pakistan: A Non-Parametric Approach. International Journal of Business and Management, 7(7), 40.

Sakarya, Ş. (2010). Camels Derecelendirme Sistemine Göre İmkb'deki Yerli ve Yabancı Sermayeli Bankaların Karşılaştırmalı Analizi. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 7-21.

Schéele, M. V. (2002). Islamic Banking Law Concept, Practice & Effects, Master Thesis, Faculty of Law University of Lund.

Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (SERPAM), (2013). İslami Finans Kavramı Ürünler, Dünyada ve Türkiye'de Gelişimi ve Geleceği, Araştırma Notları 1. https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/İslami_Finans.pdf

Söyler, İ., (2014). Hukuki ve Mali Boyutlarıyla Sukuk (Kira Sertifikaları). Ankara, Gazi Kitabevi.

Sufian, F. (2007). The Efficiency Of Islamic Banking Industry: A Non-Parametric Analysis With Non-Discretionary Input Variable. Islamic Economic Studies, 14(1-2), 53-78.

Sufian, F., Kamarudin, F. and Noor, N. H. H. M., (2012). Determinants Of Revenue Efficiency In The Malaysian Islamic Banking Sector. Journal Of King Abdulaziz University: Islamic Economics, 25(2), 195-224.

Tiby, A. M. E. (2011). *Islamic Banking: How To Manage Risk and Improve Profitability*. John Wiley & Sons, United Kingdom.

Toraman, C., Ata, H. A. ve Buğan, M. F. (2015). Mevduat ve Katılım Bankalarının Karşılaştırmalı Performans Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 301-310.

Tunç, H. (2010). *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, Nesil Yayınevi, İstanbul.

Tunç, H. (2010). *Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Türker Kaya, Y. (2001), *Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi*, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, MSPD Çalışma Raporları: 2001/6.

Türkiye Katılım Bankalar Birliği., (2015). *Katılım Bankaları 2015*. https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/KATILIM_2015_TR_final.pdf Erişim Tarihi 25.12.2020.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları (TKBB), (2019). *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı*, Yayın No: 12, İstanbul.

T.C. Resmî Gazete, 20 Eylül 2001, Sayı: 24529. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/09/20010920.htm#4> Erişim Tarihi: 04.04.2021.

T.C. Resmî Gazete, 18 Eylül 2018, Sayı: 30569. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181018-2.htm>. Erişim Tarihi: 04.04.2021.

Yanık, R, Sumer, S. (2019). Akademisyenlerin İslami Bankacılık Algısı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1177-1190

Yanpar, A. (2015). *İslami Finans İlkeler, Araçlar ve Kurumlar*. İstanbul, Scala Yayıncılık.

Yudistira, D. (2004). Efficiency In Islamic Banking: An Empirical Analysis Of 18 Banks. *Islamic Economic Studies*, 12 (1), 2- 19.

Ziraat Katılım Bankası, Bireysel- Finansman Ürünleri, <https://www.ziraatkatilim.com.tr/bireysel/finansman-urunleri>. Erişim Tarihi: 05.04.2021.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/muzaraa> Erişim Tarihi: 25.12.2020

<http://www.tkbb.org.tr/banka-genel-bilgileri#1703> Erişim Tarihi: 25.11.2020

<http://www.tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar> Erişim Tarihi: 25.11.2020

<http://www.tkbb.org.tr/tarihce> Erişim Tarihi: 25.11.2020

MUHASEBE MANİPÜLASYONU İLE HİSSE SENEDİ VOLATİLİTESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BORSA İSTANBUL (BİST)'DA BİR UYGULAMA

Suat KARA

Doç.Dr., Balıkesir Üniversitesi, İİBF, UTL Bölümü, Uluslararası Finansman ABD
ssuatkara@gmail.com, ORCID:0000-0001-7818-2551

Şakir SAKARYA

Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD,
sakirsakarya@gmail.com, ORCID:0000-0003-2510-7384

MUHASEBE MANİPÜLASYONU İLE HİSSE SENEDİ VOLATİLİTESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BORSA İSTANBUL (BIST)'DA BİR UYGULAMA

ÖZET

İşletmeler tarafından sunulan finansal tablolar çoğu zaman bu tabloların kullanıcıları tarafından incelenmekte ve yatırım kararı verme sürecinde etkili olmaktadır. Bazı işletmelerin sundukları finansal tablolarındaki bilgiler olması gerektiğinden daha farklı gösterilerek finansal tablo kullanıcılarını yanıltabilmektedir. Dolayısıyla karını artıran ya da artmış gibi gösteren işletmelerin hisse senetlerine olan talepte de artış olabilecektir. Bu amaçla bazı işletmeler finansal performanslarını daha iyi göstermek için muhasebe politikalarında değişikliklere gidebilmektedir. İşletmeler alternatif muhasebe politikaları kullanarak yatırımcıların algılarını çeşitli yönlerde etkilemeye çalışırlar. Yöneticiler yatırımcıları hisse senedi satın almaya ikna edebilmek için çeşitli muhasebe politikaları içinden bilinçli olarak yaptıkları seçimlerle yatırımcıları yanıltarak onlarda kar beklentisi oluşturma çabası içerisine girebilmektedirler. Bu çalışmada, Beneish modeli kullanılarak hisse senetleri BIST'ta işlem gören imalat sanayiindeki işletmelerin manipülasyon yapma eğilimi ile hisse senedi volatilitesi arasındaki ilişki araştırılmıştır. İlgili şirketlerin 2014-2019 yıllarına ait finansal tablolarından elde edilen, manipülasyon ve pay senedi değişimlerine neden olabilecek değişkenler lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda muhasebe manipülasyonuna açık değişkenlerin, hisse senedi getirisi, hisse başına kazanç ve piyasa değeri/defter değeri olabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Manipülasyonu, Volatilité, Hisse Senedi, Beneish Modeli

JEL Sınıflandırma Kodları: F37, G17, M40

A PRACTICE ON BORSA ISTANBUL (BIST) ON THE RELATIONSHIP BETWEEN ACCOUNTING MANIPULATION AND SHARES VOLATILITY

ABSTRACT

Financial statements presented by businesses are often reviewed by the users of these statements and are effective in the investment decision-making process. By showing the information in the financial statements presented by some companies differently than they should be, they can mislead users of financial statements. Therefore, there may be an increase in the demand for the stocks of businesses that increase their profits or appear to have increased. For this purpose, some businesses may make changes in their accounting policies in order to better show their financial performance. Businesses try to influence the perceptions of investors in various ways by using alternative accounting policies. In order to convince investors to buy stocks, managers can make an effort to create profit expectations by misleading investors by making conscious choices among various accounting policies. In this study, using the Beneish model, the relationship between the manipulation tendency of the enterprises in the manufacturing industry whose stocks are traded on the BIST and the stock volatility has been investigated. Variables that may cause manipulation and stock exchange changes obtained from the financial statements of the relevant companies for the years 2014-2019 were analyzed using the logistic regression method. As a result of the analysis, it is concluded that the variables open to accounting manipulation can be stock return, earnings per share and market value / book value.

Keywords: Accounting, Accounting Manipulation, Volatility, Stock, Beneish Model, Stock Return

JEL Classification Codes: F37, G17, M40

1. GİRİŞ

İşletmeler tarafından sunulan finansal tablolar çoğu zaman bu tabloların kullanıcıları tarafından incelenmekte ve yatırım kararı verme sürecinde etkili olmaktadır. Bazı işletmelerin sundukları finansal tablolarındaki bilgiler olması gerektiğinden daha farklı gösterilerek finansal tablo kullanıcılarını yanıltabilmektedir. Alternatif muhasebe politikaları içinden bu amaca uygun olarak seçilen muhasebe politikasıyla yapılan dönem sonu karındaki isteğe göre artış veya azalış muhasebe manipülasyonunu meydana getirmektedir.

Gelişmekte olan ve gelişmiş pay piyasalarında, piyasaların manipülasyona tabi olma olasılığı piyasanın etkinliği açısından son derece önemli bir problemdir. Manipülasyon, internette sohbet odalarındaki yanlış söylemlerle, içeriden bilgi alma yoluyla veya yanlış bilgilerin yayılması gibi farklı yollarla ortaya çıkabilir. Ayrıca, büyük blok işlemlerinin fiyatları etkileyebileceği iyi bilinmektedir. Örneğin, büyük miktarda hisse senedi satın alarak, bir yatırımcı fiyatı yükseltebilir ve yükselen fiyattan hisse senetlerini satarak kar edebilir. Aynı şekilde satış kararları da hisse senedinin fiyatını düşürür, bu durumda diğer yatırımcılar hisse senedinin fiyatının daha da yükseleceği düşüncesine kapılıp hisse senedi alabilir, fiyatlar düşme eğilimi gösterince zarar etmemek için satabilirler. Bu durum manipülasyonu meydana getirmiş olur (Aggarwal ve Wu, 2006: 1916). Genel olarak manipülasyon literatürde, birçok kişi tarafından farklı zaman aralıklarıyla eksik rekabet, içerden öğrenenlerin ticareti, bilgi eksikliği vb. gibi ifadelerle çalışmalarda yer verilmiştir (Çalışkan, 2015: 381). Muhasebe manipülasyonunda ise işletmeler, alternatif muhasebe politikaları arasından yaptıkları seçimlerle dönem karlarını, gelir tablosu kalemlerini ve bilançolarını gerçekte olduğundan farklı şekillerde yansıtarak yatırımcıların kararlarını manipüle edebilirler. Bunun sonucunda da hisse senedi fiyatlarında değişiklikler meydana gelmektedir.

Şirketlerin muhasebe manipülasyonlarına başvurup başvurmadıklarının ölçümünün yapılabileceği konusunda birçok çalışma ve model yapılmıştır. Bu ölçümlerin yapılabilmesine yardımcı olan geleneksel modeller (Endüstri, De Angelo, Jones, Düzeltilmiş Jones ve Healy Modeli) ve karma modeller (Spathis ve Beneish Modeli) bulunmaktadır. Bu çalışmada BIST'ta işlem gören şirketler ilk olarak Beneish Modeli kullanılarak manipülasyon yapma ihtimali olan ve olmayan şirketler olarak gruplandırılmış, daha sonra ise hisse senedi fiyat getiri oranına göre hisse fiyatlarının yıllık bazda getiri hesaplamaları yapılmıştır. Son olarak manipülasyon yapan ve yapmayan şirketlerin hisse senedi getirileri, fiyat-kazanç oranı, TobinQ ve hisse başına kazanç oranı ile arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır.

2. MUHASEBE MANİPÜLASYONU, NEDENLERİ VE AMAÇLARI

Sahte finansal raporlama olarak da adlandırılan muhasebe manipülasyonu, genel olarak yatırımcı çekmek için bir fırsat gibi algılanan ve bu amaca yönelik olarak yapılan çeşitli eylemlerin rasyonelleştirilmesidir. Bu eylemler, belirli finansal hedeflere ulaşmak için yıllık mali tablolar ve vergi beyannameleri üzerinde yapılan gerçeğe uygun olmayan değişiklikler sayesinde yatırımcılara şirketin gelecekteki durumu hakkında olumlu/olumsuz sinyaller gönderip onları manipüle etme amacı taşımaktadır (Trussel, 2003: 617).

Muhasebe manipülasyonunun temel nedenlerinden birisi yönetim kurulu üyelerinin üst düzey yönetici olmalarından dolayı bazı bilgileri saklama istekleridir. Finansal piyasaların etkin çalışmaması ve fon işlerliğinin bozulması ile sonuçlanabilecek olan bilgi kaynaklı problemler, çoğu zaman piyasada yer alan taraflardan birinin diğer tarafa göre daha çok nitelikli bilgiye sahip olduğu durumlarda meydana gelmektedir. "Asimetrik bilgi" olarak adlandırılan bu tür problemler, aynı piyasa koşullarındaki yatırımcıların sahip oldukları bilgiyi diğer yatırımcıları yanıltarak veya güveni suiistimal ederek, kendileri lehlerine veya diğer yatırımcıların aleyhine kullanması olarak tanımlanabilir (Esen, 2015: 701). Muhasebe manipülasyonunun bir diğer nedeni, yöneticilerin şirket karlarının maksimize edilmesini istemeleridir. Bununla birlikte şirketlerin iç denetim sistemlerinin yetersiz ve bağımsız denetimin kalitesiz olması da muhasebe manipülasyonuna yol açmaktadır. Bundan dolayı bağımsız ve iç denetim sorumlularının ehil ve bağımsız kişiler olmaları gerekmektedir. Muhasebe manipülasyonunun diğer nedenlerinden biri de tahakkuk esaslı muhasebenin yöneticilere sağladığı esnekliklerdir (Kızıl vd., 2016: 4). Bu durum Tablo 1'de özetlenmeye çalışılmıştır (Mulford ve Comiskey, 2002: 4).

Tablo 1. Muhasebe Manipülasyonunun Amaçları ve Kazanımları

Muhasebe Manipülasyonunun Amacı	Elde Edilebilecek Kazanımlar
Hisse Senedi Fiyatları	<ul style="list-style-type: none">• Yüksek Hisse Senedi Fiyatları• Düşük Volatilité• Yüksek İşletme Değerinin Oluşturulması• Düşük Özkaynak Maliyeti
Borçlanma Maliyetleri	<ul style="list-style-type: none">• Borç Maliyetinin Düşürülmesi• Yüksek Borçlanma Derecesi• Kredibilitenin İyileştirilmesi
Yöneticilere Yönelik Amaçlar	<ul style="list-style-type: none">• Yüksek Karla Birlikte Ödül ve Primler
Şirketin Politik Maliyetleri	<ul style="list-style-type: none">• Düzenlemelerin Azaltılması• Yüksek Vergilerden Kaçınma

Finansal tablo kullanıcılarından biri olan yatırımcılar bu tabloları “*hisse senetlerinin gelecekteki fiyatları*” hakkında bir tahminde bulunmak için kullanırlar. Bu durum ise yöneticilerin kısa vadeli hisse senedi fiyatlarına etkide bulunmak amacıyla karı manipüle etmelerine neden olmaktadır. Kısa vadeli yatırım yapmak için bile olsa, yatırımcılarda yüksek kâr payı dağıtılacağı beklentisi ortaya çıkacağı için yatırımcılar hisse senetlerine daha fazla ödeme yapmaya ikna olurlar. Hisse senedi fiyatları bu şekilde artış göstereceği için sermaye maliyetinin de azalmasına neden olur (Varıcı ve Er, 2013: 44). Manipülatif işlemler, menkul kıymetlerin sahipliklerinde bir değişme olmadan, menkul kıymet borsalarında piyasa fiyatının sağlıklı oluşmasını engelleyecek biçimde, sürekli alım-satım işlemleri ile yapılabilmektedir. Bunun yanında başka bir yöntem olarak, belirli kişilerin veya kuruluşların kendi aralarında belli tutar, fiyat ve miktar düzeylerinde sürekli olarak menkul kıymet alım-satım işlemi yapması da karşımıza çıkmaktadır (Çopuroğlu ve Korkmaz, 2018: 735).

Yatırımcıların yatırım kararlarını etkileyen en önemli etken risk ve kazanç arasındaki ilişkidir. Bu nedenle riske maruz kalacağını bilen yatırımcılar, yatırımlarını maksimum (optimum) kılmak için doğru zamanda doğru yatırımı yapacak stratejiler üretebilmektedirler. Bu amaçla hisse senedi volatilitesi (dalgalanma seviyesi) kavramı finansal piyasaların önemli bir unsuru olmuştur (Ege ve Topaloğlu, 2019:620). Volatilité, zaman serilerinin risk boyutunu ölçen önemli bir değerlendirme ölçütüdür. Bu bağlamda yüksek düzeydeki volatilité anlık finansal haberlere, ekonomik politika ve gelişmelere karşı aşırı duyarlı olduğundan yatırımcılar açısından risk unsuru oluşturmakta ve yatırım tercihlerini etkileyebilmektedir.

Diğer taraftan TobinQ oranı gerek etkin kaynak kullanımı gerekse işletmelerin büyüme fırsatlarının ve yönetim performansının bir göstergesi şeklinde algılanabilmektedir. Birçok çalışmada işletme performansının ölçüm kriteri olan TobinQ oranı, James Tobin tarafından 1969 yılında uygulamaya konmuştur. Literatürdeki birçok çalışmada şirket performansının ölçümünde başarılı sonuç verebilen ölçüm yöntemi olduğu konusunda TobinQ oranı genel bir kabul görmektedir. Bu bağlamda Morck, Shleifer ve Vishny (1988), McConnel ve Servaes (1990); TobinQ oranını işletme değerinin göstergesi olarak kullanmışlardır. Lang, Stulz ve Walkling (1991) ise TobinQ oranını yönetsel performansın ölçütü olarak kabul etmişlerdir. Literatürdeki çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde TobinQ oranının, genellikle yatırım fırsatlarının cazibesinin ölçülmesinde, işletme performansının belirlenmesinde ve işletme kaynak kullanımındaki etkinliğin tespit edilmesinde bir kriter olarak kullanıldığı görülmektedir (Canbaş vd., 2004: 72).

İşletmelerin finansal performanslarını değerlendirmek amacıyla birçok gösterge kullanılmaktadır. Bunların en önemlilerinden birisi de hisse başına kazanç (HBK) oranıdır. Hisse başına kazanç, işletmenin net dönem karının dönem içerisinde dolaşımda olan hisse senedi sayısına bölünmesiyle bulunmaktadır. HBK oranı bir şirketin farklı dönemleri ile farklı şirketlerin aynı dönem performanslarının analiz edilmesi açısından oldukça önemlidir. İşletmelerin ve yöneticilerin performanslarının değerlendirilmesinde, yöneticilerin primlerinin tespit edilmesinde ve yatırımcıların hisse senedi alımı sırasında göz önünde bulundukları oldukça önemli bir orandır. Bu oranı önemli kılan bir diğer neden de sermaye büyüklükleri farklı olan şirketlerin dağıtılan karların mukayesesi yapılırken şirket ölçeği bazında yanıltıcı olabileceğidir. Bu nedenle daha doğru bilgi edinebilmek için şirketlerin hisse başına ne kadar kar dağıttığına bakılması gerekir (Saraç, 2012: 22).

“Borçlanma maliyetleri” açısından bakıldığında ise geçmiş yıllarda kazanç bakımından süreklilik gösteren bir işletmeye borç vereceklerin risk algısı azalmakta ve bu sayede sermaye maliyetleri de düşmektedir. Ayrıca yeni yapılacak olan borç sözleşmelerinde risk değerlendirilirken öncelikli olarak muhasebe rasyoları veya kâr değerlendirileceği için kârın manipüle edilmesi, yeni borç sözleşmeleri yönünden önem kazanmaktadır. Yapılan araştırmaların da gösterdiği gibi ihlal edilen borç sözleşmelerine genellikle ilgili yıldan önce yapılmış olan muhasebe manipülasyonları neden olmaktadır. Kredibilitenin iyi olması işletmelerin borçlanma maliyetlerinin düşük olması anlamına gelir. Bu nedenle işletmeler kredibilitelerini iyileştirmek için yükümlülüklerini düşük, varlıklarını ve kârlarını ise yüksek gösterme çabalarına girebilmektedirler (Varıcı ve Er, 2013: 45).

“Yönetici primleri” genel olarak işletme kârı üzerinden hesaplanmaktadır. Dolayısıyla yöneticiler hisse senedi değerindeki artışlardan veya hisse senedi opsiyonlarından nakit primler elde etmektedirler. Bu durumda yöneticiler raporlanan karı değiştirerek daha fazla prim ve ücret elde etme yolunu tercih edebilmektedirler. (Demir ve Bahadır, 2007: 108). Bu yönüyle ele alındığında yöneticiler ile ortak eylem içinde bir şirkette muhasebe manipülasyona başvurulmasının esas nedeni; işletmenin mali yapısının gerçekte olduğundan daha farklı gösterilerek yatırım algılarını etkilemeye yönelik refah transferinin sağlanmasıdır. Hisse başına kar değerini etkileyebilecek mali tablo kalemleri üzerinde yapılan değişikliklerle işletme performansını etkilemek mümkün olabilmektedir (Varıcı ve Er, 2013: 45 - 46).

Şüphesiz ki finansal tabloları kullanan taraflardan biri de devlettir. Devlet bu tabloları, vergi alma ya da denetleme yönünde kullanmaktadır. Ayrıca bu tablolardan elde edilen bilgiler, genel ekonomi politikalarının belirlenmesinde anahtar ve istatistiksel bilgiler olarak da kullanılabilir. Dolayısıyla bu durumda işletmeler “politik maliyetleri” azaltmak için muhasebe manipülasyonu yapabilmektedirler (Avşarlıgil, 2010: 4).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışma iki temel araştırmayı dikkate almaktadır. Birincisi şirketlerin Beneish modeli ile manipülasyon yapma ihtimalini, ikincisi ise manipülasyon yapma ihtimalinin hisse senedi volatilitesi arasındaki ilişkisidir. Bu amaçla literatür taraması hem Beneish modeli ile yapılan hem de manipülasyon yapma ile hisse senedi volatilitesi kapsayan çalışmalar ile genişletilmiştir. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Beneish (1999), 1982-1988 yılları arasında faaliyet gösteren 74 adet manipülatör, 2.332 adet manipülatör olmayan şirket üzerinde yaptığı çalışmada, manipülasyonun, olağandışı ticari alacak artışı, brüt karın bozulması, aktif kalitesinin düşmesi, satışların artması ve tahakkukların artmasıyla birlikte arttığını tespit etmiştir.

Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu (2005), yaptıkları çalışmalarında, Beneish (1999) modelini revize ederek, Türkiye’deki şirketlerin finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarını ortaya koyacak bir model geliştirmişlerdir. Bu çerçevede oluşturulan modeldeki 9 açıklayıcı değişkenden 6 tanesinin, İMKB şirketlerince yapılabilecek finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarının ortaya çıkarılması veya tahmin edilmesi açısından anlamlı ve yararlı olduğu görülmüştür.

Huang, Chen ve Cheng (2005), Tayvan Menkul Kıymetler Borsası’nda 1991-2005 yılları arasında işlem gören şirketlerin yaptıkları muhasebe manipülasyonunun borsadaki etkisini araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre muhasebe manipülasyonunun, hisse senedi fiyatlarının piyasa değerinden uzaklaşmasına, anormal derecede yüksek işlem hacmine ve volatiliteye neden olduğu yönündedir.

Kamışlı ve Girginer (2010), 1996-2005 yılları arasında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda yaptıkları araştırmada, “Aktif Kar Marjı” ve “Hisse Başı Defter Değeri” değişkenlerinin manipülasyonun tespit edilmesinde önemli değişkenler olduğunu ve bu değişkenlerin yüksek olması durumunda manipülasyon olasılığının azaldığını tespit etmişlerdir.

Roodposthi ve diğerleri (2011), 2001-2009 yılları arasında Tahran Borsası’nda yer alan 397 şirket kapsamında fiyat manipülasyonunu tahmin ettikleri çalışmada elde ettikleri bulgulara göre şirket ortaklık yapısı, bilgi şeffaflığı, firma büyüklüğü, pay likiditesi ve fiyat/kazanç oranının manipülasyon tespitinde belirleyici değişkenler olduğunu belirtmişlerdir.

Uyar ve Küçük Kaplan (2011), yaptıkları çalışmalarında, mali tablolarında hile veya hata olduğu tespit edilip SPK haftalık bültenlerinde yayınlanan firmaların, hisse senetlerindeki getirinin etkilenip etkilenmediğini araştırmışlardır. Araştırmada hile ve hata yaptığı belirlenen 16 şirketin piyasa getirilerinin 5 gün öncesinde ve sonrasında değişiklik olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmada beklenen getirilerin belirlenmesinde piyasa modeli kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre yatırımcıların yatırım yaparken hata ve hile bildirimlerini dikkate almadığı belirlenmiştir.

Altınbaş (2012) ise, İMKB'de kapanış fiyatı manipülasyonunu araştırmak üzere yapmış olduğu çalışmada iki veri grubu belirlemiştir. Bunlardan ilki 2009-2011 dönemine ait işlem hacmi en az olan 15 şirket, ikinci veri grubu ise 2009-2011 dönemine ait manipülasyon yaptığına dair bulgulara rastlanan şirketlerdir. Modele giren işlem günlerini kapanış öncesi son 15 dakika olarak belirlemiştir. Çalışmanın sonucunda manipülasyon yapıldığına dair suç duyurularında bulunan şirketlerin yapmış olduğu manipülatif hareketlerin genel olarak fiyatların yükseltilmesini hedeflediğini gösteren çalışmalar ile uyumlu bulunmuştur.

Sayari ve diğerleri (2013), yaptıkları çalışmada, daha önce Sayari ve Omri'nin 1996-2003 yılları arasında Tunus Borsası'nda faaliyet gösteren büyük ve küçük ölçekli işletmelerin yaptıkları muhasebe manipülasyonlarının etkilerini inceledikleri çalışmayı ilerletip 2008 yılına kadar olan verileri de eklemişlerdir. Elde edilenlere göre büyük ölçekli işletmelerin vergileri düşürme amaçlı yaptıkları muhasebe manipülasyonu sonucu hisse senetleri fiyatlarında düşüş olmuştur. Orta ölçekli işletmelerin hisse senetlerinin fiyatlarında ise manipülasyon sonucu yükselme olduğu sonucuna varmışlardır.

Varıcı ve Er (2013), çalışmalarında muhasebe manipülasyonunun belirlenmesine yönelik Beneish yöntemi ile İMKB 100'de faaliyet gösteren 39 imalat işletmesinin muhasebe manipülasyonu yapıp yapmadığını araştırmışlar ve 20 işletmenin muhasebe manipülasyonu yapma ihtimali olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca, muhasebe manipülasyonu yapmaya sebep olabilecek firma performans ölçüleri araştırılmış ve aktif devir hızı, finansman oranı ve faaliyet kar marjının etkili olabileceği ortaya çıkarılmışlardır.

Gerace ve diğerleri (2014), 1996-2009 yılları arasında Hong Kong Borsasında faaliyet gösteren 40 şirketin yaptıkları manipülasyon sonucunda borsadaki hisse senetlerinin fiyat bazında değişimini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar borsanın manipülasyon sonrası dönemde olumsuz etkilendiği ve fiyatların yükseldiğini göstermektedir.

Fındık ve Öztürk (2016), çalışmalarında, Beneish Modeli kullanılarak BIST imalat sanayinde işlem gören şirketlerin finansal bilgi manipülasyonu uygulayıp uygulamadıkları ve lojistik regresyon kullanılarak herhangi bir şirketin finansal bilgi manipülasyonu yapmış olma ihtimalinin hangi değişkenlerden kaynaklandığının tespit etmeye çalışmışlardır. Finansal bilgi manipülasyonunun tahakkuk esasına dayalı uygulamalardan kaynaklandığı konusunda güçlü kanıtlar ortaya koymuşlardır.

Tepeli ve Kayıhan (2016), yaptıkları çalışmada, hisse senetleri borsada işlem gören 25 gıda işletmesinde manipülasyon yapılma ihtimalinin ortaya konulması amacıyla, Beneish tarafından uygulanan yöntemin Küçüksözen tarafından Türkiye'ye uyarlanan modeli kullanılmışlardır. Çalışmalarında, 7 işletmenin manipülasyon yaptığına dair hiçbir şüphenin bulunmadığı fakat 18 işletmenin manipülasyon yapma olasılığının bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çetinel (2016), araştırmasında Borsa İstanbul'da 2004-2014 yılları arasında faaliyet gösteren 127 imalat firması üzerine çalışma yapmıştır. Araştırmasında, kazanç yönetimi ve firmaların piyasa değeri ilişkisini araştırmak amacıyla Düzeltilmiş Jones Modeli'ni kullanmıştır. Elde ettiği sonuçlar kazanç yönetimi ile firmaların piyasa değeri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Dissanayake ve Wickramasinghe (2016), Kolombo Borsası'nda (Sri Lanka), 2011-15 yılları arasında 30 şirket üzerine yapmış oldukları çalışmada kazanç yönetiminin hisse senedi fiyatlarındaki dalgalanmalarını araştırmışlardır. Elde ettikleri sonuçlara göre kazanç yönetiminin hisse senedi fiyatlarını artırıcı etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Ok (2016), Borsa İstanbul'a kote olan hisse senetlerinin işlem bazlı manipülasyonlara karşı davranış şekilleri üzerine bir çalışma yapmıştır. Elde ettiği sonuçlara göre manipülasyon dönemi boyunca hisse senetlerinin getirisi yapay bir yükseliş göstermiştir.

Dölen (2016), Borsa İstanbul'da en az 10 yıldır işlem gören gıda sektöründe faaliyet gösteren 13 işletmenin, Beneish TR Modeli kullanarak 2013-2014 yılları arasında yaratıcı muhasebe uygulamalarına başvurup manipülasyon yapıp yapmadıklarını ortaya koyduğu çalışmasında, sadece 2 işletmenin yaratıcı muhasebe uygulamalarına başvurmadığı, diğerlerinin ise yapma olasılığının olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Öcal vd. (2017), çalışmalarında; Türkiye'de Beneish Modelini test etmek üzere, SPK tarafından UFRS'na aykırı davranmak, örtülü kazanç aktarımında bulunmak veya başka yollarla manipüle edildiği tespit edilen 31 şirketin 2008-2016 dönemine ait 63 adet yıllık finansal tabloları ile muhasebe bazlı kazanç manipülasyonu olmadığı varsayılan Borsa İstanbul Ulusal 50 endeksinde yer alan 30 şirketin aynı yıllara ait 78 adet yıllık finansal tablolarını kullanmışlardır. Çalışmada gerçek verilerle test edilen Beneish Modelinin 141 adet yıllık finansal tablodan 88'ini doğru sınıflayabildiği, dolayısıyla, Beneish Modelinin mevcut veri ve varsayımlar kapsamında başarı oranının %62,41 olduğunu tespit etmişlerdir.

Gemici ve diğerleri (2017), yaptıkları çalışmada hisse senedi devir hızı, hisse senedi getirisi, işlem hacmi ve volatilité değişkenlerinin manipülasyon üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 2001-2014 dönemi için 273 vakayı manipülasyon öncesi ve sonrası şeklinde lojistik regresyon ile analiz etmişlerdir. Araştırmanın sonucunda manipülasyon döneminde devir hızının, işlem hacminin, pay senetlerinin getirisinin ve volatilitésinin manipülasyon öncesi döneme kıyasla belirgin bir artış gösterdiğini tespit etmişlerdir.

Wirama ve diğerleri (2017), Endonezya Borsası üzerine yaptıkları çalışmada borsada yayılan söylentilerin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. 3 Ağustos 2007 tarihinden 31 Aralık 2008 tarihine kadar yayılan 672 piyasa söylentisinin manipüle amaçlı yayıldığı ve yatırımcıların karar verme süreçlerinde etkili olduğu sonucuna varmışlardır.

Mammen ve Edakalathur (2019), yaptıkları çalışmada halka açık şirketlerin yaptıkları manipülasyonlar sonucu hisse senedi fiyatlarının değişimini incelemişlerdir. Çalışmada Volkswagen, Toshiba ve Valeant Pharmaceuticals şirketlerini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlarda her şirketin hisse senetlerinin farklı etkilendiğini gözlemlemişlerdir. Volkswagen ve Valeant Pharmaceuticals şirketlerinin hisse senedi fiyatları düşüş gösterirken, Toshiba'nın hisse senetlerinde anlamlı bir değişim olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Güner ve Kurnaz (2020), Beneish TR modeli ile hisse senetleri BİST Kimya, Petrol, Plastik endeksinde işlem gören 24 şirketin finansal tablolarında muhasebe manipülasyonu yapıp yapılmadığının belirlenmesi amacıyla yaptıkları çalışmalarında, 7 şirketin muhasebe manipülasyonuna başvurduğuna ilişkin herhangi kanıtın bulunmadığı, 17'sinin ise muhasebe manipülasyonu yaptıklarına ilişkin bulgular olduğunu ortaya koymuşlardır.

4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

4.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları

Bu çalışmanın amacı, BİST'te işlem gören imalat sanayii şirketlerinin, Beneish Modeli kullanılarak muhasebe manipülasyonu yapma olasılığı yüksek olan şirketlerin tespiti ve bu şirketlerin hisse senedi getirisi ve volatilité değişkenliği arasındaki etkisini araştırmaktır. Çalışmanın kapsamını BİST'te işlem gören imalat sanayinin farklı alt sektörlerinde yer alan şirketler oluşturmaktadır. Analizler, 2014-2019 yılları arasında düzenli olarak yıllık verilerine ulaşılabilen 154 şirketle yapılmıştır. Yıllık bazda hisse senedi fiyatları FİNNET ve BİST veri tabanından alınmıştır.

Bu çalışmanın kısıtı, araştırmanın konusunu oluşturan imalat sanayi işletmelerinin farklı sektörlerde bulunmasıdır. Çünkü manipülasyon uygulamalarına başvurma ihtimali işletmelerin yer aldığı sektöre göre değişebilmekte ve bu da manipülasyona başvurma ihtimalini artırabilmektedir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Bu çalışmanın temel amacı muhasebe manipülasyonu yaptığı tespit edilen şirketlerin belirlenen yıllar arasında hisse senedi fiyatlarındaki artış veya azalışlara neden olabilecek ve dolayısıyla hisse senedi volatilitelerini etkileyebilecek değişkenler arasında farklılık olup olmadığını belirlemektir.

Bu çalışmada 5 bağımsız 1 bağımlı değişken kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak, muhasebe manipülasyonu yaptığı tespit edilen şirketler “1”, muhasebe manipülasyonu yapmayan şirketler “0” rakamı ile temsil edilmiştir. İlgili bağımsız değişkenler ise Tablo 2’de açıklanmıştır.

Tablo 2. Bağımsız Değişkenler ve Açıklamaları

Bağımsız Değişkenler	Açıklama
HSG	Yıllık Hisse Senedi Getirisi
PD / DD	Piyasa Değeri / Defter Değeri
F / K	Fiyat / Kazanç Oranı
TobinQ	Mevcut Sermayenin Piyasa Değeri/Mevcut Sermayenin Yenileme Maliyeti
HBK	Hisse Başına Kazanç

Çalışmada hisse senetlerinin ilgili yıllara ait getirileri hesaplanırken, yıllık getiri hesaplarından faydalanılmıştır. BIST resmi web sitesinden elde edilen yıllık verilerden hisse senedi getirileri hesaplanırken aşağıdaki formül kullanılmıştır. Diğer değişkenler ise FİNNET veri tabanından alınmıştır.

$$G_i = \frac{F_i - F_{i-1}}{F_{i-1}} \quad (1)$$

G_i = ‘i’ yılına ait getiri,

F_i = ‘i’ yılına ait en son kapanış fiyatı,

F_{i-1} = ‘i’ yılından bir önceki yıla ait en son kapanış fiyatıdır.

Çalışmanın amacına yönelik olarak kullanılan tarihler arasındaki değişkenlere ilişkin elde edilen veriler, değişkenlerin hesaplanması suretiyle SPSS istatistik paket programında lojistik regresyon yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Lojistik regresyon analizinin kullanım amacı istatistikte kullanılan diğer model yapılandırma teknikleriyle aynıdır. En az değişkeni kullanarak en iyi uyuma sahip olacak şekilde bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlayabilen ve genel olarak kabul edilebilir modeli kurmaktır. Bu çalışmada, muhasebe manipülasyonu yapan ve yapmayan şirketler “1 ve 0” şeklinde kategorik değişkenler olduğundan lojistik regresyon analizi kullanımı uygun görülmüştür.

Literatürde hem denetleyici ve düzenleyici kurumlara hem de bağımsız dış denetçilere finansal tablolarda yapılan manipülatif işlemleri ortaya çıkarmaya ek olarak, kazanç manipülasyonunun da ölçülmesinde bazı istatistiksel yöntemler geliştirilmiştir. Bu çalışmada, aşağıda gösterilen Beneish (1999) modeli (2) kullanılarak manipülasyon yapma ihtimali ölçülmeye çalışılmıştır.

$$M_i = \beta' X_i + \varepsilon_i \quad (2)$$

M_i = Bağımlı değişkeni {Manipülatör şirketler için 1, Kontrol şirketler için 0},	ε_i = Hata terimini
X_i = Açıklayıcı değişkenlerin oluşturduğu matrisi,	β = Bağımsız değişkenlerin kısmi regresyon katsayılarını, ifade etmektedir

Modelde, bağımlı değişkeni açıklayan bağımsız değişkenler regresyon analizi ile test edilmiş, M_i 'ye manipülatör olmayan işletmeler için 0, manipülatör işletmeler içinse 1 değeri verilmiştir. Çalışmada kullanılan model (3) aşağıdadır.

$$M_i = \beta_1 X_{TAE} + \beta_2 X_{BKME} + \beta_3 X_{AKE} + \beta_4 X_{SYDE} + \beta_5 X_{AME} + \beta_6 X_{PSDGYGE} + \beta_7 X_{BYVD} + \beta_8 X_{TTTVO} + \varepsilon \quad (3)$$

Beneish (1999), modelinde bağımsız değişkenlerini üç varsayıma dayandırmıştır. Birincisi; beklentileri iyimser olmayan şirketlerin manipülasyona başvurma ihtimallerinin çok daha yüksek olduğudur. İkincisi, manipülasyonun tahakkuklara ve nakit akışlarına dayalı olabileceğidir. Sonuncu varsayım ise manipülasyonların teşviklerden kaynaklanma ihtimalinin de olabileceği düşüncesidir. Beneish'in kullandığı bağımsız değişkenler şöyledir (Beneish, 1999: 31; Kara vd., 2016: 16). Endeks hesaplamaları ile ilgili formüller EK-1'de sunulmuştur.

- *Ticari alacaklar endeksi (TAE)*: Bu endeks ticari alacak ve gelirlerin birbirini izleyen iki yılda istikrarını ölçer. Beneish'in elde ettiği sonuçlara göre bu oranın yüksek olması, şirketlerin muhasebe manipülasyonu uyguladığının bir göstergesi olabilmektedir.
- *Brüt kâr marjı endeksi (BKME)*: Endeksin 1'den büyük bir değer alması şirketin brüt karının bozulduğunu ifade etmektedir. Brüt karın bozulması, şirketin geleceğiyle ilgili olumsuz bir sinyal olması ve dolayısıyla yatırımcıların kararlarını doğrudan etkilemesi nedeniyle yöneticiler, raporlanan karı değiştirerek şirketin geleceği ile ilgili olumlu sinyaller vermeye çalışırlar. Beneish bu endeks ile muhasebe manipülasyonu arasında pozitif bir ilişki beklemektedir.
- *Aktif kalitesi endeksi (AKE)*: Bu endeksin 1'den yüksek olması, işletmenin cari dönem giderlerini aktifleştirerek muhasebe manipülasyonu yaptığının göstergesi olabilmektedir. Bu sebeple muhasebe manipülasyonu yapma olasılığı ile aktif kalite endeksi arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir. Eğer beklenti dönem karının hedeflenen kardan daha düşük olacağı yönünde oluştuysa, işletmeler maliyetleri aktifleştirerek giderleri ertelerler. Bu doğrultuda giderler daha az gösterilerek hazırlanan tablolarda istenilen kar hedefine ulaşılmaktadır.
- *Satışlardaki yıllık değişim endeksi (SYDE)*: İşletmelerin büyümesi muhasebe manipülasyonu yaptığı anlamına gelmemekle beraber diğer şirketlere kıyasla muhasebe manipülasyonu yapma olasılıklarının arttığı anlamına gelmektedir. Enron örneğinde olduğu gibi büyüyen şirketlerin yöneticileri üzerinde hedeflenen kazanca ulaşma baskısı vardır. Enron hisse senedi değerlerindeki artış sürdürdükçe daha fazla muhasebe manipülasyonuna başvurmuş, borç ve varlıklarını bilançosunda gizlemek için paravan şirketler kurmuştur.
- *Amortisman giderleri endeksi (AME)*: Şirketler maddi duran varlıkların ekonomik ömrünü kayıtlarda daha yüksek göstererek amortisman giderlerini azaltma eğilimini gösterebilirler. Bu durumu ölçmek için kullanılan endeksin 1'den yüksek olması maddi duran varlıkların ekonomik ömürlerinin yükseltildiğinin diğer bir ifadeyle şirketlerin muhasebe manipülasyonu yaptığının bir göstergesi olabilmektedir.
- *Pazarlama, satış, dağıtım ve genel yönetim giderleri endeksi (PSDGYGE)*: Bu endeks satışlara göre yönetim giderleri ile satış giderlerinin değişimini ölçmektedir. Çoğu sabit giderlerden oluşan yönetim giderleri satışlara göre orantısız bir artış gösteriyor ise bu durum, şirketin maliyetlerini kontrol edemediğini ya da satışları arttırmak için olağanüstü bir çaba sarf ettiğinin göstergesi olabilmektedir.
- *Borçlanma yapısındaki yıllık değişim (BYVD)*: Borçlanma koşullarını sağlamama durumundan kaçınmak için yapılan muhasebe manipülasyonunu tespit etmede kullanılan bu endeksin 1'den büyük olması şirketin borçluluk oranının arttığı anlamına gelmektedir.
- *Toplam tahakkukların toplam varlıklara oranı (TTTVO)*: Bu endeks, nakit dışı işletme sermayesinde oluşan yüksek düzeyli bir artış veya azalışa olası bir muhasebe manipülasyonunun sebep olup olmadığını göstermektedir.

Denklem de ihtiyaç duyulan veriler işletmelere ait finansal tablolar, faaliyet raporları ve bilanço dipnotlarından elde edilmiş ve Beneish Modeli'nin aşağıda belirtilen formülünden faydalanılarak manipülasyon olasılığı (M_i) hesaplanmıştır (Beneish, 1999: 31).

$$M_i = - 4,840 + (0.920*TAE) + (0.528*BKME) + (0.404*AKE) + (0.892*SYDE) + (0.115*AME) + (-0.172*PSDGYGE) + (-0.327*BYDD) + (4,679*TTTVO) \quad (4)$$

Formül sonucunda ulaşılan veriler standartlaştırılarak normal değere çevrilip manipülasyon yapma olasılıkları hesaplanmıştır. Bu işlem aşağıdaki formül (5) kullanılarak yapılmıştır (Varıcı ve Er, 2013: 46; Bekçi ve Avşarlıgil, 2011: 145).

$$Z_i = \frac{X_i - \mu}{\sigma} \quad (5)$$

Denklemdaki Z_i : i'nci değişkenin Z değeri, μ : ortalama, X_i : i'nci değişkenin değeri ve σ : standart sapma'yı ifade etmektedir. Formülde Z_i değeri standartlaştırılmış değerlerin hesaplanması ile bulunur (Beneish, 1999: 32-33). Bu sonuçlar;

- Değerin 0.035'ten küçük olması durumunda manipülasyon yapma ihtimalinin bulunmadığını,
- Değerin 0.035 - 0.06 arasında olması durumunda manipülasyon yapma ihtimalinin bulunduğunu,
- Değerin 0.06 - 0.14 arasında olması durumunda, manipülasyon yapma ihtimaline yönelik önemli bulguların olduğunu,
- Değerin 0.14'ten büyük olması durumunda, manipülasyon yapma ihtimaline yönelik yüksek bulguların olduğunu ifade etmektedir.

Bu çalışmada, Z_i değeri 0.035'ten küçük olan şirketler manipülasyon yapma ihtimali olmayan işletmeler olarak değerlendirilmiş ve manipülasyon olasılığı bulunmadığı anlaşılmıştır. Z_i değeri 0,035'ten büyük olan işletmeler ise manipülasyon yapma olasılığı olan işletmeler olarak değerlendirilmiştir. Tablo 3'te yapılan hesaplamalar sonucunda manipülasyon yapma ihtimali olan ve olmayan şirket sayısı yer almaktadır. Tablo 3 incelendiğinde, 154 işletmenin 2014'te 28'i, 2015'te 18'i, 2016'da 24'ü, 2017'de 20 ve 2018'de 16'sı, 2019 yılında ise 14'ünün manipülasyon davranışları sergileyebileceği tespit edilmiştir.

Tablo 3. Kontrol Şirketlerinin Manipülasyon Yapma Olasılığı

Şirketlerin Manipülasyon Yapma Olasılığı	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Var	28	18	24	20	16	14
Yok	126	136	130	134	138	140

4.3. Bulgular ve Değerlendirme

Manipülasyon yapma ihtimali olması durumunda manipülasyon ile hisse senedi getirisi ve volatilitelerini etkileyen değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov –Smirnov ile test edilmiştir. Tablo 4'de bu sonuçlar sunulmuştur.

Tablo 4. Shapiro-Wilk ve Kolmogorov-Smirnov Normallik Test Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Ortalama	Standart Sapma	Anlamlılık Değeri	Ortalama	Standart Sapma	Anlamlılık Değeri
HSG	,434	930	,000	,128	930	,000
PD/DD	,296	930	,000	,344	930	,000
FK	,403	930	,000	,188	930	,000
TOBING	,212	930	,000	,661	930	,000
HBK	,442	930	,000	,109	930	,000

Tablo 4'te görülen sonuçlara göre, değişkenlerin normal dağılım göstermediği ($p < 0,05$) görülmektedir. Bu nedenle şirketlerin manipülasyon davranış sergilemeleri hisse senedi getirisi ve volatilitelerini etkileyen faktörler arasında önemli farklılıkların bulunup bulunmadığı Wilcoxon W ve Mann-Whitney U testi ile ölçülebilir. İlgili test sonuçlarına Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5. Mann-Whitney U ve Wilcoxon W Testi Sonuçları

Değişkenler	Wilcoxon W	Mann-Whitney U	Z	Anlamlılık Değeri
HSG	99351,500	73245,500	-1,925	,045*
PD/DD	325025,500	78272,500	-0,498	,618
FK	103378,000	77272,000	-0,791	,129
HBK	98187,000	72081,000	-2,278	,023*
TOBINQ	323286,500	76533,500	-0,992	,091**

(*) %5 Anlamlılık Düzeyi , (**) % 10 Anlamlılık Düzeyi

Tablo 5 incelendiğinde, manipülatör ve manipülatör olmayan şirketler arasında %5 düzeyinde HSG ve HBK değişkenlerinin anlamlı olduğu bu nedenle önemli bir farklılık bulunduğu görülmektedir. Çalışmada lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. Çünkü lojistik regresyon bağımlı değişken ile bir dizi bağımsız değişken (öngörücü ve açıklayıcı) arasındaki ilişkiyi tanımlamak için en uygun modeli bulmak amacıyla uygulanır. Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı, manipülasyon yapma ihtimali olan işletmelerin hisse senedi ve volatilitelerini etkileyen değişkenlerin hangi bağımsız değişkenlere dayanabileceğini açıklamaktır. Bu amaçla çalışmada belirlenen bağımsız değişkenlerin muhasebe manipülasyonuna etkisini açıklayan model Tablo 6'da verilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde, değişkenlerin anlamlılık değeri %5'in altında olduğundan modelin anlamlı olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Modelin Katsayılarının Genel Testi

		Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
Adım 1	Step	2,880	5	,0418
	Block	2,880	5	,0418
	Model	2,880	5	,0418

Tablo 7'de Hosmer ve Lemeshow test sonuçları görülmektedir. Bu test ile modelin uygunluğu ölçümlenmektedir. Tablo 7 incelendiğinde anlamlılık düzeyi %5'in üzerinde (0,082) olması seçilen modelin de uygun olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 7. Modelin Uyum ve Hosmer-Lemeshow Testi

Hosmer-Lemeshow Testi			Modelin Uyumu		
Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık	Log	Cox&Snell R Square	Nagelkerke R Square
5,865	8	,082	269,818a	,291	,534

Diğer taraftan Nagelkerke R Square ve Cox&Snell R Square değerleri bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni ne ölçüde açıklayabildiğini gösteren değerlerdir ve analizlerde genel olarak Nagelkerke R Square değerinin Cox&Snell R Square değerinin üstünde olması gerekir. Tablo 7 incelendiğinde Nagelkerke R Square değerinin %53 ve Cox&Snell R Square değerinin de %29 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu oranın istatistiki olarak iyi olduğu söylenebilir (İslamoğlu ve Alınacak, 2016: 393).

Tablo 8. Lojistik Regresyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	B	Standart Hata	Wald	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
HSG	-,005	,007	0,472	1	,097**
PDDD	-,026	,031	0,684	1	,031*
FK	-,027	,016	2,854	1	,391
TOBİNQ	,342	,161	4,519	1	,334
HBK	,022	,038	0,325	1	,039*
Sabit Değer	-3,458	,308	125,969	1	,000
(*) %5 Anlamlılık Düzeyi , (**) % 10 Anlamlılık Düzeyi					

Lojistik regresyon denklemin de anlamlılık değeri %10'un altında olan değişkenler Tablo 8'de gösterilmiştir. Bu doğrultuda bir işletmenin muhasebe manipülasyonu yapma ihtimalinin belirleyicisi olabilecek göstergeler yıllık hisse senedi getirisi (HSG), piyasa değeri /defter defteri (PD/DD) ve son olarak hisse başına kazançtır (HBK). Bağımsız değişkenler ile sabit terim arasındaki anlamlılığı test eden Wald istatistiği dikkate alınarak elde edilen model aşağıda verilmiştir.

$$\ln(\pi / 1-\pi) = -0.005 * HSG - 0.026 * PDDD + 0,022 * HBK \quad (6)$$

Modele göre, bir işletmenin kazanç manipülasyonu yapma ihtimalinin belirleyicisi olabilecek göstergeler ile HSG ve PDDD arasında negatif ilişkinin olduğu, HBK arasında ise pozitif ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 9. Lojistik Regresyon Modelinin Sınıflandırma Tablosu

Gözlenen	Tahmin Edilen		
	Manipülasyon Yapma İhtimali Yok	Manipülasyon Yapma İhtimali Var	Yüzesel Doğruluk
Manipülasyon Yapma İhtimali Yok	456	5	78,4
Manipülasyon Yapma İhtimali Var	145	5	68,1
Toplam			77,2

Tablo 9'da yapılan analizde önemli olduğu düşünülen sınıflandırma tablosu yer almaktadır. Yine aynı tabloda kurulan modelin toplamda %77,2 oranında sınıflandırmayı doğru yaptığı görülmektedir. Manipülatör olmayan şirketlerin %78,4, manipülatörlerin ise %68,1 oranında sınıflandırmanın doğru olduğu görülmekte ve bu oranların istatistiki olarak iyi bir sınıflandırma olduğu söylenebilir.

5. SONUÇ

Yatırımcıların algılarını etkilemek muhasebe manipülasyonunun en önemli amaçlarından birisidir. Manipülasyonun amaçlarından bir diğeri ise yatırımcıların özellikle işletmenin gelecekteki kar artışı beklentilerini artırmaktır. Dolayısıyla karını artıran ya da artmış gibi gösteren işletmelerin hisse senetlerine olan talebinin de artacağı amaçlanmaktadır. Bu nedenle işletmeler muhasebe politikalarını hisse başına karını daha yüksek göstermek amacıyla oluşturabilmektedirler ve muhasebe manipülasyonları gerçekleştirebilmektedirler. Böylece işletmenin finansal performansı da daha iyi gösterilebilme imkanı yaratılmaktadır.

Bu çalışmada, 2014-2019 yılları arasında BİST'te işlem gören 154 imalat sanayi şirketinin muhasebe manipülasyonu yapma olasılıkları ölçülmeye çalışılmış ve manipülasyon yapma ile hisse senedi getirisi ve volatilitesi olarak ifade edilen değişkenlerle ilişkisi araştırılmıştır. Elde edilen analiz sonucunda, bir işletmenin muhasebe manipülasyonu yapma ihtimalinin belirleyicisi olabilecek göstergeler yıllık hisse senedi getirisi (HSG), piyasa değeri /defter defteri ve son olarak hisse başına kazanç oranının, şirketlerde manipülasyon yapmaya yönelik değişkenler olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Türkiye'de ve dünyada yapılmış diğer çalışmaların (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu (2005), Huang, Chen ve Cheng (2005), Altınbaş (2012),Varıcı ve Er (2013), Ok

(2016), Dissanayake ve Wickramasinghe (2016), Çetinel (2016), Gemici, Cihangir ve Yakut (2017)) sonuçları ile karşılaştırıldığında benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Elde edilen sonuçlar göz önüne alındığında, Türkiye'deki şirketlerin de muhasebe manipülasyonu yapma olasılığının bulunduğu söylenebilir. 2000'li yıllardan sonra dünyada ve Türkiye'de önemli bir ses getiren muhasebe skandalları piyasalarda güven sorununu doğurmuş ve bu güvenin yeniden sağlanabilmesi için ABD'de Sox, Avrupa'da 8. Direktif ve Japonya'da J-Sox gibi bir dizi mevzuatlar yürürlüğe sokulmuştur. Fakat ilerleyen yıllarda bu mevzuatların dahi yeterli olmadığı ve skandalların ardı ardına devam ettiği görülmüş, dolayısıyla denetim kalitesi sorgulanır hale gelmiştir. Bu durum ülkemiz açısından değerlendirildiğinde ise yaşanan bu skandalların etkisi denetimin tek elden yürütülmesi amacını güden Kamu Gözetim Kurumu (KGK)'nun kurulması ile çözülmeye çalışılmıştır. Fakat dünyada hala yaşandığı düşünülen denetim kalitesi sorununun ülkemiz açısından daha iyileştirilebilir şekilde sürekli ele alınması gerektiği düşünülebilir. Böylece; finansal piyasalarımıza daha fazla güven aşılacak, böylece yatırımcılar açısından daha şeffaf zemin hazırlanarak daha çok yatırıma yönelmelerine neden olacaktır.

Bu çalışmanın temel amacını, muhasebe manipülasyonu yapma olasılığı ile hisse senedi volatilitelerini etkileyen değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmak oluşturmuştur. Ülkemizde, çalışmanın konusu ile ilgili olarak yakın çalışmalar yapılmış olsa da direkt araştırma konusunu oluşturan değişkenleri kapsamadığı görülmektedir. Dolayısıyla elde edilen sonuçların, bundan sonra yapılacak yeni çalışmaların geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aggarwal, R., K. - Wu, G. (2006), "Stock Market Manipulations", *The Journal of Business*, 79 (4), 1915 - 1954.
- Altınbaş, H. (2012), *Hisse Senedi Piyasalarında Kapanış Fiyatı Manipülasyonu Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Avşarlıgil, N. (2010), *Finansal Tabloların Manipülasyonunda Yaratıcı Muhasebe Uygulama Teknikleri ve Beneish Modeli İle Bir Uygulama*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Bekçi, İ. - Avşarlıgil, N. (2011), "Finansal Bilgi Manipülasyonu Yöntemlerinden Yaratıcı Muhasebe ve Bir Uygulama", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 13 (2), 131-162.
- Beneish, M. (1999). "The Detection of Earnings Manipulation", *Financial Analysts Journal*, 55 (5), 24-36.
- Canbaş, S.,- Doğukanlı, H. - Düzakın, H. (2004), "Tobinq Oranı ve Günümüzde İşletme Kararları Açısından Önemi", [Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi](#), 13 (2), 57-73.
- Çalışkan, M. M.T. (2015), "Borsa İstanbul'da Manipülasyon: 2001-2013 Yılları Arasında İşlem Yasaklıların Profili", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13 (1), 381-391.
- Çetinel, T. (2016), *Kazanç Yönetiminin Firmaların Piyasa Değeri Üzerine Etkisi: Bist Firmalarına Yönelik Uygulama*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Çopuroğlu, F. - Korkmaz, İ., H. (2018), "Muhasebede Hata ve Manipülasyon Ayrımı, Muhasebe Manipülasyonu Yöntem ve Teknikleri", 1st International Economics and Business Symposium, 732-740, Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/331248881_muhasebede_hata_ve_manipulasyon_ayrimi_muhasebe_manipulasyonu_yontem_ve_teknikleri, (Erişim Tarihi: 12.11.2019).
- Demir, V. - Bahadır, O. (2007), "Muhasebe Manipülasyonu-Yöntemler ve Teknikler", *Mali Çözüm Dergisi*, 84, 103-120.

- Dissanayake, T., D., S., H. V - Wickramasinghe, D., M., J. (2016), “Earnings Fluctuation on Share Price Volatility”, *Accountand Financial Management Journal*,1(5), 360-368.
- Dölen, T., (2016), “Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları Açısından Borsa İstanbul'da İşlem Gören Gıda Sektöründeki Şirketler Üzerine Bir Uygulama”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*,8(1), 576-591.
- Ege, İ. ve Topaloğlu, T. N. (2019), “Pay Piyasalarında Volatilitte Tahminlemesi: Borsa İstanbul Mali ve Sınai Endeksleri Üzerine Bir Uygulama”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,6(3), 618-633.
- Esen, M.F. (2015), “Finansal Piyasalarda Bilgi Asimetrisi Kaynakları ve İçerideki Bilgi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,8(40), 700-707.
- Fındık, H., - Öztürk E. (2016), “Finansal Bilgi Manipülasyonunun Beneish Modeli Yardımıyla Ölçülmesi: Bıst İmalat Sanayi Üzerine Bir Araştırma”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 483-499.
- Gemici, E., - Cihangir, M. - Yakut, E. (2017), “İşlem Bazlı Manipülasyon: Türkiye Örneği”, *Ege Akademik Bakış*,17(3), 369-380.
- Gerace, D. C.,-Whittaker, C. - Mazzola, P. (2014), “Stock Market Manipulation on The Hongkong Stock Exchange”, *Australasian Accounting Business and Finance Journal*, 8 (4), 105-140.
- Güner, M., - Kurnaz, E., (2020), “Muhasebe Manipülasyonunun Beneish Modeli Yardımıyla Ölçülmesi: BIST Kimya, Petrol, Plastik Endeksi Şirketleri Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 13 (2), 195-214.
- Huang, Y. C.,- Chen, R. C. Y., - Cheng, Y.J. (2005), “Stock Manipulation and Its Impact on Market Quality”, *National Kaohsiung First University of Science And Technology, Kaohsiung 811, Taiwan, ROC*.
- İslamoğlu, A.H. ve Alınacı, Ü. (2016), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Kamışlı, M. - Girginer, N. (2010), “İşlem Bazlı Manipülasyonun İstatistiksel Sınıflandırma Analizleriyle Belirlenmesi”, *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, (11), 1-30.
- Kara, S., - Sakarya, Ş. - Aksu, M. (2016), “Beneish Modeli İle Kazanç Manipülasyonunun Tespit Edilmesi: BIST Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Uygulama”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(2), 13-25.
- Kızıllı, C., - Çelik, İ., E. - Akman, V. - Şener, S. (2016), “Yaratıcı Muhasebe Yöntemleri ve Finansal Bilgilerin Manipülasyonu: Profesyonel Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Örnek Bir Uygulama”, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 1-18.
- Küçüksözen, C.,- Küçükkocaoğlu, G., (2005), “Finansal Bilgi Manipülasyonu: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, https://www.researchgate.net/publication/313898399_FINANSAL_BILGI_MANIPULASYONU_IMKB_SIRKETLERI_UZERINE_AMPIRIK_BIR_CALISMA, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- Lang, L.H.P., - Stulz, R. M. - Walkling, R. A. (1991), “A Test of The Free Cash Flow Hypothesis: The Case of Bidder Returns”, *Journal of Financial Economics*, (29), 315-335.
- Mammen, R. S. - Edakalathur, V.,V. (2019), “Forensic Accounting: Impact of Fraudon Stock Price”, *International Journalof Business and Management Invention*, 8(1), 89-95.
- McConnel, J. J. - Seveas, H. (1990), “Additional Evidence on Equity Ownership and Corporate Value”, *Journal of Financial Economics*, 27(2), 595 - 612.
- Morck, R.,- Shleifer, A. -Vishny, R.W. (1988), “Management Ownership and Market Valuation: An Empirical Analysis”, *Journal of Financial Economics*, 20, 293-316.

Muhasebe Manipülasyonu İle Hisse Senedi Volatilitesi Arasındaki İlişki Üzerine Borsa İstanbul (BIST) 'da Bir Uygulama

- Mulford, C.W. - Comiskey, E.E. (2002), *The Financial Numbers Game: Detecting Creative Accounting Practices*, John Wiley & Sons Inc, New York.
- Ok, H. (2016), *Hisse Senedi Piyasalarındaki Manipülasyon Sürecinin Analizi: Borsa İstanbul Üzerinde Ampirik Bir Uygulama*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Öcal, N., - Atasoy, Y. - Öcal, Ö., (2017), “Muhasebe Bazlı Kazanç Manipülasyonunun Tespitinde Kullanılan Beneish Modelinin Test Edilmesi”, https://www.researchgate.net/publication/319624763Muhasebe_Bazli_Kazanc_Manipulasyonunun_Tespitinde_Kullanilan_Beneish_Modelinin_Test_Edilmesi, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- Roodposthi, F.R.,- Shams, M.F. - Kordlouie, H. (2011), “Forecasting Stock Price Manipulation in Capital Market”, *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 5 (8), 957-967.
- Saraç, M. (2012), *Finansal Yönetim*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Sayari, S. - Mrahi, F. F. - Omri, A. (2013), “The Impact of Earnings Management on Stock Returns: The Case of Tunisian Firms”, *Global Journal of Management and Business Research Finance*, 13(10), 51-65.
- Tepeli, Y., - Kayıhan, B., (2016), “Muhasebe Manipülasyonunun Beneish Modeli İle Tespit Edilmesi: BIST Gıda Maddeler Sanayi Sektörü’nde Bir Uygulama”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(4), 245-264.
- Trussel, J. (2003), “Assessing Potential Accounting Manipulation: The Financial Characteristics of Charitable Organizations With Higher Than Expected Program- Spending Ratios”, *Sage Journals*, 32 (4), 617-618.
- Uyar, U. - Küçükkaplan, İ. (2011), “Finansal Tablolarda Yapılan Hile ve Hataların Firmaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi”, *3.Ulusal Kurumsal Yönetim, Yolsuzluk, Etik ve Sosyal Sorumluluk Konferansı*, Nevşehir. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/311615531>
- Varıcı, İ. - Er, B. (2013), “Muhasebe Manipülasyonu ve Firma Performansı İlişkisi: İMKB Uygulaması”, *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 43-52.
- Wirama, D., G., - Wiksuana, I., G., - Mohd - Sanusi, Z. - Kazemian, S. (2017), “Price Manipulation by Dissemination of Rumors: Evidence From The Indonesian Stock Market”, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7 (1), 429-434.
- www.finnnet.com.tr, (Erişim Tarihi: 06.02.2020).

TÜRKİYE'DE SİGARA KULLANIM DURUMU İLE OBEZİTE ARASINDAKİ İLİŞKİ

Banu BEYAZ SİPAHİ

Dr. Öğr. Üyesi, Tarsus Üniversitesi/ Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, E-Mail:
banubeyazipahi@tarsus.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-5242-5049

TÜRKİYE’DE SİGARA KULLANIM DURUMU İLE OBEZİTE ARASINDAKİ İLİŞKİ

ÖZET

Son yıllarda dünyada ve Türkiye’de obez birey sayısı hızla artış göstermektedir. Obezite kronik hastalıklar için önemli bir risk faktörüdür. Sigara ve obezite arasında ilişkiler konusunda bazı tartışmalar vardır. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de sigara kullanmaya göre sigara hiç kullanmama ve sigara bırakmanın bireylerin obez olma olasılığına etkisi incelemektir. Bu ilişkiyi birlikte test edile bilmek için Multinomial Logit Model (MNLM) kullanılmıştır. Analizde Türkiye İstatistik Kurumu tarafından oluşturulan 2019 yılına ait Türkiye Sağlık Araştırması veri setinden yararlanılmıştır. Model sonuçları, sigara kullananlara göre sigarayı bırakanlarda obezite artış göstermektedir. Bu sonuç literatürde beklendiği gibi çıkmıştır. Ancak bir diğer sonuç, sigara kullananlara göre hiç kullanmayanlarda obez olma olasılığının daha yüksek olduğudur. Tek başına sigarayı bırakmanın obeziteyi artırdığını söyleyemeyiz. Hiç sigara kullanmayanlarda bu oranın daha yüksek olması obezitenin başlı başına Türkiye için riskli bir sağlık problemi olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda sigarayı bırakmayı destekleyici ve obeziteyi azaltıcı politikalar eş zamanlı olarak uygulanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Obezite, Sigara Bırakma, Sigara Hiç Kullanmama, Multinomial Logit Model

JEL Sınıflandırma Kodları: I12, I18, C21

THE ASSOCIATIONS BETWEEN SMOKING STATUS AND OBESITY IN TURKEY

ABSTRACT

In recent years, obesity rates is rising rapidly in the world and in Turkey. There were some controversies about the associations between smoking and obesity. Thus the aim of this study is to examine relationship between non-smoking, giving up smoking and obesity according to smoking. Multinomial Logit Model (MNLM) was used to test this relationship together. In the analysis, we use Health Survey of Turkish Statistical Institute for the year 2019. Model results show that obesity increases in those who giving up smoking compared to those who smoke. This result came out as expected in the literature. But another consequence show that the obesity rate is higher in non-smokers compared to smokers. We cannot say that give up smoking alone increases obesity. The obesity rate is high in non-smokers shows that there is a risk of obesity health problems for Turkey itself. In this respect, it is suggested that policies which aim help to reduce both smoking and obesity simultaneously

Keywords: Obesity, Giving Up Smoking, Non-Smoking, Multinomial Logit Model

JEL Classification Codes: I12, I18, C21

1. GİRİŞ

Obezite dünyada ve Türkiye’de yaygınlaşan ve hızla artış gösteren bir sağlık sorunudur. Bu durum sadece yetişkin kadın ve erkekleri değil, çocukları ve gençleri de etkilemektedir. Obezite teorik olarak kalori dengesizliğinin sonucunda, yani vücudun ihtiyaç duyduğu kaloriden daha fazla kalori alınması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Dünyada 2008 yılında 400 milyon insan obez iken 2015 yılında 700 milyon insan obezdır (HSGM,2021). Obezite, kalp ve damar hastalıkları, diyabet, hipertansiyon, bazı kanser türleri gibi hastalıkların oluşmasına, yaşam kalitesinin azalmasına ve ölümlere yol açmaktadır. Dünyada obeziteden kaynaklı ölüm oranları artış göstermektedir. Dünyada 1990 yılında obeziteye bağlı ölümlerin oranı %4.5 iken bu oran 2017 yılında %8’e yükselmiştir (Hannah, 2017). Dünyada riskli ölümler sıralamasında obezite beşinci sırada yer almaktadır. Her yıl yaklaşık 2.8 milyon yetişkin aşırı kilolu ve obez olmanın sonucunda ölmektedir (EASO, 2021). Obezitenin başlıca temel sebepleri olarak hareketsiz (masa başı) yaşam tarzı, sağlıksız beslenme (yüksek kalorili ve hazır gıdalar) alışkanlıkları gösterilmektedir. Bunlarla birlikte yapılan çalışmalarda yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, cinsiyet, yerleşim yeri gibi demografik faktörlerle, hanehalkı geliri, çalışma koşulu gibi sosyoekonomik faktörlerin yanında biyolojik faktörlerin ve beslenme alışkanlıklarının, sigara kullanım sıklığının azalması ve alkol tüketimi gibi yaşam biçimi faktörleri obeziteden sorumlu değişkenler olarak ortaya konulmuştur (Speakman, 2004; Ball ve Crawford, 2006; Sassi,2010; Baum ve Chou, 2011). Obezite ve aşırı kiloluluk oranındaki yaygınlık düzeyi ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği gibi bu artışın sebepleri de farklılık göstermektedir. Dünya Bankası’nın 2008 yılı Türkiye raporuna göre Türkiye’de obezitenin ve aşırı kiloluluk oranındaki artışın temel nedenini sağlıksız besinlerin (yağ ve şeker oranı yüksek, kalorili) tüketimi ve hareketsizlik olarak gösterilmiştir. Dünyadaki obezite oranındaki artışa sebep olan unsurlar Türkiye’deki unsurlarla benzerlik göstermektedir. Ancak son zamanlarda obezite oranındaki artışa sigara kullanımının da büyük etkisi olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur. ABD’de yapılan çalışmalarda (Grossman vd. 1993; Grossman, 2001; Gruber ve Frakes, 2005; Rashad, 2006) sigara kullanımındaki düşüş obezite oranını artırdığını söylemektedir. Sigara içen obez kişilerin yaşam beklentisi, normal kilolu sigara içmeyenlere göre 13 yıl daha az olduğu ileri sürülmüştür (Chiolero vd., 2008). Sigaranın yapısında bulunan nikotin enerji yakımını ve kilo kaybını hızlandırmaktadır (Pinkowish, 1999). Sigara kullanımının kilo kontrolünde etkili bir yöntem olduğu düşünülse de bazı çalışmalar çok miktarda sigara içenlerin az miktarda içenlere göre daha kilolu olduklarını göstermiştir (Bamia vd.,2004; Chiolero vd., 2007).

Ekonomik süreçte gelir artışı, fiyat değişimi ve masa başı yaşam tarzı obeziteye neden olmaktadır. Fiyat değişiminin etkisi, sağlıksız gıda fiyatlarının görece olarak düşmesi sonucunda tüketimin artması ile açıklanmıştır (Lakdawalla vd., 2005). Zamandan kaynaklanan yüksek fırsat maliyetine göre sağlıksız gıda seçiminden elde edilen marjinal fayda daha büyük olmaktadır. Özellikle son zamanlarda sigara fiyatlarında meydana gelen artış sigara kullanımını azaltmakta ve kilo artışına neden olduğu düşünülmektedir. Benzer bir yaklaşımda sigarayla mücadele programlarının pozitif etkisi obezite ile mücadele girişimi üzerinde negatif dışlayıcı etki yaratmasıdır. Yani insanların sigarayı bırakması daha fazla gıda tüketimine neden olmaktadır (Wolf, 2002; Chou vd., 2004). Sigara bırakma kampanyalarında obeziteye karşı önlem alınmazsa bu süreç ekonomik bir yük yaratmaktadır. Sigara kullanımındaki azalma kilo alımı ile birlikte obeziteyi ve obezite ile ilişkili hastalıkları artırmaktadır. Bu durum obezite ve obezite kaynaklı hastalıklara yüksek harcama yapılması sonucunu doğurmaktadır (Jensen vd.,1995).

Türkiye’de yıllardır sigara kullanımını azaltıcı ve önleyici önlemler alınmaktadır. Örneğin televizyonlarda ve billboardlarda “kamu spotu” adı altında reklamlar verilmektedir. 2010 yılından itibaren uygulanmaya başlanan toplu alanlarda ve açık alanlarda sigara kullanma yasakları etkili olduğu düşünülmektedir. Bunlarla birlikte Türkiye’de sigara ve alkol üzerine uygulanan vergi oranlarındaki artış sigara kullanımını sınırlandırdığı düşünülmektedir (Yeşilay web sayfası, 2021).

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de sigara kullanmaya göre sigara hiç kullanmama ve sigara bırakmanın obezite ile olan ilişkisini incelemektir. Çalışmada kullanılan yöntemle diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalarda obezite yaygınlığındaki artış sosyo ekonomik ve demografik değişkenlerin etkileriyle incelenmiştir. Ancak iki sağlık davranışı olan sigara kullanımı ve obezite arasında ilişkiyi ilk kez Türkiye’de Karaoğlu (2019) çalışması ve özellikle Amerika Birleşik

Devletleri (ABD) olmak üzere dünya literatüründe incelenmiştir. Bu çalışmada Karaoğlan (2019) çalışması takip edilmekle birlikte, sigara kullananlara göre sigara bırakanlarda mı yoksa sigara hiç kullanmayanlarda mı obezite oranı daha yüksek olduğu incelenmiştir.

Çalışmanın sunum şekline göre izleyen bölümde sigara ve obezite arasında ilişkiyi ele alan ekonomi literatürü ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem ele alınmıştır. Dördüncü bölümde analizden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise sonuç kısmı yer almaktadır. Sonuç bölümünde elde edilen bulgular literatür kapsamında diğer çalışmalarla karşılaştırılmış. Gerekli düzeyde politika önerilerinde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR

Türkiye’de obezitenin yaratmış olduğu ekonomik yük üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Son zamanlarda mikro veri setlerinin detaylı bilgi içermesi nedeniyle obezitenin sosyoekonomik belirleyicileri üzerine yapılan çalışma sayısı artış göstermektedir. Erem vd. (2004) çalışmasında Trabzon’da toplanan veriler ile obezite üzerinde sosyoekonomik belirleyicilerden yaş, eğitim, medeni durum, hanehalkı geliri ve çalışılan iş ile birlikte fiziksel aktivitenin etkisi incelenmiştir. Tansel ve Karaoğlan (2014) Türkiye Sağlık Araştırmaları (TSA) 2008,2010 ve 2012 veri setlerini kullanarak yetişkinlerde sağlık davranışlarını belirleyici etkenleri incelemişlerdir. Tansel ve Karaoğlan (2016) çalışmasında eğitim ve sağlık arasındaki nedensellik ilişkisine bakmıştır. Bu alanda Karaoğlan ve Tansel (2019) çalışması 2008, 2010 ve 2012 Türkiye Sağlık Araştırması verilerini kullanması nedeniyle hem yıl bazında hem de gözlem bazında ülke genelini kapsayan en kapsamlı tek çalışmadır. Bunun dışında Beyaz Sipahi (2020) çalışması diğer çalışmalardan farklı tutan yanı obezitenin yaratmış olduğu sosyoekonomik eşitsizlikleri belirlemek olmuştur. Türkiye’de yapılan çalışmalar arasında farklı iki sağlık davranışı arasında ilişkiyi inceleyen öncü çalışma Karaoğlan (2019) çalışması gösterilebilir. Sigara kullanım durumuna göre obezite ile birlikte sosyoekonomik ve demografik özellikler diğer çalışmalarda incelenen bir konu değildir. Bu nedenle bu çalışma yukarıda bahsedilen çalışmaların bakış açısından metod ve amaç olarak farklılık göstermektedir.

Ekonomi literatüründe obezite ile sigara kullanım durumu arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Chou vd. (2004), Loureiro ve Nayga, (2005) , Rashad vd. (2006), Philipson ve Posner (2008) ve Baum (2009) çalışmaları sigaranın maliyeti ile BKİ (beden kitle indeksi) arasında pozitif ilişki bulmuştur. Çalışmaların yüksek sigara fiyatlarının sigara kullanımını azalttığını ve bu sonuç kilo kazanımına sebep olduğu ortak bulgusudur. Benzer şekilde Grossman vd. (1993), Grossman (2001) çalışmaları ABD’de sigara vergileri artırdığında sigara kullanım oranının azaldığını ve obezite oranının arttığını ortaya koymaktadır. Courtemanche (2016) çalışmasında sigara bırakmanın obezite üzerinde uzun dönem etkisini incelemiştir. Çalışma sigara bırakmanın uzun dönemde %14 oranında obeziteyi artırdığını vurgulamaktadır. Diğer yandan Gruber ve Frakes (2006), Courtemanche (2009), Wehby ve Courtemanche (2012) çalışmalarında sigaranın maliyeti ile obezite arasında negatif ilişki olduğunu göstermiştir. Nonnemaker vd. (2009) çalışmasında sigara kullanımı ile obezite arasında iki yönlü etkileşimin olduğunu bulmuştur. Benzer çalışma Rashad (2006) tarafından yapılmıştır. Sigara kullanımı ile obezite arasında çift yönlü ilişki olduğunu ve araç değişken yöntemi kullanarak değişkenler arasında ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda bireylerin obez olmasında sigara kullanımından ziyade genetik faktörlerin etkili olduğu bulunmuştur. Tartışmalı konulardan biriside sigaranın maliyeti dışsal olarak kabul edildiğinde, yüksek vergilere rağmen sigaranın fiyatının talebe göre değiştiğinde küçük bir oranda sigara kullananlara rastlanmaktadır. Fletcher (2014) çalışmasında farklı bir tütün kontrol politikası ile örneğin iş yerlerinde uygulanan yasaklar sigarayı bırakmaya neden olduğu ve kilo alımına neden olduğunu vurgulamıştır.

3. VERİ VE YÖNTEM

3.1 Veri

Çalışmada kullanılan TÜİK tarafından birey bazında detaylı sağlık bilgilerinin derlendiği Türkiye Sağlık Araştırma (TSA) veri seti 2008 yılından itibaren 2 yılda bir yayınlanmaktadır. Çalışma TSA’nın en güncel veri seti olan 2019 yılına ait veri seti kullanılmıştır. Ankette 0-6 yaş, 7-14 yaş ve 15 yaş ve üstü olmak üzere 3 farklı soru formu bulunmaktadır. Ankete katılan hanelere sağlık durumları, bireylerin sağlık durumunu belirleyici davranışları ve gelir, yaş, eğitim gibi sosyo

ekonomik ve demografik yapıyı belirleyen sorular sorulmuştur. Çalışmada BKİ değişkeninden yararlanılacağı için ankette 0-6 yaş ve 7-14 yaş grubunun BKİ değeri hesaplanmadığı için bu yaş grupları çalışmaya dahil edilmemiştir. Sağlık Araştırması Anket (2019) veri setinden analizde kullanılan gözlem sayısı 8165 hanede 17.083 yetişkin bireyden oluşmaktadır. Yetişkin bireylerin 9300’ü kadın 7783’ü erkektir. Analizde kullanılan BKİ¹ değeri tarafımızca ankette bireyin kendi ifade ettiği boy ve kilo değerinden elde edilmiştir. Çalışmada BKİ değerlerinden yararlanarak obez olan bireylere 1, diğerleri (zayıf, normal ve aşırı kilolu) 0 değerini alan obez bireyleri ifade edilen kukla değişken oluşturulmuştur. Çalışmada sigara kullanım durumunu dikkate almak için ankette yer alan “Tütün mamülü kullanıyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtları “Evet, her gün/evet, Ara sıra/Hiçbir Zaman/Bıraktım.” şeklindedir. Analizde bağımlı değişken olarak kullanılmak üzere tütün kullanımını üç gruba ayırmıştır. Eğer her gün ve ara sıra sigara kullanıyorsa “sigara kullanıyor:1”, hiçbir zaman kullanmıyorum cevabı verenler için “hiç kullanmadı:2” ve bıraktım cevabını verenler içinde “Sigarayı bıraktı:3” şeklinde değişkenler sınıflanmıştır. Bağımlı değişken ikiden çok düzeyli olan sınıflanabilir bir nitel değişken olduğundan Multinomial Logit Regresyon tahmini yapılacaktır. Sigara içenler referans grup olarak alınmıştır. Bunun nedeni çalışmanın amacı doğrultusunda belirlenmiştir. Çalışmanın asıl amacı sigarayı bırakmanın obezite ile ilişkisini analiz etmektir. Bu amaçla sigara kullanan bireylere göre sigarayı bırakan bireylerin obez olma olasılığını aynı şekilde sigara kullananlara göre hiç sigara kullanmayan bireylerin obez olma olasılığını daha açık ifade etmektir.

Türkiye Sağlık Araştırması (TSA) ’da bulunan ve analiz aşamasında kullanılan diğer bağımsız değişkenler bireylere ait yer alan sosyoekonomik değişkenlerden yaş, eğitim, cinsiyet, medeni durum, hane geliri ve iş gücüne katılım durumudur. Analizde yaş, kişinin bitirdiği yaşı temsil etmekte olup sürekli değişkendir. Bireyin cinsiyeti kadınsa 0, erkekse 1 olarak ifade edilmiştir. Kişinin eğitim seviyesini için 4 farklı kukla değişken oluşturulmuştur. İlki “İlkokul ve altı” değişkeni bu grup içerisinde veri setinde bireylerin eğitim düzeyi bir okul bitirmeyen, okuma-yazma bilmeyen ve ilkokul eğitim seviyesine sahipse 1, diğerleri için 0 olarak tanımlanmıştır. İkinci olarak “Ortaokul” değişkeni için veri setinde bireyin eğitim seviyesi ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim düzeyinde ise 1, diğerleri 0 olarak tanımlanmıştır. Üçüncü olarak “Lise” değişkeni için ise veri setinde bireyin eğitimi genel lise, mesleki veya teknik lise mezun seviyesinde ise 1, diğerleri sıfır olarak tanımlanmıştır. Son olarak “Üniversite ve üstü” değişkeni için veri setinde bireyin eğitimi yüksek okul, fakülte, yüksek lisan ve doktora mezun seviyesinde ise 1, diğerleri 0 olarak tanımlanmıştır. TSA’da ifade edilen medeni durum değişkeninin 3 farklı kukla değişkeni oluşturulmuştur. İlki “Evli” değişkeni birey evli ise 1, ikinci olarak “Bekar” değişkeni birey bekar ise 1, üçüncü olarak “Dul/Boşanmış” değişkeni birey boşanmış veya eşi ölmüş ise 1 aksi durumda 0 olarak değişkenler tanımlanmıştır. Söz konusu veri setinde hanehalkı geliri 12 grup altında toplanmıştır. Çalışmada gelir gruplarının yapısını bozmadan 5 gelir grubunda toplanmış olup bu gruplar sırasıyla 0-1668 TL, 1669-2424 TL, 2425-3398 TL, 3399-5052 TL, 5053 TL ve üzeridir. Daha sonra gelir grubu değişkenleri Gelir 1, Gelir 2, Gelir 3, Gelir 4 ve Gelir 5 şeklinde 5 farklı kukla değişken tanımlanmıştır. Kişinin istihdam durumunu mevcut veri setinde “Çalışma durumunuz nedir?” sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda belirlenmiştir. İlk “İstihdam” kukla değişkeni veri setinde ücretli, maaşlı veya yevmiyeli çalışan, işveren/kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan cevabını vermiş ise 1, diğerleri 0 olacak şekilde değişken tanımlanmıştır. İkinci olarak “İşsiz” kukla değişkeni veri setinde iş arayan ise 1, diğerleri 0 şeklinde tanımlanmıştır. Son olarak “İşgücü dışında” değişkeni ise veri setinde öğretime devam eden, emekli, yaşa bağlı nedenlerle çalışmayı bırakanlar, engelli ve kalıcı sağlık sorunu nedeniyle çalışamayanlar, ev işleri hasta bakımı ile uğraşanlar ve zorunlu askerlik yapanlara 1, diğerlerine 0 değerini vererek kukla değişkenleri oluşturulmuştur. Cinsiyet*obez etkileşim değişkeni modele eklenmiştir. Çünkü sigara kullanım durumu üzerinde cinsiyetin ve obez olma olasılığının ayrı ayrı etkisi olduğu düşünülmekte ve modelde ölçülmektedir. Sigara kullanım durumu üzerinde obez erkek

¹ BKİ: kişinin kilosu (kg)/kişinin boyu(metre)’nun karesi şeklinde ifade edilmektedir. DSÖ raporlarına göre, Beden Kitle İndeksi (BKİ), bireyin vücut ağırlığının (kg), boy uzunluğunun (metre) karesine (BKİ=kg/m²) bölünmesiyle elde edilen bir değerdir. Yetişkinlerde (15 ve üstü yaş grubu) BKİ değerleri sırasıyla 18.5’in altı, 18.5–24.9, 25–29.9 ve 30 ve üstü olanlar sırasıyla zayıf, normal, aşırı kilolu (pre-obez) ve obez olarak sınıflandırılmaktadır.

veya obez kadınlar için etki ölçülmek istenmiştir. Ampirik analizde kullanılan değişkenlere ait özet istatistikler Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Bağımsız Değişkene Göre Değişkenlerin Frekans Dağılımı

	Sigara Kullanan	Sigara Hiç Kullanmadı	Sigarayı Bırakan
Ortalama Yaş	41.49	42.64	53.63
Cinsiyet			
Kadın	34.4	73.1	28.5
Erkek	65.6	26.9	71.5
Obezite	16.5	24.1	27.6
Eğitim Düzeyi			
İlkokul ve altı	38.3	47.9	52.9
Ortaokul	19.1	17.8	12.3
Lise	24.1	16.6	17.4
Üniversite ve Üstü	18.6	17.8	17.4
Medeni Durum			
Bekar	19.8	25.7	7.3
Evli	71.4	63.2	82.4
Dul/Boşanmış	8.7	11.1	10.3
Çalışma Durumu			
İşgücünde	55.6	28.3	38.4
İşsiz	8.9	4.7	3.9
İşgücü Dışında	35.5	66.9	57.7
Hanehalkı Gelir Grupları			
Gelir 1	13.6	18.1	13
Gelir 2	21	22.9	24.3
Gelir 3	18.4	18.6	19.5
Gelir 4	25.8	22.8	23
Gelir 5	21.2	17.5	20.2

Not: TSA-2019 veri setinden oluşturulmuştur.

Frekans dağılım sonuçlarına göre sigarayı bırakanların yaş ortalaması yaklaşık 54, sigara kullananların yaş ortalaması ise yaklaşık 42 olarak hesaplanmıştır. Sigara bırakma ve sigara kullanma sıklığı en fazla ilkokul ve altı eğitim düzeyinde görülmektedir. Erkeklerin kadınlara göre sigara kullanma ve sigara bırakma sıklığı daha yüksektir. İşgücüne dahil olmayan bireylerin sigara bırakma oranları ile işgücündekilerin sigara kullanma oranları daha yüksektir. Gelir grubu dağılımına göre gelir artıka sigara kullanım oranı artış gösterdiği gibi sigara bırakma oranının da arttığını söyleyebiliriz. Son olarak medeni duruma göre bakıldığında evli bireylerde sigara kullanım oranı ve sigarayı bırakma oranı daha yüksektir.

3.2 Yöntem

Çalışmada amaç sigara kullananlara göre sigara bırakma, hiç sigara kullanmama ve obezite arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu ilişkiyi birlikte test edile bilmek için Multinomial Logit Model (MNL) kullanılmıştır. Bu model bağımlı değişkenin ikiden çok düzeyi olan sınıflanabilir kategorik değişken olması durumunda kullanılmaktadır. MNL’de kategorik bağımlı değişkenin bir düzeyi temel düzey olarak seçilirken diğer düzeyler için temel düzeye göre nispi regresyon tahminleri yapılmaktadır. Çalışmada bağımlı değişken Sigara kullanma (1), sigara hiç kullanmama (2) ve sigara bırakma (3) şeklinde üç kategoride ele alınmıştır. Temel düzey olarak sigara kullanma belirlenmiş ve modelleme yapılmıştır. Multinomial Logit Model (MNL) aslında iki değerli Logit modelin genişletilmiş halidir. Öyle ki iki sonuçlu logit modellerin tahminleri, MNL’in parametrelerinin tutarlı tahminlerine bağlıdır (Begg ve Gray, 1984). Üç kategoriye sahip bağımsız değişkenin olduğu bir model, bu üç kategorinin birbirleri ile mümkün kombinasyonları 1-2, 1-3, 2-3 karşılaştırmalarından oluşmaktadır. Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin araştırılması için bu kombinasyonların tek tek tahmin edilmesi gerekirken, multinomial logit modeli bu zorunluluğu ortadan kaldırarak tek tahmin ile tüm kombinasyonların tahminini gerçekleştirir (Long, 1997). (1) no’lu denklem, $j = 1, 2, \dots, J-1$ için $\text{Prob}(y = j)$ olasılığını vermektedir. Yani i . bireyin j . alternatifi seçme olasılığını göstermektedir.

$$\text{Pr}(y = j) = \frac{e^{\sum_{k=1}^K \beta_{jk} x_k}}{1 + \sum_{j=1}^{J-1} e^{\sum_{k=1}^K \beta_{jk} x_k}} \quad (1)$$

Modelde β , iki indise sahiptir. Bunlardan k , x bağımsız değişkenlerini ve j , çıktı kategorilerini ayıran indisleri ifade etmektedir. Toplam parametre tahminleri sayısının $(J-1)K$ olacağını göstermektedir (Liao, 1994). MNL’in varsayımlarından biri “İlgisiz Alternatiflerin Bağımsızlığı (the assumption of the independence of irrelevant alternative - IIA)” olarak ifade edilir. Bu varsayımın özelliği, iki alternatifi seçme olasılıkları oranının mevcut üçüncü bir alternatiften bağımsız olmasıdır. Alternatiflerin bağımsızlığı için uygulanan Ki-kare testi yani Hausman testi, bağımlı değişkendeki tercihlerden birini çıkararak sınırlandırılmamış model ile sınırlandırılmış model tahminlerini karşılaştırmaktadır. Modelin diğer varsayımları ise nicel bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmaması ve her bir regresyon için model spesifikasyon hatası olmaması gerekmektedir. Ayrıca gözlem sayısının oldukça büyük olması gerekmektedir (Long, 1997).

4. AMPİRİK BULGULAR

Bağımlı değişken sigara kullanım durumu üç kategoriden oluştuğu için iki ayrı model ortaya çıkmıştır. Birinci model sigara kullanma ile hiç sigara kullanmamayı karşılaştırmakta ve ikinci model ise sigara kullanma ile sigarayı bırakmayı karşılaştırmaktadır. Basit tabirle seçeneklerden bir tanesi çıkarıldığında diğer seçenekleri seçme olarak ifade edilir. MNL’nin teorik açıklamasında da bahsedildiği gibi ilişkisiz alternatiflerin bağımsızlığı varsayımı (IIA) altında MNL geçerli olmaktadır. Tablo 4 ‘de yer alan Hausman testinin sonucu MNL’nin veri setine uygun olup olmadığına ilişkin istatistiksel bilgiyi vermektedir. Hausman test sonucuna göre yapılan analizlerin alternatiflerin birbirinden bağımsız olduğunu ve MNL nin veri seti için uygun olduğunu göstermektedir. Olabilirlik oran ki-kare (LR-Chi²) değeri ve p değerine bakılarak ($\text{prob} > \text{chi}^2$) elde edilen MNL’i tahmininin anlamlı olup olmadığına karar verilir. Kurulan modellerde LR Chi² değerleri için $\text{prb}:0.00$ olduğundan elde edilen model anlamlıdır. Tablo 2’de model sonuçları verilmektedir.

Tablo 2. Sigara Kullanım Durumu İçin Multinomial Logit Model Sonuçları

Değişkenler	Sigara Hiç Kullanmadı			Sigarayı Bırakan		
	Katsayı	Z Değeri	RRR	Katsayı	Z Değeri	RRR
Sabit	4.096***	19.95	60.12***	-1.990***	-6.76	0.14***

Türkiye'de Sigara Kullanım Durumu İle Obezite Arasındaki İlişki

Cinsiyet	-1.575***	-32.09	0.21***	0.421***	6.01	1.52***
Obez	0.530***	7.72	1.70***	0.383***	3.78	1.47***
Cinsiyet*Obez	-0.067	-0.67	0.94	0.213	1.70*	1.24*
Yaş	-0.154***	-18.68	0.86***	-0.007	-0.58	0.99
Yaş ²	0.002***	19.66	1.00***	0.001***	4.89	1.00***
İlkokul ve altı	-0.296***	-4.63	0.74***	-0.417***	-5.01	0.66***
Ortaokul	-0.609***	-8.80	0.54***	-0.450***	-4.72	0.64***
Lise	-0.714***	-11.07	0.49***	-0.420***	-4.86	0.66***
Bekar	1.016***	10.50	2.76***	0.256*	1.81	1.29*
Evli	0.655***	9.00	1.92***	0.547	5.79	1.73***
Çalışan	-0.443***	-8.98	0.64***	-0.542***	-8.15	0.58***
İşsiz	-0.778***	-9.07	0.46***	-0.670***	-5.21	0.51***
Gelir 1	0.197***	2.98	1.22***	-0.074	-0.82	0.93
Gelir 2	0.105*	1.81	1.11*	0.141*	1.86	1.15*
Gelir 3	0.097	1.63	1.10	0.132*	1.69	1.14*
Gelir 5	-0.099*	-1.69	0.91*	0.421***	6.01	1.07***

N=17083

LR Chi-Kare=5501.07 prob:0.00 Hausman Ki-Kare:3.28 (prob:0.996)

Not: RRR: Görelî Risk Oranları, sigara kullanım kontrol düzeyi (sigara kullananlar) referans gruptur. *:0.10 yanılma düzeyinde anlamlı, **:0.05 yanılma düzeyinde anlamlı, ***:0.01 yanılma düzeyinde anlamlı. Referans kategoriler eğitim düzeyi için üniversite ve üst, medeni duruma göre boşanmış/eşi ölmüş, hanehalkı gelir grubuna göre gelir 4 olarak alınmıştır.

Sigara kullanmanın kontrol grubu olduğu modellerin sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir. İlk modelde sigara içenler ile hiç sigara içmeyenler karşılaştırılmıştır. İkinci modelde ise sigara içenler ile sigarayı bırakanlar karşılaştırılmıştır. Modelde tahmin edilen görelî risk oranları (RRR) multi nominal logit regresyonda tahmin edilen katsayıların üstel halidir. Görelî risk oranı temel düzeye göre ilgili düzeyde kalma riskini ifade etmektedir.

Sigara kullananlara göre hiç sigara kullanmayan kadınların sayısı erkeklere göre fazla iken aynı kontrol grubuna göre sigarayı bırakan erkeklerin oranı kadınlara göre daha yüksektir. Ayrıca erkeklerin sigarayı bırakma düzeyi kadınlara göre 1.52 kat daha fazladır. Bireyin obez olma düzeyinde artış sigara kullanma olasılığına göre hiç sigara içmeme olasılığı 0.53'lük bir artış göstermektedir. Bu artış sigara bırakma olasılığında 0.38 olarak hesaplanmıştır. Sigara kullananlara göre hiç sigara kullanmayanlarda obezite risk oranı 1.70 iken sigarayı bırakanlarda obezite risk oranı 1.47 olarak hesaplanmıştır. Obez erkeklerin sigara kullanma olasılığına göre hiç sigara kullanmama olasılığı daha düşük iken aynı bireylerin sigara kullanma olasılığına göre sigara bırakma olasılığı daha yüksektir. Obez erkeklerin sigara bırakma düzeyi kadın obezlere göre 1.24 kat daha fazladır. Eğitim değişkenleri modelde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü olduğu sonucu çıkmıştır. Bu durum her eğitim düzeyinde sigara kullanıma yönelik bir eğilim olduğu sonucuna varılmıştır. Kontrol düzeyine göre düşük gelir grubu sigarayı hiç kullanmama veya sigarayı bırakmama eğilimlidir. En düşük gelir grubunun sigara kullanma olasılığına göre sigara bırakma olasılığının düşük olduğunu ve gelir artışı ile birlikte sigara bırakma olasılığının arttığını söyleyebiliriz. İşgücünde bulunmayan bireylere göre çalışan ve işsiz bireylerin sigara kullanma olasılığına göre sigara bırakma olasılığı düşüktür.

Tahmin edilen her bir modelden bağımsız değişkenlere göre marjinal etkiler elde edilebilmektedir. Çalışma amacında ilgili değişkenlerin kategori düzeyinde nasıl dağılım gösterdiğini öğrenmek için marjinal etki değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 3: Obezite ve Cinsiyet Göre Sigara Hiç Kullanmama ve Sigara bırakma Olasılıkları

	Sigara Bıraktı			Sigara Hiç Kullanmadı		
	Margin	Delta-Metot S.Hata	Z Değeri	Margin	Delta-Metot S.Hata	Z Değeri
Kadın	0.06	0.003	22.91	0.75	0.005	141.01
Erkek	0.22	0.007	33.86	0.35	0.007	50.96
Obez	0.13	0.008	16.12	0.65	0.011	58.82
Erkek ve Obez	0.15	0.014	11.25	0.55	0.020	26.76

Not: Değişkenler 0.01 yanılma düzeyinde anlamlıdır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda sigara kullanma olasılığına göre erkeklerin (0.22) kadınlara (0.06) göre sigara bırakma olasılığı daha yüksektir. Kadınlarda sigara kullanma olasılığına göre sigara hiç kullanmama olasılığı 0.75 olarak hesaplanmıştır. Sigara kullananlara göre obezlerin sigara bırakma olasılığı 0.13 iken hiç sigara kullanmama olasılığı 0.65’dir. Erkek obezlerde sigara bırakma olasılığı 0.15 ve hiç kullanmama olasılığı ise 0.55 olarak hesaplanmıştır. Sigara içenlere göre sigara bırakanlarda obez olma olasılığı daha yüksektir. Ayrıca sigara içenlere göre hiç sigara içmeyenlerde obez olma olasılığı yine yüksektir. Bu durumda sigara kullanımı ve obezite kendi içerisinde ayrı ayrı önemli bir sorun olduğu söylenebilir.

5. SONUÇ

Son yıllarda dünyada ve Türkiye’de obezite oranları hızla artış göstermektedir. Literatürün ortaya koyduğu gibi bireyler ya sigara kullanarak ya da sigarayı bırakmanın sonucunda elde edilen kilo ile bu iki risk durumundan birini tercih etmiş oluyor. Bu çalışmanın amacı Türkiye Sağlık Araştırma (TSA)-2019 verilerini kullanarak sigara kullananlara göre hiç sigara kullanmayanların ve sigarayı bırakanların obezite ile ilişkisini Multinomial Logit model ile test etmektir. Çalışmanın sonuçlarına göre sigara kullananlara göre sigarayı bırakanlarda obezite artış göstermektedir. Sigara bırakanlarda obezite oranının yüksek olması Chou vd. (2004), Rashad ve Grossman (2004), Rashad (2006) ve Karaoğlan (2019) ’ın sonuçlarını destekler niteliktedir. Sigara bırakmanın kişiyi daha fazla yemeye yönelttiğini söyleyebiliriz. Ancak burada dikkat çeken bir diğer sonuç sigara kullananlara göre hiç kullanmayanlarda obezite oranı daha yüksek olduğudur. Tek başına sigarayı bırakmanın obeziteyi artırdığını söyleyemeyiz. Hiç sigara kullanmayanlarda bu oranın daha yüksek olması obezitenin başlı başına Türkiye için riskli bir sağlık problemi olduğunu göstermektedir.

Politika yapıcılarını obezite ile mücadelede politika araçlarını, obezitenin nedenlerini ve sonuçlarını tartışmaktadır. Obezitenin neden olduğu sağlıksız yaşam koşullarına katlanan bireyler sağlıklı yaşam koşullarını tekrar kazanmak isterler. Bunun için bireylerin seçimlerini değiştirmesi gerekir. Obezite bireylerin sağlıklı yaşam tarzı seçiminden örneğin sigara kullanma tercihleri gibi gözlemlenen değişkenlerden ve genetik, hormonal yapı gibi gözlemlenemeyen değişkenlerden etkilenmektedir. Uygulanacak mücadele araçlarından biri de piyasalarda obezite üzerinde negatif dışsallık yaratan programların etkisinin hafifletilmesi veya negatif dışsallığın içselleştirilmesine yönelik olmalıdır. Bu duruma obezite mücadele programları ile sigarayı bırakma politikası koordine edilerek etkin bir şekilde sigara kullanımının azaltılması ve obezite oranının düşürülmesinde elde edilen başarı örnek olarak verilebilir. Obezitenin maliyetleri arttığı için hükümet politikaları arasında yasaklayıcı ve

sınırlandırıcı önlemlerin artması beklenebilir. Ekonomik araçlar sağlık problemine sebep olan davranışları kontrol etmede etkilidir. Örneğin sigara üzerinden alınan vergiler fast-food gibi ev dışı gıda ürünlerine de uygulanabilir. Bu yöntemle sigara bırakma önlemleri ile birlikte obezite oranını düşürücü önlemlerde aynı anda etkili olabilir.

KAYNAKÇA

- Ball, K. - Crawford, D. (2006). Socio-economic Factors in Obesity: a Case of Slim Chance in a Fat World?. *Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition*, 15, 15-20.
- Bamia, C.- Trichopoulou, A.- Lenas, D.- Trichopoulos, D. (2004). Tobacco smoking in relation to body fat mass and distribution in a general population sample. *Int J Obes Relat Metab Disord*, 28:1091–1096 .
- Baum, C., 2009. The Effects of Cigarette Costs on BMI and Obesity. *Health Economics*, 18(1): 3-19.
- Baum, C. L. - Chou, S. (2011). The Socio-Economic Causes of Obesity. *National Bureau of Economic Research, Cambridge, Working Paper 17423*, 1-47, (www.nber.org/papers/w17423).
- Begg, C. B. - Gray, R. (1984). Calculation of Polychotomous Logistic Regression Parameters Using Individualized Regressions. *Biometrika*, 71: 11-18.
- Beyaz Sipahi, B . (2020). Socioeconomic Factors Boosting Female Obesity in Turkey and Its Income Related Inequality. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19 (2) , 350-366. DOI: 10.21547/jss.623857.
- Chiolero, A.- Jacot-Sadowski, I.- Faeh, D.- Paccaud, F.- Cornuz, J. (2007). Association of Cigarettes Daily Smoked with Obesity in a General European Adult Population. *Obes Res* 2007;15(5):1311– 8.
- Chiolero, A.- Faeh, D. – Paccaud, F.M. (2008). Consequences Of Smoking For Body Weight, Body Fat Distribution, And İnsulin Resistance, *Am J Clin Nutr* 2008;87:801–9
- Chou, S.- Grossman M.- Saffer H. (2004). An Economic Analysis of Adult Obesity: Results from the Behavioral Risk Factor Surveillance System. *Journal of Health Economics*, 23(3),565-587.
- Courtemanche, C. (2009). Rising Cigarette Prices and Rising Obesity: Coincidence or Unintended Consequence?. *Journal of Health Economics*, 28(4): 781-798.
- Courtemanche, C. (2016). The Effect of Smoking on Obesity Evidence From A Randomized Trial. *Working Paper, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA 02138*.
- The European Association for the Study of Obesity,EASO, Obesity Statistic, <https://easo.org/media-portal/statistics/>, (Erişim Tarihi: 08.06.2021).
- Erem, C.- Arslan, C.- Hacıhasanoğlu, A.- Değer, O.- Topbaş, M.- Ukinç, K.- Ersöz, H.Ö. - Telatar, M. (2004). Prevalence of Obesity and Associated Risk Factors in a Turkish Population (Trabzon city, Turkey). *Obes. Res.* 12, 1117-1127.
- Fletcher, J. (2014). The Effects of Smoking Cessation on Weight Gain: New Evidence Using Workplace Smoking Bans. *Forum for Health Economics and Policy*, 17(2): 105-129.
- Grossman, M. J. – Sindelar, L. – Mullahy, J. - Anderson, R. (1993). Alcohol and Cigarette. *Journal of Economic Perspective*, 7(4), 211-222.
- Grossman, M. (2001). *The Economics of Substance Use and Abuse: The Role of Price, In Economic Analysis of Substance Use and Abuse: The Experience of Developed Countries and Lessons for Developing Countries*, edited by Michael Grossman and Chee-Ruey Hsieh, Cheltenham, U.K, 1-30.

Gruber J.- Frakes M. (2005). Does Falling Smoking Lead to Rising Obesity. *Journal of Health Economics*, Vol 30, 1-15.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (HSGM), T.C Sağlık Bakanlığı Resmi Sitesi, Obezite, <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/obezite/dunyada-obezitenin-gorulme-sikligi.html>, (Erişim Tarihi: 08.06.2021).

Hannah R. (2017). Obezite. Our World InData.org'da çevrimiçi olarak yayınlanmıştır. Alındı: "https://ourworldindata.org/obesity" [Çevrimiçi Kaynak], (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

Jensen, E. X. – Fusch, C.H.- Jaeger, P. - Peheim, E. – Horber, F.F. (1995). Impact of Chronic Cigarette Smoking on Body Composition and Fuel Metabolism. *J Clin Endocrinol Metab*, 80: 2181-2185.

Karaoğlan D. - Tansel A. (2019). Determinants of Body Mass Index in Turkey: A Quantile Regression Analysis from a Middle Income Country. *Boğaziçi Journal Review of Social, Economic and Administrative Studies*, Vol. 32, no. 2, pp. 01-17.

Karaoğlan, D. (2019). Sigarayı Bırakma ve Obezite Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Journal of Research in Economics*, 3 (1) , 46-57 .

Lakdawalla D.- Philipson T.- Bhattacharya J. (2005). Welfare-Enhancing Technological Change and the Growth of Obesity. *American Economic Review, American Association*, Vol 95(2), 253-257.

Liao, T. F. (1994). Interpreting Probability Models, Logit, Probit, and Other Generalized Linear Models. series/ number 07-101, Thousand Oaks, Sage Publications.

Long, J.S. (1997). Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables. Thousand Oaks CA: Sage Publications.

Loureiro, M.L. - Nayga, R.M. (2005). Obesity Rate in OECD Countries: An International Perspective. *Presentation at the EAAE XI Congress-Copenhagen* , 1-19.

Nonnemaker, J. - Finkelstein, E. - Engelen, E. - Hoerger, T. - Farrelly, M. (2009) . Have Efforts to Reduce Smoking Really Contributed to Tthe Obesity Epidemic?. *Economic Inquiry*, 47(2): 366-376.

Philipson T. - Posner R. (2008). Is The Obesity Epidemic a Public Health Problem? A Decade of Research on the Economics of Obesity. *Working Paper 14010, National Bureau of Economic Research*, Cambridge, 1-15.

Pinkowish, M. (1999). Hand in Glove: Smoking Cessation and Weight Gain. *Patient Care*, 33(2): 134.

Rashad, I. (2006). Structural Estimation of Caloric Intake, Exercise, Smoking, and Obesity. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 46 (2): 268-283.

Rashad, I. - Grossman, M. - Chou, S. (2006). The Super Size of America: An Economic Estimation of Body Mass Index and Obesity in Adults. *Eastern Economic Journal*, 32(1): 133-148.

Sassi F. (2010). Obesity and Economics of Prevention, *OECD Report*,1-270.

Speakman J.R. (2004). Obesity:The Integrated Roles of Environment and Genetics. *Journal of Nutrition*, 134(8), 2090-2105.

Tansel, A. - Karaoğlan, D. (2014). Health Behaviors and Education in Turkey. *Bonn, Germany: Institute for the Study of Labor (IZA) Discussion Paper No: 8262*.

Tansel, A.- Karaoğlan, D. (2016). The Causal Effect of Education on Health Behaviors: Evidence from Turkey. Economic Research Center (ERC) Working Paper, No: 16/06 Ankara, Türkiye:.

Wehby, G. - Courtemanche, C. (2012). The Heterogeneity of The Cigarette Price Effect on Body Mass Index. *Journal of Health Economics*, 31(5): 719-729.

Wolf A.M. (2002). Economic Outcomes of the Obese Patient. *Obesity Research*, 10, 58-62.

Yeşilay Web Sayfası Yayınlar, <https://www.yesilay.org.tr/tr/yayinlar>, Erişim Tarihi: 18.04.2021.

TÜRKİYE'DE MUHASEBE LİSANS EĞİTİMİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ (2005-2020)

Süleyman BAYRAKCIOĞLU

Arş. Gör. Süleyman Demirel Üniversitesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD,
suleymanbayrakcioglu@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3993-6696

**TÜRKİYE’DE MUHASEBE LİSANS EĞİTİMİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN
BİBLİYOMETRİK ANALİZİ (2005-2020)**

ÖZ

Araştırmanın amacı Türkiye’de muhasebe lisans eğitimi üzerine yapılan çalışmaların bibliyometrik analizidir. Araştırma kapsamında 2005-2020 yılları arasında yayımlanan muhasebe lisans eğitimi ve muhasebe lisans öğrencilerini konu alan 178 makale bibliyometrik yöntemle analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre yıllar itibarıyla muhasebe eğitimi alanında yayınlanan makale sayısı artmaktadır. Makalelerin %29’luk kısmı 3 dergide yayınlanmıştır. Muhasebe ve Finansman Dergisi ve Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi muhasebe lisans eğitimi konu alan çalışmaların yayınlandığı kilit dergiler konumundadır. Geri kalan dergilerin büyük çoğunluğunda yalnızca 1 makale yayınlanmıştır. İlgili çalışmalarda anahtar kelimelerin seçiminde bir standardizasyon yoktur. İlgili dönemde yayınlanan makalelerin %75’i çok yazarlıdır ve yazarların %78’inin tek bir makalesi yayınlanmıştır. Çok yazarlı çalışmalarda yazarların genellikle aynı kurumda çalıştığı ve yazarlar arası işbirliğinin zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Eğitimi, Lisans Eğitim, Bibliyometrik Analiz.

JEL Sınıflandırması: A22, M41

**BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON ACCOUNTING UNDERGRADUATE
EDUCATION IN TURKEY (2005-2020)**

ABSTRACT

The aim of the research is bibliometric analysis of studies on accounting undergraduate education in Turkey. Within the scope of the research, 178 articles on accounting undergraduate education and accounting undergraduate students published between 2005-2020 were analyzed using bibliometric method. According to the results of the research, the number of articles published in the field of accounting education has been increasing over the years. 29% of the articles were published in 3 journals. Journal of Accounting and Finance and the Word of Accounting Science Journal are the key journals in which studies on accounting undergraduate education are published. Only 1 article was published in the majority of the remaining journals. There is no standardization in the selection of keywords in related studies. 75% of the articles published were multi-author and 78% of the authors have only one article published. In studies with multiple authors, it has been found that the authors generally work in the same institution and that cooperation between authors is weak.

Key Words: Accounting Education, Undergraduate Education, Bibliometric Analysis.

JEL Classification: A22, M41

1. GİRİŞ

Muhasebe mesleği dünyanın en eski mesleklerinden biri olmakla birlikte ticari ve teknolojik anlamda meydana gelen gelişmelere ayak uyduran dinamik bir özelliğe sahiptir (Altunay ve Bayraktıoğlu, 2020: 1). Her ne kadar insanlık tarihi ile yaşıt olmakla birlikte doğası itibarıyla muhasebe mesleğinin içinde bulunulan ekonomik, sosyal ve hukuki koşulların gereksinimlerini karşılama yönelik sunulan yeni çözümlerin eğitim alanında da yansımaları olmaktadır.

Muhasebe mesleğine yönelik değişimlerin söz konusu olduğu dönemlerde bu değişimin etkilerini muhasebe yayınlarındaki artışta gözlemek mümkündür. Son yıllarda muhasebe eğitimi veren yükseköğretim kurumlarındaki artış ve gerek uluslararası muhasebe standartlarına bağlı işlemlerin yürütülmesi muhasebe yayınlarındaki sayısal artışı tetiklemiştir (Keseroğlu ve Mengüler, 2009: 5). Muhasebe yayınlarındaki bu artış bibliyometrik çalışmalara olan ihtiyacı artırmıştır.

Bibliyometri, “belirli bir alanda belirli bir dönemde ve belirli bir bölgede kişiler ya da kurumlar tarafından üretilmiş yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin sayısal olarak analizidir” (CABİM, 2021). Bibliyometrik araştırmalar aracılığıyla bilim dallarının alanlarındaki yayın yeterliliğinin; yayın sayısı, yayın niteliği, dergilerin endekslerinin seçimi gibi kriterlere göre değerlendirilmesi sağlanmaktadır (Alkan, 2014: 42). Türkiye’de makalelere yönelik bibliyometrik denetim Milli Kütüphane’nin 1952 yılında yayınlamaya başladığı Türkiye Makaleler Bibliyografyası ile başlamaktadır (Keseroğlu ve Mengüler, 2008: 7).

Günümüzde teknolojik gelişmeler beraberinde bilimsel yayınların niceliğini arttırmış ve bu yayınlara erişimi oldukça kolaylaştırmıştır. Bu durum farklı disiplinlerde ve birçok alanda yazının gidişatını ortaya koyabilmek adına bibliyometrik analizlere olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu ihtiyaca cevap verebilme adına son yıllarda muhasebe alanında da farklı konularda bibliyometrik çalışmalar yapılmıştır.

Yapılan bu çalışmada Türkiye’de muhasebe lisans eğitimini konu alan makalelerin bibliyometrik analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşabilmek için 2005-2020 yılları arasında yayınlanmış makaleler analiz edilmiştir. Bunun için; ilk olarak literatür taraması yapılmıştır. Sonra, ilgili dönemde muhasebe lisans eğitimini ve muhasebe lisans öğrencilerini konu alan makaleler belirlenmiştir. Son olarak da ilgili makalelerin bibliyometrik analizi yapılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye’de makalelere yönelik bibliyometrik çalışmaların 1950’li yıllarda başladığı belirtilmiş olsa da bazı kaynaklara göre, Türkiye’de bibliyometrik anlamda yapılan ilk çalışmanın 1970 yılında Özinoü tarafından yayınlanan “Growth in Turkish Positive Basic Sciences” olduğu kabul edilmektedir (Durmuş ve Kaya, 2018: 132; Hotamışlı ve Erem, 2014: 3). Bu bölümde Türkiye’de muhasebe eğitimi konulu bibliyografik çalışmalara ilişkin literatür incelenmiştir.

Dönmez, Ağyar ve Ersoy (2010) çalışmalarında 2000-2008 yılları arasında “Accounting Education: an International Journal, Global Perspectives on Accounting Education, Journal of Accounting Education ve Issues in Accounting Education” dergilerinde muhasebe eğitimi konu alan 610 makaleyi incelemişlerdir. İlgili yıllarda yayınlanan makalelerin, müfredat ve ders içerikleri, öğretim ve öğretim teknolojileri, öğrenciler üzerine yoğunlaştığını tespit etmişlerdir. Yereli, Kayalı, Özdoğan, Gacar ve Ata (2010) çalışmalarında 1997-2008 yılları arasında muhasebe eğitimi konulu “Journal of Accounting, Issues in Accounting Education, Accounting Education. Advances in Accounting Education and Global Perspectives of Accounting Education” dergilerinde yayınlanan 789 makaleyi incelemişlerdir. İlgili dönemde ampirik çalışmaların teorik çalışmalara göre daha fazla yer aldığını tespit etmişlerdir.

Alkan (2014) çalışmışında 1984-2012 yılları arasında muhasebe alanında kabul edilmiş 656 lisansüstü tezinin içerik analizini yapmıştır. İlgili yıllarda muhasebe eğitimi ile ilgili tezlerin muhasebe alanında yazılan tezlerin %4’ünü oluşturduğunu tespit etmiştir.

Şentürk ve Fındık (2015) çalışmalarında muhasebe alanındaki eğitimin belirlenmesi amacı ile 2005-2014 yılları arasında muhasebe, finans, işletme, iktisat, maliye vb. alanlarda akademik araştırma dergilerinde yayınlanmış 1.040 makalenin içerik analizini yapmışlardır. Muhasebe alanında; muhasebe

standartları, denetim ve denetim standartları, maliyet muhasebesi konularının ağırlıklı olarak çalışıldığını tespit etmişlerdir.

Apak, Duman, Özpeynirci ve Karakışla (2016) çalışmalarında 2005-2015 yılları arasında Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumlarında sunulan bildirilerin bibliyografyasını çıkarmışlar ve yıllar içinde muhasebe eğitiminde yaşanan değişimi göstermeyi amaçlamışlardır.

Şen, Hatunoğlu ve Terzi (2017) çalışmalarında 2009-2015 yılları arasında “Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi ve Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisinde” muhasebe eğitimini konu alan 52 makalenin bibliyometrik analizini yapmışlardır. Muhasebe eğitimini konu alan çalışmaların toplam çalışmaların % 6’sını oluşturduğunu belirtmişlerdir.

Çarıkçı ve Yaman (2019) çalışmalarında Türkiye’de muhasebe veya finans öğrencilerini konu alan, muhasebe ve finans alanındaki akademik araştırma dergilerinde 2009-2018 yılları arasında yayınlanmış 54 makalenin bibliyometrik analizini yapmışlardır. Tosunoğlu, Cengiz ve Anadolu (2019) çalışmalarında muhasebe eğitimi konusunda ulusal ve uluslararası dergilerde 2017 yılında yayınlanan 79 çalışmanın bibliyometrik analizini yapmışlardır. Muhasebe eğitimini konu alan makalelerin büyük çoğunluğunun yurtdışındaki dergilerde yayınlandığı, anket yönteminin birincil veri kaynağı olarak kullanıldığı ve analiz yöntemi olarak da regresyon analizinin kullanıldığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Cavlak, Cebeci, Güneş ve Tan (2021) çalışmalarında muhasebe eğitimi ile ilgili 1991-2019 yılları arası kabul edilmiş olan 98 tezin içerik analizi yöntemi ile analizini yapmışlardır. İlgili tezlerin yıllara göre dağılımı, üniversite, bölge, enstitü, vb. genel özellikleri yanı sıra; dizin ve anahtar kelimeleri ile araştırmaların kaynakları ve yöntemlerine dair bulguları ortaya koymuşlardır. Gürbüz, Kıymık ve Bitlisli (2021) çalışmalarında Türkiye’de muhasebe eğitimi alanında 2005-2019 yılları arasında kabul edilmiş 81 lisansüstü tezinin ve 238 makalenin muhasebe araştırmaları açısından önemini ve yıllar itibari ile gösterdiği gelişimi ortaya koymak amacıyla bibliyometrik analizini yapmışlardır. Koç ve Karabınar (2021) çalışmada Web of Science veri tabanında “Accounting Education” anahtar kelimesi kullanılarak 1975- 2020 Ocak aralığında yayınlanmış 719 makalenin bibliyometrik analizini yapmışlar ve muhasebe eğitimi alanında yapılan uluslararası yayınların içerisinde Türkiye’nin yerini araştırmışlardır.

Son yıllarda muhasebe alanında bibliyometrik araştırmalara yönelik artışın olduğu söylemek mümkündür. Bu araştırmalarda belirli bir dergi veya dergilerde yayınlanmış çalışmalar; belirli konularda yayınlanmış makaleler, kitaplar ya da tezler; belirli bir enstitüde tamamlanmış tezlerin bibliyometrik analizleri yapılmıştır. Literatür taramasının sonuçlarına göre muhasebe eğitimini konu alan bibliyometrik çalışmalar olmakla birlikte muhasebe lisans eğitimini konu alan kapsamlı bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu husus çalışmanın önemini artırmaktadır. Bununla birlikte muhasebe eğitiminin çeşitli eğitim kademelerindeki durumunu konu alan bibliyometrik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Amaç ve Kapsam

Araştırmanın amacı Türkiye’de muhasebe lisans eğitimi üzerine yapılan çalışmaların bibliyometrik analizini yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda konu ile ilgili yayınlanmış makaleler incelenmiştir.

Araştırma kapsamında erişilebilirlik koşulları gözetilerek 2005-2020 yılları arasında yayımlanan muhasebe lisans eğitimini ve muhasebe lisans öğrencilerini konu alan 178 yayınlanmış makale incelenmiştir.

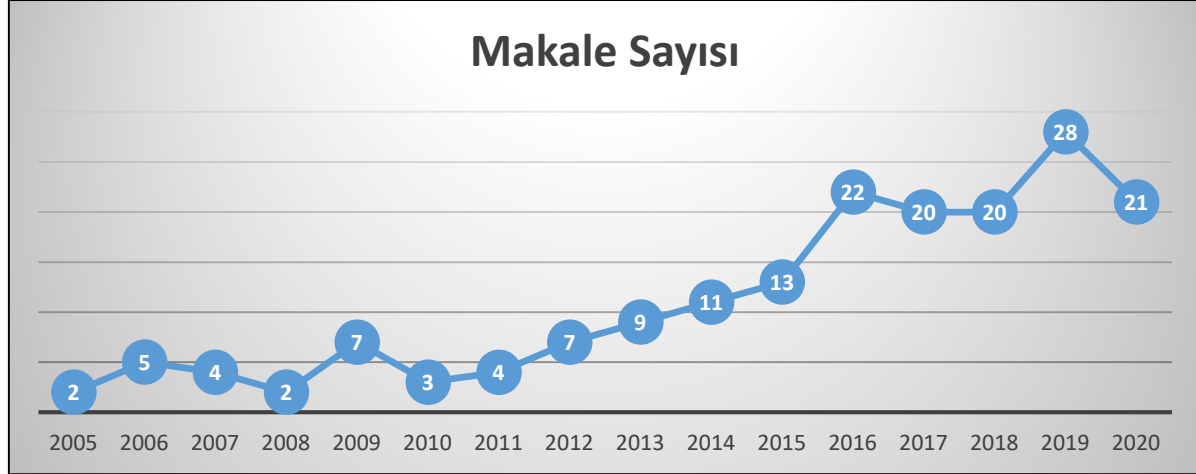
3.2. Yöntem ve Sınırlılıklar

Araştırma kapsamında incelenen makalelere Dergipark, Google Scholar, vb. çeşitli veri tabanlarında aramalar yapılarak ulaşılmıştır. Ulaşılan bu makalelerin de ayrıca kaynakçaları kartopu örnekleme ile taranmış ve analiz kapsamına alınmıştır. Araştırmada bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenen makaleler yayın yılı, sayfa sayısı, yayınlandığı dergiler, anahtar kelimelerin kavram yoğunluğu, yazar sayısı, yazarların unvanı, yazarların makale sayıları (Lotka ve Price Yasalarına göre makale sayılarının dağılımı), yazarların kurumları, yazarlar arası sosyal ağ ilişkilerine göre analiz edilmiştir.

Araştırmanın sadece ilgili yıllardaki makalelerin incelenip; konu ile alakalı kitap, bildiri, tez, rapor vb. diğer çalışmaların analize dâhil edilmemiş olması çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

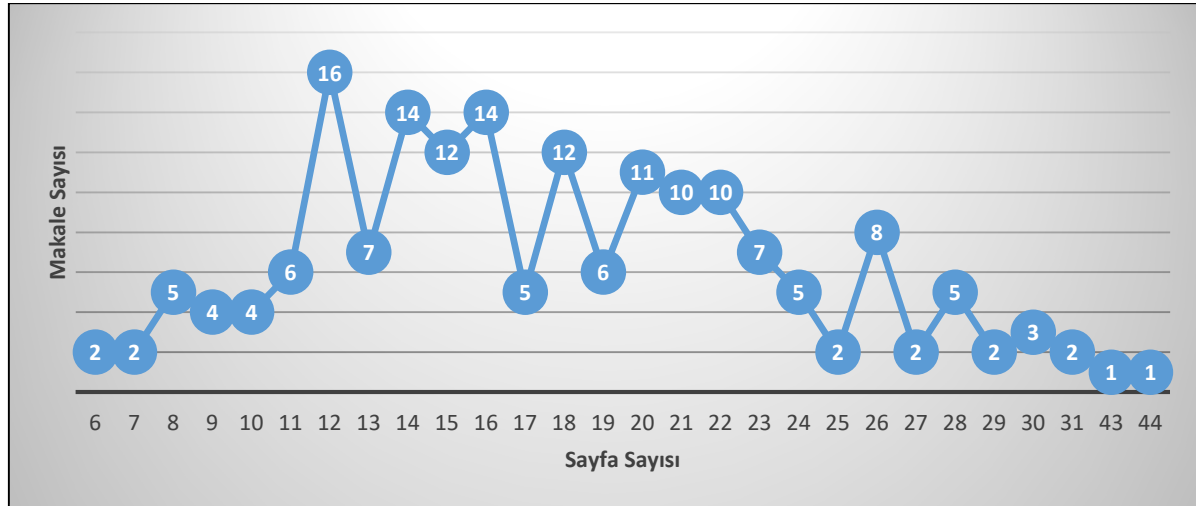
3.3. Bulgular

Araştırma kapsamında 2005-2020 yılları arasında yayımlanan tüm dergiler taranarak Türkiye’de muhasebe lisans eğitimi üzerine yapılan 178 makaleye ulaşılmıştır. Makalelerin yıllara göre dağılımı ve eğilimi Şekil 1’de ele alınmıştır. Ortalama her yıl 16 makale yayımlanmıştır. En çok makale 2019(28) , 2016(22) ve 2012(21) yıllarında; en az makale ise 2005(2), 2008(2) ve 2010(3) yıllarında yayımlanmıştır.

Şekil 1: Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı ve Eğilimi

Araştırma kapsamında incelenen makalelerin sayfa sayılarına göre dağılımları Şekil 2’de ele alınmıştır. Makalelerin sayfa sayısı 6-44 aralığındadır ve ortalama sayfa sayısı 17,89’dir. Bu noktada makalelerin sayfa sayılarının ilgili derginin yayın politikalarından etkilendiğini de belirtmek gerekir.

Şekil 2: Makalelerin Sayfa Sayısına Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında incelenen makaleler 91 farklı dergide yayımlanmıştır. Makalelerin yayımlandığı dergiler ve her bir dergide yayımlanan makale sayıları Tablo 1’de ele alınmıştır. Buna göre %15,73 gibi bir oranla en fazla makale “Muhasebe ve Finansman Dergisi”nde yayımlanmış; bunu %8,99 ile “Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi” ve %4,49 ile “Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi” takip etmiştir. İki veya daha fazla yayının yapıldığı ilk 29 dergide çalışmaların %61,17’lik kısmı yayımlanmıştır. Tek bir makalenin yayımlandığı geriye kalan %34,83’lük kısım ise 62 farklı dergide yayımlanmıştır.

Tablo 1: Makalelerin Yayımlandığı Dergiler

Dergi	Makale Sayısı	Yüzde
Muhasebe ve Finansman Dergisi	28	15,73%
Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi	16	8,99%
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi	8	4,49%
Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi	6	3,37%
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	4	2,25%
Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	3	1,69%
Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies	3	1,69%
MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi	3	1,69%
Muhasebe ve Denetim Bakış	3	1,69%
Procedia - Social and Behavioral Sciences	3	1,69%
Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	3	1,69%
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	2	1,12%
Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi	2	1,12%
Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi	2	1,12%
Akademik Yaklaşımlar Dergisi	2	1,12%
Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	2	1,12%
Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi	2	1,12%
Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	2	1,12%
Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi	2	1,12%
Journal of Human Sciences	2	1,12%
Kastamonu Eğitim Dergisi	2	1,12%
Mesleki Bilimler Dergisi (MBD)	2	1,12%
Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	2	1,12%
Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi	2	1,12%
Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi	2	1,12%
Turkish Studies	2	1,12%
Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi	2	1,12%
Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi	2	1,12%
Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi	2	1,12%
Accounting & Financial History Research Journal	1	0,56%
Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi	1	0,56%
Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1	0,56%
Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi	1	0,56%
Alphanumeric Journal	1	0,56%
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1	0,56%
Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi	1	0,56%
BMJI	1	0,56%
Business and Economics Research Journal	1	0,56%
Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1	0,56%
Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1	0,56%
Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1	0,56%
Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1	0,56%
Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi	1	0,56%
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1	0,56%
Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1	0,56%
Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1	0,56%
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi	1	0,56%
Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi	1	0,56%
Global Journal of Economics and Business Studies	1	0,56%
International Journal of Emerging Markets	1	0,56%
International Journal of Research - GRANTHAALAYAH	1	0,56%
International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)	1	0,56%
International Journal of Social Sciences and Education Research	1	0,56%
İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi	1	0,56%
İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi	1	0,56%
İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi	1	0,56%
İşletme Araştırmaları Dergisi	1	0,56%
İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi	1	0,56%
Journal of International Social Research	1	0,56%
Journal of Yaşar University	1	0,56%

Dergi	Makale Sayısı	Yüzde
<i>Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>	1	0,56%
<i>LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Mali Çözüm Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Maliye ve Finans Yazıları</i>	1	0,56%
<i>Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Marmara Business Review</i>	1	0,56%
<i>Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi</i>	1	0,56%
<i>OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i>	1	0,56%
<i>PressAcademia Procedia</i>	1	0,56%
<i>Sayıştay Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS)</i>	1	0,56%
<i>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Turkish Online Journal of Distance Education</i>	1	0,56%
<i>Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi</i>	1	0,56%
<i>Yükseköğretim ve Bilim Dergisi</i>	1	0,56%

Araştırma kapsamında incelenen makalelerde 298 farklı (toplam 597) anahtar kelime kullanılmıştır. Anahtar kelimelerin dağılımı Tablo 2’te ele alınmıştır. Buna göre en fazla sırasıyla muhasebe eğitimi, muhasebe, muhasebe mesleği ve eğitim anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Anahtar kelimelerden 69’u (%61,64) iki veya daha fazla kez kullanılmıştır. Geriye kalan 229 anahtar kelime ise (%38,36) bir kez kullanılmıştır. Bu noktada anahtar kelimelerin seçiminde bir standardizasyonun olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 2: Anahtar Kelimelerin Dağılımı

Anahtar Kelime	Sayı	%
<i>Muhasebe Eğitimi</i>	117	19,60%
<i>Muhasebe</i>	41	6,87%
<i>Muhasebe Mesleği</i>	14	2,35%
<i>Eğitim</i>	11	1,84%
<i>Etik</i>	8	1,34%
<i>Accounting Education</i>	7	1,17%
<i>Uzaktan Eğitim</i>	7	1,17%
<i>Başarı</i>	6	1,01%
<i>Genel Muhasebe</i>	5	0,84%
<i>Muhasebe Dersleri</i>	5	0,84%
<i>Muhasebe Meslek Etiği</i>	5	0,84%
<i>Muhasebe Standartları</i>	5	0,84%
<i>Anket</i>	4	0,67%
<i>Faktör Analizi</i>	4	0,67%
<i>Tutum</i>	4	0,67%
<i>E-Dönüşüm</i>	3	0,50%
<i>İçerik Analizi</i>	3	0,50%
<i>Lisans Eğitimi</i>	3	0,50%
<i>Meslek Seçimi</i>	3	0,50%
<i>Metafor</i>	3	0,50%
<i>Motivasyon</i>	3	0,50%

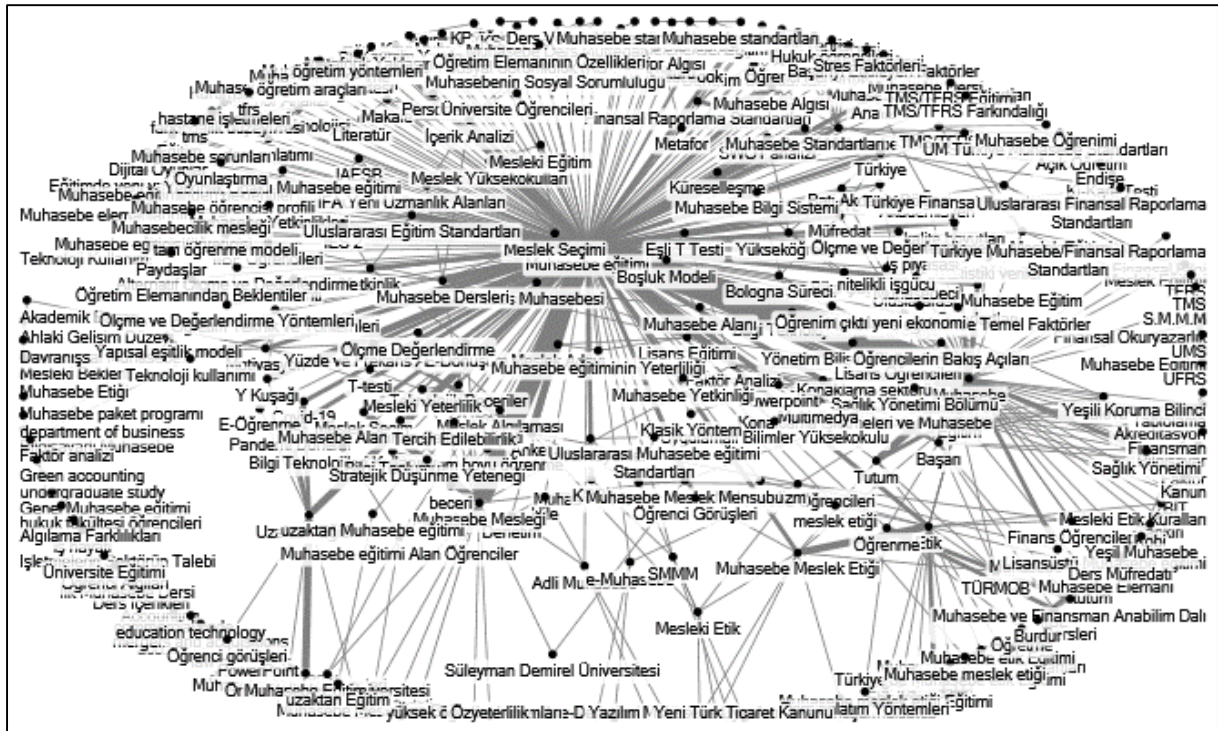
Anahtar Kelime	Sayı	%
<i>Muhasebe Algısı</i>	3	0,50%
<i>Muhasebe Dersi</i>	3	0,50%
<i>Muhasebe Öğrencileri</i>	3	0,50%
<i>Müfredat</i>	3	0,50%
<i>Öğrenme</i>	3	0,50%
<i>Powerpoint</i>	3	0,50%
<i>Teknoloji</i>	3	0,50%
<i>TFRS</i>	3	0,50%
<i>TMS</i>	3	0,50%
<i>Uluslararası Eğitim Standartları</i>	3	0,50%
<i>Y Kuşağı</i>	3	0,50%
<i>Accounting Information System</i>	2	0,34%
<i>Adli Muhasebe</i>	2	0,34%
<i>Akademisyen</i>	2	0,34%
<i>Bilgi Teknolojileri</i>	2	0,34%
<i>Bologna Süreci</i>	2	0,34%
<i>Covid-19</i>	2	0,34%
<i>Ders İçeriği</i>	2	0,34%
<i>E-Muhasebe</i>	2	0,34%
<i>Entrepreneurs</i>	2	0,34%
<i>Etik Eğitimi</i>	2	0,34%
<i>Finansal Muhasebe</i>	2	0,34%

Anahtar Kelime	Sayı	%
Finansal Raporlama Standartları	2	0,34%
Kalite Boyutları	2	0,34%
KOBİ	2	0,34%
Küreselleşme	2	0,34%
Lisans Öğrencileri	2	0,34%
Meslek Yüksekokulları	2	0,34%
Mesleki Etik	2	0,34%
Muhasebe Eğitimi Alan Öğrenciler	2	0,34%
Muhasebe Meslek Eğitimi	2	0,34%
Muhasebe Meslek Mensubu	2	0,34%
Muhasebe Meslek Mensupları	2	0,34%
Muhasebecilik Mesleği	2	0,34%
Öğrenci Görüşleri	2	0,34%
Pandemi Dönemi	2	0,34%

Anahtar Kelime	Sayı	%
Sağlık Yönetimi	2	0,34%
Sağlık Yönetimi Bölümü	2	0,34%
Smmm	2	0,34%
Teknoloji Kullanımı	2	0,34%
TMS/TFRS	2	0,34%
Türkiye	2	0,34%
Türkiye Finansal Raporlama Standartları	2	0,34%
Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları	2	0,34%
Üniversite	2	0,34%
Yetkinlik	2	0,34%
Yükseköğretim	2	0,34%
Yüzde ve Frekans Analizi	2	0,34%

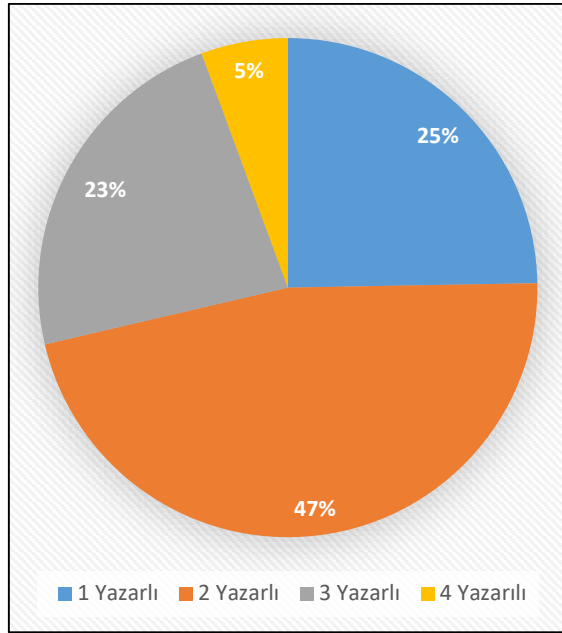
Şekil 3’te anahtar kelimeler arası ilişki ağı ortaya konulmuştur. Bu analiz anahtar kelimeler arasındaki ilişki yoğunluğunu belirlemek için NodeXL programı aracılığıyla yapılmıştır. Anahtar kelimeler çalışmada belirtilen sırasına göre ikili kombinasyonlar haline getirilerek kullanım sıklıklarına göre programa tanımlanmıştır. Anahtar kelimeler arasındaki ilişki çizgisel olarak tanımlanmış ve çizginin kalınlığı aralarındaki ilişkinin yoğunluğunu belirtir. Buna göre en fazla birlikte kullanılan anahtar kelime grupları sayı itibarıyla şöyledir:

- Muhasebe - Muhasebe Eğitimi (22)
- Muhasebe – Eğitim (9)
- Muhasebe Mesleği - Muhasebe Eğitimi (7)
- Muhasebe – Başarı (4)

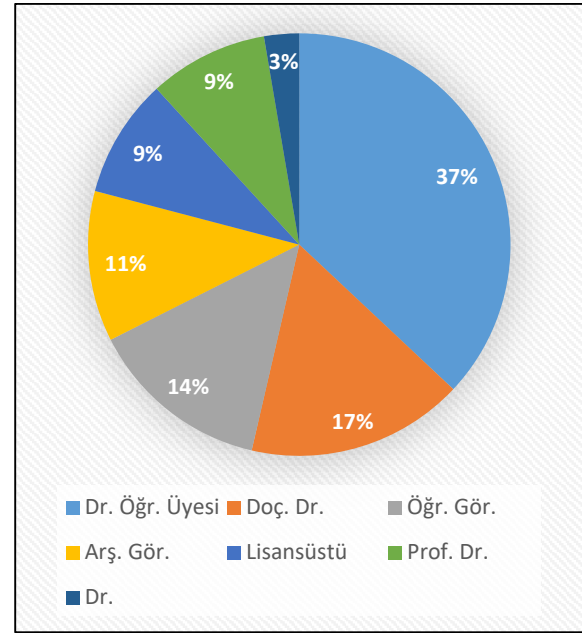

Şekil 3: Anahtar Kelimeler Arası İlişki Ağı

İlgili makaleler 81 farklı kurumda çalışan 275 yazar tarafından hazırlanmıştır. Şekil 4’te yazar sayısına göre makale dağılımı ele alınmıştır. En fazla çalışma sırasıyla iki yazarlı (83), tek yazarlı (44), üç yazarlı (41) ve dört yazarlı (10) olarak yapılmıştır. Bu noktada %75’lik bir oranla birlikte yapılan çalışmaların daha ağırlıklı olduğu söylenebilir. Şekil 5’te ise yazarların unvan dağılımı ele alınmıştır. Buna göre en fazla yayın Dr. Öğretim Üyeleri ve sonrasında Doçent Doktorlar tarafından yapılmıştır.

Şekil 4: Yazar Sayısına Göre Makale Dağılımı

Şekil 5: Yazarların Unvan Dağılımı

Ele alınan dönemde yayımlanan tüm makaleler arasında altı makale ile en verimli yazarlar Öztürk S. ve beşer makale ile Kurnaz E., Temelli F., Kutlu H. A. olarak tespit edilmiştir. Dört makalesi olan 7 yazar, üç makalesi olan 9 yazar, iki makalesi olan 41 yazar ve tek bir makalesi olan 214 yazar tespit edilmiştir. Üç ve daha fazla yayını olan 20 yazar kurumları ile birlikte Tablo 3’te ele alınmıştır.

Tablo 3: Yazarlar ve Yayın Sayıları

Yazar	Sayı	Kurum
Seyhan Öztürk	6	Kafkas Üniversitesi
Ersin Kurnaz	5	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fatma Temelli	5	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Hüseyin Ali Kutlu	5	Kafkas Üniversitesi
Mahmut Yardımcıoğlu	4	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Mehmet Yücenurşen	4	Aksaray Üniversitesi
Murat Serçemeli	4	Atatürk Üniversitesi
Mustafa Kılıç	4	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Oğuzhan Çarıkçı	4	Süleyman Demirel Üniversitesi
Selim Cengiz	4	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Şule Yıldız	4	Sakarya Üniversitesi
Adnan Dönmez	3	Akdeniz Üniversitesi
Büşra Tosunoğlu	3	Gümüşhane Üniversitesi
Cevdet Kızıl	3	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz Angay Kutluk	3	Akdeniz Üniversitesi
İbrahim Aksu	3	İnönü Üniversitesi
Osman Akın	3	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Rabia Özpeynirci	3	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Süleyman Uyar	3	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Utku Şendurur	3	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Lotka (1926) Yasası, “yazıları ile belli bir literatüre katkıları bulunan yazarların, söz- konusu katkıyı kaç yazı ile sağladıklarını belirleme olanağını sunmaktadır” (Yılmaz, 2006, s. 62). Bu yasaya göre bir alanda, yazarların bir makale ile %60’ının, iki makale ile %15’inin, üç makale ile de %7’sinin katkıda bulunması gerektiğini öngörmektedir. Lotka Yasası’na göre araştırma kapsamındaki makalelerin yazar sayılarına göre dağılımı değerlendirildiğinde toplam yazarlardan bir makalesi bulunan yazarlar %77,82, iki makalesi bulunan yazarlar %14,91, üç makalesi bulunan yazarlar %3,27 ve dört makalesi bulunan yazar ise %2,55’tir. Bu sonuçlara göre Lotka Yasası’na yaklaşık olarak sadece iki makale ile katkıda bulunan yazarlar uymaktadır.

Price (1971, 1976) Yasası, “belli bir disiplindeki yazıların yarısının, o alanda yazı yazan yazarların toplam sayısının kareköküne eşit yazarlarca üretileceğini ileri sürmektedir”(Yılmaz, 2008). Bu yasaya göre toplam yazar sayısının karekökü kadar yazar, toplam yazının yarısını üretecektir. İlgili makaleler 275 yazar tarafından hazırlanmıştır ve yazar sayısının karekökü 16,58¹’dir. En verimli 17 yazarın toplam yayın sayısı 67’dir. Bu yasaya göre 17 yazarın toplam 89 makaleyi yazmış olması beklenmektedir fakat sonuçlar bu yasa ile örtüşmemektedir. Bunun nedeni yazarların makale sayılarına göre dağılımının Lotka Yasası’na uymamasıdır.

Araştırma kapsamında incelenen makalelerin yazarları 81 farklı kurum bünyesinde faaliyet göstermektedir. Yazarların kurum bazında dağılımı Tablo 4’te ele alınmıştır. Kurum bazında değerlendirildiğinde en fazla katkı 11’er yazar ile Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi mensupları tarafından yapılmıştır. Bunu 10 yazar ile Akdeniz Üniversitesi; 9 yazar ile de Dokuz Eylül Üniversitesi ve Kütahya Dumlupınar Üniversitesi mensupları takip etmektedir.

Tablo 4: Yazarların Kurum Bazında Dağılımı

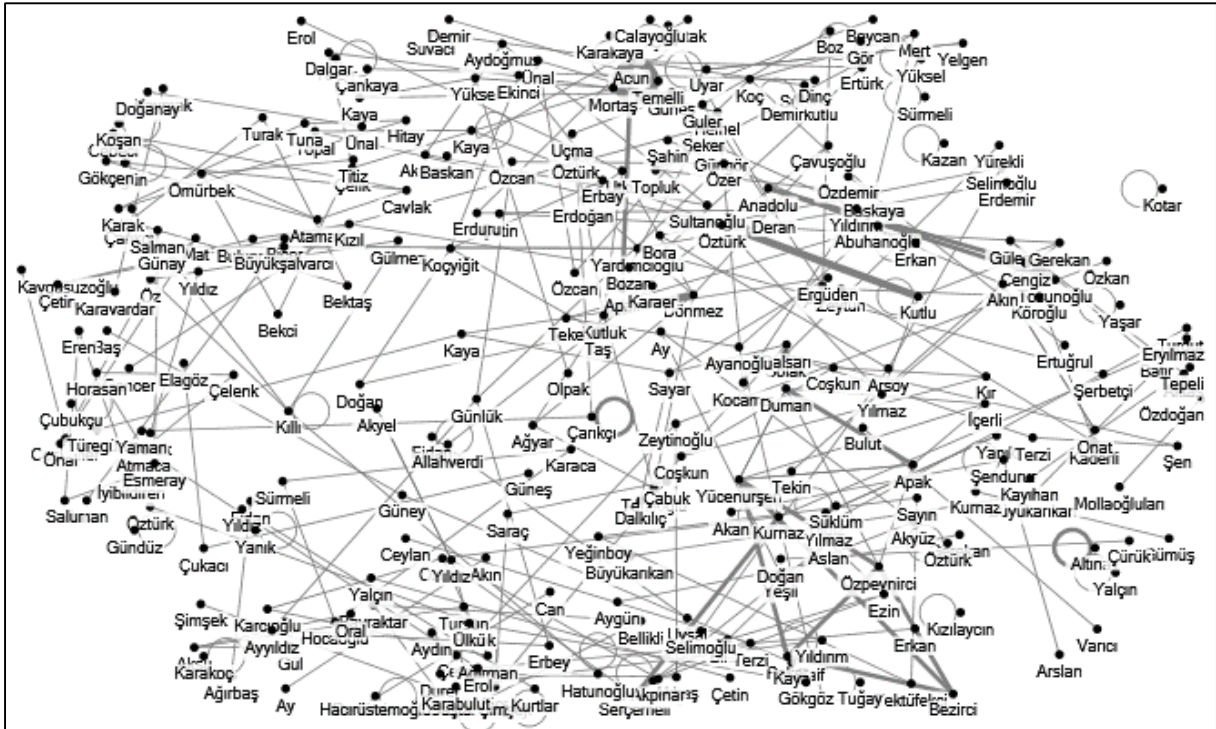
Kurum	Yazar Sayısı	%
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	11	4,03%
Süleyman Demirel Üniversitesi	11	4,03%
Akdeniz Üniversitesi	10	3,66%
Dokuz Eylül Üniversitesi	9	3,30%
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	9	3,30%
Sakarya Üniversitesi	8	2,93%
Gazi Üniversitesi	7	2,56%
Manisa Celal Bayar Üniversitesi	7	2,56%
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	7	2,56%
Selçuk Üniversitesi	7	2,56%
Adıyaman Üniversitesi	6	2,20%
Atatürk Üniversitesi	6	2,20%
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	6	2,20%
Marmara Üniversitesi	6	2,20%
Uludağ Üniversitesi	6	2,20%
Uşak Üniversitesi	6	2,20%
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	5	1,83%
Aksaray Üniversitesi	5	1,83%
Anadolu Üniversitesi	5	1,83%
Çankırı Karatekin Üniversitesi	5	1,83%
Kafkas Üniversitesi	5	1,83%
Karadeniz Teknik Üniversitesi	5	1,83%
Yalova Üniversitesi	5	1,83%
Ahi Evran Üniversitesi	4	1,47%
Ankara Üniversitesi	4	1,47%
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	4	1,47%
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	4	1,47%
Giresun Üniversitesi	4	1,47%
İnönü Üniversitesi	4	1,47%
Mersin Üniversitesi	4	1,47%
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	4	1,47%
Balıkesir Üniversitesi	3	1,10%
Bilkent Üniversitesi	3	1,10%
Cumhuriyet Üniversitesi	3	1,10%
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	3	1,10%
İstanbul Okan Üniversitesi	3	1,10%
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	3	1,10%
Necmettin Erbakan Üniversitesi	3	1,10%
Ömer Halisdemir Üniversitesi	3	1,10%
Trakya Üniversitesi	3	1,10%

Kurum	Yazar Sayısı	%
Afyon Kocatepe Üniversitesi	2	0,73%
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	2	0,73%
Dicle Üniversitesi	2	0,73%
Gülhane Askeri Tıp Akademisi	2	0,73%
İstanbul Ticaret Üniversitesi	2	0,73%
İstanbul Üniversitesi	2	0,73%
Kara Harp Okulu	2	0,73%
Kastamonu Üniversitesi	2	0,73%
Kayseri Üniversitesi	2	0,73%
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	2	0,73%
Kırklareli Üniversitesi	2	0,73%
Niğde Üniversitesi	2	0,73%
Ondokuzmayıs Üniversitesi	2	0,73%
Pamukkale Üniversitesi	2	0,73%
Yeditepe Üniversitesi	2	0,73%
Yıldız Teknik Üniversitesi	2	0,73%
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	0,37%
Amasya Üniversitesi	1	0,37%
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	1	0,37%
Çağ Üniversitesi	1	0,37%
Erzurum Teknik Üniversitesi	1	0,37%
Fırat Üniversitesi	1	0,37%
Galatasaray Üniversitesi	1	0,37%
Gebze Teknik Üniversitesi	1	0,37%
Gümüşhane Üniversitesi	1	0,37%
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	1	0,37%
Hitit Üniversitesi	1	0,37%
İğdır Üniversitesi	1	0,37%
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	1	0,37%
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	1	0,37%
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	1	0,37%
Kırıkkale Üniversitesi	1	0,37%
Kocaeli Üniversitesi	1	0,37%
Muş Alparslan Üniversitesi	1	0,37%
Nişantaşı Üniversitesi	1	0,37%
Okan Üniversitesi	1	0,37%
Özyeğin Üniversitesi	1	0,37%
Purdue University	1	0,37%
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1	0,37%
SMMM	1	0,37%
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi	1	0,37%

¹Sayı yuvarlanarak analize tabi tutulmuştur.

Yazarlar arasındaki sosyal ağ ise Şekil 6’da ele alınmıştır. Bu analiz yazarlar arasındaki sosyal ağı belirlemek için NodeXL programı aracılığıyla yapılmıştır. Yazarlar çalışmada belirtilen isim sırasına göre ikili kombinasyonlar haline getirilerek birlikte çalışma sıklığına göre programa tanımlanmıştır. Yazarlar arasındaki ilişki çizgisel olarak tanımlanmış ve çizginin kalınlığı aralarındaki ilişkinin yoğunluğunu belirtir. Şekilde yer alan daireler ise yazarın kendi başına yapmış olduğu çalışmasını temsil etmektedir. Yazarlar arasındaki ilişkilerin yoğunluğu bakımından yazarların büyük çoğunluğu bir defaya mahsus olarak birlikte çalışma yürütmüşlerdir. Kalın çizgiler yazarların biren fazla işbirliği içinde bulduklarının göstermektedir. Üç ve daha fazla çalışması olan bu yazarlar ise (birlikte veya tek çalışmalarına göre);

- Fatma Temelli (4)
- Büşra Tosunoğlu - Selim Cengiz (3)
- Filiz Angay Kutluk - Adnan Dönmez (3)
- Hüseyin Ali Kutlu - Seyhan Öztürk (3)

Şekil 6: Yazarlar Arası Sosyal Ağ

Sosyal ağ incelendiğinde genel anlamda yazarlar arasında işbirliğinin oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Bunun bir diğer nedeni de yazarların genellikle tek bir çalışmasının bulunmasıdır. Yazarlar genellikle aynı kuruma mensupturlar.

4. SONUÇ

Çalışma kapsamında Türkiye’de muhasebe lisans eğitimini ve muhasebe lisans öğrencilerini konu alan 2005-2020 yılları arasında yayınlanmış 178 makalenin; yayın yılı, sayfa sayısı, yayınlandığı dergiler, anahtar kelimelerin kavram yoğunluğu, yazar sayısı, yazarların unvanları, yazarların makale sayıları (Lotka ve Price Yasalarına göre makale sayılarının dağılımı), yazarların kurumları, yazarlar arası sosyal ağ ilişkilerine göre bibliyometrik analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre elde edilen bulgular aşağıda açıklanmıştır.

Makale sayıları bakımından yıllar itibarıyla dalgalanma olmakla birlikte genel olarak bir artış eğilimi söz konusudur. En çok makale 2019(28) , 2016(22) ve 2012(21) yıllarında; en az makale ise 2005(2), 2008(2) ve 2010(3) yıllarında yayımlanmıştır. Makalelerin sayfa sayısı ortalama 17,89’dır. Bu

noktada makalelerin sayfa sayılarının ilgili derginin yayın politikalarından etkilendiğini de belirtmek gerekir.

Makalelerin yayınlandığı dergiler bakımından Muhasebe ve Finansman Dergisi ve Muhasebe Bilim Dünyası Dergileri muhasebe lisans eğitimini konu alan çalışmaların yayınlandığı kilit dergiler konumundadır. Bunu ve Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi ve Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergileri takip etmektedir. Geriye kalan diğer dergilerin büyük çoğunluğunda yalnızca bir makale yayınlanmıştır. Muhasebe lisans eğitimine yönelik çalışmaların kümelendiği kilit dergilerin artması gerekmektedir.

Çalışmalarda kullanılan anahtar kelimeler bakımından en fazla sırasıyla “Muhasebe Eğitimi”, “Muhasebe”, “Muhasebe Mesleği” ve “Eğitim” kullanılmıştır. 298 farklı anahtar kelimenin 69’u (%61,64) iki veya daha fazla kez kullanılmıştır. Geriye kalan 229 anahtar kelime ise (%38,36) sadece bir kez kullanılmıştır. Bu noktada anahtar kelime seçiminde bir standardizasyonun olmadığını söylemek mümkündür.

Yazar sayıları bakımından çok yazarlı çalışmalar %75 gibi önemli bir ağırlığa sahiptir. Yazarların makale sayıları bakımından ilgili dönemde altı makale yayınlayan bir yazar, beş makale yayınlayan 3 yazar, dört makale yayınlayan 7 yazar, üç makale yayınlayan 9 yazar, iki makale yayınlayan 41 yazar ve tek bir makale yayınlayan 214 yazar bulunmaktadır. Bu noktada yazarların konuya ilişkin ilgilerinin birkaç istisna dışında zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Bunun doğal bir sonucu olarak yazarların makale sayılarının dağılımı Lotka ve Price yasalarına genel olarak uyum göstermediği tespit edilmiştir. Yazarların konuya ilişkin yayınlarının artmasıyla hem literatür zenginleşecek hem de bu yasalara uyum zamanla artacaktır.

Yazarların kurum bazında dağılımı değerlendirildiğinde Batı Akdeniz bölgesinde bulunan üniversitelerin (Süleyman Demirel, Burdur Mehmet Akif Ersoy ve Akdeniz) mensupları yazarların %11,72’lik kısmını teşkil etmektedir. Yazarlar arası sosyal ağ incelendiğinde yazarların büyük bir çoğunluğunun yalnızca bir makalesinin bulunmasından dolayı yazarlar arası işbirliğinin zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında çok yazarlı makalelerde yazarların genellikle aynı kurumda çalıştıkları gözlemlenmiştir.

Kaynakça

- Alkan, G. (2014). Türkiye’de Muhasebe Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma (1984-2012). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (61), 41-52.
doi:10.25095/mufad.396448
- Altunay, M. A. ve Bayraktıoğlu, S. (2020). *Yardımcı Muhasebe Elemanı Mesleğini Belgelendirilmesi ve Eğitimi: Ön Lisans Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Apak, İ., Duman, H., Özpeynirci, R. ve Karakışla, E. (2016). Türkiye’de Muhasebe Eğitimi: Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Örneği. *Journal of Human Sciences*, 13(1), 169-197.
<https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/3490> adresinden erişildi.
- CABİM. (2021). Bibliyometrik Analiz Sıkça Sorulan Sorular –. *Cahit Arf Bilgi Merkezi*.
<https://cabim.ulakbim.gov.tr/bibliyometrik-analiz/bibliyometrik-analiz-sikca-sorulan-sorular/> adresinden erişildi.
- Cavlak, H., Cebeci, Y., Güneş, N. ve Tan, Ö. (2021). Muhasebe Eğitimi İle İlgili Lisansüstü Tezlerin Analizi (1991-2019). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 89, 75-100.
doi:10.25095/mufad.852083
- Çarıkcı, O. ve Yaman, B. (2019). Muhasebe-Finans Öğrencileri Üzerine Yapılan Araştırmaların Bibliyometrik Analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19), 359-381. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kauibf/497509> adresinden erişildi.
- Dönmez, A., Ağyar, E. ve Ersoy, A. (2010). Uluslararası Dört Muhasebe Eğitimi Dergisi Üzerine Bir Literatür Taraması ve Analizi (2000-2008). *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 12(1), 25-48.

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=51010540&lang=tr&site=eds-live&authtype=ip,uid> adresinden erişildi.

- Durmuş, M. E. ve Kaya, S. (2018). Türkiye’de Vakıflar Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (1984-2016). *Vakıflar Dergisi*, (49), 131-146. doi:10.16971/vakiflar.439119
- Gürbüz, C., Kıymık, H. ve Bitlisli, F. (2021). Türkiye’de Muhasebe Eğitimi Konusunda Yapılan Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24(1), 173-186. doi:10.29249/selcuksbmyd.889078
- Hotamışlı, M. ve Erem, I. (2014). Muhasebe ve Finansman Dergisi’nde Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (63), 1-20. doi:10.25095/mufad.396474
- Keseroğlu, H. S. ve Mengülerek, İ. (2009). *Türkiye Muhasebecilik Bibliyografyası: Kitaplar: 1729-2007*. İstanbul: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası.
- Keseroğlu, H. S. ve Mengülerek, İ. (2008). *Türkiye Muhasebecilik Bibliyografyası: Makaleler: 1886-2008*. İstanbul: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası.
- Koç, A. ve Karabınar, S. (2021). Muhasebe Eğitimi Alanındaki Uluslararası Bilimsel Çalışmaların Bibliyometrik Analizi ve Türkiye’nin Konumu. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 13(24), 181-195. doi:10.20990/kilisiibfakademik.715885
- Lotka, A. J. (1926). The frequency distribution of scientific productivity. *Journal of the Washington Academy of Sciences*, 16(12), 317-323. <https://www.jstor.org/stable/24529203> adresinden erişildi.
- Price, D. D. S. (1976). A general theory of bibliometric and other cumulative advantage processes. *Journal of the American Society for Information Science*, 27(5), 292-306. doi:<https://doi.org/10.1002/asi.4630270505>
- Price, D. J. S. de. (1971). Some remarks on elitism in information and the invisible college phenomenon in science. *Journal of the American Society for Information Science*, 22(2), 74-75. doi:<https://doi.org/10.1002/asi.4630220203>
- Şen, İ. K., Hatunoğlu, Z. ve Terzi, S. (2017). Muhasebe Araştırmalarında Muhasebe Eğitiminin Yeri Ve Önemi: Muhasebe Dergileri Üzerinde Bibliyometrik Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(1), 247-291. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=122608060&lang=tr&site=eds-live&authtype=ip,uid> adresinden erişildi.
- Şentürk, F. ve Fındık, H. (2015). Türkiye’deki Akademik Araştırma Dergilerinde 2005-2014 Döneminde Muhasebe Alanında Yazılmış Makalelerin Literatür Taraması ve İçerik Analizi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17(2), 413-436. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mbdd/761304> adresinden erişildi.
- Tosunoğlu, B., Cengiz, S. ve Anadolu, Z. (2019). Muhasebe Eğitimi Konusunda Ulusal ve Uluslararası Dergiler Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 7(14), 18-24. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gumusgjebs/461269> adresinden erişildi.
- Yereli, A. N., Kayalı, C., Özdoğan, B., Gacar, A. ve Ata, F. I. (2010). Uluslararası Muhasebe Eğitimi Literatüründen Bir Kesit: 1997-2008 Dönemi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10(3), 885-910.
- Yılmaz, M. (2006). Lotka Yasası ve Türkiye’de Kütüphane ve Bilgi Bilimi Literatürü. *Türk Kütüphaneciliği*, 16(1), 61-69. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/186> adresinden erişildi.
- Yılmaz, M. (2008). Price Yasası ve Türkiye’de Fikri Mülkiyet Hakları Literatürü. *Bilgi Ve Belge Araştırmaları*, (1), 23-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bel/192638> adresinden erişildi.

HİZMET KALİTESİNİN TEKRAR ZİYARET NİYETİNE ETKİSİ: KAHRAMANMARAŞ YEDİKUYULAR KAYAK MERKEZİNDE BİR ARAŞTIRMA

Mehmet POLAT

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBMYO, Turizm ve Otel
İşletmeciliği, polat.m@outlook.com

HİZMET KALİTESİNİN TEKRAR ZİYARET NİYETİNE ETKİSİ: KAHRAMANMARAŞ YEDİKUYULAR KAYAK MERKEZİNDE BİR ARAŞTIRMA

ÖZET

Literatürde hizmet kalitesi ve tekrar ziyaret niyeti arasında bir ilişki olduğunu kanıtlayan çalışmalar bulunmaktadır. Tekrar ziyaret etme hem turizm işletmeleri için hem de ülkelerin turizm hedeflerine ulaşması için oldukça önemlidir. Bu çalışma kayak merkezlerindeki hizmet kalitesi algıları ile tekrar ziyaret niyeti arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Bu bağlamda ülkede yeni sayılan Kahramanmaraş Yedikuyular Kayak Merkezi çalışma alanı olarak seçilmiştir. Araştırma 2019-2020 kış sezonunda yapılmıştır. Online anket yöntemi ile 456 ziyaretçiden toplanan veriler, SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuçlar, hizmet kalitesinin bazı boyutlarının tekrar ziyaret niyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bulgular ilgili alanda daha önce yapılan araştırma sonuçları ile uyum sağlamaktadır. Türkiye’de kış turizmi gelişmeye devam etmektedir. Kahramanmaraş Yedikuyular Kayak Merkezinin bu gelişmeye önemli ölçüde katkıda bulunacak potansiyeli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle karar vericilerin kayak merkezinin hizmet kalitesinin artırılmasına odaklanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet kalitesi, Tekrar ziyaret niyeti, Kahramanmaraş Yedikuyular Kayak Merkezi.
JEL Sınıflandırma Kodları: L83, M31, M12

THE EFFECT OF SERVICE QUALITY ON THE REVISIT INTENTION: A RESEARCH AT KAHRAMANMARAŞ YEDİKUYULAR SKI CENTER

ABSTRACT

There are studies in the literature that prove a relationship between service quality and revisit intention. Revisit is very important for both tourism businesses and countries to reach their tourism goals. This study focuses on the relationship between perceptions of service quality and revisit intention in ski centers. In this context, Kahramanmaraş Yedikuyular Ski Center, which is considered to be new in the country, has been selected as the research area. The research was carried out in the winter season of 2019-2020. The data collected from 456 visitors by online survey method, were analyzed using the SPSS program. The results show that some dimensions of service quality have a positive and significant effect on the revisit intention. The findings comply with the results of previous research in the relevant field. Winter tourism continues to develop in Turkey. It is thought that the Kahramanmaraş Yedikuyular Ski Center has the potential to contribute significantly to this development. Therefore, decision makers should focus on improving the service quality of the ski center.

Key words: Service quality, Revisit intention, Kahramanmaraş Yedikuyular Ski Center.
JEL Classification Codes: L83, M31, M12

GİRİŞ

Dünya turizm örgütü verilerine göre yarattığı 500 milyar doları aşan gelir ve katma değerle Dünya'nın en büyük endüstrisi konumuna gelen turizm sektörü bu sayede özellikle gelişmekte olan ülkeler arasında hem ekonomik etkileri hem de sosyo-kültürel ve siyasal açıdan her geçen gün önemi artan bir sektör haline gelmiştir (Hacıoğlu ve Avcıkurt 2011: 319). Günümüze gelindiğinde turizm sektörünün ilerleyişi hızla devam etmektedir. 2019 yılı dünya turizm örgütü güncellenen verilerine göre uluslararası turizm harcamaları 1.398 milyar dolar seviyesine ulaşmış (UNWTO, 2019) ve Türkiye aynı dönemde turizmden 34 milyon dolar civarında gelir elde etmiştir (KTB 2020).

Sürekli gelişen bu sektörde artık turist profili de çeşitli faktörlere bağlı olarak değişmeye başlamaktadır. Artan sanayi hareketleri, yoğun kentleşme ve nüfus artışı nedeniyle insanların yaşam alanlarında meydana gelen olumsuzluklar özellikle büyük şehirlerde yaşayan bireylerin hayat standartlarını olumsuz anlamda etkilemektedir (Oztürk ve Şahbaz 2018: 738). İnsanlar üzerlerinde oluşan bu kötü durumdan kısa süreliğine de olsa kurtulmak için tatile çıkma ihtiyacı hissetmektedirler. Tatil planları yaparken kendilerini daha iyi hissettirecek farklı turizm aktiviteleri arayışına girmektedirler. Alışıl gelmiş turizm deneyimlerinden sıkılan ve farklı arayışlarla kendini mutlu etmek isteyen potansiyel turistler ise çeşitli turizm türlerinden kendileri için en ideal olanı tercih etmektedirler. Kış turizm destinasyonları da turistlerin bu ihtiyaçlarına cevap verecek alternatif bir seçim sunmaktadır.

Bir zamanlar tatil kavramı insanlara deniz-güneş-kum üçlüsünü çağrıştırırken zamanla değişime ayak uydurarak turistik ürünlerin de çeşitlendirilmesiyle birlikte insanların dağ-kış turizmine olan ilgileri de giderek artmıştır. Kentlerin kalabalığından ve karmaşasından uzaklaşmak isteyen insanlar dinlenmek, doğa ile iç içe olmak ve farklı deneyimler yaşamak için dağ-kış turizmine yönelmişlerdir (Yaylı ve Sürücü 2016: 143). Bunlara ek olarak gelişen ekonomi ve insanların gelir seviyesinin artmasıyla birlikte tatil ihtiyacı sadece yaz döneminde değil kış döneminde de artarak turizm hareketlerinin tüm yıla yayılmasını sağlamıştır. Bu hareketler ise hem bölgesel hem de ulusal anlamda turizm gelirleri artırarak hedeflenen ekonomik gelişmeye yardımcı olmaktadır. Ancak ulaşılmak istenen hedeflerin başarılabilmesi söz konusu kış turizm merkezlerindeki turizm işletmelerinin performansı ile de yakından ilişkilidir. Çünkü işletmelerin sağladığı müşteri memnuniyeti ve hizmet kalitesi gibi talebi etkileyen önemli unsurlar onların başarısı üzerinde kritik bir etkiye sahiptir.

Kış turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği en önemli yerlerden biri olan kayak merkezleri turizm sektörü içinde önemli bir konuma sahiptir. Hizmet sektörü içinde yer alan ve konumlandırıldığı yerde bünyesinde birçok hizmet işletmesi bulunduran kayak merkezlerinde sunulan hizmetin kalitesi de turistik talebi etkileyen başlıca unsurlar arasında gösterilebilir. Bunun yanı sıra bu tür işletmelerde sunulan hizmetlerin değerlendirilmesi ve geliştirilmesinde turistlerin hizmet algıları önemlidir (Sağlık ve Kocaman 2014: 67). Tüketicilere sunulan hizmetlerin onların beklentilerini karşılayacak düzeyde olması kalitesini göstermesi açısından da önemlidir (Organ ve Soydaş 2012: 63). Turistlerin tüketici deneyimleri, ürün özelliklerinin kalitesi ve algılanan değer önemli olması nedeniyle bir kişinin bir destinasyonu tekrar ziyaret etme niyeti bu deneyimlerden elde ettiği olumlu anılarla bağlantı kurmak için önemli bir araç olabilmektedir (Liu ve Lee 2016: 42). Sonuç olarak hizmet kalitesinin tüm hizmet üreten işletmeler açısından çok önemli olduğu görülmektedir. Ancak yapılan literatür taramasında kayak merkezlerindeki hizmet kalitesinin ölçümüne yönelik yapılan uluslararası çalışmaların yoğunluğunun ulusal çalışmalardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, ulusal çalışmalarda, sektördeki problem tespitine yönelik yapılacak çalışmalara ağırlık verilmesi gerekliliğini de ortaya koymaktadır (Silik 2018: 5). Yapılacak olan çalışmalar hem işletmelerin kalitelerinin artırılması hem de bölgelerin turizm imajına katkıda bulunması açısından önemlidir.

Bu çalışma kayak merkezlerindeki hizmet kalitesi (service quality) algıları ile tekrar ziyaret niyeti (revisit intention) arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Bu bağlamda ülkeye yeni kazandırılan Kahramanmaraş Yedi Kuyular Kayak Merkezi çalışma alanı olarak seçilmiştir. Bölgenin, Türkiye'de henüz tam anlamıyla gelişmemiş olan kış turizmine değer katacak potansiyeli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmadan elde edilecek verilerle hizmet kalitesi algılarının tekrar ziyaret niyeti üzerindeki etkisi araştırılacaktır. Bu sayede hem durum analizi yapılmış olacak hem de karar vericilerin geliştirilmesi gereken konulara odaklanması sağlanacaktır. Ayrıca yapılan literatür taramasında Kahramanmaraş Yedikuyular Kayak Merkezi ile ilgili daha önceden yapılan tek bilimsel çalışmaya

(Karaman ve Gül 2016) rastlanmış olup bu çalışmanın ise kayak merkezi kurulmadan önce yapıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu araştırmadan elde edilecek veriler ilk olacağından gelecekteki araştırmalara bir başlangıç noktası oluşturması ve literatüre katkı sunması açısından önem arz etmektedir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Her yıl tekrarlanan yaz seyahatlerinden ve yaşamın rutininden sıkılan bireyler için alternatif bir turizm çeşidi olan kış turizmi (Çeken 2016: 156), dünyada en hızlı büyüyen turizm pazarlarından bir tanesidir. Türkiye’deyse bilhassa 2000’li yılların başından itibaren arz ve talep bağlamında bu pazarda kayda değer gelişmeler olmaktadır (Evren ve Kozak 2019: 45). Bu turizm türü bazı kaynaklarda dağ ve kış sporları turizmi olarak da geçmektedir. Özellikle turizm çeşitlendirmesi anlamında ön plana çıkmaya başlayan türlerden bir tanesi olan dağ ve kış sporları turizmi, macera yaşamak, doğayı tanımak, orada vakit geçirmek ve onunla baş etmek isteyen bireylerin tercih ettiği bir turizm çeşididir. Katılımda bulunan insanları devamlı aktif duruma getirdiğinden, hareket esnasında dinlenme ve yenilenmeye fırsat vermesiyle öne çıkmaktadır (Kozak ve Bahçe 2009: 177).

Türkiye’de son dönemde kış turizm merkezlerinin hem miktarları hem de gelişmeleri artarak devam etmektedir. Türkiye’nin, kış turizmi konusunda başarılı olan diğer ülkelere göre geride olduğu ancak Türkiye’deki destinasyonların da giderek gelişmekte olduğu söylenebilir (Karaman ve Gül 2016: 586). Turizm sektöründeki hareketleri tüm yıla yayabilmek için alternatif turizm türlerinden biri olan kış turizmini tercih eden yabancı ve yerli turistlerin miktarı yıl bazında artmaya devam etmektedir. Türkiye Seyahat Acenteleri Birliğinin kış turizm raporuna göre Türkiye, 2004 yılında 2.7 milyon turist ağırlarken, 2014 yılında bu sayı 4.8 milyona çıkmıştır (Silik, 2018: 15). 2019 yılında kış turizm merkezlerini ziyaret edenlerin sayısının 7 milyona ulaşması (GM Dergi, 2019) sektörün ne kadar önemli bir potansiyeli olduğunu göstermektedir. Bu gelişmenin devam etmesi adına alternatif turizm konusunda kış turizmini bölgesel bir kalkınma faktörü olarak kullanabilme potansiyeline sahip yerlerin turizme kazandırılması ve hâlihazırda bulunan kış turizmi destinasyonlarının geliştirilmesi gerekmektedir (Ayaz & Apak 2017: 79). Türkiye’de bulunan ve sayıları gittikçe artan kış turizm merkezlerinin geliştirilmesi hem bölgesel kalkınmaya destek olacak hem de onların rekabet güçlerini olumlu anlamda etkileyecektir.

Türkiye’nin uluslararası turizm sektöründeki rekabet gücünü olumlu etkileyen unsurlar; turizmin arz koşulları, sürdürülebilir turizm ve çevre, hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti, verimlilik, kaynakların etkin kullanımı, turistik ürün çeşitlendirmesi, imaj ve yenilik olarak öne çıkmaktadır (Tuna vd. 2019: 156). Bu anlamda önemi artan konuların başında gelen hizmet kalitesi kavramı tüm turizm işletmelerinde olduğu gibi kış turizm merkezlerindeki işletmelerde de son yıllarda ön plana çıkmaya başlayarak popüler bir araştırma konusu haline gelmiştir.

Hizmet kalitesi, örgütlerin müşteri beklentilerini tatmin etmesi veya bu beklentilerin daha iyisini yapma becerileridir. Bu anlamda müşterilerin beklentilerini onların arzu ve talepleri oluşturmaktadır. Bu talepler örgütlerin sunduklarıyla değil sunabilecekleri veya sunmaları gerektiği şeylerle ilgilidir (Berry vd. 1988; Organ ve Soydaş, 2012). Özellikle turizm gibi dinamik yapısı olan, tüketicilerin gereksinim ve beklentilerinin sürekli değiştiği endüstrilerde sıradan bir hizmetin aksine nitelikli, seviyeli ve kaliteli bir hizmetin verilmesi gerekliliği kaçınılmazdır (Fettahlıoğlu, Polat, & Demir, 2016). Pazarlama ve tüketici davranışı çalışmalarının genel bir konsepti olan hizmet kalitesi, farklı akademisyenler tarafından tanımlanmıştır. Hizmet kalitesi, müşterilerin hizmetlere ilişkin beklentileri ve onları kullanıldıktan sonra hizmetlerin performansları ile karşılaştırması olarak tanımlanmaktadır (Parasuraman vd., 1985; Tosun, Dedeoğlu, & Fyall, 2015: 223). Hizmet kalitesini müşterilerin hizmetten elde edilen kaliteye yönelik algıları oluşturmaktadır. Başka bir deyişle müşterilerin tecrübeleri sonucunda algıladıkları hizmet kalitesi, müşterilerin beklenen hizmet kalitesi ile algılanan hizmet kalitesini karşılaştırmasıyla ortaya çıkmaktadır (Özer, Kement, & Gültekin, 2015: 68).

Hizmet kalitesi, turizmde rekabet avantajı oluşturmak ve hizmet ürünlerinin farklılaştırılması noktasında kilit bir kavram olarak ifade edilmektedir. Hizmet sektöründe bir ürünün müşteriler tarafından satın alındıktan sonra geri bildirimini sağlanması, memnuniyet düzeylerinin ve tekrar satın alma niyetlerinin değerlendirilmesi son derece önemlidir. Turizmin karmaşık yapısından dolayı turizm sektöründeki ürün kalitesi, birbirini tamamlayan birçok farklı parçanın bulunduğu yapboz gibi

görülebilmektedir. Dolayısıyla, turist memnuniyetinin sağlanabilmesi için kaliteyi belirlemeye yönelik parçaların tamamının eksiksiz bir şekilde birbirini tamamlaması gerekmektedir (Silik 2018: 59). Bu, turistlerin hizmetlerden algıladıkları kalitenin maksimum seviyelere çıkarılması anlamına gelmektedir. Unutulmamalıdır ki hizmet sunumlarında yaşanan negatif bir durum pozitif birçok durumun yok olmasına neden olabilir. Sonuç olarak kaliteli hizmet almayarak destinasyondan memnun ayrılmayan her turist için geri dönme ihtimali ne kadar zayıfsa memnun ayrılan turistlerin aynı yeri tekrar ziyaret etme ihtimalleri de o kadar fazladır.

Ancak, hizmetlerin kendilerine özgü nitelikler taşıması hizmete ilişkin kalite anlayışında da bir takım farklılıklar meydana getirmektedir (Güven ve Sarıışık 2014: 22). Örneğin, hizmet kalitesi anlayışı sektöre göre farklı değer yargılarına sahip olabilir. Bankacılık sektöründe hizmet kalitesi algıları ile turizm sektöründeki algılamalar arasındaki farklılıklar gibi. Buna ek olarak hizmet alan bireylerin kişilik özellikleri de bu farklılığın artmasına etki eden faktörler arasında gösterilebilir. Bu durumda müşterilerin hizmet kalitesi algılamalarındaki doyum ve memnuniyet dereceleri farklılaşacaktır.

Müşteri memnuniyetinin çok arzu edilmelerinin üç nedeni vardır. Birincisi, memnun müşterileri, tekrar satın alan bireylere dönüştürerek pazarlama masrafı olmadan istikrarlı gelir sağlayan bir segment oluşturulması. İkincisi, müşteri şikâyetleri maliyetli ve zaman alıcıdır ve işletme için kötü bir itibar yaratır. Son olarak memnun müşteriler olumlu öneriler sunması açısından ücretsiz pazarlamacı rolü üstlenirler. Memnuniyetin, ürünle ilgili satın alma niyeti ve ürün hakkında olumlu konuşma gibi satın alma sonrası davranışlar üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu konusunda ortak bir görüş vardır (Steen 2016: 22). Memnun olmuş insanlar destinasyonu tekrar tercih etmese bile onlar yeni müşterilerin çekilmesine yardımcı olabilmektedirler (Kozak ve Rimmington 2000: 268). Sonuç olarak müşteri memnuniyeti dolaylı olarak potansiyel turistlerin destinasyonları tekrar ziyaret etmesinde etkili olan önemli bir fenomendir.

Tekrar ziyaret niyeti, turistlerin bir destinasyona yapmış olduğu ziyaret sonrasında tekrar aynı yere gitme arzusu olarak tanımlanmaktadır (Bayrakçı ve Akdağ 2016: 99). Destinasyonlar ürünlerini turistlere sunarken tekrar geri gelmelerini sağlayabilecek olmalarına önem göstermelidir. Destinasyonun tekrar ziyaret edilmesi ekonomik açıdan ve devamlılık için oldukça önemlidir (Sever & Girgin, 2019: 242). Hizmet kalitesi, insanların satın alma öncesinden başlayıp satın alma sonrasına dek uzanan karar verme aşamasını etkileyebilmektedir (Özer vd., 2015: 68). Bu nedenle, müşterilerin hizmet deneyimlerinden memnun olduklarında hizmeti arkadaşlarına tavsiye etmeleri ve aynı yeri tekrar ziyaret etmeye istekli olmaları beklenir (Liu ve Lee 2016: 44).

Destinasyon kapsamında ürün ve hizmet kalitesi, tüketici tatmini ve sadakati literatürde araştırılan temel konular arasındadır. Bu kavramlar turistik hizmetlerde tüketici tatmini, yüksek getiri ve destinasyonun tekrar ziyareti gibi olumlu etkiler sağlamaktadır. Bu yüzden tüketici tatmininin öğrenilmesi ve ölçülmesi tüm işletmeler için önemli olduğu kadar turizm işletmeleri için de önem arz etmektedir (Seçilmiş 2012: 235). Bu bağlamda, hizmet kalitesini iyileştirerek bir turistik destinasyonun hem daha fazla turist çekebileceği hem de genel hizmet kalitesi seviyesini iyileştirdiği için daha fazla gelir elde edebileceği sonucuna varılabilir. Ayrıca, destinasyonun hizmet kalitesinin olumlu algılanması tüketicilerin destinasyona ait duygusal imajlarının da olumlu olarak algılanmasını sağlayarak yeniden ziyaret etme niyetlerini artırabilir (Tosun vd. 2015: 231).

Yapılan birçok araştırmada hizmet kalitesi algılarına göre ortaya çıkan müşteri memnuniyetinin veya memnuniyetsizliğinin davranışsal niyetler üzerinde direkt olarak etkisi olduğu savunulmaktadır (Akkılıç & Varol, 2016; Alexandris, Dimitriadis, & Markata, 2002; Baker & Crompton, 2000; Boullusar, Camisón-Zornoza, & Escrig-Tena, 2001; Boulding, Kalra, Staelin, & Zeithaml, 1993; Cronin & Taylor, 1992; Disney, 1999; Tian-Cole, Crompton, & Willson, 2002; Tjørve, Lien, & Flognfeldt, 2018; Woodside, Frey, & Daly, 1989). Davranışsal niyetler, tatmin sürecinin bir sonucu olarak tekrar satın alma veya tekrar ziyaret gibi tüketici davranışlarını ekonomik boyutta etkilemektedir (Varinli & Çakır, 2004). Deneyimler sonrasında tüketicilerin hizmet tecrübesini başkalarına anlatması, tavsiye etmesi, yeniden satın alma niyetinin ortaya çıkması ve genel anlamda memnuniyetini dile getirmesi onların olumlu anlamda davranışsal niyetlerini de göstermektedir (Akkılıç ve Varol 2016: 5).

Hizmet kalitesi ve tekrar ziyaret niyeti arasındaki ilişkileri dolaylı yoldan araştıran yukarıdaki çalışmaların yanı sıra değişkenler arasında direkt ilişki kuran çalışmalar da bulunmaktadır. Yapılan bazı

araştırmalarda hizmet kalitesi ile tekrar ziyaret etme niyeti arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (Allameh, Pool, Jaberi, Salehzadeh, & Asadi, 2015; Çabuk, Nakıboğlu, & Canoğlu, 2013; Liu & Lee, 2016). Bu çalışmalara ek olarak önceki çalışmalarda hizmet kalitesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan müşteri memnuniyetinin destinasyona ait farklı özelliklerin kullanılmasında önemli bir gösterge olduğu ve bunun da tekrar ziyaret niyetini etkilediği belirtilmektedir (Duman & Öztürk, 2005; Kozak, 2003). Bu çalışmalar hizmet kalitesi algılarının olumlu olması durumunda tüketicilerin tekrar ziyaret etme niyetlerinin de olumlu etkilenebileceğini göstermektedir.

Kayak merkezlerindeki hizmet kalitesine farklı bakış açılarıyla yaklaşan sınırlı sayıda çalışmalarda bazı araştırmacılar (Sağlık & Kocaman, 2014) turistlerin gelir durumları ile pozitif bir şekilde ilişkisi bulunan hizmet kalitesi algılarının müşteri tatmini ve bunun sonucu olarak tekrar ziyaret niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkisinin olduğunu belirtirken bazı araştırmacılar (Silik, 2018; Ünlüönen & Silik, 2018) hizmet kalitesinin bütün boyutlarının değil bazı boyutların müşteri memnuniyeti ve tekrar ziyaret niyeti üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır. Norveç'te bir kayak merkezlerine gelen yabancı turistler üzerinde yapılan bir çalışmada ise çevresel ve kültürel çekiciliklerin yanında hizmet kalitesi algılarının da tekrar ziyaret etme niyetinde etkili olduğu ifade edilmiştir (Tjørve vd., 2018). Aktif spor turistleri gibi belli gruplar üzerinde çalışan Demiray (2012) ise kayak merkezi hizmet kalitesi algıları ile tekrar ziyaret (geri dönüş) niyetleri arasında anlamlı ilişkiler bulmuştur.

Literatürden elde edilen bilgiler ışığında çoğu araştırmacının hizmet kalitesi kavramını genellikle memnuniyet, tatmin ve davranışsal niyetle ilişkilendirdiği, bazı araştırmacıların çevresel faktörlere odaklandığı, sınırlı sayıda araştırmacının ise kayak merkezleri özelinde hizmet kalitesi ve tekrar ziyaret niyeti arasındaki ilişkilere doğrudan odaklandığı görülmektedir. Bahsi geçen çalışmalarda ise belli gruplar arasından örneklem seçildiğinden elde edilen veriler genel ziyaretçi davranışlarını yansıtmayabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada hizmet kalitesi ve tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkilere doğrudan odaklanılması amaçlanırken hizmet kalitesinin tüm boyutlarında tekrar ziyaret etme niyetinin etkileri ayrı ayrı analiz edilecektir. Bu varsayımlara dayanarak aşağıdaki hipotezler öne sürülmektedir;

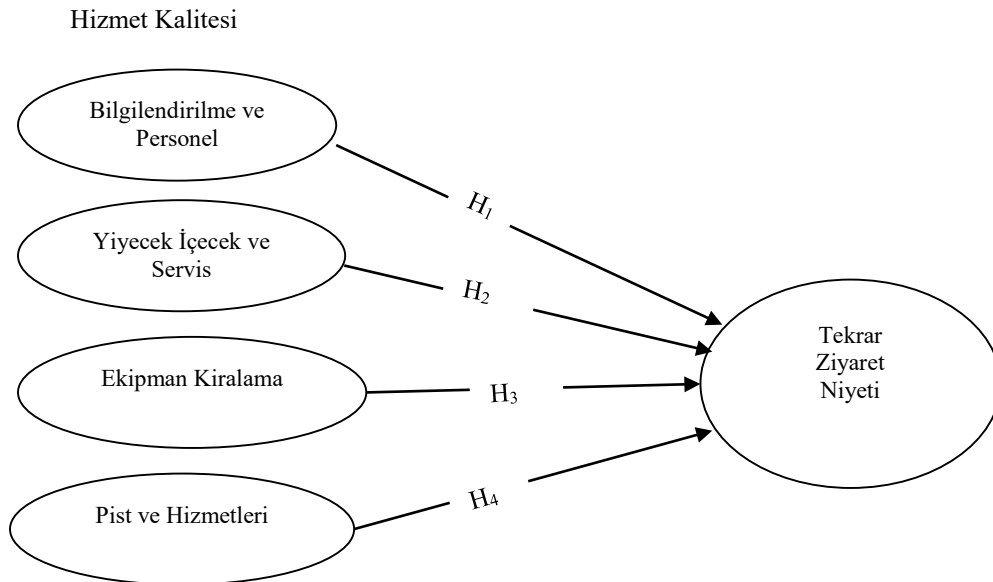
H₁: Hizmet kalitesinin Bilgilendirilme ve Personel alt boyutunun tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

H₂: Hizmet kalitesinin Yiyecek İçecek ve Servis alt boyutunun tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

H₃: Hizmet kalitesinin Ekipman Kiralama alt boyutunun tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

H₄: Hizmet kalitesinin Pist Hizmetleri alt boyutunun tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.YÖNTEM

2.1. Veri Toplama Araçları

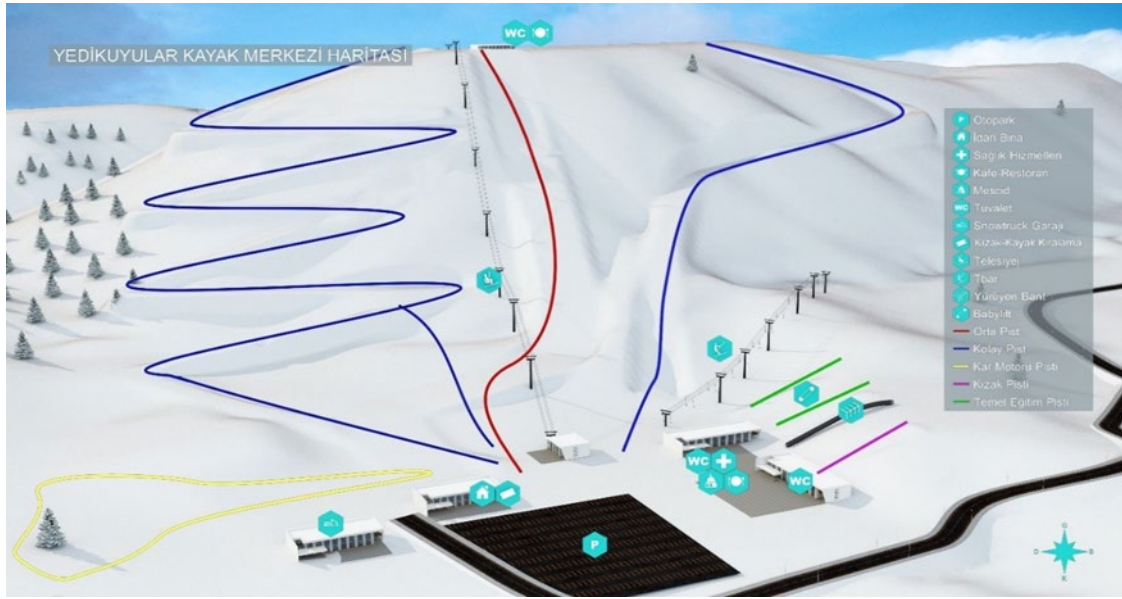
Hizmet kalitesi ölçeği, Scorgie (2008) tarafından kayak merkezleri için özel olarak geliştirilen ve Silik (2018) tarafından Türkçeye uyarlanarak doktora tezinde kullanılan ölçekten faydalanılmıştır. Türkçeye uyarlanan bu ölçeğin c. alpha güvenilirlik katsayısını Silik, 0,97 olarak tespit etmiştir. Yedikuyular Kayak Merkezinde şu ana dek bir konaklama tesisi bulunmadığından bu bölümle ilgili değişkenler ölçekten çıkartılmıştır. Derecelendirmede, kesinlikle katılıyorum/ katılmıyorum şeklinde beşli likert tipi olarak yapılmıştır.

Tekrar ziyaret niyeti ölçeği için Huang ve Hsu (2009) tarafından geliştirilen ve dört değişkenden oluşan beşli likert tipi ölçek kullanılmıştır. Bu ölçeğin c. alpha güvenilirlik katsayısını ise araştırmacılar 0,91 olarak belirtmişlerdir. Araştırmada kullanılan ölçekler için ölçek sahiplerinden e-posta yoluyla kullanım izni alınmıştır. Ölçekte ziyaretçilerin demografik özelliklerini tespit etmek amacıyla yaş, eğitim durumu, cinsiyet ve gelir durumu gibi farklı değişkenlere de yer verilmiştir.

2.2. Evren ve örneklem

Yedikuyular Kayak Merkezi, Kahramanmaraş'ın Dulkadiroğlu ilçesine bağlı, Ulutaş mahallesinde bulunmaktadır. 2017 yılında hizmete açılan tesisin kent merkezinden uzaklığı 17 km'dir. Tesis bu yönüyle Türkiye'deki diğer kayak merkezlerinin şehre olan uzaklığı ile kıyaslandığında avantajlı bir durumda görünmektedir. Konum olarak şehrin kuzeydoğusunda, Ahir Dağı'nın 2050 metre yüksekliğindeki milcan tepesi olarak adlandırılan dağlık alandan başlayarak dağın kuzey yamacına doğru ilerlemektedir (KBB 2020).

Şekil 2. Kahramanmaraş Yedikuyular Kayak Merkezi Haritası

Kayak merkezinin pist uzunluğu açısından diğer kayak merkezlerine göre daha kısa ama daha dik bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Orta seviye olarak adlandırılan yeşil pist %15 eğime ve 1170 metre uzunluğa sahiptir. Yine aynı seviyede bulunan mavi pist %18 eğim 790 metre uzunluğa ve %22 eğim 906 metre uzunluğa sahip iki pistten oluşmaktadır. Kırmızı pist ise yüksek seviye olarak adlandırılmakla birlikte %38 eğim ve 470 metre uzunluğa sahiptir. Tesiste 760 metre uzunluğunda 1 adet telesiyerji hattı, 430 metre uzunluğunda teleski hattı ve ayrıca 100 metre uzunluğunda yürüyen bant bulunmaktadır. 2020 yılı itibari ile kayak merkezinde herhangi bir konaklama tesisi bulunmamasıyla birlikte bir adet cafe&restoran hizmet vermektedir (Yedikuyular, 2020). 250 kilometrelik yarıçapta bölgenin ilk ve tek kayak merkezi olma özelliğine sahip olan Yedikuyular Kayak Merkezi'ne Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, Adana, Osmaniye, Adıyaman, Malatya ve Kilis gibi çevre illerden de ziyaretçi gelmektedir (TCİB, 2020). 2019 kış sezonunda yaklaşık olarak 700.000 ziyaretçinin kayak merkezini

tercih ettiği tahmin edilmektedir (Yedikuyular 2020). Bölgede tanınırlığının artması ve pazarlama çalışmaları sayesinde bu sayının ilerleyen yıllarda daha da artacağı ön görülmektedir.

Bu araştırmanın başlangıçta, 2020 yılının Şubat-Mart aylarında yapılması planlanmış ve bu doğrultuda kayak merkezinin bağlı olduğu Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'nden etik kurallar ve anketin uygulanabilirliği ile ilgili gerekli resmi izin (28.02.2020 tarih ve E.8407 sayılı yazı) alınmıştır. Ancak daha sonradan gelişen ve tüm dünyayı etkileyen Koronavirüs (Covid-19) salgını nedeniyle yüz yüze yapılması planlanan anketler çevrimiçi olarak yapılmak zorunda kalmıştır. Bu kapsamda Kahramanmaraş Yedikuyular Kayak Merkezinin resmi internet sitesi olan www.yedikuyularkayakmerkezi.org/ sitesi ve benzer etkileşim sayfalarından anketler ilan edilerek 2019-2020 kış sezonunda Kahramanmaraş Yedikuyular Kayak Merkezini ziyaret eden bireylerin anketleri doldurmaları talep edilmiştir. Anketlere toplamda 456 kişi katılarak veri toplama süreci sona ermiştir. Kayak merkezinde şimdiye dek ziyaretçi sayıları için resmi anlamda istatistiki bir kayda rastlanılmadığından evren tam olarak tespit edilememiştir. Bu nedenle veri toplama zaman aralığında ulaşılabilecek maksimum örnekleme ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen 456 örneklem sayısı dikkate alındığında bu sayının istatistiksel anlamda yeterli (Kalaycı, 2010) olduğu görülmektedir.

2.3. Bulgular

Tablo 1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular (N =456)

Cinsiyet	f	(%)	Medeni Durum	f	(%)
Kadın	251	55	Bekâr	202	44,3
Erkek	205	45	Evli	254	55,7
Yaş Grubu			Aylık Gelir (lira)		
18-27	184	40,4	2000-3000	138	30,3
28-37	181	39,7	3000-4000	63	13,8
38-47	71	15,6	4000-5000	84	18,4
48-57	13	2,9	5000-6000	78	17,1
58+	7	1,5	6000+	93	20,4
Öğrenim Durumu			Gelinen Şehir		
İlköğretim	11	2,4	Kahramanmaraş	290	63,6
Lise	63	13,8	Gaziantep	64	14,1
Önlisans	81	17,8	Kilis	13	2,8
Lisans	265	58,1	Osmaniye	26	5,8
Lisansüstü	36	7,9	Adana	15	3,3
			Mersin	12	2,6
			Hatay	21	4,6
			Diğer	15	3,2

Demografik özelliklere ait tablo incelendiğinde kadın katılımcıların erkeklerden fazla olduğu dikkat çekerken evlilerin oranının bekâr olanlardan daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Yaş gruplarında, 18-37 yaş aralığına sahip bireylerin toplam ziyaretçi sayısının %80'ini oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç genel olarak genç kesimin kayak merkezini tercih ettiğini açıklamaktadır. Aylık gelir durumları incelendiğinde gelir seviyesi 2000-3000 lira arasında olanların en büyük çoğunluğu oluşturduğu görülürken diğer gelir seviyelerinin yaklaşık olarak dengeli bir şekilde dağılım gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan kayak merkezi ziyaretçilerinin her gelir seviyesinden insanlara hitap ettiği görülmektedir. Ziyaretçilerin öğrenim durumlarına bakıldığında en büyük çoğunluğun (%58,1) Lisans mezunları olduğu dikkat çekmektedir. Kayak merkezini ziyaret eden bireylerin geldiği şehirler incelendiğinde en büyük çoğunluğun (%63,6) Kahramanmaraş olduğu ve onu Gaziantep (%14,1) şehrinin takip ettiği görülmektedir. Geriye kalan ziyaretçiler ise Kahramanmaraş'ın çevresinde bulunan Kilis, Osmaniye, Adana, Mersin ve Hatay illerinden gelmektedir. Ancak bu illerden gelen ziyaretçilerin oranı oldukça düşük görülmektedir. Bu konuda pazarlama çalışmalarının etkin, verimli ve alan genişletilerek yapılması çevre illerden gelebilecek potansiyel yerli turistlerin sayısının artmasını sağlayabilir.

Tablo 2. Faktör Analizi

Boyutlar	Değişken Sayısı	Özdeğerler	Açıklanan Varyans(%)	Cronbach's Alpha	KMO	Bartlett's	P
Bilgilendirilme ve Personel	13	11,15	44,61	,923	,936	6933,77	,000
Yiyecek İçecek ve Servis	4	1,84	7,37	,814			
Ekipman Kiralama	5	1,29	5,19	,793			
Pist ve Hizmetleri	3	1,05	4,20	,774			
Tekrar Ziyaret Etme Niyeti	4	3,71	92,74	,974	855	2681,03	,000

Kahramanmaraş Yedikuyular Kayak Merkezinde bir konaklama tesisi bulunmadığından alıntı yapılan hizmet kalitesi ölçeğinden bu bölümle ilgili değişkenler çıkarılmıştır. Bu nedenle elde edilen yeni ölçeğe ve tekrar ziyaret etme niyeti ölçeğine keşfedici/açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, KMO örneklem yeterliliği testleri ($,936/855$) ve Bartlett's ($6933,77 / 2681,03$; $p<0,05$) testleri incelendiğinde verilerin faktör analizi için uygun olduğu anlaşılmıştır. Hizmet kalitesi ölçeğinin; Bilgilendirilme ve Personel, Yiyecek İçecek ve Servis, Ekipman Kiralama ve Pist & Hizmetleri adı altında 4 alt boyuttan oluştuğu, tüm alt boyutların Cronbach's Alpha katsayıları incelendiğinde güvenilirlik seviyelerinin yüksek olduğu ve tüm boyutlarla birlikte varyansın toplam %61,37'sini açıkladığı tespit edilmiştir. Tekrar ziyaret etme niyeti ölçeğinin ise tek boyuttan oluştuğu, güvenilirlik katsayısının ($,974$) oldukça yüksek olduğu ve varyansın toplamda %92,74'ünü açıklama gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi

N=456	Ort.	Std. Sapma	1	2	3	4	5
1. Tekrar Ziyaret Niyeti	3,13	1,36	1	,562**	,424**	,368**	,434**
2. Bilgilendirilme ve Personel	2,37	0,88		1	,659**	,720**	,603**
3. Yiyecek İçecek ve Servis	3,02	0,98			1	,578**	,609**
4. Ekipman Kiralama	2,07	0,90				1	,483**
5. Pist Hizmetleri	2,26	1,00					1

** $p<0,01$

Hizmet kalitesi algıları ile tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda değişkenler arasında istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Tekrar ziyaret etme niyetinin, hizmet kalitesinin *Bilgilendirilme ve Personel* alt boyutuyla ($r=,562$; $p<0,01$), *Yiyecek İçecek ve Servis* alt boyutuyla ($r=,424$; $p<0,01$), *Ekipman Kiralama* alt boyutuyla ($r=,368$; $p<0,01$), *Pist ve Hizmetleri* alt boyutuyla ($r=,434$; $p<0,01$) pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

N=456	B	Std. Hata	β	t	p
1. Tekrar Ziyaret Niyeti	,912	,175		5,215	,000
2. Bilgilendirilme ve Personel	,788	,098	,514	8,066	,000
3. Yiyecek İçecek ve Servis	,086	,076	,062	1,121	,263
4. Ekipman Kiralama	-,158	,085	-,104	-1,852	,065
5. Pist Hizmetleri	,185	,069	,137	2,660	,008

Model=($F:57,140$; $p<0,01$), Düz. $R^2:0,33$, Durbin-Watson: 1,832, VIF< 10; Tolerance> 0,3

Analize geçilmeden önce verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Yapılan normallik analizinde Skewness ve Kurtosis değerlerinin -1,5 ile +1,5 aralığında olduğu tespit edilmiş ve verilerin normal dağıldığı (Tabachnick & Fidell, 2013) sonucuna varılmıştır. Buna ek olarak VIF ve Tolerans değerleri çoklu doğrusallık, Durbin-Watson katsayısı ise oto korelasyon problemi olmadığını göstermektedir (Kalaycı, 2010).

Hizmet kalitesinin tekrar ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucuna göre hizmet kalitesinin bazı boyutlarının tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Buna göre genel anlamda, tekrar ziyaret etme

niyeti ($R^2= 0,33$) %33 oranında hizmet kalitesi ile açıklanmaktadır. Başka bir deyişle hizmet kalitesi tekrar ziyaret etme niyetinin anlamlı bir yordayıcısıdır. Standardize edilmiş beta(β) katsayıları ve t değerleri incelendiğinde hizmet kalitesinin *Bilgilendirilme* ve *Personel* alt boyutunun tekrar ziyaret etme niyetinin en önemli ($\beta= 0,514$; $t= 5,215$; $p< 0,01$) yordayıcısı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu boyut hizmet kalitesi ölçeğinin en çok değişken sayısına (13) sahip olan ve açıklayıcılık gücü oldukça yüksek olan bir alt boyut olduğu için önem arz etmektedir. Hizmet kalitesinin bir diğer alt boyutu *Pist ve Hizmetleri* ise tekrar ziyaret etme niyetinin ikinci önemli ($\beta= 0,137$; $t= 2,660$; $p< 0,01$) yordayıcısı olarak ön plana çıkmaktadır. *Yiyecek İçecek ve Servis* ve *Ekipman Kiralama* alt boyutlarında ise anlamlı bir etki tespit edilmemiştir. Analizden elde edilen bulgulara dayanarak H_1 ve H_4 hipotezleri kabul edilerek H_2 ve H_3 hipotezleri reddedilmiştir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hizmet kalitesinin tekrar ziyaret niyetine etkisini tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmada önemli bulgular elde edilmiştir. Araştırmadan elde verilere göre Kahramanmaraş Yedikuyular Kayak Merkezi'ni ziyaret eden yerli turistlerin hizmet kalitesinin bazı boyutlarının tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Başka bir deyişle ziyaretçilerin hizmet kalitesi algıları arttıkça tekrar ziyaret etme niyetinin de arttığı söylenebilir. Bu sonuçlar literatürde konu ile ilgili daha önceden yapılan birçok araştırma (Woodside vd. 1989; Cronin ve Taylor 1992; Boulding vd. 1993; Alexandris vd. 2000; Bou-Llusar vd. 2001; Jeong vd. 2003; Demiray, 2012; Sağlık ve Kocaman 2014; Allameh vd. 2015; Liu ve Lee 2016; Tjorve vd. 2018; Silik 2018) sonuçlarını hem doğrudan hem de dolaylı olarak desteklemektedir. Turizm işletmeleri için müşteri memnuniyetini sağlamada en önemli unsurlardan biri olan hizmet kalitesinin önemi bu çalışma ile tekrar ortaya konulmaktadır.

Son yıllarda Türkiye'de oldukça popüler hale gelmeye başlayan kış turizmi sayesinde kayak merkezlerinin sayıları da artış göstermektedir. Bu tesislere son eklenenlerden bir tanesi ise Kahramanmaraş Yedikuyular Kayak Merkezi'dir. Dolayısı ile bu merkezden elde edilecek verilerin hem literatüre katkı yapması hem de tesisin genel durumunun tespitinin yapılarak müşteri memnuniyet seviyesinin belirlenmesi ve iyileştirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Çünkü kış turizm merkezlerinin kalite standartlarının iyileştirilmesi ziyaretçi sayılarının çoğalmasını sağlayarak turizm gelirlerinin artmasını ve ekonomiye katkıda bulunulmasını destekleyecektir. Bunlara ek olarak, bir bilginin bilimsel bir özellik kazanabilmesi için çok sayıda tekrar edilmesi ve tutarlı bir sonuç göstermesi gerekir. Araştırmaların kapsamının mümkün olduğu kadar geniş çapta yapılması ve farklı kültürler üzerinde gerçekleştirilmesi onun daha nesnel bir nitelik kazanmasını sağlamaktadır. Bu araştırma ile farklı bir kültürel özelliğe sahip bölgeden toplanan verilerden elde edilen bulguların ilgili literatür ile uyum göstermesinin önceki araştırma sonuçlarının bilimsel bir nitelik kazanmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Ziyaretçilerden elde edilen verilere göre tesisin hizmet kalitesinin iyileştirilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Genel anlamda memnun olunmayan konular; hijyen ve ücretler konularında olmuştur. Ayrıca kapalı alanların yetersizliğinden yakınılmıştır. Tesis genelindeki bilgilendirilme, personel, pist ve hizmetleri, kar kalitesi ve teleferik hizmetlerinin memnuniyet düzeyinin görece olarak daha yüksek olduğu ve bu durumun tekrar ziyaret niyetinde anlamlı sonuçlar yarattığı tespit edilmiştir. Sonuçlar değerlendirildiğinde memnuniyetsizliğin genellikle işletme alanlarındaki fiziksel yetersizlik, hijyen eksikliği ve ücretlerin yüksek olmasından kaynaklandığı göze çarpmaktadır. İşletme yöneticilerinin fiziksel alanların genişletilmesi ve ücret iyileştirilmesi ile ilgili girişimleri bu tür yakınmaların önüne geçebilir. Bunun yanı sıra hijyen ile ilgili sorunların önüne geçilmesi amacıyla denetimlerin sıklaştırılması ve eğitim konularına ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bu anlamda daha iyi bir hizmet kalitesi için kayak merkezi çalışanları hizmet içi eğitime alınmalı ve sorunlar ile ilgili bilgilendirilmeli ve onlara konuklarla iletişim konusunda daha dikkatli, kibar ve güler yüzlü olunması gerektiği anlatılmalıdır. Tesis yöneticileri tesis genelindeki ücret tarifelerini tekrar gözden geçirerek ücretler konusunda yapılabilecek alternatifler üzerine yoğunlaşabilir ve makul derecede indirim sağlayabilir. Çünkü verilere göre ziyaretçilerin büyük çoğunluğunun en düşük gelir seviyesine sahip olan bireylerden oluştuğu görülmektedir. Tesisteki personel hareketlerinin ve hizmet alanlarının daha sık denetlenmesi ve standart kontrollerin yapılması bir otokontrol mekanizmasının oluşmasını sağlayabilir. Bu sayede işgörenler ziyaretçilerle iletişimlerinde ve ortam hijyenlerinin sağlanmasında daha dikkatli davranabilirler. Katılımcıların tekrar ziyaret etme niyetleri incelendiğinde büyük bir çoğunluğun

kararsız olduğu tespit edilmiştir. Bahsi geçen negatif durumların olumlu anlamda iyileşmesi adına önerilerin dikkate alınması kararsız grupların tekrar fikirlerini pozitif olarak değiştirmesini sağlayabilir.

Kahramanmaraş Yedikuyular Kayak Merkezi ulaşım kolaylığı, şehre olan uzaklık, karın yerde kalma süresi ve kar kalitesi gibi özellikleriyle rakiplerine oranla daha avantajlı bir konuma sahiptir. Ancak ziyaretçi sayıları dikkate alındığında bu rakamların daha da iyileştirilebileceği düşünülmektedir. Bunu yapabilmek için kapsamlı bir pazarlama çalışması gerekmektedir. Öncelikle potansiyel ziyaretçilerin olduğu çevre illerde kayak merkezini tanıtıcı kitle iletişim araçları ile etkin bir tanıtım stratejisi geliştirilmelidir. Bireylerin seyahate karar verme süreçlerinde sadece kayak merkezi tek başına yeterli bir tercih sebebi olmayabilir. Bu tercihin daha cazip hale getirilmesi için gastronomi gibi başka fenomenlerle de desteklenmesi gerekmektedir. O yüzden tanıtım stratejileri belirlenirken bu faktörlerinde dikkate alınması gerekir. Şehre gelen her turistin maksimum harcamayı yapabilmesi için alternatifler üzerinde çalışılmalıdır. Şu ana kadar kayak merkezinde bir konaklama tesisi bulunmayışı da onu dezavantajlı bir konuma getirmektedir. Şehir dışından gelen ziyaretçilerin sayılarının artması ve sadece çevre illerden değil daha uzak illerden de turist çekebilmek için bir konaklama tesisi projesi için çalışma başlatılabilir. Karar vericilerin tesise gelen ziyaretçiler için istatistiki kayıtlar tutması turist profillerinin çıkartılarak onların pazarlama stratejilerinde ve mevcut durum analizlerinde kullanılmasında fayda sağlayabilir.

Hizmet sektöründe değerlendirmeler subjektif olduğundan yüzde yüz memnuniyet neredeyse imkânsızdır. Asıl amaç azami derecede memnuniyet sağlayabilmektir. Bunu başarabilmek için uzun dönemli planlamalar yapılmalı, tüm paydaşlar koordineli hareket etmeli ve sürekli iyileştirmeler üzerinde çalışılmalıdır. Ancak bu sayede rekabet üstünlüğü sağlanarak istenilen hedeflere ulaşılabilir.

Bu araştırmanın kapsamı Kahramanmaraş Yedikuyular Kayak Merkezi'ni 2019-2020 sezonunda ziyaret eden yerli turistlerin bir kısmının görüşleri ile sınırlı olup daha geniş kitlelere genellenemez ancak bazı fikirler verebilir. Araştırmanın bazı kısıtlılıkları da bulunmaktadır. Tesiste bir konaklama işletmesinin bulunmaması bu alandan veri toplanamamasına, evren miktarının net olarak bilinmemesi ise örneklem sayısının net olarak hesaplanamamasına neden olmuştur. Bunlara ek olarak araştırma bütçesinin olmaması daha uzun süreli ve daha geniş çapta bir çalışma yapılmasını engellemiştir.

Bu çalışma Kahramanmaraş Yedikuyular Kayak Merkezi faaliyete geçtikten sonra onunla ilgili yapılan ilk bilimsel araştırma olup bundan sonraki araştırmalar için yararlı bilgiler içermektedir. Gelecekteki araştırmacıların pazarlama stratejileri ve imaj konularına yoğunlaşmaları farklı bir bakış açısı getirebilir. Ayrıca şehrin alternatif turistik ürünlerinin tespit edilerek bunların destinasyon imajı üzerindeki etkileri araştırılabilir. Son olarak bu merkezde kurulabilecek bir konaklama tesisi projesi için talep araştırması yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akkılıç, M. E., & Varol, İ. (2016). Turistlerin Hizmet Kalitesi Algılarının Davranışsal Niyetler Üzerindeki Etkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36-1), 3-19. <https://doi.org/https://doi.org/10.31795/baunsobed.662146>
- Alexandris, K., Dimitriadis, N., & Markata, D. (2002). Can perceptions of service quality predict behavioral intentions? An exploratory study in the hotel sector in Greece. *Managing Service Quality: An International Journal*, 12(4), 224-231. <https://doi.org/10.1108/09604520210434839>
- Allameh, S. M., Pool, J. K., Jaber, A., Salehzadeh, R., & Asadi, H. (2015). Factors influencing sport tourists' revisit intentions: The role and effect of destination image, perceived quality, perceived value and satisfaction. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 27(2), 191-207. <https://doi.org/10.1108/APJML-12-2013-0159>
- Ayaz, N., & Apak, Ö. C. (2017). Kış Turizmine Katılan Yerli Turistlerin Seyahat Motivasyonları ve Seyahat Memnuniyetleri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Özel Sayı), 79-94.
- Baker, D. A., & Crompton, J. L. (2000). Quality, satisfaction and behavioral intentions. *Annals of Tourism Research*, 27(3), 785-804. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(99\)00108-5](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00108-5)

- Bayrakçı, S., & Akdağ, G. (2016). Yerel Yemek Tüketim Motivasyonlarının Turistlerin Tekrar Ziyaret Eğilimlerine Etkisi: Gaziantep’i Ziyaret Eden Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 96–110. <https://doi.org/10.17123/atad.vol27iss10006>
- Berry, L. L., Parasuraman, A., & Zeithaml, V. A. (1988). SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12–40. [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(99\)00084-3](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(99)00084-3)
- Bou-Llusa, J. C., Camisón-Zornoza, C., & Escrig-Tena, A. B. (2001). Measuring the relationship between firm perceived quality and customer satisfaction and its influence on purchase intentions. *Total Quality Management*, 12(6), 719–734. <https://doi.org/10.1080/09544120120075334>
- Boulding, W., Kalra, A., Staelin, R., & Zeithaml, V. A. (1993). A Dynamic Process Model of Service Quality: From Expectations to Behavioral Intentions. *Journal of Marketing Research*, 30(1), 7–27. <https://doi.org/10.2307/3172510>
- Çabuk, S., Nakıboğlu, B., & Canoğlu, M. (2013). Algılanan Otel İmajı ve Hizmet Kalitesi ile Tekrar Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkiler. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1), 96–108. <https://doi.org/10.17123/atad.63270>
- Çeken, H. (Ed.). (2016). *Sürdürülebilir Turizm* (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Cronin, J. J., & Taylor, S. A. (1992). Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension. *Journal of Marketing*, 56(3), 55–68. <https://doi.org/10.2307/1252296>
- Demiray, E. (2012). *Aktif Spor Turistlerinin Güdüsel Yönelimleri, Hizmet Kalitesi Alguları, Memnuniyet Düzeyleri ve Davranışsal Niyetleri Arasındaki İlişki*. Ege Üniversitesi.
- Disney, J. (1999). Customer satisfaction and loyalty: The critical elements of service quality. *Total Quality Management*, 10(4–5), 491–497. <https://doi.org/10.1080/0954412997442>
- Duman, T., & Öztürk, A. B. (2005). Yerli Turistlerin Mersin Kızkalesi Destinasyonu ve Tekrar Ziyaret Niyetleri ile İlgili Algılamaları Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 9–23. Tarihinde adresinden erişildi <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/154328>
- Evren, S., & Kozak, N. (2019). Kış Turizmi Destinasyonlarının Algılanan Performansı: Türkiye’deki Beş Destinasyonun Kıyaslaması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(1), 45–56. <https://doi.org/https://doi.org/10.17123/atad.580637>
- Fettahlioğlu, Ö. O., Polat, M., & Demir, S. (2016). Hizmet Kalitesinin Servqual Analizi ile Ölçümü : Kahramanmaraş İlinde Bir Uygulama. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 849–860.
- GM Dergi. (2019). Kış turizmi ziyaretçi sayıları. Tarihinde 14 Şubat 2019, adresinden erişildi GM Turizm ve Yönetim Dergisi website: <https://www.gmdergi.com/sektorel-haberler/kis-turizmi-son-3-yilin-en-iyi-sezonunu-yasiyor/>
- Güven, E. Ö., & Sarıışık, M. (2014). Konaklama hizmetlerinde davranışsal niyeti etkileyen hizmet kalitesi boyutları. *İşletme Bilimi Dergisi*, 2(2), 21–51. Tarihinde adresinden erişildi <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/213315>
- Hacıoğlu, N., & Avcıkurt, C. (2011). *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Huang, S., & Hsu, C. H. C. (2009). Effects of travel motivation, past experience, perceived constraint, and attitude on revisit intention. *Journal of Travel Research*, 48(1), 29–44. <https://doi.org/10.1177/0047287508328793>
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (5. baskı). Ankara: Asil Yayın.
- Karaman, A., & Gül, M. (2016). Alternatif Turizm Kapsamında Kahramanmaraş İli Yedikuyular Bölgesi Dağ ve Kış Sporları Turizmi İçin Öneriler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 583–599.
- Kozak, M. (2003). Measuring Tourist Satisfaction with Multiple Destination Attributes. *Tourism*

Analysis, 7(3), 229–240. <https://doi.org/10.3727/108354203108750076>

Kozak, M. A., & Bahçe, S. (2009). *Özel İlgi Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Kozak, M., & Rimmington, M. (2000). Tourist Satisfaction with Mallorca, Spain, as an Off-Season Holiday Destination. *Journal of Travel Research*, 38(3), 260–269. <https://doi.org/10.1177/004728750003800308>

KTB. (2020). Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri. Tarihinde 04 Şubat 2020, adresinden erişildi <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201116/turizm-gelirleri-ve-giderleri.html>

Liu, C. H. S., & Lee, T. (2016). Service quality and price perception of service: Influence on word-of-mouth and revisit intention. *Journal of Air Transport Management*, 52, 42–54. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2015.12.007>

Organ, A., & Soydaş, M. E. (2012). Yerli Turistlerin Hizmet Kalitesi ve Tekrar Ziyaret Niyetlerine Yönelik Tutumları: Karahayıt'ta Bir Uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 63–72.

Özer, L., Kement, Ü., & Gültekin, B. (2015). Genişletilmiş Planlanmış Davranış Teorisi Kapsamında Yeşil Yıldızlı Otelleri Tekrar Ziyaret Etme Niyeti. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(4). <https://doi.org/10.17065/huiibf.08815>

Ozturk, Y., & Şahbaz, R. P. (2018). Rekreatif Faaliyetlerin Algılanan Hizmet Kalitesinin Destinasyonu Tekrar Ziyaret ve Tavsiye Etme Niyetine Etkisi: Ilgaz Dağı Milli Parkı Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(8), 738–748. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2588>

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing*, 49(4), 41–50. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/002224298504900403>

Sağlık, E., & Kocaman, G. (2014). Kayak Merkezlerinde Turistlerin Hizmet Kalite Algısının Belirlenmesi: Palandöken Kayak Merkezinde Bir Uygulama. *Atatürk İletişim Dergisi*, (6), 67–87.

Scorgie, M. (2008). Skiers' and Snowboarders' Perceptions of the Quality of a Ski Resort in Japan: An Application of Importance Performance Analysis and Recreation Specialization. Lakehead University-Canada.

Seçilmiş, C. (2012). Termal Turizm Destinasyonlarından Duyulan Memnuniyet Düzeyinin Tekrar Ziyaret Niyetine Etkisi: “Sakarılıca Örneği”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 231–250. Tarihinde adresinden erişildi <https://dergipark.org.tr/en/pub/esosder/issue/6153/82670>

Sever, P., & Girgin, G. K. (2019). Turistlerin restoran deneyimleri ile destinasyonu tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesi: İstanbul örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(2), 241–263. <https://doi.org/https://doi.org/10.32958/gastoria.532691>

Silik, C. E. (2018). *Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Tavsiye Etme Niyeti Kapsamında Türkiye'deki Kayak Merkezlerinin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Steen, H. K. (2016). *Determinants of revisit intentions The main determinants of revisit intentions to Norwegian skiing resorts* (Master Thesis: University of Agder). Tarihinde adresinden erişildi <http://hdl.handle.net/11250/2419561>

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6. baskı). Boston, New York: MA: Allyn & Bacon/Pearson Education.

TCİB. (2020). T.C. İletişim Başkanlığı. Tarihinde 01 Şubat 2020, adresinden erişildi https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/Yedikuyular-kayak-merkezine-ziyaretci-akini-devam-ediyor

Tian-Cole, S., Crompton, J. L., & Willson, V. L. (2002). An empirical investigation of the relationships between service quality, satisfaction and behavioral intentions among visitors to a wildlife refuge.

Journal of Leisure Research, 34(1), 1–24. <https://doi.org/10.1080/00222216.2002.11949957>

- Tjørve, E., Lien, G., & Flognfeldt, T. (2018). Properties of first-time vs. Repeat visitors: Lessons for marketing Norwegian ski resorts. *Current Issues in Tourism*, 21(1), 78–102. <https://doi.org/10.1080/13683500.2015.1062472>
- Tosun, C., Dedeoğlu, B. B., & Fyall, A. (2015). Destination service quality, affective image and revisit intention: The moderating role of past experience. *Journal of Destination Marketing and Management*, 4(4), 222–234. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2015.08.002>
- Tuna, M., Keleş, A., & Türkmendağ, Z. (2019). Kıyı Otellerinde Fiyatı Etkileyen Unsurların Belirlenmesi : Paydaş Bakış Açısı. *Turizm Akademik Dergisi*, 6(2), 153–168.
- Ünlüönen, K., & Silik, C. E. (2018). Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Tavsiye Etme Niyeti Arasındaki İlişki: Kayak Merkezlerine Yönelik Bir İnceleme - Relationship Between Service Quality, Customer Satisfaction and Intention to Recommend: A Study for Ski Centers. *Journal of Business Research - Turk*, 10(4), 333–357. <https://doi.org/10.20491/isarder.2018.526>
- UNWTO. (2019). global-and-regional-tourism-performance. Tarihinde 05 Ocak 2019, adresinden erişildi <https://www.unwto.org/global-and-regional-tourism-performance>
- Varinli, İ., & Çakır, A. (2004). Hizmet Kalitesi, Değer, Hasta Tatmini ve Davranışsal Niyetler Arasındaki İlişki: Kayseri’de Poliklinik Hastalarına Yönelik Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 33–52. Tarihinde adresinden erişildi <https://dergipark.org.tr/en/pub/erusosbilder/issue/23750/253038>
- Woodside, A. G., Frey, L. L., & Daly, R. T. (1989). Linking service quality, customer satisfaction, and behavioral intention. *Journal of Health Care Marketing*, 9(4), 5–17. Tarihinde adresinden erişildi https://www.researchgate.net/publication/12994830_Linking_service_quality_customer_satisfaction_and_behavioral_intention
- Yaylı, A., & Sürücü, Ö. (2016). *Özel İlgi Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yedikuyular. (2020). Yedikuyular Kayak Merkezi. Tarihinde 04 Şubat 2020, adresinden erişildi <https://Yedikuyular.org/pist-bilgileri/>

ÇALIŞAN KADINLARLA EV KADINLARI ARASINDA SİYASAL İLGİ VE DAVRANIŞ FARKLILIKLARI: ISPARTA ÖRNEK OLAYI¹

Nazlı TEKİN

Doktorant, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi, nazlitekin78@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8243-1140>

¹ Bu çalışma “Ev Kadınları ve Çalışan Kadınlar Arasında Siyasal Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olay Araştırması” isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

ÇALIŞAN KADINLARLA EV KADINLARI ARASINDA SİYASAL İLGİ VE DAVRANIŞ FARKLILIKLARI: ISPARTA ÖRNEK OLAYI

Öz

Bireylerin demografik, sosyoekonomik özelliklerinin siyasal katılma, davranışı üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir. Özellikle cinsiyet, bireyin siyasal katılımını etkileyen faktörlerden biridir. Bunun yanında, kadınların sahip oldukları sosyoekonomik özelliklerin, kendi aralarında da siyasal eğilim ve davranış farklılıklarına yol açtığı düşünülmektedir. Bu makale, ev kadınları ve çalışan kadınlar arasındaki siyasal davranış, siyasal ilgi ve siyasi parti tercihlerinde aralarında oluşan farklılıkları araştırmaya yöneliktir. Kadınların çalışma hayatında olmalarından dolayı buldukları sosyal konumun, onların siyasal ilgi düzeylerini ve siyasal davranış biçimlerini nasıl etkilediği saha çalışması ile araştırılmıştır. Bu amaçla Isparta ilinde eşit sayıda ev kadınlarına ve çalışan kadınlara anket uygulanmıştır. Bu araştırma sonucunda; kadınların sahip oldukları sosyoekonomik özelliklerin kendi aralarında siyasal ilgi ve davranışlarında farklılıklar oluşturduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ev kadınlarının siyasal davranışları açısından daha muhafazakar olduğu ve çalışan kadınların ise daha dışa dönük davranışlar ortaya koyduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çalışan kadın, ev kadını, siyasal davranış, siyasal katılma, Isparta.

POLITICAL INTEREST AND BEHAVIOURAL DIFFERENCES BETWEEN WORKING WOMEN AND HOUSEWIVES: ISPARTA CASE STUDY

Abstract

Demographic and socio-economic characteristics of individuals are known to have an effect on the behaviour of political participation. In particular the gender is one of the factors that affects individual's political participation. In addition, their socio-economic characteristics of women themselves are thought to lead to differences in the political tendencies and behaviour. The aim of this article is to investigate the differences between housewives and working women in their preferences of political behavior, political interest and political party. We investigated how the social position of women in working life impacted the behaviour of their political interest and patterns of their political behaviour. For this purpose, a questionnaire was applied to equal number of housewives and working women in the province of Isparta. As a result of this research, it was observed that the socioeconomic properties of women differed from each other in their political interests and behaviours. Also, it was determined that the housewives were more conservative in their political behaviours where working women showed more extrovert behaviours.

Key Words: Working Womens, Housewives, Political Behaviour, Political Participation, Isparta.

GİRİŞ

Dünyada ve ülkemizde kadınların siyasal haklarını kazanmaları 20. yüzyılın başlarında olmuştur. Kadınların seçme ve seçilme haklarının erkeklerden sonra elde etmelerinde, ataerkil toplum yapısı nedeniyle kadına ve erkeğe biçilen toplumsal cinsiyet rollerin farklı olması, kamusal alanın devlet yönetiminin erkeğe ait olması, ev işleri ve çocuk bakımını kapsayan özel alanın kadına ait görülmesinin büyük etkisi olmuştur. Kadınların kendilerine biçilen bu rollerin dışına çıkması; eğitimden yararlanması, meslek sahibi olması ve seçme ve seçilme hakkını kazanması çok uzun yıllar süren mücadelelerle olmuştur. Genellikle hemen hemen tüm bütün toplumlarda kadınlar, siyasal katılmanın her biçiminde erkeklere kıyasla daha az faaliyet göstermektedirler. İktisadi ve siyasal gelişmenin ileri düzeyinde olan toplumlarda dahi, kadınların siyasal katılmanın en yaygın türü olan oy kullanması yakın geçmişte gerçekleşmiş bir olgudur.

Kadınlar ile erkekler arasında siyasal katılım türleri olan; siyasal ilgi, siyasal davranış, siyasal katılma ve oylarının yönü bakımından farklılıklar vardır. Kadınların kendi aralarında da çalışma hayatında yer alması, eğitim seviyesinin yükselmesi veya ev kadını olması gibi koşullar onların siyasal katılımları üzerinde farklı etkisi bulunmaktadır. Kadınların, biyolojik cinsiyetlerinden dolayı dışı oldukları için değil içinde buldukları sosyoekonomik koşullar nedeniyle erkeklere göre farklı siyasal davranışlara, siyasal katılma türlerine yöneldikleri düşünülmektedir. Ayrıca kadınların kendi aralarında çalışan kadınlar ile ev kadınları arasında sosyo-kültürel farklılıklar ve yaşam koşullarının birbirinden oldukça farklı olduğu bunların neticesinde de kadınların bu özelliklerinin siyasal davranışlarına yansıdığı varsayılmaktadır.

Ev kadınları ve çalışan kadınların sahip oldukları sosyoekonomik özelliklerinin kendi aralarında siyasal yönelimleri ve davranışlarında ortaya çıkan farklılıkları tespit etmeye yönelik bir çalışmadır. Bu çalışma iki kadın grubu ev kadınları ve çalışan kadınlar arasındaki oy verme, siyasal partiye üye olma, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma gibi siyasal davranış farklılıklarını tespit etmeye yöneliktir. Ev kadınları ve çalışan kadınların siyasal davranışları, siyasal tutumları ve siyasal parti tercihlerinde oluşan farklar; Isparta ilinde 250 ev kadını ve 250 çalışan kadın toplam 500 kadın denek üzerinde yapılan alan araştırması ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Siyasal Davranış, Siyasal Katılma, Siyasal İlgi

İnsan, içinde yaşadığı toplumun, yetiştiği toplumsal çevrenin ürünüdür. Birey toplumdan ve toplumun kültüründen ayrı olarak var olamaz. Toplumun kültürü de bireylerin kişiliklerinde ve davranışlarında gerçeklik kazanır (Ozankaya, 1977:100). Birey içinde yaşadığı toplumun kültürünü toplumsallaşma süreci ile öğrenir. Toplum, üyelerine kendi değerlerini toplumsallaşma süreci ile aktarır. Edindiği kültür bireyin şahsiyeti ve sosyal kimliğinin sınırlarını da çizer. Bu nedenle kültür ve sosyalleşme iç içe olan bir süreci oluşturur.

Toplumsallaşmanın bir bölümünü oluşturan siyasal toplumsallaşma, siyasal inanç, değer ve davranışların birey tarafından benimsenme ya da toplum tarafından bireye öğretilme sürecidir (Kışlalı, 2005:118). İnsanın doğuştan sahip olduğu bir toplumsal ve siyasal kültürü yoktur. Değer yargıları, inançlar, tutumlar ve toplumsal davranış kuralları zamanla öğrenilir. Bu öğrenim süreci aile içinde başlar, okulda, okul sırasında ve sonrasında bireyin kurduğu toplumsal ilişki çerçevesinde devam eder ve duygusal bir kapsamdan bilgisel-duygusal bir kapsama doğru gelişme gösterir. (Turan, 1996:61-62). Bireyin yaşamı boyunca toplumsallaşması devam eder.

Siyasal davranış sadece bireyin sosyoekonomik ve kişisel niteliklerinin bir ürünü değildir. İnsanlar eğitimleri, gelirleri, meslekleri ya da kişilik yapıları ne olursa olsun belli bir iyi düzen anlayışı ile hareket etmektedirler. Siyasal davranışın yönünü içinde yaşanılan toplumun yapısı ve siyasal koşulları etkiler. Davranış kendi içinde kapalı bir işleyişin sonucu değildir. Çevre ile karşılıklı etkileşme sonucu ortaya çıkan bir olaydır (Baykal, 1970:31). Siyasal davranış üzerinde toplumun demokrasi ile yönetilmesi, siyasal katılmanın meşru olması veya toplumun totaliter sistemle yönetilmesi gibi bir çok etkenlerin de etkisi vardır. Siyasal davranışı içinde yaşanılan toplum yapısı, kişinin toplum içindeki konumu ve kişilik özellikleri gibi birçok değişken etkiler.

Çalışan Kadınlarla Ev Kadınları Arasında Siyasal İlgi ve Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı

Siyasal katılma her şeyden önce bir siyasal davranıştır (Baykal, 1970:29). Siyasal katılma, siyasal sistem içinde yurttaşların kendilerini yönetecek kişileri seçmesi ve onların izleyeceği politikalara yön vermesidir. Vatandaşların siyasete katılma biçimine ilişkin tutumları da aynı toplum içinde farklılık gösterebileceği gibi toplumdaki farklılıklar gösterecektir. Siyasal katılmaya en fazla boş vakti olanlar, erkekler, eğitilmişler, şehirleşenler, orta yaşlılar, evliler, yüksek statüde olanlar, yüksek gelirli insanlar katılmaktadır (Yücekök, 1969:195). Devlet yönetimine bütün bireylerin doğrudan katılması mümkün olmadığı için siyasal katılmanın önemi artmaktadır. Siyasal katılma çeşitli şekillerde olabilir ve en yaygın siyasete katılma biçimi oy vermedir.

Günümüzde demokrasilerin vazgeçilmezlerinden birisi, seçmen olarak siyasal sisteme katılmadır. Bireyin siyasal iktidarları belirlemesi, siyasal iktidar içerisinde yer alması, siyasal süreçleri kendi lehine etkilemesi önemlidir. Alınan siyasal kararlar herkesi etkilerken toplumun yarısını meydana getiren kadınlar aktif siyasetin dışında kalmakta, siyaset bir erkek işi olarak görülmektedir. (Kızılkaya, 2004:135). Bireyin siyasal katılma seviyesinin yüksek olması bireyin lehine olduğu için, kadınlarında siyaset sahnesinde yer alması önemlidir. Ülkemizde siyasetle uğraşan kadın sayısı çok azdır, örneğin Mecliste her dönem kadın milletvekili sayısı erkeklere göre azdır ve kadın milletvekillerinin eğitim seviyesi erkek milletvekillerine göre daha yüksektir.

1.1 Siyasal Katılmaya Etki Eden Sosyoekonomik Nedenler ve Kadınların Siyasal Katılımı

Siyasal sistem karşısında bireyin davranışlarının farklı olmasına ve siyasal katılma şekline etki eden sosyoekonomik değişkenler; gelir, eğitim, meslek, yerleşme birimi, yaş, kitle iletişim araçları ve cinsiyettir. Özellikle bu değişkenlerden cinsiyet çok önemlidir. Her toplumda kadına ve erkeğe biçilen roller farklıdır. Kadınların çocuk büyütme, ailesi ve ev içi işleri üstlenmesi, erkeğin ise ailenin ekonomik kaynağını sağlamak üzere, ev dışındaki işleri üstlenmesi genellikle çoğu toplumlarda kabul gören bir normdur.

Kadın ve erkek arasındaki var olan siyasal davranış farkları doğuştan olmayıp içinde yaşanılan toplumun kadın ve erkeğe biçtiği rollerin sonucu olmaktadır. Günümüzde kadın ve erkek arasındaki siyasal davranış farkını azaltacak, kadınların da siyasal katılmaya bilgi ve ilgisini arttıracak en önemli faktör eğitimidir. Eğitim; bireyin bir meslek sahibi olmasında aracı olması yanı sıra siyasal konularla ilgili, siyasal hayata katılmaya hazır ve onun ön şartlarını yerine getirmiş bir insan tipini ortaya çıkarmaya yardım ediyor (Baykal, 1970:58). Kadınların toplumsal yaşamda eşit vatandaşlar olabilmelerinin birinci koşulu eğitimidir. Eğitim almayan bir insanın özgürleşmesi, iyi bir mesleğinin olması ve ekonomik özgürlüğünü sağlaması zordur. Eğitim, kişinin siyasal yaşama bakış açısını ve siyasal katılma olanaklarını belirlemesi açısından da önemlidir (Kızılkaya, 2004:137). Eğitim ile bir meslek sahibi olmak doğru orantılıdır.

Kadınlara çalışma hakkı anayasa ile verilmiştir. Yasalarda kadın-erkek eşitliğinin sağlanması yasal ve kurumsal reformlar yaşam tarzları kadınlara daha üst düzeylere giden yolu açmada önemli bir rol oynamasına rağmen aile içi roller değişime en dirençli temel kültürel değerlerdir. Değişimin kadının bu özel alanında olması önemlidir. Kadının aile içi statüsündeki kazanımlar ise ekonomik kalkınma ile sağlanmaktadır. Türkiye’de yasal yapısal değişimler ve genel kalkınma bazı kadın grupları üzerinde daha büyük etki yapmaktadır. En fazla etkilediği kesim kentte yaşayanlar, eğitimden yararlananlar ve meslek sahibi kadınlardır (Kağıtçıbaşı, 1998:153-154). Kadınların kendilerine ait görülen özel alandan çıkması, kamusal alanda kendini kabul ettirmesi ve ekonomik bağımsızlığını kazanması için bir mesleğinin olması gerekir. Çalışma hayatına katılma ekonomik özgürlüğün yanında bireyin toplumsallaşmasını da sağlar.

Kadınların siyasal bakımdan erkeklerle eşit olduğu görüşü yaygınlaştıktan sonrada çok sayıda sosyal, ekonomik faktör ve biyolojik özellikler, kadınların siyasal katılmasını azaltıcı yönde etkide bulunmuştur. Örneğin kadının doğurgan olması nedeniyle çocuk bakımının kadına ait olması, kadını ev içi işlere yöneltmiştir. Kadının toplumsal konumunun ev içi ve çocuk bakımı olması nedeniyle kadınlar arasında faal olarak iş yaşamında çalışanların oranı erkeklere göre azdır, kadınların eğitim düzeyi erkeklere kıyasla düşüktür. Kadınlar ev dışında erkeklerden daha az vakit geçirirler, evi dışındaki kişilerle daha az etkileşimde bulunurlar. Siyasal konulardaki bilgileri daha azdır. Bu

Çalışan Kadınlarla Ev Kadınları Arasında Siyasal İlgi ve Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı

gerçeklerin etkisi altında, kadınların siyasal katılmasının da düşük düzeylerde kaldığını görülmektedir. (Turan, 1996:80). Kadının rolü hakkında toplumda var olan inanç, onların siyasal davranışlarındaki farklılığa yol açmaktadır. Bu inanca göre siyaset erkek işidir. Kadının meslek sahibi olarak toplumsal hayatta yer alması normal karşılandığı halde siyasal alanda aynı anlayış gösterilmemektedir (Baykal, 1970:63-66).

Kadınların siyasal katılımı önündeki engeller ilk olarak, kadınların çoğunluğu seçme-seçilme ve siyasal yaşama katılma konusunda tam bilinçli değillerdir. İkincisi, kadınların siyasal alanda erkeklerle eşit olabilmesi için önüne pek çok toplumsal engel çıkarılmasıdır. Üçüncüsü, yeterli eğitim almadıkları için iyi bir meslek sahibi olamamalarıdır. Sonuncusu ise ekonomik bağımsızlıklarının olmamasıdır (Bele, 2001:143). Ayrıca kadınlar çalışma yaşamında yer alsın da ev işleri ve çocuk bakımı kadının görevi kabul edildiği için sorumluluğu fazla olmaktadır. Diğer aktiviteler için zamanı kalmamaktadır.

Ülkemizdeki mevcut siyasal kültür yapısında hakim sınıf erkekler olduğu için, siyasal kararların da erkekler tarafından alınması normu toplumda yaygındır. Bu kültürel yapı içerisinde bazı kadınlar siyasetle uğraşacaklarsa kadınların toplum tarafından hoşgörü ile karşılanabilmeleri için bazı olağanüstü niteliklere sahip olmaları beklenmektedir (Tekeli, 1988:86). Kadınların durumunu düzeltmek için, kadınların toplumsal dönüşümünü kendi lehine çevirebilmek için siyasete katılmaları, toplumun her düzeyindeki karar organlarına katılmaları sağlanmalıdır. Ayrıca, kadınların bu dönüşümü tek başlarına sağlayamayacağı siyasal katılımların önündeki sosyo-kültürel yasal engelleri kaldırılmadıkdan sonra var olan eşitsizliğin ortadan kaldırılmayacağına farkına varılmasıdır (Koray, 1992:201).

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, kadınların bireysel siyasal katılım türü olan oy verme davranışını yerine getirmede erkeklerden çok az farkla azdır.

Kadınların oy verme davranışında kendilerine verilen seçme hakkını kullandığını göstermektedir. Kadınların erkeklerin etkisinde oy kullandığının genel bir düşünce olmasına rağmen araştırma sonuçlarına göre kadınların yarısından biraz fazlası eşlerine oyunu belirtmemekte, söylememektedir. Kocalarına soran onlardan fikir alan kadınların yalnızca yarısı kocalarının söylediği gibi oy verdiklerini belirtmiştir. Erkek egemen toplumda kadının bağımsız kendi başına oy kullanmasında, oy vermenin kadının aile dışı yaşamını etkilememesi ve kadının dış dünya ile ilişkisini değiştirme imkanının olmamasından olabileceğidir. Oy verme kadına ev dışı ilişkiler getirmemektedir. Bunun için kadınların nereye oy verdiği kocaları için önemli olmamaktadır. Kadınların bireysel olarak siyasal katılımı oy kullanması hiçbir toplum kesiminde veya siyasi partide sorun olmamaktadır. Hatta kadın oy kullanması için teşvik edilmekte birçok parti oy almak için kadın simgeleri kullanmaktadır. Kadının siyasete katılımına ilişkin sorunlar kadının aktif olarak siyasete katılımıyla birlikte başlamaktadır. Kadınların siyasete aktif olarak girmelerine engel olan şartlar diğer kamusal faaliyetlere girmesine katılmasına ve orada yükselmesine engel olan şartlar ile hemen hemen aynıdır. Kadınların siyasete aktif katılımı çok az olduğu için daha fazla dikkat çekmekte ve şartlar daha zorlaşmaktadır. Ayrıca siyasette çok uzun ve sürekli çalışma büyük çaplı rekabet gece çalışma gibi kadının katılımını zorlaştıran faktörlerde vardır. Kadının yerinin özel alan olması siyasetin kamusal alanda yaşanması, kadından beklenen özel yaşama ilişkin taleplerle çatışmaktadır. Kadınların kadınlar arasında siyaset yapmasına izin verilirken, kadınların kurumsal siyasete aktif olarak girmesine biraz zor izin veriliyor, eğer izin verilirse de kadını işlere sosyal refah, sağlık, aile gibi alanlarda görev verilmektedir (Ayata, 1995:294-297).

Toprak'ın 2003 yılında yaptığı alan araştırmasında; Türkiye'de kadınların siyasal katılım, eğitim ve iş yaşamında uluslararası karşılaştırmalarda ve Avrupa Birliği ülkelerinden altta olması hatta siyasal temsil edilmede İslam ülkelerinden geride olmasının nedeni araştırılmıştır. 2003 yılında Türkiye'de mecliste kadın temsil oranı %4.4; Pakistan, Malezya, Suriye, Endonezya, Tunus, Sudan, Fas, Cezayir gibi hiçbiri Türkiye'nin siyasal gelişmişlik düzeyine ve demokrasisine sahip olmayan ülkelerde kadınların mecliste temsili daha fazladır. Araştırmada, kadınların kamusal alandaki rolüne ilişkin muhafazakar tutumların halkın çoğunluğu tarafından desteklenmediği, kadının eğitim sürecine iş yaşamına üst yönetim ve siyasete katılmalarının doğal karşılandığı ortaya çıkmıştır. Halkın önemli bir çoğunluğu %75,2'si bugüne kadar hükümetlerin ve siyasal partilerin kadın sorunlarına yeterince önem

Çalışan Kadınlarla Ev Kadınları Arasında Siyasal İlgi ve Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı

vermediğini düşünmektedir. Türkiye’de kadınların erkeklere göre daha az eğitilmiş olmalarının ülkenin gelişmesinin önündeki engel görenlerin oranı %83’tür. Çalışan kadının kendisine saygısının artacağına çalışmanın kadını iyi bir vatandaş yapacağını düşünenlerin oranı %92,1’dir. Kadınların her meslekte görev almaları büyük çoğunluk tarafından kabul edilmektedir. Kadınların siyasete girmesi aleyhinde de büyük muhalefet yoktur. Örneğin erkeklerin %56’sı karısının ve %69’u kızının siyasete girmesini olumlu karşılamaktadır. Kadınların ise kendilerinin siyasal parti üyeliği kanalıyla aktif siyasete katılmayı %34’ü olumlu karşılamakta siyasi partilerden adaylık teklifi gelse görevin niteliğine göre %39 ile %43 oranları arasında teklifi kabul edeceklerini söylemişlerdir. Halkın %75 civarı mecliste kadın vekil oranının yetersiz bulmakta bunun nedeni olarak %65’i kadınlara siyasette fırsat tanınmadığını söylemektedir. Siyasal partilerin seçim listelerinde üst sırada kadın aday göstermemeleri gerçekten kadının seçilmesi önündeki engellerden biridir. Halkın bir kısmı ön yargı ve muhafazakar tutum sergilemesine rağmen halkın genellikle yarısından çoğu kadının ilerlemesinden yanadır (Toprak, 2004:52-54).

Günümüzde kadınların siyasal katılımına ilişkin en önemli sonuç, her sosyal seviyedeki kadınların daima erkeklerden düşük oranlarda siyasal katılmalarıdır. Kadınların oylarının yönü bakımından da erkeklerden farkı vardır. Kadınların erkeklere göre muhafazakar sağ eğilimli partileri ve otoriter sistemleri destekledikleri daha fazla görülmektedir (Sitembölükbaşı, 2001:68) Kadınlar oy kullanma dışındaki diğer siyasal ilgiden başlayarak siyasal katılmanın tüm biçimlerinde de erkeklere göre katılımı azdır. Ayrıca kadınlar arasında sahip olduğu sosyoekonomik özelliklilerden; meslek, çalışan kadınlar ile ev kadınları arasında da siyasal katılma, siyasal tutumu, siyasal ilgisi ve davranışı arasında farklılıklara neden olmaktadır.

1.3. Türkiye’de Çalışan Kadınların Siyasal Katılımı

Toplumda ataerkil yapının güçlü olması ve bunu sorgulayan politikaların olmaması kadınların durumunun değişmemesi önündeki en büyük engeldir. Egemen ataerkil toplum ideolojisini sorgulamak yerine çalışan kadınların çoğu da kendi koşullarını değiştirmek ve iyileştirmek için uğraşmaktadırlar. Kadınların çoğunluğunun kadın hakları ile pek ilgisi bulunmamaktadır (Tekeli ve Koray, 1991:151). Ekonomik durumu iyi olan kadınlar için bile geleneksel aile içi rollerini değiştirmek kolay değildir. Kadının eğitilmiş olması ve çalışma yaşamına katılması kadının toplumdaki ve ailedeki rolünü sorgulama olanağını artırırken ataerkil toplum yapısındaki eğitim kadınlara ilişkin geleneksel değerlerin yeniden üretilmesine yardım etmektedir. Kadınlar kendilerine dayatılan toplumsal değerlerin dışına çıkamamaktadır. Kadının kendi rol algılaması, toplumsal baskılar ve yeterli zamanlarının olmaması nedeniyle birçok eğitilmiş kadın işini ikinci plana atmaktadır. Ev ve ailenin birinci konumda olması nedeniyle kadın çalışma yaşamında erkeklerle sınırlı bir rekabet şansı olmaktadır. Bunun en iyi örneği özel ve kamu sektöründe alt düzeylerdeki görevlerde çok sayıda kadın çalışmasına rağmen yönetim kadrosunda pek kadın bulunmamasıdır (Koray, 1995:27-28).

Kadınların siyasal katılmasının önündeki engellerden biri ise, kadınların çalışma yaşamına katılırken genellikle ev içi işlerin uzantısı şeklindeki işlere katılmalarıdır. Kadınlar için cinsiyete dayalı iş bölümünün sonucu olarak, kadının rollerine uygun olduğu düşünülen ve az gelir getiren işlere yerleşmesi uygun görülür ve sağlanır. (Kızılkaya, 2004:152). Örneğin çalışma yaşamında, öğretmenlik, hemşirelik, sivil toplum çalışmalarına yardım dernekleri, siyasi partilerde kadın kollarında yoğunlaşmakta, kamusal alanda da geleneksel rollerinin uzantı şeklindeki meslekleri yapmaktadır (Yaraman, 1999:20). Çalışma yaşamında kadın sayısının hala erkeklerin çok gerisinde olmasının yanı sıra çalışan kadınların yaptıkları işlerde genellikle aile içindeki rollerinin devamı niteliğindeki meslekler olup bu meslekler de kadınların düşüncelerini ve diğer becerilerini geliştirmelerini sağlayan işler değildir. Kadınların siyaset ve toplumsal hayatta kendini kabul ettirmesi için sadece emek işleri değil birçok iş kolunda çalışması ve kendisini kanıtlanması gerekir.

Kamusal yaşama katılan kadın hem iş kolunda çalışmakta hem de özel yaşama ait geleneksel sorumluluğu devam etmektedir. Bu çifte emek sorunu çözülmedikçe kadının tam olarak özgürleşebilmesi ve başarılı olması zordur. Kadın kamusal alanda var olmaya çalışırken, erkeğin ona yardımcı olmaması, özel alanda hiçbir rol üstlenmemesi, ev içi işleri yapmaması, geleneksel ataerkil işbölümünün devam etmesi, yasalarla sağlanan cinsiyet eşitliğinin toplum yaşamında

Çalışan Kadınlarla Ev Kadınları Arasında Siyasal İlgi ve Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı

uygulanmamasının önündeki engellerden biridir (Yaraman, 1999:19). Koray'ın 1990 yılında avukat, hekim, diş hekimi ve eczacı mesleklerini icra eden 400 kadın üzerinde yaptığı alan çalışmasında kadınların siyasete çok sınırlı bir ilgi duyduklarını, kadınların 4/1'inden fazlasının siyasetle özel bir ilgilerinin olmadığını saptamıştır. Bu kadınlara siyasal katılımlarını zorlaştıran faktörler sorulduğunda kadınların çoğunluğu sosyoekonomik faktörlerden kaynaklanan kadınların toplumsal rolünü söylemişlerdir. İkinci olarak aile sorumlulukları, üçüncü olarak da ekonomik koşullar yer almaktadır. Kadınların %44'ü siyasete katılmalarının çocukları ile ilişkilerini olumsuz etkileyeceğini düşünmekte yani ev kadını ve annelik rolleri ile siyasal katılmalarının çatışacağını düşünmektedirler (Tekeli ve Koray, 1991:115-127). Kadınların ileri yaşlarda ekonomik durumlarının güçlenmesi ayrıca evlilik ve çocuk gibi faktörlerin bir ölçü de olsa çözümlenmiş olması nedeniyle ev dışına yönelebilen olanaklarının artmasına bağlıdır.

1.4. Türkiye'de Ev Kadınların Siyasal Katılımı

Ülkemizdeki kadınların büyük çoğunluğu ev kadınıdır. Kadınların çalışma yaşamına katılma yerine ev kadınlığını tercih etmektedirler. Kadınların çalışmasının önünde iki engel vardır. Birincisi, çalışan kadınlar ev içindeki sorumlulukları temizlik, yemek yapma, çocuk bakımı işlerini yapmaya devam ettiğinden kadın için ağır bir iş yükü olmakta bunun için maddi bir zorunluluk olmadığı sürece kadınların kendisi çalışmayı tercih etmemektedir (İlkkaracan, 1998:286). İkincisi, kadının ücretli çalışmasının kocasının ve ailesinin statüsü ile doğrudan ilişkili olduğu bilinmektedir. Kadının ev dışında çalışmamasının en önemli nedeni kocasının izni olmamasıdır. Türkiye'nin yoksul bölgelerinde yapılmış araştırmalarda kadının çalışma yaşamına katılımı %11'dir. Ev dışı çalışma izni de kadının ev işini aksatmaması, çocukların ihmal edilmemesi ve ev düzeninin korunması şartı ile kadına tanınmaktadır (Kümbetoğlu, 1995:236). Kadınların çalışma yaşamına katılımını arttırmak ve üzerlerindeki çifte sorumluluğun azaltılması için kadına ait ev içi işlerine erkeği de katmak, çocuk bakımı ve ev işlerinin ev dışında yapılmasını sağlayan ortak tesislerin açılması, kadınları geleneksel ev içi rollerinin dışında roller üstlenmesinin önünü açabilir.

Ülkemizde genelinde kız çocuklarının her türlü eğitim ve öğrenim kurumundan yararlanması da güçtür. Kadınların okuma yazma oranlarının düşük olması, hüner ve becerilerinin uygun olmaması, sermaye sahibi olmayışları, ev ve çocuk sorumlulukları ve kadınlık rolleri kadınların çalışması önündeki en büyük engellerdir. Bunların neticesinde kadın "kendi ekonomik çıkarını koruyan" bir birey olmamakta yerine kadınlık rolü gereği, "ailenin çıkarını gözeten" konumunda kalmaktadır (Kümbetoğlu, 1995:235).

Ayata'nın ülkemizde yaptığı araştırma sonucunda ev kadınlarının %41 erkek çocuğunun politikacı olmasını istemezken, kız çocukları için istememe oranı ise %78,5'tir. Toplumumuzda on kişiden birisi kadınların politikacı olmasına kesinlikle karşı ise de seçmenlerin hemen hemen 3/2 si kadın belediye başkanı ve kadın başbakan fikrini ters bulmamıştır. Kadın belediye başkanı olmasını biraz daha fazla tasvip ediliyor. Kadınlar, kadınların siyaset yapmasına sıcak bakmakta ama aile bireylerinin aktif siyasete girmesi ise çok istenilmemektedir (Ayata, 1995:298-300).

1990'lardan sonra ülkemizde siyasal partiler kadınları henüz seçilebilir konumunda görmeseler de seçmen olarak hedef kitle konumuna gelmişler, kadının seçmen olarak önemini anlaşılmalıya başlanmıştır (Tekeli, Koray, 1991:152). Ülkemizde bunun en önemli örneği partilerin kadın kollarına önem vermeleri, Refah Partisinin hanım komisyonunun seçmen ve oy toplama konusundaki başarısını gösterebiliriz. Arat, 1998 yılında Refah Partisi Hanım Komisyonuna üye kadınlarla yaptığı araştırmasında Hanım Komisyonlarının geleneksel değer kalıplarını kullanarak kadınların siyasallaşmasını araştırmıştır. Kadınlar geleneksel dayanışma biçimlerini toplumsal alandan siyasal alana taşıyarak, kadınların Refah Partisi için çalışmasını sağlamışlardır. Refah Partisi programında kadına özel bir yer vermemiş olmasına rağmen Türkiye genelinde bir kadın kolu oluşturmuştur. Partinin tanıtılması için sohbetler, kapalı salon toplantıları, anma günleri, seminerlerle parti tanıtılmaya çalışılıyordu. Hanım komisyonu üyesi kadınlar, siyasi deneyimlerinden ve çalışmalarından büyük bir mutluluk duyduklarını belirterek partide çalışmanın kendilerini eğittiğini, değişik insanlarla tanıştıklarını, bir kimlik kazanmalarını sağladığını söylemişlerdir. Kadınlar parti için yaptıkları siyasi faaliyetlerle kendilerini ispatladıklarını, statü kazandıklarını, evlerinden dışarı

Çalışan Kadınlarla Ev Kadınları Arasında Siyasal İlgî ve Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı

çıktıklarını, kamusal alanda yer almayan kadınların parti sayesinde topluma entegre olmalarını sağlanmıştır. Komisyonun en büyük başarısı, kadınların evlerine girerek yüz yüze ilişkilerle dini değerleri koruyarak dini günlerde kuran mevlüt okumalarla, kabul günleri ve altın günleri gibi faaliyetlerle kadınlara ulaşarak ya da kadınların her türlü sorunların çözüm bularak kadınları ikna etmeleridir. Kadınları ikna ederek toplumda Refah Partili kadın seçmen kitlesi yaratmalarıydı. Bu hanım komisyonu Türkiye'deki atıl durumdaki ev kadınlarını etkin bir şekilde siyasal alana çekmeyi başarmıştır. Hanım komisyonları oy toplama çalışmasının yanı sıra yerel problemler ya da kadın sorunlarını fark ederek bunların çözümü içinde çalışmalarıdır. Sonuç olarak hanım komisyonları Türkiye'de benzeri görülmemiş şekilde örgütlenerek alt ve orta sınıf ev kadınlarını seçmen ve militan olarak siyasal alana çekmiştir. Muhafazakar bir kesimdeki ev kadınlarının evlerinin dışını siyasete çekmesi, bazı geleneksel değerleri koruyarak bunu başarmaları, parti için özverili çalışmaları ve partinin oylarının artmasında ne kadar büyük katkıları olduğu yadsınamaz. Bu komisyon sayesinde ev kadınlarının siyasallaşmaya hazır olduğu siyasal hayatta aktif ve etkin olarak çalışabileceklerini kanıtlamıştır (Arat, 2004:289-297).

Refah Partisi'nin seçim başarısının arkasındaki güç bu kadınların kendisi içinde eğitilme, ev dışında çalışma ve toplumsal konularda sesini duyurma imkanı verdi. Fakat Refah Partisi'nin kadın üyelerinin oy ve üye toplamada bu kadar etkin olmasına rağmen partinin söyleminde kadının yerinin evi ve ailesi olduğu vurgulanmaya devam etmiştir. Parti 1991 de TBMM'ye giren 62 vekilin içinde 1 kadın bile yoktu. 1995 yılında 158 milletvekili ile meclise girdiğinde yine kadın temsilcisi yoktu (Toprak, 2007:13-14). Ülkemizde 1990 yılları sonrasında özellikle Refah Partisi tarafından geliştirilen siyasal hayatın dışında yer alan ev kadınlarının siyasallaştırılması, kadınların da siyasetle ilgilenebileceğini ve başarılı olabileceğini göstermiştir. Refah Partisi Hanım Komisyonları partiyi iktidara taşımada etkin rol oynamıştır. Bu kadınlar partilerinin kadın kollarında yer alıp dikey olarak parti içersinde yükselmeseler de siyaset sahnesinde yerlerini almışlardır.

Daha çok ev kadınlarının oluşturduğu siyasi partilerin kadın kolları eşlerinden izin aldıkları ev işlerini aksatmadıkları sürece siyasal faaliyetlere eşlerinin izni ile katılabilmektedirler. Kadın kolları genel siyasal alandan uzak olmalarına rağmen seçim çalışmalarında kadın kollarının önemi artmakta erkeklerin ulaşamadıkları kesimlere kadınlar ulaşabilmektedir (Tansi, 2004:115). Ev kadınlarının partilerin kadın kolları dışında aktif siyasetin içinde çok yer almadıkları bilinmektedir. Ev kadınlarından beklenen davranış parti için oy toplama ve partiye oy vermeye sınırlı kalmaktadır. Kadınların siyasal yaşama katılmaları; eğitim düzeylerine, çalışma yaşamında yer almalarına, evli olup olmamalarına, gelir düzeylerine ve kentleşme derecesine bağlı olarak genişlemektedir (Minibaş, 1996:178). Ev kadınlarının sosyoekonomik faktörlerinin yetersiz olması nedeniyle siyasal katılmanın en üst seviyesinde yer alması beklenmeyebilir ancak siyasal katılmanın ilk basamağı olan yerel yönetimlerde, mahalli örgütlerde görev alabilir. Bu görevlerini başarı ile yerine getirenlerin parti içinde dikey hareketinin yani yükselmesinin önünün açık olması sağlanmalıdır. Sonuç olarak, ev kadınlarının siyasal katılmaları düşük seviyelerde ve ailelerinin etkisi altında olmaktadır.

Çalışan kadın ve ev kadını arasında var olduğu düşünülen siyasal davranış farklılıkları ile ilgili alan araştırmasında ele alınacaktır.

2. ÇALIŞAN KADINLAR VE EV KADINLARININ SİYASAL İLGİ ve DAVRANIŞ FARKLILIKLARI: ISPARTA ÖRNEK OLAY ARAŞTIRMASI

2.1. Araştırmanın Amacı ve Varsayımı

Çalışmamızla ülkemizde kadınların büyük çoğunluğunu meydana getiren ev kadınları ve çalışan kadınlar arasındaki siyasal davranış farklılıklarını araştırılacaktır. İki grupta yer alan kadınlar arasındaki birçok sosyoekonomik faktör siyasal davranışlarına ve siyasal ilgilerine de yansımaktadır. Bu çalışmada kadınların çalışma hayatında olmalarından dolayı buldukları sosyal konumun, onların siyasal ilgi düzeylerini ve siyasal davranış biçimlerini nasıl etkilediği araştırma konusudur.

Bu çalışmayla, Isparta il merkezindeki kadınların, meslek, eğitim gibi özelliklerinin yanı sıra siyasal ilgileri, siyasal tutumları ve siyasal katılma düzeyleri ölçülmeye çalışılarak, ev kadınları ve çalışan kadınların siyasal davranışları arasındaki farklar bulunmaya çalışılmıştır. Ev kadınları ve

Çalışan Kadınlarla Ev Kadınları Arasında Siyasal İlgi ve Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı

çalışan kadınlar arasındaki var olduğu düşünülen siyasal davranış farklılıkları, siyasal katılmaları, siyasal ilgi seviyeleri, kadınların siyaset hakkında ne düşündükleri veriler ışığında araştırılmıştır.

2.2. Araştırmanın Kapsamı, Yöntemi ve Örneklem Seçimi

Yapılan çalışmada anket modeli esas alınarak, Isparta il merkezinde yaşayan seçmen kadınlardan oluşturulmuştur. 2007 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre Isparta ili merkez nüfusuna kayıtlı tüm seçmenler 122.827 kişidir. Yüksek Seçim Kurulu'na kayıtlı il merkezinde 54.928 kadın seçmen bulunmaktadır. Araştırma Isparta il nüfusuna kayıtlı ve il merkezindeki 43 mahalledeki kadınları kapsamaktadır. Deneklere ulaşırken mahallelerdeki kadın seçmen sayıları belirlenerek, mahallelerdeki kadın sayısı oranlarına dikkat edilerek basit tesadüfi örneklem yöntemi uygulanmıştır.

Örneklem büyüklüğü %95 kesinlik düzeyi ve %5 hata payı oranları kabul edilerek 384 kişi olarak belirlenmiştir. (Balcı, 2005:95) Ancak araştırmanın daha sağlıklı olması için toplam 500 kadın örneklem olarak seçilmiştir. Kadınlar arasındaki farkı objektif biçimde araştırmak için kadınlar 250 ev kadını ve 250 çalışan kadın olarak eşit şekilde örneklem gruplarına ayrılmışlardır. 2009 yılında yapılan ankette kadınların hepsine aynı sorular sorulmuştur. Onların ev kadını ve çalışan kadın olarak sınıflanması herhangi bir işte çalışıp çalışmamalarına göre belirlenmiştir.

2.3. Araştırmanın Bulguları Demografik Özellikleri ve Kadınların Siyasal Konulara İlgi Düzeyi

2.3.1. Kadınların Eğitim Seviyesi

Araştırmadaki çalışan kadınların %50,8'i üniversite mezunu olup, %27,2'si ise lise mezunudur. Bunları %9,6 ile ilköğretim mezunu, %6 ile yüksek lisans mezunu, %4,4 ile ortaokul mezunu, %1,6 ile doktora mezunu ve en düşük oran olan %0,4 ile herhangi bir eğitimi olmayan yani okuma yazma bilmeyenler izlemiştir. Ev kadınlarının %61,2'si yani yarısından fazlası ilköğretim mezunudur. Lise mezunu olanların oranı %22, ortaokul mezunu olanların oranı %9,6, okuma yazma bilmeyenlerin oranı %4'dür. Üniversite mezunu ev kadını oranı %3,2 olup yüksek lisans ve doktora eğitimi almış olanlardan ev kadını bulunmamaktadır.

Çalışan kadınların eğitim seviyesi ev kadınlarına göre yüksektir. Kadınların eğitim seviyesi iş yaşamında çalışıp çalışmamalarını belirleyen en önemli faktördür. Başka bir ifadeyle eğitim seviyesi yükseldikçe kadınların çalışma oranı artış göstermektedir.

2.3.2. Kadınların Mesleki Özellikleri

Araştırmadaki kadınların mesleki özellikler bakımından dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir. Bu çalışmada kadınların 250 adedi ev kadını, kalan diğer yarısı ise çalışan kadın denek olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Kadınların Mesleki Özelliklerine Göre Dağılımı

Meslekler	Çalışan Kadınlar		Ev Kadınları	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Memur	77	30,8	0	0
İşçi (Sigortalı)	42	16,8	0	0
İşçi (Sigortasız)	24	9,6	0	0
Emekli	18	7,2	0	0
Öğrenci	35	14,0	0	0
Çiftçi	0	0	0	0

Çalışan Kadınlarla Ev Kadınları Arasında Siyasal İlgi ve Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı

Esnaflık	22	8,8	0	0
Serbest Meslek	18	7,2	0	0
Ev Hanımı	0	0	250	100,0
Diğer	14	5,6	0	0
Toplam	250	100,0	250	100,0

Çalışan kadınların yaklaşık üçte birinin (%30,8'i) memurdur. Buradan kadınların daha çok belli saatler içerisinde çalışma eğilimi gösterdikleri anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle kadınlar için ev içi sorumluluklarını da yerine getirebilmeleri için en uygun görülen meslek memurluktur. Çalışan kadınların en yoğun olduğu ikinci meslek grubu %16,8 ile sigortalı olarak çalışan işçi grubudur. Üçüncü meslek grubu %14 ile öğrencilerdir. Öğrencilerin çalışan grubuna dahil edilmesinin nedeni üniversite eğitiminin bireyin çalışma yaşamına katılması için bir basamak oluşturmaktır. Sigortasız işçi olarak çalışan kadınlar toplam denek içerisinde %9,6 orana sahiptirler. Ülkemizde çalışanların sigortasız çalıştırılmaları yasak olmasına rağmen, kadınlar işsizlik sorunu ve aileye ek gelir sağlama istekleri nedeniyle sigortasız işçi olarak çalışmayı kabul etmektedirler. Çalışan kadınlarda esnaf ve serbest meslek icra edenlerin sayısı düşüktür. Esnaf olarak çalışan kadınlar ancak %8,8'lik bir paya sahip, serbest bir meslekte yaşamlarına devam edenlerin oranı ise %7,2 olarak belirlenmiştir. %5,6 oranındaki kadınlarda mesleğini diğer olarak belirtmiştir. Esnaf ve serbest meslekler daha çok zaman ayrılması gereken işler olduğundan kadın çalışanların sayısı azalmaktadır.

2.3.3. Kadınların Siyasal Konuları En Çok Konuştukları Kişiler

Kadınların siyasi konuları en çok konuştukları kişilere ilişkin bilgilerin dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Kadınların Siyasal Konuları En Çok Konuştuğu Kişi

Kişiler	Çalışan Kadınlar		Ev Kadınları	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Ailemle	59	23,6	60	24,0
Arkadaşlarımla	62	24,8	38	14,8
Eşimle	51	20,4	77	30,8
Komşularımla	1	0,4	12	4,8
İş arkadaşlarımla	25	10,0	0	0
Hiç kimseyle konuşmam	38	15,2	57	22,8
Parti üyeleriyle	2	0,8	2	0,8
Diğer	12	4,8	4	1,6
Toplam	250	100,0	250	100,0

Kadınların siyasi konuları en çok konuştukları kişilere ilişkin, çalışan kadınların %24,8'i siyasi konuları en çok arkadaşlarıyla, %23,6'sı ailesiyle konuşmaktadır. Üçüncü olarak %20,4'ü siyasi konuları eşleriyle konuşmaktadır. Çalışan kadınların %15,2'si siyasi konuları hiç kimseyle konuşmadıklarını belirtirken, %10'u kesim iş arkadaşlarıyla, %0,8'i parti üyeleriyle, %0,4'ü komşularıyla konuştuklarını söylemiş, geri kalan %4,8'lik diğer grubunda yer alanlar ise herkesle konuşabildiklerini belirtmişlerdir. Çalışan kadınların siyasi konuları konuştukları ilk üç grubun oranlarının fazla olması ve birbirine yakın olmasıyla birlikte en fazla oran arkadaşlarıyla konuşanlarıdır. Bu durum çalışan kadınların günün büyük bir bölümünü ev dışında geçirdiklerinden kaynaklanmaktadır.

Siyasi konuları ev kadınlarının %30,8'i eşleriyle, %24'ü ailesiyle, %22,8'i hiç kimseyle, %14,8'i arkadaşlarıyla, %4,8'i komşularıyla, %0,8'i parti üyeleriyle konuştuklarını beyan etmişlerdir.

Çalışan Kadınlarla Ev Kadınları Arasında Siyasal İlgi ve Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı

Çalışan kadınların siyasi konuları en az konuştukları kişiler komşuları iken ev kadınlarının en az konuştuğu kişiler parti üyeleridir. Ev kadınları en çok eşleri ile siyasi konuları konuşurken, çalışan kadınlar en çok arkadaşları ile konuşmaktadır.

Kadınlar siyasal konuları en çok birincil grup ilişkilerin geliştirildiği aile, eş ve arkadaş ile konuşmaktadırlar. İkincil gruplar içinde siyasi konuları konuşma oranı çok azdır. Bu durum kadınların birincil gruptaki kişilerle daha çok zaman geçirmeleri ve ikincil gruptaki kişilerle ilişkiler kurmalarının hem aileleri hem de eşleri tarafından pek sıcak karşılanmaması ile açıklanabilir.

2.3.4. Kadınların Eşleri ve Ailelerinin Oy Vermedeki Etkisi

Kadınların eşleri ve aileleri ile aynı partiye oy verme oranları tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Kadınların Eşleri veya Aileleri ile Aynı Partiye Oy Vermesi

Oy Verme	Çalışan Kadınlar		Ev Kadınları	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Evet	67	26,8	129	51,6
Hayır	183	73,2	121	48,4
Toplam	250	100,0	250	100,0

Kadınların eşleri ve aileleri ile aynı partiye oy verme oranlarında; Ev kadınlarının (%51,6) siyasi parti tercihlerinde, çalışan kadınlara (%26,8) oranla eşlerinin veya ailelerinin etkisi hemen hemen iki katıdır. Bu sonuçlar çalışan kadınların ev kadınlarına göre ev içi etkiden ziyade dışarıdan gelebilecek etkilenmeye daha açık olduklarını göstermektedir. Eşlerine ve ailelerine ekonomik olarak bağımlı olanların çoğunluğu bağımlı oldukları kimselerle aynı yönde oy vermektedirler. Ev kadınlarının (%48,4) ü eşi veya ailesi ile farklı partiye oy verirken, çalışan kadınların (%73,2) büyük bir çoğunluğu eşi ve ailesinden farklı siyasi partiye oy vermektedir. Evli kadınlar genelde eşleri ile aynı siyasi görüşü benimseyip aynı partiye oy verirken, çalışan kadınlar eşlerinden görece daha bağımsız oy vermektedirler.

Kadınların genellikle oy verme davranışında kendi tercihinden çok erkeğin (baba, eş veya çocuklarının) tercihinden etkilendikleri bilinmektedir. Bunun nedeni siyasal konularda bilgi ve ilgi eksikliğiyle kendi düşüncelerinin oluşmamasına bağlanabilir (Sitembölükbaşı, 2001:65). Ev kadınlarının ise siyasi konuda bilgi alabilecekleri en yakın kişiler eşleri ve aileleri olduğundan onların etkisi altında kalıp, onların istedikleri yönde oy kullanmaları normal olarak değerlendirilebilir. Çalışan kadınların ekonomik özgürlüklerinin olması, bir iş ortamında bulunması, eğitim seviyelerinin yüksek olması gibi faktörler de oy verdikleri siyasi partiyi belirlerken etkili olabilmektedir.

Bu rakamlardan seçimlerde oy vermek üzere siyasi tercihlerini yapacak olan kadınlardan ev kadınları eşlerine daha bağımlı, çalışan kadınların ise daha bağımsız hareket ettikleri sonucuna varılabilir. Eşi ile aynı partiye oy veren kadınların genelde eşlerinin görüşü doğrultusunda, eşinin oy verdiği partiye oy vermektedir. Ev kadınlarının yarısı eşleri ile aynı doğrultuda oy verirken diğer yarısı ise eşleri ile aynı siyasi partiye oy vermemektedir.

2.3.5. Kadınların Siyasal Görüşlerini Etkileyen Faktörler

Kadınların siyasi görüşlerini etkileyen faktörlerin dağılımı Tablo 4'de gösterilmiştir.

Çalışan Kadınlarla Ev Kadınları Arasında Siyasal İlgi ve Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı

Tablo 4. Kadınların Siyasi Görüşlerini Etkileyen Faktörler

Faktörler	Çalışan Kadınlar		Ev Kadınları	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Eşim	7	2,8	40	16,0
Arkadaşlarım	1	0,4	2	0,8
Anne, Baba ve Aile Büyüklerim	14	5,6	19	7,6
Kitle İletişim Araçlarının Haberleri	28	11,2	23	9,2
Üye Olduğum Dernek ve Örgütler	1	0,4	0	0
Gazete, Dergi ve Kitap Gibi Yay.	10	4,0	1	0,4
Siyasi Partilerin Çalışmaları	58	23,2	22	8,8
Din	0	0	8	3,2
Mensup Olduğum Cemaat ve Örgüt	0	0	0	0
Partinin Programında Kadın Haklarına Verdiği Önem	6	2,4	4	1,6
Hiç Kimse Siyasal Görüşümü Etkilemez, Kendi Görüşümü Kendim Belirlerim	119	47,6	124	49,6
Diğer	0	0	0	0
Toplam	250	100,0	250	100,0

Bireyin siyasal kimliğinin oluşmasında birçok faktör etkilidir. Birey siyasallaşmaya ilk olarak ailesinde başlar, eğitim ile devam eder ve iş yaşamıyla, içinde bulunduğu toplum tarafından, arkadaşları ve diğer birçok faktör siyasal görüşünün şekillenmesinde etkili olur. Ancak birey çevresinden aldığı bu bilgileri kendi süzgecinden geçirerek, kendine ait siyasal kimliğini oluşturur. Bireyin siyasal kimliği oluşurken çevresindeki etkenler zorla bir görüşü empoze etmeyip bireyin hangi görüşü benimseyeceği kendi düşüncesine kaldığı için tüm kadınlarının “hiç kimse siyasal görüşümü etkilemez kendi siyasal görüşümü kendim belirlerim” demesini normal karşılayabiliriz. Ev kadınlarının siyasal görüşlerinin etkilendiği kişilerle çalışan kadınların siyasal görüşünü etkileyen kişiler ve faktörler arasında da fark vardır. Ev kadınlarının %16’sının siyasal görüşlerini eşi etkilerken, çalışan kadınların %2,8’inin siyasal görüşlerini eşi etkilemektedir. Siyasal görüşleri etkileyen faktörler içinde en büyük fark eş faktörüdür. Ev kadınlarının siyasal konuları en çok konuştukları kişilerin eşleri olması ve eşlerinin etkisi altında kalmalarına bağlanabilir. Ev kadınlarının eşinden etkilenenlerin sayısının fazla olması, siyasal konularda bilgisi bulunmayan kadının birinci derece bilgi kaynağı eşi olmasıdır. Çalışan kadınların eğitim seviyeleri yüksek olduğu ve ikinci grup kişilerle de sürekli ilişki içinde bulunduğu için siyasal görüşlerinde eşinin etkisi çok az olmaktadır.

Ev kadınları ve çalışan kadınların siyasal görüşlerini etkileyen faktörlerden ayrışmanın görüldüğü ikinci faktör siyasal partilerin çalışmalarıdır. Çalışan kadınların %23,2’si ve ev kadınlarının %8,8’i siyasal görüşünü en çok partilerin çalışmalarının etkilediğini söylemiştir. Çalışan kadınların oranının fazla olması çalışan kadınların eğitim seviyesi yüksek olması ve siyasal konuları ev kadınlarından daha çok takip etmeleriyle açıklanabilir. Diğer önemli bir bulgu ise, ev kadınlarının siyasal görüşlerini %3,2’sinin din unsuru belirlerken çalışan kadınların siyasal görüşlerini din unsuru etkilememektedir. Bu sonuç bize ev kadınlarının çok az bir oran olsa da din unsuru siyasal görüşlerini etkilemektedir.

2.3.6. Kadınların Politikayla Uğraşma Konusundaki Görüşleri

Kadınların politikayla uğraşma konusundaki görüşleri Tablo 5’de gösterilmiştir.

Çalışan Kadınlarla Ev Kadınları Arasında Siyasal İlgi ve Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı

Tablo 5. Kadınların Politikayla Uğraşmak Konusundaki Görüşleri

Görüşleri	Çalışan Kadınlar		Ev Kadınları	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Çok önemli	53	21,2	39	15,6
Önemli	127	50,8	98	39,2
Az Önemli	26	10,4	33	13,2
Önemsiz	14	5,6	26	10,4
Fikrim yok	30	12,0	54	21,6
Toplam	250	100,0	250	100,0

Kadınların politikayla uğraşma konusundaki görüşlerinde; Çalışan kadınlar (%72), ev kadınları (%54,8) genel olarak siyasetle uğraşmaya bakışı olumludur. Kendileri siyasetle uğraşmasalar da politikanın çok önemli ve önemli olduğunu düşünmektedirler. Siyasetle uğraşmanın çok önemli ve önemli olduğunu düşünen çalışan kadınların oranı ev kadınlarınkine göre fazladır. Çalışan kadınlar politikayla uğraşmayı daha önemli bulmaktadır.

Politikayla uğraşmak önemsiz diyen ev kadınlarının oranı %10,6 iken, çalışan kadınlarda bu oran %5,6'dır. Ev kadınlarından önemsiz diyenlerin oranı daha fazladır. Kadınlar arasında politikayla uğraşma hakkında fikirleri olmayanların oranı da fazladır. Bu durum kadınların siyasal bilgisinin olmaması ve siyasi ilgi düzeyinin düşüklüğü ile açıklanabilir.

2.3.7. Kadınların, Diğer Kadınların Siyasal İlgileri Hakkındaki Görüşleri

Kadınların diğer kadınların siyasal ilgileri hakkındaki görüşleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Kadınların, Diğer Kadınların Siyasal İlgileri Ne Olmalı Hakkındaki Görüşleri

Siyasal İlgi ile İlgili Görüşler	Çalışan Kadınlar		Ev Kadınları	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Sadece oy kullanmalı	7	2,8	24	9,6
Mitinglere ve gösterilere katılmalı	9	3,6	7	2,8
Aday olmalı	44	17,6	58	23,2
Partiye üye olup siyasette aktif olmalı	145	58,0	94	37,6
Hiç ilgilenmemeli	7	2,8	24	9,6
Fikrim yok	38	15,2	43	17,2
Toplam	250	100,0	250	100,0

Çalışan kadınların %58'i kadınların aktif olarak siyasetle ilgilenmesini istemektedir. Ev kadınlarının %37,6'sı kadınların bir siyasi partiye üye olup siyasetle aktif ilgilenmesi gerektiğini düşünmektedir.

Çalışan kadınların %2,8'i, ev kadınlarının %9,6'sı kadınların siyasetle ilgilenmemesi gerektiğini söylemektedir. Çalışan kadınların %2,8'i ve ev kadınlarının %9,6'sı kadınların siyasal ilgi düzeyinin sadece oy vermek olması gerektiğini düşünmektedir. Kadınların bu görüşleri arasında fark olmasının nedeni ve onların erkeklerle daha yoğun ilişkilere gireceği için toplumun bazı kesimlerinde bu siyasal görevleri kadınların yapması pek uygun bulunmamaktadır. Kadının yerinin evi ve ailesi olduğu düşünülmektedir. Çalışan kadınlar; kadınların siyasetle ilgilenmesini ev kadınlarına göre daha olumlu karşılamaktadır.

2.3.8. Kadınların TBMM’nde Kadınların Az Sayıda Temsil Edilmeleri Hakkındaki Görüşleri

Kadınların TBMM’nde kadınların az sayıda temsil edilmesi hakkındaki görüşleri ve dağılım oranları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Kadınların Mecliste Az Temsil Edilmesi Hakkındaki Görüşleri

Düşünceler	Çalışan Kadınlar		Ev Kadınları	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Erkekler, kadınların meclise girmesini engelliyor	31	12,4	25	10,0
Ülkenin az gelişmiş olması	34	13,6	42	16,8
Hukuki düzenlemelerin eksikliği	9	3,6	12	4,8
Kadınların eğitimsizliği ve ekonomik özgürlüklerinin olmaması	123	49,2	100	40,0
Siyasi partilerin kadınlara yer vermemesi	33	13,2	22	8,8
Yanlış dini inançlar	5	2,0	10	4,0
Diğer	15	6,0	39	15,6
Toplam	250	100,0	250	100,0

Araştırmada, milletvekilli mesleğini icra eden kadınların oranının az olmasının nedenleri hakkında ev kadınları ile çalışan kadınların görüşleri arasında bazı konularda fark, bazılarında da örtüşme vardır. Ev kadınları ve çalışan kadınlar arasında en büyük fark oranı çalışan kadınların %49,2’si ve ev kadınlarının %40’ı kadınların mecliste temsil edilmesi önündeki en büyük engeli kadınların eğitimsizliği ve ekonomik özgürlüklerinin olmamasını söylemektedir. Çalışan kadınlarda bu seçeneği söyleyenlerin oranı ev kadınlarınkine %9,2 gibi büyük bir oranla fazladır. Bunun sebebi çalışan kadınların %58,2’sinin üniversite ve üzeri mezuniyetinin olmasıyla eğitimin önemine farkına varmaları ve eğitim ile ekonomik gelirinin doğru orantılı olmasının farkında daha çok olmalarıdır. Eğitim ve ekonomik özgürlük bireyin birçok konularda ilerlemesi için özellikle siyasal katılımının artması için temel öğelerdir.

Ev kadınları ve çalışan kadınların %22,2’si kadınların meclise girmesini erkeklerin engellediği ve siyasi partilerin kadına yer vermediğinden dolayı mecliste az temsil edildiklerini düşünmektedir. İki kadın grubunun bu konudaki düşünceleri birbirine yakındır. Kadınların siyasal katılması önündeki engelin erkekler olduğunu düşünenlerin oranı azımsanmayacak düzeydedir. Gerçekten de siyasi partilerin yönetim kadrosunda kadın sayıları çok azdır ve milletvekili genel seçimlerinde partiler kadın aday gösterse de genellikle kadınları seçilme şansının az olduğu sıralardan aday göstermektedirler.

2.3.9. Kadınların İdeolojik Görüşleri

Kadınların ideolojik görüşlerine ilişkin dağılımları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Kadınların İdeolojik Görüşleri

İdeolojiler	Çalışan Kadınlar		Ev Kadınları	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Faşist	0	0	0	0
İslamcı	10	4,0	48	19,2
Komünist	1	0,4	0	0
Liberal	6	2,4	0	0

Çalışan Kadınlarla Ev Kadınları Arasında Siyasal İlgi ve Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı

Milliyetçilik	82	32,8	51	20,4
Muhafazakar	18	7,2	15	6,0
Sosyal demokrat	60	24,0	27	10,8
Sosyalist	7	2,8	0	0
Siyasi tercihim yok	66	26,4	109	43,6
Toplam	250	100,0	250	100,0

Çalışan kadınlar ve ev kadınlarının ideolojik görüşleri arasında büyük farklar vardır. Çalışan kadınların %32,8'i ve ev kadınlarının %20,4'ü kendisinin milliyetçi olduğunu belirtmiştir. Sitembölükbaşı'nın 2007 yılında Türkiye genelinde yaptığı araştırmada da kadınların %30,8'i birinci sırada kendisini milliyetçi olarak tanımlamıştır (Sitembölükbaşı, 2007:60).

Ev kadınlarının %19,2'si kendisini İslamcı ve %6'sı kendisini muhafazakar olarak tanımlamıştır. Bu iki görüş ideolojik olarak birbirine yakındır. Muhafazakarlık kavramı Adalet ve Kalkınma Partisi ile tanınmış ve ülkemizde siyasi literatürde kendisine yer edinmiştir. Çalışan kadınlar arasında kendisini muhafazakar görenlerin oranı %7,2 iken İslamcı görenlerin oranı %4'dür. Bu verilere göre ev kadınlarının çalışan kadınlara göre daha İslamcıdır, ancak muhafazakar olanların oranı birbirine yakındır.

Çalışan kadınlar arasında milliyetçilik görüşünden sonra ikinci olarak en fazla sosyal demokrat ideolojiye sahip olanlar bulunmaktadır. Ev kadınlarından kendisini sosyal demokrat olduğunu söyleyenlerin oranı çok azdır. Komünizm, sosyalizm, liberalizm ve faşizm görüşlerine sahip ev kadınları bulunmamaktadır.

Araştırmanın ilginç bir bulgusu ev kadınlarının %43,6'sı siyasi bir görüşü olmadığını belirtmiştir. İdeolojik görüşleri konusunda fikri olmadığını belirtenlerin çok fazla olmasını kadınların siyasi ilgi ve bilgisinin olmamasıyla, kadınların ideolojik görüşlere çok bağlı olmamalarına ve dünya görüşünün oluşmasında çevresinin etkisinin fazla olmasıyla açıklanabilir.

2.3.10. Kadınların Parti Seçmelerinde Etkili Olan Faktörler

Kadınların oy verecekleri siyasi partileri seçmelerinde etkili faktörlerin dağılımı Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Kadınların Siyasal Parti Tercihlerinde Etkili Olan Faktörlerin Dağılımı

Etkili Olan Faktörler	Çalışan Kadınlar		Ev Kadınları	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Ailemde gelenek olduğu için	9	3,6	16	6,4
Ülkeme yarar sağladığı için	100	40,0	146	58,4
Liderini beğendiğim için	17	6,8	21	8,4
Partinin programı ve ideolojisi görüşlerimi yansıttığı için	90	36,0	43	17,
Adaylarını beğendiğim için	15	6,0	12	4,8
Diğer	19	7,6	12	4,8
Toplam	250	100,0	250	100,0

Çalışan kadınların %40'ı ve Ev kadınlarının %58,4'ü bir siyasi partiyi tercih ederken ülkeye yarar sağlayıp sağlamamasının göz önünde tutularak seçim yaptıklarını söylemişlerdir. Ev kadınları ve çalışan kadınların partiyi seçerken göz önünde bulundurdıkları kriterler farklıdır. Çalışan kadınların büyük bir oranı %36'sı, ev kadınlarının %17,2'si parti tercihinde partinin programı ve ideolojisine

Çalışan Kadınlarla Ev Kadınları Arasında Siyasal İlgi ve Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı

bakmaktadır. Çalışan kadınların parti tercihinde partinin programı ve ideolojisine göre partiyi seçenlerin oranı ev kadınlarına göre fazladır. Partinin programının ideolojisini yansıttığı için tercih edenlerin arasında büyük fark olmasının nedeni çalışan kadınların eğitim seviyesinin yüksek olmasına bağlanabilir. Çalışan kadınlar partilerini, parti programı ve ideolojisine göre ev kadınlarına nispetle daha çok belirlemektedirler. Ev kadınlarının %8,4'ü, çalışan kadınların %6,8'i partiyi seçerken liderine göre seçtiklerini söylemişlerdir. Sadece liderini veya adaylarını beğendiği için partiyi seçen kadınlar arasında çok fark yoktur.

2.3.11. Kadınların Siyasal Partiye Üyeliği

Kadınların herhangi bir siyasi partiye üyelik durumlarına göre dağılımları Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Kadınların Herhangi bir Siyasal Partiye Üyelikleri

Üyelik Durumu	Çalışan Kadınlar		Ev Kadınları	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Evet	11	4,4	16	6,4
Hayır	239	95,6	234	93,6
Toplam	250	100,0	250	100,0

Araştırmamızda elde edilen bulgularda sonucu ev kadınlarının %6,4'ü, çalışan kadınların %4,4'ü herhangi bir partiye üyedir. Ülkemizde kadınların siyasete olan ilgileri erkeklere göre genel olarak daha azdır. Bununla birlikte araştırma sonuçlarına göre ev kadınlarının çalışan kadınlara oranla herhangi bir siyasi partiye üyelikleri az da olsa fazladır. Özellikle muhafazakar partilerin kadın kollarında ev kadınları fazladır. Ev kadınlarının üyeliğinin fazla olmasını boş zamanlarının çalışan kadınlara göre fazla olması ve siyasi partiye üye olmalarının önünde herhangi bir yasal engel bulunmamasıdır. Ev kadınlarının bir siyasi partiye üye olmaları önündeki tek engel eşlerinin veya ailelerinin iznidir. Ayrıca ülkemizde özellikle kamu kesiminde çalışanların bir siyasi partiye üye olmaları; 657 Sayılı Devlet Memurları Yasası'nın 125. maddesine göre yasaktır. Bu yasak kamu kurumlarında çalışan kadınların siyasi partiye üye olmalarını engellemektedir. Kamu sektöründe çalışan kadınların bazıları emekli olunca siyasi partiye üye olacaklarını ayrıca belirtmişlerdir.

2.3.12. Kadınların Siyasal Partilerle İlişkileri

Bir siyasi partiye üye olup partideki konumları tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Kadınların Siyasal Partideki Konumları

Partideki Konumları	Çalışan Kadınlar		Ev Kadınları	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Sadece üyeyim	4	1,6	7	2,8
Üyeyim ve çeşitli görevlerde yer alıyorum	7	2,8	9	3,6
Üye olmayanlar	239	95,6	234	93,6
Toplam	250	100,0	250	100,0

Ev kadınlarının siyasi partiye üye olup aktif görevlerde yer alanların oranı çalışan kadınlara göre fazladır. Kadınların siyasi partiye üyeliklerinin az olması ve aktif görevlerde bulunmamlarının en önemli nedeni kadınların ev, çocuk ve işten arta kalan zamanlarda bu aktiviteleri yapmasıdır. Kadınlar öncelikli rollerini yerine getirdikten sonra arta kalan zamanlarda siyasetle uğraşmaktadırlar. Ev hanımlarının boş zamanlarının daha çok olması, onların aktif siyasetle daha fazla uğraşmalarının nedeni olduğu tahmin edilebilir.

Çalışan Kadınlarla Ev Kadınları Arasında Siyasal İlgi ve Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı

Bu üyelerin dağılımı çalışan kadınların %1,6'sı, ev kadınlarının %2,8'i sadece üyedir. Çalışan kadınların %2,8'i, ev kadınlarının %3,6'sı partiye üye olup çeşitli görevlerde yer almaktadır.

2.3.13. Kadınların Şimdiye Kadar Yaptıkları Siyasal Faaliyetler

Kadınların bugüne kadar gösterdikleri siyasal faaliyetlerle ilgili veriler Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Kadınların Şimdiye Kadar Yaptıkları Siyasal Faaliyetlere Göre Dağılımları

Siyasi Faaliyetler	Çalışan Kadınlar		Ev Kadınları	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Gösteri yürüyüşlerine ve mitinglere katıldım	9	3,6	6	2,4
Partinin kadın kollarına üye oldum ve aktif olarak çalıştım	6	2,4	9	3,6
Seçim toplantılarına katıldım	1	0,4	5	2,0
Partiye üye toplamak için seçim öncesi ev ziyaretlerinde bulundum	1	0,4	2	0,8
Partiye yardım toplama faaliyetlerinde bulundum	0	0	0	0
Partiye üye oldum	6	2,4	7	2,8
Hiçbirini yapmadım	226	90,4	221	88,4
Diğer	1	0,4	0	0
Toplam	250	100,0	250	100,0

Kadınların şimdiye kadar yaptıkları siyasal faaliyetlerini sorduğumuzda ev kadınlarının yaptıkları ileri düzeydeki siyasal katılma faaliyetleri oranı %11,6, çalışan kadınlarda %9,6'dır. Çalışan kadınların eğitim seviyeleri ve siyasal ilgi düzeyleri ev kadınlarına göre daha yüksek olmasına rağmen ev kadınlarının aktif katılımı çalışan kadınlarınkinden biraz daha fazladır. Ev kadınlarının zamanının daha çok olması ve özellikle bazı partilerin kadın kolları yoluyla ev hanımlarını aktif olarak değerlendirme eğilimi bunun nedeni olabilir.

Kadınların siyasal faaliyetleri az yapmalarının nedeni bu aktiviteleri yaparken eşlerinden veya ailelerinden izin alarak yapmaları ve kadınların ev, çocuk ve iş hayatlarını aksatmadan yapabilmeleridir. Eşler kadına izin verirken aile içerisindeki görevlerini yerine getirdikten sonra bu aktivitelerine katılmalarına izin vermektedirler.

Çalışan kadınların siyasal konulara ilgisi daha fazla iken; aktif siyasal katılımında ev kadınlarının sayısı çalışan kadınlarınkinden göre fazladır. Aktif siyasete katılım bakımından ev kadınlarının daha olumlu düşündükleri görülecektir. Örneğin partinin kadın kollarına üye oldum ve aktif olarak çalıştım diyen ev kadınlarının oranı %3,6 iken bu oran çalışan kadınlarda %2,4 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı şekilde seçim toplantılarına katıldım diyen ev kadınlarının oranı %2 iken çalışan kadınların oranı %0,4 olmuştur. Isparta şehir merkezinde yaşayan kadınların aktif siyasete katılım konusunda ev kadınların biraz daha önde olduğu görülmektedir. Bunun yanında çalışan kadınlar ankete verdikleri cevaplarda biraz daha çekingen olduklarını ortaya koymuşlardır. Çalıştıkları ortamda siyasetle fazla ilgilenmediklerini göstermek istemişlerdir. Çalıştıkları kişilerle ters düşmemek bunda etkili olmuş olabilir. Ayrıca isim alınmamasına rağmen kendilerine sorulan sorular karşısında çekindikleri görülmüştür. Bunların daha ötesinde çalışan kadınların çoğunluğunun kamu kuruluşlarında memur olarak yer aldıklarından siyasete katılımlarının yasak olması çalışan kadınların aktif katılımlarının önündeki temel engeldir.

Ev kadınları siyasal partiye üyelikleri çok az farkla olsa da çalışan kadınlardan fazladır. Ancak iki kadın grubu da partilerin üst kademelerinde yer almamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak çalışmamız sonucu ev kadınları ve çalışan kadınlar arasında var olduğu düşünülen siyasal davranış farklılıkları alan araştırması sonucu bilimsel temele oturtulmuştur. Çalışan kadınların siyasal ilgisinin ve siyasal bilgisinin ev kadınlarına göre daha fazla olduğunu buna karşın siyasi partilerin kadın kollarında siyaset yapan kadınların daha çok ev kadınları olduğu tespit edilmiştir. Ülkemizde ataerkil toplum yapısından dolayı çalışan kadınlar, herhangi bir işte çalışmalarına rağmen toplumun kadına ait gördüğü ev içi rollerinin devam etmesi ile çifte sorumlulukları nedeniyle aktif siyasal katılımları düşüktür. Ülkemizde kadınların hemen hemen her meslekte çalışması toplumda kabul görmekte ancak ev içi sorumluluklar kadınların görevi kabul edildiği için kadınlar ev ve çalışma yaşamı dışındaki siyasi aktivitelere çok zaman ayıramadığı görülmektedir.

Kadınların siyasal katılmaları ancak ev içi sorumluluklarını yerine getirdikten veya üst gelir seviyesine sahip kadınlarında bu ev içi görevlerini yerine getiren yardımcısı olduğunda, siyasal faaliyetlere zaman ayırabilmektedir. Ev içi sorumluluk tüm kadın gruplarında kadının görevi olduğu kabul edilmektedir. Kadınların oy verme davranışı dışındaki siyasal katılma türlerinde yer alabilmesi için öncelikle zamana sahip olması gerekmektedir.

Bu araştırma neticesinde ev kadınları siyasal davranışları açısından daha muhafazakar, çalışan kadınlar ise daha dışa dönük davranışlar ortaya koydukları görülmektedir. Sahip oldukları ideolojilere arasında da farklılık fazladır. Ev kadınları ve çalışan kadınların siyasal tutumlarının yönlerinde de farklar bulunmaktadır. Çalışan kadınlar daha sosyal demokrat veya milliyetçi iken ev kadınları İslamcı, muhafazakar ve milliyetçi olarak kendilerini tanımlamaktadır. Kadınların bu görüşlerinin yönünde farklar olması ev kadınlarının çalışan kadınlara göre daha dindar olmaları, birincil grup dışındaki kişilerle çok fazla ilişkilerinin olmaması, eğitim seviyelerinin çalışanlara göre daha düşük olması gibi faktörler etkili olmaktadır. Muhafazakarlık kavramı yeni bir kavram olduğu için kadınlar tarafından çok bilinmemektedir. Muhafazakar olduğunu söyleyen ev kadınları ve çalışan kadınlar arasında oranları birbirine yakinken; İslam ideolojisine sahip çalışan kadınların oranı ev kadınlarıninkine göre azdır. Ev kadınlarından liberalizm ve sol ideolojilere yakın komünizm, sosyalizm görüşü bulunmamaktadır. Çalışan kadınlarda liberalizm, sosyalizm, komünizm dünya görüşüne sahip olanların oranı %5,6'dır. Ev kadınlarının büyük bir çoğunluğu %43,6'sı ve çalışan kadınların %26,4'ü bir ideolojiye sahip olmadığını söylemiştir. Ev kadınları daha çok dini ideolojileri desteklemektedir. Çalışan kadınların eğitim seviyesi ev kadınlarına göre daha yüksek olduğu için bu da kadınların siyasal konulara bakış açısını değiştirmektedir. İki kadın grubu arasında siyasal davranışları ve siyasal ilgileri arasında farklılık olduğu bulgular ile ortaya çıkarılmıştır. Ev kadınları sadece ev işleri ve çocuk bakımı görevlerini yerine getirdiği için siyasal aktiviteleri için yeterli zamanı olmakta ancak eğitim seviyelerinin düşük olması ve birincil grup dışındaki bireylerle çok etkileşimde bulunmaması nedeniyle siyasal konularda yeterli bilgi edinmemektedir. Çalışan kadınların hem işyerinde çalışıp hem de ev ve çocuk bakımı görevini yerine getirmeleri nedeniyle siyasal aktivitelere katılmaya zaman ayıramamaktadırlar. Çalışan kadınların eğitim düzeyinin yüksek olması ile birlikte siyasal konularda ev kadınlarına göre daha fazla bilgiye sahip olmaktadır.

Ev kadınları ve çalışan kadınların siyasi partiye üye olma ve yaptıkları siyasi faaliyetlerde oranlar çok az olmasına rağmen birbirine yakındır. İki kadın grubunda da kadınların ev içi sorumluluklarını yerine getirmeleri genellikle görevleri kabul edildiği için kadınlar bu tür zaman gerektiren aktivitelere katılamamaktadır. İki kadın grubunda da siyasi partilere üye olma ve aktif siyasi faaliyetlerde bulunma oranları azdır.

Bu çalışma sonucunda ev kadınları ve çalışan kadınlar arasında var olduğu düşünülen siyasal davranış farklılıkları bu alan çalışması ile bilimsel temele oturtulmuştur. Kadınların sahip oldukları sosyoekonomik özelliklerinin kendi aralarında siyasal katılmaları, siyasal ilgileri ve siyasi eğilimleri arasında farklılığa yol açtığı ortaya çıkarmıştır. Bu iki kadın grubu arasında ortaya çıkan farklılıklar ileride bu alanda yapılacak çalışmalara bir ilk adım olmuştur.

KAYNAKÇA

- ARAT, Yeşim (2004), “Refah Partisi Hanım Komisyonları”, **Bilanço 1923-1998 Cilt 2**, Yay. Haz. Zeynep RONA, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- AYATA, Ayşe Güneş (1995), “Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı”, **1980’ler Türkiye’inde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Yay. Haz. Şirin TEKELİ, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- BALCI, Ali (2005), **Sosyal Bilimlerde Araştırma**, Pegem A Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- BAYKAL, Deniz (1970), **Siyasal Katılma Bir Davranış İncelemesi**, Ankara Üniversitesi SBF Yayın No: 302, Sevinç Matbaası, Ankara.
- BELE, Tansu (2001), **Kadın Yazın Siyasa**, Pencere Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- İLKARACAN, İpek (1998), “Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı”, **75. Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1998), “Türkiye’de Kadının Statüsü: Kültürler Arası Perspektifler” **75. Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KIŞLALI, Ahmet Taner (2005), **Siyaset Bilimi**, İmge Kitapevi, 11. Baskı, Ankara.
- KIZILKAYA, Hüseyin (2004), **Anasoyluluktan Günümüze Kadın**, İlya Yayınevi, 1. Baskı, İzmir.
- KORAY, Meryem (1992), “Kadın-Siyaset-Kota”, **Türkiye’de Kadın Olgusu**, Yay. Haz. Necla ARAT, Say Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- KORAY, Meryem (1995), **Türkiye’de Kadınlar**, TÜSES.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs (1995), “Gizli İşçiler: Kadınlar ve Bir Alan Araştırması”, **Kadın Araştırmalarında Yöntem**, Derleyen Serpil ÇAKIR, Necla AKGÖKÇE, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- MİNİBAŞ, Türkel (1996), “Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu”, **Kadın Gerçeklikleri**, Der. Necla ARAT, Say Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- OZANKAYA, Özer (1977), **Toplum Bilimine Giriş**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 403, 2. Basım, Ankara.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban (2001), **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler**, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Basım, Ankara.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban (2007), **Türkiye’de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**, Asil Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- TANSİ, Deniz (2004), “Kadınların Siyasal Temsili ve Katılımı” **Kadın Çalışmalarında Disiplinler Arası Buluşma Cilt 3**, Yeditepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- TEKELİ, Şirin (1988), **Kadınlar İçin Yazılar**, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- TEKELİ, Şirin, KORAY, Meryem (1991), **Devlet-Kadın-Siyaset**, TÜSES, Ankara.
- TOPRAK, Binnaz (2004), “Siyaset, Üst Yönetim, İş Yaşamına Katılmayan Kadınlar”, **Görüş Dergisi**, Sayı:59, Haziran.
- TOPRAK, Binnaz (2007), **2. Kadın Devrimi**, European Stability Initiative, Berlin- İstanbul.
- TURAN, İlter (1996), **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Der Yayınları, 4. Basım, İstanbul.
- YARAMAN, Ayşegül (1999), **Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili**, Bağlam Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul.
- YÜCEKÖK, Ahmet (1969), “Üst Yapı Olarak Siyasal Davranış” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 24, Sayı 4.

BİR JÖNTÜRK OLARAK ALİ SUAVİ VE SOSYO-EKONOMİK GÖRÜŞLERİ

Mehmet GÖK

Dr. Konya Bölge İdare Mahkemesi Üyesi, drmgok070637@mynet.com

BİR JÖNTÜRK OLARAK ALİ SUAVİ VE SOSYO-EKONOMİK GÖRÜŞLERİ

ÖZET

Ali Suavi, çok kısa sayılabilecek hayatına bir çok ilki sığdıran bazı düşünörlere göre ihtilalci, bazılarına göre partizan, bazılarına göre ise ele avuca sığmaz bir aktivisttir. Çok genç yaşta hacca giden, giderken yolda aldığı hadis kitabını ezberleyen, öyle ki tekrar niteliğindeki hadisleri ayıracak kadar bu konuya vakıf olan, girdiği sınavda başarılı olarak hocalığa başlayan, zaman içersinde Mahkeme kadılığı, İstanbul'un en önemli camilerinde üst düzey paşaları dahi kendisine çekecek etkili bir hatip ve Ermeni bir vatandaşımızın çıkardığı gazetede yazdığı yazılarından sonra Kastamonu sürgünü.

Sürgün döneminde Mısırlı Mustafa İzzet Paşanın dikkatini çekerek İtalya üzerinden Fransa'ya karşı Avrupa'da yaşadığı yaklaşık on yıllık zaman içersinde Londra ve Paris'te çıkardığı gazetelerde yazdığı yazılarıyla hemen hemen her konuda fikir ürettiğini görüyoruz. Mensubu olduğu Jöntürk'lerden dini temelli görüşleri ve yaşam biçimi bakımından ayrılır. Öyle ki İngiliz Marry isimli kadınla evlenerek de onlardan ayrılır. Bazı düşünörlere tarafından İngiliz ajanı olduğu söylenir.

Ali Suavi, hemen hemen bütün sosyo-ekonomik konularda fikir üretmiştir. Türkçenin kullanımı, Türkçe ibadet, Türkçe vaaz, dış politika, ticaret ve sanat, muhasebe, eğitim ve eğitim konuları, faiz, devlet yönetimi vb. güncel konularla ilgili olarak sonucunu düşünmeden fikir ürettiğini ve çözüm yolları geliştirdiğini görüyoruz.

Bu çalışma ile onun eğitimi, yaşadığı çevre, yurtdışı mücadelesi ve önemli gördüğümüz bazı sosyo ekonomik görüşlerine yer vermeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: ailesi, yetiştirme tarzı, mücadelesi, fikirleri, yurt dışı yaşamı, ihtilal ve Jön Türkler

ALİ SUAVİ AS A YOUNG TURK AND HIS SOCIO-ECONOMIC VIEWS

SUMMARY

Ali Suavi, a revolutionist to some, a partisan to some, or an uncontrollable activist to others, fits many firsts in his short life. He became a pilgrim at a very young age, memorized the book of Hadith he received on his way to pilgrimage, so much so that he was capable of separating the hadith that were repeated, started working as a preacher after succeeding in the exam he had taken. Over time, he assumed the role of court judge and became an influential orator, attracting even high-ranking pashas in Istanbul's most important mosques. He was exiled to Kastamonu due to his articles published in a newspaper owned by a Turkish citizen of Armenian descent.

During his exile, he escaped to France via Italy with the help of Mustafa Izzet Pasha of Egypt. During his nearly 10 years living in Europe, he produced ideas on almost every subject through his articles in newspapers published in London and Paris. He is separated from The Young Turks, of whom he is a member, in terms of his religious views and lifestyle. So much so that he breaks up with them by marrying an English woman named Marry. He is said by some thinkers to be a British agent.

Ali Suavi produced ideas on almost all socio-economic issues. It is seen that he, without thinking about their consequences, produced ideas and developed solutions in relation to such current issues as the use of Turkish language, worship in Turkish, preaching in Turkish, foreign policy, trade and art, accounting, education and training topics and methods, interest, state administration, and so on.

This study provides insight into Ali Suavi's education, the environment in which he lived, his struggle abroad and some of his important socio-economic views.

Keywords: Family, Upbringing Style, Struggle, Idea, Life Abroad, Revolution, Young Turks and Newspaper

GİRİŞ

Değişen dünyanın olaysız kaldığı bir gün neredeyse yoktur.“...Feleğin çarkı tek düze dönmüyor. Dönüşünde zaman zaman takılmalar oluyor. Karışıklıkların en çok etkilendiği ve etkilediği, kol gezdiği alan siyasettir. Doğanın zorlaması insanları ilerlemeye, yükselmeye ve bunun için de sürekli bir harekete yöneltmiştir. Uygarlıkla aydınlığa kavuşan düşün insanı, sınırlı çevresini yarıp daha ilerisine atlamaya isteklidir. İnsanlık tarihi, doğuştan gelen bu isteğin bir çok örneklerinin görgü tanığıdır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı topluluğunda da bu tür davranışlara tanık olmuştur. Kuleli olayı denen ve bir cemiyetin sayıları az bireyleri tarafından girişilen şey, Sultan Abdülmecit'in yalnız kişiliğine değgin olup, tüm devleti kapsayan bir iyileştirme düşüncesine dayanmıyordu. Bu nedenle hiçbir etkili sonucu olmadı”(Şeref, 1980:133).

1865 yılının yaz aylarında boğazın arka taraflarında Belgrat ormanı olarak adlandırılan vadide bir piknik organizasyonu yapıldı. Bu toplantıya katılan toplam altı genç, Osmanlı Devleti tarafından sürdürülen, ancak kendilerince felaket olarak nitelenen politikalara karşı harekete geçmeye karar vermişlerdir(Mardin, 2017:17-18).

“Yeni Osmanlılar'ın, yeni deyimi ile “Genç Türkiye”nin amacı, Ali paşanın ağır ve ezici politikasına son vererek devlete bir özgürlük yönetimi getirmektir. Bunun için önce Ali Paşa'yı düşürmek, sonra yeni yöntemi destekleyici, özgürlükçü yönetimi sağlayıcı bir topluluk kurmak, onun yerine geçirmek gerekiyordu. Programlarında gerekirse Ali Paşayı ortadan kaldırmak da vardı. Cemiyet durumuna gelen bu gençler, ara sıra toplanarak düşünce alış-verişinde bulunuyorlardı. Bir gün yapacakları işleri kararlaştırmak, yeni bir hükümeti oluşturacak kişileri saptamak için Ayasofya camiinde toplanmışlar, yaptıkları konuşmalar sonunda salt çoğunluğu sağlayarak kesin bir karara varamamışlardı”(Şeref, 1980:133).

“Bu genç ihtilalcileri birleştiren şey, Avrupa medeniyeti hakkındaki umumi bir bilgi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılıp parçalanması hususundaki ortak erdişe idi....”(Mardin, 2017:18).

Belgrat ormanlarında yapılan bu toplantıya katılanların hemen hemen hepsi daha önce Bab-ı Ali Tercüme Odası'nda çalışmış kişilerdi. Bu nedenle devletin dış ilişkilerinin nasıl yürütüldüğünü ve Avrupa siyasal sistemlerini de tanıma fırsatı bulmuşlardır(Mardin, 2017:19). Piknikçiler grubunun lideri eğitimini Paris'te yapmış, halkın temsili ve meşrutiyet konusunda yeterli bilgi birikimine sahip olan Mehmet Beydir. Mehmet Beyden sonraki ikinci kişi Namık Kemal, Ayetullah Bey, Refik Bey gibi isimlerde bu gruba katılanlar arasındadır.

Pikniğin yapıldığı gün İttifak-ı Hümayun adıyla anılacak olan bir cemiyetin, teşkilatı hakkında iki tane kitap getirmiştir(Mardin, 2017:29).

“...1867 başlarında başkentte gittikçe artan bir kargaşa sürerken, iddiacı şahsiyeti ile Prens Mustafa Fazıl Paşa devam etmekte olan çeşitli protestolara güç vermeye başlamıştır. Mustafa Fazıl Paşa, on dokuzuncu yüzyılın başında, imparatorluğa bağlı Mısır vilayetinde fiilen bağımsız bir hükümdar haline gelmiş olan asi vali Mehmet Ali Paşa'nın torunu idi. Fazıl Paşa'nın hayatı Bab-ı Ali'de geçmiştir...”(Mardin, 2017:37; Maksudoğlu, 2018:419).

Mustafa Fazıl Paşa Mısırdaki Hidivlik makamına getirilmeyeceğini anladıktan ve bu hakkından vazgeçtikten sonra Paris'e giderek oraya yerleşmiştir.Burada Mısırdaki emlaklarından kazandığı milyonlarla krallar gibi yaşamıştır. Bu süreçte Avrupa'da yapmak istedikleriyle ilgili kendisine lazım olan kişileri de maaş ve çeşitli ekonomik garantiler vererek Avrupa'ya davet etmeye başlamıştır.

Ayasofya toplantısını öğrenen polis sıkı takip ve araştırmalara başlamıştır. Hatta bir gece Sağır Ahmet Paşa'nın yalısını çok detaylı bir şekilde aramışlardır. Yapılan bu aramadan bir gün önce Mehmet Bey yalıya gelerek yanına biraz eşya ile birlikte annesinin tüm parası ile iki elmas iğnesini alarak Avrupa'ya kaçmayı başarmıştır(Şeref, 1980:134).

Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak amacıyla ilan edildiği bilinen Tanzimat ve Islahat Fermanının da beklenen neticeyi vermemesi üzerine bir kısım Osmanlı aydını ve yöneticileri yeni tedbir ve çözüm arayışına girmişlerdir(Kocabaş, 1991:17).

“Avrupa'daki hürriyet rüzgarından esinlenen bazı Osmanlı aydınları, Yeni Osmanlılar adlı gizli bir cemiyet kurmuşlardı....Carbonari esasına göre örgütlenen bu cemiyette Ziya, (Namık) Kemal,

Ali Suavi, gazeteci Ağah Efendi, Şinasi vardı. Jean Pietri Korsikalı, bu cemiyet üyelerinin birbirleriyle tanışmalarında büyük rol oynadı. Jean Pierre, Sukkakini adıyla anılan, aslen İtalyan birini Yeni Osmanlılar'la tanıştırdı. Sukkakini, Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın gizli siyasi ve ticari işlerini idare etmekteydi..."(Maksudoğlu, 2018:419).

Çözüm için getirilmesi düşünülen meşrutiyetin ilanı konusunda dönemin etkin paşalarından Mithat Paşa İngiliz sefiri ile işbirliğine gitmişti. Mithat Paşayı İngilizlere meylettiren sebepler, İngiltere'nin meşrutiyet devleti olması, Türkiye'yi Rusya'ya karşı desteklemesi, meşrutî rejimin bir halk hareketi ile getirilemeyecek olması nedeniyle Sultan üzerinde İngiliz baskısını kullanmak isteme düşüncesinden kaynaklanıyordu(Kocabaş, 1991:18-19).

Bu kapsamda İstanbul'a Padişahla görüşmek için gelen TeodorHerzl' de padişaha karşı Jön Türklerle işbirliği yapmaya karar verir. "...Halen bir tek plan aklıma geliyor. Sultan'a karşı bir kampanya açmalı, bu iş için de sürgün edilmiş prensler ve Jön Türkler'le temas kurmalı" diye karar vermiştir(Kocabaş, 1991:103).

Yeni Osmanlılar, siyasi fikirlerini açıkladıkları yazılarında genellikle İslami siyaset teorisine kullanılan adalet, icma-i ümmet, bi'at vb. kelimeleri kullanmışlardır(Mardin, 2017:95).

Ali Suavi, yaşamı, kişiliği, yaşadığı dönemdeki etkinliği ve Jön Türkler içindeki çalışmaları ve kısa sayılabilecek ömründe yaptığı ve yazdıkları nedeniyle bilimsel alanda son derece önemli akademik çalışmalara konu edilmiştir. Bu kapsamda Şerif Mardin, Hüseyin Çelik, Mitat Cemal Kuntay, Süleyman Kocabaş gibi yazar, tarihçi ve bilim adamlarının gündeminde yer almış ve almaya devam etmektedir.

1-YAŞADIĞI DÖNEM

Ali Süavi, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerilemenin bütün hızıyla devam ettiği 1839 yılında, bir başka ifade ile Tanzimat'ın ilan edildiği 1839 yılında doğmuştur(Çelik, 1994:15). Bu yıllar aynı zamanda Paris elçisi Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in Sefaretname isimli eseri ile de belirttiği gibi Avrupa devletleri karşısında kesin olarak geri kaldığının da fark edildiği yıllardır(Çelik, 1994:15).

Bu dönemde açılan batı tarzı okulların batılılaşma ve batıya yakınlaşma konusunda oldukça önemli bir etkisinin olduğu inkar edilemez. Ancak, batı tipi okullarda, özellikle Mekteb-i Tıbbiyede batılı hocalar tarafından batı dillerinde verilen derslere karşı bir kısım aydınların ve kamuoyunun tepkisini uyandırdığı da bir gerçektir.

Sultan Mahmud'un 1839 yılında vefatı, Osmanlı ordusunun Mısır ordusu karşısında üst üste iki kez mağlup olması, dışarıya karşı Osmanlı Devletini zor duruma düşürmekteydi.

"Tanzimat Fermanı, ferman metninin sınırları ile kalmamış, bir dönemin, bir zihniyetin de adı olmuştur. Bundan sonra bazı olumlu gelişmeler olmakla beraber uygulamalar Batıyı taklide yönelik olmuş ve hayatın her safhasında Batı'dan gelen unsurlar kendisini hissettirmiştir.

Tanzimattan sonra Batı tesirinin çok açık görüldüğü alanlardan biri de hukuk alanıdır. 1840 yılında Müslim ve gayr-i müslimlerin yargılandıkları mahkemelerin birleştirilmeleri yoluna gidilmiş, gayr-i müslimlerin mahkemelerde şahitliği kabul edilmiştir. 1844 yılında mürtetlere(İslam dininden dönenlere) şer'an uygulanması gereken ölüm cezası kaldırılmıştır. Dönmelerin kendi eski dinlerine dönme serbestisi getirilmiştir"(Çelik, 1994:17).

Islahat Fermanı gayr-i Müslimler ile Osmanlı teb'ası arasında suni bir eşitlik getirmiş olup, bu durum sonucunda da milliyetçilik akımı içten içe yayılmaya başlamıştır.

Tanzimattan sonra ortaya yeni bir sosyal ve idari kategori olarak bürokratlar çıkmış ve bunlarla ulemanın, halkın ve aydınların arasında zamanla mesafeler oluşmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu bürokratik sınıf memuriyeti halka hizmet kapısı olmaktan ziyade bir imtiyaz haline getirmiştir(Çelik, 1994:20).

2-HAYATI VE EĞİTİM DURUMU

Ali Suavi, 8 Aralık 1939 – Hicri 1255 – tarihinde İstanbul’un Cerrahpaşa semtinde Ramazan Bayramında doğmuştur(Çelik, 1994:41). Ailesi aslen Çankırı İli, Çerkeş İlçesine bağlı Viranşehir Nahiyesine bağlı bir köyden gelerek yerleşen Cepkenoğlu ailesine mensuptur(Çelik, 1994:41).Dr.Abdullah Cevdet ise Ali Suavi’nin Kastamonulu olduğunu söyler. Bu ifade de doğrudur. Çünkü Çerkeş daha önce Kastamonu’ya bağlı bir yerleşim yeri idi. Suavi, mütevazı imkanları olan bir kağıt tüccarının oğlu olarak 1839 tarihinde İstanbul’da dünyaya gelmiştir(Mardin, 2017:400; Suavi, 2019:12).

Ali “Suavi, ecdadının ulemadan olmasına karşılık, babasının okuma yazmayı bile İstanbul’lu olan annesinden öğrenmiş bir kağıtçı esnafı olduğunu söyler. Babası Hüseyin Ağa, hesabı da dört işlem seviyesinde öğrenmiştir”(Çelik, 1994:42; Behramoğlu, 2019:15).

Ali Suavi’nin babasisıradan, yarı cahil, fakat saf ve samimi bir Müslüman olup, annesi şehirli, babasına ders verebilecek düzeyde eğitilmiş, zamanının kadınlarından daha yüksek bir eğitim düzeyine sahip bir kadındır. Babasının tahsil yapmamış ilim ehline saygılı bir kişilik olmasının ezikliği, annesinin de kendi çapında bilge bir kadın olması Ali Suavi’nin okumaya, ilme heves etmesindeki en önemli faktörlerden birisidir(Çelik, 1994:42). Ali Suavi’nin babasının en önemli özelliklerinden birisi haksızlığa isyandı. Çırağan’da şehit olarak biten hayatına bu mukaddes isyan duygusu onu babasından geçmişti(Kuntay, 2014:15).

Suavi, Davut Paşa İskelesi Rüştüye mektebinden mezun olmuştur. Okulu bitirdikten sonra da memurluğa başlamış olup ilk memuriyeti Bab-ı Seraskeri Dersaadet Yoklama Kalemi’nde iki üç yıl çalışmıştır(Suavi, 2019:12). Dolayısıyla Suavi’nin 13-14 yaşlarında iken ilk memuriyetine başladığı söylenebilir. Bir taraftan da kendisini yetiştirmek için cami derslerine devam ettiğini ve bu çabalarının 16-17 yaşına kadar devam ettiğini görüyoruz(Çelik, 1994:43; Mardin, 2017:400; Kuntay, 2014:13). Suavi’nin 17-18 yaşlarında iken memuriyetten ayrılarak hacca gittiğini görüyoruz, bir başka ifade ile ilk eserini de 17 yaşında iken hac yolculuğuna çıkmadan önce İstanbul’da yazar(Çelik, 1994:43). Suavi’nin hac yolculuğunda ekonomik olarak sıkıntılar yaşamaması sonucu 17 yaşında ilk yazdığı eserini İranlı Alimlerden birisine 100 kuruş karşılığında satmıştır.

Buradan hareketle Suavi’nin 17-18 yaşlarında çok iyi Arapça bildiğini anlıyoruz. Ayrıca hac yolunda ve esnasında “...genç Molla boş durmamış, bu sırada her zaman en çok sevdiği hadis ilmi ile uğraşmıştır. Hicazdan önce uğradığı Mısır’dan, üçte biri olmayan bir hadis kitabı, Suyuti’nin “El-Camiüs-Sağir” isimli eserini satın alarak yollarda ezberlemiş, Mekke’ye varınca noksanını da orada tamamlayarak onu da ezberlemiştir...”(Çelik, 1994:44; Behramoğlu, 2019:21).“Din ilimleri arasında en sevdiği “hadis” ilmidir...”(Kuntay, 2014:13). Öyle ki, Hac dönüşü İzmir’e geldiği zaman yedi bin kadar hadisi ezbere biliyordu(Behramoğlu, 2019:24).

Suavi’nin hadis ilmine olan ilgisi İzmir’den sonra gittiği Bursa’da da devam etmiş, Bursa’da iken kendisine teslim edilen Haraççioğlu Kütüphanesi’nde bulunan Sahih-i Buhari’yi inceleyerek tekrar edilen hadisleri ayıklamış ve yeni bir tarzda yeniden düzenlemiştir(Çelik, 1994:45; Kuntay, 2014:13-14)). Bursa’da kaldığı süre boyunca ayrıca ulu Camide halka vaaz da veriyordu. Cemaat alışık olmadığı şeyler duyduğu için etkileniyor, şaşırıyor...Bursa’yı gezmeye gelen kişilerle Yeşil camii önünde fotoğraf çektirince hakkında olumsuz konuşmalar da başlıyor ve görevden alınıyor ve Buradan Sofya’ya Ticaret Mahkemesi reisi olarak gönderiliyor(Behramoğlu, 2019:33-34).

Tekrar İstanbul’a döndüğü zaman yirmi yaşını aşkın bir yaştadır. “...İstanbul’un o zamanki fikir muhitlerini teşkil eden bazı paşa konaklarına devam etmeye, bir yandan da Şehzadebaşı Camii’nde vaazlar vermeye başlamıştır. Tanpınar, onun bu vaazlarıyla İstanbul’da büyük bir şöhret kazandığını ve bu sayede dönemin büyük devlet adamlarıyla tanışma fırsatı bularak az çok siyasi bir muhite girdiğini belirtmektedir”(Suavi, 2019:12-13). Bugünlerde Anadolu’daki Rüştüye mektebi sayısının artırılması gündemdedir. Dönemin Maarif Nazırı muallim mektebinden mezun olan yeni öğretmenlerin gerek sayı ve gerekse de nitelik olarak yetersiz olduğu düşünülerek dışarıdan öğretmen temin etmek için bir imtihan açılmıştır. Ali Suavi de bu imtihana girenler arasındadır. Girmiş olduğu imtihanda büyük başarı gösteren Ali Suavi komisyonun takdirini kazanmıştır. “Çok iyi derece ile imtihanı kazanan “Hacı Ali Efendi” Bursa Rüştüyesi muallim-i evvelliğine tayin edilir”(Çelik,

1994:48-49). Ali Suavi bu tayinin yapıldığı tarihte sadece Ali Efendi olarak bazı yerlerde ise hacca gidip gelmesinden dolayı Hacı Ali Efendi olarak bilinmektedir(Çelik, 1994:49; Kutay, 2014:17-18).

İstanbul'dan sonraki seyahati batıya doğru olmuş ve Sofya Ticaret Mahkemesi reisliği yapmıştır. Bazı yazarlar onun Sofya Mekteb-i Rüştüyesi'nde muallim-i evvelik yaptığını söylerler, ancak bu sadece bir tahmindir. Kendisi hayatının bu dönemini “bir aralık” şeklinde anlatmakta olup bu da bize bu aşamanın uzun bir dönem olmadığını göstermektedir(Çelik, 1994:60-61). Buradan sonra Filibe'ye geçerek buradaki medresede hocalığa başlamış olup, Filibe Kaymakamı Ata Bey'le de burada tanışmıştır(Çelik, 1994:61).

“Suavi, Filibe'de hangi görev ve sıfatlarla kalmış ve nelere maruz bırakılmış olursa olsun, orada halk tarafından sevildiği muhakkaktır. O, hayatının sonuna kadar Filibeli dostlarıyla irtibatını koparmayacaktır. Hatta onlarla beraber ölecektir”(Çelik, 1994:64).

Kaymakam Ata Bey'le bozuşan Suavi, İstanbul'a dönmüştür. Dönüş tarihi 1866 yılının sonlarıdır. İstanbul'a dönünce Şehzade Camiinde ders okutmaya başlamıştır(Çelik, 1994:64).

Şehzade Camiindeki sohbetlerine halkın yanında aydın kesiminin de ilgi duyduğu ve takip ettiği bilinmektedir. Buradaki sohbetlerin hayranlarından birisi de Namık Kemal'dir. Ancak bu dönemde Ali Suavi ile Namık Kemal arasında yakın bir münasebet ve dostluk yoktur. Fuat Paşa'nın da onun sohbetlerine geldiği, beraber oturup sohbet ettikleri ve hatta yemek yedikleri de bizzat kendi ifadeleri arasında yer almaktadır(Çelik, 1994:66).

1867 yılında Muhbir Gazetesi ile gazeteciliğe adım atmıştır. Bu sıralarda Ermeni teb'aya mensup Filip Efendi isimli bir zat gazete çıkarıyordu. Filip'in gazetesini satabilmek için popüler bir isme ihtiyacı vardı. Bu ismi Suavi'dir. Ali Suavi gazetenin bütün yazı işlerini üstlenmiş, hatta tek muharriri gibi çalışmıştır(Çelik, 1994:72-73; Mardin, 2017:401). Muhbir Gazetesi genellikle eğitim ağırlıklı olmak üzere toplumsal konuları gündemine almış olup 32.sayısından sonra bir ay süre ile kapatılmıştır(Çelik, 1994:76).

Ali Suavi bir taraftan El-Cevaib gazetesinde de yazılar yazmıştır. Bu arada Muhbir bir ay süre ile tekrar kapatılmış ve Suavi Kastamonu'ya sürülmüştür. Gazetenin sahibi Filip Efendi bir beyanname yayınlarak Bab-ı aliden gazetenin niçin kapatıldığını sormuştur. Namık Kemal'de bu beyannameyi gazetesi Tasvir-i Efkâr'da yayınlamış ve kapatılmayı tenkit eden bir yorum eklemiştir(Çelik, 1994:81; Mardin, 2017:401). Bu dönemde Suavi Kastamonu'ya sürgüne gönderilmiştir. Kastamonu'da iki ay civarında kalmış ve buradaki hayatı “...fili siyasetten uzak, ilmi ve pedagojik bir faaliyette geçtiği anlaşılıyor. O, burada da talebeye ders veren, konuşan Suavi'dir. Kendi ifadesine bakılırsa Kastamonu'daki iki aylık sürede üç tane kitap veya risale yazmıştır...”(Çelik, 1994:83).

Suavi'nin Kastamonu'da yazdığı kitaplardan birisinin isminin “Sen de Gemidesin” olduğu, bu dönemde gemi benzetmesini sürekli kullanacağı ve devlet erkanını aynı gemide oldukları ve zarar görmemiz halinde herkesin zarar göreceği yönünde uyardığı çalıştığı anlaşılmaktadır(Bukonuda daha geniş bilgi için bkz. Çelik, 1994:83-84).

3-YURT DIŞINA ÇIKIŞI VE FAALİYETLERİ

Ali Suavi, yurt dışına kaçarak çıkmıştır. Onun yurt dışına çıkışında gönüllü olarak gitme veya atama ya da görevlendirme gibi bir durum söz konusu değildir. “...Kemal sürülmeden evvel, Suavi sürüldükten sonra Avrupa'ya kaçacaklar”(Kuntay, 2014:48).

İstanbul'da yaşamakta iken yüksek memuriyetler verilerek taşraya gönderilen Yeni Osmanlı'lar, kendilerine Mustafa Fazıl Paşa ve destekçileri tarafından önerilen para ve şöhret imkanlarını daha cazip bularak hem yurt dışında çevre oluşturmak, hem de iktidara kendi istediklerini yapacak birisini getirerek bir anlamda iktidara gelmek amacıyla bu yola saptıkları görülmektedir. Bu hedefe ulaşabilmek için Namık Kemal ve Ziya beylerin Fransız elçiliğinin yardımıyla yabancı bir gemi ile, Ali Suavi ve Ağah Efendinin de Sukkakini isimli bir yabancının yardımıyla yurt dışına çıkarıldıkları görülmektedir(Maksudoğlu, 2018:420).

“Mehmet beyle kaçmayı başaranlardan Reji(tekel) komiseri Nuri ve Reşat beylerdi. Doğru Paris'e gittiler. Arkalarından Ziya bey, Ağah efendi, Namık Kemal bey de Paris'e geldiler. Böylelikle

tümü orda toplandı. Rüştüye öğretmenlerinden Ali Suavi'de İstanbul'dan kaçmıştı. Öncekiler Ali Suavi'ye pek yüz vermemişlerdi. Paris'te buldukları sürece Mustafa Fazıl Paşa her birine aşamalarına göre maaş bağlamış ve geçimlerini sağlamıştır. Mustafa Fazıl Paşa İbrahim paşanın oğullarındandır. Aşağı yukarı otuz kırk milyon frank denli bir kalıtı(miras) konmuştu. Yaşı gereği Mısır Hidivliğinin adayı idi. İstanbul'dayken nazırlık görevi de yaptı ise de özgür düşünce ve hürriyet yönüsü olduğu için Genç Türklere sevgi besliyordu”(Şeref, 1980:135).

Ali Suavi'nin yurt dışına çıkmasına etki eden en önemli etkenlerden birisinin basına yönelik alınan “Kararname-i Ali” isimli basın sansür kanunu olduğu söylenebilir. Ayrıca Mustafa Fazıl Paşa taraftarı, millet meclisi isteyen, sürgün edilmiş, devlet nazarında mimli bir kişi olması da bu süreci hızlandırmıştır.

Daha sonra Mustafa Fazıl Paşa'nın kefil-i umuru dediği Deutsch'a gider. Suavi, bu süreçte kendisini misafir eden kişinin adını açıklamamıştır. Ancak bu kişi büyük ihtimalle Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın da kaçmasını planlayan CourierD'Orient gazetesinin sahibi Giampierri'dir. 22 Mayıs 1867'de Messagerie şirketinin Marsilya vapuruna bindirilir.Kastamonu'dan gelirken rüşvet verdiği kamorat tarafından kendisine emanet edilen bazı belgeler de anılan kişi tarafından Marsilya vapuruna getirilir ve vaat edilen rüşvetini de alır(Çelik, 1994:90; Kuntay, 2014:52).

“İngiliz lirasıyla dört buçuk kere milyoner olan Mısır prensini Suavi'ye de kendine müsavi gösteren şey, Kastamonu'da sürgün olmasıdır. Muzdarip ihtilalci kendisini ihtilal bayrağının altına çağıran ihtilalci prensi kendinden farksız sanıyordu, bir taraftan memleketin batmaya başlaması, bir taraftan da kendisinin gazetesiz muharrir, kimsesiz genç, parasız insan olması, bu zannı kolaylaştırıyordu”(Kuntay, 2014:50-51).

Suavi, 30 Mayıs 1867 tarihinde Ziya Bey ve Kemal Bey'le birlikte Marsilya'dan trene binerek Paris'e varırlar. Hemen Mustafa Fazıl Paşa'nın Boulevard Malesherbes'teki konağına varırlar. Suavi bu grubu biz üçler diye isimlendirmektedir(Çelik, 1994:92; Mardin, 2017:54).

Mustafa Fazıl Paşa Paris'e çağırdığı Yeni Osmanlılardan Ziya Beye 3.000, Kemal ve Rifat Beylere 2.000'er, Suavi ve Agah Efendilere 1.500'er ve Reşat ve Nuri beylere de 1.000'er Frank para veriyordu(Kuntay, 2014:57).

30 Mayıs 1867'de Suavi ve arkadaşları bazı devlet adamlarına karşı Paris'te suikast girişimlerinde bulunulması gerekçe gösterilmek suretiyle Sultan Abdülaziz'in Paris ziyareti bahane edilerek Paris'i terk etmeleri istenilmiştir. “...Fransız içişleri Bakanı Marki de La Valette Ziya Beyle Namık Kemal'i bakanlığa davet etmiş almak zorunda kaldıkları tedbirlerden söz etmesine ihtiyaç kalmadan Ziya Bey, arkadaşları ile Londra'ya gitmek üzere bilet aldıklarını beyan edip müsaade istemiştir”(Çelik, 1994:95; Behramoğlu, 2019:65).

“...Yeni Osmanlı yayınının başına getirilmesinin nedenleri belli değildir. Haftalık çıkacak bu Yeni Osmanlı yayınına da Muhbir adının verilmesi ve bunun ilk Muhbir'in yeniden hayata dönüşü olarak ileri sürülmesi olgusu, bu seçim konusunda bazı ipuçları vermektedir.Suavi, daha önceden popüler bir okuyucu zümresine hitap edebilecek kadar şöhret kazanmıştı ve muhtemelen başkentteki galeyanı 1867 ilkbaharında ulaştığı seviyede tutacak yegane kişi olarak düşünülmüştü...”(Mardin, 2017:401). Suavi'nin başında olduğu Muhbir gazetesi ilk yıllarında Yeni Osmanlıların resmi yayını gibi görülüyor ve Muhbirde bu yönde bir de yazı bulunuyordu. Daha sonraki yıllarda Paris'te yapılan bir toplantı sonucunda bu yazı kaldırılarak Hürriyet gazetesinin çıkarılmasına karar verilmiştir(Mardin, 2017:402).

Ali Suavi'nin Londra'da Muhbir gazetesiyle ilgilendiği günlerde diğer Jön Yeni Osmanlılar Mustafa Fazıl Paşa'nın parasıyla Avrupa'nın en güzel yerlerinin keyfini çıkarmaktaydılar(Çelik, 1994:108). Eşlerini geride bırakıp gelen Yeni Osmanlıların yaptıkları çapkınlıklar ve gayrimeşru yaşayışları Ali Suavi'nin imzasız mektuplarıyla İstanbul'a iletiliyordu(Mardin, 2017:402).

Suavi'nin yaklaşık olarak on yıl kadar kaldığı Avrupa'da kimlerden etkilendiği, kimlerin çevresine girdiği veya hangi fikir cereyanlarının etkisinde kaldığına dair detaylı bir bilgi ve tespit bulunmamaktadır. Yine de Suavi'yi Londra'da bulunduğu dönemde en çok etkileyen kişi Davit Urquhart'tır. Bu şahıs şark dillerini çok iyi bilen, Şarkiyatçı ve etrafında çok sayıda oryantalist olan bir

kişidir(Çelik, 1994:113). Suavi'nin irtibatının olduğu diğer kişiler arasında Butler Johnstone ve Charles Wells de bulunmaktadır(Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Çelik, 1994:132-144).

“Bütün bunlar, Suavi'nin devlet ve millet hayatında tanıtımın, dış propagandanın önemini o günlerde hakkıyla kavradığını ve gereğini de kendine göre yapmaya çalıştığını göstermektedir”(Çelik, 1994:199).

Yeni Osmanlılar kapatılmasında payları olan Muhbir gazetesinin yayınlanmaya devam etmesinden yanadırlar. Ancak, Ali Suavi bunu kabul etmemiştir. Suavi, kimsenin müdahale etmeyeceği, yalnız kendisine ait bir gazete çıkarmanın peşindedir. Muhbirde savunduğu ilke ve esaslara uygun yayın yapacağı Ulum gazetesini 1869 yılının Temmuz ayından itibaren Paris'te çıkarmaya başlamıştır. Birinci sayısı tarihsiz olarak yayınlanmıştır(Çelik, 1994:200; Mardin, 2017:402).

Paris'in işgalden kurtulmasından sonra Suavi'nin matbaasına hiçbir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim daha sonra yayınladığı kitaplarını bu matbaada basmıştır. Savaştan sonra Ulum'un tekrar yayınlanmamasının sebebinin Mısır yönetiminin tavrından kaynaklandığı anlaşılmaktadır(Çelik, 1994:262).

4-İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ VE BURADAKİ FAALİYETLERİ

Suavi, mizacı gereği köşesine çekilip oturacak birisi değildi. Bu nedenle bakış açısını içeriden dışarıya çevirerek dış dünyanın Osmanlı için oluşturduğu tehditlerle ilgilenmeyi kendisine görev addetmiştir. “...Suavi'nin 1876 sonbaharındaki dönüşüne kadar işbaşındaki idare aleyhinde herhangi bir yazısına rastlamıyoruz”(Çelik, 1994:267).

Suavi'nin Sultan Abdülhamit'in tahta çıkışından yaklaşık bir ay sonra yaptığı yurda dönmesine izin verilmesi talebi, özel af çıkarılarak 29 Eylül 1876 tarihli kararla kabul edilmiştir(Çelik, 1994:289; Kuntay:2014:128).

Ali Suavi, 9 yıl 5 ay önce ayrıldığı İstanbul'a büyük ümitlerle dönmüştür. O, Osmanlı'nın kendine güvenerek eski gücüne ve kudretine yeniden kavuşabileceğine inanıyordu(Çelik, 1994:291). “Avrupa'dan döndüğü zaman yanındaki çok güzel kadın Londra'da evlendiği İngiliz'di...”(Kuntay, 2014:21(Kuntay bu notu Abdülhak Hamit ve Ayşe hanımdan aldığını söylüyor)).

Abdülhamit, devletin Avrupa ülkeleri nezdinde propagandasını yapmaya yönelik bir “Mütercim Cemiyeti” kurmuştu. Amacı hem Yeni Osmanlılar'ın muhalefet düşüncelerini kırmak hem de Avrupa'daki neşriyatı takip ettirip bunlara gerekli cevabı vermektir(Çelik, 1994:291). Cemiyetin başkanı bizzat padişahın kendisi, ikinci başkan MabeynFeriki(İngiliz) Sait Paşa(Kuntay, 2014:29 (Sait Paşa'ya İngiliz denmesinin sebebi onun Edinburg Üniversitesinden diploma alması nedeniyle), üyeler ise Ziya Paşa, Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik Nuri Bey, Sultan Abdülaziz'in yakın adamlarından Emin Bey ve daha birkaç kişiden oluşmaktadır. Bazı kaynaklara göre başkan Ziya Paşadır. Cemiyetin ilk toplantısında Sait Paşa tarafından Ali Suavi'nin de cemiyete alınmasının teklif edilmesine Namık Kemal'in şiddetle karşı çıkmıştır(Çelik, 1994:291-292).

Suavi'nin bu dönemde Vakit ve Müsavat gazetelerinde Mithat Paşa ve Devletin muhtelif sorunları hakkında yazılar yazdığını görüyoruz(Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Çelik, 1994:301-307).

Ali Suavi, 1 Şubat 1877 tarihinde Sultan Abdülhamid'in şifahi talimatıyla Mekteb-i Sultani(Galatasaray Lisesi)'ye müdür olarak atanmıştır(Çelik, 1994:310; Mardin, 2017:403; Behramoğlu:91-92). İlgili karar ise onüç gün sonra çıkmıştır(Çelik, 1994:312, Kuntay, 2014:134).

Padişah'ın Suavi'yi Galatasaray Lisesine atamasının altında yatan sebep, Sultanı ıslahat konusunda ikna etmiş olduğu söylenebilir. Çürkü Suavi, eğitim dilinin Fransızca olmasına karşı çıkmaktaydı(Çelik, 1994:314). Suavi'nin atamasının yapıldığı dönemde Galatasaray Lisesi'nin müdürü gayr-i Müslim Sava Paşa, ikinci müdürler(2 kişi) Fransız, okulda 12 Türk Müslüman öğretmen 31 kişi ve 560 öğrenci öğrenim görmekteydi. O zamanlar okulun bünyesinde üç tane de yüksek okul vardı(Çelik, 1994:317). “...Suavi göreve başladığı zaman okulun Türk ve Müslüman olmayan yerli ve yabancı unsurlara adeta bir me'kel olduğunu ima etmektedir. Maarif Nazırı Münif Paşa'dan destek görmeyen, hatta resmi yazılarına cevap alamayan Suavi, buna rağmen tasarladığı

programı icra etmiştir. Bunu yaparken de kendi ifadesiyle önce Allah'a ve sonra padişahın adaletine güvenmektedir”(Çelik, 1994:324; Behramoğlu, 2019:94).

“...II. Abdülhamid'in en şahsiyetli tarafı şudur: Beklemesini bilen adamdı. Bu seneki hakarete otuz yıl sonra kızacak kadar beklemeyi biliyordu....vaktiyle padişahlara “sümüklü halifeler” diyen eski sarıklı ihtilalci hakkındaki kinini...bu kinini vakitsiz hatırlamamak ve gazasını vakitsiz kullanmamak için Suavi'yi kendine müşavir ve Sultani'ye müdür yaparak, hem onu hem de kendi kendini oyalıyordu”(Kuntay: 2014:137).

Abdurrahman Adil'e göre, Suavi Galatasaray Lisesi'nden ayrıldıktan sonra Üsküdar Şemsi Paşa'da bulunan Direkli Yalı'da oturmuştur. Bu günlerde Sultan Murat'ın hayranlarından Süleyman Asaf Beyle irtibat halindedir(Çelik, 1994:379).

“20 Mayıs 1878 tarihinde Ali Suavi daha önce organize ettiği birkaç yüz muhacir ile Çırağan Sarayını basmış, nöbetçileri etkisiz hale getirerek Sultan Murat'ın harem dairesine girmiş ve Mahlu Sultan'ın kolundan tutup “Sultan Murat çok yaşa” naralarıyla onu dışarıya doğru çıkarmaya çalışırken Beşiktaş Zabıta Amiri Hasan Paşa(Buradaki Hasan Paşa, tarihte okur yazarlığı olmadığı için imzasını Roma rakamı ile 7 ve 8 şeklinde attığı için kendisine bu unvan verilen kişidir) askerlerle olay yerine gelmiş, muhacirlerin üzerine açılan ateş sonucu 23 muhacir ölmüş, 15'i yaralanmış ve bu arada Ali Suavi Hasan Paşa tarafından kafasına vurulan sopa ile öldürülmüştür. Sağ kalan muhacirler askerlerce kuşatılarak tutuklanmışlardır”(Çelik, 1994:382; Behramoğlu, 2019:97-98; Barış, 2002:236). “...Suavi, Balkanlardaki Rus ilerlemelerinin önünden kaçmış olan birkaç yüz mülteciyi toplayarak, sarayı zaptetmeye kalkıştı; fakat başarılı olamadı ve olay esnasında öldürüldü”(Mardin, 2017:404).

Türk tarihinde bu olayın tertipleycileri ile Ali Suavi ve diğer bilinen şahıslar dışında bazı üst düzey devlet adamları ve askerlerin parmağının bulunup bulunmadığı bu günde merak konusudur.

“...Okur yazar olmayan bu yaver Binbaşı Hasan Ağa idi...Bu Hasan Ağa'dan başkası Beşiktaş muhafızı olsaydı, Suavi'yi belki(başının sol tarafına sopa ile vurup) öldürmeyecek, belki diri yakalamak isteyecek ve Abdülhamid'de onu idam ettirmeyecekti. Abdülhamid padişah olduktan sonra, hayatı boyunca üç şeyden korktu: Hal edilmekten, katl olunmaktan ve idam ettirmekten”(Kuntay, 2014:209).

Çırağan baskınından sonra baskının başarısız olması ve sona ermesindeki etki ve katkısı nedeniyle Abdülhamit tarafından müşir(mareşal) yapılmıştır. Hasan Paşa Ali Suavi'yi etkisiz hale getirdiği sopayı Beşiktaş'taki karakolun duvarına asıp ziyaretçilerine göstererek övünmüştür(Barış, 2002:236-237).

Suavi, bazıları tarafından demokratik ideallerinin peşinde ölen ilk modern Türk'tür. Bazı çağdaşlarına göre Suavi bir şarlatandı, sabit fikirli ve huysuz birisiydi(Mardin, 2017:399).

Ali Suavi'ye yöneltilen ithamlardan birisi de onun İngiliz ajanı olduğuna dair iddiadır. Bu iddiaya gerekçe olarak da onun bir İngiliz kadınla evli olması ve evinde kalacak kadar samimi İngiliz dostlarının olmasıdır. Bu konu ile ilgili şüpheli davranan ve kesin olduğu yönünde davranış sergileyenler de bulunmaktadır. “Enver Ziya Karal, Ali Suavi'nin bir İngiliz dostu olduğunu ve Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu durumdan ancak İngiltere'nin yardımı ile kurtulabileceğine inandığını söyler”(Çelik, 1994:403). “...Suavi'nin yabancı uyruklu eşi Mary aslında İngiliz gizli servisinin elemanıydı. Çırağan Sarayı baskınının başarılı olmadığı işaretini alır almaz, kocasının gizli evraklarını yaktı ve limanda hazır bekleyen bir yabancı gemi ile ülkesine kaçtı. Londra'da bir Ermeni ile evlendikten sonra yaşamını Paris'te sürdürdü...”(Barış, 2002:236).

Ali Suavi'nin Çırağan baskınında öldürülmesi üzerine İngiltere'de yaşayan kayın pederi ve validesi resmi makamlara başvurarak eşi Marie hakkında bilgi istemeleri üzerine yapılan yazışmalar sonucunda Ali Suavi'nin dul eşinin²⁴ Temmuzda ülkesine dönmek üzere gemiye bindiği anlaşılmaktadır(Daha geniş bilgi için bkz. Çelik, 1994:420-422). Marie “eşinin ölümünden bir buçuk ay sonra” ülkesi İngiltere'ye dönmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır(Behramoğlu, 2019:99).

Ali Suavi hadisesi Abdülhamit'i büsbütün çileden çıkaran hadiselerden birisidir(Kandemir, 1975:52).

5-ESERLERİ

Tanzimat dönemi Türk aydınında bir taraftan geniş kitleleri aydınlatma, batı kültürü ve yaşam pratiklerini başta siyasi yönetim olmak üzere topluma benimsetme çabası, batılılaşırken batıdan gelen unsurların ana bünyeye zarar vermeyecek şekilde dönüştürme ve geleneğe eklemleme çabası ve gayreti görülür. Ali Suavi'nin eserlerini de bu zaviyeden değerlendirmek gerekir. Fikir tarihimiz için onu önemli kılan husus, kendi yaşadığı dönemin arayışlarını, fikri çalkantıları, bütün bir entellektüel hayatın modernleşme çabalarını yansıtmaları ve geleneğin içinden gelerek gelenekle birlikte bir tür modernleşme arayışı ve bu arayışlarda kendisi olarak kalıp, özünü kaybetmeden batıdan gelen fikri malzemeyi hazmetme ve kendi düşüncesine benzetme çabası olarak görülebilir(Suavi, 2019:16-17).

Ali Suavi, toplam 38 yıllık son derece dalgalı ve zorlu hayatına çok sayıda eser sığdırmıştır. Ancak eserlerinin bir çoğu maalesef günümüze ulaşamamıştır. “Ali Suavi sosyal, siyasi, ekonomik, dini ve tarihi konularda yazdığı yazılar, ansiklopedi ve sözlük yazma girişimleri yanında özellikle felsefe tarihçiliğimizin inşası bakımından önemli bazı faaliyetlerde de bulunmuştur. O, batı düşüncesinin felsefi temellerine uzanarak felsefi düşünceyi memleketin efkar-ı umumiyesine tanıtmak amacıyla ilk defa, telif bir felsefe tarihi yazmaya teşebbüs etmiştir. Suavi, Tarih-i Efkar adını verdiği eserinde İlkçağ Yunan Felsefesinden başlayarak bir felsefe tarihi yazmayı planlamış, ancak eserinin yalnızca Pre-Sokratikler’in sonuna kadar olan kısmını tamamlayabilmiştir”(Suavi, 2019:24).

Ali Suavi'nin elde mevcut 17 telif eser, 4 adet tercüme, 34 adet sözü edildiği halde bulunamayan eseri, 2 adet yarım kalan eseri, 3 adet telif veya tercüme niyetlendiği eseri, koleksiyonu elde mevcut 5 adet süreli yayın, adı olup bulunamayan 3 adet süreli yayın, yazı yazdığı 9 adet Türkçe gazete, 2 adet Fransızca gazete, 2 adet İngilizce gazete ve 1 adet İtalyanca gazete olmak üzere toplam 82 farklı yayından bahsedilmektedir(Daha geniş bilgi için bkz. Çelik, 1994:467-473).

Suavi, Yeni Osmanlılar arasında dini literatüre en fazla hakim olan ve eserlerinde dini konu ve kavramlara en fazla yer veren kişidir(Çelik, 1994:586). “Suavi, bir taraftan hakimiyetin Allah’a ait olduğunda ısrar ederken diğer taraftan Allah’ın eşyanın tabiatına yerleştirdiği ve insan aklıyla aranıp bulunan, netice itibariyle de yine Allah’ın kanunlarına uygun olan siyasi sistemlerin şeriatın dışında olmadığı kanaatindedir”(Çelik, 1994:588).

O, Osmanlı Cemiyetinin başına gelen felaket ve musibetlerin toplumun dinden uzaklaşmasının bir sonucu olduğunu kabul etmektedir(Çelik, 1994:603).

“Suavi’ye göre, insanın sahip olduğu hakimiyetin izafi bir tabiatı vardır; yani, o bizzat kendisi üzerine hükümandır ve ilahi kanunun emrine itaat ettiği sürece hareketlerine hemcinslerinden hiç kimsenin müdahaleye hakkı yoktur”(Mardin, 2017:407).

“...Suavi, bir “Türkçü” olarak yazılarında “Türkler”e o zamana kadarkinden daha büyük bir önem vermesine rağmen, onun, İslam kardeşliği ile çok daha fazla ilgilendiği söylenebilir”(Mardin, 2017:412. Bu durum da bize Suavi'nin teolojik alt yapısı son derece güçlü, ulemadan ve aynı zamanda yetkin ve etkili bir dir adamı olduğunu da göstermektedir. Bu yönüyle de diğer Yeni Osmanlıcılardan ayrılmaktadır.

6-SOSYO-EKONOMİK GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde Ali Suavi'nin bazı sosyo-ekonomik konularla ilgili görüşlerine yer vermeye çalışacağız. Ali Suavi bir ermeni vatandaşın sahibi olduğu Muhbir gazetesinde yer alan yazılarıyla Devlet politikalarının halkın çıkarları doğrultusunda şekillenmesi gerektiğini savunmuş, aleyhe olan politikaların ise halk tarafından sorgulanması gerektiğini ifade etmiştir(Demir, “Ali Suavi'nin İktisadi Görüşleri”, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619:445).

Suavi, gerek yurt içinde ve gerekse de yurt dışında yayınlamış olduğu gazetelerde bazen eğitim, bazen kültür, bilim ve teknik, dış politika, sanat vb. gibi konularda yazılar yazmış ve bu yazılarında halkın geri kalmasının en önemli sebebi olarak hükümet politikalarını görerek çekinmeden eleştirmiştir(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619:448)

Ali Suavi, Abdülhamit Han'a karşı darbe girişiminde bulunan düşünür, Yeni Osmanlıların öncülerinden ilk Türkçü, ilk Türkçeci, ilk demokrat, ilk başkaldıran, Türkçe ibadeti ilk savunan ve Osmanlı dışında ilk Türkçe gazeteyi çıkarma gibi bir çok vasıfları bulunan partizan ve aynı zamanda

darbeci bir yazardır(Temizcan, “İlklerin Adamı:Ali Suavi”, gendergisi.com/7212-ilklerin-adami-suavi-html:1).

Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-i Esasi gibi üç dönemin fikri çalkantıları içinde yetişen Suavi, dönemin bir çok aydınının da sahip olduğu devletin muhafazası, idari yenilenme ve eğitim gibi bir çok sosyo-ekonomik meselenin tahlili ve rasyonel bir düzenin kurulması çabası aceleciliği içindeydi(Düşünce Mektebi, “sarıklı-cübbeli bir ihtilalci:Ali Suavi”, dusuncemektebi.com/d/175109/sarikli-cübbeli-bir-ihtilalci-ali-suavi:1).

Suavi, kendisini araştıran her aydın üzerinde farklı bir izlenim uyandıracak düşünce ve fikir yapısına sahip bir kişiliktir. Dolayısıyla onun çelişkili karakter yapısı nedeniyle onun fikirlerini yaşadığı dönem ve durumla ilişkilendirerek değerlendirmek gerekmektedir.

a-Yönetim Konusundaki Görüşleri

Suavi, muhtelif gazete yazılarında da belirttiği gibi padişaha karşı olmayıp, padişahın sınırsız yetkilerle donatılmış olmasına karşı çıktığı anlaşılmaktadır. O, mutlakiyete karşı idi. Akıl sahibi bir varlık olan insanın nev-i şahsına münhasır olduğunu savunarak, insan üzerinde bir başka insanın mutlak hakim olmasını kabul etmemekte idi. Buradan hareketle de padişahın sınırsız yetkilerinin olmaması gerektiğini, kendisini sınırlayan bir takım mekanizmaların olması gerektiğini belirtmekte ve bu şekilde devlet adamlarına sahip milletlerin mutlu olacağını savunur. Bu anlamda Ali Suavi'nin fikirlerinin meşruti monarşi ve demokrasi ile de çelişmediğini söyleyebiliriz.

Ali Suavi'nin bir dönem yaşadığı İngiltere parlamentosuna benzer bir meşrutiyeti arzuladığını söyleyebiliriz. Ulum gazetesinin 18.sayısındaki makalesinde Suavi, demokrasinin Hez. Peygamber ve dört halife döneminde de olduğunu ifade etmektedir(Temizcan, gendergisi.com/7212-ilklerin-adami-suavi-html:1; Düşünce mektebi, dusuncemektebi.com/d/175109/sarikli-cübbeli-bir-ihtilalci-ali-suavi:3). Genç Osmanlılar olarak bilinen anayasalı meclis modelini savunan bir grup aynı zamanda batılı fikirlerin Osmanlı Devletine taşınmasını savunan Ali Suavi ve diğerleri çok çalışmışlardır. Suavi. Gazete yazılarında batı fikir ve siyasi kavramlarını tartışmıştır(Aslan, “Osmanlı Aydınlarının Gözüyle Batılılaşma”, erdem.gov.tı/tam-metin/220/tur: 6).

Jön Türkler ve Ali Suavi, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunun meşrutiyetin ilanı ile mümkün olabileceğini savunmuşlardır. Bu görüşlerini de genellikle teolojik emelli fikirlere dayandırmışlardır(Aslan, erdem.gov.tı/tam-metin/220/tur: 3).

Ali Suavi, Osmanlı Devletinin İngiliz parlamentarizmine benzer bir meşrutiyet istemekteydi. Bu görüşünü her fırsatta çekinmeden dile getirmiştir(Altan, “Saray Gazetecileri ve Saray Muhalifleri”, platform24.org/yazarlar/1722/Saray-gazetecileri-ve-saray-muhalifleri: 3; Bahadıroğlu, “Ali Suavi'nin Hayatı ve Edebi Kişiliği”, makaleler.com/ali-suavinin-hayati-ve-edebi-kisiligi: 3).

b-Kalkınma(Terakki) Hakkındaki Görüşleri

Ali Suavi'ye göre kalkınma dendiği zaman öncelikle manevi bakımdan kalkınma anlaşılmaktadır. Bu anlayışın en büyük sebebi Ali Suavi'nin özellikle teolojik konularda(hadis, fıkıh vb. gibi) kendisini çok iyi yetiştirmiş ve bu alanlarda kendisini kabul ettirmiş olmasıdır. Terakki denince bütün alanlardaki kalkınmanın, bir başka ifade ile iktisadi kalkınma da dahil bütün toplumsal katmanlardaki kalkınmanın temeli ve omurgasını manevi kalkınma oluşturmaktadır. Bunun için fen bilimleri ile manevi içerikli bilimsel konuların birlikte okutulması ve öğretilmesi gerektiğini, bu ilim alanlarının birlikte okutulmaması halinde devlet maddi olarak kalkınsa bile bir gün yıkılmanın kaçınılmaz olacağını ifade etmektedir. Hatta bu konuda “Müslümanlık terakkiye engel değildir” başlıklı bir de makale kaleme almıştır ve Muhbir gazetesinin 30 sayısında yayınlamıştır(Çelik, 1994:666). Anılan makalesinde İslam dünyasının ulaştığı büyüklük ve seviyeden bahsederek İslam fetihlerini övmektedir.

İslam medeniyetinden bahsederek ilk defa Avrupa'da Fransız din adamlarından II. Sylvester'in Endülüs'e giderek bilim öğrendiği ve böylece Hristiyan dünyasına bilimin kapılarını açtığından bahsetmektedir. İlk kitap yayınının Endülüs'te yapıldığı, dünyanın ilk Üniversitesinin yine Endülüs'te kurulduğu ve burada logaritmik aritmetik derslerinin okutulduğundan bahsetmektedir.

Avrupa'ya pusula ve barutun kullanımının da Endüslü Müslümanların öğrettiğini ifade etmektedir(Çelik, 1994:667).

“Suavi, Müslümanların bu durumuna mukabil aynı dönemde Avrupa'nın cehalet karanlığı içerisinde yüzdüğünü, ipek ve ipek ürünleri, deri ve deri ürünleri ile daha bir çok malı almak için Avrupalıların Kurtuba'ya gittiklerini söyler. Ancak bu gerçek, bu yüksek ilim ve medeniyet daha sonra durmuştur. Avrupalılar Endülüs'ten ve diğer Müslümanlardan öğrendiklerini çok iyi kavrayıp geliştirmişler ve denge gittikçe Müslümanların aleyhine değişmiştir...”(Çelik, 1994:667-668).

Suavi, İslam Aleminin gerilemesini zenaat ve bilimin terk edilmesine bağlayarak bu durumu da bir mantık zinciri içerisinde şöyle açıklamaktadır. Buna göre;

“..Refah sanattan gelir(buradaki sanat sanayi ve teknoloji anlamında kullanılmıştır).

.Sanat bilimle elde edilir.

.Bilim arama ve öğrenim ile elde edilir.

.Öğrenme ve araştırma güven ortamında olur.

.Ümit ve güveni iyi idare sağlar.

.İyi idare devletin adil olmasıyla mümkündür.

.Adalet kanuna, şeriate bağlı kalınarak sağlanır.

.Kanuna saygı, yönetim mekanizmalarının kendi sorumluluklarını bilmesi demektir.

.Yönetime sorumluluğunu hatırlatan şey ise halkın kendi meşru haklarına sahip çıkmasıdır”(Çelik, 1994:668).

Suavi'ye göre yukarıda yer verdiğimiz zincirin kopması sonucunda İslam Dünyasının geri kaldığını ifade etmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak da Avrupa ülkelerine çok ucuz fiyatlara hammadde verdiğini sonra da bu hammaddelerden üretilen ürünleri çok yüksek fiyatlara almak zorunda kaldığını ifade ederek Müslümanların hamiyet ve gayret duygularına hitap ederek, elbirliğiyle çalışarak tekrar eski seviyeye tekrar geleceklerini ifade ederek makalesini tamamlamaktadır(Çelik, 1994:668).

Fransız gazetelerinde İslam dininin terakkiye engel olduğu yönündeki yazılara bunun haksızlık olduğunu ileri sürerek karşı çıkar.

“...Avrupa'da bir çok kralın imzasını atmasını bile beceremediği, okuma yazmanın papazlara has bir imtiyaz olduğu çağlarda Müslümanların tıp, hendese, tabiat bilimleri gibi ilimlerin öğretildiği müstakil medreselere sahip olduklarını söyler”(Çelik, 1994:669). Ancak gelinen son durumu nitelendirirken ise şu değerlendirmeyi yapar. “Frenkler havada araba yapıyorlar, Ali Paşa'nın elinde öğendre öküz arabası ile terakki ilan ediyor.” Eleştirisine yer verirken müspet ilim ve teknolojiyi yakalamadan kalkınmanın olamayacağını ifade etmektedir(Çelik, 1994:669).

Suavi, terakkiyi izah ederken matbaanın ülkeye geç girişini tenkit etmektedir. Yazmış olduğu bir makalesinde İstanbul ve Mısırda yayınlanan bazı kitapların tanıtımını yaparak basılan kitap sayısının kalkınmanın bir göstergesi olduğunu ifade etmektedir(Çelik, 1994:669).

“İslam aleminde fen bilimlerinin kısmen veya tamamen terk edilmesinden sonra sanat ve ticaretin de yok olduğu, kaynakların kullanılmadığı ve tarımın Hz. Adem usulünce yapılmaya devam edildiği fikrinde bulunan Suavi, kalkınma modelinde Avrupa'ya bağlı kalmadan yana değildir....Avrupalıların tesiriyle yürütülen ıslahat programlarının ve kalkınma hamlelerinin ikisine de karşıdır. Ona göre kalkınma milletin içinden, milletçe topyekun ve kendine has olmalıdır”(Çelik, 1994:669-670). Ona göre kalkınma milli, bir başka ifade ile Osmanlı'ya has olmalıdır.

c- Sanat ve Ticaret Hakkında Görüşleri

Ali Süavi, çıkarmış olduğu ulum gazetesinin 12. sayısında sanayicilik ve üreticiliğin yerini tüketicilik ve devlet memurluğunun aldığını belirterek bu konularla ilgili geniş bir değerlendirmede bulunmuştur. Burada özellikle Peygamberlerden bahsederek her peygamberin aynı zamanda bir sanat

erbabı olduğunu ifade ederek, o günlerde insanların bunu göz ardı ederek devlet kapılarına çöreklenerek sanat ve ticareti bir kenara bıraktıklarını, devlet kapısının, bir başka ifade ile memurluğun bir ideal halini aldığından bahsetmiştir.

Makalenin devamında, "...Eski halinde kalmayan Osmanlı ilerlememiş, aksine gerilemiştir. İşkodra'dan Bağdat'a kadar büyük merkezlerde bulunan ipekkilik, aktarcılık, kadifecilik, dericilik, kuyumculuk, seramikçilik, basmacılık, yarmacılık, aynacılık, halıcılık, ipek boyacılığı gibi tezgahzenaatlarının 19.asrın başından 1869'a kadar ki gerileyişlerini hatta yüzde yetmiş, seksen oranında ortadan kalkışlarını yer, meslek adı ve sayı vererek dökümlendiren Suavi'ye göre varılan sonuç şudur:

Öyle ise Avrupa terakki etmiş kaziyesi doğru olup, biz eski halde kalmışız kaziyesi doğru değildir. Yahu biz tenezzül ve te'ehhür etmişiz, te'ehhür..."(Çelik, 1994:672).

Ali Suavi, halkın servet ve zenginliğinin artırılmasının devletin gelirlerini de arttıracığını, halkın ise fakir olduğunu, bu durumun ortadan kalkması için devletin vatandaşlarına yardımcı olması gerektiğini, halka yardım edilmesi durumunda servet artırıcı gayret ve çalışmanın artacağı, ziraat ve zanaatın ilerleyeceği ve böylelikle ticaretin de gelişeceğini belirtmiştir(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/download/article.file/557619:453).

Suavi, Fenn-i Tanzim-i Defter isimli makalesi ile ticari hayatta muhasebeciliğin önemini vurguladığı ve bu alandaki en önemli eserlerden birisi olarak kabul edilebilecek olan ve muhasebenin önemi ve yöntemlerinin gösterildiği bu eser ticaret yöntem ve usulleri bakımından da son derece önemli bir yere sahiptir(Yazan ömer, Kaya Mevlüt, "Ali Suavi ve Muhasebe Öğretimi: Fenn-i Tanzim-i Defter", sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayı-51.pdf/6iktisat-kamu-isletme/yazan-ömer.pdf:1175) .

"Ali Suavi, ticari işlemlerin belirli kural ve yöntemlere göre kaydedilmesi olarak tanımladığı defter tutmayı ticaret kanunnamesinin getirdiği bir zorunluluk olarak vurgulamaktadır....defter tutma yöntemlerini Müfredat(Tek Yanlı Kayıt Yöntemi/Basit Yöntem) ve İtalyan Üslubu(Çift Yanlı Kayıt Yöntemi) olarak belirtmiştir..."(Yazan. Kaya, sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayı-51.pdf/6iktisat-kamu-isletme/yazan-ömer.pdf:1176).

Bir başka yazısında da Osmanlı'da özellikle Müslümanların ticaretle uğraşmadıklarını, bu işi Hıristiyan ve Yahudilere ya da Avrupalı tüccarlara bıraktıklarını ifade etmektedir(Çelik, 1994:672). Bahsetmiş olduğumuz yazısında devletin gayrimüslimlere ticaret konusunda getirdiği kolaylıklardan ve kendi vatandaşlarına getirmiş olduğu zorluklardan da bahsetmiştir. Burada İmam-ı Gazali'den sanat ve ticarete dair bir metin aktaran Suavi, bu yazıyı bir Avrupalı kişiden naklettiğini söylese kendisinin ilme daldığını, Gazali'den naklettiğini söylese kendisinin sekiz yüz yıl geriye gittiğini söyleyeceklerinden şikayet etmektedir(Çelik, 1994:673).

Osmanlı'da sanayileşmenin gelişme göstermeyip tam tersine gerilemesini kendini yenilememesine, ücretli el emeğinin maliyetlere getirdiği yük ve ihracat vergisinin ağır olmasına bağlamaktadır(Çelik, 1994:673).

Ticareti mevcut ve itibari değerlerin değişimi olarak tanımlayan Suavi, ticaretteki esas amacın ise kar elde etmek ve bu karı arttırmak olduğunu ifade eder. Ticari sermayenin kullanılan muhasebe hesapları ile ortaya konulduğunu, mevcut veya itibari değerler aracılığıyla sermayenin devredildiğini ifade etmiştir(Yazan, Kaya, sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayı-51.pdf/6iktisat-kamu-isletme/yazan-ömer.pdf:1178).

d-Kaynakların Kullanılması Konusundaki Görüşleri

Ali Suavi, yazılarını yayınladığı Muhbir ve ulum Gazeteleri ile diğer çalışmalarında sahip olunan kaynakların değerlendirilmemesinin israf olduğu üzerinde durarak, gereği gibi değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Bu kapsamda "Türkiye'de Maadin" ve "Memalik-i Osmaniye'de Pamuk Hasılatı" isimli yazılarında değerlendirilmeyen madenler ve ziraat alanlarının kullanılmayarak israf edilmesi üzerinde durulmakta ve kullanılmayan kaynaklarından örnekler verilmektedir(Çelik, 1994:673-674).

Suavi, Osmanlıda geçmişten itibaren bir çok madenin çıkarıldığını, Osmanlı'nın maden bakımından çok sengin olduğunu, devletin bunlardan yararlanmak için gerekli çalışmaları yapması gerektiğini ve gelişmiş ülkelerin bu hale gelmesinde madencilik çok önemli bir yer aldığını belirtmiştir. Ülkedeki bir çok madenin ya hiç işletilmediğini, ya da yeteri kadar işletilemediğini belirterek madenlerden istifade edilemediğini ifade etmiştir(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619: 458-459).

e-İsraf ve Devlet Borçları Konusundaki Görüşleri

Devletin sahip olunan kaynakların kullanılmaması ve bir taraftan da dış borçlanma yoluyla günü kurtarmaya çalışılmasının Jön Türkler tarafından şiddetle eleştirildiğini görüyoruz. Bu eleştirilerde Ali Suavi çok ileri giderek Devleti ve maliyeyi iflasa sürüklediği gerekçesiyle Ali Paşa'nın katline fetva dahi vermiştir(Çelik, 1994:674).

Suavi, sadece Londra'da yaşayıp Muhbir gazetesini çıkardığı, Fransa da Ulum gazetesini çıkardığı zamanlarda değil, tekrar geri dönmeye hazırlandığı dönemde dahi özellikle dış borç konusunu eleştirmeye ve bu konuda hassasiyet göstererek tanıdığı yabancı dostlarından Osmanlı'nın borçlarından faizin silinmesi konusunda yardımcı olmaları konusunda faaliyette bulunduğunu ve bu kapsamda Osmanlı 1165 milyon borçtan kurtuluyor isimli bir kitapçık yayınlamıştır(Çelik, 1994:675).

Londra'da çıkardığı Muhbir gazetesinde en çok ele alınan konuların başında devletin mali durumunun kötü durumda olmasına rağmen devlet adamlarının içinde buldukları hesapsız harcamalarıdır. "...Suavi, temelde borca karşıdır. Ancak zaruri hallerde bilhassa yatırım amacıyla dış borç alınabileceğini, fakat devletin günlük işlerini yürütmek, memurlara maaş ödemek için borçlanmanın mantıksızlığını her fırsatta belirtmiştir..."(Çelik, 1994:675).

Londra Muhbir'in iki temel konusundan birisi borçlanma, diğeri de israftır. Bu dönemde sadece dış borçlanma yoluna gidilmemiş, aynı zamanda hisse senedi ve kaime verilmek suretiyle iç borçlanma yoluna da gidilmekteydi. Ancak bunların vadesi gelince vatandaşa karşılıklarının ödenmediğini görüyoruz. Suavi, yazılarında Osmanlı'nın yaptığı bu borçlanmaların kendileri tarafından kabul edilmeyeceğine dair ilanlar yayınlamıştır(Çelik, 1994:675).. "...Devletin 1868 yılında Avrupa'dan borç alma girişimlerine tekrar girmesi basında çok sert tepki ile karşılanmıştır..."(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619:450).

Paris'te çıkardığı Ulum Gazetesi'nde eleştirdiği ve kendilerince kabul edilmeyeceğine dair ilan yayınlayan Suavi söz konusu borcun nasıl eritileceğine dair ince hesaplar yaparak bunları yayınladığını görüyoruz. Bu kapsamda ulum'un 7 nolu sayısında ekonomi ve tasarruf isimli yazıları kaleme alıyor. Aynı gazetenin 9.sayısında Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz döneminde alınan borçların karşılaştırıldığını, 13. Sayısında "iyi maliye iyi politikadan olur" başlıklı yazıyı, 17. Sayısında ise "Kredi-itibar" isimli yazısı ile yaşanan buhran ve borçlanmalara kötü idarenin sebep olduğuna dair yazıların yayımlandığı anlaşılmaktadır(Çelik, 1994:676)..

f- Dış Politika Konusundaki Görüşleri

Yeni Osmanlılar(Jön Türkler), Ali ve Fuat Paşaların uyguladıkları dış politikayı eleştirerek hep tavizci ve idare-i maslahatçı olarak görürler. Onları tenkit ederken genellikle Reşit Paşa ile karşılaştırarak değerlendirmişlerdir. Bu nedenle Reşit Paşa'nın hatıralarını Londra'da yayınladıkları Hürriyet gazetesinde basarak dağıtmışlardır. Ancak Jön Türklerin bu konudaki fikirlerini Suavi'nin benimseyip benimsemediği kesin olarak bilinmemektedir. Suavi, İttihad gazetesindeki bir makalesinde Reşit Paşa'nın ekonomi politikasını dışa bağımlı bulur(Çelik, 1994:677).

Suavi, Avrupa'ya gitmeden önce Belgrat Kalesinin Sırbistan'a verilmesini eleştirdiği için Kastamonu'ya sürülmüş, yazının yayımlandığı Muhbir gazetesini ise bir ay süreyle kapatılmıştır. Bu tür gelişmeleri Babıali'nin Müslüman kanı ile sulanmış olan toprakların yabancı diplomatların baskısı ile ona buna hediye edildiğini belirterek, bu toprakların bu kadar ucuz mu olduğunu sormuştur(Çelik, 1994:677).

Ali Suavi Babıali'nin en çok Girit isyanında uyguladığı politikayı eleştirmektedir. "...Muhbir 1860'ların en önemli sorunu olan Girit meselesine doğrudan karışmış, Girit'teki Müslümanlara maddi yardım için özel sayı çıkarmış ve halkı bu konuda harekete geçirerek Girit'e yardım kampanyası

başlatmıştır”(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619:445). Öyle ki Londra’da çıkardığı Muhbirin hemen hemen her sayısında Girit’le ilgili bir haber veya yoruma yer vermiştir. Girit’teki isyanların bir türlü sona ermemesinin sebebini burada Müslümanlar aleyhine gayrimüslimlerin lehine düzenlemeler yapılması ve Avrupa’ya şirin görünmek için burada bulunan eşkiyalara çok fazla taviz verilmesi olarak görmektedir(Çelik, 1994:678).

“Suavi, Girit’teki isyancıları kışkırtan, konsoloslar dahil, yabancıların yakalanıp derhal idam edilmelerini ister. Ancak ona göre, bunu yapacak devlet adamları iş başında değildir. “Devlet tavşanların elinde kalmıştır”(Çelik, 1994:679).

Ona göre devletin başka ülkelerin destek ve yardımlarına bağlanmasını kabul etmez ve eleştirir. Yabancı ülkelerin ancak menfaatleri ölçüsünde dost göründükleri ve bu durumun ortadan kalkmasını müteakip bu durumun kaybolacağını söylemektedir(Çelik, 1994:679).

Suavi, Avrupalıların Rus tehlikesini göstererek Rusya’nın kapacağını söyledikleri menfaatleri, Devlet Ruslarla uğraşırken kendilerinin kaptığını ifade etmektedir(Çelik, 1994:679). “...Vakit gazetesinde yazdığı bir makalede, Avrupalılarla Rusya’nın din birliğine dikkat çekerek onların kendi aralarında savaşsalar bile karşılarında Osmanlı Devleti olunca rahatça birleşebileceklerini ifade ediyordu”(Çelik, 1994:680).

g- Hıristiyanlara Tanınan Ayrıcalıklarla İlgili Görüşleri

Islahat fermanıyla birlikte özellikle Hıristiyanlar ülkenin sahibi Müslümanlardan daha imtiyazlı bir hale gelmiştir. Bu durumun tarafsız batılı araştırmacılar tarafından da tespit edildiğini görmekteyiz. “Bu ferman dış baskı ve müdahaleler sonucu ilan edilmiştir. Öyle ki Tanzimat’ın mimarı Reşit Paşa bile fermanı kölece bir teslimiyet olarak vasıflandırmıştır”(Çelik, 1994:680).

Bu duruma rağmen Osmanlı topraklarında mukim Hıristiyanların esir oldukları ve baskı altında yaşadıklarına dair propagandalar bu yıllarda Avrupa’da olan Suavi’nin en çok çürütmeye çalıştığı konular arasında olmuştur. Ona göre Hıristiyanlar esir değil tam tersine daha fazla imtiyazlı hale geldiklerini ifade ederek her defasında sesini biraz daha arttırmıştır. Onların devlete asker vermek zorunda olmadıkları, Müslümanların ise mecbur olduklarını söylemekte, onların hukuk ve muamelatta Müslümanlarla aynı olma şöyle dursun, kat kat Müslümanları geçtiğini söylemektedir. “...Mesela bir Hıristiyan bir kaymakamdan zulüm görse evvel saat çorbacıya koşar, derhal keyfiyet patrikhaneye bildirilir. Patrik Babiali’ye dayanır. O aralık ecnebi konsoloslar dahi tesahüp eder. Akıbet kaymakamı azlettirirler”(Çelik, 1994:681). Avrupa’dan döndükten sonra İstanbul’da yapılan konferansın Hıristiyanların geri kaldıkları ve onları bu durumdan kurtarmaya yönelik olduğunu öğrenince gerçek durumu çok iyi bilen Suavi’nin bu duruma son derece kızdığı görülmektedir(Kuntay, 2014:174).

Suavi, eşitliğin ancak kanun önünde olabileceğini, hiçbir kanunun terbiyesiz ve cahil Hıristiyanları Müslümanlarla eşit hale getiremeyeceğini, insanlara verilecek değerinin onların eğitim ve faziletlerine göre olması gerektiğini belirtmektedir(Çelik, 1994:682). Bir taraftan da Cezayir’deki Müslümanlara Fransa’nın mülazımlıktan öte herhangi bir rütbe vermediğini, Osmanlı’nın ise müşirlik verdiğini söylemektedir. Hatta Hıristiyanlara sürekli imtiyaz verilmesinin Müslümanlar arasında dahi gıpta edilir hale geldiğini söylemektedir(Çelik, 1994:683).

Suavi, Hıristiyanlara verilen imtiyazların Müslümanların hukukuna indirilen bir darbe olduğunu, böylelikle hukukun feda edildiğini ifade etmektedir. “Müslümanların Padişah Hakkındaki Zannı” isimli yazısında Padişah’a imam, halife ve Müslümanların koruyucusu olarak gören Müslümanların Hıristiyanlara gösterilen ilgi ve itibardan sonra padişaha olan hürmet ve riayetlerini kaybedebileceklerini söyler ve bu duruma sebep olduğunu söylediği Ali Paşa hakkında kısas talebinde bulunmaktadır(Çelik, 1994:683-684). Namık Kemal ve arkadaşları tarafından(diğer Jön Türkler) çıkarılan Hürriyet Gazetesinde de aynı görüşlerin ifade edildiğini görüyoruz.

h-Faiz Konusundaki Görüşleri

Ali Suavi, muhbir gazetesinde halkın genel iktisadi sorunlarına da yer vermiştir. Halkın rahat yaşamak için iç borçlanma tahvili aldığını, daha sonra bunların karşılığının devlet tarafından ödenmemesi nedeniyle sıkıntı yaşadığını belirterek ilgili görevlilere yönelik eleştirel yazılar kaleme almıştır(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619:451).

Suavi, çıkarmakta olduğu ulum gazetesinde 40 sayfalık bir yazı ile faiz konusunu değerlendirmiştir. Faizle ilgili matematiksel bir takım görüşlerde de bulunarak bu hesapları bilen Yahudi ve Avrupalıların sürekli Osmanlı halkını soyduklarını belirterek bu hususla ilgili bazı değerlendirmeler yapmıştır. Yapmış olduğu bu hesaplardan sonra faiz ve riba arasındaki farkı anlatmaya çalışır.

Ali Suavi, faizi şöyle tanımlamaktadır. “Faiz, istikraz olunan meblağ için mukalebesinde faide olmak üzere verilen şeye diyoruz. ... Bu faizin mukayyes-i aleyh icare meselesidir. Mesela bir hane ya tarla isticar edenler haps ettiği müddetçe sahibine bir faide verir ya, bunun adına kira diyoruz. Kezalik bir meblağı istikraz eden meblağı nezdinde tevkif ettiği müddetçe sahibine vereceği faideye faiz ismini veriyoruz”(Çelik, 1994:687).

Yazısının devamında faizin asr-ı Saadet dönemi dışında her dönemde olduğunu söyleyen Suavi, insanların borç alıp vermeden yaşayamayacağını belirterek İslam alimlerinden İmam Muhammed'in verdiği bir fetvayı dile getirir. Ona göre birisinin tarlasının başkaları tarafından ekilip biçilmesine karşılık aldığı 1000 dirhem helal olup olmadığı sorusuna, bunun helal olduğunu, ancak kendisinin bunu hoş görmediği cevabını verdiğini söyler ve bu cevabı onun takvasına bağlar ve bunu faizin helal olduğuna dair bir delil olarak ileri sürer(Çelik, 1994:687).

Suavi, “İmam-ı azam'a mal edilen “kar elde etmek amacıyla borç verip faiz almanın her türü haramdır.” sözünün sadece bir rivayet olduğunu, kendisinin imamın böyle bir sözüne rastlamadığını söyleyen Suavi, gerek Kur'an-ı Kerim'de yasaklanan ribanın gerekse İslam alimlerinin yasak olduğunu söyledikleri faizin muzaaf yani fahiş faizin ayrılmasında ölçünün o memleketin ekonomik durumu olduğunu, Ebussuut Efendi'nin ine meselesinde yüzde 15'ten fazla olmayan faize cevaz verdiğini zikreder”(Çelik, 1994:687-688).

Suavi'nin faizle ilgili görüşleri Kanipaşazade Rıfat tarafından Kur'an-ı Kerimden deliller getirilerek yanlıştır bulunmuştur(Çelik, 1994:688).

Suavi, “Niçuncu Mektup” isimli yazısı ile devletin mali politikalarının bürokratlarca gizli yürütülmesini eleştirerek bu konularla ilgili olarak şeffaf olunmamasını eleştirmiştir(Demir, busbed.bingöl.edu.tr/tr/download/article.file/557619:452).

SONUÇ

Ticaret erbabı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Ali Suavi, annesinin gayret ve desteğiyle küçük yaştan itibaren kendisini çok iyi yetiştirmiştir. Özellikle teolojik alanlarla ilgili konularda kendisini çok iyi yetiştirdiğini görüyoruz. Onyedili(17) yaşında çıkmış olduğu hac yolculuğunda Mısırdan almış olduğu hadis kitabını ezberlemiş, bu alanda önemli çalışmalar yapmış, Bursa'ya döndüğü zaman İslam dininin en temel eserlerinden olan Sahih-i Buhari isimli eserdeki tekrar niteliğindeki hadisleri bularak düzeltmiştir.

İlk eserini Hac yolculuğu için bulunduğu Mekke'de yazdığını ve ekonomik gelir elde etmek amacıyla İranlı bir tüccara satmıştır. Kitap, makale vb. çalışmaları kısa sayılabilecek hayatı boyunca sürdürdüğü, Muhbir, ulum ve Londra Muhbir gazeteleri gibi süreli yayınlarda hemen hemen her türlü sosyo-ekonomik konuyla ilgili görüşlerini çekinmeden ifade etmiştir. İstanbul Muhbirde yazdığı bir makalesi nedeniyle Kastamonu'ya sürgün edilmiş, buradan da İstanbul ve İtalya üzerinden Fransa'ya kaçmıştır.

Çoğunlukla Paris ve Londra'da geçen Avrupa yaşamı boyunca diğer Jön Türklerle birlikte hareket etmiş, ancak fikir ve yaşam biçimi bakımından onlardan ayrılmıştır. Bu nedenle diğerleri tarafından dışlanmaya çalışılmış, hatta Jön Türk Cemiyetinin kuruluş toplantısına çağırılmamıştır.

Ali Suavi'nin bütün fikirlerinin teolojik temelli olduğunu, bir başka ifade ile fikirlerini ayet ve hadislere dayandırdığını görüyoruz. Bu kapsamda teolojik temelli Türkçe ibadet, Türkçe hutbe, faiz, kalkınma, yönetim biçimi, ticaret, muhasebe kullanımı ve yöntemleri, eğitim-öğretim vb. konularla ilgili görüşlerini sonucunun ne olacağını düşünmeden beyan etmiş, bu konulardaki görüşlerini İstanbul'un en önemli camilerinden Ayasofya ve Şehzadebaşı Camii minberinden de halka yönelik olarak yaptığı vaazlarda seslendirdiğini ve bu sohbetlerinin devletin üst düzey bürokratları tarafından

da takip edilip dinlenildiği görülmektedir. Suavi, 2Türkçeye lisan-i Osmani denmesini de kabul etmez. Ona göre böyle bir dil yoktur, konuşulan dil öz be öz Türkçedir, Osmanlı dili ona gör epolitik bir deyimdir”(Bahadıroğlu, makaleler.com/ali-suavinin-hayati-ve-kisiligi:4).

Suavi, “Dinde reform yapmak gerektiğini, hutbenin her milletin kendi dilinde okunmasını ısrarla savunuyordu”(Altan, platform24.org/yazarlar/1722/Saray-gazetecileri-ve-saray-muhafifleri: 4).

İngiliz bir kadınla Londrada iken evlenmiş olması, Çırağan baskınına öncülük etmesi ve böylelikle padişahın yalnızlaştırılarak İngiliz ve Ruslara yakınlaşmasının temin edilmesi ve bu şekilde de verilecek tavizler kapsamında Kıbrıs’ın İngilizlere verilmesine sebep olduğu, Balkanlardan İstanbul’a gelen vatandaşları örgütleyerek Çırağan baskınına kalkışması, bu olay anında yedi sekiz Hasan Paşa tarafından kafasına vurularak öldürülmesi, ölümü üzerine hanımı Marry’nin önemli belgeleri yaktıktan sonra İngiltere’ye dönmüş olması nedeniyle onun mankurtlaştırılmış ve İngiltere tarafından kullanılmış bir ajan olduğu yönündeki iddiaları güçlendirmektedir.

Gerekten, “Verilen söz doğrultusunda 4 Haziran 1878’de imzalanan gizli anlaşmayla Kıbrıs geçici olarak İngiltere’ye verildi... Bu kriz sırasında Kıbrıs’ın elden gitmesine üzülen Abdülhamit, Çırağan baskınının Kıbrıs’ın İngilizlere verilmesi için bir kumpas olmasından şüphelenmiştir...”(Oğur, “Yerli, Milli, Sarıklı bir ihtilalci”, serbestiyet.com/yazarlar/yerli-milli-sarikli-bir-ihtilalci-10855/:7).

Özellikle Tanzimatla birlikte ülkede devlet memurluğunun yaygınlaşması, devlet memurluğunun düzenli aylıklı personel haline getirilmesini eleştirerek bu uygulamanın ülkede sanat ve ticareti, bir başka ifade ile müteşebbisliği öldürdüğünü ve böylelikle sanayi ve ticari alanda gerilemenin kaçınılmaz olduğunu söylemekte ve bu yöndeki politikaları eleştirmektedir. Eğitimle ilgili fikirlerini ise kısa süreli Galatasaray Sultanisi müdürlüğü esnasında kısmen de olsa uygulamaya çalıştığı ve bu nedenle bu görevden alındığı bilinmektedir.

Sonuç olarak Ali Suavi’nin kendisini her alanda ve özellikle de teoloji alanında çok iyi yetiştiren, 37 yıllık ömrü boyunca düşüncelerini gerek camilerde, gerek gazete köşelerinde ve gerekse de yazmış olduğu kitaplarda çekinmeden ifade eden, teşkilatçı, Şerif Mardin hocanın ifadesiyle partizan, Devleti kurtarma adına yurt dışı ve içinde durmadan çalışan, ancak onun bu özelliklerini keşfeden İngilizlerce kullanıldığı ve padişahın yalnızlaştırılması ve bir takım tavizler vererek(Kıbrıs gibi) İngiltere’ye yakınlaşmasının temininde kullanılan ve bunun temini için de ağırlıklı görüşle mankurtlaştırılan bir mücadele adamıydı demek kanaatimizce onun hakkında yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

KAYNAKLAR

ALTAN, Mehmet, “Saray gazetecileri ve Saray muhafifleri”, Bağımsız Gazeteciler Platformu, platform24.org/yazarlar/1722/Saray-gazetecileri-ve-saray-muhafifleri(Erişim Tarihi: 20.04.2021)

ARABACI, Caner(2016), “Darbelerle Yüzleşmek”, Necmettin Erbakan Ün. Sosyal Bilimler Dergisi(2016/2),

ASLAN, Taner, “Osmanlı Aydınlarının Gözüyle Batılılaşma”, Erdem Dergisi, s. 3, erdem.gov.tr/tam-metin/220/tur(Erişim Tarihi: 15.04.2021)

ATAY , Falih Rıfki(2018), Ali Suavi “Baş Veren inkılapçı”, Pozitif Yay.

BAHADIROĞLU, Diba, “Ali Suavi’nin Hayatı ve Edebi Kişiliği”, makaleler.com, makaleler.com/ali-suavinin-hayati-ve-edebi-kisiligi(Erişim Tarihi: 22.03.2021)

BARIŞ, İzzettin(2002), Osmanlı Padişahlarının Yaşamlarından Kesitler, Hastalıkları ve ölüm Sebepleri, Bilimsel Tıp Yay.

BEHRAMOĞLU, Ataol(2019), Ali Suavi8Oyun 3 Bölüm), Tekin Yay.

ÇELİK, Hüseyin(1994); Ali Süavi ve Dönemi; iletişim Yay.

DEMİR, Kenan, “Ali Suavi’nin İktisadi Görüşleri”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:8, Cilt:8, sayı:16, s.445,
busbed.bingol.edu.tr/tr/download/article.file/557619(Erişim Tarihi: 10.04.2021)

ERDÜL, Mehmet, Başveren İnkılapçı Ali Suavi(2016), Yayın B

GEORGEON, François, Sultan Abdülhamid(2018), Çev. Ali Berktaş), iletişim Yay.

KANDEMİR, Feridun(1975), Jön Türklerin Zindan Hatıraları, Muhit Yay. Uğur Kitabevi

KASIM Mehmet, Talat Paşa’nın Anıları(1986), Say Yay.

KOCABAŞ, Süleyman(1991), Jöntürkler Nerede Yanıldı, Vatan Yay.

KUNTAY, Mitat Cemal(2014), Sarıklı İhtilalci Ali Suavi, Oğlak Yay.

MAKSUDOĞLU, Mehmet(2018), Osmanlı Tarihi, Salon Yay., 5.Basım,

MARDİN Şerif(2019), Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, iletişim Yay.

MARDİN , Şerif(2017); Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu; Çevirenler: Mümtaz’er Türköne/Fahri Unan/İrfan Erdoğan; İletişim Yay.; 13.Baskı

SUAVİ, Ali(2019), Tarih-i Efkar, Çizgi Yayınları

ŞEREF, Abdurrahman(1980), Tarih Söyleşileri(Müşahabe-i Tarihiye), Sadeleştiren: Mübeccel Nami Duru(Açıklamalı Tam Metin), Sucuoğlu Matbaası

TEMİZCAN, Yusuf, “İlklerin Adamı: Ali Suavi”, s. 1, gencdergisi.com/7212-ilklerin-adami-suavi.html(Erişim Tarihi:13.04.2021)

OĞUR, Yıldray, “Yerli, milli sarıklı bir ihtilalci”, serbestiyet.com/yazarlar/yerli-milli-sarikli-bir-ihtilalci-10855/(Erişim Tarihi:15.04.2021)

YAZAN, Ömer; KAYA,Mevlüt, “Ali Suavi ve Muhasebe Öğretimi:”Fenn-i Tanzim-i Defter”, Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:10, sayı: 51, sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayı-51-pdf/6iktisat-kamu-isletme/yazan-ömer.fdf(Erişim Tarihi: 20.05.2021)

ADLI MUHASEBE İLE İLGİLİ ULUSAL MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ (2000-2021)

Mehmet Akif ALTUNAY

Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, mehmetaltunay@sdu.edu.tr

ADLI MUHASEBE İLE İLGİLİ ULUSAL MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ (2000-2021)

ÖZ

Değişen işletmecilik faaliyetlerinin ve gelişen teknolojinin bir sonucu olarak ortaya çıkan muhasebe skandalları ekonomik ve sosyal yönden herkesi etkilemiştir. Kişilerin ve kurumların muhasebe hilelerinin önlenmesi ve tespit edilmesine yönelik çareler araması adli muhasebe mesleğini gündeme getirmiştir. Bu mesleğin Türkiye'deki gelişimi ve bilinirliği henüz yeterli görülmemektedir. Bu durumun adli muhasebe ile ilgili yeterli akademik yayının yapılmamış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışmanın amacı Türkiye'de adli muhasebe alanında yayımlanmış makalelerin bilimsel yönelimini tespit etmektir. Dergipark ve Google Scholar veri tabanlarından erişilen 69 adet makale on kategoride bibliyometrik yöntemle göre analiz edilerek yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda, bu alandaki ilk makalenin 2000 yılında yayımlandığı, makale sayılarının 2013 yılından itibaren artış gösterdiği, en çok makalenin Muhasebe ve Finansman Dergisi'nde yayımlandığı, nicel yöntemin en çok kullanılan yöntem ve teknik olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Adli Muhasebe, Adli Muhasebe Makaleleri, Muhasebe.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF NATIONAL ARTICLES ABOUT FORENSIC ACCOUNTING (2000-2021)

ABSTRACT

Accounting scandals that emerged as a result of changing business activities and developing technology have affected everyone economically and socially. The search for remedies for the prevention and detection of accounting frauds by individuals and institutions has brought the forensic accounting profession to the agenda. The development and awareness of this profession in Turkey is not yet considered sufficient. It is thought that this situation is due to the lack of sufficient academic publications on forensic accounting. The aim of the study is to determine the scientific orientation of the articles published in the field of forensic accounting in Turkey. 69 articles accessed from Dergipark and Google Scholar databases were analyzed and interpreted in fifteen categories according to the bibliometric method. As a result of the study, it was determined that the first article in this field was published in 2000, the number of articles increased since 2013, the most articles were published in the Journal of Accounting and Finance, and the quantitative method was the most used method and technique.

Keywords: Forensic Accounting, Forensic Accounting Articles, Accounting.

1. GİRİŞ

Son yıllarda teknolojinin gelişmesi, rekabetin artması ve işletmecilik faaliyetlerinin karmaşıklaşması gibi nedenlerle kamu ve özel kuruluşlarda yaşanan muhasebe hilelerindeki artışlar ile ekonomik tarafı bulunan uyuşmazlıkların çözümünde nitelikli muhasebe bilgisine duyulan ihtiyaçların artması, adli muhasebe mesleğinin önemini artırmıştır (Bozkurt, 2000, s. 56; Karşlıoğlu ve Karavardar, 2019, s. 145). Eskiden sınırlı miktarda ve genellikle birkaç kişi tarafından gerçekleştirilen muhasebe hilelerinin ekonomik etkilerinin küresel ekonomik düzeni tehdit etmesi ve muhasebe hilelerinin kişilerden ziyade kurumlar tarafından yapılıyor olması bu alanda küresel tedbirlerin alınmasını gerekli kılmıştır (Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), 2021, s. 6). Gerek hilelerin tespit edilmesinde, gerekse hukuki uyuşmazlıkların çözümünde her aşamada katkı vermesiyle bilinen adli muhasebe mesleği, “*iyi bir muhasebe, hukuk ve denetim bilgisinin yanı sıra ekonomi, finans, vergi, sayısal yöntemler, istatistik, bilgi işlem program ve teknolojileri, psikoloji, araştırma teknikleri ve suç bilimi gibi alanlarda donanım, bilgi ve veri sahibi olmayı gerektiren, olayları denetim teknik ve yöntemlerini kullanarak tüm yönleri ile analiz eden, değerlendiren, soruşturan ve muhasebe gerçeklerini ortaya çıkaran bir alan*” olarak tanımlanabilir (Taştan, 2018, s. 22). Adli muhasebe mesleği işletme değerlemeleri, ortaklık ve evlilik tasfiyeleri, işyeri kazaları, sigorta faaliyetleri, muhasebe hilelerinin tespiti ve önlenmesi süreçlerinde (Kaya, 2005, s. 52), taraflara dava desteği ve uzman tanık, mahkemeye bilirkişi, ihtiyaç duyan kişi ve kurumlara hile denetçiliği (Pazarçeviren, 2005, s. 4) ve işletme yönetimiyle ilgili yaşanan anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması hizmetlerini sunmaktadır (Doğan, 2018: 40; Tazegül, 2018: 25).

Türkiye’de adli muhasebe mesleği kapsamındaki bazı faaliyetler çeşitli şekillerde eskiden beridir uygulanmakta olsa da bu mesleğin bilinirliği, eğitimi, kurumsallaşması ve teknik uygulamaları ülkemizde henüz yeterli sayılamaz. Adli muhasebe mesleğinin Türkiye’deki gelişimi, saha irtibatlı akademik çalışmaların ortaya koyacağı teknik gelişmeler ile bu gelişmelerin tekrar sahada uygulanması döngüsüyle sağlanabilecektir (N. Bozkurt, kişisel iletişim, 12 Aralık 2020). Bu bağlamda adli muhasebe mesleğiyle ilgili ulusal literatürde yer alan makaleler bu mesleğin gelişimi için çok önemli olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 2000-2021 arasında adli muhasebe alanında yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizini yaparak Türkiye’deki adli muhasebeciliğin bilimsel yönelimlerini sistematik bir şekilde tespit etmektir. Bu amaçla dergipark.org.tr ve Google Scholar makale veri tabanlarından erişilen 69 adet makale bibliyometrik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Ulusal adli muhasebe literatürde Prof. Dr. Nejat Bozkurt tarafından yayınlanan “Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Yeni Bir Alan Adli Muhasebecilik” adlı makale (2000) ile oluşmaya başlamıştır. 2000-2004 yıllarında literatürde bu meslekle ilgili bir yayına rastlanılmamıştır. 2004 yılında yine Prof. Dr. Nejat Bozkurt’un danışmanlığında Mete Gülaçtı’nın “Adli Muhasebe Mesleği ve Uygulama Önerisi” adlı yüksek lisans tezi yazılmıştır. 2005 yılında Toplu (2005) tarafından “Adli Muhasebe ve Hile Denetimi”, Serttaş (2005) tarafından “Adli Muhasebe ve Hile Denetimi” adlı yüksek lisans tezleri yazılmıştır. Aynı yıl Pazarçeviren (2005) adli muhasebecilik mesleğini tanıtan “Adli Muhasebecilik Mesleği” makalesi, Kaya (2005) tarafından “Muhasebe Mesleğinde Adli Muhasebe Uzmanlığı ve Türkiye Açısından Gerekliği” makalesi ve Özkol (2005) tarafından “Bilirkişilik ve Adli Muhasebe” makaleleri yayınlanmıştır. Bu çalışmalarla temelleri oluşturulan adli muhasebe literatürü 2000-2021 yılları arasında adında ve anahtar kelimelerinde “adli muhasebe” geçen 64 lisansüstü tezi ile 70 makaleden oluşmuştur. Bu çalışmada makaleler bibliyometrik analiz yöntemiyle analiz edilecektir.

Muhasebe biliminin gelişimi bibliyometri yöntemleriyle tespit edilmektedir. Bibliyometri belli bir disiplin, konu alanı veya dergiye yönelik çıkarsamalarda bulunarak, bilimsel iletişimin temel dinamiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır (Yalçın ve Esen, 2016, s. 101). Bu amaçla muhasebe alanında yapılan bibliyometrik analiz çalışmalarından bazıları konularına göre aşağıda verilmiştir.

Türkiye’de muhasebe alanında yazılan kitapları sınıflandırmayı amaçlayan çalışmalara bakıldığında, Keseroğlu ve Mengülerek (2009) Türkiye’de muhasebe alanında 1729-2007 yılları arasında yazılan kitapları Milli Kütüphane veri tabanını kullanarak tarihsel olarak sınıflandırmışlardır. Akpınar ve Yıldız (2020) ise, muhasebe alanında yazılmış ve internet sitelerinde satışı yapılan 510

kitabın içerik ve yazarlar bakımından profilini çıkararak yıllar itibariyle öne çıkan konuları tespit etmeye çalışmışlardır. Türkiye’de muhasebe makalelerini genel olarak inceleyen yayınlar da oldukça fazladır. Bu çalışmalardan Keseroğlu ve Mengülek (2008) Türkiye’de 1886-2008 yılları arasında muhasebe alanında yazılan makaleleri tarihsel olarak sınıflandırmışlardır. Demirel Utku (2009) ise çalışmasında, muhasebe alanında TUBİTAK ULAKBİM’in 2009 yılına ait, Social Sciences Citation Index (SSCI) de taranan 3 dergide 2004- 2008 yılları arasında (5 yıllık) yayınlanan 522 adet makaleyi incelemiştir.

Ulusal muhasebe makalelerini inceleyen çalışmalar ele alındığında, çalışmaların çoğunun muhasebe makalelerini konu ayrımı gözetmeden analiz ettiği görülmektedir. Önce ve Başar (2010) çalışmalarında, Türkiye’deki akademik araştırma dergilerinde 2000-2008 yılları arasında muhasebe alanında yayınlanan 1.363 makalenin analizi yapmış ve muhasebe alanındaki eğilim belirlenmeye amaçlamışlardır. Şentürk ve Fındık (2015) çalışmalarında, Türkiye’deki akademik dergilerde 2005-2014 yılları arasında yayınlanan 1.140 adet ulusal makalenin analizi yapmış ve muhasebe alanındaki eğilim belirlenmeye amaçlamışlardır. Gündüz (2018) çalışmasında, 2014-2016 yıllarında akademik dergilerde yayınlanan muhasebe alanındaki 635 makaleyi analiz etmiştir. Güleç ve Öztürk (2019) ise çalışmalarında, Türkiye’de 2013 - 2017 yılları arasında muhasebe alanında yazılan 510 adet yüksek lisans tezi ve 103 adet doktora tezi ile aynı tarihler arasında yazılan uluslararası 150 adet muhasebe makalesini konuları açısından karşılaştırmışlardır.

Muhasebe hilelerini konu alan çalışmaları inceleyen Kuruçay ve Serçemeli (2018) çalışmalarında, bilimsel dergilerde muhasebe hileleri alanında yayınlanan ulusal 44 makalenin nitelik ve nicelik açısından değerlendirmesini yapmışlardır. Çalışmada muhasebe makalelerini 7 kategoride incelemişlerdir.

Maliyet ve yönetim muhasebesi alanında yapılan çalışmaları inceleyen üç çalışma bulunmaktadır. Kızıyalçın (2020) çalışmasında, 2010-2019 yılları arasında çağdaş maliyetleme yöntemlerinin ele alındığı TUBİTAK ULAKBİM TR Dizin’de taranan dergilerdeki 117 adet makale ile 133 adet lisansüstü tezi karşılaştırmalı olarak içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. Standart maliyet yöntemini konu alan makaleleri inceleyen Bozdemir ve Çivi (2019) çalışmalarında, 1975-2017 yılları arasındaki standart maliyet yöntemini konu alan uluslararası 303 makalenin bibliyometrik analizini yapmışlardır. Yönetim muhasebesi alanındaki yayınları inceleyen çalışmalarında Tosunoğlu ve Cengiz (2017), Türkiye’de 2010-2016 yıllarında önde gelen muhasebe dergilerindeki yönetim muhasebesi alanında yayınlanan 118 makaleyi analiz etmişlerdir.

Muhasebe eğitimi alanındaki yayınları inceleyen çalışmalar kapsam olarak birbirinden ayrılmaktadır. Kıymetli Şen, Hatunoğlu ve Terzi (2017) çalışmalarında, önde gelen muhasebe dergilerinde 2009-2015 yılları arasında BAKIŞ, MUVU, MÖDAV ve MUFAD dergilerinde muhasebe eğitimi alanında yayınlanan 852 makaleyi analiz etmişlerdir. Tosunoğlu, Cengiz ve Anadol (2018) çalışmalarında, 2017 yılına ilişkin muhasebe alanında en fazla makalenin yer aldığı Journal of Accounting Education, Accounting Education, Advances in Accounting Education, Global Perspectives on Accounting Education, Issues in Accounting Education ve The Accounting Educator’s Journal ile Muhasebe ve Finansman (MUFAD), Muhasebe Bilim Dünyası (MÖDAV), Mali Çözüm ve Muhasebe ve Denetime Bakış gibi dergilerde yayınlanan muhasebe eğitimiyle ilgili 79 adet makaleyi analiz etmişlerdir. Çarıkçı ve Yaman (2019) çalışmalarında, Türkiye’de muhasebe veya finansman alanındaki akademik araştırma dergilerinde 2009-2018 yılları arasında muhasebe veya finans öğrencileri ile ilgili yayınlanan 54 adet makaleyi incelemişlerdir. Muhasebe eğitimi alanında yayınlanan makaleleri ve lisansüstü tezleri karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmalarında Gürbüz, Kıymık ve Bitlisli (2021), Türkiye’de 2005-2019 yılları arasında muhasebe eğitimi konusunda yayınlanan 238 adet makaleyi ve 81 adet tezi analiz etmişlerdir.

Muhasebe denetimi alanındaki yayınları analiz eden iki çalışma bulunmaktadır. Aytaç ve Gücenme Gençoğlu (2020) çalışmalarında, kilit denetim konularının stratejik diyagramını ve kilit denetim konularının gelişimini ortaya koymak amacıyla 2013-2020 yılları arasında yayınlanan 84 adet uluslararası makaleyi analiz etmişlerdir. Bulut ve Göksu (2021) ise çalışmalarında, 2006-2020 yılları arasında Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisinde yayınlanan bağımsız denetim ile ilgili makalelerde, bağımsız denetimin en çok hangi yönünün çalışıldığını tespit etmişlerdir.

Muhasebe standartlarını konu alan ulusal yayınları analiz eden iki çalışma bulunmaktadır. Yücel, Öncü ve Kartal (2015) çalışmalarında, Türkiye’de 2007-2014 yılları arasında, muhasebe ve finansal raporlama standartları konularında yayınlanan 493 adet makale ve 364 adet tezde, muhasebe ve finansal raporlama standartlarının hangilerinin ne ölçüde incelendiğinin, daha çok hangi konularla ilişkiler kurulduğu ve muhasebe sürecini etkileyen hangi mevzuatlarla ilişkilendirilip, karşılaştırmalar yapıldığının tespit etmeyi amaçlamışlardır. Akçakanat, Senal ve Ateş (2013) ise çalışmalarında, 2004-2011 yılları arasında muhasebe standartları alanında yayımlanmış 168 adet makaleyi incelemiştir.

Önde gelen ulusal muhasebe dergilerindeki yayınları analiz eden iki çalışma bulunmaktadır. Demirel Arıcı, Aktaş ve Karğın (2016) çalışmalarında, ülkemizde muhasebe araştırmalarının, araştırma yöntemleri açısından hangi düzeyde olduğu ve ne yöne doğru gelişim gösterdiğini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada, 2011-2015 yılları arasında ülkemizde önde gelen beş muhasebe dergisinde yayınlanan makaleler incelenmiştir. Emir, Kıymık ve Apalı (2020) çalışmalarında, Türkiye’de muhasebe-finans alanında yayın yapan dört dergide 2015-2019 (5 yıl) yılları arasında yayınlanan 897 makaleyi analiz etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada, 1886-2008 yılları arasında muhasebe alanında yayımlanmış makaleler incelenmiştir.

Literatürde sadece bir adet ulusal dergide yayınlanan makaleleri analiz eden çalışmalar da bulunmaktadır. Apak, Erol ve Öztürk (2016) çalışmalarında, 2011-2016 yılları arasında Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi’nde yayımlanmış 107 adet makalenin bibliyometrik açıdan incelemişlerdir. Akgün ve Karataş (2017) çalışmalarında, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi’nde 2000-2016 yılları arasında yayımlanmış 380 adet makaleyi analiz etmişlerdir. Hotamışlı ve Erem (2014) çalışmalarında, Muhasebe ve Finansman Dergisi’nde 2005-2013 yılları arasında yayımlanmış 562 adet makaleyi bibliyometrik atıf analizi tekniği ile analiz etmişlerdir. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi’ni analiz eden iki çalışma bulunmaktadır. Özbek ve Badem (2018) çalışmalarında, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi’nde 2008-2017 yılları arasında yayımlanan 149 adet makaleyi analiz etmişlerdir. Temelli ve Karcıoğlu (2018) çalışmalarında ise Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi’nde 2010-2017 yılları arasında yayımlanmış olan 123 adet makaleyi bibliyometrik özellikleri kapsamında analiz etmişlerdir.

Uluslararası muhasebe eğitimi dergilerine ilişkin bir literatür taraması yapmayı amaçlayan Dönmez, Ağyar ve Ersoy (2010) çalışmalarında, 2000-2008 yılları arasında “Accounting Education: an international journal”, “Global Perspectives on Accounting Education”, “Journal of Accounting Education” ve “Issues in Accounting Education” dergilerde muhasebe eğitimi alanında yayımlanmış 610 makaleyi incelemişlerdir.

Türk finans ve muhasebe yazınının Web of Science SSCI’da (Social Science Citation Index) endekslenen dergiler kapsamında genel bir incelemesini yaptıkları çalışmalarında Alkan ve Özkaya (2015), 1886-2008 yılları arasında muhasebe alanında yayımlanmış makaleleri incelemişlerdir.

Adli muhasebe ile ilgili bibliyometrik analiz yapan Öztürk ve Yılmaz (2018) çalışmalarında, 1960 yılından günümüze (2018-Şubat) kadar denetim ve adli muhasebe alanında yapılmış olan SSCI (Social Sciences Citation Index)’da taranan 2599 adet akademik yayının (makale, bildiri, kitap bölümü, editöryal yayınlar vb.) veri dosyalarını analiz etmişlerdir.

Bu çalışma ile yapılan literatür taramaları sonucunda adli muhasebe alanında yer alan makaleleri kapsayan bir bibliyometrik analiz yapılarak alana katkı sunulması ümit edilmiştir.

3. METODOLOJİ

Araştırmanın yöntemi bölümünde araştırmanın amacı, araştırma soruları, araştırmanın sınırlılıkları, verilerin elde edilmesi ve verilerin analizine yönelik bilgiler verilecektir. Araştırmanın yöntemi akım şeması Şekil 1’de gösterilmiştir:

Şekil 1. Araştırma Yönteminin Akış Şeması

Kaynak: Tranfield, Denyer ve Smart, (2003: 214-219); Küçükeşmen vd., (2019: 1225-1241); Şimşek ve Küçükeşmen, (2019: 4400-4417); Şimşek vd., (2019: 1189-1199); Şimşek (2020: 4002)

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı, Türkiye’de adli muhasebe alanında yazılmış makaleler analiz edilerek Türkiye’deki adli muhasebenin bilimsel yönelimlerini sistematik bir şekilde tespit etmektir. Araştırmanın kapsamını Türkiye’de 2000-2021 yılları arasında adli muhasebe alanında yayınlanan makaleler oluşturmaktadır. Türkiye’de adli muhasebe ile ilgili ilk makalenin 2000 yılında yayınlanmış olması nedeniyle araştırma kapsamının başlangıcı 2000 yılı, bitişi de 2021 yılı Nisan ayı olarak belirlenmiştir.

3.2. Araştırma Sorularının Belirlenmesi

Araştırma soruları Tosun (2021, s. 48), Al ve Coştur (2007, s. 7), Yılmazel (2019, s. 2) ile Özbek ve Badem (2018, s. 223) çalışmalarından esinlenerek oluşturulmuştur. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin konularına göre dağılımı nasıldır?
3. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin yayınlandıkları dergilere göre dağılımı nasıldır?
4. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin araştırma türleri ve veri toplama tekniklerine göre dağılımı nasıldır?
5. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin araştırma kapsamı nelerdir?
6. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin şekilsel özellikleri nelerdir?
7. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin yazar sayılarının dağılımı nasıldır?
8. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin yazarlarının akademik unvanlarının dağılımı nasıldır?
9. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin anahtar kelimelerinin ve JEL kodlarının dağılımı nasıldır?
10. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin atıf ilişkileri nasıldır?

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada her araştırmada olduğu gibi bir takım sınırlılıklar bulunmaktadır. Araştırma sonuçlarının bu sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu araştırma;

- Araştırmanın kapsamındaki makaleler açısından,
- Makalelerin tamamının elektronik olarak erişilebilmesi açısından,
- Dergipark veritabanı ve Google Scholar veritabanında erişilemeyen dergiler ve makaleler açısından,
- Makalelerin elektronik nüshalarındaki künye ve içerik bilgilerinde hata olup olması açısından,
- Araştırmanın sonuçları Türkiye’de yayınlanan makaleler ile ulusal akademisyenlerin yurtdışında yayınlanan “adli muhasebe” konulu erişilebilen yayınları açısından sınırlıdır.

Yeni makalelerin yayınlanmasıyla bu çalışmanın sonuçları güncelliğini yitirecektir.

3.4. Veri Setine Ulaşılması ve Verilerin Elde Edilmesi

Araştırmada kullanılan verilere “adli muhasebe” veya “forensic accounting” kelimelerinin Dergipark ve Google Scholar veri tabanlarında taranmasıyla ulaşılmıştır. Dergipark TÜBİTAK

ULAKBİM tarafından Türkiye’de yayınlanan akademik hakemli dergiler için veri tabanı ve editoryal süreç yönetimi hizmeti sunan bir platformdur. Bu platformda 2020 yılı itibariyle 2.015 akademik dergi bulunmaktadır (“Dergipark.org.tr ‘Hakkında’”, 2021). Google Scholar ise yaygın olarak kullanılan bir akademik arama motorudur. Makalelere ulaşmada kullanılan bir yöntem de erişilen makalelerin kaynakçaları taranmasıdır. Bulunan makalelerin adında veya dizininde “adli muhasebe” veya “forensic accounting” geçen ve ulusal yayın yapan dergilerde yayınlanan veya ulusal akademisyenlerin yurtdışında yayınladıkları yayınlar araştırma kapsamına alınmıştır. Bu çerçevede 69 adet makaleye erişilmiştir.¹

Çalışma için erişilen makaleler Zotero 5.0 for Windows programına kaydedilmiş ve makale dosyalarına bakılarak yayın bilgileri kontrol edilmiştir.

3.5. Verilerin Analiz Edilmesi

Çalışma kapsamındaki makale bilgileri Zotero 5.0 for Windows programından Microsoft Excel 2016 programına kopyalanmıştır. Excel programında oluşturulan sütunlara arama sorularına uygun veriler girilmiştir. Grafik çizimleri Excel programında yapılmıştır. Makale verileri arasındaki ilişkilerin şekillerinin çizilmesinde Socialmedia Research Foundation tarafından sunulan NodeXL Basic programı kullanılmıştır. Kelime bulutu oluşturmak için de tagul.com sitesinde sunulan WordArt uygulaması kullanılmıştır.

Verilerin analiz edilebilmesinde bibliyometrik² analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometri kavramı Latince ve Yunanca’da “kitap” anlamına gelen “bibliyo” ve ölçüm anlamına gelen “metricus” kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur (Sinap, 2020, s. 753). Bibliyometrik araştırmalar bir bilimsel disiplin veya konu alanı üzerinde niceliksel yöntemleri uygulayarak bilimsel iletişimin ana hareket alanları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Yalçın ve Esen, 2016, s. 101). Makaleler yayınladıkları yıllara ve dergilere, konularına, araştırma türlerine, veri toplama tekniklerine, araştırma kapsamlarına, şekilsel özelliklerine, yazarlarının özelliklerine, anahtar kelimelerine, JEL kodlarına ve atıf ilişkilerine göre analiz edilmiştir.

4. BULGULAR

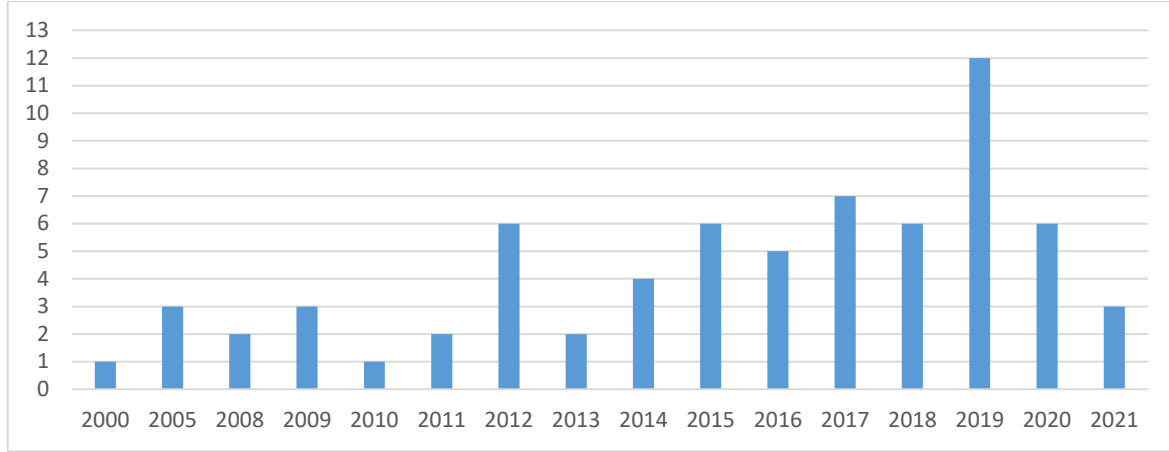
Bu bölümde adında ve dizininde “adli muhasebe” geçen ulusal makalelerin analiz sonuçları ve yorumları şekiller ve grafikler eşliğinde verilmiştir.

4.1. Makalelerin Yayımlandığı Yıllar ve Sayıları

Makalelerin yayımlandığı yıllar ve bu yıllara ait makale sayısı Grafik 1’de verilmiştir.

¹ Tarama 13 Nisan 2021 tarihinde yapılmıştır.

² “Bibliyometrik” kavramı yerine Türkçe karşılığı “Yazınölçme ve değerlendirme” kavramının kullanılması önerilmektedir (Papatya, 2019, s. 583).

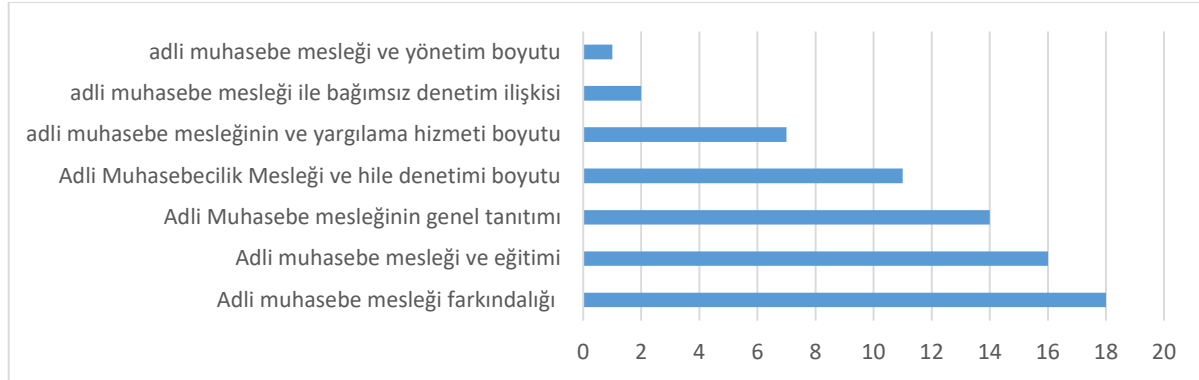

Grafik 1. Makalelerin Yıllar İtibariyle Dağılımı Grafiği

Grafik 1’de görüldüğü üzere ulusal literatürde adli muhasebe ile ilgili ilk makale 2000 yılında, en çok makale ise 2019 yılında yayınlanmıştır. Yayın sayısı 2013 yılında sonra 2013 yılına göre artan bir eğilim göstermiştir. Özellikle 2008 finansal krizi ile birlikte ekonomik skandalların ve krizlerin etkisinin küresel olduğunun görülmesiyle yayın sayısında da artış olduğu değerlendirilmektedir. Araştırma kapsamındaki 2000-2021 yılları arasında sadece 2001, 2002, 2003, 2004, 2006 ve 2007 yıllarında herhangi bir yayına rastlanılmamıştır.

4.2. Makalelerin Konuları

Makalelerin konularına göre dağılımı ve sayıları Grafik 2’de verilmiştir.

Grafik 2. Makalelerin Konularının Dağılımı Grafiği

Adli muhasebe Türkiye’de bir araştırma alanı ve bir meslek olarak yeni sayılabileceğinden makalelerde en çok ele alınan konular Grafik 2’de de görüldüğü üzere “adli muhasebe mesleğinin farkındalığı”, “adli muhasebe mesleği ve eğitimi” ve “adli muhasebe mesleğinin genel tanıtımı” olmuştur. Diğer çalışmalar ise genelde adli muhasebenin diğer komşu alanlar olan denetim ve yönetim konularıyla ilişkisini ele almıştır. Yapılan bütün çalışmaların kıymetli ve alana katkı yaptığı ifade edilmek şartıyla adli muhasebe mesleğinin Türkiye’de daha geniş çapta uygulanabilmesi için adli muhasebe uygulamalarını ve tekniklerini ele alan daha fazla çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır (Altunay ve Acar, 2015, s. 64).

4.3. Makalelerin Yayınlandıkları Dergiler

Makalelerin yayınlandıkları dergiler ve makale sayıları Tablo 2’de verilmiştir.

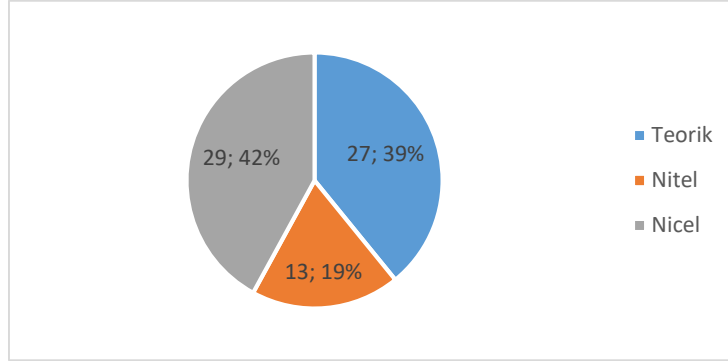
Tablo 1. Makalelerin Yayınlandıkları Dergilerin Dağılımı

Dergi Adı	Makale Sayısı
Muhasebe ve Finansman Dergisi	6
Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi	5
International Journal Of Academic Value Studies	2
Mali Çözüm Dergisi	2
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi	2
Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi	2
Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	2
The Journal of Academic Social Sciences	2
Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi	2
Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi	2
Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi	2
Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi	1
Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi	1
Akdeniz İİBF. Dergisi	1
Ankara Barosu Dergisi	1
Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi Ve İdari Araştırmalar Dergisi	1
Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi	1
Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1
Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi	1
Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1
Bucak İşletme Fakültesi Dergisi	1
Business And Economics Research Journal	1
Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi	1
Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1
Dergi Karadeniz	1
Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi	1
International Journal Of Business And Social Science	1
International Journal Of Finance ve Banking Studies	1
International Journal Of Management Economics And Business	1
İşletme Araştırmaları Dergisi	1
Journal Of Accounting Finance And Auditing Studies	1
Journal Of Qafqaz University- Economics And Administration	1
Journal Of Social Humanities And Administrative Sciences	1
Journal Of Turkish Studies	1
Kesit Akademi Dergisi	1
Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi	1
Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi	1
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi	1
Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1
Pearson Journal Of Social Sciences ve Humanities	1
Procedia - Social And Behavioral Sciences	1
Sosyal Bilimler Dergisi	1
The Journal Of Social Sciences	1
Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi	1
Turkish Studies	1
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1
Vergi Dünyası Dergisi	1
World of Accounting Science	1
Yaklaşım Dergisi	1
Yalova Sosyal Bilimler Dergisi	1
Yönetim Ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1

Makalelerin yayınlandıkları dergilere bakıldığında Tablo 1’de de görüldüğü üzere en çok makalenin Muhasebe ve Finansman Dergisi ile Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi’nde yayınlandığı görülmektedir. Bu dergilerin adlarında muhasebe ifadesinin bulunması ve konularının genellikle muhasebe konularından oluşması nedeniyle en çok yayınının bu dergilerde çıkması normal karşılanmalıdır.

4.4. Makalelerde Kullanılan Araştırma ve Veri Toplama Yöntemleri

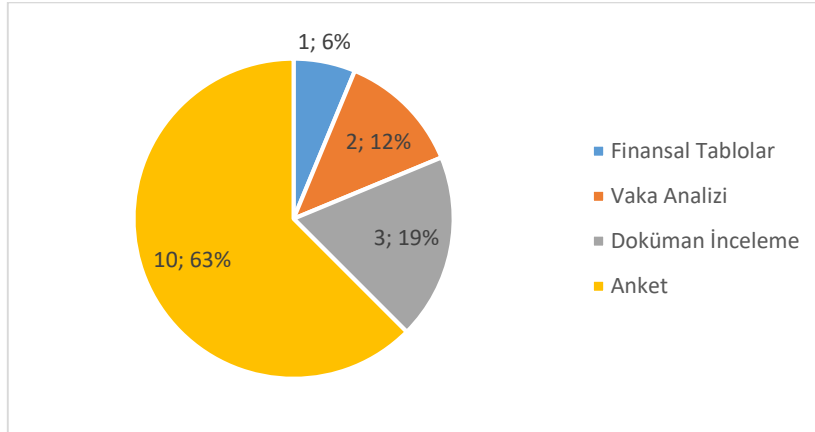
Makalelerde kullanılan araştırma türleri Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Makalelerde Kullanılan Araştırma Türlerinin Dağılımı

Şekil 2’de verilen makalelerde kullanılan araştırma türleri dağılımına göre en çok nicel araştırma türünün kullanıldığı görülmektedir. Yeni bir meslek alanı olan adli muhasebenin henüz yeterince tanınmaması ve kurumsallaşmaması araştırmacıların nicel verilere yönelmesinin bir nedeni olabilir. Ancak genellikle sayılardan ziyade sözcüklerle anlam bulan nitel yöntem de son yıllarda rağbet artmıştır (Miles ve Huberman, 1994, s. 1). Ayrıca makalelerin ikinci büyük çoğunluğunun teorik türde olması da Türkiye’de bu alanın yeni tanınıyor olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü yeni bir muhasebe uygulama alanının öncelikle tanıtımının yapılmasına ve sınırlarının çizilmesine ihtiyaç bulunduğu söylenebilir.

Makalelerde kullanılan veri toplama yöntemleri Şekil 3’te verilmiştir.

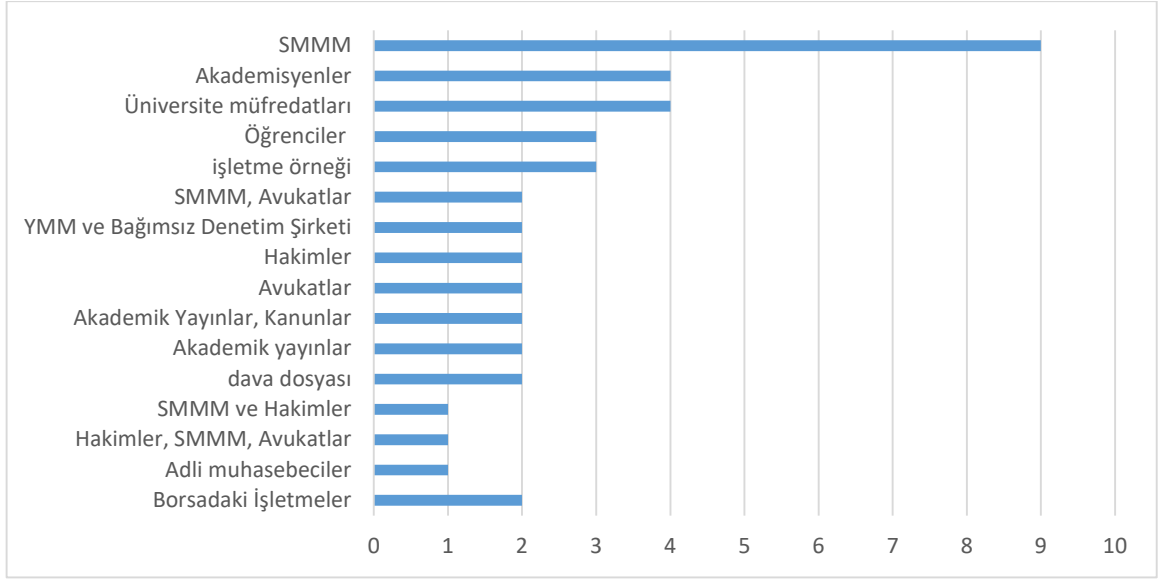

Şekil 3. Makalelerde Kullanılan Veri Toplama Tekniklerinin Dağılımı

Şekil 3’te de görüleceği üzere makalelerde kullanılan en yaygın veri toplama tekniği anket tekniğidir. Adli muhasebenin Türkiye’de yeni bilinmeye başlayan bir meslek olması ve kapsamının hile, uyuşmazlık gibi mahremiyeti olan konulardan oluşması nedeniyle diğerlerine göre daha erişilebilir bir yöntem olması nedeniyle anket yönteminin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Diğer veri toplama teknikleri de bu alanda ihtiyaç duyulan saha verilerine ulaşmaya başladığını göstermektedir.

4.5. Makalelerin Araştırma Kapsamları

Makalelerin araştırma kapsamında yer alan hedef kitleler ve materyaller Grafik 3’te verilmiştir.

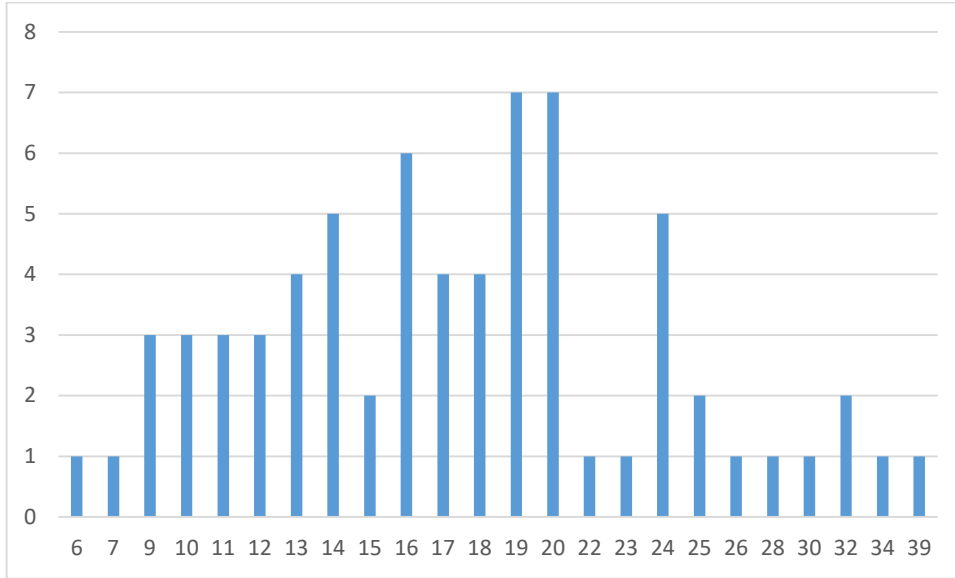

Grafik 3. Makalelerinin Araştırma Kapsamına Göre Dağılımı

Grafik 3'te de görüldüğü üzere araştırma makalelerinin kapsamını en çok Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler (SMMM) oluşturmaktadır. Adli muhasebe mesleğinin muhasebe mesleğinin bir alanı olduğu değerlendirildiğinde gerekli ek yetkinlikleri edinerek bu mesleği icra edecek olan veya bu mesleğin uygulamalarını en çok kullanacak olan SMMM'lerdir. Dolayısıyla bu grubun araştırmaların kapsamında yer alması doğaldır. Ayrıca bu mesleğin eğitimi için gerekli olan hususlar ve değerlendirmeler için akademisyenlerin ve üniversite müfredatlarının bir diğer kapsamı oluşturması da aynı şekilde değerlendirilebilir. Adli muhasebenin hukuk boyutu düşünüldüğünde bu meslekten en çok faydalanan hakimler ve avukatların da üçüncü sırada kapsamda yer alması da doğal karşılanabilir.

4.6. Makalelerin Sayfa Sayıları ve Dilsel Özellikleri

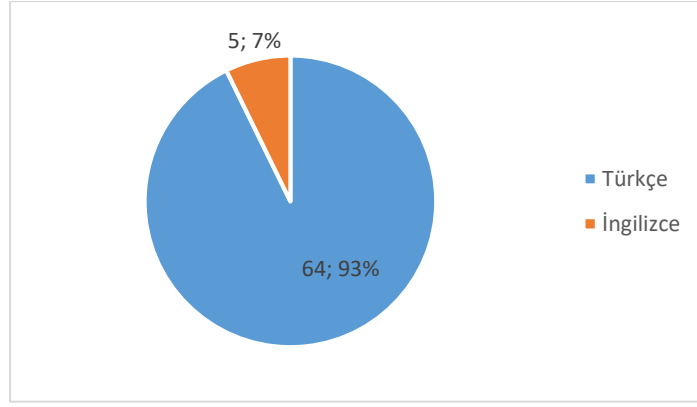
Makalelerin sayfa sayılarına ilişkin dağılımı Grafik 4'te verilmiştir.

Grafik 4. Makalelerin Sayfa Sayıları İtibariyle Dağılımı Grafiği

Grafik 4'te de görüldüğü gibi makalelerin sayfa sayılarının 6 ile 39 arasında değiştiği görülmektedir. Sayfa sayıları makalenin yayınlandığı derginin yazım kurallarına göre de şekillenmektedir. Sayfa sayısı en az (6) olan makale aynı zamanda bu alanda yazılan ilk makaledir.

Makalelerin yazım diline göre dağılımı Şekil 4'te verilmiştir.

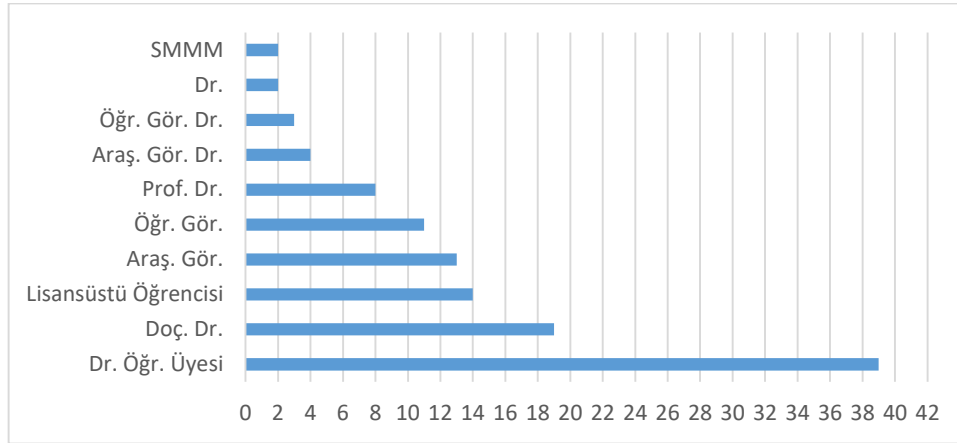

Şekil 4. Makalelerin Yazım Diline Göre Dağılımı

Şekil 4’te de görülebileceği gibi makalelerin çok az bir kısmı (%7) haricindekiler Türkçe olarak yazılmıştır. Adli muhasebe ilk ABD’de ortaya çıkmış ve orada gelişmiş bir muhasebe uygulama alanı olduğu için bu alandaki uluslararası yayınların çoğunluğu İngilizce’dir. Ancak bu yayınlarda Türkçe’nin tercih edilmesinin nedenlerinden birinin adli muhasebe hakkında Türkiye’deki muhasebe çevrelerine daha çok bilgi verme amacı olduğu söylenebilir.

4.7. Makalelerin Yazarlarının Bilgileri ve Özellikleri

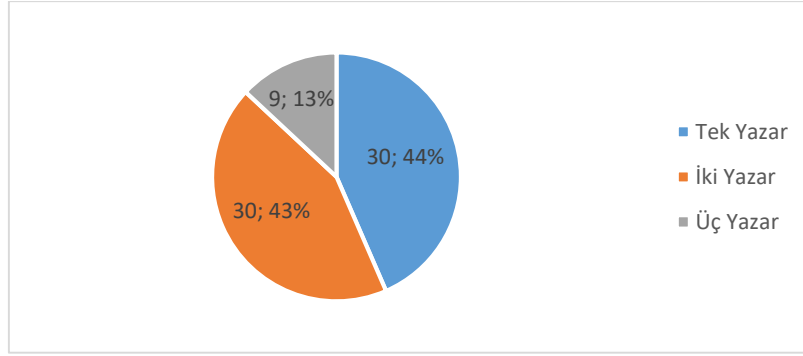
Makalelerin yazarlarının unvanlarına ilişkin dağılımları Grafik 5’te verilmiştir.

Grafik 5. Makale Yazarlarının Akademik Unvanlarının Dağılımı Grafiği

Makalelerin yazarlarının akademik unvanı Grafik 5’te verilmiştir. Buna göre makalelerin yarısından fazlası Dr. Öğretim Üyesi (Yardımcı Doçent Dr. dahil) unvanına sahip yazarlar tarafından yazılmıştır. Yükseköğretim Kurulu istatistik verilerine göre adli muhasebe araştırmalarının en çok yapıldığı işletme bölümlerinde 820 Profesör, 492 Doçent, 936 Dr. Öğretim Üyesi, 121 Öğretim Görevlisi ve 894 Araştırma Görevlisi unvanlarına sahip akademisyen bulunmaktadır (“YÖK İstatistik”, 2021). Dolayısıyla makalelerin çoğunluğunun Dr. Öğretim Üyesi unvanlı yazarlardan oluşması normal karşılanabilir. Ayrıca yazarlarının büyük çoğunluğunun üniversitelerde çalışan akademisyenlerden oluştuğu görülmektedir.

Makalelerin kaç yazarlı olduğuna ilişkin veriler Şekil 5’te verilmiştir.

Şekil 5. Makalelerin Yazar Sayıları İtibariyle Dağılımı

Araştırma kapsamında analiz edilen 69 adet makalenin 118 yazar tarafından yazıldığı tespit edilmiştir. Şekil 5'te de görüldüğü gibi, tek yazarlı ve iki yazarlı makaleler, eşit sayılı iki büyük grubu oluşturmaktadır. Makalelerdeki yazar sayısı ile kullanılan araştırma yöntemi birlikte değerlendirildiğinde makalelerin teorik yöntemi uygulayanlarının %50'si, nicel yöntemi uygulayanlarının %19'u, nitel yöntemi uygulayanlarının %79'u tek yazarlı olduğu görülmektedir. Ayrıca yazarlar arası ilişkilere bakıldığında çok yazarlı makalelerin genellikle aynı üniversiteye mensup yazarlar tarafından yazıldığı görülmektedir.

Makale yazarlarının bu çalışma kapsamındaki makale sayılarına ilişkin veriler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Makale Yazarlarının Bu Araştırma Kapsamına Giren Makale Sayıları

Yazar	f	Yazar	f	Yazar	f	Yazar	f	Yazar	f
Şenel, S. A.	3	Bekçioğlu, S.	1	Elitaş, B. L.	1	Kıymetli Şen, İ.	1	Tazegül, A.	1
Akın, O.	2	Bilen, A.	1	Elitaş, C.	1	Kızıl, C.	1	Terzi, S.	1
Akyel, N.	2	Bozkurt, N.	1	Erdoğan, M.	1	Köksal, İ.	1	Topal, A.	1
Çabuk, A.	2	Ciğer, A.	1	Görgülü, M. E.	1	Kuloğlu, G.	1	Topçuoğlu, M.	1
Ünal Uyar, G. F.	2	Çoşkun, A.	1	Gülten, S.	1	Kurnaz, E.	1	Topsakal, Y.	1
Yücel, E.	2	Çankaya, F.	1	Gümüş, U. T.	1	Kurnaz, N.	1	Toraman, C.	1
Özdemir, M.	2	Çavusoglu, K.	1	Ibadov, E.	1	Kurt, A.	1	Uçma, T.	1
Öztürk, S.	2	Çayır, E.	1	İşgüden, B.	1	Kurt, G.	1	Uğur, A.	1
Açık, S.	1	Çeliker, F.	1	Karacan, S.	1	Meriç, A.	1	Ulucan Özkul, F.	1
Abdioğlu, H.	1	Çetinoğlu, T.	1	Karahan, M.	1	Mirza, Ş.	1	Ulusoy, T.	1
Acar, D.	1	Çevik Özcan, E.	1	Karakoç, M.	1	Onat, O. K.	1	Usul, H.	1
Akatak, A.	1	Çeviren, S. M.	1	Karavardar, A.	1	Öğünç, H.	1	Uzun Kocamış, T.	1
Akman, V.	1	Çoban, Y.	1	Karşlıoğlu, İ.	1	Özcan, A.	1	Üçoğlu, D.	1
Aksu, İ.	1	Çukacı, Y. C.	1	Kasap, M.	1	Özdemir, F. S.	1	Yaslıdağ, B. H.	1
Aktaş, H.	1	Dağdeviren, İ. E.	1	Kaya, U.	1	Özkol, A. E.	1	Yazarkan, H.	1
Al, A.	1	Darici, S.	1	Kaya, Y.	1	Pamukçu, A.	1	Yerdelen Kaygın, C.	1
Altunay, M. A.	1	Deniz, T.	1	Keleş, D.	1	Pazarçeviren, S. Y.	1	Yıldırım, M.	1
Aracı, H.	1	Diñç, E.	1	Keleş, Ü.	1	Pehlivan, A.	1	Yılmaz, B.	1
Arslan, Ö.	1	Doğan, D.	1	Kılıçbey, E.	1	Pektekin, P.	1	Yılmaz, C.	1
Atmaca, P.	1	Doğan, S.	1	Kıllı, M.	1	Serçemeli, M.	1	Yılmaz, N.	1
Aygün, M.	1	Dönmez, A.	1	Kıllı, M.	1	Şitak, B.	1	Yılmaz, Z.	1
Bakar, Ö.	1	Dursun, A.	1	Kısacık, H.	1	Şitak, P.	1		

Makale yazarlarının bu alanda yazdıkları makale sayıları Tablo 2'de verilmiştir. Buna göre bir yazar üç makale, yedi yazar iki makale ve diğer yazarlar da bir makalede yazar olarak bulunmuşlardır. Adli muhasebenin Türkiye'de yeni bir alan ve meslek olduğu düşünüldüğünde bu mesleğin gelişimi için yazar başına makale sayısının daha da artması gerektiği değerlendirilebilir. En verimli yazarlar Said Alpagut ŞENEL (3), Osman AKIN (2), Nermin AKYEL (2), Adem ÇABUK (2), Güler Ferhan ÜNAL UYAR (2), Elif YÜCEL (2), Murat ÖZDEMİR (2) ve Seyhan ÖZTÜRK (2) olmuştur.

Makale yazarlarının mensup oldukları kurumlara göre dağılımı Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Makale Yazarlarının Mensup Oldukları Kurumlara Göre Dağılımı

Kurum Adı	Yazar Sayısı	Kurum Adı	Yazar Sayısı
Akdeniz Üniversitesi	7	Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası	1
Kafkas Üniversitesi	6	Bayburt Üniversitesi	1
Cumhuriyet Üniversitesi	5	Beykent Üniversitesi	1
Karadeniz Teknik Üniversitesi	5	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	1
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	5	Çankırı Karatekin Üniversitesi	1
Afyon Kocatepe Üniversitesi	4	Dicle Üniversitesi	1
Atatürk Üniversitesi	4	Gazi Üniversitesi	1
Celal Bayar Üniversitesi	4	Gaziantep Üniversitesi	1
Marmara Üniversitesi	4	Hitit Üniversitesi	1
Süleyman Demirel Üniversitesi	4	Iğdır Üniversitesi	1
Uludağ Üniversitesi	4	İstanbul Gelişim Üniversitesi	1
Balıkesir Üniversitesi	3	İstanbul Ticaret Üniversitesi	1
Dumlupınar Üniversitesi	3	İstanbul Bilgi Üniversitesi	1
Giresun Üniversitesi	3	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	1
İstanbul Aydın Üniversitesi	3	İstanbul Üniversitesi	1
İnönü Üniversitesi	3	Karabük Üniversitesi	1
Sakarya Üniversitesi	3	Kastamonu Üniversitesi	1
Uşak Üniversitesi	3	Kayseri Üniversitesi	1
Adnan Menderes Üniversitesi	2	Kırklareli Üniversitesi	1
Bahçeşehir Üniversitesi	2	Kocaeli Üniversitesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	2	Mardin Artuklu Üniversitesi	1
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	2	Munzur Üniversitesi	1
Ordu Üniversitesi	2	Niğde Üniversitesi	1
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	2	Ömer Halisdemir Üniversitesi	1
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2	Qafqaz University	1
Ardahan Üniversitesi	1	Sosyal Güvenlik Kurumu	1
Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	1		

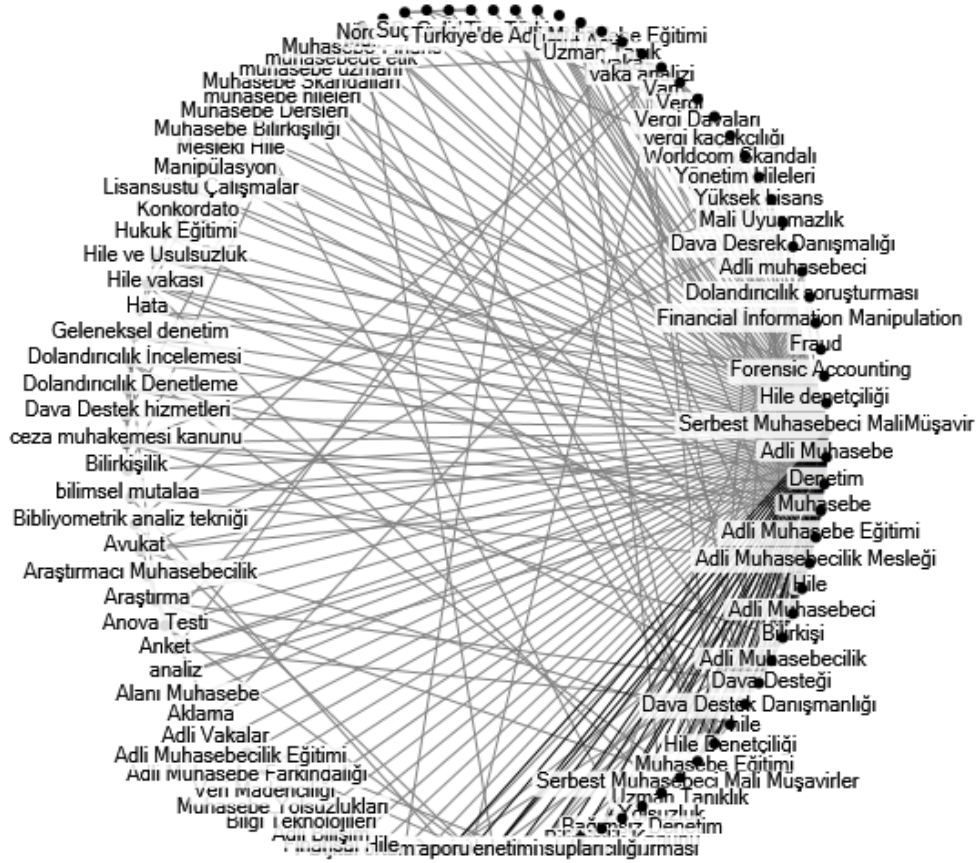
Tablo 3'te de görüldüğü gibi en çok makale, sırasıyla, Akdeniz Üniversitesi'ne ve Kafkas Üniversitesi'ne mensup akademisyenler tarafından yazılmıştır.

4.8. Makalelerin Anahtar Kelimeleri ve Jel Kodlarına Ait Veriler

Makalelerin anahtar kelimelerinin kullanımına ilişkin bilgiler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Anahtar Kelimelerin Makalelerde Kullanım Sıklığına İlişkin Veriler

Anahtar Kelime	f	Anahtar Kelime	f	Anahtar Kelime	f	Anahtar Kelime	f
Adli Muhasebe	64	Uzman Tanıklık	2	Financial Information Manipulation	1	Nöromuhasebe	1
Muhasebe	13	Dava Destek Hizmetleri	1	Finansal Hile	1	Örnek Olay	1
Denetim	12	3m Teorisi	1	Forensic Accounting	1	Psikofizyoloji	1
Adli Muhasebe Eğitimi	9	ABD	1	Fraud	1	Serbest Muhasebeci Mali Müşavir	1
Hile	7	Adli Bilişim	1	Geleneksel Denetim	1	Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler	1
Adli Muhasebeci	6	Adli Denetim Raporu	1	Hata	1	Serbest Muhasebeci Mali müşavir	1
Adli Muhasebecilik Mesleği	6	Adli Muhasebe Farkındalığı	1	Hile Araştırmacılığı	1	Suç	1
Bilirkişi	6	Adli Muhasebe Mesleği	1	Hile Vakası	1	Suç Gelirlerinin Aklanması	1
Adli Muhasebecilik	5	Adli Muhasebecilik Eğitimi	1	Hile Ve Usulsüzlük	1	Ticari Dava	1
Dava Desteği	4	Adli Vakalar	1	Hile Araştırmacılığı	1	Türkiye'de Adli Muhasebe Eğitimi	1
Dava Destek Danışmanlığı	3	Aklama	1	Hukuk Eğitimi	1	Umut Açığı	1
Hile Denetçiliği	3	Analiz	1	Konkordato	1	Uzman Tanık	1
Muhasebe Eğitimi	3	Anket	1	Lisansüstü Çalışmalar	1	Uzman Tanıklığı	1
Yolsuzluk	3	Anova Testi	1	Mali Uyuşmazlık	1	Vaka	1
Bağımsız Denetim	2	Araştırma	1	Manipülasyon	1	Vaka Analizi	1
Bilirkişilik	2	Araştırmacı Muhasebecilik	1	Mesleki Hile	1	Van	1
Bilirkişilik Kanunu	2	Avukat	1	Muhasebe Bilirkişiliği	1	Vergi	1
Dolandırıcılık Soruşturması	2	Bibliyometrik Analiz Tekniği	1	Muhasebe Dersleri	1	Vergi Davaları	1
Hile Denetçisi	2	Bilgi Teknolojileri	1	Muhasebe Hileleri	1	Vergi Kaçakçılığı	1
Hile Denetimi	2	Bilimsel Mutalaa	1	Muhasebe Skandalları	1	Veri Madenciliği	1
Hile Ve Yolsuzluklar	2	Ceza Muhakemesi Kanunu	1	Muhasebe Uzmanı	1	Worldcom Skandalı	1
Hukuk	2	Dava Destek Danışmanlığı	1	Muhasebe Yolsuzlukları	1	Yönetim Hileleri	1

Şekil 7. Makale Anahtar Kelimelerinin Birbiriyle İlişkisi

Adli muhasebe alanında yazılan ulusal makalelerin anahtar kelimelerin birbiri ile ilişkisi Şekil 7’de sunulmuştur. Buna göre makalelerde en sık kullanılan “adli muhasebe” kelimesi diğer kavramlarla en çok ilişkisi olan kavramdır.

JEL sınıflandırma sistemi, Journal of Economic Literature (JEL) kullanılmak üzere geliştirilen ve ekonomi alanında akademik literatür belirlemek için standart bir yöntemdir. Bu sistem, EconLit'te ve diğer birçok uygulamada makaleleri, tezleri, kitapları, kitap incelemelerini ve çalışma kağıtlarını sınıflandırmak için kullanılır (American Economic Association, 2021). Araştırma kapsamındaki 69 makaleden sadece 29’unda JEL kodu verilmiştir. Makalelerde kullanılan JEL kodlarının açıklaması ve kullanım sıklığı Tablo 5’te verilmiştir. Bu kodlardan

Tablo 5. Makalelerde Kullanılan JEL Kodlarının Açıklamaları ve Kullanım Sıklığı

Üst Sınıfı	Sınıfı	Adı	JEL Kodu	f
Matematiksel ve Kantitatif Yöntemler	Ekonometrik ve İstatistiksel Yöntemler: Özel Konular	Sinir Ağları ve İlgili Konular	C45	1
Kamu Ekonomisi	Çeşitli Sorunlar	Genel	H80	1
		Kamu Yönetimi, Kamu Sektörü Muhasebesi ve Denetimleri	H83	1
Sağlık, Eğitim ve Refah	Eğitim ve Araştırma Kurumları	Yüksek Öğrenim, Araştırma Kurumları	I23	1
Hukuk ve Ekonomi	Hukukun Temel Alanları	Haksız fiil Hukuku ve Ürün Sorumluluğu, Adli Ekonomi	K13	3
		Ceza Hukuku	K14	3
	Yönetmelik ve İş Hukuku	İş ve Menkul Kıymetler Hukuku	K22	2
İşletme ve İşletme Ekonomisi • Pazarlama • Muhasebe • Personel Ekonomisi	Muhasebe ve Denetim	Dava Süreci	K41	1
		Genel	M40	11
		Muhasebe	M41	27
		Denetim	M42	18
		Hükümet Politikası ve Düzenlemesi	M48	2
Diğer	M49	3		

Makalelerde kullanılan JEL kodlarına ait bilgiler kelime bulutu (tagul.com) biçiminde Şekil 8'de verilmiştir.

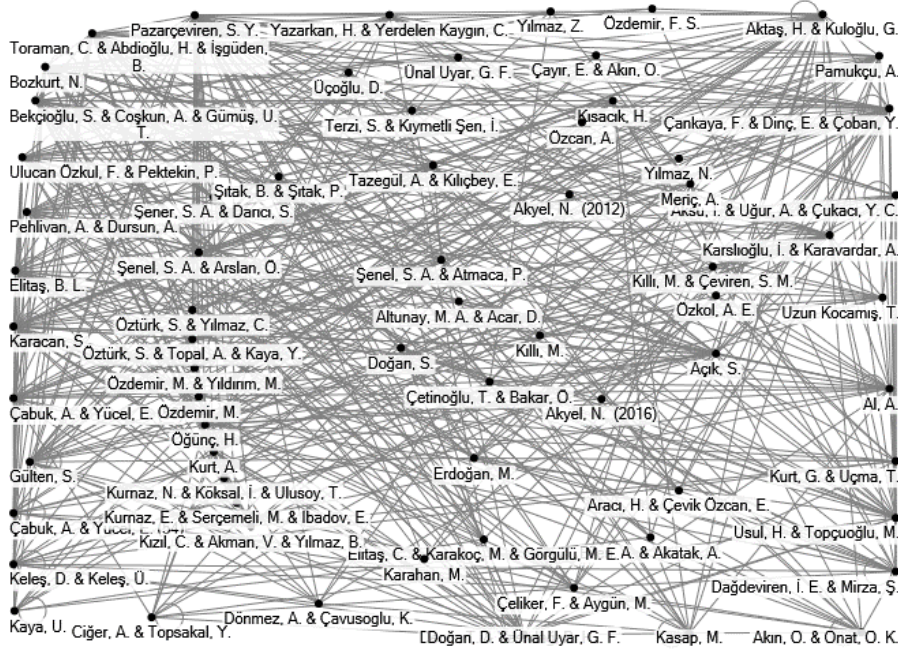

Şekil 8. Makalelerde Verilen JEL Kodlarının Dağılımı (Kelime Bulutu)

Şekil 8'de de görüldüğü üzere en çok kullanılan üç tane JEL kodu sırasıyla M41 – Muhasebe, M42 – Denetim ve M40 – Genel olmuştur.

4.9. Makalelerin Atıf Analizi

Araştırma kapsamındaki makaleler arasındaki doğrudan atıf ilişkisi Şekil 9'da verilmiştir.

Şekil 9. Makaleler Arasındaki Doğrudan Atıf İlişkisi

Adli muhasebe alanında yazılan makaleler arasındaki doğrudan atıf ilişkisi Şekil 9’da da görülmektedir. Doğrudan atıf ilişkisi yazarlar tarafından üretilen düşüncelerin, takip eden araştırmacıları etkileme düzeyi hakkında bilgi vermektedir (Zan, 2019, s. 504). En çok atıf alan makale sırasıyla Pazarçeviren (2005), Aktaş ve Kuloğlu (2008) ve Bozkurt (2000) makaleleridir. Ayrıca makalelerde yazarların kendi yayınlarına atıflarına (özatıf) rastlanılmamıştır.

Makalelerde kullanılan kaynakların yıllar itibariyle dağılımı Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Makalelerin Kaynak Sayılarının Yıllar İtibariyle Dağılımı

Yıllar	Yayın Sayısı	TOPLAM		MAKALE BAŞINA	
		Ulusal Kaynak Sayısı	Uluslararası Kaynak Sayısı	Ulusal Kaynak Sayısı	Uluslararası Kaynak Sayısı
2000	1	1	11	1,0	11,0
2001					
2002					
2003					
2004					
2005	3	18	22	6,0	7,3
2006					
2007					
2008	2	10	24	5,0	12,0
2009	3	40	63	13,3	21,0
2010	1	16	0	16,0	-
2011	2	23	23	11,5	11,5
2012	6	68	126	11,3	21,0
2013	2	24	15	12,0	7,5
2014	4	99	34	24,8	8,5
2015	6	93	104	15,5	17,3
2016	5	83	48	16,6	9,6
2017	7	137	63	19,6	9,0
2018	6	127	56	21,2	9,3
2019	12	299	127	24,9	10,6
2020	6	96	59	16,0	9,8
2021	3	58	27	19,3	9,0

Atıf, bir düşüncenin kaynağını açıklama anlamına gelmekte ve atıf yapan ile atıf yapılan belge arasındaki bağı kurmayı amaçlamaktadır (Al ve Tonta, 2004, s. 21). Tablo 5’te makale başına ortalama

kaynak sayılarına bakıldığında ulusal kaynaklara yapılan atıfların az da olsa arttığı, yabancı kaynaklara yapılan atıfların ise son yıllarda sabit kaldığı söylenebilir.

5. SONUÇ

Son yıllarda yaşanan muhasebe skandalları ve ekonomik yönü bulunan hukuki uyumsuzlukların çözümünde daha çok muhasebe bilgisine ihtiyaç duyulması adli muhasebe uygulamalarını ayrı meslek haline getirmiştir. Muhasebe hilelerinin çok fazla kesimi ekonomik yönden olumsuz etkilemesi nedeniyle bunlara yönelik toplumsal kaygılar daha da artmış durumdadır. Muhasebe hilelerinin önlenmesi ve tespit edilmesinde etkili yöntemler kullanan adli muhasebe mesleği kısa zamanda bütün dünyaya yayılmıştır. Türkiye’deki adli muhasebe mesleğinin bilinirliği ve uygulamalarına yönelik ilgi de dünya ile paralel olarak gün geçtikçe artmaktadır. Ancak bu mesleğin gelişimini hızlandıracak mevzuatının oluşturulması, eğitiminin planlanması ve uygulamalarının geliştirilmesi gibi faaliyetlerin yeterli olduğu söylenemez.

Bu çalışmada Türkiye’de 2000-2021 yılları arasında adli muhasebe alanında yayınlanan 69 adet makalenin bibliyometrik analizi yapılarak, Türkiye’deki adli muhasebeciliğin bilimsel yönelimlerinin sistematik bir şekilde belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın soruları aşağıdaki sorulardan oluşmaktadır. Araştırma sonucunda araştırma sorularına verilen cevapların öne çıkanları soruların karşısında verilmiştir.

1. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin yıllara göre dağılımı nasıldır?

Ulusal literatürde adli muhasebe ile ilgili ilk makale 2000 yılında, en çok makale ise 2019 yılında yayınlanmıştır. 2000-2021 yılları arasında 2001, 2002, 2003, 2004, 2006 ve 2007 yılları haricinde heryıl en az bir yayın yapılmıştır. Yayın sayısı 2013 yılında sonra 2013 yılına göre artan bir eğilim göstermiştir.

2. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin konularına göre dağılımı nasıldır?

Makalelerde en çok ele alınan konular “adli muhasebe mesleğinin farkındalığı”, “adli muhasebe mesleği ve eğitimi” ve “adli muhasebe mesleğinin genel tanıtımı” olmuştur.

3. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin yayınladıkları dergilere göre dağılımı nasıldır?

En çok makale yayınlanan dergiler “Muhasebe ve Finansman Dergisi” ile “Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi” olmuştur.

4. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin araştırma türleri ve veri toplama tekniklerine göre dağılımı nasıldır?

En çok türünün nicel araştırma yöntemi, en yaygın veri toplama tekniğinin anket tekniği olduğu belirlenmiştir.

5. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin araştırma kapsamı nelerdir?

Araştırma makalelerinin kapsamını en çok Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler (SMMM) oluşturmuştur.

6. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin şekilsel özellikleri nelerdir?

Makalelerin sayfa sayılarının 6 ile 39 arasında değiştiği, makalelerin çok az bir kısmı (%7) haricindekiler Türkçe olarak yazıldığı tespit edilmiştir.

7. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin yazar sayılarının dağılımı nasıldır?

Analiz sonucunda tek yazarlı ve iki yazarlı makalelerin eşit sayılı iki büyük grubu oluşturduğu ortaya çıkmıştır.

8. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin yazarlarının akademik unvanlarının dağılımı nasıldır?

Makalelerin yarısından fazlasının Dr. Öğretim Üyesi (Yardımcı Doçent Dr. dahil) unvanına sahip yazarlar tarafından yazıldığı ortaya konulmuştur.

9. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin anahtar kelimelerinin ve JEL kodlarının dağılımı nasıldır?

Makalelerde anahtar kelime olarak en fazla “adli muhasebe”nin kullanıldığı, en çok kullanılan üç tane JEL kodunun da sırasıyla M41 – Muhasebe, M42 – Denetim ve M40 – Genel olduğu tespit edilmiştir.

10. Adli muhasebe alanında yazılan makalelerin atıf ilişkileri nasıldır?

En çok atıf alan makalenin sırasıyla Pazarçeviren (2005), Aktaş ve Kuloğlu (2008) ve Bozkurt (2000) tarafından yazılan makaleler olmuştur. Araştırma kapsamındaki makalelerde yazarların kendi yayınlarına atıflarına (özatıf) rastlanılmamıştır.

Gelecek çalışmalarda adli muhasebe alanında yapılan tüm yayınların analizin yapılmasının bu alanla ilgili bilimsel yönelimi görmek için faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca bu mesleği fiilen icra eden adli muhasebecilerin ve adli muhasebe hizmetlerinden en çok yararlanacak olan iş insanlarının yapılacak araştırma kapsamlarında daha çok yer almaları gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akçakanat, Ö., Senal, S. ve Ateş, B. A. (2013). Türkiye muhasebe standartları çalışmalarının içerik analizi bakımından değerlendirilmesi (2004-2011). *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(3), 1-8.
- Akgün, M. ve Karataş, B. (2017). Muhasebe ve denetime bakış dergisinde yayımlanan makalelerin bibliyometrik analizi (2000-2016). *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (52), 19-34.
- Akpınar, S. ve Yıldız, Ş. (2020). Muhasebe bilim dalında özgün eserler: Türk yazını incelemesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 97-120. doi:10.11616/basbed.v20i53206.682878
- Aktaş, H. ve Kuloğlu, G. (2008). Adli muhasebe ve adli muhasebecilik mesleği. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 8(25), 101-120.
- Al, U. ve Çoştur, R. (2007). Türk Psikoloji Dergisi'nin bibliyometrik profili. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(2), 142-163.
- Al, U. ve Tonta, Y. (2004). Atıf analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü tezlerinde atıf yapılan kaynaklar. *Bilgi Dünyası*, 5(1), 19-47.
- Alkan, G. ve Özkaya, H. (2015). Türk muhasebe ve finans yazınının SSCI'da 20 yılı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (66), 175-192. doi:10.25095/mufad.396538
- Altunay, M. A. ve Acar, D. (2015). Türkiye'deki adli muhasebeciliğin hakimlerin bakış açıları bağlamında analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), 43-66.
- American Economic Association (AEA). (2021). American Economic Association: JEL codes. <https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php?view=jel> (10.01.2021).
- Apak, S., Erol, M. ve Öztürk, S. (2016). Muhasebe ve finans tarihi araştırmaları dergisinde yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (11), 111-124.
- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). (2021). Report to the nations: 2020 global study on occupational fraud and abuse. <https://acfe-public.s3-us-west-2.amazonaws.com/2020-Report-to-the-Nations.pdf> (10.01.2021).
- Aytaç, A. ve Gücenme Gençoğlu, Ü. (2020). Key audit matters: A perspective based on bibliometric analysis. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(3), 547-562. doi:10.31460/mbdd.749642
- Bozdemir, E. ve Çivi, F. (2019). Standart maliyet yönteminin görsel haritalama tekniğine göre bibliyometrik analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (81), 59-84. doi:10.25095/mufad.510582
- Bozkurt, N. (2000). Muhasebe ve denetim mesleğinde yeni bir alan adli muhasebecilik. *Yaklaşım Dergisi*, 8(94), 56-61.
- Bozkurt, N. (2000). Muhasebe ve denetim mesleğinde yeni bir alan adli muhasebecilik. *Yaklaşım Dergisi*, 8(94), 56-61.
- Bozkurt, N. (2020, 12 Aralık). *İnsan ve hile*. www.youtube.com/watch?v=iKe2ErsO2vM (10.01.2021).

- Bulut, N. ve Göksu, M. G. (2021). Muhasebe ve denetime bakış dergisinde 2006-2020 yılları arasında yayınlanan bağımsız denetim ile ilgili makalelerin içerik analizi. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 21(63), 249-274.
- Çarıkcı, O. ve Yaman, B. (2019). Muhasebe-finance öğrencileri üzerine yapılan araştırmaların bibliyometrik analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19), 359-381.
- Demirel Arıcı, N., Aktaş, R. ve Karğın, S. (2016). Muhasebe alanında yapılan çalışmaların araştırma yöntemleri açısından analizi: Türkiye örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(4), 919-943.
- Demirel Utku, B. (2009). Muhasebeye ilişkin konuların bilimsel literatürünün gelişimi: Bir içerik analizi, 2004-2008. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, (2), 107-128.
- Dergipark.org.tr “Hakkında”. (2021, 6 Mart). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/page/about> (14.03.2021).
- Doğan, A. F. (2018). *Yargı denetiminde adli muhasebecilik ve hile incelemesi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Dönmez, A., Ağyar, E. ve Ersoy, A. (2010). Uluslararası dört muhasebe eğitimi dergisi üzerine bir literatür taraması ve analizi (2000-2008). *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 25-48.
- Emir, S., Kıymık, H. ve Apalı, A. (2020). Muhasebe alanında yürütülen çalışmaların nitel içerik analizi tekniğiyle değerlendirilmesi (2015-2019). *Mali Çözüm Dergisi*, 30(162), 95-126.
- Güleç, Ö. F. ve Öztürk, E. (2019). Muhasebe alanında Türkiye’deki tezlerle uluslararası alan endekslerinde taranan dergilerde yayınlanan makalelerin karşılaştırılması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 215-236. doi:10.29067/muvu.430404
- Gündüz, M. (2018). Türkiye’de 2014-2016 yılları arasında akademik dergilerde muhasebe alanında yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(1), 236-257. doi:10.31460/mbdd.336596
- Gürbüz, C., Kıymık, H. ve Bitlisli, F. (2021). Türkiye’de muhasebe eğitimi konusunda yapılan akademik çalışmaların bibliyometrik analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24(1), 173-186. doi:10.29249/selcuksbmyd.889078
- Hotamışlı, M. ve Erem, I. (2014). Muhasebe ve Finansman Dergisi’nde yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (63), 1-20. doi:10.25095/mufad.396474
- Karşioğlu, İ. ve Karavardar, A. (2019). Adli muhasebe mesleğinin muhasebe meslek mensupları arasında farkındalığı: Trabzon SMMMO üyelerine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 18(56), 141-164.
- Kaya, U. (2005). Muhasebe mesleğinde adli muhasebe uzmanlığı ve Türkiye açısından gerekliliği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 7(1), 49-64.
- Kaya, U. (2005). Muhasebe mesleğinde adli muhasebe uzmanlığı ve Türkiye açısından gerekliliği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 7(1), 49-64.
- Keseroğlu, H. S. ve Mengülerek, İ. (2008). *Türkiye muhasebecilik bibliyografyası makaleler: 1886—2008*. İstanbul: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası.
- Keseroğlu, H. S. ve Mengülerek, İ. (2009). *Türkiye muhasebecilik bibliyografyası: Kitaplar (1729-2007)*. İstanbul: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası.
- Kıymetli Şen, İ., Hatunoğlu, Z. ve Terzi, S. (2017). Muhasebe araştırmalarında muhasebe eğitiminin yeri ve önemi: Muhasebe dergileri üzerinde bibliyometrik bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(1), 247-291.
- Kızıyalçın, A. (2020). TR dizinde taranan üniversite ve muhasebe finansman dergileri ile lisansüstü tezlerde çağdaş maliyetleme yöntemleri (2010/2019). *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 156-175.

- Kuruçay, Ç. ve Serçemeli, M. (2018). Hile alanında bilimsel dergilerde yer alan ulusal makaleler: (2008-2017 literatür taraması). *Muhasebe ve Denetim Bakış*, (55), 161-174.
- Küçükşen, E., Şimşek, A. ve Türkoğlu, M. E. (2019). “2004-2019 yılları arasında girişimcilik konusu ile ilgili yapılan doktora tezlerin incelenmesi”, *IV. International Entrepreneurship, Employment And Career Congress*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 17-20 Ekim, Muğla (Bodrum): 1225-1241.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Önce, S. ve Başar, B. (2010). Türkiye’deki akademik araştırma dergilerinde muhasebe alanında yazılmış makalelerin analizi: 2000-2008. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (45), 55-68.
- Özbek, C. Y. ve Badem, A. C. (2018). Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi’nde yayımlanmış makalelerin bibliyometrik analizi (2008-2017). *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(2), 216-247. doi:10.29067/muvu.361806
- Özbek, C. Y. ve Badem, A. C. (2018). Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi’nde yayımlanmış makalelerin bibliyometrik analizi (2008-2017). *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(2), 216-247. doi:10.29067/muvu.361806
- Özkol, A. E. (2005). Birlikçilik ve adli muhasebe. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 7(3), 69-80.
- Öztürk, S., ve Yılmaz, C. (2018). Denetim ve adli muhasebe alanındaki çalışmaların bibliyometrik analiz tekniği ile incelenmesi. *Dergi Karadeniz*, 39(39), 173-188.
- Papatya, G. (2019). Türkiye örgütsel davranış disiplininde “nitelik” tartışması: Yazın vizyon hareketliliği ve etiyolojik bir yaklaşım. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 578-595. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.568894>
- Pazarçeviren, S. Y. (2005). Adli muhasebecilik mesleği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(2), 1-19.
- Pazarçeviren, S. Y. (2005). Adli muhasebecilik mesleği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(2), 1-19.
- Sertaş, C. (2005). *Adli muhasebe ve hile denetimi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sinap, V. (2020). Öğretim tasarımı alanında eş-atıf çözümlerinin kullanımı. H. F. Odabaşı, B. Akkoyunlu ve A. İşman (Ed.), *Eğitim Teknolojileri Okumaları 2020* (içinde) (ss. 751-771).
- Şentürk, F. ve Fındık, H. (2015). Türkiye’deki akademik araştırma dergilerinde 2005-2014 döneminde muhasebe alanında yazılmış makalelerin literatür taraması ve içerik analizi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi (MÖDAV)*, 17(2), 413-436.
- Şimşek, A. (2020). Lisansüstü tezlerle ilgili bibliyometrik bir çalışma: Analitik hiyerarşi süreci yöntemi. *International Social Sciences Studies Journal*, 6(69), 3994-4014.
- Şimşek, A. ve Küçükşen, E. (2019). Girişimcilik eğitimi ile ilgili yayınlanan makalelerin bibliyometrik incelenmesi: dergi park akademik örneği, *Journal of Social and Humanities Sciences*, 6 (47): 4400-4417.
- Şimşek, A., Küçükşen, E. ve Türkoğlu, M. E. (2019). “Girişimcilik eğitimiyle ilgili 2008-2019 yılları arasında yapılan lisansüstü tezleri üzerine istatistiksel bir araştırma”, *IV. International Entrepreneurship, Employment And Career Congress*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 17-20 Ekim, Muğla (Bodrum): 1189-1199.
- Taştan, H. (2018). *Adli muhasebe*. İstanbul: Okan Üniversitesi.
- Tazegül, A. (2018). *Adli muhasebecilik*. Ankara: Ekin Yayınevi.

- Temelli, F. ve Karcıoğlu, R. (2018). Muhasebe ve vergi uygulamaları dergisinde yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi: 2010-2017 dönemi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(2), 248-268. doi:10.29067/muvu.385057
- Toplu, M. C. (2005). *Forensic accounting*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tosun, B. (2021). Davranışsal muhasebe literatürü üzerine bibliyometrik bir analiz: 1981-2020. F. S. Özdemir ve D. Kızıldağ (Ed.), *Davranışsal Muhasebe Teorik ve Ampirik Çalışmalar* (içinde) (ss. 43-68). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Tosunoğlu, B. ve Cengiz, S. (2017). The evaluation of studies conducted regarding management accounting between years 2010 – 2016 in Turkey. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (75), 1-11.
- Tosunoğlu, B., Cengiz, S. ve Anadolu, Z. (2018). Muhasebe eğitimi konusunda ulusal ve uluslararası dergiler üzerine bibliyometrik bir araştırma. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 7(14), 18-24.
- Tranfield, D., Denyer, D. ve Smart, P. (2003). “Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review”, *British Journal of Management*, 14(3): 207-222.
- Yalçın, H. ve Esen, M. (2016). Bilimi ölçümlemek: Bilimin metrisi. S. Burmaođlu ve M. F. Sorkun (Ed.), *Bilim, teknoloji ve inovasyon çağında araştırma üniversitesi olmak* (içinde). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yılmazel, Ö. (2019). Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nin bibliyometrik analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 1-13.
- YÖK İstatistik. (2021). <https://istatistik.yok.gov.tr/> (10.01.2021).
- Yücel, S., Öncü, M. A. ve Kartal, O. (2015). Türkiye'de muhasebe ve finansal raporlama standartları konularında yayınlanmış akademik çalışmalar (2007-2014 arası literatür taraması). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (68), 39-66. doi:10.25095/mufad.396621
- Zan, B. U. (2019). Doğrudan atıf, ortak atıf ve bibliyografik eşleşme yaklaşımlarına dayalı olarak araştırma alanlarının değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 501-516.